

Літение Ревелюцый

ЖУРНАЛ
ІСПАРПУ
ЦККП(Б)У

№ 6

1905-XXV-1930

РІК ВИДАНИЯ ДЕВ'ЯТИЙ

1930

ДВОУ ВИДАВНИЦТВО
ПРОЛЕТАР

Пролетарі всіх країн, єдніться!

ЦК КП(б)У
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
НА УКРАЇНІ (ІСТПАРТ)

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ КП(б)У ТА ЖОВТ-
НЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

№ 6 (45)

ЛИСТОПАД — ГРУДЕНЬ

ДВОУ
ВИДАВНИЦТВО «ПРОЛЕТАР»
1930

Бібліографічний опис цього видання вміщено в «Літописі Укр. Друку», «Карткодаму репертуарі» та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Укрголовліт № 20/жб. 8/II 1929.
Зам. № 2516. Тираж 4.700.

ЗМІСТ:

Стор.

I. СТАТТІ

Микола Скрипник — Дві революції	VII
Кардашов Д.— До історії боротьби за III з'їзд на Україні . .	5
Шлосберг Д.— Професійний рух 1905 — 07 р.р. на Україні .	29
Кокошко С.т.— Більшовики в Києві напередодні революції 1905 р.	83
Блін В.— Більшовики в Одесі 1905 р.	99
Абраменко Є.— Юзівська соціаль - демократична організа- ція в революції 1905 року	123
Жезмер М.— Одеська Рада робітничих депутатів 1905 р. . .	149
Бршов К. Г.— Грудневе озбройне повстання в Донбасі	176

II. СПОГАДИ

Смірнов Н. Ф.— Перший страйк на Дружківському заводі в Донбасі 1905 р.	221
Танін Я.— Революційний рух та партійна робота в Одесі 1905 р.	231
Криворучко І.— Перший політичний страйк (головні май- стерні південних залізниць у Олександрівському).	253
Таранущенко С.— Із спогадів про партроботу в Катерино- славських партотягових майстернях	259
Штульбаум І.— З діяльності Житомирської організації РСДРП	264
Глянцева Л.— На барикадах у Харкові	270
Камішан В. та Чудний.— Повстання матросів на „Ге- оргие Победоносце“	273
Козиленко М. та Вільченко.— До повстання сорочин- ських селян	287

III. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

Д. Ф.— До проклямацій с.-д. більшовицьких та об'єднаних організацій	303
З проклямацій 1905 р. більшовицьких та об'єднаних с.-д. організацій	307

„Известия Федеративного Совета Харьковских Комитетов РСДРП“ (№№ 1 — 7)	333
„Известия Одесского Совета рабочих депутатов“ (№№ 1 — 4)	377

IV. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Рецензії	446
Смірнов Ів. — Твори Леніна, т. II та III, укр. видання	446
Межберг Н. Ф. Кон — „История революционного движения в России“	454
Острогорський М. Пинежский, Е. — „Красная гвардия“. „Из истории москов. раб. Красной гвардии“	455
О. М. — Иванчин - Писарев — „Хождение в народ“. А. Н. Бах — „Записки народовольца“	461
Нові книжки	466

V. ХРОНІКА

До т.т. кореспондентів Інституту історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У	471
Систематичний показник матеріалів в журналі „Л. Р.“ за 1930 рік	472

ДВІ РЕВОЛЮЦІЇ¹⁾

Глибока безодня часу й подій відділяє нас від революції 1905 року. Багато за цей час змінилось, стало іншим. Інші завдання стоять перед нами, інші люди йдуть з нами в праці й боротьбі. Але коли приходять дні спогад, коли урочисті свята відволікають нашу увагу від сьогоднішньої праці, сьогоднішніх напружень, тоді пригадуєш все і вдумаєшся над цим для того, щоб підкреслити собі, в чому полягає різниця між старим минулим і теперішнім, чому стали інші завдання, чому ми самі стали іншими?

Основна різниця, товариші, між 1905 роком і 1917 роком полягає в різних співвідношеннях класових сил у нашій країні і в тих завданнях, що стояли перед пролетарською класою в 1905 і 1917 р. р. В 1905 р. наша країна була ще країною з порівняно недосить широко розвинутою промисловістю.

Селянство при наявності „внутрішньої“ класової боротьби виступило єдиним фронтом проти поміщиків, навіть куркульство шло в цій останній боротьбі за селянськими масами, на чолі яких шла біднота в умовах пролетарської боротьби в місті.

Пролетаріят за своїм складом був, зрозуміло, не той, яким він був потім через 12 років, в революцію 1917 р. Серед робітників було чимало таких, що ще не так давно прийшли на фабрики й заводи з села й жили сільськими надіями. Частина робітників ще й не відчували себе пролетарями, а відчували себе селянами. Але основні маси пролетаріату вже добре зрозуміли свої класові інтереси та свої завдання в революції.

Більшовицька партія відповідно до тих класових співвідношень ставила собі за завдання організувати революцію, об'єднати навколо організованого робітництва широкі селянські маси і передовсім селянську бідноту для боротьби за демократичну республіку, за скинення царату, щоби відвоювати у поміщиків землю, відвоювати волю, себто скласти такі умови, щоб далі робітництво могло організуватись і вести

¹⁾ Промова на вечорі трьох поколінь від 2/І 1931 р.

дальшу боротьбу за соціалізм. В 1917 р. після скинення царя перед нами стояло завдання подальшої боротьби за соціалізм. За тих 12 років змінились умови, пролетаріят виріс і кількісно й якісно, економіка стала іншою, пройшла велика смуга капіталістичного розвитку і в місті й на селі, пройшло клясове розшарування серед селянства. Об'єктивні економічно-господарчі умови зробили завдання соціалізму непосредньо здійсненими. В цьому полягає ця велика різниця між 1905 і 1917 р.

Але, товариші, ніяк не можна говорити, що ми більшовики й робітнича кляса в 1905 р., мовляв, ставили собі завданням зробити лише демократичну революцію, а не ставили завданням боротьбу за переростання буржуазно-демократичної революції — в революцію соціалістичну. Ми марксисти, прихильники наукового соціалізму твердо переконані, що не тому зараз здійснюємо соціалізм, що ми його побажали, не тому, що він такий гарний, бо веде до знищення нерівності, організовує співвідношення людей на засадах братерства, солідарності і співпраці. Все це вірно. Соціалізм найвища ступень солідарності й праці, взаємної співдії людей. Соціалізм розв'язує всі суперечності, дає можливість розвиватись широко всім здатноістю працюючої людности. Соціалізм прекрасна наука і прекрасне здійснення дійсного людського розвитку. Але, товариші, ми здійснюємо соціалізм і він став можливим до здійснення не тому, що в нас є таке бажання, що наші бажання охопили широкі маси, а тому, що економічний розвиток пішов уперед, тому, що появилася нова значна кількістю, з новою психологією кляса пролетарів, що працюють на заводах, що не зв'язані ні з якою власністю і що на своїй праці бачать, що в них однакові інтереси, однакові умови праці, що вони працюють для одного завдання в одних умовах, колективною працею виробляють продукти і на цій колективній праці, на цих об'єктивних умовах навчаються колективної психології, колективного думання і колективної дії. Ми більшовики - марксисти знаємо й переконані, що комунізм, соціалізм можна здійснити саме тоді, коли життям склалася вже така кляса пролетарів, що створила свою клясову пролетарську партію, коли пролетаріят усвідомив у життю свої інтереси і пішов своїми клясовими шляхами.

1905 рік почався, коли брати його не в календарному сенсі, а як рік революції, то 1905 - й рік почався не 1-го січня 1905 р., а почався він 9-го січня 1905 року, коли петербурзькі робітники влаштували похід до зимнього двірця для того, щоб вручити свою петицію царю.

Тисячі й десятки тисяч робітників, бажаючи свободи, бажаючи землі й волі для селян, свободи страйків і своїх робітничих організацій, бажаючи волі для всього народу, склали петицію, де про ці свої бажання заявляли царю. Заявляли — але петицію вони склали на ім'я царя і пішли цяю петицією подати царю, а на чолі походу йшли попи, несли ікони і царські портрети. От стан тодішньої свідомости відсталой, але чималой частини робітничої кляси. Уже починали розуміти і усвідомлювати собі ці робітники, що треба волі для народу, свободи робітникам, 8 - мигодинного робочого дня, землі селянам, але ще гадали, що ці їх вимоги може здійснити цар. Доки на зборах говорили про гніт та насильство з боку начальства, робітники слухали. Я пригадую, як в 1903 році, будучи нелегальним, приїхав з Уралу до Одеси, де якраз тоді проходив загальний страйк. Поки на зборах на Пересіцу я говорив про свободу, про землю, про те, щоб закони вироблені були представниками од народу, що начальство йде проти народу, пригнічує його, про міністрів, що вони проти народу, про те, що поміщики йдуть проти народу, — все це приймали, але якя сказав про царя, так мене так побили, що досить довго боки боліли. Правда, потім, восени того ж року на зборах гуртка, де я вів пропаганду, один з робітників підійшов і каже: а знаєте, тов. Георгій (це було тоді моє ім'я), я вас теж тоді штовхнув та поколотив здорово. В 1905 році робітники Петербургу, і не лише Петербургу, слухали про те, що уряд проти робітників, проти селян, розуміли це, розуміли, що міністри пригнічують, розуміли, що міністри за капіталістів і поміщиків, і це прекрасно приймали, а проти царя й слухати нічого не хотіли. Гадали, що цар їм допоможе, що міністри обдурюють царя. Таку їм внушили віру в царя, що багато з них не могли зразу відійти од неї навіть тоді, коли починали розуміти свої інтереси.

От, товариші, що значила сила клясової влади, поміщицько-капіталістичного уряду, що довбає з року в рік, з самого дитинства про те, що не може бути інакше, що цар є представник цілого народу, що, мовляв, без буржуазної інтелігенції, без поміщиків і капіталістів робітники й селяни не можуть вести своє життя. Як вдовбали з дитинства, так і трималася до сивої бороди у робітників і селян віра в царя. І коли так надавили, що душно стало, що неможливо перенести злиднів і експлуатації поміщиків і капіталістів, то петербурзькі робітники заявили свої вимоги. Вони заявили твердим голосом, що вони хотять землі селянам, 8 - мигодинного робітничого дня робітникам і волі для народу. Твердим голосом заявили, але й піймалися на сильку представників панівних кляс:

Цин Гапон став виразником цього і повів за собою робітників з петицією на ім'я царя з походом до зимного двірця.

Десятки, сотні робітників загинули 9-го січня на вулицях Петербургу від куль царського війська, якими цар зустрів своїх вірнопідданих, що прийшли заявити йому про свої потреби й вимоги. 9-те січня, це день крові і кривавої розправи царя над петербурзькими робітниками за те, що вони осмілились пред'явити свої вимоги, але цей день був днем перемог. 9-те січня, це день, коли сотні безвинних робітників, чоловіків, жінок і дітей полягло під кулями царського війська, це день, коли вмерла у широких мас трудящих тодішньої Росії віра в царя. Але коли кінчилась віра в царя у робітників, вони більш рішуче й твердо пішли іншими шляхами. Вимоги свої вони вже усвідомили. Вони усвідомили, якими шляхами повинні йти і цей шлях вказала їм наша більшовицька партія. Це шлях клясової пролетарської організації, шлях клясових пролетарських інтересів для того, щоб пролетаріят, стоячи на чолі та разом з трудящими масами селянства і передовсім селянською біднотою, скинув царя, завоював демократичну республіку для повного здійснення інтересів трудящих і дальшої боротьби робітництва за революцію соціалістичну, за соціалізм, проти буржуазії.

1905 р. з 9-го січня по грудень, себто по дні повстання в Москві, був роком найнапруженішої боротьби пролетарських мас. Проходила хвиля величезних страйків, в яких взяли участь більше півтора мільйони робітників. Проходив один страйк за другим. Відбувалися демонстрації. Назрівали сутички боротьби, покіль широким загальним страйком в жовтні 1905 р. пролетаріят не привів до так званого жовтневого маніфесту царя. Товариші, хто пережив той рік, із старого докоління пригадує, як тоді проходили страйки, як скоро зупинилась по цілій Росії вся залізниця, як у кожному інституті, у кожному підходящому будинку проходили мітинги тисяч робітників, як вперше вільно лилось слово об'єднання й боротьби, як виступали широкі маси робітництва на боротьбу з царатом. Розгубились сили царя. Поміщики тікали із сіл, ховаючись від червоних заграв, пожеж і підпалів, від озлобленого пригніченням селянства. По містах цілком розгубились представники царської влади. У Мінську, наприклад, був такий випадок після жовтневого маніфесту царя, коли проходила демонстрація з червоними прапорами, на яких написано було «геть царя», «геть самодержавіє», «хай живе демократична республіка», «хай живе гегемонія пролетаріату в революційній боротьбі», а губернатор, стоячи на крильці, віддавав честь революційному прапору.

Але в тім то й справа була, що напір сил був, була вже організованість, щоб розхитати царат, але повного усвідомлення шляхів боротьби ще не було. В жовтні 1905 р., коли ми почали боротьбу, що під її напором цар видав маніфеста, коли в той момент можна було б рішучим натиском збройної боротьби остаточно скинути царя, в цей момент від загальної страйку відійшло відразу багато народу. Відійшли службовці пошт і телеграфу, службовці залізниць, союз інженерів і т. інш. Відійшла дрібна буржуазія. Вони задовольнилися жовтневим маніфестом царя і врешті загальний страйк припинився. Вже сили були, але не було достатньої свідомости навіть у робітників, навіть у багатьох революційних організацій, не кажучи вже про меншовицькі організації. Я пригадую собі одну проклямацію, що її тоді, здається, випустив Двинський комітет нашої партії (тоді окремої партії більшовиків не було, а в РСДРП входили більшовики та меншовики, як фракції). Ця проклямація, здається, була випущена в листопаді чи в жовтні 1905 р. і адресовано до всіх робітників і всіх громадян. Спочатку в цій проклямації говорилося про жовтневий маніфест царя, а закінчувалася вона такими кличами: «Геть царя, хай живе демократична республіка, хай живе збройне повстання!». В кінці підпис „Двинський комітет РСДРП“, а далі після риски надруковано від самої друкарні «Печатать разрешается. Двинский губернатор такой то».

Розгублені були представники влади, але й наші деякі організації недостатньо були зорієнтовані. Замість того, щоб сказати цьому губернаторові — іди до всіх чортів з своїм розрішенням, ми й без твого розрішення зуміємо надрукувати і випустити прокламації, вони пішли на те, що написали внизу своїх проклямацій зразу ж за підписом партійного комітету — дозволено друкувати губернатором. Я пригадую собі такий факт, що мав місце на Закавказзі, де партійні організації, в тому числі і більшовицькі мали значний вплив на робітників і на селянські маси. Там то у Кутаїській губернії з вимоги партійних організацій було прогано губернатора. Застрашений цим генерал — губернатор Закавказзя погодився на те, щоб призначити Кутаїським губернатором особу, що її виберуть місцеві організації рад робітничих та селянських депутатів. І на Кутаїського губернатора було призначено члена нашої партії тов. Старосельського.

Всі окремі випадки показують те, що часто-густо серед робітників, ба навіть серед окремих членів партії, в першу чергу меншовиків було недорозуміння тих шляхів, якими треба йти, але твердо й чітко більшовицька партія під керівництвом Леніна намічала шляхи, клясові завдання пролетаріату в рево-

люції 1905 року і вела тими шляхами основні широкі пролетарські маси до здійснення тих завдань. Ще 9-го січня 1905 р. робітничі маси вірили в царя і свої вимоги й прохання несли до царя. Їх зустріли царські кулі. Але вже в жовтні 1905 року через 9 місяців робітничка кляса пішла проти царя загальним страйком, розхитала царський трон і отримала царську деклярацію свободи — жовтневий маніфест, про скликання народніх представників. Треба зазначити, що в жовтневому загальному страйку приймали участь не лише робітники, але й широкі кола службовців, що під їх впливом і ще тоді було багато робітників. Цим дрібно-буржуазним шарам ще в жовтні 1905 року вдалося досить впливати на робітників і зірвати жовтневий страйк.

В жовтні боротьбу не було закінчено, не було доведено її до кінця. Пройшло два місяці і в грудні 1905 р., після декількох демонстрацій і страйків почалася велика напружена боротьба. Грудень 1905 року був часом, коли робітничка кляса не лише усвідомила свої клясові завдання, не лише проголосила їх і відстоювала страйками й демонстраціями, але й зі зброєю в руках боролася за здійснення тих завдань. Грудень 1905 року був поворотним моментом усієї історії колишньої Росії. Тепер, коли ми з вами знаємо приклад Жовтневої революції, тепер кожен з нас розуміє й значення грудня 1905 р. Тисячі й тисячі було таких робітників, що розуміли клясові інтереси й завдання, розуміли, що царя не треба, але, коли справа доходила до того, щоб провести це шляхом озброєного повстання, вони в це не вірили, на це не йшли, цьому не могли оддати свої сили. І от 1905 рік і характерний тим, як саме життя крок за кроком навчає робітників ставати на правильний шлях, на той шлях, що його вказала їм більшовицька партія, на шлях озброєного повстання проти царату під керівництвом більшовицької пролетарської партії, на шлях, де веде за собою трудящі маси, щоби скинути владу поміщиків, для перемоги буржуазно-демократичної революції, для дальшої клясової боротьби пролетарів за соціалістичну революцію, за скинення влади буржуазії.

В грудні 1905 року боротьба розгорілася досить сильно, барикадні бої відбувалися скрізь по цілому терені тодішньої російської держави. Барикадні бої проходили і в Харкові. в Сормові, в Красноярьську, в Томську, в Донбасі, в Прибалтійському краю — теперішній Латвії, вони були і в Москві. Московське повстання мало величезну силу й значіння і зокрема тому, що притягло увагу й співчуття всього революційного пролетаріату.

Але після упертої, одчайдушної і відданої боротьби московське грудневе повстання було задушено. Які причини тому? Робітництво не було ще достатньо організовано. Робітництво ще не зуміло скласти тоді своєї широкої і бойової організації і тому, зрозуміло, ми не зуміли достаньо організувати свої озброєні сили. Ця неорганізованість робітництва привела до того, що коли московські полки були готові до підтримки робітництва, повстання спізнилося й почалося тоді, коли хвилювання серед салдатів було придушено. І тоді була прислана озброєна сила з інших місць, яка в крові задушила московське повстання. Друга причина була та, що селянство ще не розхиталось. Воно відставало в своїй свідомості від робітників. Воно вже перестало вірити в царя, але ще не почало вірити в свої сили, в сили пролетаріату. Бо, товариші, солдати Семєнівського і інших полків, що стріляли в московські барикади, це були селянські діти, одягнені в сіру салдатську шинелю. Так що селянська свідомість відставала від робітничої. Селянство ще не піднялось на достатню ступінь, щоб спільно з робітництвом вдарити на царя, на поміщиків. В цьому і були причини поразки грудневого повстання московського пролетаріату.

В крові було придушено московське повстання. Але після того дня для кожного свідомого пролетаря стало ясно, що єдиний можливий шлях для здійснення класових завдань — це шлях організованої класової боротьби і збройного повстання проти царату. Після подавлення московського повстання Плеханов, колишній відомий теоретик марксизму, а потім людина, що стала меншовиком, а далі докотилася до оборонства, він у 1906 р. так сказав відносно московського повстання: «Не треба було братись за зброю». Він, цей маститий меншовик зробив такий висновок з московських барикад, що не треба було брати зброю. А широкі маси робітників після грудня 1905 р. прийшли до протилежного висновку, що треба було брати зброю і треба буде брати зброю, треба для того підготувитись, організуватись і повести озброєне повстання.

Пройшло від 1905 р. 12 років, аж поки пригнічена раніш робітнича класа, переживши важкі поразки, переживши все-світню війну, знов зорганізувала свої сили і в лютому 1917 р. скинула царя і далі почала готуватися під керівництвом більшовицької лєнінської партії до скинення буржуазії, що було проведено в жовтні 1917 р. Лютий 1917 р. і грудень 1905 р. це були повстання проти царату за революцію демократичну, за скинення влади поміщиків, за революційно-демократичну диктатуру робітників і селян, щоб розчистити шлях для дальшої боротьби пролетаріату проти влади буржуазії, за соціалізм.

Це було проведено в лютому 1917 р., але влада попала в руки дрібної буржуазії, яка в коаліції з буржуазією здійснювала її, буржуазії інтереси. І лише Жовтень 1917 року здійснив врешті те, про що мріяв свідомий пролетаріят в 1905 р. Жовтень 1917 р. здійснив те, до чого вів в 1905 р. своїм твердим керівництвом наш вчитель Ленін.

Мені, товариші, 1905 рік прийшлося провести по різних місцях. В січні місяці в перші дні я ще сидів у Катеринославі в тюрмі, відкіля скоро мені вдалося втекти. В лютому місяці був я в засланні на Онегіно. Далі в квітні й травні я працював в Одеському комітеті, відкіля поїхав до Лондону на III-ій з'їзд нашої партії; після того я переїхав до Петербургу і там був у Петербурзькому комітеті спочатку організатором району, а потім організатором бойових дружин. З початку жовтня і до грудня 1905 р. я був у Ризі і там вів підготовку і організацію збройної боротьби. Отже мене в 1905 р. життя кидало по різних кінцях від Чорного до Білого моря, від Ярославля аж до Лондона, до західньої границі тодішніх держав і скрізь мені доводилося бачити, якими настроями живуть робітники, який рівень класової свідомості і організованості виспівав вже тоді. Революційна робота велась по всіх місцях. В Ризі, де я був, але повстання в той момент не дійшло. Боротьба точилася, але організація робітничої революції у такому місті, як Рига з багатонаціональним робітничим населенням, що навіть друг друга не розуміли, звичайно, важка справа. Але скрізь по всіх місцях наша більшовицька партія вела одну лінію, одне завдання, мала перед собою — своєю впертою роботою організувати робітничу класу, підготувати її до боротьби, зорганізувати озброєне повстання проти влади поміщиків для дальшого наступу на владу буржуазії, за владу пролетаріату, за соціалізм.

Я особистими спогадами не буду утруднювати вашої уваги. З особистими спогадами будуть виступати окремі товариші після моєї промови, але оскільки на зборах є присутні представники трьох поколінь; я дозволю собі, товариші, взяти лише декілька штрихів зі своєї пам'яті про те, яку участь всі три покоління приймали в революції 1905 року. Зрозуміло, товариші молоді, беручи такий вік від 16 - ти до 30 - ти років, як раз були тою силою, що передовсім приймала участь у революції. У всякому разі по революційних гуртках, де б я не керував до 1905 року і після 1905 року — в Одесі чи Петербурзі, в Красноярську чи в Катеринославі, в Ярославлі чи в Катеринбурзі, чи в інших місцях передовсім приходилось зустрічати робітничу молодь. Але значну силу представляли старі робітники, що на своєму досвіді пізнали владу помі-

щиків і капіталістів, знуцання урядників, царських чиновників, поліції і жандармерії. Маючи ще велику силу забобонів, з великими труднощами приходилось переборювати їм ті забобони; але коли усвідомили їх, то твердо пішли в грудні 1905 р. на барикади. На барикадах боролись поруч і молоді й старі робітники, старі фабрично - заводські кадри московського пролетаріату. Теперішнього піонерського руху тоді, зрозуміло, не було. Не було тоді ніяких окремих організацій, ні комсомольських, ні піонерських, але чимало можна пригадати прикладів, коли молодь приймала участь у революційному русі. 9-го січня 1905 року на вулицях тодішнього Петербургу царськими кулями було зустрінuto багато наших дітей, дітей наших петербурзьких пролетарів. Підчас страйків приймали участь і молоді наші сили, разносячи прокламації і т. інш. А підчас грудневих барикад у Москві було багато прикладів, коли наша молодь приймала участь на барикадах, підносячи патрони, бинти, ліки... Цікаво було зустрінути зараз, через 25 років після грудневого повстання когонебудь з тих «пацанів», що в революції 1905 р. приймали участь як хлоп'ята, а тепер стали солідними мужами.

Але, товариші представники трьох поколінь, три покоління тепер виявились в русі, але в русі 1905 року було одне покоління — основні сили робітників, це від 19 до 40 років, які передовсім йшли в революцію, розчищали шлях до окремої організації двох поколінь — комсомольської і піонерської. Це сталось у наслідок двох пізніших революцій.

1905 рік був роком великої підготовки. Для того, щоб повалити владу буржуазії, треба було, щоб пролетаріат організувався, скинув владу царя і поміщиків, організував владу з робітників і селянства і підготовив на цьому себе для дальшої боротьби за соціалізм. 1905 рік нерозривно зв'язаний з 1917 роком. 1905 рік це зоря, що обіцяє далі південь і широке світло літнього дня. Пролетарська революція 1905 року це рік перших спроб пролетарської боротьби за владу. 1905 рік це рік, коли пролетаріат навчився не вірити чужим клясам, клясі поміщиків і царату, дрібній буржуазії, буржуазним лібералам і дрібно - буржуазним радикалам. Це той рік, коли складалося в широких робітничих масах довір'я до своїх сил, переконання, що їм потрібна їх власна пролетарська клясова партія. Це рік, коли в пролетарів складалося глибоке переконання й довір'я до керівництва з боку більшовицької пролетарської партії. Для того, щоб в 1917 році об'єднати під своїми прапорами десятки тисяч пролетарів і сотні тисяч селян, нам, більшовицькій партії треба було завоювати собі довір'я та не тимчасове, на момент, а міцне, яке переконало б

усі широкі маси, що підчас боїв і підчас перемог і поразок, однаково підчас піднесення революційної хвилі і підчас занепаду скрізь і на всіх перипетіях історії клясової боротьби пролетаріят може надіятися на свою пролетарську партію. на її більшовицьке лєнінське керівництво широким пролетарським рухом.

Тому 1905 р. є одночасно святом нашої більшовицької партії. Нехай було так, що в 1905 р. ще певна частина робітників ішла за іншими організаціями, за меншовиками, есерами, але 1905 р. здійснював революційну боротьбу широким пролетарським фронтом за нашими прапорами. За нашими гаслами в грудні 1905 р. йшли свідомі робітники і позапартійні і навіть багато робітників меншовиків і есерів, так само, як у жовтні 1917 р., коли ми скинули тимчасовий буржуазний уряд, під гаслами більшовицької партії пішли не лише робітники-більшовики, позапартійні революційні робітники, а й багато робітників-пролетарів, що перед тим належали до партії меншовиків, есерів.

1905 р. підняв клясову свідомість і намітив шляхи для дальшої організованої боротьби за скинення влади буржуазії, за будівництво соціалізму. Ми тепер провадимо велику роботу соціалістичної перебудови країни. Ми будемо зараз велику промисловість, переводимо соціалістичну реконструкцію сільського господарства, ми переводимо колективізацію сільського господарства і на базі цієї колективізації—ліквідацію куркуля як кляси. Ми здійснюємо у себе нові умови соціалістичного життя, соціалістичної праці. Скажімо зовсім прямо і одверто, ми всі три покоління пролетарської кляси — старе покоління пролетарів і ви молодь, і ви діти пролетарської кляси багато зобов'язані 1905 р.—року першої відвертої боротьби за організацію робітничої кляси проти пригнічення, проти експлуатації, року — передодню пролетарської революції 1917 р.

КАРДАШОВ Д.

ДО ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ ЗА III З'ЇЗД НА УКРАЇНІ

І. Короткий нарис внутрішньо-партійної боротьби на Україні від 2-го до 3-го з'їздів

Відразу ж після 2 - го з'їзду РСДРП між двома частинами партії — «більшістю» та «меншістю» — почалася напружена боротьба за вплив на місцеві комітети. Головною ареною цієї боротьби на протязі всього періоду середпартійного розламу — від 2 - го до 4 - го Стокгольмського з'їзду — стає широка південна територія колишньої царської Росії, — Україна, Кавказ та Крим.

Меншовики зосереджують свої зусилля та кидають свої найкращі сили, насамперед, на завоювання с.- д. комітетів України, тоді як північні губернії колишньої царської Росії стають переважно твердинями більшовизму. Такий географічний розподіл переважно впливу двох течій в середині РСДРП, звичайно, не був випадковий. У своєму «Нарисі історії комуністичної партії більшовиків України», М. М. Попов не згоджується з думкою Равіча - Черкаського будімо причиною переважного впливу меншовиків на Україні порівняно до впливу в центральній Росії, є економічна відсталість України кінця 19 - го та початку 20 - го віку.

Не відкидаючи зв'язку, що існував між рівнем промислового розвитку даної країни та ступенем політичної стиглості пролетаріату цієї країни, М. М. Попов, не без підстави, заявляє:... «не можна уявляти собі цей зв'язок надто вульгарно і не можна забувати, що революційність робітничого руху залежить не тільки від економічного розвитку країни, але і від цілого ряду інших чинників»¹⁾.

---

¹⁾ М. М. Попов: „Нариси...“, стор. 15. За специфічну особливість, що вельми позначилася на історії революційного та контр-революційного руху на Україні, М. М. Попов вважає „сплетіння національних взаємовідносин, зв'язаних із взаємовідносинами соціальних сил та члєс на Україні“ (стор. 27 і 28).

Уже в найбільш ранніх листах Володимира Ільїча члени російської частини ЦК відчувають тривогу за долю комітетів найбільших центрів України — Києва, Катеринослава, Харкова.

«Войну проголошено,— пише він Г. М. Кржижановському і В. А. Носкову 5 жовтня 1903 р.,— і вони — Люба [Л. Н. Радченко], Костя [Р. С. Гальберштадт], Ерема [А. А. Шнеерсон] їдуть вже воювати в Росію. Готуйтеся до найлегальнішої, але одчайдушної боротьби. Треба неодмінно зайняти своїми людьми місця у всіх комітетах без винятку. Треба звернути особливу увагу на Харків, Катеринослава та Ростов. Чи правда, що київський комітет ухвалив резолюцію за «меншість»? Чи може це бути? Чому нас не повідомлено раніш?» («Ленинский сб.», VI, стор. 273).

Якщо меншовикам на протязі внутрішньо - партійної боротьби від 2 до 3 з'їзду удалося утворити певну організаційну та ідейну базу в Криму, на Дону, в Києві та Харкові, то зате три великі промислові центри України (Одеса, Катеринослав і Миколаїв) зуміли так міцно забезпечити перевагу ідейного впливу більшовиків, що зусилля супротивної сторони пройти в комітети зазначених міст і перетягти на свій бік робітничі маси — були даремні.

На підставі численних особистих спогадів старих партійців - більшовиків (М. Лядова, С.- Гусева, В. Воровського та інш.) ми зможемо мати наочне уявлення про ті методи та способи, що їх пускали в діло меншовики для того, щоб опанувати місцеві комітети. «Представники та прихильники меншости» провадять посилену агітацію проти ЦК по комітетах — читаємо ми в брошурі одеського комітету ¹⁾. А де комітети не хочуть їх слухати, вони, користаючи особисті зв'язки, пролазять безпосередньо в робітниче середовище, підбурюючи робітників проти комітетів, гальмуючи позитивну роботу. В міру того, як свідоміші шари пролетаріату ближче ознайомлювались із становищем справ, відходять од названих агітаторів, представники «меншости» спускаються нижче дедалі до сірої несвідомої маси, роблячи її суддею в «принципiallyному» спорі з «більшістю», не спиняючись, отже, перед найгрубішою дема-

¹⁾ „Доклад о II очередном съезде и положении дел в партии“. „Пролетарская Революция“, № 8 (79) за 1928 р., стор. 91, „Доклад“ написали в травні 1904 р. найвидатніші більшовицькі діячі, що пробували тоді в Одесі.

гогією, як це було в нас в Одесі¹⁾. Разом з цим вони добре слідкують за становищем справ у комітетах «більшости» і, як тільки зачують про провал, поспішають туди, щоб скоріше посадити там «свій комітет від імени Ц. О.» При цьому вони не спиняються перед одвертою сутичкою з особами, які прибули від імени ЦК відновити комітет, що провалився, як це було в Миколаєві“.

В № 16 «Пролетарія» з 1 (14) вересня 1905 р. вміщено листа «Рабочего из большинства», де описано випадок поширення від одного представника «меншости» серед робітників м. Одеси неправдивих чуток про те, що бучім то «більшість», через часті провали, ліквідує свої справи й передає меншовикам всі свої зв'язки. На цій підставі цей представник «меншости» пропонував своєму співрозмовникові, а також і всім його партійним товаришам перейти в меншовицьку організацію.

«Вважаю за потрібне додати,— закінчує свого листа одеський робітник,— що описаний випадок не перший. Ще три тижні тому було зроблено такі ж спроби і в міському районі (цей випадок був в Пересипському районі). Але дякуючи свідомості робітників, до яких звертались з цими пропозиціями, ці спроби не мали жодного успіху». («Вперед», та «Пролетарій». ГИЗ, 1925 р., Вип. 5, стор. 46—47). В листі із Лейпцигу до Казані з 29-го серпня (н. ст.)

1905 р. подається також яскраву характеристику тим демагогічним способам боротьби, до яких не гребуючи вдавалися меншовики, що працювали на Кавказі, щоб перетягти на свій бік малосвідомі робітничі маси.

«На Кавказі важче за все працювати,— пише автор листа.— Маса там дуже революційно настроєна, але малосвідома, через що демагогія на Кавказі має виключний успіх ще й тому, що посилено ведеться там грузинською мовою. Свідомі робітники там більшовики, маса ж, яка вважає більшовиків за «кровопивців» і «буржуаз.», «вважає за зраду справі пролетаріату перехід на бік «буржуазії», тобто «більшости». Тепер, між іншим, почалася дискусія, робітники починають бачити всю нісенітницю такого погляду на більшовиків»²⁾..

¹⁾ Докладніший опис конкретних випадків прояву в Одесі „грубой демагогії“ від представників „меншости“ подано в додатках 2 і 3 до статті В. В. Воровського „Совет против партии“ („Как рождалась партия большевиков“). Вид. „Прибой“, 1925 р., стор., 406—407).

²⁾ Архів Інституту Леніна. Справа Деп. пол. № 5, ч. 27, л. А. О. О.— 1905. Пропаганда среди империи. Казанский комитет. Стор. 135, вх. № 224/Х — 21 серпня 1905 р.).

З кінця 1903 р. аж до осені 1904 р. найбільшим центром більшовицького впливу на півдні України стає Одеса. Цьому сприяли значною мірою ті обставини, що до лютого 1904 р. в Одесі за допомогою тт. В. В. Воровського, І. Х. Лалаянца і К. О. Левицького утворилося «Південне Бюро» при ЦК, спеціальним завданням якого було проведення енергійної кампанії за скликання 3-го з'їзду ¹⁾. Діяльність П. Б. протікала в тісному контакті з Одеським комітетом і полягала у намаганні ідейно й організаційно охопити своїм впливом південні комітети України. Щодо Миколаєва та Катеринослава це й удалося цілком досягти Південному Бюрові. Надто багато сил довелося йому витратити, щоб з'ясувати перед широкою робітничою масою суть того розламу, що стався на другому з'їзді, для чого було навіть видано разом з Одеським комітетом спеціальну брошуру — цитату із якої ми наводили вище.

Агітаційно-пропагандистська робота - Південного Бюра комітету «більшости» не обмежилась, одначе, випуском зазначеної брошури. Було видано також багато листівок, відозов та проклямацій на злободенні теми політичного характеру, чим було довершено удар по традиціях економізму, з якими боролася ленінська «Искра» ще 1901 — 1903 рр.

Розходження серед членів ЦК в питанні про потребу екстренного скликання III з'їзду (що обстоював Ленін), як єдиного виходу із середпартійної кризи, надзвичайно хворобливо відбилосся на діяльності більшовицького центру України — П. Б. Примиренська позиція до меншовиків, що її зайняли деякі члени російського ЦК, не мала ніякого співчуття від П. Б., через що взаємини між ЦК (його російською частиною) та П. Б., що додержувалось в цьому питанні ленінської орієнтації, стали надзвичайно загострюватися. ²⁾

Приблизно наприкінці липня — початку серпня 1904 р. один із членів П. Б. надіслав із Одеси до Мюнхена листа ³⁾, що його перехопив одеський охранный відділ, де повідомлялося дуже цікаві дані про взаємини, які склалися на той час між ЦК з одного боку — та П. Б. з другого.

«Фактичне становище справ, — читаємо ми в цьому листі; — надзвичайно сумне. Не зважаючи на те, що з'їзд утворив ЦК, становище партії залишилося таке ж, яке було

¹⁾ Докладніші відомості про це див. у моїй статті „Южные комитеты в борьбе за III съезд“ („Правда“, № 176, 31 липня 1928 р.).

²⁾ Є підстава гадати, що цей лист, вельми аналогічний тому, що був уміщений у брошурі Н. Шахова „Борьба на съезде“ (Женева, 1901 р., стор. 91 — 92), належить Воровському (він мав тоді кличку „Жозефіна“).

до з'їзду і навіть гірше за те. Зв'язок між окремими комітетами існує остільки, оскільки самі комітети турбуються про встановлення його, часто завдяки особистим знайомствам; більшість комітетів один про одного нічого не знає, цілі райони (як, наприклад, Південь) пробувають поза всяким зв'язком з ЦК, транспорт літератури із - за кордону зовсім припинено ¹⁾; місцеві видання ЦК — це виключно передрук із старих брошур або статтів із «Искри». Ця бездіяльність ЦК, — пише автор листа, — примусила південні комітети шукати найближчий районний центр, яким стало для них Південне Бюро. Це бюро, засноване більше як півроку тому ЦК - ом, але потім кинуте ним на призволяще, без будь-якої допомоги й навіть без будь-якого зв'язку з центром, змушене було на власні сили провести об'єднання південних комітетів» ²⁾.

До липня 1904 р. розходження серед членів ЦК надвичайно загострюються. Користаючи з відсутності Володимира Ільїча та другого члена ЦК тов. Землячки, три цекісти - примиренці — Глебов, Гальперін та Красін ухвалюють декларацію, що знаменувала собою капітуляцію меншовикам всіх позицій, за які Володимир Ільїч став енергійно провадити боротьбу від часу переходу «Искри» до рук мартовців. Липнева декларація ЦК зробила надзвичайно відчутний удар Півд. Бюрові, яке з розпорядження примиренського ЦК було розпущене. Про цей розпуск П. Б. ³⁾ ми довідалися з другого листа того ж члена П. Б., який з цього приводу повідомляє:

«Отже проіснували ми до половини серпня ⁴⁾ — кінця нашої діяльності. І ось тут відразу пахнуло на нас дихання нового ЦК. Спершу приїхав один агент із ЦК з повідомленням, що ЦК ухвалив запровадити мир у партії, а вскорак

¹⁾ В листі із Женеви до Одеси з 21/II (н. ст.) 1904 р. на ім'я Н. Чайченка ми читаємо: „Центральний комітет знову не зумів скористати події. Цілі транспорти літератури залежали тут, і Росія залишається в такий час без літератури. Проте були люди, які охоче брали на себе перевезти ці транспорти через кордон. Все це із - за взаємних інтриг“. (Оклархів м. Одеси, фонд О. О., справа № 68, 1903 р., стор. 48 — 49).

²⁾ Оклархів м. Одеси. Справа № 389, 1904 р., фонд О. О., стор. 176, 177, 178. є оригінал листа.

³⁾ Лист підписаний ініціалами „І. А.“ (Можливо, що ці ініціали — дві останні голосівки псевдоніму В. Воровського „Жозефіна“).

⁴⁾ Про те, як існувало П. Б. до половини серпня 1904 р., повідомляється в тому ж листі вище. Ця частина листа аналогічна змістом до тих витягів із другого написаного раніш, ще до розпуску П. Б., листа того ж члена П. Б., що його ми цитували на кілька рядків вище,

прибув другий, компетентніший товариш і, як перший акт миру, оповістив нас про розпуск нашого Бюро ЦК. Причина розпуску — наша агітація за III - й з'їзд». (Н. Шахов «Борьба за с'їзд». Женева, 1904 р. стор. 91).

Щоправда, діяльність свою П. Б. не припинило остаточно після його розпуску. Той же автор згадуваного вище листа наприкінці зауважує: «...хай він (ЦК примиренський.—Д. К.) пам'ятає, що ми не так легко граємо принципами та думками, як апостоли примирення, і за наші принципи ми будемо провадити боротьбу до краю».

Є підстава гадати, що у вересні - жовтні 1904 р. за допомогою т. Землячки, що об'їздила з доручення Б. К. Б. тоді південні міста України, щоб скликати південну конференцію більшовицьких комітетів (це була перша більшовицька конференція на Україні ¹⁾), П. Б. було відновлене. Безперечно, що мандат на 3 з'їзд, видалий Володимирі Ільчу від імені одеського комітету — є наслідок безупинної діяльності більшовицького П. Б., яке мало безпосередні зв'язки з закордонним більшовицьким всеросійським центром — Б. К. Б. у Женеві.

Отже, Південно Бюро Комітетів більшості в історії зародження та розвитку більшовизму на Україні відіграло велику велику роллю: будши тісно зв'язане ідейними та організаційними нитками з В. І., як із закордонним членом ЦК, воно згуртувало під гаслом боротьби за 3 - й з'їзд перші більшовицькі кадри України. Воно скувало найсвідоміших й непохитних борців із робітників та революційної с.- д. інтелігенції. В найтяжчий гарячий час перших сутичок з дезорганізаторами партії — із аксельродово - мартовського табору, П. Б. Комітетів більшості було за незмінну підпору Володимирі Ільчу в його боротьбі як проти меншовиків, так і проти примиренців. З організаційного погляду воно було тою базою, навколо якої почався процес збирання та згуртування більшовицьких сил України і дістав своє перше успішне завершення на скликаній т. Землячкою між 11 вересня та 20 жовтня (н. ст.) 1904 р. південній конференції.

Розпуск П. Б. був відчутним ударом по процесові оформлення та кристалізації більшовизму на Україні, що дедалі

¹⁾ Точну дату цієї конференції ще не встановлено. Однак, на підставі тих двох документів, що в нас є: 1) лист з підписом „Валерія“ із Одеси 7 жовтня 1904 р. до Петербургу (Окрархів м. Одеси, фонд О. О., справа № 285, 1904 р., стор. 224, 225, 261) і 2) лист Землячки із Москви 29 серпня 1904 р. до Нюрнбергу (Окрархів м. Одеси, фонд О. О., справа № 90, 1903 р., стор., 57, 58) ми можемо цілком точно встановити приблизний термін скликання конференції: це було поміж 11 вересня та 20 жовтня (н. ст.) 1904 р.

успішніше посувався. Позиція, що її зайняла частина ЦК, капітулювавши перед меншовиками («июльская декларация»), сприяла тому, що примиренські настрої стали пробиватися в оточення менш стійких партійних робітників на місцях. Цьому значною мірою сприяла посилена агітаційна діяльність прихильників примиренського ЦК, що її вони розвинули, спеціально об'їжджаючи комітети, розламуючи на дві окремі половини ті комітети, де досі разом працювали більшовики з меншовиками. Не завжди, звісно, ця місія «примиренців» кінчалась удамо. В брошурі Н. Шахова «Борьба за с'їзд», уміщено резолюцію одеського комітету, який спеціально обговорював становище в партії в зв'язку з «июльской декларацией». Гостро критикуючи примиренську лінію ЦК, ця резолюція кінчається так: «На підставі всього вищевикладеного Одеський комітет ухвалив висловити своє не до ві р' я с к л а д о в і Ц К, який випустив декларацію». ¹⁾

Але все ж приплив меншовиків в одеський комітет — цю твердиню більшовизму на Україні ²⁾ з осені 1904 р. (тобто після розпуску Південного Бюро) починає примітно посилюватися. Між прихильниками «більшости» та «меншости» точаться жваві дискусії, де вельми діяльну участь бере К. О. Левицький — найстаріший член одеського комітету, який входив до складу П. Б. (разом з В. В. Воровським та І. Х. Лалаянцем). В архівах одеського охрального відділу збереглася цікава серія документів, яка дозволяє мати конкретну уяву про ті жорстокі бої, що їх доводилося мати Одеському комітетові в наслідок посиленої атаки меншовиків, коли вони відчували приплив свіжої сили після переходу на їхній бік примиренського ЦК.

На кінець січня 1905 р. Одеський комітет не етановив уже єдиної партійної організації:

«На цей час, — пише т. Ярославський, — в Одесі існували фактично дві організації, — Одеський комітет більшовиків та одеська група меншовиків. Ці дві організації працювали цілком окремо, не мали навіть сукупних засідань, так що важко було сказати про одеську організацію того часу, що там існували дві фракції в об'єднаній партії». («Переписка В. Ленина и Н. Крупской с одесской

¹⁾ Н. Шахов. „Борьба за с'їзд“, Женева, 1904, стор. 105. Текст цієї резолюції має, на жаль, деякі друкарські помилки. Серед проклямацій, відозов, тощо що є в одеському окрархіві, нам удалося знайти оригінал тексту резолюції, видрукованої окремою листівкою.

²⁾ З кінця 1903 р. по серпень 1904 р. в Одеському комітеті не було ні одного меншовика.

организацией». «Пролетарская Революция», № 6 (41) 1925 р. стор. 6).

За характеристику тодішніх взаємин між ЦК та Одеським комітетом може бути такий цікавий протокол зборів Одеського комітету, що відбулися наприкінці січня 1905 р.:

«Присутніх було 7 членів К. (Комітету), — читаємо ми в цьому протоколі. — Прибув представник ЦК і забажав довідатися від комітету про причини розриву з меншістю. Ухвалено: не повідомляти ЦК, ніяких відомостей про це питання через те, що ЦК забажав вислухати Од. ком. уже після того, як утворив поряд комітету групу, яку ЦК і обслуговує транспортом, цілком ігноруючи існування к - ту... Представник ЦК хотів довідатися, чи можливе примирення комітету з групою, на що Од. к - т заявив: меншість зовсім не розчинилася в партії й має намір провадити свої погляди. Яка ж мова може бути про згоду чи примирення?.. Потім представник ЦК запитав комітет про ставлення Од. к - ту до ЦК. На це Од. к - т заявив, що висловлює Ц. К - ту своє повне недовір'я». («Вперед» і «Пролетарий», вип. I, стор. 137).

3 - й з'їзд, знаменуючи собою велику перемогу більшовиків у їхній боротьбі проти дезорганізаторів партії, не поклав, однак, краю середпартійному разламові. Гостро ворожа позиція до 3 - го з'їзду (до факту його скликання), що її зайняли видатні лідери меншовизму (Мартов, Аксельрод) і ті, що прийшли до них — Плеханов ¹⁾, змусила завагатися деяких делегатів південних комітетів... київського, харківського, миколаївського, кримського та донецького. «Всі вони, — пише М. Лядов — були обрані на з'їзді, всіх їх було привезено за кордон на кошти Б. К. Б. та ЦК ²⁾. І уже тут, за кордоном, вони далися на підмову меншовицьких агентів і замість Лондона поїхали до Женеви». (Прот. III з'їзду, ГИЗ, 1924 р., стор. 540).

Боротьба за організаційні принципи партійного будівництва, отже, не кінчилася, вступивши тільки в нову фазу свого розвитку і набравши іншої форми: вона йшла тепер під знаком об'єднувальницьких тенденцій, виявлених як з тої, так і з другої сторони. Одначе було б помилково гадати,

¹⁾ Всі троє входили до складу двох партійних центрів — Ц. О. та Ради Партії.

²⁾ Завдяки рішучим діям БКБ, примиренський ЦК в останню хвилину, як відомо, хитнувся ліворуч і разом з БКБ скликав 3 - й з'їзд.

що ці об'єднувальницькі тенденції йшли лінією фактичного виживання обома ворожими сторонами тактичних та організаційних розходжень. Навпаки: тактичні розходження, виявившись у зародковій формі вже на II з'їзді (див. про це мою статтю «Проблема переростання», розд. «Две тактики», в «Пролетарській Революції», № 2 — 3 за 1929 р.) на тлі подій 1905 р. якраз мали своє найбільше загострення. Щождо організаційних розходжень, то вони далися в знаки з перших же кроків об'єднувальної кампанії, що почалася відразу після III з'їзду.

Дійсно: кожний із двох центрів — ЦК та ОК ¹⁾ — повинен був йти в своїй практичній роботі за тими організаційними нормами, що виявилися в двох принципіально - різних змістом статутах, ухвалених в Лондоні та Женеві. Тоді як більшовицький статут, ухвалений на III з'їзді, відбивав основну лєнінську ідею «організації - пляна», — жієневський меншовицький статут був цілком збудований на принципі «організації процесу». Корінна різниця цих принципів неминуче повинна була спричинитися до нової боротьби за панування одного із цих принципів. В свою чергу, методи та способи боротьби, що практикувала кожна із ворожих сторін, точно також повинні були неминуче відбивати ті вихідні засади, які лежали в основі організаційних поглядів тої чи іншої сторони.

Більшовики в боротьбі за перемогу своїх організаційних ідей мислили собі єдиний, гідний послідовного революціонера, шлях розв'язати організаційні розходження способом їх п о д о л а н н я: або противна сторона повинна скоритись постановам III з'їзду, визнавши його законність, і партійну єдність, забезпечується тоді з л и т т я м двох частин організації на підставі статуту, ухваленого на III з'їзді (принципи: підпорядкування більшості меншості); або противна сторона і далі обстоює свої організаційні норми і тоді суперечні питання розв'язується відверто на з'їзді, що забезпечує широке поле ідейної боротьби. Попередньою умовою скликання такого об'єднувального з'їзду має в такому разі бути виразно організаційне розмежування двох частин організації, шляхом скликання в один час і в одне місце двох самостійних з'їздів (принцип: спершу розмежуватися, а потім об'єднатися). Аж до об'єднувального з'їзду може тоді практично йти мова лише про тимчасову з г о д у, а не про цілковите злиття двох частин організації.

¹⁾ Організаційна Комісія була практичним центром меншовиків, вибраним на Женевській конференції. Вона мала 5 осіб: В. А. Гутовський (Сімонов-Маєвський), Л. М. Хінчук (Мирон), М. С. Макадзюб (Панін), Я. М. Грінцер (Александр) а А. А. Тарасевич (Рибак, Волгін).

Меншовики, що виходили в боротьбі за свої організаційні принципи із ідеї «організації процесу», уявляли собі шлях об'єднання двох частин партії зовсім інакше: 1) замість принципу подолання розходжень вони виставили опортуністичний принцип компромісу, тобто «взаємних поступок»; 2) замість принципу підпорядкування партійної меншості більшості, — вони обстоювали анархістський погляд згоди між членами одної партійної організації; 3) відмовляючись скликати об'єднаний з'їзд і обстоюючи негачиність злиття (угоду вони відкидали), меншовики цим самим вносили елементи розпливчастості та крихкості в партійний організм, позбавляючи його ідейної однострійности та монолітності (погляд на партію не як на єдине ціле, а як на суму відтінків¹⁾).

Отже, на шляхах об'єднання двох частин партії стояли важко переможні перешкоди. А втім, глибока безодня, що лежала між більшовиками та меншовиками, здавалося, в той час могла бути ще засипана. Серед самих меншовиків, в особі їхніх найвидатніших лідерів були вагання, почасти зв'язані з нестійкістю політичної лінії Плеханова, з тими зигзагами його політичного курсу, які стали виявлятися в міру розгортання в Росії великих революційних подій. Сам Володимир Ільїч сподівався схилити, кінець - кінцем, на свій бік Плеханова, що, розуміється, не могло б минути так для тої частини меншовиків, котрі перебували під впливом його авторитету:

«Я знаю прекрасно, — пише Володимир Ільїч Плеханову, — що всі більшовики розглядали завжди розходження з вами, як щось тимчасове. спричинене виключними обставинами. Спору нема, боротьба часто затягала нас на такі кроки, заяви, виступи, які не могли не утруднити майбутнього поєднання, але готовість об'єднатися, свідомість надзвичайної потреби для всього руху у вашій керівній, близькій безпосередній участі, — все це було у нас завжди. І ми всі твердо віримо, що не сьогодні, так завтра, не завтра, так позавтрьому наше поєднання з вами все ж станеться, не зважаючи на всі труднощі й перепони». (Ленинський збірник», № 5, стор. 525 — 526).

¹⁾ У своєму листі до Ц. К. з 3/Х 1905 р. Ленін пише: „Ми не повинні змішувати політику об'єднання двох частин із сплутуванням обох частин. Об'єднати дві частини — згодні. Сплутати дві частини — ніколи“. (Твори Леніна, т. VIII, вид. 2-ге, 1929 р., стор. 247).

Уже перший конфлікт з іншими членами редакції «Искры», що стався 4 квітня 1904 р.¹⁾, так стривожив меншовиків, що з приводу цього конфлікту постало ціле листування²⁾. З нього ми наведемо тільки той цікавий документ, який свідчить про те, що панічний настрій членів редакції «Искры», стурбованих конфліктом з Плехановим, зайшов так далеко, що редакційна колегія «всерйоз, через обстоювання Аксельрода, подумувала про те, щоб віддати «Искру» Ленінові».

Ми маємо на увазі лист із Ростова на Дону з 10 квітня 1904 р. до Одеси, про який департамент поліції секретно доносить начальникові одеського охрального відділу:

«З вашими думками з приводу Плеханова я не зовсім згоден,—пише автор листа.—Що треба було вжити зусиль, щоб утримати його,—це само собою розуміється й редакція це добре розуміла. Справа ходила про той момент, коли ці зусилля, кінець - кінцем, стануть марні й Плеханов все таки піде. Як тоді?—Взяти його демісію (про його спілку з Леніном нема й мови), а самим залишитися в редакції, чи, навпаки, самим піти, передавши «Искру» Плеханову, а якщо він не захоче — Леніну. Ви цього, очевидно, не вловили й говорите тільки про те, що Плеханов, так би мовити, зрозуміє, що Мартов повинен бути спокійнішим і т. д. Але він не розумів, хоча Мартов і був спокійний, так спокійний, що, вичерпавши переконання, вони запропонували Плеханову зостатися одноосібним редактором, а сами виявили, готовість піти. Це були дурниці, і добре, що Плеханов не пішов на це. Вони на цьому не спинилися і всерйоз, через обстоювання Аксельрода, подумували про те, щоб віддати «Искру» Ленінові». (Окрархів м. Одеси, фонд О. О., справа № 389, 1904, стор. 115, 116).

Наведена цитата досить характерна для ілюстрації розгубленості та вагань, що виявлялися в таборі меншовиків під впливом тих чи інших труднощів, які траплялися на шляху проведення їхньої фракційної політики. Володимир Ільїч добре знав слабе місце своїх ворогів, і природно, що він зосередив вогонь своєї тактики саме на це слабе місце.

¹⁾ Див. про це лист Ю. О. Мартова П. Б. Аксельроду, де стисло переказано кінець конфлікту. Докладніший виклад історії конфлікту та його причин (незгода Плеханова на співробітництво в „Искре“ Троцького) дано в листі Мартова Аксельроду з 2-го квітня 1904 р. (обидва ці документи є в листах Аксельрода і Мартова. Берлін, 1924, стор. 101 — 105).

²⁾ Частину цього листування опубліковано; частину переховується в архіві Ін - ту Леніна, а також у одеському окрархіві.

«Якщо ми будемо добре згуртовані, цілком організовані, — пише він Центральному Комітетові, — якщо ми від себе усунемо всяких кисляїв та перекинчиків, тоді наше міцне ядро, хоча б не дуже велике, поведе за собою всю ораву «організаційної туманности». А якщо у нас не буде ядра, то меншовики, дезорганізувавши себе, дезорганізують і нас. Якщо у нас буде міцне ядро, то ми швидко примусимо скласти об'єднання з нами. Якщо ж у нас не буде ядра, то запанує не друге ядро (його нема), а п л у т а н и к и, і тоді, запевняю, буде нова склака, новий немипучий розлам і злоба у сто разів гірша, як раніш»¹⁾.

Революційні обставини 1905 р., потреба координувати дії проти спільного ворога — самодержавства — безперечно відобрали роллю істотного об'єктивного фактору, що обумовив ті об'єднувальницькі тенденції, які постали у обох сторін уже на 3 - му з'їзді та на Женевській конференції. «Завтрашній перехід партії на відкрите становище розвіє всі рештки небезпек щодо змовництва. А тактичні розходження наші революція сама змітає з разючою швидкістю» — так пише Ленін Плеханову у цитованому вже вище листі.

Безперечно, ці думки В. І. і лягли в основу тієї «тайної резолюції», що її ухвалено на 3 - му з'їзді про «умови злиття з відламанною частиною партії», але яка не могла бути опублікована. Разом з цим у цій резолюції намічалося уже ті принципи організації основи, на які, на думку В. Ільїча, повинна було спиратися майбутня згода (абож цілковите злиття з меншовиками). Ось текст цієї «тайної резолюції»:

«Третій з'їзд РСДРП доручає Центральному Комітетові вжити всіх заходів до підготовки та вироблення умов злиття з тією частиною РСДРП, що відкололася, при чому остаточне затвердження цих умов повинно бути подано новому партійному з'їздові» (Ленін, тв., т. VIII, 2 вид., 1928 р. стор. 475, прим. 18).

¹⁾ Лист, датовано: 3/X 1905 р. Його написав Ленін у тому ж місяці, що й цитований нами лист Плеханову, але трохи раніше (лист Плеханову написаний наприкінці жовтня 1905 р.). Треба мати на увазі, що одвертий конфлікт Плеханова з ред. „Искры“, що спричинився до виходу Плеханова із складу редакції, стався 29/V 1905 р. Про те, що він складає із себе уповноваження редактора Плеханов офіційно сповістив „Искру“ особливим „листом до редакції“, де Плеханов пише: „Тов., постанови конференції, що нанесли смертельний удар центральним установам нашої партії, примушують мене скласти із себе звання редактора Ц. О. і п'ятого (обраного на 2 - му з а к о н о м у з'їзді) члена ради. („Искра“, № 101).

В листі ЦК з 28 липня 1905 р. Ленін подає таке пояснення до тексту цієї резолюції:

«Нам доручено від 3 з'їзду підготувати та виробити ці умови (тобто умови злиття з тією частиною партії, що відколюлася — Д. К.), але не остаточно затвердити їх. Виконуючи доручення 3-го з'їзду, ми беремо посередництво, подбаємо виробити найдокладніші умови згоди тепер же і поступового злиття. Якщо вдасться, згоду здійснюємо відразу, а плян злиття пропонуємо 4-му з'їзду, який тоді треба скликати в один час і в одному місці з обов'язковим з'їздом всіх організацій меншости» («Ленинський Сборник», № 5, стор. 484).

Якнайдокладніший виклад провідних принципів, що можуть лягти в основу цілкового злиття обох частин організації, ми подибуємо в написаній того ж місяця (липень, 1905 р.) передмові Волод. Ільча до брошури «Рабочие о партийном расколе». Через надзвичайну вагу цих принципів, щоб зрозуміти проблему об'єднувальної кампанії 1905 р., ми вважаємо за потрібне навести їх цілком з коментарями та мотивуванням самого Леніна:

«Ми готові повторити ще раз, — пише Володимир Ільч, — ті основні організаційні начала, визнати які треба доконче, на наш погляд, для злиття: 1) Підлеглість меншости більшості (не змішувати з меншістю і більшістю в лапках! Мова ходить про принцип організації партії взагалі, а не про злиття «меншости» з «більшістю», про що буде мова далі. Можна собі, абстрактно кажучи, уявити злиття в такій формі, що і «меншовиків», і «більшовиків» буде однаково, але і таке злиття неможливе без визнання принципу та зобов'язання підлягати меншости більшості). 2) Найвищий орган партії має бути з'їзд, тобто збори виборних од всіх повноправних організацій, при чому постанова цих виборних має бути остаточно (це — принцип демократичного представництва в протизагу дорадчих конференцій і голосування їх постанов по організаціях, тобто плебісциту). 3) Вибори центральної установи партії (або центральних установ її) мають бути прямі і відбуватися на з'їзді. Вибори не на з'їзді, вибори двоступінні тощо неприпустимі. 4) Вся партійна література, як місцева, так і центральна, має безперечно підлягати і партійному з'їздові; й відповідній центральній або місцевій організації партії. Існування партійної літератури, не

зв'язаної організаційно з партією, неприпустимо. 5) Розуміння членства в партії повинно бути цілком точно визначено. 6) Права будь-якої партійної меншости мають бути однаково точно визначені в статуті партії. Такі, на нашу думку, безперечно обов'язкові організаційні начала, без визнання яких злиття неможливе» (Ленін, твори, том VIII, 2 вид., 1929 р., стор. 140 — 141).

Зіставимо тепер ці умови злиття, сформульовані В. І., з тою «платформою об'єднання», що її була виробила Женевська меншовицька конференція, і яка, як ми побачимо, нижче, лягла в основу «Південно - російської установчої конференції», що її намітили ново - іскровці в Женеві. Принципіальні засади, що є в резолюції Женевської конференції в питанні про об'єднання двох частин організації, були потім уточнені. Ми наводимо їх в тому закінченому формулюванні, що його виробила організаційна комісія в процесі її офіційних переговорів з ЦК¹⁾.

«1) Між обома частинам РСДРП далеко в більшій мірі бажане одверте цілковите об'єднання, ніж часткові угоди, практично здійснити які натрапляє на значні труднощі у факті існування відокремлених організаційних апаратів. 2) Об'єднання це не можна в найближчому майбутньому досягнути через загальний з'їзд, бо організувати такий з'їзд немає змоги з причин практичного характеру (принципіально ж розв'язання питань партійного життя через з'їзди визнається, звичайно, за можливе. 3) Таким чином, об'єднання має бути досягнуте без з'їзду через достатні взаємні поступки обох частин партії. 4) Той мінімум поступок, який, на думку більшости організацій, що встигли висловитися, обумовив би змогу негайного об'єднання, тобто тактичні резолюції «3 - го з'їзду», за всіх відмін з постановами 1 - ої конференції, «камня преткновения» в цьому разі не становлять. 5) Цей мінімум зводиться до таких обов'язкових реформ: а) для посилення впливу периферії на партійні справи в усіх місцевих організаціях районним комітетам має бути дано право вирішального голосу у питаннях загальної політики цих місцевих

¹⁾ Наслідки перших двох нарад ЦК з ОК в питанні про об'єднання двох частин партії надруковано в протоколі наради 25 (12) липня 1905 р. Отже, офіційні кроки від ЦК та ЦО з приводу об'єднання вжито ще за місяць (приблизно) до скликання „Південно - російської установчої конференції“.

організацій; б) з цією ж метою цим організованим робітникам має бути дано право вирішального голосу щодо всіх випадків масового виступу. В цих випадках постанова більшості організованих робітників обов'язкова для комітетів; в) для повнішого виявлення колективної волі партії, поміж з'їздами повинні організовуватися «центральні конференції» із представників обласних комітетів, або, доки це нездійснено, із представників від найважливіших місцевих комітетів і від груп комітетів. Директивами цих центральних конференцій зобов'язаний керуватися ЦК щодо загального плану найважливіших політичних кампаній; г) Центральний Комітет включає до свого складу представників обох частин партії; д) на випадок об'єднання обох частин партії органи «Искра» і «Пролетарий» обидва повинні функціонувати, як офіційні органи партії, вільні обстоювати ту чи іншу тактичну позицію. Заголовок «Центральний орган» або залишається за обома органами, або здимається з того і з другого» («Летучий листок» ЦК, № 3, 4 серпня (22 липня) 1905 р.).

Ми дали, таким чином, закінчене формулювання тих основних організаційних принципів об'єднання, що їх виставила кожна із сторін і що повинні були лягти в основу об'єднувальної політики — тої і тої сторони. Критику істотних принципіальних засад, що є в докладно сформульованій нами щойно об'єднувальній «платформі» меншовиків, в основних рисах дано уже вище. Тут ми можемо тільки додати, що організаційний «мінімум» меншовиків, зводячись до вимоги «обов'язкових реформ» в середині партії, як потрібної передумови об'єднання (його сформульовано в пунктах а, б, в, г, д), є тільки подальша конкретизація теорії «організації процесу», і свідчить про глибоку еволюцію організаційних поглядів «новоискровцев», у бік економізму за весь переміжок середпартійної боротьби від другого до третього з'їзду: від старих лєнінських поглядів на організаційне будівництво партії, викладених у «Что делать» та «Письме к товарищу», поглядів, що їх поділяли колись разом з Лєніном теперішні лідери меншовизму, — не залишилось і сліду. Стійкому та керівному началу, що спрямовує в побудові партійної організації, меншовики протиставляють безхребетний принцип плебісциту, що не організує а дезорганізує партійні лави. Об'єднуючи партію «знизу», вони всдночас розламують її «зверху» тим, що примішують авторитетність та владність виборних і передзвітних перед з'їздом центральних партійних органів. Принцип демократизму, виборного начала перетворюється на орга-

нізаційний фетіш, на мертву догму, не зважаючи на конкретні історичні обставини: «Те чи інше визначення прав та повноважень периферії,— пише Володимир Ільїч (див. його твори, т. VIII, вид. 2, 1929 р., стор. 141),— питання не принципу (розуміється, якщо здійснювати на ділі те, про що говориться, якщо не займатися демагогією, не давати лише «красные слова»). Щодо вимог, викладених у п. «е» існування двох літературних органів — «Пролетарий» и «Искра» — і в той же час вимога злиття двох частин партії, то вони є відбиток «освободительского» лібералізму і означають не що інше, як намагання «новоискровцев» поставити літераторів «поза партією» і «над партією». А це однаково, що залишити розлам в замаскованому вигляді.

Обов'язок організаційної комісії був у тому, щоб провести в життя вироблені на Женевській конференції організаційні принципи, що їх викладено вище і що позначилися в статуті цієї конференції. Отже, перед О. К. другого ж дня після скінчення робіт конференції, постало питання як це практично здійснити. І тут перед нею виникли нові труднощі.

Швидкій і рішучій чинності дій Б. К. Б. керованого В. І., спричинився до цілковитого замішання лав меншовиків: не визнавши 3 - й з'їзд за законний, заперечуючи за організаційним комітетом, що його утворено з представників ЦК і БКБ, права на скликання з'їзду, ново - іскрівці тим не менше опинилися зовсім невідготовленими ухвалити, з фракційною метою якихнебудь контрзаходів: „Конференція партійних робітників¹⁾», — читаємо ми у виданій «Искрой» брошурі, — зібралася випадково. Володимир Ільїч також відзначає «цілковиту нездатність меншости організувати навіть своїх власних прихильників». «Вони (тобто меншовики — Д. К.) не могли навіть скликати своєї власної конференції — пише він, — «їхню конференцію скликали ми, «Бюро Комітетів Більшости» та ЦК, оголосивши скликання 3 - го з'їзду. Делегати меншовицьких організацій їхали з доручення своїх організацій на з'їзд, а потрапили на конференцію... Конференція не могла конституюватися, як з'їзд, — її постанови є постанови дорадчих зборів, що їх треба затвердити кожній кремій організації. Повного переліку учасників конференції немає, протоколів теж нема»... («Третий шаг назад», Ленін, твори, том VII, 2 вид., 28 р., стор. 368).

Таким чином, не побажавши злитися з партією, скорившись волі більшости її членів, меншовики тим самим поста-

¹⁾ Так називали меншовики свою конференцію, що відбувалася водночас із 3 з'їздом від 25 (12) квітня по 10 травня (27 квітня).

вили себе на становище фракції, яка не об'єднала ще, однак, своїх однодумців у згуртоване організаційне ядро. Завдання такої самої концентрації розцилених меншовицьких сил в один фракційний кулак і повинна була виконати в першу голову організаційна комісія, обрана на «першій загально-російській конференції». Крім того, така концентрація меншовицьких сил була продиктована ще потребою надати організаційній комісії характеру офіційного французького центру, яким він фактично не був, будучи обраний на «конференції, що зібралось випадково».

«Надзвичайно важливо мати на увазі,— пише В. І. 28/VII 1905 р. Центральному Комітетові,— що у меншовиків нема центру, постанови якого обс'язкові для них. «Искра» не підпорядкована організаційній комісії. Ми не повинні відіграти ролі дурачків, умовляючись з людьми, які не мають права і не в силах говорити від імени цілої меншости». («Ленинский Сборник», V, стор. 484 — 485).

Слабкість своєї фракційної позиції, видимо, також чудово розуміли меншовики. Ось чому вони визначають завдання своєї «першої загально-російської конференції»:

«підготувати матеріал для наступних конференцій та з'їздів і разом з цим організувати ту частину партії, проти якої проводирі «твердокаменных» і колишній ЦК шойно склали свою спілку». (Див. «Первая общерусская конференция партийных работников», Женева, 1905 р., стор. 3)

Одначе виконання цього завдання утворювало вже з самого початку ряд істотних організаційних труднощій, що їх не легко було подолати меншовикам, які цілком пробували в полоні демократичного фетишизму. Володимир Ільїн жорстоко висміює через це «демократичну» маніловщину ново-іскрівців, що повстали проти «гурткової тиранії», в ім'я справжнього об'єднання всіх дійсних робітників через ряд конференцій»¹⁾. Ідея влаштування окремих конференцій, де повинно буде належати затвердження постанов Женевської конференції, як д о р а д ч и х зборів, піддається від В. І. гострій критиці.

«Організації меншости,— пише він,— можуть, отже, відповідати тільки так або ні на питання про визнання

¹⁾ Фразу з лапками беремо із брошури „Первая общерусская конференция партийных работников“, Женева, 1905, стор. 13 і 3.

ними тої чи іншої резолюції. Отже, вирішальні голоси будуть подавати, коли не можна буде змінити тексти резолюцій та за відсутності передтими, хто голосують, цілого перебігу дебатів про резолюцію. Як будуть підсумовуватися ці вирішальні голоси, чи можуть розійтися під час затвердження одної частини і зміни другої частини резолюції, аллах відає. Перед нами — принцип бонопартистських плебісцитів у протипагу загальновизнаному у міжнародній соціал-демократії принципу демократичного представництва. У нас демократично вибрані й підзвітні представники повноправних організацій влаштовують наради і вирішують. У них представники плюс гості влаштовують наради і гадають, а повноправні організації говорять заднім числом: так або ні. Важко уявити собі систему здатнішу дезорганізувати соціал-демократію. На практиці ця система плебісциту завжди вироджується в комедію» (Ленін, твори, т. VII, вид. 2, 1928 р., стор. 368. «Третій шаг назад»).

Отже «об'єднувальницька» політика меншовиків, збудована на запереченні організаційних основ більшовизму, не тільки не могла правити за плятформу для об'єднання з більшовиками, але і щодо своїх же власних однодумців була серйозною перешкодою утворити із них справжнє міцне організаційне ціле.

«Досі, — пише Володимир Ільїч, — меншовики виступали, як дезорганізатори до своїх опонентів, до II-го з'їзду і організованих ним органів. Тепер меншовики виступають як дезорганізатори щодо своїх однодумців. Це вже справжнє піднесення дезорганізації у принцип» (там саме).

Якщо поведінку «меншости» на другому з'їзді, де найупертіші бої тривали навколо організаційних питань, Ленін назвав «двумя шагами назад» проти «шага вперед», який зробила ленінська «Искра» в боротьбі проти економізму, то Женевська конференція меншовиків, як визнав Ленін, не тільки вилікувалася від старих гріхів організаційного анархізму, але зробила «третій шаг назад» назустріч похованій, здавалось, теорії «організації процесу».

Отже, організаційна комісія повинна була, ідучи за постановами Женевської конференції, в першу голову розгорнути свій апарат, щоб зібрати свої розпилені меншовицькі сили, маючи, як це ми намагалися показати вище, всі шанси за те, що ця об'єднувальницька робота приведе по суті не до організації, а до дезорганізації партійних лав.

А тому що з усіх країв колишньої царської Росії — південь, тобто Україна, Крим, Кавказ, становив собою район найбільше охоплений меншовицькою пропагандою, то організаційна комісія, виконуючи постанови Женевської конференції (вимога скликати районні конференції), переважно туди скерувала свою головну увагу. Україна стає в цей період ареною концентрації розпилених меншовицьких сил.

Через те, що в трьох найбільших промислових центрах України — в Одесі, Миколаєві та Катеринославі — більшовицький вплив, завдяки енергійній діяльності Південного Бюро Комітетів Більшости, відчувався найсильніше, не зважаючи на розгром цього Бюро, що трапився в серпні 1904 р.; тому, що надії на те, щоб зробити якийсь із цих міст підпорним пунктом організаційної комісії (абож її агентури, було мало, — то, природно, вибір повинен був упасти на ті міста, де меншовики не встигли найміцніше обґрунтуватися вже протягом всього попереднього періоду боротьби (1903 — 1904 р.р.) за південні комітети. Ми повинні через це подати короткий нарис, як меншовики намацували ґрунт для свого організаційного та ідейного впливу на широкій території півдня (зокрема на Україні) протягом цілого попереднього періоду 1904 р. боротьби за вплив на південні комітети, аж до скликання в Женеві «конференції партійних робітників». Особливий інтерес становить простежити, якою мірою і в яких саме пунктах Півдня колишньої Росії став посилюватися вплив меншовиків після «липневої декларації», тобто тоді, коли їм відкривалося більш широке поле для їхньої дезорганізаторської роботи.

Ми не станемо тут знову повторювати того, що «та метода, яку практикували меншовики разом з примиренцями, метода, «умиротворення» партії та «злиття» двох її частин, в ім'я доброго миру в партії, на ділі означає спробу цілковитого розгрому більшовицьких комітетів, які йшли за Леніном, та ліквідації тої величезної роботи, яку був виконав Володимир Ільч від часу «Искры» та 2-го з'їзду в його непримиренній боротьбі проти опортунізму усіх і усяких відтінків та відмін¹⁾. Разом з цим цей історичний нарис дасть змогу відповісти конкретно на питання, яким організаційним апаратом володіли меншовики до часу своєї Женевської конференції 1905 р., щоб спираючись на цей апарат, виконати покладену на них місію скликання обласних конференцій. Ми побачимо, що скликання «Південно - російської установчої конференції»

¹⁾ Ця спроба, як відомо, мала належну відсіч, від так званої конференції „22-х“, що відбулася в Женеві, в серпні 1904 р., поклавши початок всеросійському центрові більшовиків — БКБ.

було наслідком роботи організаційної комісії, яка і собі спиралася на істотну підтримку утвореної на той час в Києві обласної організаційної бази меншовиків на Півдні — Південне Бюро при О. К.

Серед документів, що переховуються в Одеському окрархіві, є цікаве листування, що його провадили поміж себе протягом 1904 р. агенти Ц. О.¹⁾, які об'їздили південні комітети з метою їх завоювати. З цього листування видно, що ряд видагних меншовицьких діячів — В. Розанов (Волков), Мошинський (Бар) та інші розпочали спеціальну розвідку південних місць України, щоб намацати підходящу базу для встановлення постійної агентури Ц. О. Ця агентура не могла, однак, існувати офіційно, бо статут партії, ухвалений на 2-му з'їзді, давав право утворювати такі агентури тільки ЦК. Фактично суть справи з цього, звісно, не мінялась, бо нелегальний обласний фракційний центр на Півдні у мартовців 1904 р., як ми бачимо, існував.

Особливо енергійну діяльність в напрямі утворення фракційного центру на Півдні розвив В. Розанов (Волков, Мартин), що пробував був — але невдало — утворити спочатку агентуру центрального фракційного бюро меншовиків у Одесі²⁾. Низка листів з вельми гострими випадками проти «твердокаменного» Одеського комітету й уміщених на сторінках «Искры», належать його перу. В них В. Розанов виливає всю нагромаджену злість за невдачу, що зазнав її він в Одесі. Зазнавши цілковитого фіяско у спробі опанувати найбільший в той час центр України — Одесу, В. Розанов та інші агенти «Искры» посилено атакують інші великі міста України — Київ та Харків, намацуючи водночас ґрунт у Ростові та в Москві. Ми наведемо тут декілька найхарактерніших витягів із цього листування.

В своєму листі 26(13) квітня 1904 р. В. Розанову в Одесу³⁾ І. Мошинський (Бар⁴⁾ повідомляє таке:

¹⁾ Ми маємо на увазі склад Ц. О. після кооптації туди Плехановим мартовців. Відтоді він стає фракційним центром меншовиків у їхній боротьбі проти ЦК.

²⁾ Це бюро було утворене відразу ж після 2-го з'їзду на нараді з'їздівської конференції в Женеві. Докладно про це див. „Ленинський збірник“, VI.

³⁾ Явка В. Розанова тоді була в Одесі. Див. Одеський окрархів, фонд О.О. спр. № 302, 1905 р., т. I, стор. 91.

⁴⁾ Псевдонім І. Мошинського — „Бар“, розшифрував колишн. Департам. поліції в своєму листі з 3 липня 1904 р., за № 7905 на ім'я начальника одеського охрального відділу. Одеський окрархів, фонд О. О., справа № 389, 1904 р., стор. 114.

«Я дедалі більше відчуваю незручність ексцентричності штаб - квартири. Мій плян такий: головний штаб у місті Стих.¹⁾, технічний відділ (а краще і не тільки технічний) у місті, де тепер Волков (тобто в Одесі.— Д. К.) В теперішній же новій квартирі тимчасово переховується канцелярське бюро... Центром літучого транспорту буде (принаймні на перший час) місто Волкова...» (Окрархів м. Одеси, фонд О. О., справа № 389 за 1904 р., стор. 117, 118).

А ось витяги із одного листа В. Розанова з 3-го липня (21 червня) 1904 р., надісланого до Женеви:

«Місце, куди я їду, звичайно, незручне для штаб - квартири і для мене, зокрема. В Москві я не міг залишатися, а інші міста або надто далеко од місць, населених меншістю, або поза межею моєї осілости» (там саме, спр. 302, 1905 р., стор. 89 — 90).

Липнева декларація примиренської частини ЦК розв'язала меншовикам руки. Ще за три місяці до опублікування декларації автор цитованого вище листа із Ростова в Одесу урочисто повідомляє:

«А потім є й нові факти, що показують, яка пробоїна пробита тепер у ЦК і як безсилий тепер Ленін. Пісеньку більшості проспівано. Проспівано тому, що в ньому самому стався розклад, в наслідок чого «ленінці» опинилися мізерною купкою... За цих умов, навіть відхід Плеханова, не міг би серйозно пошкодити нам». (Окрарх. м. Одеси, фонд О. О., спр. № 289 за 1904 р., стор. 115 — 116).

В другому ж листі із Одеси в Харків за підписом «За Андрея Егор», написаному за 4 місяці після опублікування декларації, ми читаємо ось що:

«Згідно з повідомленням наших уповноважених, організаційні погляди ЦК значно наблизились до поглядів меншости; зокрема, і на завдання майбутньої політичної кампанії і на методи проведення її погляди ЦК не суперечать нашим». (Листа датовано 3/ХІІ (20/ХІ) 1904 р.,

¹⁾ „Стихия“ — це псевдонім Л. В. Радченко — видатної меншовички в цей період. І цей псевдонім удалося розшифрувати Деп. поліції (див. про це виноску ⁴⁾ на стор. 24). Кол. департ. поліц. тут же повідомляє про арешт Л. Н. Радченко, в червні 1904 р., в Одесі.

окрарх м. Одеси, фонд О. О., справа № 90, 1905 р., стор. 6—7.).

Розпуск Південного Бюро Комітетів Більшости, що стався в середині серпня 1904 р., значно полегшив меншовикам утворити на півдні обласну організаційну базу. Тепер можна було вже одверто («за статутом») діяти в контакт з примиренською частиною ЦК, та використати його вплив, як офіційного партійного центру, для легалізації на Півдні, як філіяла ЦК, меншовицького бюро, взамін тількищо розпущеного, який стояв на суворо-ленінській позиції. Справді, в другому листі з 5-го листопада (22 вересня) 1904 р. той же «За Андрея Егор» повідомляє із Одеси в Харків таке:

«Дорогі друзі. Повідомляємо вам новини, що недавно дістали з-за кордону. Переговори з ЦК доки скінчилися тим, що меншість запропонувала тимчасову угоду на таких підставах: 1) ми відмовляємося від кооптації та конференції; 2) пропонуємо ЦК запрохати до участі в справах нашого уповноваженого з правом дорадчого голосу; 3) утворити агітаційну комісію, куди повинні увійти представники меншости; 4) урегулювати технічні справи: а) наші друкарні, транспорт, вважати в нашому автономному завідуванню, в) щодо поширення літератури, бюро меншости об'єднується з Південним бюро ЦК (не твердокаменним, а іншим, утвореним із двох осіб) і поширює літературу на Півдні, в інших районах це робить ЦК безпосередньо (підкреслили ми.—Д. К.); с) меншість передає частину друкованої й перевезеної літератури в розпорядження ЦК для поширення поза півден. к-ами; так само ЦК передає частину своєї літератури П. Б.; 5) редакція Ц. О. обіцяла свою літературну допомогу ЦК-ту, не припиняючи в той же час видання своїх листовок. Відповіді на ці умови ще не одержано, але тамтешній представник ЦК висловив свою згоду. Пропонуючи ці умови, ми мали на увазі можливо швидше домогтися такого стану, коли стане можлива повсюдна робота з більшістю (Окрарх. м. Одеси, фонд О. О., справа № 90, 1905 р., стор. 2—3).

На підставі цього й інших, надрукованих вище документів, ми можемо зробити такі висновки: 1) замість розпущеного примиренським ЦК Південного Бюро Комітетів Більшости

було утворене при ЦК друге Південне Бюро примиренського гатунку (одночасно і далі провадило «нелегально» свою роботу відновлене, за допомогою т. Землячки попереднє П. Б. К. Б.; 2) на Півдні існувало обласне фракційне «бюро меншости», що намагалось себе легалізувати за допомогою примиренського ЦК. Це обласне меншовицьке бюро й утворили були ті агенти «Искры», які, як ми бачили вище, їздили по південних комітетах, шукаючи там підходящої організаційної бази; 3) шляхом переговорів з примиренським ЦК, меншовикам удалося досягти «поєднання з Південними бюро ЦК», тобто фактично легалізувати своє бюро; 4) Південь стає областю переважного поширення літератури «меншости», щождо інших районів (Півночі, де меншовицький вплив був слабкий), то на ці райони свої претензії меншовики не подавали, обмежившись взаємним зобов'язанням поширювати як ту, так і ту літературу в обох районах (Південь та Північ).

Дальші рядки щойно процитованого листа мають вельми відверте визнання слабости меншовицького впливу на Півночі, завдяки енергійним діям «більшости» і пояснення причин успіху меншовиків на Півдні тухлявістю та політичною інертністю примиренського ЦК. «Наскільки можна виявити,— читаємо ми далі в тому ж документі,— ЦК нині надзвичайно слабкий. В нього нема грошей, нема транспорту, нема людей і нема міцної співучасті «більшости» в Росії. Принаймні Петербург після заяви ЦК висловився за з'їзд (те ж, з чуток, і в Саратові, Ризі, та Нижньому - Новгороді) під впливом Ленінового агента (Фідельки)¹⁾, який приїхав. А ЦК ще не зібрався надіслати туди свого представника. Взагалі треба чекати, що енергією проведення своєї політики ЦК залишить далеко позаду твердокаменних. Останні, очевидно, мали свою конференцію, в наслідок якої є так звана резолюція 22 - х, що вимагає з'їзду, як єдиного засобу порятунку. Агітацію за з'їзд, отже, не припиняється.

Така історія утворення на півдні України до моменту скликання 3 - го з'їзду обласної організаційної та ідейної бази меншовизму. Примиренські настрої, що опанували ще з січня 1904 р. частину членів ЦК, згубно вплинули на процес оформлення більшовицьких сил цілого Півдня України, що так успішно розпочалося завдяки енергійній діяльності Південного Бюро Комітетів Більшости. Липнева декларація зробила надто відчутний удар південним комітетам, в яких з цього моменту помічається посилення меншовицького впливу. До моменту скликання 3 - го з'їзду у меншовиків на Україні

¹⁾ На жаль, про когось йде мова — знам розшифрувати не вдалося.

було уже Південне Бюро, що стало провідником їхнього ідейного та організаційного впливу. Це Південне Бюро й стає головною агентурою обраної на Женевській конференції організаційної комісії. За найближчої і безпосередньої його участі Організаційна комісія, йдучи за директивами Женевської конференції, скликала так звану «Південно - російську установчу конференцію», що відбулася в Києві від 3-го до 5-го вересня 1905 р., але про цю конференцію іншим разом.

(Продовження далі)

ШЛОСБЕРГ Д.

ПРОФЕСІЙНИЙ РУХ 1905—07 Р.Р. НА УКРАЇНІ

Швидкий розвиток капіталізму за останнє десятиріччя XIX віку створив в Росії та на Україні міцну базу для могутнього робітничого руху, який, починаючи з 90-х років, щораз більше ширився по всій країні. Останнім акордом цього руху на Україні був загальний страйк 1903 року, що його цілком слушно вважають за прелюдію революції 1905 року. Цей перший могутній політичний виступ робітничої класи розгорнувся підчас жорстокої економічної кризи, що захопила, найголовно, південну, а отже, й українську промисловість. Становище робітничої маси, яку раніш немилосердно експлуатували через її неорганізованість та цілковиту політичну безправність, зробилося ще важче в наслідок російсько-японської війни, що вибухла 1904 року.

Всяка війна, як би вдало вона не закінчилася, завжди руйнівсько впливає на продукційні сили країни. Невдала для Росії війна, що потребувала надзвичайного напруження, що дуже розхитала ще незміцніле коріння капіталізму, погіршила стан країни, спричинивши велике незадоволення в усіх шарах людности. Надто зазнали галузі промисловости, що працювали на війну, для яких після війни не стало великих замовлень, через що буйне зростання перемінилося на депресію. Особливо гостро відчувала цю депресію важка індустрія. Зменшився видобуток вугілля та чавуну. Скорочено робочу силу в Донбасі. Тисячами розраховували робітників також по інших підприємствах. Щораз більше безробіття гостро погіршувало і без того надто важке становище робітничої класи. В середині її вже бушувало й в повітрі чути було подихи революційної хуртовини 1905 року.

1905 рік — це рік перелому в робітничому рухові. Якщо загальний страйк на півдні 1903 р. був першою серйозною сутичкою робітничої класи з самодержавством, то виступ робітничої класи 1905 року був першою спробою скинути самодержавство та утворити сприятливіші умови для потужнішого виступу проти всього капіталістичного ладу.

9 січня принесло рішучий удар для ілюзій, що ще залишилися, про можливість боротьби робітників за поліпшення свого становища в межах самодержавного ладу. Гапонівщина — це останнє відзеркалення цих ілюзій. Дика розправа російського царя з петроградськими робітниками, що мирно простували до нього, щоб виставити свої економічні вимоги, спричинила велике обурення навіть і серед найвідсталіших шарів робітничої кляси, наочно показавши їм, якою величезною перешкодою в їхній боротьбі за поліпшення свого становища є самодержавство.

18 - го січня в № 4 газети «Вперед» у статті «Начало революции» В. І. Ленін так оцінює ці криваві дні:

«Якби не закінчилося теперішнє повстання в самому Петрограді, в усякому разі воно неухильно та неминуче зробиться першим щаблем до ще більш (широкого) свідомого, підготованішого повстання. Урядові, можливо, ще пощастить відкласти час на розплату, але це саме зробить ще могутнішим наступний крок революційного натиску. Відкладенням тільки скористається соціаль - демократія, щоб з'єднати лави організованих бійців і поширити чутки про почин петроградських робітників. Продетаріят приєднуватиметься до боротьби, кидаючи фабрики та заводи, готуючи зброю для себе»...

Дикий злочин самодержавства подесятирив стимули до боротьби, і вона широко розгорнулася по всіх закутках колишньої Росії. Поширення хвилі економічно - політичних страйків — це була відповідь на розстріли пітерських робітників.

Робітнича кляса України також відгукнулася на січневі дні. Щоправда, не скрізь і не відразу вдалося викликати загальний страйк. У Катеринославі, наприклад, на заклик соціально - демократичної організації до загального страйку кинули роботу тільки окремі загони робітників і тільки на кінець січня страйковий рух зробився масовим. Не вдався загальний страйк ані в Харкові, ані в Одесі, як також і в Донбасі.

Проте, січневі події дали міцний поштовх для широкого страйкового руху, що тривав на всьому протязі першої половини 1905 року. Це був перший етап широкого масового руху, який, головню, полягав у боротьбі за поліпшення матеріального та правного становища робітничої кляси.

Подаючи короткий огляд вимог, що їх виставляли робітники на різних підприємствах за цей період, можна їх взагалі звести до такого: збільшення заробітної плати, 8-мигодинний робочий день, скасування штрафів, понадчергових робіт, поліпшення санітарно - гігієнічних умов праці, поліпшення медичної допомоги, видання допомог за час хвороби, скасу-

вання усяких відраховань та поборів, встановлення святкування 1 - го травня, заснування полюбовних судів, мішаних комісій для розгляду конфліктів, виплачувати за день страйку й не звільняти за це.

Крім цих головних економічних вимог, робітництво виставляло також політичні вимоги на небагатьох, щоправда, окремих підприємствах. На паротягобудівельному заводі в Харкові серед загальних основних вимог були вимоги волі слова, преси, зборів, спілок, страйків, незайманости особи та житла, повної рівности всіх громадян, незалежно від статі, національности, релігії, звільнення усіх ув'язнених та засланих у справах страйків політичних та релігійних і повне поновлення їх у правах. На заводі кол. Гартмана робітники вимагали Установчих зборів та припинення бійні.

Загальні основні вимоги повторюється в тому чи іншому вигляді на майже всіх підприємствах різних міст. Решту вимог, що має специфічний місцевий характер, виставляє те чи інше підприємство, залежно від специфічних умов даного підприємства.

Щирокий наступ робітничої класи проти капіталістів уже за першої половини 1905 року викликав у них (у капіталістів) намагання виробити єдину тактику боротьби з цим рухом. Бачачи піднесений настрій революційної маси, почувши наближення буну, капіталісти ладні піти на деякі незначні поступки, щоб не загострювати своїх стосунків з робітниками. Проте, вони мало виявляли нахилу, щоб задовольнити основні вимоги робітничої класи, як це видно із спеціально влаштованих ними нарад, на яких розглядалося ці вимоги.

Дуже характерна з цього погляду нарада гірничих промисловців, що відбулася в Катеринославі 17 січня 1905 року з приводу вимог робітників на різних заводах колишнього півдня Росії.

На загальні вимоги про 8 - мигодинний робочий день нарада одногосно визнала, що запровадження цієї вимоги призвело б до руїни заводів та до припинення їх. Вона визнала за недозволене для промисловости запровадити навіть 9-тигодинний робочий день, як також за неможливе зменшити 12-тигодинну роботу за безперервного виробництва. Нарада промисловців відкинула також вимоги робітників про скасування понадчергових годин та штрафів. Щождо вимог про утворення каси для робітників, щоб страхувати їх, то учасники наради висловились, що ці питання можна розв'язати законодавчим порядком. Так само відкинуто вимогу робітників про повну виплату покаліченим на заводі, вважаючи, що норма, визначена законом з 2 - го червня 1903 року, є цілком достатня.

Між іншим, нарада визнала за можливе організувати лікарняні («больничные») каси з умовою, зрозуміло, що внески до цих кас будуть сплачувати й підприємці, і робітники. Також промисловці відхилили вимогу робітників про участь їх у визначенні розцінок і про незвільнення будького з них без згоди виборних. Єдина з основних вимог, що її визнала нарада, це — встановлення виборних, зважаючи, очевидно, на те, що вони зможуть використати цей робітничий орган, найголовно, для своїх інтересів. Таке було, наприклад, на заводі «Гельферих - Саде» (тепер «Серп і Молот»), де на комісію виборних покладено функції геть не в інтересах робітників.

Крім цього, нарада ухвалила скоротити робочий день тільки на півгодини, а щодо зарплатні, то її не цілком задоволено, скасовано штрафи за ламання струментів і відраховання за випадково розбиті під час роботи електричні лампи. З приводу понадурочних робіт було висловлено тільки побажання — скоротити їх «до крайніх меж», хоч, проте, встановлено додаткову за них оплату на 50%. Гірничо-промисловці дали згоду на організацію комісій, обраних від робітників, запровадити в формі спроби на один рік виборність старших у бригаді з умовою затвердити їх на начальників цехів; дано згоду на звільнення частини майстрів. Цікаво відзначити те, що промисловці відмовилися від організації шкіл, а вирішення справи про оплату за дні хвороби відклали до в'яснення розмірів витрат на цю вимогу.

Вищенаведені ухвали наради характерні тим, що в них вимальовується вся картина загостреної класової боротьби, яка розгорнулася на протязі 1905 року в українській важкій промисловості. В цих постановах яскраво виступає єдина воля організованих гірничих промисловців проти розпорошених, неорганізованих окремих робітничих загонів. Ці загони, не встигнувши утворити свій центральний штаб для керівництва їхньою боротьбою, не в стані були протиставити об'єднанню капіталістів свою єдину волю; тому перший їхній наступ капіталісти, порівняно, легко відбили. Як ми бачимо з матеріялів наради гірничі промисловці згодні були на цілком мізерні поступки, але далекі були від того, щоб задовольнити основні потрібні вимоги. Вони використали слабу організованість робітництва й зухвало глузували з виставлених вимог.

Так само стояла справа в цукровій промисловості. Цукрозаводчики на своїй нараді відхилили вимогу про 8 - годинний робочий день та цілу низку інших основних вимог робітництва. Відповідаючи на подані вимоги залізничних робітників тодішній міністр шляхів Хильков видав наказа, згідно з яким тільки невеличку частину вимог (та й то не з головних) задоволено.

Як бачимо, робітники основних галузей праці (металісти, гірники, цукровики та залізничники) не добилися значних поліпшень праці на першому етапі страйкового руху 1905 року. Вони вже тоді натрапили на організований капітал, що мав могутні підприємницькі організації. Боючися масового руху, капіталісти вживали всіх заходів до конкретного наступу. Вони скликали свої з'їзди, наради, де виробляли єдину тактику, єдині методи боротьби із страйковим рухом. До їхніх послуг був увесь поліцейський апарат і їм, отже, порівнюючи, не важко було розбити окремі, неорганізовані виступи робітників. Вони тільки використали кризовий стан промисловости та, задовольнивши деякі дрібні незначні вимоги, відхилили усі головні, що, зрозуміло, й було передумовою для дальших, ще могутніших, але вже більш організованих класових боїв.

Порівнюючи успішніше почалася страйкова боротьба робітників інших галузей промисловости, а також серед ремісничого та торговельного пролетаріату. Підприємці цих галузей не були ще організовані; отже, розгубившись від раптового та могутнього натиску робітників, вони пішли на, порівнюючи, більші поступки. У великій більшості таких підприємств скорочено робочий день, збільшено зарплату та задоволено інші дрібні вимоги.

Але вже й на цьому етапі страйковий рух не мав виключно економічного характеру. Вже на цьому етапі робітники навіть найменш свідомі переконалися в тому, як важко було провадити боротьбу в умовах самодержавства, коли нема елементарних свобод, коли через брак міцних робітничих організацій не можна було забезпечити перемогу робітників у цій боротьбі. Вже на цьому етапі свідомість маси робітників швидко революціонізувалася; серед робітництва достигала, з одного боку, думка про потребу скинути самодержавство, а з другого— прагнення до організації.

Дальший перебіг страйкового руху за другої половини 1905 року зробив мало присутніх змін у царині економічних вимог. Проте, цей економічний рух в міру наближення до жовтневого загального страйку, щораз більше переростав у рух політичний.

Якщо виступ пітерських робітників 9 - го січня був вихідним пунктом для могутнього революційного руху 1905 року, то жовтневий загальний страйк був його кульмінаційним пунктом.

«Всеросійський політичний страйк охопив на цей раз дійсно всю країну, об'єднавши в героїчному піднесенні найбільш пригноблену та найпередовішу класу,

усі народи «проклятої імперії російської». Пролетарі усіх народів цієї імперії пригноблення та насильства вишиковуються в одну велику армію свободи та соціалізму»¹⁾.

Так за тих часів про страйковий жовтневий рух писав Ленін.

І трохи далі Ленін подає цьому велетенському виступові таку політичну оцінку:

«Буря вибухла, і такими мізерними здаються тепер ліберальні демократичні промови, пропозиції, завдання та пляни про думи! Як застаріли вже за декілька днів, за декілька годин всі наші спори про думу! Деякі з нас сумнівалися в тому, чи під силу революційному пролетаріатові зірвати цю обурливу комедію поліцейських міністрів, деякі з нас боялися говорити з усією сміливістю про бойкот виборів. І от вибори ще не скрізь почалися й один рух руки захитав карточну побудову. Один рух руки примусив — не лібералів тільки й не боязьких «освободенцев», — змусив пана Вітте, цього голову нового «ліберального» царського уряду, говорити (правда, докищо тільки говорити) про реформи, що підривають усі викрутні усього булігінського фарсу».

Треба відзначити, що участь українського пролетаріату в цьому була дуже велика. Металісти, залізничники тут відіграли чільну роллю.

У Катеринославі після залізничників застрайкували заводи; страйк охопив усе місто й мав яскраво політичний характер, дарма що окремі підприємства висували економічні вимоги по закінченні загального страйку.

Так само в Харкові страйк залізничників поширився у загальний страйк, що тривав цілий тиждень.

В Одесі, в зв'язку із страйком залізниці, робітники перестали працювати на всіх великих та дрібних підприємствах. Загальний жовтневий страйк супроводжувався демонстраціями, сутичками з поліцією та козаками.

У Донбасі, як каже Харечко, велика більшість заводів та шахт до загального страйку не приєдналася через те, що момент для цього був надто несприятливий; економічна криза, що її гостро відчували в Донбасі, дала б змогу підприємцям

¹⁾ Ленін. „Всеросійський політичний страйк“. „Пролетарий“, № 23, 31, 18 жовтня 1905 р.

використати цей страйк для ще більшого погіршення становища робітників. Проте, під впливом масового страйкового піднесення у країні, на багатьох руднях та заводах окремі страйки вибухали; страйкували ті робітники, які досі ще не поліпшили свого стану.

Отже, до всіх майже містх України з більшою чи меншою мірою пролетаріят брав участь у загальному жовтневому страйку.

Відомо, що маніфест про свободу, випущений від самодержавства під натиском революційних мас, був тільки хитрим маневром. У руках самодержавства залишалася його головна підпора — армія. Вона досі ще правила за слухняне зняття, з допомогою якого самодержавство придушило могутній виступ робітничої кляси.

І в Росії, й на Україні ця нова зоря «свободи» скоро загасла епідемією погромів як по великих, так і по дрібних містах. Тепер усякому відомо, що ці погроми організувала сама влада, щоб внести розбрат до пролетарських лав і відвернути увагу найсвідоміших робітників від їхніх клясових революційних завдань. Піднявшись від раптового удару мас, самодержавство прийшло до рішучого наступу й почало ліквідувати усі революційні здобутки.

На цей замах царату робітничка маса відповіла загальним грудневим страйком, на який також відгукнулися робітники Донбасу, Харкова та інших міст України. Проте, ці надхненні більшовиками виступи були нечисленні. І хоч їх жорстоко придушили, але це не минуло безслідно.

1905 рік — це рік найвищого піднесення робітничого руху. Після загального страйку 1903 р. на Україні почався період тиші. Отже, нова хвиля страйкового руху 1905 р. становила вже новий етап робітничого руху.

Страйки не вщухали весь час протягом усього 1905 р.; одна група кінчала страйкувати, як інші групи розпочинали. До цього загального потоку страйкового руху де раніш, а де пізніше прилучалися найвідсталіші категорії трудящих не тільки всіх великих, але й дрібних міст. Не було жодної групи трудящих, що тою чи іншою формою не виставили б своїх вимог¹⁾.

Те, що позначає цей страйковий рух, це — з одного боку агресивний характер, а з другого — те, що економічна боротьба була тісно зв'язана з боротьбою політичною. Якщо найвідсталіші елементи робітничої кляси й ухилялися за перших часів від рішучих робітничих вимог, то на другому етапі, під впли-

¹⁾ Дивись додаток в кінці журналу.

вом меншої революційної хвилі, ці економічні страйки переростали у страйки політичні. Весь цей період можна вважати за період нагромадження сил, за підготовчий період до загального жовтневого страйку 1905 р., що створив революційні умови, в якому поруч рад робітничих депутатів починають утворюватися також і профспілки.

Страйковий рух 1905 р. характерний ще тим, що він проходив під безпосереднім впливом і під керівництвом соціально-демократичних організацій, які не тільки були ініціаторами окремих і загальних страйків, але й намагалися вводити до них організаторські начала.

На першому етапі цього руху професійних організацій ще не було, а товариства взаємодопомоги, що вже функціонували тоді, замикалися, як ми далі побачимо, у вузькі рамки своїх статутів і до цієї економічної боротьби не втручалися. На багатьох підприємствах утворювалося робітнице представництво у формі виборних комісій, але ці комісії виникали тільки в рамках окремих підприємств і не могли бути об'єднувальними центрами цього руху, що дуже гальмувало боротьбу. Отже, вже на цьому етапі відчувалася потреба в органах економічної боротьби, що почали оформлятися тільки наприкінці 1905 року.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФСПІЛОК 1905 РОКУ

До 1905 року професійні спілки, як класові організації, не могли легально існувати. Згідно з додатками до статті 318 статуту про кари, виданого ще 1897 року, «винні в приналежності до товариства, що має на меті збуджувати ворожнечу між господарями та робітниками, а також підбурювати до влаштування страйків, підлягають суворій карі від ув'язнення в фортеці до заслання на Сибір». Проте, потреба в професійній організації, яка взяла б на себе всю організаційну роботу коло переведення економічної боротьби, сильно відчувалася ще й до 1905 року. Ця потреба, з'явившись, була стимулом для утворення, з одного боку, товариств взаємодопомоги, а з другого — страйкових кас.

В обстанові цілковитого безправ'я та політичних переслідувань утворення легальних товариств взаємодопомоги було для деякої частини робітників дуже привабливе, тим більше, що воно обцяло своїм членам і деяку моральну допомогу. Але ці товариства взаємодопомоги ні своїми цілями, ні своєю практичною діяльністю не були джерелами професійних спілок, хоч і виконували деякі їх функції, як, наприклад, видавали різні допомоги безробітним, підшукували роботу тощо. Але,

годі як у професійних спілках ці функції були другорядні й були лише додатком до основних завдань, у товариствах взаємодопомоги вони були основними й сповнювали весь зміст їхньої діяльності. Відмінна особливість цих товариств — це їхній антипролетарський характер, як у завданнях, що їх вони собі ставили, так і в їхньому складі. Утворювалися ці товариства не лише з ініціативи робітників, але й хазяїв, які брали участь, сплачуючи внески й, отже, мали там свій вплив.

Утворювати гірнзаводські товариства для допомоги хворим та калікам навіть заохочував уряд, бо надто жахливі вже були умови праці в цій важкій галузі промисловости. Ці товариства були своєрідною принадою для робітників на це виробництво. Організовувано їх у різних галузях як розумової, так і фізичної праці. На Україні їх було кілька десятків і найбільше серед торговельно-промислових службовців.

Товариства взаємодопомоги не були бойовими пролетарськими організаціями, бо не закликали своїх членів до боротьби за оборону своїх економічних та правових інтересів, а обмежували всю свою діяльність видачею їм допомоги. В кращому й рідкому випадкові вони намагалися подати петиції губернаторові чи іншим яким шляхом клопотатися через своїх почесних членів «соревнователів» домогтися змін умов праці для окремих категорій трудящих.

Щодо складу цих товариств, то, як вже зазначено вище, крім осіб найманої праці, як дійсних членів, були ще члени «соревнователі». Серед останніх були не тільки особи ліберальних професій, як лікарі, адвокати, професори, довірені підприємців, з місцевої адміністрації, а також особи, що посідали високі пости. Наскільки великий був вплив цих «почесних членів» показує те, що в товариствах прикажчиків на 8 дійсних членів був один — підшефний. Отже не можна товариства взаємодопомоги вважати за джерела професійних спілок; останні мають початок свого розвитку в страйкових касах, які і духом, і своїм складом та характером своєї діяльності були їхніми попередниками. Ці страйкові каси виникли з ініціативи й під безпосереднім впливом соціаль-демократичних організацій, за допомогою яких вони пізніше перетворилися в нелегальні професійні спілки. Останні об'єднували не тільки робітників, що належали до тої чи іншої політичної організації, але й непартійних. Фактично цими спілками керували соціаль-демократичні організації, що й стримувало їх від ухилу до вузької цеховщини або до буржуазного лібералізму.

Ці нелегальні професійні спілки, що виникли в Росії, як напередодні 1905 року, так і опісля — в період революційної хвилі, в багатьох місцях від самого початку перебували під

впливом більшовицьких груп, що тоді утворилися. Ставши на правильний шлях класової боротьби, вони підтримували весь час щільний зв'язок з партійними організаціями й зберігали до кінця свій бойовий класовий дух.

Як відзначає тов. Антошкін, нелегальні профспілки виникли насамперед серед ремісників та службовців, які, будучи розпорошені по дрібних підприємствах, швидко відчули потребу в професійній організації.

«Страйкова боротьба фабрично - заводських робітників могла розвиватися й досягти певних наслідків і за відсутності професійних спілок; відсутність їх до певної міри могла компенсуватися внутрішньою згуртованістю, яка виробляється в процесі виробництва»¹⁾.

Тим більше, що ще до організації нелегальних профспілок на великих підприємствах робітники обирали своїх депутатів, щоб провадити переговори з підприємцями під час конфлікту та для полагодження всіх непорозумінь між працею та капіталом, що виникають на підприємствах.

Це робітниче представництво на великих підприємствах швидко розвивалося після січневих подій.

Поруч них робітнича маса, прилучаючись до економічної боротьби, почала утворювати явочним порядком профспілки, які у вихорі революційного піднесення 1905 року працювали цілком легально, не зважаючи на згадані вище заборони закону.

В Києві лише в листопаді 1905 року почали організовувати спілки деякі професії. В доповіді київського представника на II - й всеросійській конференції профспілок наведено було таку таблицю організованих у Києві профспілок (див. табл. на 39 стор.).

Треба ще додати спілку офіціантів та спілку рисовників. З цієї таблиці, видно що першими організувалися в Києві пекарі, за ними друкарі, а потім — металісти. Решта спілок організувалася теж явочним порядком в січні та лютому 1906 року ще до видання закону 4 березня.

З усіх цих 9 спілок тільки спілка друкарів мала досить велику кількість членів — решта спілок об'єднувала незначну кількість робітників; пояснюється це тим, що організаційна робота відбувалася в дуже тяжких умовах.

«Свавілля адміністрації, що ледве зменшилося після переможного жовтневого страйку, — зазначає в своїй доповіді той

¹⁾ Антошкін — „Профессиональное движение в России“, стор. 28, вид. 1924 р.

Професії	Від якого часу	Кількість членів	Кошти
Спілки вже організовані:			
Друкарі	Від 1/XII 1905 р.	600	близько 4.000крб.
Пекарі	„ початку листопада	200—250	
В стадії організації:			
Шевці	Від початку лютого	70	близько 1.000крб. (пожертв.)
Шкіряники та заготовники	„ кінця січня	80	
Кравці	„ „ „	150	
Прикажчики	„ половини лютого	30	
„ „ „	„ половини січня	80	
Ювеліри, гравери, годинникарі	„ „ „	40	
Робітники металю	„ листопада-грудня	50	
		1.350	

самий київський представник, — з подвійною силою навалилося на всю нашу роботу після заведення військового стану в 20 - х числах листопада по відомім виступі київських саперів. Довелося покинути навіть думку про легалізацію своєї діяльності «явочним порядком», про легальне існування спілок. Умови примусили нас знову заховатися в тісні рамки нелегальної роботи, дуже незручні для утворення широкої організації¹⁾.

За таких умов діяльність спілки спершу була дуже обмежена. Не можна було влаштовувати загальних зборів, не можна було легально друкувати статут та спілкові листки, ні розгортати широкої культурно - освітньої роботи. Збиратися доводилося групами на конспіративних квартирах; спілкові статuti ходили по руках у рукописах, отже, ознайомлювалися з ними дуже повільно.

Головну увагу профспілки приділяли економічній боротьбі. Більшість профспілок написали в своєму статуті боротьбу за 8-мигодинний робочий день і гасло це було популярне в масах.

Спілка друкарів ставила собі за чергове завдання цілковито скасувати надурочні роботи, завоювати недільний відпочинок для газетних складачів тощо.

¹⁾ „Профдвижение в Кіеве“. Див. стор. 68 — „Вторая конференция профсоюзов“. Доповіді та протоколи. Видання комісії для скликання з'їзду профспілок.

Живіша робота коло організації спілок була в Одесі, хоч і тут початок організації припадає на Жовтневі дні, коли в стінах університету та інших місцях відбувалися загальні збори різних спілок, на яких затверджували статuti та обирали тимчасові комісії. Згідно з доповіддю одеського представника на конференції¹⁾ в цей момент в Одесі утворилося близько 30 спілок, а саме: друкарів, машинобудівельних робітників, залізничників, прикажчиків, банківських службовців, агентів, комівожерів, пекарів, дамських кравців, чоловічих кравців, гільзовниць, цукерниць, слюсарів, ювелірів, фотографів, млинарів, зсипників чаю, вчителів, службовців конки, модисток, заготівників, бляшаників, шпалерників.

Всі ці спілки були в процесі організації; в одних існували правління чи бюро, а в інших були покищо комісії для вироблення статуту.

За даними, що їх навів одеський представник в своїй доповіді можна скласти таку таблицю про кількість деяких спілок:

Назва спілки	Кількість робітників	Кількість членів
Спілка друкарів	2.000	1.100
„ машинобуд. роб.	2.500	1.000
„ роб. чайн. склеп.	2.000	350
„ електротехн.	200	90
„ робітн. фотогр.	100	70
„ робітн. цукер. - прян. виробництва	700	40

Найбільше членів спілки було в спілках друкарів та машинобудівельних робітників.

Більшість цих спілок брала 1% з заробітку щомісячно та вступний внесок — 50 коп. У фотографів вступний внесок 1 крб. та щомісячний — 2% заробітку.

На другій конференції був також делегат з Миколаєва, який репрезентував 5 таких спілок: на заводі Уманського, яка об'єднувала 100 чол., на французькому, на заводі Адміралтейства (2.000 ч.), на Чорноморському заводі та п'ята спілка — друкарів.

¹⁾ „Профдвижение в Кіеве“ ...

З початком реакції, після мовсковського повстання, всі ці спілки було розпущено, правління спілок заарештовано, їхні каси конфісковано й за книжками членів спілок їм повертали членські внески.

За даними харківського делегата організувати профспілки почали у вересні з ініціативи та під керівництвом РСДРП. 1905 року виникли тут такі спілки: друкарів, службовців торговельно - промислових підприємств та кредитних установ, кравців, теслярів, робітників тютюнової промисловости, обойників, шляпниць, корсетниць, слюсарів, офіціантів, домашніх робітниць, шевців. Всі ці спілки існували напівлегально, на основі запропонованого РСДРП однотипного статуту. Як у Києві, так і в Харкові робота спілок проходила в умовах поліцейських переслідувань, що особливо збільшилися після грудневого повстання. Всім спілкам і тут довелося йти в підпілля, що дуже гальмувало їхню дальшу роботу. Багато спілок не могли друкувати своїх статутів і роздавали їх членам в рукописах.

З усіх перелічених спілок, за словами харківського представника, тільки спілка шевців та організація торговельного пролетаріату були під впливом більшовиків і в своєму статуті вони виставляли вимогу Установчих зборів тощо.

Центральне Бюро профспілок організувалося в Харкові ще 1905 року.

В Катеринославі професійні спілки почали організовуватися явочним порядком лише в листопаді після загального жовтневого страйку. Якщо в Харкові ініціативу організації спілок взяли на себе організації РСДРП, які виробили типовий статут профспілки, то в Катеринославі цю ініціативу взяла на себе Рада робітничих депутатів, яка відіграла там величезну роль в робітничому рухові ¹⁾.

Катеринославська Рада питанню організації професійних спілок присвятила була спеціальне засідання, де стояла доповідь про роль та значення профспілок. Типовий статут профспілки, що його виробила Рада, ліг у основу профспілок, що утворювалися явочним порядком. В листопаді, за даними місцевої преси, організувалися профспілки: друкарів, пекарів та кондитерів, залізничників, кравців, лудильників, прасувальників, слюсарів, водопровідників, робітників трамваю, модисток та швачок, учителів, інженерів та техніків, службовців промислових підприємств, чиновників ²⁾.

¹⁾ З матеріалів Катеринославського Істпрофу.

²⁾ Там само.

Як у Харкові, так і в Катеринославі серед усіх перелічених вище спілок, які організувалися 1905 року, немає спілки металістів. Так само і в Києві, як ми бачили з наведеної вище таблиці, яку подав київський делегат на другій конференції, спілка металістів організувалася лише в грудні 1905 року після того, як ціла низка спілок була вже організована. Це тим більше дивно, що металісти і в Харкові, й в Катеринославі перші відгукнулися на січневі події й весь час протягом цілого 1905 року енергійно провадили економічну боротьбу, яка в них раніше, як у інших переростала на боротьбу політичну. У всіх загальних виступах вони були в авангарді, ведучи за собою всю робітничу масу. Чим же пояснити те, що металісти відстали навіть від інших неіндустріальних груп пролетаріату?

Основна причина затримки в організації профспілок металістів — це організація на підприємствах в тому чи іншому вигляді робітничого представництва, яке виконувало деякі профспілкові функції. Оскільки економічну боротьбу велось спершу на кожному підприємстві ізольовано, то цей низовий професійний орган, що утворювався на підприємстві явочним порядком, цілком виконував завдання щодо керівництва боротьбою робітників даного підприємства. Отже, робітники-металісти за таких обставин не так гостро відчували потребу в організації спілки, як інші робітники, розпоршені по майстернях та крамницях, де підготовка всієї цієї розпорошеної маси до боротьби та керівництво нею було надзвичайно важке без відповідної професійної організації. Але, коли, з загостренням класової боротьби, й завдання економічної боротьби стали значно складніші, коли окремому, навіть великому заводу не під силу стало провадити цю боротьбу без згоди з іншими заводами, коли об'єднанням підприємств, що утворилися, треба було протиставити об'єднання робітників, тоді й металісти відчули гостру потребу в професійній спілці. Так, у тому ж Харкові ще до жовтневих днів підчас згаданого вище страйку робітників Гельферих-Саде, коли на допомогу їм прийшли робітники інших заводів, то на загальних зборах всіх страйкарів ухвалили резолюцію про потребу організувати спілку й, як перший крок до неї, утворити загальний бойовий страйковий фонд в противагу товариству допомоги ремісничої праці, що тоді існувало, об'єднуючи близько 1.500 металістів. Вже й це товариство поставило на порядок денний питання про реорганізацію його в професійну спілку. Після поразки революції цей революційний запал товариства, звичайно, прохолов і металісти взялися до організації спілки.

У залізничників, які також виявляли велику активність як в економічній, так і в політичній боротьбі, значно раніше,

ніж у металістів виявився стимул до організації профспілок. За активної участі київських залізничників більшовиків вже в середині 1905 року скликано було перший всеросійський з'їзд залізничників, який поклав початок всеросійському об'єднанню. Це можна пояснити, з одного боку, розпорошеністю залізничної маси, що утруднювало боротьбу, а з другого — наявністю тільки одного підприємця — держави, з якою доводилося умовлятися й стосовно до кого потрібна була єдина тактика боротьби.

Процес профспілкового будівництва, почавшись у другій половині 1905 року, проходив протягом цілого року; при чому найсильніший його темп припадає на вереснево-жовтневую хвилю страйкового руху. Послаблення поліцейських репресій в момент революційної штурми дало можливість робітникам організуватися. Наскільки інтенсивне було це будівництво показує кількість спілок, що утворилися в кінці 1905 року по великих промислових центрах. На кінець 1905 року в Петербурзі було 47 профспілок, в Москві — 50, в Миколаєві — 8, в Катеринославі — 11, в Харкові — 13, в Києві — 18, в Полтаві — 27, в Одесі — 30. Але всі ці спілки не могли розгорнути великої роботи, бо діяльність їхня проходила в умовах поліцейських переслідувань, що, правда, поменшали після переможного жовтневого страйку, але надзвичайно посилювалися після поразки грудневого московського повстання.

Разом з тим економічна боротьба, розгорнувшись широким потоком, втягла широчезні маси робітників, які вперше відчули величезне значення професійних організацій, для керівництва цією боротьбою. Потребу в цих організаціях дуже гостро відчувала вся маса й на це не могло не зважати самодержавство, що перемогло. Воно переконалося на досвіді, що самими лише репресіями не можна придушити революційного руху, що не можна вирвати в робітничій масі цього прагнення утворити свої організації для обстоювання своїх класових інтерсів. Воно зрозуміло, що коли відрізані будуть всі легальні шляхи до утворення професійних організацій, то робітничий клас утворюватиме їх нелегально, чого й боявся самодержавний уряд, який вважав для себе за менше зло легалізацію спілок. Ось для чого видано було закон 4 березня.

Основна мета закону була відтягти робітничі маси від політичної боротьби. Відсутність закону, на думку Державної ради, примусила робітників вступати до товариств, утворених під керівництвом та з участю сторонніх осіб, з політичною метою, що зовсім не бажано з погляду підтримування порядку серед робітників. Щоб зміцнити свої докази, Державна рада посилювалася на думку голови міністра, який заявив, що видання

закону, який унормує цей рух (робітничий), введе його, так би мовити, в законне річище, є тепер потрібне й невідкладне».

На думку графа Вітте, проект закону 4 березня «вказує шлях до мирного розв'язання непорозумінь, що виникли на ґрунті боротьби капіталу з працею між робітниками та власниками фабрично - заводських підприємств».

Вже це мотивування потреби закону показує, чим керувалися творці закону й в чийх інтересах його було видано. Можна було чекати, що закон цей стане гальмом для професійного руху. Як ми знаємо, він і зробився таким, про що свідчить як самій зміст цього закону, так і практика його запровадження.

Згідно з цим законом 4 березня, користуватися ним можуть лише особи, що працюють в торговельних та промислових підприємствах. Він не стосується сільсько - господарських та залізничних робітників службовців і службовців телеграфів та телефона.

Професійні товариства мали право об'єднувати тільки осіб, які виконують однакову однорідну чи іншу роботу, яка має якийсь зв'язок між собою. Цей параграф обмежував можливість будувати спілки за виробничим принципом.

Не менше значення щодо обмеження мали й 6 та 11 п. п., які забороняли об'єднуватися професійним товариствам у спілки, через що не було змоги утворювати професійні об'єднання, як лінійною вертикальною, так горизонтальною. А без утворення виробничих, а також і міжспілкових об'єднань, спілки не могли розгорнути широкої боротьби за оборону інтересів трудящих, що власне й мав робити закон 4 березня, в другому параграфі якого зазначено, що професійні товариства можуть ставити собі за мету: «а) підшукання спробів, щоб усунути через згоду чи кретеїський суд непорозуміння, які виникають на ґрунті договірних умов між наймачами та найманими; б) виявляти розміри заробітної плати та інших умов праці в різних галузях промисловости та торгівлі тощо».

Отже, цим товариствам заздалегідь одрізано було легальний шлях страйкової боротьби за оборону інтересів трудящих. Та й саме слово «оборона інтересів» викликало підозру державних мужів з Державної ради, яка вважала, що «оборона інтересів» передбачає ніби бойове ставлення до них і легко може штовхнути робітників на думку, що боротьба з підприємцями є головне завдання товариств, передбачених проектом. Проте, мета їх повинна полягати в мирному розмежуванні інтересів праці та капіталу та в можливій їхній згоді. Тому Державна рада відкинула перше формулювання урядового проекту, в якому сказано було: «професійні товариства мають своїм завданням досліджувати й боронити економічні інтереси та

поліпшувати умови праці своїх членів». Надто крамольними здалися слова «оборона економічних інтересів» і їх викинули з проєкту.

Все сказане вище достатньою мірою характеризує суть закону 4 березня. Його основна мета була — загальмувати професійний рух, що поширювався, відтягти його від революційного шляху й витравити з нього весь класовий зміст, спрямувати його на зовсім інший шлях, шлях замирення праці та капіталу. Функції професійних спілок, згідно з цим законом, повинні були зводитися до функцій кас взаємодопомоги.

Закон 4 березня повинен був ніби легалізувати професійний рух, проте, він справді був великим гальмом для дальшого розвитку цього руху.

Професійні спілки до цього нового закону поставилися не тільки холодно, а й негативно. Він, як висловився на II - й конференції профспілок Рязанов, був поліцейською пасткою для спілок, що вже існували, й зовсім викривляв суть професійних спілок, перетворюючи їх на невинні товариства взаємодопомоги».

Не зважаючи на негативне ставлення профспілок, вони все ж намагалися використати й цей закон, сподіваючися якось обминати його й далі провадити свою роботу. Їм, звичайно, довелося в цьому розчаруватися. Але, починаючи з весни 1907 року, ми маємо на Україні значну кількість легалізованих спілок, що показує така таблиця:

Кількість спілок, що існували на Україні

Легальні		Не легальні	
Басарабія	16	Басарабія	1
Одеське градоначальство	55		
Катеринослав	59	Катеринослав	2
Донська область	9		
Полтавська губ.	3	Полтава	1
Київська „	28	Київська губ.	4
Чернігівська „	4		
Поділля	3	Волинь	13
Таврія	46		
Харківська „	16		

Кількість легалізованих спілок була б значно більша, якби не було перешкод до утворення їх навіть в рамках закону 4 березня. Навіть виконуючи всі формальності закону 4 березня, не так легко було добитися легалізації спілки. Характерний з цього погляду наказ кременчуцького генерал-губернатора в зв'язку з спробами кременчуцьких робітників використати закон 4 березня.

«В гор. Кременчуге в последнее время замечается лихорадочное стремление к организации разного вида профессиональных обществ и по сему предмету мне поданы прошения (далі йде перелік їх — Д. Ш.). Обращаясь к разрешению этих ходатайств по существу, не могу не отметить, что ходатайства эти представляются погоней за новизной и модой, поработившей в последнее время в значительной мере здравый смысл огромного большинства русских граждан. Дарована свобода собрания и союзов, воспоследовали высочайше утвержденные временные правила об обществах и союзах, и этого достаточно, чтобы играющие в «моду» без достаточного серьезного повода и действительной необходимости двинулись к осуществлению разного вида профессиональных обществ только потому, что это в моде, а быть может по подстрекательству тех темных сил, которые играют в освободительное движение, указывая, что перечисленные выше ходатайства поданы мне не согласно ст. ст. 9 и 12 временных правил об обществах и союзах, и, признавая разрешение таковых обществ в настоящее тревожное время вообще несвоевременным, предписанием полицмейстеру г. Кременчуга объявить всем просителям, что ходатайства их уважены быть не могут впредь до снятия в гор. Кременчуге, Крюкове и Кременчугском уезде военного положения».

Так само й у Миколаєві фундатори професійного товариства металістів на подані заяви про реєстрацію цього товариства дістали відмовлення з посиланням на те, що військовий генерал - губернатор вважає «за неприпустиме тепер утворювати в підлеглому йому генерал - губернаторстві професійних товариств через одверто шкідливий напрямок їхньої діяльності¹⁾».

Таких прикладів можна було б навести чимало. Якщо великих центрах можна було ще так - сяк добитися дозволу, й то після довгих клопотань, то це було майже неможливе в провінції, де свавілля місцевої адміністрації було ще більше.

1) „Союз“ Од., 1906 р., № 1, стор. 13.1

і де місцевий сатрап, не бажаючи відповідати за можливі ухили спілок від правил 4 березня, зовсім їх не дозволяв у підлеглому йому районі. Цим і пояснюється, чому в цілій низці губернь була така незначна кількість легалізованих спілок, якщо рівняти до інших губернь. Але й там, де спілки добилися легалізації, вони не могли розгорнути великої роботи в рамках закону 4 березня. Цим і можна пояснити незначне охоплення ними членів, що видно з таких даних:

С п і л к и	Кількість членів в лютому 1906 р.	Кількість членів в березні 1906 р.	Кількість членів в квітні 1907 р.
Друкарі	600	800	965
Пекарі	250	600	723
Шевці	70	—	—
Шкіряники	80	60	120
Кравці	150	158	200
Прикажчики	110	853	1.100
Ювеліри, гравери та годинникарі	40	160	100
Робітники металю	50	270	872
Шапочники та шляпниці	—	280	200
Перукарі	—	160	700
Деревообробники	—	380	503
Фотографи	—	65	206
Фармацевти	—	122	144
Робітники пралень	40	196	—
Робітники ліжкових заводів	—	150	500
	1.350	4.098	6.057

Із звітів делегатів Донецького басейну на Всеросійській конференції робітників - металістів, що відбулася в Москві 1907 року, ми довідуємося, що всього організовано членів в спілці робітників - металістів Донбасу 5.000, всіх же робітників металістів в цьому районі було понад 100.000.

Наведена вище таблиця показує лише кількість членів спілки, але в ній немає даних про кількість робітників відповідних виробництв на Україні й тому ми не можемо вивести відсотка охоплення робітничої маси спілками, але й ці абсолютні

цифри членів спілки показують, що це охоплення було незначне. Якщо рівняти до теперішнього часу, коли поза спілками перебуває незначний відсоток робітників, то наведена вище кількість членів в спілках дуже незначна, проте, вплив цих спілок на робітничі маси, як ми побачимо далі, був дуже великий.

Кількість спілок та їхніх членів по виробництвах за даними зведення оргкомісії для скликання Всеросійського з'їзду спілок (квітень 1907 р.)

	Кількість всіх робіт. в тис.)	Кількість спілок	Кількість членів	Пересічно на одну спілку членів	%% членів спілок до кільк. всіх робітників
Гірнич. промисловість	229	5	2.475	494	1,1
Обробка шкіри	54	85	12.066	142	7,1
Поліграф. виробництво	60	72	28.654	398	43,0
Будівництво	717	43	12.096	281	1,7
Виготовлення одягу	159	59	14.402	244	1,2
Обробка дерева	410	38	9.927	261	2,4
Обробка металів та ма- шинобудівництво	625	81	54.173	668	8,6
Виробництво харчових продуктів	344	78	28.848	318	7,2
Текстильне виробництво	960	25	37.214	1.488	3,9
Торгівля та прислуга	1.495	101	32.475	321	2,2
Інші	890	65	17.005	261	1,9
Разом	7.043	652	245.335	376	3,5

Щоб встановити відсоткове відношення кількості членів спілки до кількості робітників, ми користувалися даними всеросійського перепису 1897 р., який дає нам кількість робітників по окремих виробництвах. Цей відсоток охоплення по всіх вищезазначених галузях промисловості буде ще менший, якщо зважити, що за це десятиріччя (1897 — 1907) кількість робітників значно зросла.

1) За всеросійським переписом 1897 р.

Щождо України, то ми маємо деякі неповні дані по окремих пунктах. Так, наприклад, про Київ в нас є дані про кількість членів спілки, але немає даних про кількість робітників у відповідних виробництвах.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ БУДІВНИЦТВО СПІЛОК

Організаційні форми спілок спершу мали досить строка-тий характер. Не зважаючи на те, що керівні органи робітничого руху висунули гасло «про організацію виробничих спілок», профспілки геть не всі збудовані були за цим принципом. І у всіх майже містах, поруч спілок, що об'єднували всі професії відповідних виробництв, утворювалися й цехові спілки.

З матеріалів, що їх зібрав Істпроф ВУРПС, ми наведемо дані про мережу профспілок на Україні за різними професіями, які яскраво потверджують цеховий характер спілкового будівництва за першої революції.

1. Металісти мали 3 спілки кузнечно - слюсарного цеху, 3 спілки машиністів, 3 спілки техніків, 23 спілки робітників - металобробних підприємств, 1 спілку робітників металургійного заводу, 3 спілки ювелірів та годинників, 4 спілки робітників електростанцій.

2. Швейники мали 18 спілок кравців та 5 спілок шапочників.

3. Деревообробники мали 10 спілок деревообробників та 1 спілку робітників тартаків та 2 спілки обойників.

4. Будівельники мали 4 спілки малярно - кровельних, 6 спілок будівельників.

5. Друкарі мали 4 спілки газетярів, 1 — картонажників, 1 — оправників та 16 літограф - друкарських робіт.

6. Гірники — 2 спілки гірноробітників та 1 спілку робітників - каменярів.

7. Комунальники мали 1 спілку водогінників, 1 — трамвайників, 3 спілки перукарів, 1 — грубників та 1 спілку трубочистів.

8. Транспортники — 11 спілок візників та вантажників, 1 спілку мірильників, 1 спілку портових робітників.

9. Сільсько - господарські робітники мали 1 спілку садівників та 1 спілку сільсько - господарських робітників.

10. Цукровики мали 1 спілку цукровиків.

11. Водники — 1 спілку річного транспорту.

12. Текстильники — 1 спілку текстильників.

13. Медсантруд — 10 спілок фармацевтів.

14. Шкіряники — 2 спілки шкіряників, 4 спілки шевців та 1 спілку щетинників.

15. Робітники мистецтва—2 спілки музикантів та 3 спілки фотографів.

16. Харчовики мали 15 спілок пекарів, 1 спілку робітників винного склепу, 2 спілки гуральні, 6 спілок робітників млинів, 2—робітників різниць, 2—робітників броварень, 1 спілку робітників содового заводу, 8 спілок робітників тютюнових фабрик, 1 спілку чаєрозфасувальних робітників.

17. Службовці мали 54 спілки торговельно-промислових службовців та 4 спілки земських службовців.

18. Хеміки мали 4 спілки робітників хемічних пралень, 2 спілки стекольників та 1 спілку хеміків.

Величезне значення в організації спілки має його статут, який визначає його обличчя. У виробленні статутів профспілок можна також відзначити велику строкатість.

Статут спілки друкарів в Катеринославі, який ухвалено було в листопаді 1905 року, мав боронити не тільки професійні інтереси своїх членів, але й правові; він передбачав право спілки регулювати зарплатню та всі умови праці, а також спостерігати за виконанням колективних умов.

Спілка залізничників Катеринінської залізниці в своєму статуті вважала за потрібне розвивати класову свідомість своїх членів, боротися за поліпшення їхнього матеріального становища і як засіб для цієї боротьби виставлявся загальний страйк.

Статут київської спілки швейників відзначав, що мета спілки:

а) об'єднати [робітників] для боротьби за професійні інтереси,

б) сприяти розвитку класової свідомости.

Статут катеринославської спілки шляпочниць формулював мету спілки так: а) обстоювати правові та професійні інтереси своїх членів, б) сприяти моральному та розумовому їхньому розвитку, в) допомагати матеріально всім членам.

Треба сказати, що з наведених вище статутів перші три вироблено було ще в революційні дні 1905 року, останній складено було відповідно до вимог закону 4 березня. Як ми бачили, нема в ньому ні «боротьби», ні «страйку» — геть викинуто ці слова, за які урядовці могли не затвердити статуту.

Велике значення для характеристики спілкового обличчя мав його склад. Не всі статути однаково формулювали цей пункт. В товаристві взаємодопомоги, як ми бачили, почесними членами та членами «соревнователями» були підприємці та старі чини адміністрації, що й визначало антипролетарський характер цих товариств. В статутах професійних спілок не тільки тих, що виникли явочними порядком, але й тих, що організувалися на підставі закону 4 березня, ми не маємо більше

всіх цих почесних членів. Всі статuti не дозволяють роботодавцям бути членами спілок.

Спiрним в деяких спілках, що об'єднували робiтників дрібно - кустарного виробництва було питання про прийом до спілки кустарів - одиночок, квартирників, цехто, робітників, які працюють на підприємстві, але в себе вдова своїми засобами виробництва. Яскравим прикладом щодо цього є кравецьке виробництво, яке мало тоді переважно кустарний характер. Статут київського професійного товариства кравців підкреслює, що дійсним членом спілки може бути лише найманий робітник. Статут одеської спілки кравців дозволяє вступати до спілки квартирникам, які мають одного підручного та хлопчика. Полтавська спілка швейників приймає до спілки кустарів - одиночок.

Щодо організаційної структури спілки, то вона була не дуже складна. Нелегальні спілки, яким доводилося працювати конспіративно, наближалися своєю структурою до страйкових кас. Загальних зборів для виборів правління не можна було скликати, отже обмежувалися скликанням делегатських зборів, які складалися з делегатів, що репрезентували невеличкі групи членів: 10 — 20 — 50 і більше осіб.

Негальзовані спілки обирали правління, скликати які було порівнюючи неважко там, де було небагато членів. Щоправда, скликання цих зборів завжди зв'язане було з поліцейською тяганиною, й досить часто з тих чи інших міркувань цих зборів не дозвляли.

Інститут делегатських зборів зберігся і в легальзованих спілках, будши посередньою ланкою між зборами та правлінням. Цей інститут був в одеських, київських, катеринославських та, очевидно, в багатьох спілках інших міст.

В спілці металістів у Катеринославі делегатів чи уповноважених обирали по одному на 50 — 200 робітників. За статутом їм доручалося збирати членські внески, але фактично вони здійснювали живий зв'язок між робітничою масою та правлінням, активно виконуючи цілу низку інших практичних завдань.

Правління, як керівний орган спілки, провадило свою роботу не лише через уповноважених, але ще й через низку комісій, що були при ньому. В спілці металістів в Катеринославі ці комісії організовано шляхом кооптації; в кожній комісії керівником її був член правління, що входив туди. При спілці металістів були комісії — юридична, яка давала юридичну допомогу не лише членам спілки, але й всім робітникам металістам, а часто й робітникам не металістам; медична комісія брала на себе посередництво між робітниками, що калічи-

лися на виробництвах та адміністрацією в переговорах про сплату допомоги, при чому в цій комісії було консультативне бюро з лікарів (не заводських), яке визначало ступінь втрати працездатності робітника від каліцтва. Вона також розбирала питання медичної допомоги робітникам та їхнім сім'ям; третя комісія відшукувала кошти для допомоги безробітним, і четверта комісія розподіляла ці кошти.

Було ще дві комісії для переведення культроботи серед членів спілки. Це — особлива комісія для розгляду конфліктів та непорозумінь, що виникали між робітниками та адміністрацією. Ця так звана конфліктна комісія складалась з 7—9 осіб, на обов'язкові якої було розглядати непорозуміння у сплаті заробітку, довжині робочого дня, внутрішнього розпорядку майстерень тощо.

Професійні, виробничі та цехові спілки, утворившись, незабаром, відчули потребу щільнішого організаційного зв'язку між собою. Цей зв'язок був потрібний як для взаємної підтримки в моменти конфліктів з підприємцями, так і для організації спільних виступів. Для цього утворено було центральне бюро профспілок. Утворені ще 1905 року в Москві, Петербурзі та Харкові центральні бюро профспілок почали організовуватися 1906 року й по багатьох інших містах Росії і України: в Одесі, Києві, Катеринославі, Полтаві, Житомирі та в Донбасі; де центральне бюро обрав з'їзд профспілок Донбасу, що відбувся 1907 року.

Як інтенсивно не йшла організація профспілок, але було ще чимало виробництв або професій, де організувати спілки ще не заходилися. Потрібна була ще велика професійна агітація, щоб втягти ці широкі маси до профспілок. Ця агітація надсильна була окремім якійсь спілці; потрібне було міжспілкове об'єднання.

Так само кожна окрема спілка неспроможна була розв'язати всі складні принципові питання, які виникали в її спілківській практиці, бо не мали для цього досить досвіду. І в цьому відношенні міжспілкове об'єднання відіграло величезну роль, сприяючи надто слабим спілкам у їхній організаційній роботі.

Отже, пропаганда, допомога профспілкам у їхній роботі були основними завданнями центрального бюро профспілок, не кажучи вже про величезну їхню роль щодо притягнення спілок провадити різні політичні кампанії, що їх починали партійні чи професійні організації. Центральні бюро, отже, не тільки стимулювали професійний рух, але й були його керівними органами на місцях, чому їх особливо переслідуював царський уряд. Закон 4 березня не дозволяв таких міжспілко-

вих органів, і вони працювали нелегально, що зовсім не зменшувало їхньої ролі та значення в професійному рухові.

Якщо велике було прагнення спілок до міжспілкового об'єднання, то не менше окремі спілки відчували потребу в об'єднанні спілок однієї професії у всеросійському та всеукраїнському масштабі. Потреба в такій централізації спілок відчувалася дедалі більше в міру того, як загострювалася економічна боротьба й об'єднанню капіталістів треба було протиставити могутню централізацію спілок. Уже в той період в Росії організувалися такі центральні спілкові об'єднання, як, наприклад, 1905 року — залізничників, 1905 р. — пошто-телеграфних робітників, 1906 р. — кравців — 4.100 чол., 1907 р. — архітектурно-будівельних робітників, 1907 р. — металістів — 27.431 чол., 1907 р. — частягарників, 1906 р. — прикажчиків 1907 р. — друкарів — 29.197 роб., 1907 р. — техніків. На Україні таких об'єднань не було.

Якщо організовані окремо спілки незабаром відчули потребу мати місцевий об'єднаний професійний орган, який керував би місцевим профрухом, то ще більше відчувалася потреба мати центральний всеросійський профспілковий орган, який взяв би на себе керівництво профрухом у цілому.

Характерно, що ідея утворення такого органу зародилася на Україні (в Харкові) ще 1904 року. Ініціативу скликання всеросійського з'їзду представників професійних товариств взяло на себе харківське товариство ремісників. Два рази — в кінці 1904 р. й вересні 1905 р. — це т-во намагалось домовитися з іншими великими центрами в питанні про скликання цього з'їзду. В наслідок всіх цих розмов відбулися дві конференції профспілок: перша — в Москві в кінці вересня та на початку жовтня 1905 року, друга — в березні 1906 року в Петербурзі.

Перша конференція ухвалила організувати у великих центрах районні бюро спілок і поклала на московське районне бюро роботу коло підготовки з'їзду профспілок; при чому конференція встановила також принцип, що визначав склад з'їзду. На ньому могли бути представники лише від тих організацій, які ставили собі за мету посередню чи безпосередню боротьбу з капіталом.

Друга конференція відбулася в Москві 24 лютого 1906 року. На конференцію запросили найбільші центри, при чому тільки Петербург та Москва повинні були прислати по 2 представники. По одному представникові мали надіслати такі міста: Нижній-Новгород, Ярославль, Кострома, Саратов, Ростов н/Дону, Вільно, Лодзь, Варшава, Харків, Катеринослав, Київ, Одеса, Миколаїв. Отже, Україна мала надіслати на конференцію 5 представників, що свідчило про високу питому вагу

українського профруху. Проте, катеринославський представник не приїхав через розгром там профруху, і Україну репрезентували тільки 4 делегати. Величезну більшість на цій конференції становили меншовики, і, як ми побачимо нижче, всі її постанови були угодовські. Поруч цілої низки практичних, організаційних питань, друга конференція розв'язала питання про ставлення до закону 4 березня, про що мова буде нижче, а також ухвалила ще раз постанову про скликання першого з'їзду профспілок.

Щодо України, то за весь цей період не було жодного всеукраїнського з'їзду чи конференції профспілок. В грудні 1906 року в Дружківці відбувся краєвий з'їзд донецьких спілок. В ньому брало участь 14 делегатів з ухвальним голосом та 15 — з дорадчим. Репрезентовані були спілки робітників — металістів, гірноробітників, кравців, прикажчиків¹⁾. З'їзд мав такий порядок денний: 1) доповідь про стан та діяльність профспілок; 2) перехід членів з однієї спілки до другої; 3) нормальний статут спілки. Зміни статуту; 4) допомога безробітним та бюро праці на півдні Росії; 5) рахівництво спілок; 6) юридична допомога; 7) культурно - освітня діяльність спілок; 8) взаємна моральна та матеріальна допомога; 9) організаційна побудова спілки; 10) про новий закон уряду, заробітні питання; 11) ставлення до виборної кампанії; 12) організація об'єднаного бюро для Донецького району.

З'їзд відбувався нелегально. Представники катеринославської спілки металістів т. т. Петровський, Г., Усевич та Сандомирський намагалися поставити на обговорення широкі принципи питання, але учасники з'їзду це відхилили, додержуючись ділового характеру. З'їзд обрав центральне бюро профспілок.

Короткий огляд організації профспілок на Україні за першої революції яскраво показує нам, наскільки вже 1905 року в робітничій класі вистигла потреба в спеціальних організаціях, які керували б його економічною боротьбою. Яка б не була увага революційних організацій до професійних потреб робітничої класи, остання використовувала кожен сприятливий ситуацію для утворення органів економічної боротьби. Товариства взаємодопомоги, що виникли на Україні ще до 1905 року, які до деякої міри терпіло самодержавство, не могли стати органами економічної боротьби й не мали широкого розповсюдження: і ті, що існували, ледве животіли. Вони об'єднували незначну кількість членів, бо зовсім мізерна була їхня робота. Інші економічні організації, так звані страйкові каси, були клас-

1) Святловський. — „История проф. движения в России“.

совими бойовими організаціями, але, будши підпільними, вони не могли стати масовими організаціями, бо об'єднували лише незначні кадри найсвідоміших революційно - настроєних робітників.

Масові органи економічної боротьби почали утворюватися на Україні лише 1905 року; при чому ми маємо два етапи в цьому будівництві; перший етап збігається з моментом найвищого революційного піднесення, коли робітнича кляса, штурмуючи самодержавство, використала його розгубленість і почала явочним порядком будувати свої профорганізації. Проте останні не могли протистояти ударам реакції й почали швидко зникати. Вони не встигли об'єднати більш - менш широких мас, але вони ще більше посилили в масах прагнення до організації. На таке становище не могло не зважати вже самодержавство; воно примушене було дозволити хоч і куду легалізацію спілок. Останні вступають у другий етап будівництва в рамках закону 4 березня. Ліквідовані спілки знову утворюються, пристосовуючись до нових умов, не відмінюючи по суті своїх завдань, як ми це далі побачимо.

Ці легалізовані спілки утворилися під впливом та керівництвом тих нелегальних організацій, які до того керували страйковим рухом. Тому ми в профбудівництві, як на першому, так і на другому етапі, не бачимо ухилів від дійсно - клясових завдань. В основу профбудівництва покладено було виробничий принцип, але надто короткий був період цього будівництва, щоб цей принцип скрізь поширився, тимто ми маємо поруч виробничих спілок і спілки цехові.

Проте, в умовах самодержавства, ці спілки не могли охопити широкі робітничі маси, хоч, щоправда, маси і далі боролися за поліпшення свого становища.

ЕКОНОМІЧНА БОРОТЬБА ПРОФСІЛОК

Хоч закон з 4 березня і не дозволяв спілкам провадити економічну боротьбу, а вся їхня тактика повинна була обмежитися відшуканням шляхів згоди з підприємцями, проте, керівництво економічною боротьбою зробилося основною роботою не тільки нелегальних, але й легалізованих спілок.

Профспілки, що вирости в процесі страйкового руху, намагалися вносити більше організованости в цей рух, який виникав зчаста стихійно й не з ініціативи спілки. Якщо бурхливий страйковий рух 1905 р. проходив ще поза впливом спілок, то 1906 року він проходить під впливом і керівництвом спілок. Вони не лише втручалися до конфлікту, але й підготовляли його, виробляючи попередньо вимоги страйкарів, забезпечуючи, оскільки це було їм під силу, перемогу.

Якщо 1905 р. успіхові страйкового руху значною мірою сприяло загальне революційне піднесення, то з початком реакції, коли набагато зріс опір підприємців, роля спілок в організації та переведенні страйків стала величезна, й від ступеня їхньої участі та керівництва залежали часто наслідки страйку.

Отже, спілки повинні були стати активними проводирями цих страйків, інакше вони втратили б довіря робітників, не були б для них привабливою силою. З неповних даних, які залишилися нам з цього періоду, ми бачимо, скільки уваги приділяли спілки страйковій боротьбі.

Так, ще до легалізації спілка пекарів у Києві багато попрацювала коло організації пекарів і весь час керувала їхньою дуже напруженою економічною боротьбою; спілка домоглася збільшення зарплатні, запровадження 8-мигодинного робочого дня, відпочинку в свята, неділі та встановлення двох змін¹⁾.

Активну економічну боротьбу провадили і легалізовані спілки харчовиків у Катеринославі. Страйком мирошників, які серед інших вимог висували також і запровадження 8-мигодинного робочого дня, керувала легалізована профспілка робітників млинів та круподерок. Завдяки вмілому керівництву правління, яке зуміло забезпечити потрібну підтримку від решти членської маси, страйк, що тривав три тижні, закінчився частково перемогою, про що свідчить така об'ява (її було розклеєно по всіх млинах):

«Правління професійного товариства робітників млинів та круподерок м. Катеринослава повідомляє, що в наслідок переговорів із власниками млинів 20 серпня є цілковита згода між робітниками та власниками млинів після 22-х денного страйку. Отже страйк припинився 26 серпня о 6-й годині ранку. Тим то дійшли згоди в такому: 1) 8-мигодинний робочий день прийнято, 2) надбавку платні на 25% — відхилено».

Далі в цій об'яві перераховано так само всі вимоги, що їх хазяї прийняли чи відхилили.

Серед вимог, які задовольнили, ми маємо такі, як організація для розгляду конфліктів примирної камери з рівним числом представників від робітників та підприємців, видача допомоги в половинному розмірі зарплати за час хвороби, двотижнева щорічна відпустка із збереженням платні для тих,

¹⁾ З матеріалів Київського Істпрофу.

хто прослужив не менше одного року. Як видно, роля правління спілки в цьому страйкові була дуже велика¹⁾.

Таку ж активність виявила й спілка цекарів у Катеринославі. Вона виробила й заявила хазяям цілу низку важливих вимог, як, наприклад, зовсім скасувати надурочні роботи, визначити норми роботи, розраховані на 8-мигодинний робочий день, взяти участь у витратах на медичну допомогу робітникам тощо.

Товариство хазяїв, спираючись на обіцянку поліції не дозволити страйку, відмовилося спершу задовольнити вимоги спілки і зробило донос, в наслідок чого кількох членів правління спілки було заарештовано. Але спілці пощастило добитися того, що великі власники більшість вимог задовольнили. Вдало провела спілка робітників тютюнової промисловости два страйки в Катеринославі. Отже основні спілки харчовиків і після 1905 року провадили енергійну економічну боротьбу. за що 1907 р. їх заборонено.

Не менш уперту боротьбу за поліпшення умов праці провадила спілка друкарів в Катеринославі 1906 р. В наслідок цієї боротьби вони домоглися значних досягнень. Так, наприклад, у багатьох друкарнях запроваджено було 8-мигодинний робочий день, збільшено платню на 20 — 30%, скасовано надурочні та відрядні роботи, видавано медичну допомогу за рахунок підприємства, організовано робітничі комісії, які, разом з спілкою розв'язували питання про прийом та звільнення робітників, заведено двотижневу відпустку і т. інш.

Великі досягнення в галузі економічної боротьби можна констатувати й серед київських друкарів, завдяки активній та упертій роботі їхньої спілки. 1906 р. спілка провела близько 14 страйків, з яких 4 закінчилося задоволенням вимог робітників, наслідки про 4 страйки невідомі й лише в 3-х страйках робітники зазнали поразки.

Спілці пощастило добитися, щоб прийом та звільнення робітників у друкарнях провадилося через спілку.

1906 року, під керівництвом «союзу бутылочников» в Константинівці проведено страйк на пляшковому заводі. Робітники добилися збільшення зарплатні на 30%, 42-хгодинного відпочинку при 8-мигодинному робочому дні, контролю робітників та розподілу праці²⁾.

1907 року на Мерефянському заводі, під керівництвом спілки склярів проведено 6 економічних страйків, один з яких тривав 29 день; робітники Константинівського заводу допома-

¹⁾ З матеріалів Катеринославського Істпрофу.

²⁾ „Вестник Труда“, № 7, 26 листопада 1906 р.

гали страйкарям, що свідчить про існування вже тоді міцного зв'язку між склярами, що працювали в різних районах¹⁾.

Економічна криза, що різко посилилася в металургійній та металообробній промисловості, дуже утруднювала економічну боротьбу металістів. Підприємці добре використали цей тяжкий стан робітників і почали проти них загальний наступ. Дуже показова з цього погляду декларація директорів металургійних заводів (оголошено її на початку 1907 року). «Ми, представники заводів, добре знаємо становище місцевої промисловості й, відчувши неможливість працювати за наявності актів терору та насильства, що не припиняються над особами службового персоналу підприємств, — насильства, що є в наслідок, з одного боку, настроїв у країні, з другого — темноти мас, яка легко підпадає анархічній пропаганді, вважаємо за потрібне заявити, що в випадках подібних до того, що трапився 26 березня цього року на Александрівському заводі брянського товариства (убивство інженера Милова) та які повторюються у всій Росії, закрити заводи на вимогу правлiнь наших підприємств є природний і неминучий вихід. Підписали: директори: Дніпровського заводу Е. А. Сундрен, Дружківського — Г. Куад, Шодуара — М. П. Кравцов, Російської залізничної промисловості — Ф. Б. Ганкте, Російсько-донецького товариства штампування — Еврар, Донецьких сталеливарних заводів — Р. Пенцлін, російсько-бельгійського заводу — Лелі, центрального електротехнічного товариства — Каттовоз»²⁾.

Можна назвати ще один успішний страйк (в 1907 р.) на пічному заводі Російсько-бельгійського товариства в Нижнедніпровському в зв'язку із звільненням робітника. Всі вимоги, що їх виставили, були оборонні³⁾.

Цікавий також страйк у Житомирі теслярів-мебельників, який тривав 4 тижні; хазяї після упертої боротьби примушені були задовольнити вимоги робітників про зменшення робочого дня на одну годину; характерно те, що виставлено було лише одну вимогу.

Влітку 1906 року страйкував на економічному ґрунті весь Донбас; ці страйки не припинялися там протягом першого півріччя.

Треба відзначити ще величезний страйковий рух сільсько-господарських робітників 1906 року на Правобережжі⁴⁾. Можна

¹⁾ З матеріалів Іспрофу ВУРПС.

²⁾ „Из истории профессионального союза металлистов 1906 г.“ вид. Райному металістів, Дніпропетровське.

³⁾ Там саме, стор. 20.

⁴⁾ Н. Попов. „История КП(б)У.“

було б навести ще багато інших аналогічних прикладів з інших галузів промисловости. Не було жодного міста, як у всій Росії, так і на Україні, де б не страйкувала, а по багатьох містах і по кілька разів, вся маса. Цими страйками, як частковими, так і загальними, керували спілки легалізовані, або нелегальні.

Нижченаведена таблиця, що її Істпроф склав за даними Варзара, в його книжці «Статистика стачек рабочих за трехлетие 1905—1908 г. г.», показує кількість економічних страйків та учасників в них, починаючи з 1905 року:

Роки	Кількість економічн. страйків	Кількість учасників	%% до загальної кількості страйкарів
1905	5.786	1.051.200	37
1906	2.545	457.000	42
1907	973	200.000	28
1908	428	83.400	48
1909	290	55.800	87
1910	214	42.840	92
1911	422	96.730	92½)

Ці дані охоплюють лише робітників цензових підприємств, які підлягали доглядові фабричної інспекції, й зовсім не згадують про цілу низку інших галузів праці. Отже, цілковитого охоплення страйкового руху за цей період ми тут не маємо. Але ця таблиця дуже показова й дає якщо не абсолютне, то відносне уявлення про темп страйкового руху та про його тенденції у вирішальних галузях праці. При аналізі цієї таблиці, насамперед, впадає в око те, що найбільший темп розвитку страйкового руху припадає на 1905 рік, який цілком природно відбиває загальне революційне піднесення.

1906 р. ми маємо значний спад цієї страйкової хвилі. 1907 р. в місяці реакції ця хвиля скоротилася ще більше. Порівнюючи темпи страйкового руху в Росії й на Україні, ми помічаємо значно швидший темп страйкового руху в Росії, ніж на Україні у всі ці роки. Щодо територіяльного розповсюдження страйкового руху на Україні, то він найбільш інтенсивний був у промислових районах Херсонської губернії, включаючи і Одесу, в Харкові та в Катеринославі. Єдина губернія, де 1906.

1) Л. Антошкин—„Профессиональное движение в России“, стор. 269.

та 1907 р. не дуже зменшився темп страйкового руху — це Херсонська¹⁾). Загальні дані про наслідки страйкового руху у всій Росії показують на поступове зменшення кількості страйків, що закінчилися на користь робітників. Так, наприклад, 1905 року страйків не на користь робітників було 22%, 1906 року їх було вже 25,2%, а 1907 — вже 45,4% а 1908 року — 55,2%²⁾). Отже, за роки реакції майже половина страйків закінчилася поразкою робітників.

За роки реакції також змінився й характер страйкової боротьби. Якщо 1905 р. та почасти на початку 1906 р. страйковий рух мав наступальний характер, то 1907 він набрав характеру оборонного. Підприємці організувалися як слід і, за великою допомогою самодержавства, почали ліквідувати всі економічні здобутки робітничої кляси. 1907 року було чимало льокавтів хазяїв, які помстилися робітникам. Хвиля льокавтів проходить по всій Україні. Спілки організують опір. Назавжди вдається подолати силу підприємців і робітники зазнають поразки. З найбільших льокавтів на Україні можна назвати льокавт на брянському заводі в Катеринославі, льокавт друкарів у Києві та Житомирі, кравців у цій низці міст. Коли житомирські власники друкарень оголосили льокавт, то київські друкарі відмовилися виконувати замовлення житомирських друкарень. Коли почався льокавт у Києві в серпні 1907 року, київських друкарів підтримували друкарі інших міст. Не зважаючи на це, льокавт закінчився поразкою робітників. Професійні спілки брали в цій боротьбі найактивнішу участь, не зважаючи на надзвичайні переслідування. Завдяки їхнім зусиллям робітнича кляса домоглася деяких досягнень.

Так, наприклад, на київських цукроварнях завойовано було 8 - мигодинний робочий день, залізничники домоглися 9 - годинного робочого дня, 9 ½годинного робочого дня домоглися робітники заводу «Наваль» в Миколаєві та в кількох інших промислових підприємствах. На величезній більшості фабрик та заводів робітники мали завойований 10 - тигодинний робочий день. Подекуди робітники добилися збільшення заробітної плати.

Проте, в умовах чорної реакції спілкам важко було закріпити всі ці завойовання, до того ж удари реакції передусім упали на професійні організації, яких, починаючи з 1907 р. жорстоко переслідувано.

¹⁾ Ми не маємо точних даних про наслідки цієї економічної боротьби на Україні.

²⁾ Л. Антошкін — „История профдвижения в России“, стор. 270.

ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА ПРОФСПЛОК

Наш професійний рух, у відміну від професійного руху в багатьох інших європейських країнах, вже на перших кроках свого розвитку не обмежувався вузькими рамками економічної боротьби. Якщо й були такі ухили в окремих несвідомих ще частинах робітничої класи, під впливом окремих ідеологів опортуністів - угодовців меншовиків, то ці ухили негайно ж виправляли під натиском революційної соціально-демократії, що стояла на варті професійного руху й вела його на шлях поєднання професійної боротьби з загальнокласовими завданнями робітничої класи.

Професійні спілки, як ми бачили, утворювалися в момент надзвичайного революційного піднесення, і встанне не могло не мати в них свого відбитку. Страйковий рух 1905 р., наближаючись до жовтневих боїв, ставав, як ми вже бачили, дедалі більше бойовим; так само й професійні спілки, що утворилися в процесі цієї страйкової боротьби, робилися також бойовими органами. Зміст усієї їхньої діяльності полягав, головне, в економічній та політичній агітації за участь в політичній боротьбі.

Громадську атмосферу 1905 р. було так насичено революційними парами, що останні навіть проходили й в легальні товариства взаємодопомоги, які до цього часу стояли осторонь усякої політики, для яких і економічна боротьба була неприйнятною. Ці товариства, звичайно, дуже помірковані, на своїх загальних зборах 1905 р. ухвалювали радикальні резолюції, в яких говорилося про 8 - мигодинний робочий день, про скасування всіх правових та національних обмежень, про скликання Установчих зборів на основі «чотиреххвостки», про негайне проголошення свободи преси, слова, зборів, спілок і т. інш.

Характерні такі вимоги, що їх одноголосно ухвалили на зборах в товаристві ремісничої праці м. Харкова:

- 1) 8 - мигодинний робочий день, 2) щотижневий відпочинок не менше 42 годин; 3) цілковите скасування надурочних робіт; 4) заборона нічної роботи з 9 годин вечора до 9 годин ранку, за винятком тих випадків, де її визнають за потрібне з технічних міркувань та за згодою робітничих організацій; встановлення подвійної оплати за нічну роботу, де не можна її уникнути при цьому безумовно треба заборонити нічну роботу для підлітків та жінок; 5) заборонити жіночу працю у галузях шкідливих для жіночого організму; зрівняти на роботі чоловіків та жінок, звільняти жінок від роботи протягом 2 - х місяців до пологів та 6 - ти тижнів після них, зберігаючи за ними місяця

на заводі; 6) заборонити роботу дітям до 15 - ти літ та обмежити роботу підлітків від 15 до 18 років 6 - ма годинами на добу; 7) заборонити підприємцям робити грошові вирахування з заробітної плати (штрафи, бракування та інш.); 8) промислова гігієна, безплатна медична допомога для робітників та їхніх сімей за рахунок підприємця; 9) відповідальність підприємців у всіх випадках каліцтва та хвороби, що їх дістали від роботи; сплатити допомогу без судового процесу на підставі констатування факта каліцтва чи хвороби робітничою інспекцією; 10) зобов'язати виробити правила внутрішнього розпорядку, розмір заробітної плати, термінів виплати, користуватися в праці некваліфікованих робітників поруч майстрів та інш. у згоді з робітничими організаціями чи виборними від робітників; 12) догляд вибраних робітників та тих, що одержують платню від держави, представників за використанням фабричних законів, санітарним станом заводських підприємств, робітничих приміщень тощо; 13) встановити сувору карну відповідальність підприємців за порушення закону охорони праці.

Опозиційний настрій цих товариств виливався, правда, лише в формі резолюцій. Але ці настрої були дуже показові, вони яскраво свідчили про глибокий вплив революційної хвилі на найвідсталіші дрібнобуржуазні частини робітничої класи. Професійні спілки, що утворилися 1905 року під керівництвом та під впливом соціал - демократії, були, зрозуміло, активними провідниками цієї революційної боротьби протягом всього 1905 року; тому їх жорстоко переслідували, як і всі інші революційні організації. Відповіддю на ці переслідування були грудневі виступи, в організації яких, під натиском більшовиків, брали активну участь і профспілки.

Зовсім ще не зміцнілі молоді профспілки не могли встояти проти скажених репресій, що почалися проти них, і замість того, щоб піти в підпілля, як цього вимагали більшовики, вони, під натиском меншовиків, перешикувалися на основі закону 4 березня. Але легалізація не врятувала спілок від розгрому.

Для широкого наступу проти робітничої класи треба було розгромити й легалізовані професійні спілки. Їм неважко було завдати ударів на законних ніби підставах, бо всі вони примушені були в своїй діяльності вийти за межі закону 4 березня, щоб зберегти свій авторитет в масах, щоб так чи інакше реагувати на широкий наступ капіталістів. Якщо темп страйкової боротьби, як ми бачили вище, послаблявся в міру поглиблення реакції, то зовсім не тому, що спілки відмовлялися від економічної боротьби на вимогу закону 4 березня, а тому, що умови для боротьби були дуже несприятливі. Але спілки, як ми бачили,

організовували опір хазяйським льокавтам, що ще більше посилювало переслідування їх. Це видно з таких цифр:

Р о к и	Заборонено спілок	Відмовлено в реєстрації	Заарештовано керівників спілок	Заслано керівників
1906	53	104	183	79
1907	159	169	309	116
1908	101	127	197	91
1909	96	107	118	57

Всі наведені вище цифри про заборону спілок та переслідування професійного активу по всій Росії й на Україні показують, як важко було провадити спілкову роботу в ті чорні дні реакції.

Цікава з цього погляду стаття тов. Лукіна «Пресфдвижение в Одессе», що була надрукована в журналі «Рабочий союз» 1906 р., де змальовано стан спілкової роботи. Як тільки розвіялися ілюзії, «що спілки відтягають робітників від політичної боротьби, а економічну провадять «в законні рамки», адміністрація почала переслідувати спілки.

Ще за Думи видано було наказ, що загальні збори не можуть відбуватися неділями та святами, а в робочі дні тільки від 4 до 8 години. Потім почали перешкоджати зборам різними причепками: вимагали, щоб нотар засвідчив підписи осіб, що клопотали про збори, дозволяли виключно «ділові» збори для заслухання звітів та виборів, остаточно перестали дозволяти установчі збори для утворення нових спілок, а останнім часом, не пояснюючи причин, почали забороняти і загальні збори спілок. Далі Лукін повідомляє, що гслів загальних зборів (як, наприклад, у машинобудівельників та хеміків) засуджують до ув'язнення, що заарештовують цілі праглівня спілок (шкіряників), що заарештсвують делегатів, які ведуть переговори з власниками підприємств.

Всі ці переслідування спілок відбуваються не без участі та впливу підприємців. В Києві одному з секретарів товариства робітників в канцелярії пслімайстра псвідсмили, що загальних зборів товариства не дозволять, бо на товариство є донос, в якому обвинувачують товариство в тому, що від початку свого існування воно каламутить робітників, улаштсвуючи страйки, неймовірно підвищує ціни на робсчі руки, знімає з робіт, ставить біля воріт тих підприємств, що страйкують,

вартових і т. інш. Підприємці просять заступитися й заборонити товариство робітників. До цього доносу прикладено було вимоги робітників.

Про становище цих спілок за років реакції можна мати уяву з ненадрукованих ще листів з деяких міст України до організаційної комісії для скликання всеросійського з'їзду профспілок 1907 року. Так, з Харкова в листі з 28 березня 1907 р. повідомляють, що «серед легальних спілок, які існують, немає майже ніякого поживлення; кількість нових членів більшає дуже поволі й що далі, то гірше».

Таку ж невеселу картину малює й одеське центральне бюро в своєму листі до організаційної комісії з 22 квітня 1907 р.: «в спілках тихо, багато заборонених, нових не дозволяють, ті, що існують, ледве животіють».

В іншому листі з 30 квітня 1907 р. одеське центральне бюро розкриває перед нами іншу картину господарювання меншовиків у одеських спілках: «сумно у нас дуже всіма сторонами, особливо безлюддя страшенне». Кажучи далі про загострену боротьбу між бундівцями та меншовиками за вплив в спілках, у листі пишуть: «бундівці провадять широку агресивну політику. Так у багатьох місцях починалися розмови про культурно - національні секції, не зважаючи на всю непотрібність цих академічних дискусій тепер».

Повідомляючи далі про страйки, що почалися, в листі зазначено: «на жаль, доводиться констатувати, що страйки оголошують часто без відома спілки, якій лише потім доводиться втручатися. Щодо виховної роботи не зроблено майже нічого. Очевидно, за поліцейського гніту нічого не доб'єшся».

В листі з Мелітополя повідомляли: «об'єднанню, згуртуванню та організації робітників хоча б на ґрунті професійних інтересів правління профспілки приділяє дуже мало часу, сил та уваги. В більшості спілок (правлінь) діяльність останніх зводиться до дрібниць, дрібних конфліктів, поодиноких звільнень, до видачі допомог». Далі в листі зазначалося, що деякі спілки консервативно настроєні й що в них виявляється «шкідливий і надзвичайно вузький професіоналізм».

Київське центральне бюро профспілок повідомляло в своєму листі з 6 серпня 1907 року: «Останнім часом помічається індивідуальність Ц. Б. ще гірше, як раніш. Ніколи спілки не були так відірвані одна від одної, як тепер; кожна спілка зокрема ледве животіє; хоч і раніше київський рух не міг похвастатися широким розмахом, але все ж таки щось нагадувало живу істоту. Улаштовували збори й слово «заброняють» не так муляло очі. Тепер, після того, як заборонили спілку друкарів, бояться голову підняти, а до того ж і зборів не вдається

влаштувати: то поліцмайстер не' дозволяє, то радить зачекати грошки, а як і дозволяє, то фактично головує не обраний на зборах, а помічник пристава, який слідкує за тим, щоб говорити на тему. Ввесь час сидить поліцай на трибуні на очах у всіх". Отже, зрозуміло, який характер мали ці збори.

Жорстоке переслідування професійних спілок не тільки тих, що пішли в підпілля, але й тих, які існували на підставі закону 4 березня, неминуче штовхало спілки на шлях політичної боротьби, яка, зменшившись у своєму темпі, не припинялася й за років реакції. Це ми бачимо з цієї таблиці політичних страйків.

Роки	Політичних страйків	Кількість учасників	Кількість політичних страйків в % до загальної кількості страйкарів
1905	8.209	1.842.500	63
1906	3.569	650.600	58
1907	2.600	540.000	73
1908	464	92.600	52
1909	50	8.360	13
1910	8	3.770	8
1911	24	8.300	8

Ця таблиця яскраво показує, як поступово меншала кількість страйків, хоч вони не припинялися й за років реакції. На жаль, ми не маємо даних про динаміку політичних страйків на Україні, але, безсумнівно, те, що й тут спілки не ухилялися від політичної боротьби, а брали активну участь в організації як політичних страйків, так і в інших політичних кампаніях.

В тій чи іншій формі деякі спілки реагували на заклик соціаль - демократичних організацій, коли мова йшла про святкування першого травня та роковин 9 січня, коли треба було концентрувати увагу робітничої маси на тому чи іншому питанні.

Перше травня 1906 року відзначилося цілою низкою політичних страйків, що відбулися в Катеринославі, Одесі, Києві, Полтаві, Маріуполі, Луганському, Єлисаветграді, Бердянську, частково в Харкові та Кременчуці. Загальні страйки були восени 1906 року в Катеринославі, в Харкові, з нагоди жовтневих подій.

Найяскравішу політичну боротьбу провадилося там, де на чолі робітничих організацій стояла революційна частина соціально-демократії — більшовики. Так, наприклад, в Луганському більшовицькій організації розгорнулася велика робота коло підготовки першотравневого виступу 1906 р. «Організований Луганський комітетом першотравневий рух був настільки однастайний та масовий, що в місті в цей день і опісля, протягом травня — червня фактично була двовлада. Утворився такий стан, коли постанови робітничих організацій виконувало міське населення»¹⁾. Так само на відозву робітничих депутатів Державної думи до робітничих мас, на Гартманському заводі 4.000 робітничий мітинг ухвалив наказа депутатам, в якому, крім вимог скасувати втрати, звільнити політичних в'язнів, поставлено було вимогу скликати Установчі збори.

В день суда над Петербурзькою Радою робітничих депутатів на заклик луганського комітету до загального страйку, відгукнулася вся робітничая маса. «Влада в місті фактично перейшла до страйкового комітету, яким керував більшовицький комітет»²⁾. На заклик донецької спілки РСДРП до страйку в день першого травня 1906 року відгукнулася вся робітничая маса юзівського району; страйк проходив мирно, але на Карповській копальні, де рухом керувала сильна по-більшовицькому настроєна с.-д. організація, страйк супроводився великою демонстрацією»³⁾.

«На всіх заводах, копальнях, шахтах та взагалі там, де був робітничий елемент, — пише в одному з своїх звідомлень начальник жандарського відділу — останні одверто майже щодня збираються на мітинги, на яких виголошують промови на різні теми з приводу ставлення Державної думи «к заходам правительства». Кожного свята на ст. Константинівка приходять натовп в кілька тисяч чоловіка; після приходу пасажирського поїзду свавільно захоплює його й їде на ст. Дружківка, де цей поїзд зустрічає також тисячний натовп робітників з криками «ура» та «товариші». Бували випадки, — читаємо ми далі, — коли вони (робітники) вимагали собі окремого поїзду, інакше загрожували припинити пасажирський рух, і вимоги їхні виконували; поліція безсила щось зроби́ти проти такого безчинства, і треба для цього відрядити військові частини й досить сильними частинами зайняти район).

Такий підвищений настрій робітників можна відзначити і в багатьох інших районах Донбасу. Всі вищенаведені факти

¹⁾ „Літопис Революції“, 1927 р. № 1, стор. 183 Харченко. „З історії РСДРП Донбасу“.

²⁾ Там само.

³⁾ „Л. Р.“, 1927 р., № 2, стор. 150.

говорять лише про те, що груднева поразка зменшила трохи темп, але зовсім не ліквідувала революційного руху й серед українських робітників.

Таку ж велику активність виявляли спілки й підчас виборів до Державної думи. Завдяки сприянню професійних спілок Україна послала до думи соціалъ - демократів: Київська губерня — 5 чол., Катеринославська — 2, Донбас — 1, Чернігівська та Харківська — по 1 - му.

Катеринославська спілка металістів дала директиву своїм членам не працювати 10 жовтня 1906 р. та 9 січня 1907 р. Таку ж директиву дали й інші спілки¹⁾. 9 липня професійні спілки Катеринослава брали участь на спеціальній нараді робітничих депутатів від фабрик та заводів, де ухвалили постанову щільно зв'язатися з соціалъ - демократичною фракцією думи. Такі ж постанови ухвалили спілки й по багатьох інших містах. До травня 1906 р. відбулися політичні страйки в Одесі, Катеринославі, Києві, Полтаві, Маріуполі, Єлисаветграді, Бердянську, частково в Харкові та Кременчуці.

Професійні спілки в багатьох містах України працювали весь час в повному контакті з підпільними соціалъ - демократичними організаціями, допомагаючи їм морально й матеріально.

За спогадами Векшіна, одного з активних старих учасників професійного руху хеміків, «союз бутылочников» в Константинівці допомагав не тільки людьми, але й грошми устаткованій у Константинівці підпільній друкарні РСДРП. Бувши формально непартійною, ця спілка проводила свою роботу в контакті з соціалъ - демократичною організацією²⁾.

Так само щільний контакт з соціалъ - демократичною організацією підтримувала Катеринославська спілка металістів, яка не зробила жодного серйозного кроку без посереднього чи безпосереднього втручання політичної організації³⁾.

Цей щільний зв'язок професійних спілок з підпільними революційними організаціями був однією з головних причин заборони спілок, як ми бачимо з тих офіційних мотивувань відповідних установ.

Катеринослав. В грудні 1907 р. заборонено спілку друкарів за політичну агітацію, розповсюдження соціалъ - демократичної літератури, за дозвіл партійним організаціям проводити

1) „Из истории профессионального Союза металлистов 1906 г.“ Вид. Райкому металістів. Дніпропетровське.

2) З книги „Проф. движение служащих Украины 1905 г.“.

3) „Из истории профессионального союза металлистов 1906 года“. Вид. Райкому металістів. Дніпропетровське.

засідання в приміщеннях, охорону євреїв, підтримку страйкарів, грошову та за допомогою політичним засланням¹⁾.

Катеринослав. 21/XII 1909 р. заборонено катеринославське професійне товариство робітників млинів за переведення соціаль - демократичної програми на ґрунті боротьби з підприємцями та з капіталістичним устроєм²⁾.

Катеринослав. Заборонено 1907 р. за те, що дали приміщення для соціаль - демократичних зборів та антиурядових дій товариства залізовиробничих заводів, робітників електричної тяги³⁾.

Харків. 9 квітня 1907 р. заборонено професійне товариство прикажчиків за підмовляння до страйків⁴⁾.

Одеса. 28 листопада 1907 р. заборонено спілку прикажчиків - конторників за те, що провадила заборонену законом роботу соціаль - демократичного характеру, пропагуючи це злочинне вчення не тільки серед членів спілки, але навіть і серед службовців, що не входять до складу її⁵⁾.

Цікаву оцінку діяльності катеринославської спілки металістів дав катеринославський жандарський охранный відділ. За повідомленням його агентури, «катеринославське професійне товариство робітників металу» є керівний орган щодо численних роздорощених заводів Катеринославської губернії, яким катеринославська спілка дає директиви на ґрунті робітничої класової пролетарської боротьби за соціаль - демократичною програмою. Трус у правлінні спілки виявив значну кількість звертань від різних провінціальних спілок з приводу цього питання, щоб одержати інструкції та резолюції, а також цифрові звіти як Катеринославської, так і багатьох провінціальних спілок, з яких видно, що безпосередню та легальну мету спілок — медичну допомогу, допомоги на випадок каліцтва, допомоги сиротам робітників, поліпшення умов життя робітників, розваги та інш. ігнорує спілка як катеринославська, так і провінціальні, суми ж спілок витрачають на літературу — брошури та періодичні видання на темі визвольного руху переважно за програмою партії соціаль - демократів, на безробітних за прогуляний час, на юридичну допомогу членам спілки на випадок конфлікту їх з хазяями, на «боротьбу з урядовими репресіями», на допомоги в розмірі 20 — 25 карб. на випадок

1) „На заре профессионального строительства 1906 — 1907 г.г.“, стор. 37.

2) З рукопису „История профессионального движения индустриалов“, стор. 54.

3) „Архив истории труда в России“, кн. 2-га, стор. 109 — 118.

4) „Профессиональное движение служащих Украины 1905 г.“.

5) Там само.

арешту, «засланцям», підчас страйків тощо; труси в правліїні спілки (а також в Амурському відділі товариства) знайшли «значну кількість неlegalьної літератури та бібліотеку майже виключно революційного напрямку за соціаль - демократичною програмою»¹⁾.

Ми навели цілком цей витяг з матеріялу охрального відділу, він яскраво освітлює ту політичну фізіономію спілки металістів. Такі ж приблизно оцінки ми змогли б знайти в матеріялах охранки щодо багатьох інших спілок не в самому лише Катеринославі.

Дуже цікавий виступ одеських морців 1906 року в зв'язку із забороною їхньої спілки. Остання організувалася в серпні 1905 року як контора «реєстрації морців чорноморської фльоти». Згідно з повідомленням одеського професійного органу «Союз» (з 15 вересня 1906 року № 1) відкриття цієї контори відбувалося в присутності військової влади м. Одеси та представників пароплавних кампаній, при чому відслужено молебень. Тому спілки відмовилися прийняти цю своєрідну зубатівську спілку до себе. Проте, «реєстрація» (так і називали цю спілку морців) при всіх своїх хобах об'єднувала морців і захищала їх перед пароплавними кампаніями, й тому вони вирішили легалізувати цю контору, як спілку. Але їм у цьому відмовили й зовсім заборонили цю контору. На це морці відповіли страйком, який тривав 43 дні й закінчився їхньою перемогою — «реєстрацію» знову дозволили.

Всі наведені окремі виступи свідчать про те, наскільки глибоко пройшов вплив більшовицьких гасел у робітничу масу навіть там, де цей вплив організаційно не було зовсім закріплено.

Не зважаючи на те, що в самих спілках господарювали меншовики, останні часто під натиском низів, змушені були не чинити опору тому чи іншому виступові робітничої кляси на заклик підпільних більшовицьких організацій.

З наведених вище фактів ясно видно, що професійні спілки України, не зважаючи на те, що їх всунули в рамки закону 4 березня, в своїй діяльності намагалися виходити далеко за ці рамки й брали активну участь в політичній боротьбі, що розгорталася. Ця боротьба дедалі зменшувала свій темп — з одного боку через скажену реакцію, а з другого — в наслідок шкідливих меншовицьких впливів, які, як ми далі побачимо, переважали в той період робітничих як в легальних, так і нелегальних організаціях.

¹⁾ „Из истории профессионального союза металлистов 1906 г.“

БОРОТЬБА БІЛЬШОВИЗМУ ПРОТИ МЕНШОВИЗМУ У ПРОФ- РУХОВІ 1905 РОКУ

Профспілки з першого моменту свого виникнення працювали в контакт з соціаль - демократичними організаціями. Останні вже тоді поділялися на два табори, що боролися поміж собою: більшовицький та меншовицький, які по різному оцінювали підсумки революції 1905 року та її рушійні сили, по різному визначали дальший хід революції. Отже визначилося дві лінії в революційному рухові, які мали свій відбиток в професійному рухові.

Резолюція II з'їзду, давши належну оцінку економічній боротьбі, зазначала, що «ця боротьба, оскільки вона розвивається не в зв'язку з політичною боротьбою пролетаріату, яким керує соціаль - демократія, веде до розпорошення пролетарських сил та до підкорення робітничого руху інтересам заможних клас».

Гостро засудивши економізм, як певну тактику в професійному рухові, резолюція II з'їзду відзначала, що завдання РСДРП в галузі професійного руху — керувати повсякденною боротьбою робітників за поліпшення умов праці та агітувати за знищення всіх тих перепон, які ставить професійному рухові законодавство російського самодержавства.

Отже, з'їзд відзначив уже, що основне в професійному рухові — це правильне сполучення економічної боротьби з загальнокласовими завданнями робітничої класи й що саме це може стримувати професійний рух від ухилів у бік опортунізму, попередити вплив у ньому буржуазної ідеології, а з другого боку — II з'їзд визнав, що цього правильного сполучення економічної та політичної боротьби можна досягти лише за умови певного керівництва соціаль - демократії цією боротьбою.

Суперечки між більшовиками та меншовиками в професійних питаннях виявилися лише 1905 року, коли чіткіше визначилися ці два напрямки: опортуністичний — меншовицький та революційний — більшовицький у питаннях тактики революції 1905 року.

Меншовики недооцінювали основних рушійних сил революції — пролетаріату та революційного селянства, поспішили після розгрому революції оголосити останню за закінчену, вони взяли курс на парламентську роботу, збьокувавшись з ліберальною буржуазією, вони рекомендували робітникам покласти зброю, згорнути революційний прапор. Стомлені революційною бурею, вони жадали легальної обстановки; звідси й їхнє нехтування підпільною роботою та зневага до нелегальних підпільних організацій.

Більшовики їж, далі залишаючись на погляді революційного марксизму, непослабно продовжуючи боротьбу проти всякого опортунізму, вважали грудневу поразку 1905 р. за один з епізодів революції, яка ще продовжувалася, й обстоювали зберегти старі методи революційної боротьби, й як ми бачимо далі, вони вважали за правильніше піти спілкам у підцилля, ніж добиватися легального свого існування, відмовляючись від революційних метод клясової боротьби.

Основні принципові суперечки між більшовиками та меншовиками були з приводу питання порівняної оцінки й ролі економічного та політичного руху, а також з приводу питання про взаємини між спілками та партією. Ці суперечки чітко виявилися на дальших партійних з'їздах, які обговорювали питання про профрух. Вже на об'єднаному партійному з'їзді в Стокгольмі в питанні про роботу партії в професійних спілках меншовицький проєкт виходив з рівноцінності економічних та політичних робітничих організацій і вважав, що «професійний рух є потрібний складовий елемент клясової боротьби, а професійні спілки такий саме елемент клясової організації пролетаріату», що означало пониження ролі партії, бо згідно з проєктом профспілкам давалося представництво в партійних організаціях.

Більшовицький проєкт наполягав на потребі керівної ролі партії в спілках, зазначаючи, «що партія всіма заходами повинна прагнути до того, щоб виховувати робітників, які беруть участь в професійних спілках в дусі широкого розуміння клясової боротьби та соціалістичних завдань пролетаріату, щоб завоювати своєю діяльністю фактично керівну роль в таких спілках».

Меншовицька більшість поклала меншовицький проєкт в основу. Більшовики внесли до цього проєкту поправку: «економічна боротьба може привести до значного поліпшення становища робітничих мас та до зміцнення їхньої дійсно - клясової організації лише за умови правильного поєднання її з політичною боротьбою пролетаріату». Ця поправка істотно змінила проєкт; так що резолюцію на це питання було ухвалено одностайно. Як компроміс, резолюція ця не задовольняла ні більшовиків, ні меншовиків, бо в ній недосить чітко виставлено поєднання економічної та політичної боротьби, недосить чітко окреслено роллю партії та керівництво профрухом. В той час як більшовицький проєкт правильно й чітко визначає керівництво партії профспілками, резолюція, що її ухвалено, неясно й розпливчасто говорить про органічний зв'язок між спілкою та партією в боротьбі та агітації. Коли одностайно ухвалено резолюцію почали запроваджувати в життя, то більшовики

й меншовики по-різному її тлумачили, отже суперечки раніше чи пізніше повинні були початися з новою силою.

Меншовики продовжували наполягати на рівноцінності економічної та політичної боротьби та фактично на самостійній ролі першої; вони тому наполягали на поширенні легальних рямок спілок і тоді вже висували принцип неутральності профспілок, цебто байдуже їхнє ставлення до боротьби між соціалістичними партіями.

Більшовики ж продовжували настоювати на правильному сполученні економічної боротьби з політичною боротьбою пролетаріату, на підпорядкуванні першої останній та на зв'язку спілок з партією. Отже резолюцію, ухвалену одноголосно на об'єднаному стокгольмському з'їзді, меншовики зовсім викривляли на практиці. Тому, питання це знову виникло й на Лондонському з'їзді, при чому без дебатів ухвалено було таку резолюцію, що її виробила спеціальна комісія, в якій меншовики та бундовці голосували проти неї.

Потверджуючи резолюцію об'єданого з'їзду про роботу в професійних спілках, з'їзд нагадує партійним організаціям та соціал - демократам, які працюють в професійних спілках, про одне з основних завдань соціал - демократичної роботи в них — сприяти визнанню професійними спілками ідейного керівництва соціал - демократичної партії, а також встановити організаційний зв'язок з нею та при потребі там, де місцеві умови дозволяють, проводити це завдання в житті. Меншовики, звичайно, були проти цієї резолюції, бо вони, по суті, були проти ідейного керівництва партії над профспілками.

Це питання про взаємини між партією та профспілками неодноразово знімалося й у дальші роки профруху; меншовики продовжували обстоювати свої позиції, що зводилися до зниження ролі партії в робітничому рухові, проти чого завжди боролися більшовики. Революційна партія з більшовицького погляду тим відрізняється від усієї маси робітників, що «вона оглядає весь історичний шлях робітничої кляси в цілому й намагається на всіх поворотах цього шляху захищати інтереси не окремих груп, не окремих професій, а й інтереси робітничої кляси в цілому».

Ленін завжди гостро підкреслював потребу для профспілок керівництва від партії, для того, щоб політика спілок не йшла в розтіч із загальними інтересами робітничої кляси.

Ленін гостро засуджував меншовиків, які проголосили гасло неутральности профспілок, суть якого полягало в тому, що спілки повинні провадити свою роботу зовсім незалежно від політичної партії робітників, що вони повинні зберегти неутральність у політичній боротьбі за владу.

Всіх цих проповідників неутралізму Ленін пізніше кваліфікував, як «шар професіоналістичної вузької, себелюбовивої, чортствої, корисної, міщанської, імперіялістично - настроєної та імперіялізмом підкупленої, імперіялізмом розбещеної робітничої аристократії (Ленін «Детская болезнь левизны»).

Як ці принципові суперечки переломлювалися в конкретних питаннях профруху 1905 року?

Перше конкретне питання, яке виявило ці дві протилежні позиції профруху, це питання про ставлення до комісії Шідловського, яка утворилася в першій половині 1905 року в зв'язку з січневими подіями.

Ця комісія, під головуванням Н. В. Шідловського, мала спеціальне завдання з'ясувати причини невдоволення робітників у Петербурзі та його пригородах і знайти заходи, щоб усунути їх в майбутньому.

В цій комісії, поруч підприємців, повинні були бути й представники від робітників. Останнім запропоновоано було обрати 372 виборних від 208 державних товариств, приватних та залізничних підприємств Петербургу з 145.259 робітників, яких поділено було на 9 груп. Ці виборні повинні були обрати вже 50 представників до комісії. Але з самого початку можна було передбачити, що вся ця виборна комісія мала на меті обдурити робітничу масу, викликати в неї ілюзію, що самодержавство турбується про її інтереси. Комісія Шідловського була своєрідний вихід проти революційного руху. Так оцінювали більшовики цю комісію Шідловського, але вони вважали за потрібне використати вибори до цієї комісії, щоб викрити перед робітничими масами всю цю зубатівську гру, що її наново починали. Інакше оцінювали цю ж комісію меншовики. Вони вважали за можливе зробити її органом, що скеровував професійну боротьбу пролетаріату, а тому наполягали на тому, щоб вимагати ввести до цієї комісії ще й представників інших міст. Більшовики ж, виходячи з негативного ставлення до комісії, запропонували представникам робітників обумовити свою участь в комісії задоволенням цілої низки політичних вимог, знаючи заздалегідь, що їх не задовольнять і що це буде добрий урок для несвідомих елементів робітничої кляси. І дійсно, на загальних зборах всіх виборців від імени робітників виробили такі умови для участі робітників у комісії:

- 1) Негайно відкрити 11 фабрично - заводських відділів «Собрания», 2) дати можливість подавати до комісії наші потреби правдиво й в повному обсязі, для чого треба: а) щоб депутати всі були присутні¹ на загальних засіданнях комісії, а не закликали по кілька чоловік для опиту;

б) щоб депутатам дано було свободу слова на засіданнях комісії; в) щоб засідання були прилюдні, цебто, щоб звіти про них писалось без ніякої цензури; 3) гарантувати недоторканість особи та житла для всіх робітників та 4) притягти до комісії представників від робітників дрібних підприємств»¹⁾).

Вимоги ці, звичайно, не задовольнили й виборці відмовилися обирати представників до цієї комісії, пояснивши потім в спеціальній відозві до своїх виборців причини свого відмовлення.

Отже комісія Шидловського відіграла ролю дзвона на сполох, про її роботу гороко повідомляла вся легальна преса; робітники найдальших закутків Росії почали цікавитися нею. Коли ж стало відомо про невдачу комісії, робітники почали, формулюючи свої вимоги, керуватися заявою депутатів у комісії²⁾. Отже тактика більшовиків блискуче виправдалася.

Друге питання, яке наочно виявило принципові суперечки між меншовиками та більшовиками, — це питання про ставлення до закону 4 березня. Вище ми дали коротку характеристику цього закону, який мав лише одну мету — відтягти робітників від політики.

Якщо в оцінці закону 4 березня більшовики й меншовики не розходилися, то великі суперечки виникали між ними в питанні про використання цього закону, про те, чи треба ігнорувати цей закон, чи й далі утворювати спілки явочним порядком, не вважаючи ні на які рямки легальности.

Меншовики, виходячи з твердження, що революцію закінчено й що почалася смуга жорстокої реакції, пропонували робітникам використати закон 4 березня, добиватися легалізації своїх спілок, сподіваючись на те, що деякі вимоги цього закону можна обійти, й що спілки зможуть далі виконувати свої основні функції.

Виходячи з того, що революцію ще не скінчено й що за революційної ситуації спілки не можуть відмовитися від революційних метод боротьби, більшовики вважали за потрібне ігнорувати цей закон і продовжували утворювати спілки явочним порядком, не вважаючи ні на що.

Питання це було також предметом обговорення другої всеросійської конференції профспілок, яка ухвалила таку

¹⁾ Айнафт. „Первый этап профдвижения в России“, стор. 75, вид. 1924 р.

²⁾ Там саме, стор. 46.

резолуцію: «конференція вважає легалізацію спілок за сучасних політичних умов за безумовно неможливу, а рекомендує при організації та діяльності спілок у дальшому застосовувати так званий «явочний порядок», але як виняток за цілковитою неможливістю існування спілок на інших (умовах) підставах резолюція дозволяє використати закон. Багато спілок, як ми бачили вище, скористувалися з цього принципового дозволу конференції, і почали використовувати закон 4 березня, тим більше, що реакція, яка посилилася, дуже утруднювала існування спілок явочним порядком.

Отже основні принципові суперечки між більшовиками та угодовцями - меншовиками в оцінці загального ходу революції та її рушійних сил мали свій відбиток в професійному рухові розглядуваного періоду. Які ж з цих партійних угруповань мали переважний вплив в професійному рухові України за цей період? Чи основні розходження лінією професійною мали свій вислів у періодичній та неперіодичній професійній пресі, що тоді виходила?

Україна мала дуже мало професійних органів, і якщо в загальній пресі й з'являлися окремі кореспонденції про діяльність тої чи тої спілки, в тому чи іншому місці, або ж взагалі про місцевий профрух, то рідко повідомлялося в ній про вплив партійних угруповань. Ще менш можна знайти таких даних у матеріялах охрального відділу. Так само на Україні не було обласних всеукраїнських конференцій чи з'їздів, на яких ці суперечки між більшовиками та меншовиками фіксувалося б. Щоб говорити про питому вагу того чи іншого політичного угруповання в тій чи іншій спілці чи в професійному рухові тої чи тої області, доводиться користуватися уривчастими, далеко неповними даними із спогадів окремих старих учасників. З другого боку, посередніми, якщо не прямими показниками з цього погляду, є партійні угруповання в місцевих підпільних організаціях в той чи інший період. Яка ж була питома вага більшовицьких організацій 1905 року на Україні?

В цей час в Харкові дуже енергійно працювала більшовицька група з тов. Артемом на чолі. Ця група, ведучи уперту боротьбу з меншовиками, утворила більшовицькі кадри серед робітників, які й допомогли відвоювати в меншовиків їхні позиції. Більшовицький комітет, що утворився після з'їзду, вніс дещо нове в робітничий рух Харкова. Більшовицьке гасло збройного повстання зробилося популярним в широких робітничих масах, і вплив більшовиків на ці маси, якщо й не став неподільним, то був вже дуже значний¹⁾, що й позначилося на

¹⁾ „1905 г. на Украине“. Хроника и материалы. Вид. Іспарту ЦК КП(б)У.

дальшому ході робітничого руху, коли харківський пролетаріят не тільки сприйняв бойові гасла Жовтневого страйку 1905 р., але на заклик більшовиків із зброєю в руках обстоював ці жовтневі здобутки підчас грудневих боїв з самодержавством.

Соціалъ - демократичний комітет у Катеринославі був більшовицький, і в одній із проклямацій з приводу січневих подій писав:

«Після довгої мовчанки ми знову голосно виступили на шлях визвольного руху російського пролетаріяту. Несподівано застукані, приголомшені незвичайним рухом в ліберальному світі ми, робітники, не повинні піддаватимся обманним ілюзіям, ми повинні пам'ятати, що вся ця голосна фразеологія розлетиться як дим з першим же подувом вітерця»¹⁾.

Катеринославський комітет випустив цілу низку інших листків із закликом до боротьби з царським самодержавством та убивцями робочого люду. Цілу низку листків випустив комітет до робітників окремих заводів, закликаючи їх страйкувати та формулювати вимоги. Отже вплив більшовицького комітету на страйковий рух першого періоду був великий. Цьому впливові більшовицької організації треба приписати те, що на багатьох заводах робітники виставили політичні вимоги. Завдяки цьому впливові катеринославський пролетаріят так швидко відгукнувся на одеські події.

Щодо Одеси, то, як повідомляє тов. Ярославський, який тоді працював там, «в цей час (кінець січня) в Одесі існувало фактично дві організації: одеський комітет більшовиків та одеська група меншовиків. Ці дві організації працювали зовсім окремо, не мали навіть спільних засідань, так що важко було сказати про одеську організацію, що там існували дві фракції об'єднаної партії. Без усякої натяжки можна сказати, що одеський комітет більшовиків був у той час керівним органом одеської пролетарської організації, тоді як одеська група вже тоді була організацією дрібнобуржуазною своїм складом, до якої входила дрібнобуржуазна інтелігенція, ремісники, прикажчики та учні»²⁾.

Більшовицький комітет розгорнув широку політичну агітацію. Випустив до робітників цілу низку відозв із закликом реагувати на січневі події. Під впливом більшовицького комітету збори агітаторів, що відбулися 17 лютого, висловилися проти участі в комісії Шидловського.

¹⁾ „Літ. Рев.“, 1925 р., № 1. С. Крамер. „Январь 1905 года на Украине“

²⁾ „1905 год на Украине“. Хроника и материалы. Видання Іст-парту ЦК КП(б)У.

Збори представників залізничних майстерень, що відбулися 12 лютого, констатували, що «маса засвоїла в значній мірі вимоги свободи слова, зборів, друку, спілок та страйків». Один з більшовиків на цих зборах запропонував почати страйк і виставити всі політичні вимоги, а потім перетворити його на загальний страйк м. Одеси.

Отже під впливом більшовицького комітету та більшовицьких гасел одеський пролетаріят готувався до жовтневих виступів. Під керівництвом більшовицького комітету проходив і жовтневий страйк в Одесі. Представник більшовицького комітету залізничників Авдєєв організував страйковий комітет залізничників, під керівництвом якого й проходив залізничний страйк.

Після жовтневого страйку утворився об'єднаний комітет, до якого входило 5 більшовиків та 5 меншовиків; за редакцією цього комітету виходила газета «Коммерческая Россия». Цей же об'єднаний комітет організував Раду робітничих депутатів, під проводом цього ж комітету проходив і грудневий загальний робітничий страйк¹⁾.

Сильна більшовицька група була й у Луганському, що видно із спеціальної резолюції, яку ухвалили центр та два відділи РСДРП (заводський та ремісничий), в якій вони протестують проти дезорганізаторської роботи меншовиків²⁾.

Більшовицький комітет був також у Миколаєві, що видно з протесту, який він ухвалив на другому засіданні 4 квітня, протесту проти меншовицької групи, яка незаконно прибрала собі ім'я комітету³⁾.

В Києві, із спогадів тов. Коломійцева) «ЦК партії визнав за офіційний свій орган киевську меншовицьку організацію» і це не тому, що більшовиків тоді не було в Києві, а тому, що цим ЦК компенсував меншовиків за визнання більшовицької одеської організації за офіційний орган партії. Справді ж у Києві було тоді декілька відповідальних більшовиків, які провадили велику роботу незалежно від меншовицького комітету. Більшовицька група випускала до робітників відозви. Активним робітником в цій групі був тов. Шліхтер, під керівництвом якого проходив 1905 року лютневий страйк службовців південно - західньої залізниці. Тов. Шліхтер мав тоді серед залізничників величезну популярність. Отже, не зважаючи на визнану офіційно меншовицьку організацію, більшовики мали в Києві протягом 1905 року, якщо не вирішальний, то значний вплив на хід подій, але після жовтня, за відомостями

¹⁾ „Л. Р“., 1925 р., № 5 — 6. Тавін. В Одессе в декабре 1905 г.

²⁾ „1905 год на Украине“. Вид. Истпарту ЦК КП(б)У.

³⁾ Там саме.

того ж тов. Коломійцева, після від'їзду тов. Шліхтера та Крижановського більшовицька група розпалася.

Отже в першій половині 1905 року ми маємо більшовицькі комітети в Одесі, Катеринославі та Миколаєві. В Києві та Харкові переважали меншовики, але й тут були самостійні більшовицькі групи, які мали великий вплив на робітничий рух. Були більшовицькі організації в Луганському та Чернігові. В Донбасі були сильні меншовики, але чималий більшовицький вплив на донецький пролетаріят був з Катеринослава. Взагалі треба сказати, якщо більшовицькі організації не скрізь стояли на чолі страйкового руху, особливо на першому його етапі, то революційний вплив більшовицьких гасел швидко зростав, наближаючись до жовтневих днів. Під впливом більшовицьких організацій цей страйковий рух переростає, як ми це бачили вище, в рух політичний.

В кінці 1905 року майже у всіх великих центрах України відбувається об'єднання більшовицьких та меншовицьких організацій. Це, звичайно, зовсім не значить, що було ліквідовано суперечки між цими двома течіями в соціально-демократії, не свідчило лише про те, наскільки сильно відчувалася потреба в об'єднанні революційних сил робітничої класи, щоб забезпечити його перемоги в наступних боях. Вже надто боляче ці партійні суперечки позначалися на практичній роботі, і, наближаючись до жовтневих днів, в міру того, як розгортався масовий рух, дедалі більше зростали й об'єднуювальні тенденції, поки вони не привели на Україні до фактичного організаційного об'єднання.

На це об'єднання, з одного боку, штовхали низи, а з другого — полівіння самих меншовиків, під натиском низів. Меншовики почали менше чинити опору переведенню на місцях більшовицьких гасел, чим і можна пояснити участь меншовиків у барикадних боях на Україні в період жовтень - грудень 1905 року. Правда, меншовики, зробивши один крок уперед, незабаром зробили кілька стрибків назад, але цього одного кроку вперед було досить, щоб підтримувати примиренські ілюзії. Особливо відчувалося це примиренство в професійному рухові, де ще більше зменшувалися ці принципові суперечки.

Поразка грудневих повстань, яка викликала сильну реакцію в країні, мала свій відбиток в настрої меншовицьких частин об'єднаних соціально-демократичних організацій. Меншовики, після грудня, швидше правили, як лівіли в жовтневі дні. Особливо загострилися названі суперечки між меншовиками та більшовиками у питанні про дальший хід революції. Загострювалися суперечки і в професійних спілках, куди меншовики пішли, щоб там утворити базу для легалізації.

Якщо судити з складу представництва від України на об'єднувальному Стокгольмському з'їзді, то переважний вплив у робітничому рухові на Україні в цей час мали меншовики, бо на цей з'їзд всі репрезентовані міста, як Київ, Чернігів, Полтава, Харків, Миколаїв, Лисаветград, Мелітопіль надіслали тільки меншовиків. Донбас надіслав 4 меншовиків та 2 більшовиків, Катеринослав — 2 меншовиків і 1 більшовика, Одеса також надіслала 2 меншовиків та 1 більшовика. Українську соціально-демократичну «Спілку», як меншовицьку організацію, також репрезентували меншовики. Отже на цьому з'їзді від України було тільки 4 більшовики з 22 делегатів, що репрезентували Україну.

Таке ж приблизно співвідношення партійних угруповань збереглося й на Лондонському з'їзді РСДРП 1907 року. За даними тов. М. М. Попова, від України було 40 делегатів, що репрезентували такі організації: Катеринославську, Київську, Константинівську, Горлівську, Кременчуцьку, Луганську, Маріупільську, Одеську, Полтавську, Харківську, Чернігівську, Юзівську, Єнакієвську, Бердичівську та багато спілчанських районів.

Серед цих 40 делегатів від України на Лондонському з'їзді було лише 4 більшовики.

Після грудневих кривавих подій 1906 — 07 р.р. співвідношення партійних угруповань на Україні дещо змінилося й на Лондонському партійному з'їзді 1907 року були вже й представники більшовицьких організацій. Але, беручи на увагу те, що сили більшовиків, головне, йшли на боротьбу за перевагу в партійних організаціях (ім важко було приділяти багато сил для роботи в профспілках), в останніх засіли меншовики, серед яких угодовські тенденції ще збільшилися. Отже, в цей період, безсумнівно, переважний вплив у професійному рухові як Росії, так України, мали меншовики, що зовсім не виключало наявності окремих спілок, які перебували під впливом та керівництвом більшовицьких організацій.

Яскравий приклад з цього погляду, як ми бачили вище, був вплив більшовиків серед залізничників південно-західної залізниці.

Так само на I-му Всеросійському з'їзді залізничників, що відбувся в квітні 1905 року в Москві, делегатами від південно-західних залізниць були більшовики тов. Шліхтер та Скоряков.

На II-му з'їзді, що відбувся в липні 1905 року, представником від південно-західних залізниць був тов. Шліхтер, О. Г. який там відстоював потребу щільного організаційного зв'язку спілок з політичною партією.

В Харкові, де був меншовицький соціально-демократичний комітет¹⁾, в професійних спілках переважав меншовицький вплив, але спілка торговельного пролетаріату та спілка шевців були під більшовицьким впливом.

На Волині переважний вплив серед хеміків мали Бунд та меншовики. В Константинівці, за спогадами Вексіна, більшовики мали великий вплив і «профсоюз бутылочников» проводив в своїй роботі більшовицьку лінію.

В Мереф'янській професійній спілці (Харківської губернії) на голову спілки склярів, після перевиборів правління 1906 р., обрали більшовика Кузнецова. Під впливом більшовиків спілка організувала політичний страйк в день 1 травня 1906 р.²⁾

Характерно те, що на Волині, де хемічне виробництво мало напівкустарний характер і де робітників вербували годівне з сіл, де робітництво зв'язане було ще з землею, де була база для дрібнобуржуазних партій, вплив мали меншовики. В промислових районах був більшовицький.

На донецький з'їзд профспілок 1906 року серед делегатів від Катеринославської спілки металістів був також більшовик тов. Г. І. Петровський.

Якщо пошукати в матеріялах окремих спілок, то можна було б знайти в багатьох з них більшовицький вплив, але в цілому доводиться констатувати, що професійні спілки цього періоду були під меншовицьким впливом, що відповідало тодішньому співвідношенню партійних угруповань соціально-демократії.

Січневі події — перший гуркіт грози, що наближався. Робітнича кляса України, після загального страйку 1903 р. знову пішла на боротьбу за поліпшення свого матеріяльного становища, на боротьбу проти самодержавства. Хвиля страйкового руху схопила широкі маси не лише великих промислових центрів, але й провінціяльних міст. Страйкували всі категорії як фізичної, так і розумової праці, виставляли ті чи інші вимоги своїм визискувачам. Всі ці вимоги рішуче відстоювали, але далеко не всім групам трудящих пощастило добитися цілковитого їхнього задоволення. Підприємці, що організувалися, використавши кризисний стан промисловости, чинили опір. Зробивши деякі поступки, під натиском могутнього робітничого руху, вони на своїх нарадах вирішили не задовольняти основних вимог, що й стало за передумову для дальших ще запекліших клясових боїв.

¹⁾ „Літ. Рев.“, 1925 р. Коломейцов — „Большевики в Кіеве“.

²⁾ „Літ. Рев.“, 1929, № 5—6. „Профдвижение среди химиков в дореволюционный период“.

Під впливом більшовицьких організацій, що дуже зміцніли на Україні 1905 року, професійний рух протягом усього 1905 року був бойовий і щільно переплітався з політичним рухом. Більшовицькі бойові гасла поступово проходили в глибину робітничої маси, яка швидко революціонізувалася. Навіть найвідсталіші дрібнобуржуазні шари трудящих, що об'єднувалися в товариство взаємодопомоги, і ті, як ми бачили вище, виносили радикальні резолюції. Наближаючись до жовтня революційний рух чимраз більше підносився, аж поки не перетворився на загальну жовтневу штурму, яка завдала серйозного вдару самодержавству. Робітнича кляса, скористувавшись з тимчасового заміщення самодержавства, почала захватним шляхом організувати свої професійні організації, як одні з підпорних пунктів в дальшій боротьбі за повалення капіталізму. Це був перший крок на шляху утворення спілок; покладено було перший камінь, зроблено було перший досвід професійного будівництва. Революційна соціаль - демократія, що пильно слідкувала за цим будівництвом, не дала йому ухилитися в бік вузької цехівщини; спілки, що утворилися 1905 року, були бойові. Але всі ці нашвидку організовані професійні організації, що не встигли ще зміцнити, не могли протистояти реакції в момент занепаду революційної хвилі і також швидко припинили своє існування, як і утворювалися.

Всі надії меншовиків на утворення широкого легального профруху за смодержавства розвіялися як мильний пухир. Розвиток професійного руху не міг існувати з існуванням самодержавства. Повалення його зробилося першочерговим завданням робітничої кляси, на що завжди зазначали більшовики. Профспілки втрачали все своє значення для робітничої кляси, якщо вони це завдання ігнорували. Хазяїнування меншовиків у профспілках утворило в них занепадницький настрій, як ми це бачили вище, з листів до організаційної комісії. Меншовики штовхали спілки на шлях неутралізму, на шлях цілковитого відриву від партії, від дійсно - революційних клясових завдань. Розгромлені більшовицькі організації, що пішли в глибоке підпілля, де вони збирали свої розпорошені лави після грудневої поразки, неспроможні були забезпечити у всіх спілках свій вплив і гарантувати проведення в них правильної клясової лінії.

Щоправда, робітнича кляса за цей час також виросла, її політична свідомість значно поглибилася, збільшилася її однастайність, незрівняно зросло почуття солідарности, вона набула більше досвіду в боротьбі й навчилася завдавати дошкульних ударів своєму ворогові. Проте, старих здобутків зберегти не

пощастило. Почався найчорніший період реакції й найбільшого занепаду робітничого та професійного руху.

Особливо ця реакція далася в знаки на Україні, де, крім загального гніту, збільшився ще й національний гніт і де тому було ще важче провадити будь-яку спілкову роботу. Але, якщо царському урядові пощастило на короткий час, правда, придусити революційний і професійний рух, то йому не пощастило приспати клясову свідомість робітничої кляси, забити в ній революційний дух, почуття клясової солідарности, що їх набула вона в упертій боротьбі. Зберегла вона й свій революційний профактив, розкиданий, правда, по в'язницях, але який не розгубив свого досвіду та знання в професійному будівництві, і в обстановці нового революційного піднесення 1917 року розгорнувся ще ширше й глибше. Лютнева революція утворила для робітничої кляси нові сильні позиції для профруху, які допомогли перемогти пролетарській диктатурі. Але лише Жовтнева революція забезпечила всі потрібні умови для безперерйного розвитку професійного руху, який тепер є зразковий для всіх європейських і не європейських країн. Лише в умовах пролетарської диктатури можливий такий простір для розвитку профспілок.

Лише в умовах пролетарської диктатури профспілки як в Росії, так і на Україні мали можливість розгорнути широчезну різноманітну програму спілкової діяльности в галузі клясового виховання широких мас та соціалістичного будівництва.

Зрозуміло, що в умовах пролетарської диктатури не може бути й мови про меншовицьку неутральність та незалежність профспілок. За пролетарської влади спілки не можуть одриватися від партії, разом з нею й під її керівництвом вони протягом тринадцяти років охороняють революційні здобутки революційної кляси, разом з нею під її керівництвом вони вели жорстоку боротьбу з усілякими контрреволюційними спробами знищити пролетарську диктатуру. Разом з партією, під керівництвом її профспілки всієї Росії й України невпинно працюють над здійсненням всіх завдань соціалістичного будівництва. Були спроби відродити старі меншовицькі дрібно-буржуазні тенденції в нашому профрухові. Як „ліві“, так і праві ухилисти різними шляхами намагалися відродити цей уславлений меншовицький неутральзм профруху й повести його в бік ще більшого ухилу від партійного керівництва. Але більшовицька партія вміла вчасно дати відсіч цим спробам під керівництвом лєнінського ЦК. Профспілки залишилися вірні заповітам Володимира Ілліча. Організуюючи широкі робітничі маси для здійснення великих соціалістичних завдань, вони є справжні школи комунізму.

КОКОШКО СТ.

БІЛЬШОВИКИ У КИЄВІ НАПЕРЕДОДНІ РЕВО- ЛЮЦІЇ 1905 Р.

ФРАКЦІЙНА БОРОТЬБА В КИЄВСЬКОМУ КОМІТЕТІ РСДРП ПІСЛЯ 2-ГО З'ЇЗДУ ПАРТІЇ (1903 — 05 Р.Р.)

Події, що сталися на 2-ому з'їзді партії, і та боротьба, що розгорнулася після з'їзду між представниками «більшости» й «меншости», поставили РСДРП перед загрозою розколу. Особливо ускладнилося становище після переходу на бік меншовиків Плеханова.

Перед більшовиками постало завдання стримувати наступ меншовиків, що чимраз далі збільшувався, дати йому гідну відсіч. Проте, загроза розколу партії, що її прекрасно розуміли прибічники так «меншости», як і «більшости» штовхали обидві сторони на шлях мирного розв'язання непорозумінь.

Тому, не зважаючи на незгоди між більшовиками й меншовиками й боротьбу, іноді досить гостру з обох сторін, робилися спроби поладити справу замиренням. Певний і досить значний натиск в цьому напрямкові робила й низова робітнича маса в партії, що часто - густо їй важко було зрозуміти незгоди й суперечки між більшовиками та меншовиками. Через це вона ставилася до них байдуже, а іноді навіть вороже.

У більшовиків спроби замирення набрали форм примиренства. Надто примиренським настроєм піддався Центральний комітет партії. У меншовиків ці настрої виявилися в ідеях співробітництва обох частин партії, механічного об'єднання їх, тоді коли принципові незгоди залишилися нерозв'язані. Найяскравіше висловив ідею механічного об'єднання Троцький у відомій брошурі «Наши политические задачи». На його думку, що він її й пізніше обстоював, у партії мають вживатися всі течії й відтінки соціально-демократичної думки. Зрозуміло, що досягти такого об'єднання було неможливо. Особливо проти нього була та частина більшовиків, яка гуртувалася навколо В. І. Леніна й що добре розуміла принциповий характер серед партійних незгод.

З другого боку, у меншовиків ідея співробітництва обох частин партії була завісою для їхньої розкладницької діяльності, метою боротьби з більшовиками, тактичним маневром — вона особливо впливала на поверхні партійного життя тоді, коли в організації переважали більшовики, і майже зовсім зникла, як тільки брали гору в партії меншовики.

Отже, хоч на словах меншовики були проти однорідності комітетів (більшовицької, звичайно) і скрізь голосно кричали про «стан облоги», що ніби його запроваджував у партії Ленін, вони усякими засобами намагалися утворити такі однорідні комітети (тільки вже з представників «меншости»), витиснувши з них зовсім прибічників «більшости». Робили вони це неначе б то з міркувань практичної роботи. Меншовицьке листування тих часів у один голос кричить про непридатність представників більшости до роботи та про їхню бездіяльність. Коли ж довести меншовикам це важко було, то вони просто виправдувалися тим, що вони примушені, мовляв, боронитися.

Проголосивши бойкот партійним центрам, обраним на 2-му з'їзді партії, меншовики всю свою увагу звертають на роботу в місцевих комітетах, на завоювання їх. Домагаючись «зміни складу вищих установ у партії», меншовики на так званій конференції «17-ти»¹⁾ ставлять такі завдання роботи на місцях: «§ 1. Для досягнення мети, що ми її поставили собі, треба вживати всіх заходів, що не ставлячи нас поза партією збільшували б сферу нашого впливу й допомагали б прищеплювати членам партії наші погляди; § 2. Вважаючи на те, що одною з причин, яка обумовила перемогу дезорганізаторських тенденцій на з'їзді, є квалітет комітетів і малосвідомість їхніх членів, ми повинні взятися до організації роботи на місцях і через місцеві організації вплинути на центральні установи партії, щоб їх перебудувати». Далі постанова конференції перелічує конкретні засоби і методи боротьби серед яких є бойкот і саботаж партійних центрів, і дискредитація та сепаратна діяльність²⁾.

Звісно, поминути Києва меншовикам не можна було, — він тоді вже мав чималу партійну організацію, що відограла не абияку роллю в соціально-демократичному житті й не тільки місцевому. Перед другим з'їздом партії в Києві перебував «Організаційний Комітет», що перед з'їздом, до утворення законного ЦК, виконував функції центру. Після з'їзду Київ обрано було за місце перебування Центрального Комітету —

¹⁾ Конференція „17-ти“ відбулася десь між 13 та 20 вересня в м. Женеві.

²⁾ Лен. збірник VI, стор. 248.

російської його частини. До Києва тяжіли партійні організації міст Правобережжя і навіть Лівобережжя. Тому, тільки скінчився з'їзд, «меншість» звертає на Київський комітет особливу увагу. Вона вводить до його складу декілька своїх прибічників (здається, трьох). З закордону у поміч їм прибувають до Києва активні меншовицькі діячі — Р. С. Гальберштадт («Костя»), Шнеєрсон («Єрема») та інші. Їдучи до Росії, Л. Радченко, Гальберштадт і Шнеєрсон проголошують, що доки ЦК шляхом кооптації не відновить «рівноваги», що її порушив з'їзд, вони «всіма законними засобами боротимуться з ним і з його поглядом»¹⁾.

Відомо, що Ленін розцінював це як війну: «Війну проголошено і вони (Люба [Л. М. Радченко], «Костя» [Р. С. Гальберштадт], «Єрема» [А. А. Шнеєрсон]), їдуть вже до Росії воювати. Готуйтеся до найлегальнішої, але очайдушної боротьби. Треба неодмінно позаймати своїми людьми місця у всіх комітетах без винятку. Треба звернути особливу увагу на Харків, Катеринослав і Ростов. Чи правда, що Київський Комітет ухвалив постанову за «меншість»? Чи це може бути? Чому нас не повідомлено раніш?»²⁾ — писав він Кржижанівському й Носкову.

Прибувши до Києва, Шнеєрсон поводить, однак, досить мирно. Мирний настрій запанував і в Київському комітеті, як про це сповіщала стару «Іскру» Л. М. Кніповіч, додаючи, що йдуть розмови, ніби вони (меншовики) одержали листа від Мартова з порадою, ніяких заходів проти ЦК не вживати³⁾.

Якщо дійсно був такий лист, то це була платня за примиренство Ц.К., член якого — Носков — самостійно розпочав перемови з меншовиками, щоб дійти згоди. Від цього меншовики почували себе міцнішими й настирливіше ставили свої вимоги. Запрошуючи Кржижанівського й Носкова за кордон, Ленін звертається до російської частини Ц.К. «Коли ви не підсилите Півдня своїми людьми, він увесь буде у «меншости», момент пропустите... Чому б не закликати дружні комітети скласти контр-постанови, нам потрібна підтримка»⁴⁾. Бо, мовляв, «кусяке відрочення, найменше прогаєння загрожують загибеллю партії»⁵⁾. Ленін радить російським товаришам з Ц. К. «закріпити за собою комітети й готуватися до негайної

1) Лен. збірник VI, стор. 268.

2) Там само, стор. 276, лист Леніна до Кржижанівського й Носкова з 5/X — 1903 р.

3) Лен. збірник VII, стор. 212.

4) Там само, стор. 88.

5) Там само, стор. 207—208.

війни». Іншого виходу я не бачу — пише він і запитує: «чи є у вас гроші, люди, готовість боротись»¹⁾.

Як же реагував ЦК на Ленінові поради й директиви, що він зробив для збільшення свого впливу?

ЦК й київські більшовики не розуміли становища, що утворилося в партії, і до війни не готувалися. Замість того, щоб «позаймати своїми людьми місця у всіх комітетах без винятку», вони «наробили дурниць у Києві», висловлюючись словами Леніна: Ніхто з них, що тоді перебували в Києві, — ні Дм. Іл. Ульянов, ні Л. М. Кніповіч, ні О. Гусєв не увійшли навіть до Київського комітету.

А тимчасом, на чолі київського комітету став представник меншости В. М. Розанов. Під його впливом Комітет, як відомо, приєднався до меншости, висловившись проти централістичної будови партії й визнання постанов з'їзду за законні. Сталося це не одразу. По перших повідомленнях про розкол на з'їзді, Київський комітет, хоч і схилився до меншости, але не виявляв виразної ворожості до більшовиків. Серед київських меншовиків були деякі вагання й невиразність.

Відвідавши Київ у вересні 1903 р. у справі перемов з Київським комітетом про перехід його на бік меншовиків, закордонний представник «меншости» про партійне становище в Києві розповідає: «...Справи тут такі: з 6 чоловіка троє зовсім наші, з них Дед (Френкель, — ст. К.) і Лисий (Діжур — Ст. К.) скося поглядали, бо не довіряли Мартову, по старій пам'яті, 6 - й — виразний прибічник більшости (Шліхтер — Ст. К.)... Я дуже ґрунтовну розмову мала з ним (Френкелем — Ст. К.) і з Лисим, і, як каже Мартов, помітно вплинула на їхній настрій. Цьому сприяє й саме начальство. (ЦК — Ст. К.) цілою низкою нетактовностей. Відповідаючи на свою постанову (про 2 - й з'їзд партії — Ст. К.), місцевий Комітет дістав різкого окрику, що це нетактовність, на яку начальство не зважатиме й далі, розповівши про засідання К. Комітету спільно з ЦК, де київський комітет учинив Ц. К. — ту допит «с пристрастием», лист радить звернутися до Лисого, бо «його важко мати на своєму боці», й закінчується так:... «У всякому разі вся активна публіка тут наша. Всі зв'язки в наших руках». Френкель і Діжур¹⁾, про яких тут мова йде, схилилися до визнання постанов 2 - го з'їзду й обраних на ньому Ц.К. і Ц. О., коли цю справу обмірковувалося вперше, і тільки після суперечок приєдналися до останніх меншовиків.

¹⁾ Лен. збірник VI, стор. 266 — 269.

²⁾ Як повідомляє тов. Шліхтер — Френкель і Діжур на засіданні комітету, де було вислухано доповідь Розанова про II - й з'їзд, зразу ж без усяких вагань приєдналися до меншовиків — Р е д.

Під впливом агітації Розанова й інших меншовицьких діячів, а також П. О. партії «Искры», що попала до рук «меншости», ставлення Київського комітету до Ц. К. і більшовиків помітно міняється, і в листопаді він посідає вже цілком ворожу позицію до них.

Більшовиків до Комітету виходило лише двоє: це тт. Шліхтер і Вакар. На засіданні комітету, один тільки тов. Шліхтер вимагав визнати постанову з'їзду й скоритися обраним на ньому центральним установам партії. Вакар приєднався до Шліхтера пізніше, бо якраз в-осени 1903 перебував за кордоном; останні члени Комітету, що поділяли думки «більшости» чи близькі до неї були напередодні й підчас з'їзду, або заарештовані були (Мельницький, Карпов), або мусили виїхати з Києва (Пономарьов).

Треба додати, що Київський комітет, як це заведено було в меншовиків, складався виключно з інтелігентів. Робітників там не було ані одного, і навіть нікому на думку не спадало, щоб увести їх туди. Навпаки, коли представник ЦК М. Ессен, побувавши на засіданнях комітету, здивована, що в ньому нема робітників, запитала про це комітетчиків, вони її «мало не загризли»:

— «Ах, ось воно що. Вам треба мозолявих рук».

— «Певно що так, бо ж визволення робітників — є справа самих робітників».

«Ця фраза, — пише М. Ессен — викликав вибух обурення. Я й тепер не розумію, чому це їх так обурило»¹⁾.

Порвавши з Ц.К., Київський Комітет використовує свої зв'язки з робітниками й прибирає до своїх рук усю партійну роботу, провадячи її зовсім самостійно від Ц. К. Більш від того, він розпочинає агітацію, проти Ц.К. по інших місцях Півдня, за тодішньою термінологією, наприклад, в Харкові, Одесі, Ростові, щоб організувати в Росії опозицію проти Ц.К. Особливо тісні зв'язки налагоджено було з Донським Комітетом. Робота ця Київського комітету мала свої наслідки — наприкінці грудня 1903 відбулася в Ростові південна конференція меншовицьких комітетів. На ній присутні були Крохмаль, Закржевський, Роза або Костя (дружина Крохмалю), Зборовський («Кузьма»), Локерман «Аркадій», Редкозубов, Хінчук, і від Києва Розанов («Мартин»), Ішув і Бердичевський.

На конференції доповідь про становище в партії зробив Розанов; в ній він говорив, ніби Ц.К. намагається тих, хто поділяє погляди «меншости» ізолювати й посилати туди,

¹⁾ „1905 рік на Київщині“ збірник статтів та спогадів. Вид. Київ. Істпарту 1926 р., стор. 306.

де вони фактично не мали б впливу та значення й до одив, що треба утворити своє меншовицьке бюро й скупчити увагу виключно на місцевій роботі.

Таке бюро й було утворено. На цій конференції київські делегати, між іншим, зробили заяву, що в Києві все провалилося і їм туди повертатися не можна. На їхнє місце послали до Києва т. Хінчука, що керував київською організацією з перервою аж до початку 1905. Коли Хінчука посилали до Києва, йому сказали, що там Комітет спільний і явки дали до Є. Г. Розанової (меншовичка) і З. П. Кржижановської (більшовичка, що працювала в Бюрі Ц.К.). Це пояснюється тим, що обидві сторони в Києві пробують налагодити мирні стосунки та співробітництво. Персональний склад меншовицького комітету, що складався здебільшого з професіоналів - революціонерів, як наприклад, Ішув, Львов - Рогачевський, Хінчук, які мали вплив на Комітет і організацію, полегшував цю справу, роблячи можливим хоч якенебудь порозуміння щодо роботи.

Деякий ґрунт для такого порозуміння утворювало й те, що Ц.К. і меншовицький центр, як про це оповідає в своїх спогадах т. Шліхтер, дійшли згоди й розмежувалися: Київський комітет було віддано меншовикам, Одеський — більшовикам¹⁾.

Це, безумовно, зв'язувало більшовиків, як цілком слушно зазначає т. Козеренко, бо сепаратно провадити роботу було незручно, сепаратні виступи порушували б дисципліну, в чому якраз обвинувачували більшовиків меншовики. Велику роль відігравали й примиренські настрої серед більшовиків як з Ц. К. - ту, так і місцевих київських. Тов. Вакар пише в своїх спогадах, що серед активних робітників, які були в Комітеті й бажали провадити неутральну лінію угоди, саме він був увесь час за згоду з меншовиками.

«Може в цьому була моя непевність, що її виявляв я в своїй роботі,— пише він,— але я був великим прибічником згоди, так само й Кржижанівський і багато інших з Ц.К., і намагався доки тільки можна було, не розривати, провадити спільну лінію в роботі»²⁾. Умовини ж роботи в комітеті покищо дозволяли залишатися там і дещо робити.

Проте, в тій гарячій атмосфері боротьби, що точилася тоді між більшовиками й меншовиками і з кожний день загострювалася, важко було винайти таку спільну лінію й боротьба в Києві також набирає гострих форм. Починається виживання більшовиків з Комітету. Проти них вживається улюблені

¹⁾ Архів Київського Іспарту.

²⁾ Там само.

меншовиками методи — їх обвинувачують у бездіяльності та інших гріхах і прикладають усіх сил, щоб скомпрометувати.

В одному листі за підписом «Кирилика», керівника Київського комітету, що належав до меншовиків, про більшовицьку частину комітету він пише:

«Щодо Комітету, то з 7 (нещодавно кооптовано бувшого бундиста) 4, на мою думку та й на думку К-ки, завеім непридатні, як керівники руху, як члени Комітету. Я хоч робітник з невеликим досвідом, проте й мене здивувала наша компанія «генералів»... Два більшовики (один типовий лєнінець до самих кісток, другий — путаний, хоч безвільний і як папуга йде слідом за першим), отож двоє — це радикали в марксієвському халаті... так, халаті... На диво — примітивне розуміння роботи. Приживалки в марксієвському таборі, вони в ньому навіть не революціонізувалися. М'ягкотілі ліберали, вони тверді тільки упертістю своєю та незворотністю мозку й особливо волі своєї... зовсім нічого не роблять, тільки гальмують працю... Боягузи, особливо А., справжні «бари» від революції¹⁾, і хоч далі в листі попадає й меншовикам деяким, проте, як видно з цього листа, меншовиків надто драгують більшовики, що своїм принциповим ставленням до справи й упертістю заважали їм працювати, щоразу нагадуючи їм про їхній опортунізм.

Якось дивно чути з уст меншовика обвинувачення більшовиків в радикалізмі й лібералізмі. Певно меншовиків драгували більшовицькі погляди й тактика, що мали завдання забезпечити провідну роль пролетаріята в революційному рухові, роль гегемона цього руху. Щождо обвинувачення в боягузтві, то меншовики демагогічно використовували той факт, що більшовикам, які проживали в Києві легально й здебільшого були під доглядом, доводилося дуже обережно провадити свою роботу, додержуючи як найбільшої конспірації не на шкоду роботі, щоб не викрити себе²⁾. Це було за тих умов потрібно в інтересах роботи.

Вже після 2-го з'їзду меншовики намагалися позбутися представників більшості з Комітету, особливо т. Шліхтера, як послідовного й непримиренного «твердокаменного» більшовика. Вони інакше, як «большой барин» і «малий барин» їх не звали і не спинялися перед будь-якими засобами, щоб тільки усунути їх з роботи. Спочатку, як розповідає т. Шліхтер, казали: «як же ми будемо працювати, коли додержуємось різних поглядів і т. ін.», подаючи йому думку,

¹⁾ Архів Київськ. Іспарту. Спогади Шліхтера.

²⁾ Там саме.

вийти з комітету, а коли побачили, що він цього не зробить, то поставили питання руба: «Що ж ми повинні вас залишати?» І кінець - кінцем Шліхтерові довелося відійти від роботи, бо його ні про засідання Комітету й приміщення, де вони відбувалися, не сповіщали, ні явок не давали, ні із змістом роботи не знайомили¹⁾.

В комітеті лишився тільки т. Вакар, що працював у літературній комісії. В умовах меншовицького оточення великого впливу він не мав, до меншовиків ставився досить лояльно й боротьби з ними майже не провадив, вважаючи за важливішу позитивну роботу.

Тов. Шліхтер пише про Вакара, що він як більшовик виявляв вагання й нерішучість: «в деяких питаннях у його була якась нез'ясованість чи незакінченість, чи, може, вагання, але він лишився більшовиком».

Наведемо декілька витягів з Вакарового листа до т. Лєніна від 19/X 1904 року, що знайомлять нас з настроями й поглядами Вакара:

«Одне слово, я, як і раніш, коли Ви пригадуєте мою думку, стою за те, щоб піти на компроміс з меншістю, за поступки їй, хоча б для цього довелося б поступитися трохи нашими організаційними принципами. Гадаю я так тому, що на мій погляд публіку виховує не така боротьба, яка точиться тепер, боротьба суто організаційного характеру, а позитивна діяльність і робота в душі певних принципів».

Далі, вважаючи, що такий спосіб «боротьби за перемогу наших ідей є невірний», що цю боротьбу провадиться «в іншій площині», що «організаційним питанням надається більшої ваги, ніж треба», він визнав за краще, коли б «ми виявили більше енергійної позитивної роботи в душі наших ідей, видавали б газету, подібну до старої «Искры», друкували б брошурки агітаційного змісту і т. інш., і взагалі «стали б почасті на той шлях, на який одразу виступила «Искра», що всю надію покладала на якісну перемогу свого світогляду, переваги якого найяскравіше виявилися підчас обміркування питань російської дійсности. Тоді б, на його думку, «ми придбали б значно більше прихильників й ближче наблизилися б до розв'язання конфлікту, ніж тепер».

«За «теперішнього ж способу боротьби, мені здається — пише він — все матиме успіх тільки в тому разі, коли боротьба набере форми змагання на ґрунті позитивної роботи. Взагалі мені здається, що з цим організаційним розходженням ми дуже віддалились від життя, і, мовляв, не відчуваємо вже його

¹⁾ Архів Київск. Іспарту. Спогади Шліхтера.

пульсу. Взагалі я настроений дуже песимістично щодо значення, впливу й ролі нашої партії, в наступних подіях. Вона, як і російська армія, потрапила в якийсь куток»¹⁾.

Додержуючись таких думок на організаційні розходження й завдання партії та її перспективи, недооцінюючи принципового значення суперечок у справі організації партії, не маючи достатніх зв'язків з робітничою масою, нарешті, маючи такі настрої, Вакар послідовної більшовицької лінії й боротьби за неї з меншовиками провадити не міг, як не міг він розгорнути й достатньої роботи, що примусила б меншовиків рахуватися з ним. Недаремно меншовики, певно за лояльність Вакара, прозвали його «твердокислим» й ставилися до нього не так гостро, як до «твердокаменного» т. Шліхтера, хоч в одному листі Курилка (Хінчук) і обзиває його «отвратительным суб'єктом».

Це не врятувало Вакара від меншовицьких інтриг. Наведімо тут пару витягів з листа до меншовицької редакції «Искры» одного меншовика («Дикого»), відрядженого від меншовиків до Києва для роботи²⁾.

«Познайомився з стовпом тутешньої організації (твердокислим . . . . .), що забрав, очевидно, тут портфель прем'єра. Моє особисте в ражіння, що ця людина «мягко стелить — жостко спать буває» — пише він і далі розповідає про його погляди на роботу й саму роботу — «За найважливіше він уважав видання листків, тому взяв на себе цю функцію. Про літературу, яку ви посилаєте, він висловлюється як про «полевическую дребедень». Зв'язок Комітета з пропагандистами, що працюють, очевидно, ведеться через агента, бо я сам був свідком доповіді агента вищезгаданому прем'єрові».

З цього автор робить висновок, що Вакар, — мова йде про нього, — недооцінює пропаганди й усної агітації, тим більше, що, «познайомившись з пропагандистами, які працювали в різних районах, і, побувавши у них на гуртках, я довідався» — пише автор листа — «що вони зовсім не збираються всі разом, загального ідейного керівництва останніми нема, хоч половина з них новаци. Побачивши прем'єра, я поділився з ним своєю думкою про поставу пропаганди. Він авторитетно заперечував, що, зважаючи на конспіративні умови, збиратися неможливо й що він не відкидає користи хоч раз на місяць збиратися, але ж, мовляв, неможливо».

¹⁾ Київськ. Центр. Істпарт. Справа Київ. Ожор. Від. № 317. Про В. В. Вакара.

²⁾ Архів Інституту Леніна, архів „Искры“, лист Дикого від 24/VI 1904 р.

Звичайно характеристику роботи тодішнього Комітету, що перейшов на деякий час до більшовиків, тут подано в карикатурному вигляді й дуже тенденційно. Проте, треба згодитися з автором листа, що достатнього впливу на пропагандистів і керівництво ним від комітету не було.

Тому то автор листа швидко встановив зв'язки з пропагандистами і мав на них вплив: «з тими пропагандистами, що я зазнаюмився, ми «спелись» — пише він.— Бажано б тепер ще сюди партійну людину з великими теоретичними знаннями, яка зуміла б керувати пропагандистами безпосередньо з Комітету — нехай прем'єр залишився б із своїм портфелем».

Все це цілком відповідало до тих директив, що їх давала меншовикам редакція «Искры», даючи, наприклад, поради меншовикам «взяти практичне керівництво рухом до своїх рук, розвинути нові методи роботи (наприклад, масові збори з ухвалою резолюцій) і тоді всі ці дрібні питання про той або той тип організації відпадуть самі, як схоластичні розмови про нікому непотрібні абстракції¹⁾».

Більш за те. Київський Комітет послідовніше додержувався меншовицької тактики, ніж самі меншовицькі центри. Тодішній керівник комітету Хінчук писав до редакції «Искры»:

«Одержали вчора від ловця риб²⁾ умови вашої угоди з Ц. К. Усі ми страшенно незадоволені з нього. Хіба можна так? Що це за об'єднання? Формалізмом перейнято всю цю штуку, тим самим формальним думанням, проти якого ви самі воювали завжди. І, залишаючи для російських практиків цей поділ на більшовиків і меншовиків, утворюючи якісь там межі осілості для меншости, входячи в «делку» з яскраво виявленим недовір'ям до більшости, ви цим самим відмовляєтеся від ухваленої... в нашій декларації тактики меншости²⁾».

Примиренство було причиною того, що більшовики не скористувалися своєю перевагою в Комітеті влітку 1904 р. для енергійного проведення в життя більшовицьких поглядів і принципів і завоювання організації, як про те пише сам Вакар у згаданому листі до т. Леніна. Справа в тім, що літом 1904 р. у Києві відбулися численні арешти серед соціалдемократів, що вихопили з лав організації значну частину членів Київського комітету.

В наслідок у Комітеті співвідношення сил склалося на користь більшовикам, серед яких були: Шліхтер, Вакар і Карпов. Очевидно про останнього йде мова в Мартова, що в № 63 „Искры“ від I/VI 1905 р. в статті «На очереди» розпо-

¹⁾ Лист від редакції „Искры“, датований 28/VII 1904 р.

²⁾ „Рибак“ — псевдонім прізвище меншовика Тарасевича. Архів Істпарту ЦК ВКП(б), лист за підписом „Курилка“.

відає, ніби Київський комітет кооптував до свого складу одного прибічника більшості.

Однак, більшовики нічого не зробили, щоб закріпити свої позиції та розгорнути роботу, й мусіли через деякий час знову поступитися перед меншовиками. Багато важило ще й те, що значна частина більшовиків, як Шліхтер¹⁾, Кржижановський та інші, мусіли конспіруватися, перебуваючи під доглядом поліції, і аж ніяк не мали сприятливих умовин, щоб широко розгорнути свою роботу. Цей факт меншовики також використали в своїй агітації проти більшовиків. Професіоналів - революціонерів у більшовиків не було. Сподіватися на значні успіхи в партійній роботі без професіоналів - революціонерів, що жили б нелегально з чужими пашпортами і цілковито віддавалися б партійній роботі, даремно було.

Ми вже писали, як характеризував київських більшовиків меншовик Хінчук у листі за підписом «Курилка». Тепер наведемо з другого меншовицького листа таку характеристику діяльності більшовиків:

«З більшовиків, що входять до складу Комітету, тільки один (т. Вакар.— Ст. К.) ледве виявляє ознаки життя, збирається писати (знаєте, історію південних страйків), останні більшовики зовсім вимерли. Зовсім нічого не роблять, сніться їм уночі і вдень шпигуни, а коли сніться шпигуни, вам це, звісно, далі вже нема куди йти. Як тільки ще приїде хтонебудь, К. (Комітет— Ст. К.) має на думці зовсім поховати їх за бездіяльність».

Це писалось 20 вересня 1904 р. І дійсно, нахваляння ці не були пустим словом. Відносини в Комітеті гострішають якраз в цей час. У них був плян щодо позбавлення від більшовиків. Меншовики не мали бажання залишати в комітеті хоч би й такого льояльного більшовика, як В. Вакар. Вони створюють для нього атмосферу, в якій працювати зовсім неможливо. Сам Вакар про це писав:

«...Хоч я й дуже терпимий, проте надмірного загострення уникнути не пощастило. Меншість формально бойкотує більшість і у всіх своїх діях виходить з міжорганізаційно - політичних міркувань. Так, наприклад, поперше, висловлюється, щоб не приймати до Комітету представників

¹⁾ Як повідомляє тов. Шліхтер, це пояснення неправильне. Справа зовсім не в „конспірації“, а в тому, що хоча більшість меншовицького комітету була заарештована, — техніки й зв'язки меншовиків з районами zostалися у них, через що механічно оволодіти комітетом ми не могли. — Ред.

«б», одверто мотивуючи ци тим, що такий то навряд чи може добре розумітися на питаннях партійної політики, подруге, коли обмірковувалося питання про складі організацію редакційної групи, К.К., в принципі висловлюється за те, щоб в групі було 3 члени, але потім, догадавшись, що за таких обставин в редакційній групі буде два з «більшости» і один з „меншости“, висловлюється за 4 - х або 5 - тичленну групу. Багато й інших негарних дрібних інтриг. Ухвалили якусь ідіотську постанову, де вітають Ц.К. за те, що він радить на повсякденній роботі, підчас одвідування і т. ін. додержувати фракційної політики. Я і ще один більшовик, що вийшов з Комітету (певно, Шліхтер — Ст. К.), подали окрему думку: лицемірство й брехня так обурили мене, що назвав якомсь Сашіна¹⁾ у вічі «лжецем» і перестав здоровкатись із ним. Проте до Комітету ходжу й беру, хоч і незначну участь у справах»²⁾).

В чому ж саме були у більшовиків і меншовиків незгоди, навколо яких питань йшли суперечки? Найбільше й найчастіше приводом для суперечок і боротьби, їх зовнішньою формою, 1904 р. було організаційне питання, або, як пише т. Шац у своїх спогадах³⁾, питання про те, хто може бути членом партії, як будувати партійну організацію — «сверху» вниз» чи «снизу вверх» і т. інш. Більшовики, як відомо, були за централістичну побудову партії, меншовики обстоювали широкий демократизм.

Але незгоди між більшовиками й меншовиками не обмежувалися організаційним моментом; власне, суть їх була не в організаційному моменті, а в цілій низці принципових розходжень, в загальній системі поглядів більшовиків і меншовиків, з якої випливали вже погляди й на саму організацію партії. Через те, суперечки з питань побудови партії неминуче переходили в царину тактики, викликаючи низку тактичних розходжень. Навіть такі практичні питання, як проголошення та організація страйків, викликали незгоди і домоворитися в цих справах було дуже важко⁴⁾. Точилася і нічим не прикрита ідейна, принципова боротьба.

Такий авторитетний свідок, як Вакар, про зміст і характер

¹⁾ Сашін—член Комітету, один з керівників Київської організації, меншовик, здається А. Локерман.

²⁾ Київ. Центр. Іст. Архів, спр. К. Охор. Від., № 317, про В. Вакара, копії листа Вакара до т. Леніна від 19/X 1904 р.

³⁾ Архів Київського Істпарту.

⁴⁾ Спогади т. Шаца. Архів Київського Істпарту.

фракційної боротьби розповідає, що це був не спір про організаційний принцип — хто може бути членом партії і т. ін., а спір з приводу багатьох дрібних питань, що на нарадах, чи на засіданнях комітету кожна справа (а були там справи різні, серед них про характер та зміст проклямацій) викликала розходження, бо в кожній такій проклямації щось було таке, що робило випуск її неможливим: або дрібнобуржуазна тенденція, чи щось подібне до неї, або академічний підхід або щось інше:

«Я працював тоді, в літературній редакційній групі і мені доводилося разом з Олександром Григоровичем (Шліхтером — Ст. К.) проробляти ту або ту роботу¹⁾. Треба сказати, що завжди на ґрунті вироблення тих або тих листків виявлялося повне розходження в поглядах, інший підхід, інше висвітлення тих або тих питань і висловлювались ті або ті погляди»²⁾.

Отже, як видно з листа Вакара та інших матеріалів, що ми їх наводили вище, восени 1904 р. меншовики недвозначно й одверто стали на шлях фракційної боротьби, не ховаючись вже за гучну деклямацію про спільну роботу з більшовиками, за єдність партії, за вигадки про непрацездатність і бездіяльність представників більшості. Великої сили й гостроти незгоди між більшовиками й меншовиками набувають наприкінці 1904 р. і початкові 1905 р., особливо коли до Києва прибув меншовик Сашін, що про нього згадує В. Вакар.

Загальний настрій і тон, що панував серед меншовиків у їхньому ставленні до більшовиків, найяскравіше виявляється в листі одного київського меншовика до свого партійного центру, писаному в травні 1905 р., де читаємо: «Потрібно тепер саме мобілізувати і рушити всю нашу артилерію проти цих невірних. На мою думку, тепер саме зручний момент, щоб покінчити з ними³⁾.

Коли раніш, не зважаючи на незгоди, крім Вакара, працювали ще деякі більшовики, не пориваючи з Київським Комітетом, наприклад, Г. Михайлів, Гальперін і дехто ще, що тепер фракційна боротьба більшає й примушує вийти з Комітету й Вакара, поставивши руба питання про розкол. Сам В. Вакар, пізніше малює умовини праці в Київському комітеті, що вони

1) Т. Шліхтер відзначає, що він, крім літературної праці (разом з т. Вакаром) провадив ще агітаційно - пропагандистську роботу серед робітників. — Р е д.

2) Архів Київського Істпарту. Спогади Вакара.

3) Київський Центральний Історичний Архів, фонд Київськ. Охоронного відділу.

засуджували представників більшовиків до бездіяльності і кінець - кінцем примусили їх зовсім вийти з Комітету, так:

«Працювати в атмосфері загостреної фракційної боротьби було важко. Роботу надзвичайно гальмувалося і час від часу зовсім завмирала. Організаційні й фракційні суперечки відбирали багато часу й зменшували енергію, що її потрібно було для активної роботи. Організація була засуджена на бездіяльність. Кожен крок завдавав великих труднощів і викликав багато непогоджень. Через те, що до літературно - редакційної групи увіходили т. Шліхтер і я, що, звичайно, не виявляли думки меншовицького Комітету¹⁾, поставали незгоди, наслідком чого були тимчасові виходи з Комітету т. Шліхтера і моя силувана тоді бездіяльність, на яку я й жалівся т. Леніну»²⁾)

Про те, як негативно відбивалася фракційна боротьба на партійній роботі, як вона її дезорганізувала маємо свідчення і з меншовицького боку. Один київський меншовик - технік в листі за кордон пише:

«Боротьба, що її ми провадили проти більшости, привела рядом з багатьома позитивними результатами до низки небажаних наслідків. Дискредитуючи централізм більшовиків, ми разом з тим дискредитували ідею централізму взагалі; автономія, що без неї неможлива ніяка робота, стала нам за мету, і під виглядом автономії ми не раз фактично проводили анархію. Коли централізм більшовиків приводив до кар'єризму вождів і намагався знищити самодіяльність в партії, то наша автономія вела до місцевого кар'єризму й атомістичного розкладу партії. Ідею цілого губилося. В ім'я формальних прав окремих груп ми жертвували інтересами партії. Кінець - кінцем, цілковита дезорганізованість».

Далі автор переходить до конкретних прикладів дезорганізації серед соціалдемократів, і, повідомляючи про місцеву партійну роботу, пише:

---

¹⁾ Як повідомляє тов. Шліхтер, принципіальні розходження різко позначилися ще влітку 1903 р. (до II - го з'їзду), підчас і незабаром після страйку. Тов. Шліхтер відзначає, що він добре пригадує розходження з приводу написаної ним проклямації до селян. Ішув і Розанов не згодилися видрукувати його проклямації. — Ред.

²⁾ „Літопис Революції“ за 1925 р. № 2, ст. В. Вакара — „Епоха неслыханной смуты на Киевщине“, стор. 105.

«Настрій тут препоганий. Дезорганізованість повна (я кажу зараз про місцеву роботу). Маса інертна. В Комітеті тривають безперестану суперечки в організаційному питанні. Я прохав запросити мене на збори, коли обговорюватимуть постанови конференції, але досі їх ще не було. Песимізм непроглядний. Навіть мобілізація не розбудила нашого болота... До більшовиків ставлення краще, ніж було раніш. Всі прагнуть об'єднання. Розкол не дає змоги провадити роботу... Комітет фактично не існує. Той організатор, про якого вам писали з таким захватом, запропонував районам утворити тимчасову комісію, по двоє людей від райкому (вичікуючи на час, коли можна буде відновити комітет¹⁾».

Треба визнати присуд цей меншовизмові та його розкольницькій руйнацькій роботі за правдивий, але занадто м'який.

Приклад київської організації дає нам яскравий доказ дезорганізації партійної роботи меншовиками і невміння їх керувати революційною боротьбою пролетаріату. За весь час панування в організації меншовиків остання не тільки не побільшала й не зміцніла, а навпаки — позбулася багатьох революційних робітників, що 1903 р., під час липневого страйку, боролися з самодержавством під її прапорами. Кількість соціалъ - демократичних гуртків у Києві поменшала, значно поменшало й організаційних робітників соціалъ - демократів у них. Підупав і революційний настрій у робітників. Водночас меншовицький Комітет виявив повну нездатність керувати рухом.

Під час січневих подій 1905 р. він не спромігся організувати у Києві навіть загального страйку протесту, за винятком окремих заводів: Южно - Руського, Грєтера та інш.

Те ж саме сталося в травневі дні — в останній момент Комітет²⁾ ухвалив травневої демонстрації не влаштовувати й обме-

¹⁾ Київ Центр. Іст. арх., Фонд Київ. Охор. відділу. Лист з Києва до Парижу, з неясним підписом від 18/VI 1905 р.

²⁾ Як повідомляє тов. Шліхтер, розклад меншовицького (офіційного) комітету почав швидко зростати від першої половини 1904 р. За основну причину цього треба вважати не розлам київського комітету на дві частини, а дедалі більший нахил меншовизму до бльоку з лібералізмом. Гегемонія пролетаріату в революції, що наступала, дедалі більше підмінялася спільною всіх „просресивних“ рушійних сил. Характерна ілюстрація цієї підготовки меншовиків до обдурювання пролетаріату, це виступ представника РСДРП, відомого правого меншовика, літературного критика, Львова - Рогачевського на бенкеті 20 листопада 1904 року з нагоди 40 - річчя Судових статутів. Цей бенкет розпочав сру одвертих виступів російської „общественности“ (ліберальної буржуазії та інтелігенції). Львов - Рогачевський

жився мітингами. І все це було в часи революційного піднесення, що швидко наростало по цілій Росії. Не дивно, коли революція, що в жовтні місяці затопила своїми хвилями Київ, піднесла на свій гребінь як проводиря пролетарських мас і революційного народу не меншовицький комітет, а більшовика Шліхтера, відомого в Києві своїми виступами, що разом з невеличкою групою більшовиків увесь час обстоював самостійність клясової лінії пролетаріату та його провідної ролі в революції і провадив невпинну боротьбу з назадництвом меншовиків. Така велика була сила ідей більшовизму серед робітництва. Своім вибором тов. Шліхтера за проводиря революційної маси дали вірну оцінку більшовизмові, як єдиній революційній партії, що мала повести масу на штурм самодержавного ладу, й винесли справедливий присуд меншовизмові та зрадницькій щодо пролетаріату й революції ролі меншовиків.

Фракційна боротьба мала позитивні наслідки для партії пролетаріату. Вона довела всім більшовикам, що примиренство в їх рядах було шкідливою помилкою й примиренські тенденції скрізь, як і в Києві, хоч і повільно зникають. Постає думка про утворення самостійної більшовицької організації. В кінці 1904 р. або на початку 1905 р. в Києві утворюється більшовицька група «Вперед», алеж, за традицією, Київська організація була формально єдина, принаймні, вважалася за таку аж до березня - квітня 1905 р. Як розповідає тов. Хінчук, Київський Комітет до 3 - го з'їзду партії звіти про свою роботу надсилав до меншовицької «Искры» й до Південного Бюро ЦК, що його утворили меншовики. Але ця єдність була лише формальна.

(виступивши нелегально) ні слова не сказав про ролі та завдання пролетаріату у „визвольному“, як тоді говорилося, русі.

Про ролі пролетаріату, як єдиної кляси, що здатна розв'язати революційні завдання загальнонароднього руху, керуючи цим рухом, виступив з промовою тов. Шліхтер (легально). Це був перший одвертий виступ групи більшовиків у Києві. За цю промову бенкет зразу ж оголошено за закінчений і на тов. Шліхтера накинулися Богдан - Кістяковський (відомий київський професор - кадет) і... меншовики із комітету, що були на бенкеті, між ними й Львов - Рогачевський. — Р е д.

БЛІН В.

БІЛЬШОВИКИ В ОДЕСІ 1905 Р.

1905 рік, рік початку російської революції, для всієї російської соціально-демократії, зокрема для одеської організації, був багатий на наслідки.

Революція, за словами Леніна, тим і характерна, що на політичний кін активного борця виступають маси, які завжди стоять в сутінку, й що суперечності, що вистигають десятиріччями та століттями, вибухають з нечуваною силою. В такий час роля партії стає надзвичайно важливою, хиби організації, помилки керівництва, внутрішнє неполадження відразу ж відчуваються, стаючи гальмом в напрямкові революційного процесу; партія гасє дорогий час, який потім вже не надолужити ніякими зусиллями. Одеса 1905 року була центр важливіших подій, тому робота одеської соціально-демократичної організації, боротьба між «більшістю» та «меншістю» та відбиток цієї боротьби на подіях, на правильності керівництва— все це набуває особливого інтересу. Спробуємо намалювати загальну картину стану одеської організації, кількісний склад, структуру, форми агітації та пропаганди, техніки тощо, що допоможе нам уявити собі силу одеської організації, її можливості, а також особливості порівняно до інших партійних організацій.

СКЛАД І СТРУКТУРА ОДЕСЬКОЇ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

1905 року одеська більшовицька організація безсумнівно була одною з найбільших і найвповніших в Росії¹⁾. Навіть за визнанням меншовицької «Искры», Одеса належала до тих чотирьох міст— Петербург, Москва, Одеса, Баку,— які щомісяця друкували понад 50.000 прокламацій, та до тих небагатьох міст, де більшовики мали свій власний друкарський станок.

¹⁾ В руках більшовиків був загальнономіський к-т партії; меншовики лише в січні 1905 р. утворили свій центр— так звану „Одеську групу при ЦК РСДРП“.

Кількісно вся одеська організація не була численна: як більшовицькі, так і меншовицькі джерела сходяться на середній цифрі — 300, в межах 250 — 350 чол. І хоч у меншовиків було вдвічі, а то й утричі більше членів організації (700 — 750), як хвалилися меншовики й що, очевидно, близько до дійсності, але питома вага та вплив організації на робітничі маси визначалися не кількістю членів у кожній фракції, а їхньою класовою суттю. Більшовики вже в той час мали в своєму складі величезну більшість робітників, при чому не лише кількісно, але й щодо впливу питома вага робочих елементів була дуже висока. Проте, і в Одесі, як і скрізь, меншовики демагогічно казали, що більшовицька організація — це інтелігентська організація з невеликим прошарком робітників, а робітнича маса йде лише до них. Але це була очевидно неправда. І в Одесі меншовицька організація складалася головне з дрібнобуржуазних елементів: дрібнобуржуазної інтелігенції, ремісників, прикажчиків та учнів, а в більшовиків бувало на 200 — 300 членів організації 15 чоловіка інтелігентів, головне, пропагандистів, а з цих 15 чоловіка лише 5 керівних робітників. Звичайно, ці пропорції мінялися, але не настільки різко, щоб змінити пролетарське лице більшовицької організації в Одесі.

В середині 1905 року, коли секретарем одеського комітету був С. І. Гусев, з шістьох членів комітету було троє робітників, а в листопаді, перед злиттям більшовицького та меншовицького комітетів, робітники, безсумнівно, переважали в більшовицькому комітеті, в той час як меншовицький комітет був цілком інтелігентський. І недурно ж меншовики мали популярність та підтримку з боку інтелігенції і навіть ліберальної буржуазії. В той час, як більшовики переживали тяжку матеріальну кризу через відсутність грошей, квартир, зв'язків і з труднощами могли друкувати проклямації за відсутністю коштів, а інколи навіть припинялася робота техніки, рідко й з великим запізненням виходили листівки, — меншовики все це мали. Вони мали великі кадри організаторів, агітаторів - пропагандистів з інтелігенції, літературу, яку їм надсилав ЦК, і добрий транспорт. І все ж питома вага більшовиків у робітничих масах була дуже висока, значно вище, як меншовиків; дискусії між більшовиками та меншовиками, звичайно, закінчувалися перемогою більшовиків: від меншовиків переходили до більшовиків, а не навпаки.

Тому песимістична оцінка, яку дають деякі товариші станові одеської організації 1905 року та ролі її в керівництві масами не зовсім правильна: були великі помилки в керівництві, не було інколи достатньої гнучкості у верхівки,

але організація в цілому була активна, впливова й вела за собою маси.

Щодо організації Одесу було поділено на три підрайони: 1) самий великий і міцний — Дальницький район із підрайонами: Дальник, Вокзал та Фонтан; 2) Пересипський район з підрайонами: Пересипь, Слободка та Каменоломні; 3) Міський район з підрайонами: друкарський, будівельний, кравецький, тютюновий, ювелірний. Підрайони в міському районі називалися так в залежності від переваги в даних районах певних підприємств чи ремесних виробництв. Крім загальноміського та районних комітетів існували ще підрайонні паркоми.

До загальноміського комітету в кінці 1904 року та в першу половину 1905 р., коли секретарем Одеського комітету була Кніпович, входило 5 — 6 чоловіка, а пізніше при С. І. Гусеві не менше, а в кінці 1905 року й більше. Один з членів комітету був відповідальним секретарем, другий завідував технікою, третій — громадською секцією, четвертий був організатор, керував агітацією, пропагандою та літературною групою. Пізніше, коли кількість членів комітету виросла за рахунок того, що до комітету ввели районних організаторів, обов'язки останнього члена було розподілено між кількома членами комітету, що поліщило якість роботи комітету.

При кожному районному комітеті був відповідальний організатор, який головував на засіданнях комітету, цебто був фактичний секретар районного комітету; таку ж роль відіграв у підрайонах підрайонний організатор. Крім того, в кожному районі був відповідальний пропагандист, який, звичайно, був член комітету (не завжди). Відзначимо цікаву постанову Одеського комітету, яка викликала велике хвилювання в організації. В ній говорилося, що пропагандисти (крім відповідального пропагандиста) не мають права бути обрані чи кооптовані до членів комітету. Разом з тим, в цій же постанові рекомендувалося запрошувати пропагандистів та агітаторів з дорадчим голосом на всі засідання районних комітетів. Це не значило, що пропагандисти були нерівноправні члени партії; пропагандиста можна було обрати чи кооптувати в кожний партійний орган, в тому числі й в районний комітет, але він повинен був тоді вийти з пропагандистської колегії. Комітет мотивував свою постанову конспіративними міркуваннями: арешт пропагандиста міг повести за собою розгром комітету. Проте, таке мотивування послаблювалося тим, що пропагандистів рекомендувалося запрошувати на засідання комітету. Ця постанова комітету була неправильна й з погляду партійного статуту. Комітет в цьому випадкові замінив

практику нормою; розумною підставою для цієї постанови було прагнення комітету забезпечити робітничий склад районних комітетів (пропагандисти були майже всі інтелігенти). Ленін вимагав, щоб на 8 робітників було 2 інтелігенти, але це повинно було бути практикою, а не закріплюватися особливою постановою. Постанова комітету викликала невдоволення не самих лише пропагандистів, які винесли з цього приводу особливу резолюцію протесту, але й деяких районних комітетів, наприклад, Пересипського, який зазначив на незаконність її з погляду статуту та на те, що ця постанова ОК позбавляє районні комітети участі досвідчених пропагандистів. Пересипський організатор Санжур писав навіть з цього приводу до ЦК. Кінець - кінцем, комітет повинен був цю свою постанову скасувати (у вересні 1905 року), хоч з ним погодилися два інші райони — Дальницький та Міський.

З другого боку, пропагандистська колегія іноді досить широко розуміла свою автономію: в одній із своїх резолюцій вона настоювала на своєму праві кооптувати нових членів звичайною більшістю голосів, даючи право комітетові вводити нових пропагандистів. Комітет рішуче відкинув цей погляд, як непартійний, бо це значило б перенести на пропагандистську колегію функції комітету й обмежило б права самого комітету. Комітет зазначив пропагандистам, що при такому становищі він, відповідаючи за всю роботу, повинен був брати на себе відповідальність за склад колегії, яка поповнювалася б без його відома й яку він не мав права змінити. Тому, за пропагандистською колегією залишили тільки право рекомендувати комітетові ту чи іншу особу.

За глибокої законспірованості комітету постанови його могли бути відомі периферії тільки через усну передачу, а тому (коли секретарем комітету був С. І. Гусев) комітет ухвалив друкувати для відома членів партії свої постанови. Разом з тим, комітет ухвалив постанову, яка забороняла членам комітету повідомляти периферійні організації та робітників про будь-які постанови комітету доти, доки ця постанова з мотивуванням не буде надрукована, щоб периферія не одержувала постанов у перекрученому вигляді. І в цій постанові пересипський організатор Санжур вбачав зменшення можливостей периферії критикувати комітет. Санжур писав до ЦК, що ця резолюція комітету є засіб скасувати ідейну боротьбу в організації й накладає руку на всяку опозицію, бо при слабкій техніці буде запізнена інформація периферії і відрив комітету від периферії, при якому комітет не буде в курсі настроїв організації. Це був демократизм, що його погано зрозуміли, який грав на руку примиренським елементам

в організації, бо в дійсності комітет прикладав усіх зусиль до можливо кращого зв'язку з периферією. На тому ж засіданні комітет ухвалив, щоб в інтересах об'єднання роботи та ознайомлення членів організації з питаннями пропаганди — рекомендувати районним комітетам запрошувати на засідання районних комітетів пропагандистів з дорадчим голосом. З тою ж метою комітет ухвалив улаштувати періодичні міжрайонні конференції з представників (по два від кожного району), обраних районним комітетом спільно з відповідальними пропагандистами. Цим знищувалося відірваність між районними комітетами, відсутність єдності дій та необізнаність кожного із справами іншого районного комітету.

Цікаво також зупинитися на порядку комплектування партійних органів, який був в Одесі, та й не тільки в Одесі, а по всій Росії та Україні. Організація тоді знизу доверху збудована була за принципом кооптації, бо в конспіративних умовах інакше бути й не могло. Підрайонні комітети склалися так, що організатори підрайонів запрошували або кооптували кращі елементи заводських чи фабричних осередків до підрайонних комітетів; якщо член підрайонного комітету вибував, то члени, що залишалися, кооптували інших членів за згодою райкомів. Райкоми склалися з найактивніших членів підрайонних комітетів також на основі кооптації. До з гальноміського комітету входили відповідальні районні організатори та кооптовані особи, а також надіслані для цього Центральним Комітетом та кооптовані комітетом (так, С. І. Гусева кооптували на секретаря комітету до його приїзду до Одеси, коли комітет дістав повідомлення від Центрального Комітету, що його призначено на роботу до Одеси).

АГІТАЦІЯ Й ПРОПАГАНДА

Вже 1904 року після попередніх провалів, застосовано було методу індивідуальної обробки робітників (пропаганда в одиночку); це робили «напівпропагандисти» — свідомі робітники, які вели пропаганду в одиночку на фабриках, заводах, біля воріт фабрики. Потім були — первісні гуртки; їх звичайно, організовували централісти з революційно настроєних робітників. Таких гуртків бувало в районах 5 — 6 і більше. Заняття в цих гуртках провадили інтелігенти - пропагандисти. Центральні гуртки з передових робітників, звичайно один гурток на район, але їх могло бути й більше одного. В цих гуртках навчання провадили також інтелігенти - пропагандисти, але ці бесіди були поглибленіші. Централістами називали передових робітників, на обов'язку яких лежало вести

агітацію, заводити нові зв'язки, організовувати летучки, масовки та гуртки. Щождо самих агітаторів та пропагандистів, то вони сами були організовані: перші — в агітаторську колегію, другі — в пропагандистську.

Крім робітничих гуртків, були ще інтелігентські гуртки з учнівської молоді—студентів, гімназистів тощо. Цих гуртків було особливо багато восени 1905 року. В цих інтелігентських гуртках готували майбутніх пропагандистів. Є дуже цікаві документи про те, як у питанні про постанову занять в робітничих та інтелігентських гуртках деякі товариші протягували опортуністично - меншовицькі погляди, які практично зводилися до того, щоб з робітників зробити практиків соціально-демократичного руху, а з інтелігентів — пропагандистів та теоретиків. Саме так було поставлено справу у меншовиків, які обмежували свої заняття в робітничих гуртках бесідами на поточні питання політики. Досить прочитати репліку А.¹⁾, який був захищав цей погляд для того, щоб бачити, в чому тут справа. А. доводив, що за подібности програм все ж треба відокремлювати роботу в гуртках інтелігентських та пролетарських, бо робітнича гуща своїм соціальним становищем підготовлена до сприйняття соціально-демократичних ідей, тоді як інтелігентові треба раніше позбутися буржуазної ідеології. Тому в інтелігентських гуртках для того, щоб розбити цю ідеологію, треба ширше, як в пролетарських, викладати матеріалістичне розуміння історії, гостріше критикувати буржуазні теорії, можна розширити програму занять і доскональніше вивчати науковий соціалізм. Аргументація ця була непереконлива, а практично це звело б робітничі гуртки до другорядної ролі в організації.

А. виходив з тої думки, що робітники є мало не природжені соціалісти, забуваючи, що в робітничій масі доводиться також боротися з впливами буржуазної ідеології.

Цей погляд зустрів одностайну відсіч з боку комітету. Намагання комітету висунути на перший план робітничі елементи організації виявлялося ще і в тому, що на засіданні 5 вересня 1905 року комітет вирішив утворити, з найбільш свідомих робітників агітаторські групи. Завдання цих гуртків, кількість яких в кожному районі не встановлювалася заздалегідь, було підготувати досвідчених агітаторів та промовців з самих таки робітників.

Друковану агітацію Одеський комітет провадив досить енергійно. Вона полягала головне в виданні листівок. Не див-

¹⁾ А.— Анатолій Готлобер. „Пролетарская революция“ № 47, 1925 г., стр. 72.

лячись на неодноразові провали друкарні, на величезні труднощі, комітет швидко вмів налагоджувати другу і листівки видавали майже щотижня. Треба згадати, що лише в червні 1905 року, саме підчас потьомкінського повстання, комітет залишився без друкарні, бо злодії вкрали шрифт і комітет не міг в цей дуже важливий момент навіть випустити листовки. Комітет мріяв і про місцевий орган, подібний до того, який з вересня видавали меншовики в Одесі під назвою «Пролетарское дело» (кажучи точніше, з 15 серпня), але відсутність коштів не дала можливості здійснити цю думку. Великою допомогою для комітету була нелегальна друкарня Бюро Комітетів Більшости, де комітет часто друкував свої листівки.

Ось список листівок, які видав комітет з кінця 1904 року до жовтневого страйку (можливо, список цей не зовсім повний, ці листівки нам пощастило знайти в Одеському кравчому архіві):

1. «К новобранцам» — 10000 примірників.
2. «Новый министр» (о Святополк - Мирском). «Почему царское правительство оставило волчью повадку и обратилось в хитрую, лстивую лису».
3. «Ко всем рабочим и работницам г. Одессы» — 10.000 пр. (З приводу слів Святополк - Мирского про «доверие обществу».
4. «Последняя карта царизма и задача общества».
5. «Ко всем рабочим г. Одессы». 12 січня 1905 року, з приводу петербурзьких подій.
6. «О 9 января».
7. «К рабочим и работницам г. Одессы». (З приводу виступу градоначальника Нейдгардта з промовою до робітників після 9 січня. Січень).
8. «К солдатам» — «Солдаты, кто все вы... рабочие, крестьяне или убийцы... не стреляйте в народ, солдаты» (січень).
9. «Начало революции в России». (Січень 1905 року).
10. «Дворянская реформа и всенародная революция». (З приводу 19 лютого 1861 — 1905 р.р.).
11. «Политика насилия и обмана». (З приводу комісії Шидловського).
12. «Манифест и рескрипт 18 февраля». (Спроба самодержавства утворити спілку з буржуазією проти робітників).
13. «Чего надо требовать» (Про потребу виставляти не лише економічні, але й політичні вимоги. 1 травня (18 квітня) 1905 року).
14. «Долой войну» (травень 1905 р., 8000 примірн.).

15. «К рабочим пробочного завода Арпса» (надруковано на гектографі. Травень 1905 р.).

16. «В комиссии Коковцева» — 10.000 примірників.

17. «Товарищи, великое грозное время переживаем» — липень 1905 р.

18. «Мир заключен» (з приводу миру з японцями).

19. «Новые царские милости».

20. «Товарищи, по всем железным дорогам вспыхнула забастовка».

21. «Товарищи, наступил великий час борьбы». 14 жовтня 1905 р.

22. «К новобранцам». Жовтень 1905 р. «Не стреляйте в народ».

23. «Ко всем рабочим г. Одессы». Долой Государственную думу, за всенародное Учредительное собрание». 14 жовтня 1905р.

24. «К революционному народу» (про маніфест 17 жовтня. 19 жовтня 1905 р.).

Крім того:

1. Бюллетень Одесского комитета о стачке 1 мая № 1. (надруковано на гектографі).

2. Бюллетень Одесского комитета о стачке 10 мая (надруковано на гектографі).

Проклямації районних комітетів:

1. «Ко всем рабочим завода Шполянского» (проклямація Пересипського районного комітету).

2. «К железнодорожным рабочим» (залізничний комітет при Одеському комітеті РСДРП).

3. «К рабочим железнодорожных мастерских» (з приводу петиції до одеського міського голови).

Крім того, розповсюджували проклямації:

1. «Кровавый царь» — вид. ЦК.

2. «Ко всем гражданам» — вид. ЦК.

3. «Первое мая» — вид. Б.К.Б.

4. «Первое мая» — вид. «Вперед».

МАТЕРІАЛЬНІ ЗАСОБИ

Щодо матеріальних засобів, на які жила організація, то джерела їх були дуже різні. Як ми вже зазначили вище, більшовицький комітет в період 1904 — 1905 р.р. дуже потребував матеріальних засобів. Майже у всіх листах Кніповича й Гусева до Крупської та Леніна постійні скарги на велику нестачу в коштах, що інколи доходила до того, що відповідальні робітники організації голодували, а видання листівок затримувалося.

Кошти добували з різних джерел: 1) Невеликі суми надсилали з - за кордону В. І. Ленін та Н. К. Крупська з тих сум, які мали вони в своєму розпорядженні від зборів серед закордонної російської колонії, серед чужоземних робітників та прибутків від різних партійних видань.

2) Шляхом зборів на заводах та фабриках, при чому частина цих грошей ішла в районні каси, а частина — комітетові.

3) Шляхом зборів серед інтелігенції, що співчувала; це часто робили «девицы» з «хороших» сімей, які співчували соціально-демократії; їхні квартири також часто були надійним притулком для революціонерів.

4) Шляхом улаштування літературних вечорів, концертів, рефератів — легальних та нелегальних. Зборами грошей серед інтелігенції, що співчувала, та влаштуванням літературних вечорів, рефератів та ін. керувала, так звана, «общественная секция» з «организационным комитетом» на чолі. На чолі організаційного комітету звичайно стояв член комітету. Громадська секція виконувала ще й іншу роботу: вона об'єднувала інтелігенцію, що допомагала партії, керувала організацією пропаганди серед молоді, об'єднувала в гуртках всі соціально-демократичні елементи серед інтелігентської молоді. На її обов'язку було діставати явки, ночівлі, пашпорти й т. ін. Тому секція поділялася на дві частини: власно фінансову та інтелігентську.

Громадська секція працювала досить погано через організаційні непогодження, змішування функцій пропагандистських та фінансових. А в той же час потреба в грошах все збільшувалася, бо з розвитком подій треба було придбати зброю. Бувало й так, що представники партійної організації зверталися по матеріальну допомогу для революційних цілей до різних лібералів - багачів. Інколи щастило одержувати досить великі суми, але інколи справа закінчувалася глумливими датками, які з обуренням повертали назад «добродієві».

БОРОТЬБА ПРОТИ МЕНШОВИКІВ

Жорстока боротьба між «більшістю» та «меншістю», яка заповнює майже всю історію РСДРП і яка фактично була боротьбою двох партій в рямках однієї організації, з не меншою, а, може, з більшою силою, як у інших містах, відбувалася в Одесі.

Хвостизм, що сполучився з крикливою демагогією, революційна фраза та опортуністичне діло — все це однаковою мірою характеризує одеських меншовиків поруч з іншими.

Одеські меншовики голосно кричали, що більшовицька організація в Одесі розвалюється, що вони мають утричі більше членів партії, як більшовики, що більшовики не мають ні коштів, ні людей і що вони від доброт своїх навіть допомагають більшовикам і коштами й людьми. Меншовики хвасталися, що робітничі маси з ними та ідуть за ними, що вони керують робітничим рухом.

Справді ж, проте, було зовсім не так: «підчас страйку,— пише до ЦК відповідальний організатор Дальницького району Мохов¹⁾,— нам у всьому Дальницькому районі, за винятком Вокзала та Вальтуха, не довелося зустрітися з меншовиками. Їх не було видно. Скрізь страйком керували ми». Меншовиків не було, коли робітнича кляса не на словах, а на ділі вела боротьбу з ворогами. Та й взагалі справи їх були не такі вже добрі, як вони про це казали. Той же Мохов пише: «у всьому Дальницькому районі, які не погані наші справи, але все ж кращі, як у меншовиків. У них зв'язків більше хіба тільки у Вальтуха. Є зв'язки на Вокзалі, але менше як у нас. Можна з певністю сказати, що якби ми мали гроші, можна було б їх звідусюди вигнати. У них немає й не може бути свідомих робітників. Є молоді робітники, які не розібралися ще в партійних суперечках, яких збивали з пантелику демагогічні прийоми».

Треба мати на увазі, що ЦК постачав «групу», цебто меншовиків, як тільки вона оформилася, грішми, літературою, інтелігентними силами, не даючи нічого цього комітетові, для того, щоб зрозуміти, в які надзвичайно тяжкі умови поставлено було Одеський комітет партії. Не зважаючи на це фактичними керівниками робітничих мас в їхній боротьбі були більшовики: одеські меншовики, як і їхні співбрати в інших містах, віддавали перевагу словесній деклярації, як дійсній боротьбі робітничої кляси; їхні запевнення, що вони мають величезний авторитет в робітничих масах, були просто демагогічна балаканина.

Одеські меншовики багато писали й говорили про непримирність Одеського комітету, про те, що «твердокаменні» зривають спільну роботу й що непримиренність комітету є величезне гальмо в справі полагодження принципів суперечок. Але треба лише продивитися документи для того, щоб переконатися в абсолютній неправдивості цих обвинувачень. Комітет робив все можливе, щоб налагодити спільну роботу з меншовиками, але не міг й не хотів уступити принципів позицій. Подібно до того, як Володимир Ільїч не втрачав надії переконати меншовиків, довести їм утопічність їхнього

1) „Пролетарская Революция“ № 47, 1925 р., стор. 27.

прожекторства та опортуністичність їхньої тактики, в Одесі більшовицький комітет також прикладав усіх зусиль до того, щоб примиритися з меншовиками і, не здаючи більшовицьких позицій, притягти меншовицьких робітників до роботи. Як далеко в цьому відношенні йшов комітет, наскільки шире було його бажання знайти *modus vivendi* з меншовиками, доводить утворення Одеським комітетом у кінці 1904 року спеціальної колегії, так званої «агітаційної комісії», де меншовики мали більшість (4 меншовики та 3 більшовики, пізніше ця колегія збільшилася й складалася в переважній кількості з меншовиків), яка повинна була керувати всією агітацією. Двох меншовиків прийняли до редакційної колегії, яка складалася з 4 чоловіка, багатьох меншовиків прийняли на периферію, як пропагандистів, агітаторів та організаторів. Меншовики з свого боку зобов'язалися не говорити з низами про суперечки у відсутності більшовиків.

Це, проте, не пошкодило тому, що меншовики в січні 1905 року утворили особливу групу, так звану «Одеську групу ЦК РСДРП», яка вела агітацію гуртковщини та розламу. Меншовики не додержали слова. Діставши від комітету зв'язки, вони повели політику, що дискредитувала комітет, сіючи наклепи та незгоди, обливаючи брудом перед робітниками представників комітету, намагаючись під маскою порозуміння з більшовиками знищити більшовицький комітет.

В справах Одеського охоронного відділу збереглися документи, з яких з надзвичайною яскравістю виявляється меншовицька тактика. Спроба примирити «більшість» з «меншістю» зроблена була на початку листопада 1904 року, коли ще меншовики не відділилися в окрему групу. 30 жовтня на зборах комітету член комітету, прихильник меншости С. А. Алексеев, вимагав почати дискусію для того, щоб підготувати ґрунт для порозуміння. На другий день збори комітету продовжувалися, й на цих зборах вирішено було влаштувати дискусію 7 листопада. На цій дискусії, де, крім членів комітету, були присутні ще районні організатори, перше слово мав Алексеев, який нападав на комітет і, по суті, повторював резолюцію, яку винесли меншовики після того, як вже було відомо про наступну дискусію (про цю резолюцію повідомив комітет той таки Алексеев 2 листопада). Перемогли в цій дискусії більшовики.

Збори подали голоси за III з'їзд, який може розв'язати теперішній конфлікт, а доти ні на якому примирному ґрунті не можлива спільна робота в загальній організації.

Ми наводимо майже цілком меншовицьку резолюцію для того, щоб показати їхню «уступчивість». В цій резолюції

одеська «меншість» цілком приєдналася до заяви меншости, опублікованої в № 72 «Искры», яка вітала (на словах) намагання ЦК примирити та об'єднати більшість з меншістю на ґрунті спільної роботи.

«Збори (меншовицькі) засуджують,— писали одеські меншовики в своїй резолюції,— ту частину товаришів «більшости», яка проповідує непримиренність до «меншости» й відмовляється приймати до своїх організацій товаришів, не згодних з ними в організаційних питаннях. Збори погоджуються з думкою ЦК, вважаючи, що терміновий з'їзд тепер зовсім непотрібний; перш за все, він забере в нас надто багато сил та коштів, тоді як кожного дня можна чекати на важливі й рішучі події. Далі з'їзд не може розв'язати кризу, що її переживаємо тепер, через те, що широкі маси партійних робітників ще далеко не цілком ознайомилися й розібралися в принципових засадах організаційних суперечностей.

Звертаючись потім до програми III з'їзду, що її намітили товариші, які агітують за цей з'їзд, і приймаючи за вислів цієї програми так звану резолюцію 22-X, збори вважають, що вся вона складається з трьох головних пунктів: 1) передати Ц.О. до рук більшости; 2) врегулювати ставлення закордонної ліги до ЦК; 3) регулювати статутом середпартійну боротьбу. Така програма зовсім забуває про поставлені перед партією позитивні завдання, є, на думку зборів, лише замаскована програма виключення меншости з партії, цебто не тільки є крок до заспокоєння партії, але, навпаки, є лише заклик до партійного розламу. Тому збори вважають з'їзд, який ставить перед собою такі завдання, за злочинство перед партією й перед життєвими інтересами робітничої кляси. Через все це, а також, приймаючи на увагу, що як меншість партії, так і значна частина більшости, на чолі з ЦК, вважає за «цілком можливе дійти згоди без з'їзду на ґрунті загальної спільної роботи, збори разом з ЦК цілковито засуджують агітацію за з'їзд, як таку, що грає на руку лише самодержавству та буржуазному лібералізму та послабляє самостійну боротьбу робітничої кляси».

Далі меншовицька резолюція гостро критикує роботу місцевої більшовицької організації; в цій частині меншовицька резолюція викриває таємні бажання меншовиків захопити комітет у свої руки.

«Переходячи до становища в м. Одесі, — сказано далі в резолюції, — збори вважають за свій обов'язок звернути увагу Одеського комітету й особливо ЦК на погане становище соціал-демократичної роботи в цьому місті. Місцева організація пропустила цілу низку важливих моментів: мобілізація, відправка запасних, приїзд царя, збори в земстві — проходять повз нас, увагу робітників зовсім не звертали на ці події, місцевий комітет не робить спроб об'єднати самостійні виступи робітничої кляси й зовсім не виконує обов'язків, що лежать на ньому, як на партійній організації. Збори вважають, що непрацездатність, яка характеризує місцевий комітет, обумовлена, з одного боку, тою непримиренною позицією, що її він посідає, щодо товаришів з меншости та систематичне усунування таких товаришів від місцевої роботи; з другого боку, тим, що зовсім усувають партійних робітників не тільки від участі в загальнопартійному житті, але навіть в напрямковій місцевої соціал-демократичної роботи. Тому збори звертаються до Одеського комітету з енергійною пропозицією наслідувати приклад ЦК і прийняти до своєї організації всіх здатних соціал-демократичних робітників, незалежно від їхніх організаційних поглядів, а також зобов'язати відповідні зміни в системі організаційної роботи.

Щодо резолюції, яку ухвалив Одеський комітет, яка засуджує ЦК за його прагнення до партійного миру й тим самим одверто закликає до розколу партії, то збори енергійно протестують і заявляють, що вона зовсім не репрезентує загальної думки місцевих членів партії і є лише думка членів комітету¹⁾.»

В цій резолюції одеських меншовиків сформульовані, крім загальноменшовицьких принципів, майже всі місцеві обвинувачення, які меншовики висували проти Одеського комітету.

Що Одеський комітет зовсім не був «непримиренний», що він навпаки намагався найти шляхи до замирення з меншовиками на спільній роботі, свідчить лист з 25-XI 1904 року, підписаний «Ми» — меншовиком або, в кращому випадкові, примиренцем, який адресований був до Києва його однодумцеві.

«Переговори Комітета с меньшинством и с т. н. группой социал-демократов принимают совсем уродливую

¹⁾ Одеський охоронний відділ. Про Одеський комітет РСДРП. Справа № 277.

форму. Мое мнение, что виноват совсем не комитет, а другие переговаривающиеся стороны. Теперь, когда комитет во многом изменил себе и принял другую окраску, хотя бы в практических местных вопросах и работе, они выдвигают неприемлемые для комитета требования. Если и ЦК настаивает на кооптации в комитет или полной самостоятельности и независимости группы, то пусть же ЦК даст об этом знать. Никто, кроме ЦК, не сможет дать требуемое и должное направление переговорам. Повторяю, комитет пошел бы на многие уступки, но только в вопросах общепартийной политики (очевидно, «но только не в вопросах общепартийной политики»). Что касается отношения КЦК, то в области практических начинаний и практической работы они бы пошли и пойдут за ним. Против ЦК открыто они не выступают, не желая подорвать в пролетариате идей ЦК, уважение к нему или, вернее, к самой идее»¹⁾.

Організаційне оформлення меншости в Одесі відбулося в січні 1905 року. Меншовиків у організації спершу була зовсім мізерна частина; вони не мали зв'язків у робітничих колах і нічого не могли робити. Але поступово сили їхні почали збільшуватися за рахунок інтелігенції; тоді вони зажадали від ЦК, щоб він пустив її до роботи. Після деяких вагань комітет пішов їм назустріч, допустивши меншовиків до агіт-пропагандистської роботи. В наслідок була утворена, так звана, агітаційно-пропагандистська комісія, до якої входили і більшовики і меншовики, з перевагою меншовиків. Проте, конфлікт не примусив себе довго чекати, бо меншовики поволі намагалися, набравшись сили, пролізти до комітету або розкласти його.

Меншовики інтригували на периферії, підкоривши навіть своєму впливові деякі районні комітети. Так, з міського району 11-ХІІ 1904 г. комітет одержав резолюцію з вимогою кооптувати до комітету з меншости.

Комітет також намагався унешкодити меншовиків, намагаючись практично показати погану працездатність меншости, бо меншовики звичайно провалювалися на масовках, і робітники не хотіли їх слухати. Становище було настільки серйозне, що Кніпович в листі з 28/ХІІ 1904 р. до Н. К. Крупської пише, що з Одеси нікому не можна виїздити, щоб хоч тут вчинити серйозний опір меншости.

Конфлікт, який призвів до розриву, виник нібито із-за дрібниці, але фактично був зв'язаний з тою міцною партій-

¹⁾ Одес. охорон. від. Про Одес. ном. РСДРП. Справа № 277.

ною лінією, яку взяв ленінський «Вперед», що саме тоді вийшов. З січня повинно було відбутися чергове засідання пропагандистів. На збори з'явилося 26—30 чоловіка пропагандистів, агітаторів та організаторів, частина яких навіть ще не була в пропагандистській колегії. Більшість складала меншовики. Випадково член комітету, який звичайно головував на таких зборах, замість 6 год. вечора прийшов о 8 - й. Збори обрали вже собі голову і першим питанням порядку денного поставили обговорення статті Леніна у № 1 «Вперед» — «Пора кончить». Коли з'явився представник комітету, він зажадав, щоб головування передано було йому, в чому збори йому відмовили. Тоді представник комітету оголосив збори зачиненими і запропонував усім товаришам, що партійно мислять, залишити збори. Пішло 7 чоловіка, залишилося 20. Ті, що залишилися, ухвалили резолюцію, в якій констатували, що об'єднання, яке почалося між більшістю та меншістю навколо спільної соціально-демократичної роботи на ґрунті погодження між ЦК з представниками меншости, «Вперед» робить непоправну помилку, закликаючи до нової організаційної боротьби та одвертого розриву.

«Ознайомившись з № 1 «Вперед», змієт якого не залишає більше ніяких сумнівів щодо одвертого намагання Леніна та його прихильників зробити розлам у партії, ми, члени пропагандистсько-агітаторського центра м. Одеси, — заявляли 20 чоловіка, що залишилися, — вважаємо за свій обов'язок рішуче протестувати проти такої дезорганізаторської спроби, яка може мати для партії нещасні наслідки. Заклик до третього з'їзду, який супроводиться заклик до розколу, одкріє очі всім тим, хто досі думав, що третій з'їзд дасть партії мир та можливість працювати в нормальних умовах».

Отже, фактично питання про голову було лише ширмою, щоб приховати намагання меншовиків протягти свою резолюцію проти «Вперед». Друга сутичка сталася 11/1; її знову спровокували меншовики. Комітет вирішив випустити листівку, з закликом до вселюдного страйку з приводу подій 9 січня в Петербурзі. Представники комітету з'явилися на засідання агітаційно-пропагандистської комісії з проханням відкласти всякі справи і взятися скласти зміст листівки. Раптом один з меншовиків виступає з запитанням: «Товаришу Осипе Івановичу¹⁾, хто вас обрав на голову». Відповідь:

¹⁾ Левицький, — найактивніший член Одеського комітету.

«Комітет». Збори знову вимагали о б р а т и голову. Левицький у відповідь оголосив ці збори за закриті й запропонував т.т., що бажають обговорити листівку, перейти з ним до іншого приміщення. Ці інциденти привели до того, чого хотіли меншовики — до розламу.

Галасуючи всюди, що партію розламують більшовики, вони самі фактично розкладали її. В наслідок, комітет виключив меншовиків з організації, або, краще кажучи, меншовики примусили комітет виключити їх, і утворили вони, так звану, одеську групу при ЦК. ЦК негайно ж затвердив «групу» і почав постачати її коштами та літературою, зовсім обминаючи комітет, чим і поставив його в тяжке становище.

Отже, меншовики добилися свого — розлам став фактом. Але, разом з тим, меншовики вину за розлам намагалися всіма силами покласти на комітет. Вони намагалися всю справу висвітлити перед периферією так, що вони, мовляв, зовсім було припинили своє існування, як відокремлена меншість, щоб досягти об'єднання партії в такий момент, коли перед партією стоїть таке серйозне завдання; вони хотіли боротися з ворогами, а не з товаришами, але «твердокаменні» добилися й добилися розламу і цим послабляють партію. Меншовики намагалися перетягти на свій бік периферію, особливо молодь, особливо інтелігенцію, широко обговорюючи цей інцидент в гуртках. І дійсно, їм почастило притягти на свій бік частину інтелігентської периферії, і «організаційний комітет» інтелігенції ухвалив дворушницьку резолюцію, приховуючи за нею свій відхід від комітету. Ця резолюція — типовий зразок інтелігентської м'якотілості та безпринципності.

«Не стаючи на певну позицію у питанні про теоретичні суперечності між більшістю та меншістю, відкидаючи факт розламу серед місцевої організації в таку важливу хвилину (не заглиблюючись у питаннях про порівняльну правоту обох сторін) вважаємо, що на боці організаційної групи, яка відійшла від комітету, фактично є більшість працездатних сил і, знаючи, що між цима групами, як між рівними, не може бути згоди, ми вважаємо, що, лише присєднавшись до цієї дієздатної в даний момент групи, ми зможемо, можливо, відповідальніше використати наші сили й тому з моменту з'ясування розламу ми не вважаємо себе більше за підлеглих комітетові».

Але краща частина інтелігентської периферії та робітнича частина організації була на боці комітету. Утворення окремої самостійної організації меншості викликало гнівну резолюцію

робітників, районних організаторів, які ганьбили меншовицьку політику й висловлювали комітетові цілковите довір'я. Резолюція протестувала проти ЦК, який затвердив групу, не запитуючи місцевий комітет, який показав, «що під фалшивою маскою примиренської політики він ховає одверте бажання знищити комітети більшости». Таку ж резолюцію ухвалили деякі периферійні інтелігентські організації, як, наприклад, так звана «исполнительская комиссия од. зуб. курс.» та низка інших. Останні вимагали позбавити «організаційний комітет інтелігенції» його прав бути керівником інтелігентської організації, бо він одержав свої повноваження від Одеського комітету РСДРП і, вийшовши з комітетської організації, він тим самим позбавляє себе права бути керівником інтелігентської організації. На боці комітету були також районні комітети заводських районів — Пересипі та Дальника, частина міського району. Але загальне становище утворилося важке, бо з уходом меншовиків комітет позбавився більшости пропагандистських сил та матеріяльних коштів.

Вже в січні представник ЦК, який був тоді в Одесі, зробив спробу замирити комітет з меншістю, але спроба ця, звичайно, не могла мати успіху після того, як ЦК порушив затвердити «групу» поруч з комітетом, не схотівши навіть вислухати комітет; ЦК обслуговував групу транспортом, ігноруючи комітет. Одеський комітет, цілком природно, відповів, що ЦК порушив партійний статут, тим більше, що представник ЦК, вислухавши згадану резолюцію робітничих організаторів, заявив, що цю резолюцію винесено за однобічного висвітлення питання й що робітники підписували резолюцію несвідомо. В наслідок комітет заявив, що він висловлює ЦК своє цілковите недовір'я, але покищо керуватиметься виробленим комісією проєктом згоди (цебто про спільну соціаль - демократичну роботу).

Дальшу спробу примирити обидві групи зробив Одеський комітет після III з'їзду, що виробив, як відомо, низку умов, які гарантували цілковиту демократичну організацію партії, які давали можливість меншовикам лояльно захищати свої погляди в рамках єдиної організації. III з'їзд також ухвалив, щоб комітети більшости там, де є групи, що відкололися, звернулися до останніх з пропозицією об'єднатися на організаційних засадах, що їх виробив III з'їзд. Якщо останні відмовляться, то в інтересах об'єднання роботи влаштовувати конференції з представників більшости та меншости.

Виконуючи ці постанови III з'їзду, Одеський комітет почав переговори з місцевою меншовицькою групою. На офіційне запитання, чи не погодиться «група» увійти до партії

на основі організаційних норм, які виробив III з'їзд, одержали від групи таку відповідь:

«Приймаючи на увагу склад III з'їзду та спосіб його скликання, одеська «група» визнає цей з'їзд за конференцією членів однієї частини партії, а створені ним установи — за установи виключно цієї фракції»¹⁾.

Проте, комітет не втрачав надії об'єднатися. Через неможливість, як виявилось, для обох сторін об'єднатися в даний момент, комітет ухвалив в інтересах об'єднання місцевої роботи та підготовки майбутнього об'єднання партії продовжити переговори з «групою» про скликання конференції з представників обох сторін. Отже, одеська група була значно непримирненніша, як «учредительная южная конференция» (яку скликано було в кінці серпня), яка в своїй резолюції, принаймні формально, захищала бажаність об'єднати партію.

А периферія дуже болісно реагувала на розлам. Весь міський і значною мірою Пересипський район, за словами С. І. Гусева, заражені були примиренством, при чому члени партії більшовики часто не зовсім розбиралися в суперечностях між більшовиками та меншовиками і не раз на більшовицьких зборах чути було меншовицькі промови, зокрема в питанні про тимчасовий революційний уряд.

Настрій робітничої периферії у питанні про партійний розлам особливо рельєфно виявився в листі свідомих робітників до комітетів РСДРП, в якому робітнича партійна периферія рішуче вимагала об'єднання. В цьому листі робітники партійці писали:

«В цей великий історичний момент, який ми переживаємо, тепер робота соціально-демократичних партій остаточно дезорганізується тим розламом, що є в ній, конкуренцією двох організацій. Не кажучи вже про значні сили, що йдуть на цю конференцію, успішність діла терпить від відсутності об'єднання кращих партійних робітників для вироблення загальних плянів та загальної тактики. Багато сил витрачається непродукційно, наприклад, коли обидві партії звертають свою увагу на один і той же завод, намагаючись залучити його до своєї організації. А проте, ми вважаємо, що розходження членів партії в деяких питаннях не може бути причиною до розламу організації, бо в живій партії, що росте й відгукається

¹⁾ Одеський охоронний відділ, справа № 277, стор. 237.

на всю складність завдань, які висуває історія, не можна мати одної думки всіх її членів, що спільне існування в партії різних течій є доказ її життьоздатності і сприяє її ідейному поширенню та поглибленню, і що було б убивством для розвитку партії бажання стригти всіх під один гребінець. Всі суперечності при загальному основному соціально-демократичному погляді можна віджити лише в процесі роботи в єдиній партії. Наше гасло «пролетарі всіх країн, єднайтеся» не повинно бути для нас самими словами, але треба й на ділі його переводити, а постанови Амстердамського конгресу зобов'язують нас, що мали там своїх представників, зробити рішучий крок до цілковитого негайного об'єднання.

Отже, вважаючи, що партія може й повинна згуртувати всі елементи робітничої класи, що мислять соціально-демократично, вірячи в революційність класового інстинкту пролетаріату й вважаючи за єдино вірний засіб боротьби з опортунізмом розвиток класового самопізнання та самодіяльність пролетаріату, бачачи безрезультатність спроб до об'єднання, які робили досі обидві фракції соціально-демократичної партії, ми, робітники соціально-демократичної периферії, заявляємо таке: ми вважаємо, що лише наш голос, наше пролетарське втручання може покласти край ганебному становищу в партії. Ми звертаємося до всіх комітетів партії з вимогою негайно почати організаційне об'єднання, потрібне для єдності роботи на таких засадах, щоб жодна фракція, яка заявила себе самостійною на роботі, не втрачала своєї політичної фізіономії і не розпилялася б у другій частині партії, не зобов'язуючись підлягати тим постановам, у виробленні яких не брала участі; в основу єдності партії треба покласти той принцип, що у всіх дійсних плянах та виступах вирішальний голос належить робітничій периферії. Звертаючись з цією вимогою до місцевих керівних колегій, ми підкреслюємо, що знайдемо цілковите об'єднання через центральні установи ¹⁾».

Цей лист цілком відповідав Леніновому закликові до робітників умішатися в суперечки обох фракцій, але разом з тим він показує, що робітнича периферія неясно собі уявляла принципів суперечності між більшовиками та меншовиками; примиренство, яке видно в цьому листі, так би мовити, примиренство несвідоме, що впливає з природнього намагання

¹⁾ Одес. охор. від. Справа № 277 про Одеськ. к-т РСДРП.

робітників-партійців закінчити безконечні суперечки. Але поруч з цим несвідомим примиренством, існувала течія свідомо за-мазати суперечності. На осінь намічали скликати конференцію більшовиків, меншовиків та Бунда для підготовки згоди з приводу тактики щодо Булигінської думи (конференція не відбулася).

В питанні про те, йти чи не йти соціал - демократам до Булигінської думи, меншовики проти одвертого й чіткого гасла більшовиків про активний бойкот думи висували гасло про так звані «революційні вибори». Меншовики були проти бойкоту, за вибори з тим, щоб вибори йшли самочинно, щоб обирали широкі маси — пролетаріят, селянство, інтелігенція, міська дрібна буржуазія й щоб обрані в такий демократичний спосіб організації, де пролетаріят повинен був бути в меншості, поставили перед собою завдання добитися скликання Установчих зборів. (Резолюція південної меншовицької конференції). В наслідок такі вибори, не кажучи вже про неможливість їх в умовах поліцейського оточення, привели б до затьмарення класової свідомости пролетаріяту, відтягли б увагу робітничих мас від організації збройного повстання — єдиного дійсного засобу добитися скликання Установчих зборів уповноваженими народу, що повстав і переміг, цебто Тимчасовим революційним урядом.

І от, на засіданні комітету тов. Л.¹⁾ (не член комітету) виступає й захищає меншовицьке гасло з типово-примиренським двоїстим мотивуванням: він каже, що не бачить шкоди в революційних виборах, що вони, навпаки, можуть мати деяке позитивне значення, бо притягнення широких мас шляхом виборів можна використати для агітації за більшовицькі гасла, і що зміст пропозиції меншовиків власне й зводиться до того, щоб об'єднати широкі маси.

«Ці комітети,— доводив тов. Л.,— будуть утворені для боротьби проти Державної думи, для скликання Установчих зборів. Але ми підемо туди з нашою агітацією збройного повстання. Вони організуватимуться, і нам доведеться з ними рахуватися».

На це цілком слушно заперечував тов. Гусев:

«Не наша справа організувати такі демократичні комітети. А рахуватимемося ми з ними двічі: ми вестимемо проти них боротьбу, як демократичних комітетів, і в тому випадкові, якщо вони приймуть за свою тактику те революційне фразерство, яке проповідує їхня «Искра», і під-

¹⁾ Прізвища встановити не вдалося.

тримуватимемо їхні революційні заходи. Нехай меншовики об'єднуються з ними, нехай вони будують свою партію шляхом всенародніх виборів, але це буде не соціально-демократична партія»¹⁾).

З наведеного ясно, які сильні були примиренські елементи серед більшовиків, при чому примиренство приховувало за собою інколи опортунізм. Таких примиренців було багато, особливо в міському та частково в Пересипському районах. Потяг до злиття набрав стихійного характеру. І ось, коли після маніфесту 17 жовтня напівлегально одчинилися університетські двері для зборів, коли революція, за виразом С. І. Гусева, «захватним правом», встановила свободу зборів, ці прагнення до злиття обох фракцій вилилися в стихійні форми. Ось як описує тов. Гусев це об'єднання. Коли після жовтневих днів стало можливо майже легально збиратися в університеті, призначено було загальнопартійні збори в одній з університетських аудиторій (в листопаді), на яких йому було доручено зробити доповідь про перебудовання організації на основі демократичних принципів, з обранням комітетів і т. ін. Проте, збори несподівано набрали іншого характеру, бо тов. Владимир, який приїхав тоді до Одеси, як агент ЦК, несподівано зробив пропозицію, не договорившись раніш з комітетом про об'єднання з меншовиками. Ця пропозиція збентежила присутніх на зборах членів комітету. Гусев запропонував зробити перерву й обговорити цю пропозицію. Більшовицький комітет примушений був прийняти пропозицію про об'єднання, бо інакше він ризикував залишитися без мас, з невеликою кількістю вірних більшості членів: такий сильний був потяг до об'єднання. Не в кращому становищі опинився й меншовицький комітет, який також боявся об'єднання і на який також натискували маси, вимагаючи об'єднання.

За кілька днів в університеті скликано було загальні збори більшовиків та меншовиків і обрано було при величезному піднесенні присутніх об'єднаний комітет. Але вийшло так, що через конституційні ілюзії ліквідовано було явки, приміщення для зборів і т. ін., організація розпалася, і більшовики фактично не об'єдналися, а розчинилися в меншовицькій організації, яка була численніша. За орган об'єданого комітету збралася газета «Коммерческая Россия», до складу редакції якої увійшли від меншовиків Юшкевич та Ствольнер, а від більшовиків С. І. Гусев.

¹⁾ „Пролетарська Революція“ 1925 р., № 47, стор. 77 — 80.

В об'єднаній організації меншовики мали більшість; вони мали більшість також у двох районах, але за секретаря комітету залишився С. І. Гусев, який, проте, швидко виїхав з Одеси. Проте, судячи з усього, об'єднання комітетів все ж відбулося не так несподівано. Із спогадів тов. П'ятицького видно, що за об'єднання агітували Барон та Володимиров, які приїхали з Петербурга. Вони агітували за об'єднання будь-що-будь, не чекаючи на об'єднання двох центрів зверху. Їхня агітація мала успіх як серед більшовиків, так і серед меншовиків, бо всі розуміли слабкість розпорошених організацій. Одеський більшовицький комітет також не заперечував проти об'єднання, але вважав за потрібне раніше об'єднатися зверху, а Барон та Володимиров, навпаки, пропонували об'єднатися знизу і так вплинути на ЦК.

Більшовицький комітет повинен був виробити умови негайного об'єднання, бо інакше об'єднання відбулося б знизу без усяких умов.

На зборах обох організацій, що відбулися 6 листопада в кількості 1500 чоловіка, ухвалено було таку резолюцію (ми наводимо цю резолюцію цілком, завдяки великому інтересу, який вона являє; в ній вироблено умови, на яких відбувається об'єднання обох організацій):

«1. Одеський комітет РСДРП и одесская группа РСДРП об'єднуються в одну организацию под общим названием «Об'єдиненный Одесский комітет РСДРП».

2. Директивы ЦК и ОК РСДРП впредь до об'єдинения обеих фракций обсуждаются и решаются на тех же основаниях, как и все другие вопросы, возникающие внутри организации.

3. Об'єдиненные организации для своего внутреннего устройства устанавливают следующие основания:

- а) выборность всех руководящих коллегий;
- б) постоянная их отчетность перед всеми членами организации;
- в) право запроса руководящих коллегий;
- г) право инициативы;
- д) опрос всех членов организации в вопросах, касающихся открытых массовых выступлений и не требующих экстренного решения;
- е) подчинение меньшинства каждой коллегии и всех организаций большинству;
- ж) подчинение всех членов организации решениям центральной руководящей коллегии, низших учреждений высшим.

4. На с'езди и конференції, організуємі організаційними комісіями или Центральним комітетом, а також на об'єдинений с'їзд обоих фракцій, об'єдинена організація посилає представителів обоих течій.

5. Соотвєтствующіє районніє и підрайонніє комітєты, а також заводськіє комітєты, цєховіє центри и групиє сливаються и об'єдиняють своїє зв'язи, точно так же сливаються пропагандистськіє, агітаторськіє, технічєськіє, крєстьянськіє и военніє групиє.

6. На время до установлєнія нових організаційних норм и виборівє руководящих коллегійє по обоим організаціямє производится выборыє представителівє во временную об'єдинєнную комісіює (по 5 чел. от каждой організаціїє), которой и поручается осуществитиє мнєніє обоих організаціїє и реформує внутрєннего строя організаціїє, определяемогоє рєшєніямиє всех членов об'єдинєнной організаціїє¹⁾».

В цій рєзольуціїє в деякійє мїріє відбилисяє меншовицькіє принципиє організаціїє партіїє з їїє зовнішнімє демократизмом, але разом з тимє встановлюєтьсяє й суворає упідлегленістьє міжє організаціїєми, підкорєнняє меншостиє більшостіє, що єє перемогає більшовицькихє принципівє, а такожє тіє елементиє демократизму, якіє більшовикиє вважалиє за можливеє застосуватиє в новихє змінєнихє умовах. Вжеє 8 листопадає тимчасоває об'єднанає комісіяє звернуласяє з відозвоює до членівє партіїє прикластиє всіхє зусильє до того, щоб по змозіє швидшеє здїйснитиє цілковитеє об'єднанняє обохє фракційє соціалъ - демократіїє.

Щобє закінчитиє цейє розділ, требає щеє зупинитисяє на взаєминахє міжє більшовикамиє та Бундом. Одеськає організаціяє Бундає булає масоває організаціяє, за якоює йшлиє єврейськіє робітники, ремісникиє та частинає трудовоїє інтелігенціїє. Рєволюційнішеє настроєніє, меншеє опортуністичніє, як одеськіє меншовики, вониє частоє в практичнійє роботіє знаходилиє спільніє гаслає з більшовиками. Спробиє зблизитисяє міжє більшовикамиє та бундівцямиє на основіє спільноїє практичноїє роботиє робилиє якє ті, такє і іншіє. Вжеє 31/І 1905 р. Одеськийє комітєтє вважавє за можливеє тимчасовоє погодитисяє з Бундомє дляє спільноїє рєволюційноїє роботи. Дляє цьогоє требає булоє обратиє тимчасовує комісіює дляє об'єднанняє усноїє агітаціїє, підготовкиє озброєнняє мас, вироблєнняє плянує організаціїє спільнихє дійє тощо. Цяє тимчасоває комісіяє повиннає булає одержатиє правоє видаватиє листівкиє за підписомє обохє

¹⁾ „Сборникє матеріаловє и воспоминанійє о 1905 г. в Одессе“. Одесса, 1926 г. Стр. 320 — 321.

комітетів. Але обидві організації залишалися самостійні в своїй роботі, об'єднуючи лише свої сили для спільних виступів.

Проте, бундівці з остаточною ратифікацією пієї згоди та з початком спільної кампанії просили почекати, бо в цей час відбувалися переговори між ЦК партії та ЦК Бунда. Проте, вони згодні були почати спільні дії, не чекаючи постанови ЦК, якщо події цього вимагатимуть. Але ця згода так і не здійснилася (спільно видано було кілька листівок) і лише в тих чи інших важливих питаннях доходили частково згоди, наприклад, у питанні про керівництво потьомкінським повстанням; конференція більшовиків, меншовиків та бундівців, що передбачалася з приводу виборів до Державної думи, так і не відбулася. Але можна було заздалегідь сказати, що згоди в цьому питанні все рівно б не дійшли, бо принципові суперечності були вже надто глибокі.

АБРАМЕНКО С.

ЮЗІВСЬКА СОЦІАЛЬ - ДЕМОКРАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ В РЕВОЛЮЦІЇ 1905 РОКУ

Економічна криза 1900 років, що поширилася в Донбасі на основі загально - російської та світової кризи, утворила надзвичайно сприятливі умови для поширення соціаль - демократичної пропаганди серед робітників Донбасу й зокрема серед робітників Юзівщини. Клясово відсталий і «неприступний» до цього часу Донбас тепер вистиг і став приступний для соціаль - демократичних агітаторів та пропагандистів. Під керівництвом цих останніх передові елементи копально - заводського пролетаріату Юзівщини почали організовуватися в соціаль - демократичні гуртки та групи. До виникнення цих гуртків та груп на копальнях та заводах Юзівщини катеринославський та почасті ростовський соціаль - демократичні комітети 1898 — 1902 р.р. провадили тут соціаль - демократичну пропаганду¹⁾.

Перший, правда, невеликий, але більш - менш міцний соціаль - демократичний гурток виник в казановому цеху юзівського заводу (тепер сталінському) 1901 року. Цього ж року, але значно пізніше, такий саме гурток, що, правда, з деякими культурницькими забарвленнями, виникає при механічному відділі доменного цеху. Через деякий час ці гуртки реорганізувалися в заводську соціаль - демократичну групу, яка перебувала в щільному зв'язку з катеринославським соціаль - демократичним комітетом і одержувала від нього нелегальну соціаль - демократичну літературу. Після від'їзду керівників ця група залишилася зовсім ізольованою аж доки не об'єдналася з донецькою спілкою²⁾. З цією останньою вона об'єдналася в кінці 1902 року через Стрільбицького³⁾.

Одночасно з заводською групою у виселкові Юзівка з ініціативи оправника Спижакова, що приїхав з Катеринослава, 1901 року виникла міська соціаль - демократична група.

¹⁾ Див. „Искра“ № 45 з 1 січня 1905 р.

²⁾ Див. звіти с.-д. комітетів II - му з'їздові РСДРП.

³⁾ З обслідування осередку юзівського заводу, складеного під керівництвом С. І. Гопнер.

Група ця спершу була дуже нечисленна. До неї входили переважно всі дрібні ремісники, голярі, шевці, дехто з друкарів, було двоє чи троє інтелігентів, молодих людей - екстернів, серед них і відомий робітник Соня Берлін. Майже всі вони були євреї. Зв'язків з околицьніми копальнями, навіть з самим новоросійським заводом в Юзівці, ніхто з них не мав і цим товаришам важко було такі зв'язки налагодити¹⁾.

На початку 1902 року ця група через Шестакова зв'язалася з донецькою спілкою РСДРП. Ця остання була за партійний центр всього Донбасу.

Донецька спілка, як партійний центр цілого Донбасу й під назвою спілки гірнозаводських робітників виник в січні 1902 року з ініціативи А. Шестакова та Йос. Машинського. Перший приїхав з Маріуполя, другий — з Ростова. Обоє з них, як організаторів спілки, призначив Ростовський комітет РСДРП, який найближче від усіх стояв в той час до роботи в Донбасі.

Зразу ж після свого виникнення спілка зв'язалася через Шестакова з юзівським соціально-демократичним гуртком і за його допомогою почала поширювати свої зв'язки та вплив далі. В березні 1902 р. вона зв'язалася з деякими соціально-демократичними комітетами, а в червні цього ж року повідомила конфіденційно «Искру» та «Рабочее дело» про своє виникнення. Протягом літа 1902 року спілка, через запрошення нею з різних місць близько десяти добре відомих групі робітників - пропагандистів за їхньою допомогою почала посилено розвивати організаційно-пропагандистську діяльність. Пропагандисти, які на запрошення спілки вступили на заводи, встигли до осені 1902 року організувати декілька робітничих гуртків у різних місцях юзівського району й допомогли спілці остаточно налагодити зв'язки з іншими, що вже існували в Донбасі, соціально-демократичними гуртками та групами²⁾. Приблизно на цей час визначилися й організаційні форми спілки. На чолі її стояв Ц.К., який об'єднував і літературну, і технічну, і організаційну діяльність. «Летючий загін» був його виконавчий орган. Члени останнього були агентами комітету для зв'язку його з місцевими групами та для розвозки літератури. Летючий загін складався виключно з робітників,

¹⁾ „Пролетарская Революция“ № 1, 1921 р., стор. 159.

²⁾ В Слов'янську, Луганську, Дружківці на Жиловській копальні, Микитівці, Юр'ївському заводі та інш. спілка гірнозаводських робітників була суто заводська організація. За об'єкт її діяльності були заводи Слов'яносербського, Бахмутського, Маріупільського повітів Катеринославської губ. та суміжної територ. краю Війська Донського.

тоді як до ЦК входили майже виключно інтелігенти. Виборів ніде не провадили, бо всю організацію було збудовано на суворо-послідовно запроваджених принципах кооптації та централізації.

Спілка від моменту свого виникнення складала виключно організацію революціонерів¹⁾. Персонально до керівного складу спілки до кінця 1902 року входили: Шестаков, Машінський — організатори, Балабанов завідував літературною діяльністю спілки та інш, а з кінця 1902 року — Машінський, Григоров, Богуцький та Олена Богуцька.

Восени 1902 року спілка, за фінансової допомоги капіталіста І. Є. Порамонова (кадета) організувала власну друкарню в Нахичевані²⁾, у жовтні того ж року випустила свою першу друковану відозву «К организованнм рабочим». В цій відозві спілка оголосила себе членом РСДРП і заявляла про свою солідарність з маніфестом 1898 року. В цій саме відозві спілка виклала свої основні завдання та програму.

Оформившись в такий спосіб, у кінці 1902 року, як соціал-демократична організація півдня, Донецька спілка гірнорудовських робітників вже в січні 1903 року організувала свою «техніку» й почала масову агітаційну роботу:

В кінці 1902 року під впливом загального ростовського страйку обидві юзівські соціал-демократичні групи, об'єднавшись, реорганізувалися на юзівський комітет РСДРП й почали масову агітацію. Величезних успіхів ця масова агітація досягла на початку 1903 року. Цьому сприяла й загальна обстановка, що змінилася, а саме, промислова криза 1900 — 1902 р.р., що змінилася на промислове пожвавлення в деяких галузях господарства. Безробіття, що придушувало до цього часу робітничий рух, починає поступово зменшуватися й робітничя кляса починає переходити у наступ, який характеризується зростанням кількості страйків 1903 р. Ось за таких обставин Юзівський соціал-демократичний комітет почав масову агітацію. З січня до квітня 1905 року комітет, за допомогою «Летючого загону» донецької спілки розповсюдив величезну кількість листовок та проклямацій. Ними буквально засипали всі копальні та заводи Юзівського району. Листовки, що їх розповсюджували, робили величезний вплив на робітників. Вони називали їх «голубками», «афішками», листами й т. інш.³⁾.

Озброєний успіх мала брошура Лібкнехта «Павуки та мухи» з додатком до неї «Сказки о попе и чорте». Листовки

¹⁾ Див. доповіді соц.-дем. комітета II з'їзду РСДРП, стор. 195, 197.

²⁾ „Пролетарская революция“, 1921 р. № 1, стор. 158.

³⁾ Див. відповідні №№ „Искры“ за 1903 р.

зворушили не тільки робітників, а й поліцію. Остання, щоб припинити зло, з самого початку почала масові труси робітничих приміщень, арешти та облави. Підчас трусів робітників звичайно били. Одночасно з облавами та трусами з церковних амвонів попи провадили антисоціалістичну пропаганду. Так, піп Рудченківської церкви доводив шкідливість соціалістичної пропаганди й громив соціалістів з церковного амвону, називаючи їх негідниками, прохвостами, невдалими студентами тощо.

Але ні облави поліції, ні попівські улещування особливих наслідків не дали, робітники, як і раніше, з охотою читали листовки, а юзівська соціаль - демократична організація, як і раніше, проводила свою велику агітаційну роботу. Але розгром та масові арешти не пройшли для неї без наслідків: з лав партійної організації поліція вирвала найактивніших її членів: Гуцайта, Чорного, Шуріса, Макса, Ліпкіна, Хайкіна та Шестакова. Проте, арешти все ж не могли припинити зовсім партійної роботи. Трохи поправившись від ударів, що їх завдала жандармерія в березні 1903 року, юзівська організація знову почала агітаційну діяльність. На цей раз всю її агітаційну роботу спрямовано було на переведення першотравневої кампанії, яку вперше розгорталося на Юзівщині й ініціатором якої була донецька спілка РСДРП. До цієї кампанії випустили й поширили серед робітників юзівського району першотравневі листовки та прокламації, які серйозно розбурхали масу. Проте, провести святкування першого травня не пощастило через погромний настрій юзівської поліції, в лавах якої першотравнева кампанія зробила переполох. Останню велику на розмах агітаційну кампанію Юзівський комітет провів у червні 1903 року. Дальші арешти примусили юзівський комітет згорнути на якийсь час цю важливу галузь партійної роботи й перейти до пропаганди в гуртках. Найшвидшому переходу до цього сприяв і II - й партійний з'їзд.

Пропагандистська робота, від якої на час агітаційно - масової кампанії відтягли всю владу, всі сили й увагу юзівської організації, починає з літа 1903 року знову розгортатися, знову починають більш - менш реґулярно збиратися гуртки. Налагоджується систематичні гурткові заняття, якими керують пропагандисти з професіоналів - інтелігентів. «За головну тему гурткових занять були політичні злободенні звістки»¹⁾. За якийсь час пропагандисти гуртків збиралися, щоб підсумувати свої успіхи в гуртках та розв'язати різні спірні питання, що стосувалися до їхньої діяльності. Такі збори пропаган-

¹⁾ Отчеты социал - демократических организаций ко 2 - му с'езду. Стор. 198.

дистів називали дискусіями. Керував цими зборами звичайно один з організаторів групи. Дискусії були двох типів: міські, де присутні були міські пропагандисти, та заводські, де збиралися пропагандисти заводських гуртків. Одночасно з гуртковими заняттями улаштовували масовки, на яких обговорювали деякі партійні питання та питання поточного моменту. Це був метод вербовки нових членів. Завдяки такій роботі юзівська організація настільки виросла й зміцніла, що могла знову почати агітаційну діяльність та вести систематичну підготовку до серпневого та вересневого страйків на підприємствах Гольдберга та юзівському заводі. З цього приводу юзівський комітет провів кілька зборів, на яких бувало 50 — 80 чол. заводських робітників та ремісників. На зборах виголошували промови на різні теми. Але поруч із цією роботою провадили й іншу агітаційно - масову роботу. В такій напруженій роботі проходив весь 1903 та 1904 р.р. Напруженість цю викликала криза, російсько - японська війна, а головне, систематичні арешти, які знову почалися в юзівській організації й які немилосердно мучили її протягом цілого року (з кінця 1903 року до вересня 1904 року). Систематичні арешти та провокації дезорганізували зовсім роботу юзівської партійної організації, яка лише на кінець 1904 року почала поправлятися від поліцейських ударів, при чому треба сказати, що на цей раз вона поправилася настільки, що в грудні 1904 року організувала свою окрему від Ростова техніку для всього Донбасу й взяла на себе ініціативу щодо скликання донецької партійної конференції та відновлення центру спілки гірнзаводських робітників.

Протягом 1903 року юзівський комітет, під безпосереднім керівництвом донецької спілки, встановлює зв'язки з усіма гуртками району й перетворюється на одну з могутніх соціально - демократичних організацій Донбасу. В грудні 1903 року юзівська соціально - демократична організація реорганізувалася в юзівську соціально - демократичну групу, яка ввійшла на автономних началах до спілки гірнзаводських робітників. На користь останньої група з своїх сум платила 20% на «техніку». На чолі юзівської групи стояв організатор, якого призначила спілка. Найближчими його помічниками були пропагандисти гуртків. Гуртки так само були низовими партійними ланками. З числа пропагандистів організатор обирав собі заступників. Останні, разом з ним, складали правління групи. На обов'язкові правління групи було: добір пропагандистів, улаштування страйків, розповсюдження нелегальної літератури, завідування коштами та запрошення промовців. Свої постанови правління групи передавало пропагандистам, а ці проводили їх в життя через членів своїх гуртків.

* * *

1900 — 1903 р.р. є, як відомо, період найжорстокішої непримиренної середпартійної боротьби «іскровців» з «економістами». Вся суть середпартійних суперечок між прихильниками «економізму» та «іскровства» зводилася, кінець - кінцем, до проблеми гегемонії робітничої кляси в революційному рухові Росії. «Искра» нещадно виявляла орпунуїстичну суть «економізму» та його оборонців з «Рабочего Дела». На осінь 1902 року більш як половина комітету заявила про свою солідарність з «Искрой», серед них і група «Южного Рабочего», катеринославський та донський комітети, під впливом і керівництвом яких організувалася соціаль - демократична спілка гірнзаводських робітників. Проте, остання про своє приєднання до «Искры» публічно заявила лише 18 квітня 1903 року у відозві своїй «Ко всем российским социал - демократическим организациям». В цій відозві соціаль - демократична спілка гірнзаводських робітників, визнаючи «Искру» за керівний орган та приєднуючись до її основних тверджень, відмовлялася, до скликання з'їздів, обговорювати деякі часткові суперечки з нею й утримувалася від критики тих чи інших її хиб¹⁾. Це відмовлення та її пізніше публічне приєднання до «Искры» свідчать, що в спілці були вагання. Хисткість її позиції potwierджує література, яку вона випускала. Перші проклямації, які видано було в березні 1903 року, не мали чітких політичних вимог.

Таку нечіткість політичної лінії спілки до березня 1903 року можна пояснити лише перевагою «рабочедельцев» в її керівних центрах і лише після зміни їхнього складу спілка більш - менш певно стала на іскрівську позицію²⁾.

Проте, не зважаючи на це на II - му з'їзді РСДРП спілка все ж не взяла чіткої лінії. Її представник Машінський в основних питаннях, що розкололи з'їзд на більшість та меншість, солідаризувався з тою групою, яку Ленін назвав у своїй брошурі «Шаг вперед, два назад» — центром або «колеблючимися». Цей центр був підпорою меншовизму на з'їзді. В післяз'їздівській боротьбі позиція спілки була ортодоксально меншовицька. На своїй першій та другій конференції спілка висловилася проти III - го з'їзду РСДРП.

Яку ж позицію у всій цій середпартійній боротьбі посідала найстарша організація спілки — юзівська? Треба думати, що

¹⁾ „Літопис Революції“, 1925, № 6, стор. 32 — 34.

²⁾ В своїх спогадах Петровський згадує, що прихильник економічної лінії, потім меншовиків, робив доповідь на Щербинівській копальні („Історія катерин. с.-д. орг.“, стор. 55).

юзівська організація в свій ранній період не могла мати чіткої іскрівської позиції, так само, як не мала її в той час луганська та інші¹⁾. Не могла тому, що самій їй важко було розібратися в тонкощах партійної боротьби. Спілка²⁾ ж через свою ідейну хисткість допомогти їй стати на іскрівський шлях не могла, а сил, які могли б піднести її до рівня принципово - політичної боротьби, в неї не було. І лише напередодні II - го з'їзду РСДРП позиція юзівського комітету робиться іскрівською (бо спілка також визнала «Искру»), «Искра» для неї перетворюється в той бойовий орган, навколо якого вона збирає нові й нові сили³⁾. Іскрівський напрямок комітету виявлявся і в літературі, яку він тоді розповсюджував (здебільша це передрук з іскрівських видань), інакше неможлива була б та величезна робота, яку юзівський комітет провів протягом 1903 року. Але якщо напередодні II - го з'їзду партії позиція юзівського комітету була іскрівська, то зовсім протилежною вона стала після нього.

Представники меншовицької спілки в своїх доповідях про II - й з'їзд, або зовсім нічого не казали про питання середпартійних розходжень, які розкололи з'їзд на більшовиків та меншовиків, або освітлювали ці розходження неправильно й тенденційно. Так, наприклад, зробив Бучинський, коли робив доповідь в юзівській організації про II - й партійний з'їзд. Через це принципіві суперечності між більшовиками та меншовиками проходили ніби повз юзівську організацію, й організація в цілому про них не знала. В них не розбиралися не тільки рядові члени партії, але й пропагандисти, а часто й самі організатори (Паперко, Шестаков), а ті з них, хто дійсно розбирався — були справжні меншовики (Голубенко, Спартак, Громан, О. Аусем, Бучинський та інш.)⁴⁾. Меншовицьке керівництво свідомо відтягало питання, що торкалися середпартійних розходжень, вводила юзівську організацію в оману.

Наскільки глибоко ця середпартійна боротьба пустила свої коріння в юзівській організації — сказати важко (даних більш менш точних нема). Але якщо взяти ті незначні дані, які ми маємо в своєму розпорядженні, зрозумілим робиться одне, що більшовики намагалися опанувати свідомістю партійних мас юзівської організації. Так, наприклад, Бондарева І. (пропагандистка) в своїх спогадах пише таке: «З центру до органі-

1) Див. проклямацію „К рабочим механического отдела завода Гартмана“, що переховується в справі Деп. пол. О. О. № 5, ч. 8, 1898 р.

2) „Искра“ № 40, 15/V 1903 р.

3) Спогади Хайкіна.

4) Спогади Бондаревої, Шестакова, Шуріса та інш.

зації приїздили представники від більшовиків та меншовиків. Від більшовиків виступав «Владимир» (справжнього прізвища «Владимира» встановити не пощастило). Троянський в своїх спогадах пише, що «з доповіддю про середпартійні розходження виступав більшовик «Мефодій» — Шуріс А. й підтверджує, що «робітничі маси були дійсно революційними й на окремі вихватки меншовиків з донецького комітету проти революційної романтики Леніна та його послідовників відповідали цілковитим ігноруванням меншовицьких мудрувань і йшли своїм шляхом — більшовицьким шляхом»¹⁾.

Від меншовиків у питанні про середпартійні суперечки виступали на всіх зборах Громан, Бучинський, Мацінський, Рідник, Голубенко (Спартак) та інші. Проте, були люди, які певної лінії не мали. До них належав і організатор Паперко.

Більшовики, хоч і мали деякий доступ до організації, але особливими успіхами похвалитися вони все ж не могли, бо партійне керівництво перебувало в надійних меншовицьких руках.

Це підтверджується тим, що уявлення про більшовиків та меншовиків в організації до революції 1905 року було неясне. «Маси, — каже Троянський, — не розуміли розходження верхів. Юзівська організація на II - му з'їзді спілки, що відбувся в грудні 1903 року на звіт делегата про II - й партійний з'їзд,голосувала за меншовицьку резолюцію з'їзду, яка засуджувала позицію більшості й висловлювала довір'я поведінці делегата (поведінка ж останнього на II - му з'їзді була поведінкою юзівського «багна»).

В дальших середпартійних розходженнях юзівська організація у всіх питаннях підтримувала меншовицьку спілку. Так, протягом 1904 року, а особливо після арешту комітету Спілки (квітень 1904 р.), юзівська організація, працюючи під керівництвом меншовицького донецького комітету, поширила близько 13 проклямацій²⁾, що їх випустив донецький комітет за підписом Спілки. Зміст останніх спрямований був проти війни, кризи та безробіття. Всі ці проклямації передруковано було із закордонних видань «Искры», тому головні питання війни в них трактувалося в меншовицькому дусі, а саме: підкреслювався династичний характер війни, що її почав цар, щоб зміцнити трон, відтягаючи маси від внутрішніх подій. Більшовики ж, як відомо, стверджували тоді, що, крім династичних мотивів, в цій війні значну роль догравали завоювальні тенденції

¹⁾ (Архів Сталінського істпарту. Папка спогадів).

²⁾ „Пора“, „К солдатам“, „К запасным“, „Кризис“, „Безработица“, „Война“ та інші.

бажання мати нові ринки. Юзівська організація, як найсильніша організація, що обслуговувала не лише територію свого району, але й територію майже всього Донбасу (в кінці 1904 року організувала «техніку» для всього Донбасу), передруковувала й розповсюджувала названі листовки без жодних приміток, а оскільки це так, треба думати, що з їхнім змістом вона була солідарна. Так на своїй конференції в червні 1905 року вона ухвалила резолюцію, що засуджувала скликання III-го з'їзду, вважаючи його «лише за нараду осіб, що пристають лише до однієї частини партії». Одночасно з цим юзівська група цілком схвалює поведінку всіх тих делегатів, в тому числі й делегата від донецького комітету... які відмовилися взяти участь в з'їзді й утворили окрему конференцію в Женеві ¹⁾.

На першій конференції донецької спілки, скликаній з ініціятиви юзівської організації в квітні 1905 року на доповідь про становище в партії та про скликання III - го з'їзду, юзівська організація голосувала за резолюцію, яка висловлювала протест проти скликання з'їзду в такий гарячий час ²⁾, так саме вона зробила й на другій конференції спілки, коли обговорювалося питання про III - й з'їзд РСДРП.

З усього сказаного вище видно, що юзівська організація в революцію 1905 года увійшла з половинчатим меншовицьким обличчям. Ця її половинчатість не могла не відбитися й на керівництві революційними боями юзівського пролетаріату в процесі революції 1905 року. Взагалі, навряд чи змогла б вона керувати цими боями з своїм меншовицьким гаслом: «підтримувати страйки, що починаються, надаючи їм політичного характеру» ³⁾, якби не корективи, що їх внесли більшовики, та не маси, які були настроені проти волі своїх ватажків, фактично по більшовицькому. Наскільки це вірно, покажуть події 1905 року, до викладу яких ми переходимо.

Чим же пояснити, що Донбас, зокрема Юзівка, цей найбільший промисловий район з міцним шаром в декілька десятків тисяч пролетарів опинився в меншовицькому полоні, в полоні непролетарської партії? Найправильнішою відповіддю на це питання може бути відповідь М. Попова про причини переваги меншовизму в всеукраїнському масштабі. «Ступінь клясової самосвідомості та революційної активності,— каже Попов,— залежить не тільки від ступеня розвитку продукційних сил і зокрема від розвитку великої промисловості, але й в не меншій мірі від взаємин робітничої кляси з іншими клясами,

¹⁾ „Искра“ № 102, 1905 р.

²⁾ „Искра“ № 99.

³⁾ „Искра“ № 108, 1905 р.

від впливу на робітничу клясу інших кляс, від загальних соціально - політичних умов»¹⁾).

Конкретно, де сильніше й політично - активніша буржуазія, там більший вплив вона мала на пролетаріят.

Буржуазія України, а зокрема дрібна, була свідоміша й політично - активніша, як буржуазія Росії, вплив її на пролетаріят був більший. Якщо до цього додати національний гніт, в якому перебувала Україна, то багато дещо стане ще зрозуміліше. Національний гніт був причиною політичної активності не тільки української дрібної буржуазії, але й єврейської, при чому єврейська буржуазія в українських містах переважала над українською²⁾. Потворливі ж форми національного гніту («черта єврейской оседлости»), які відчувала на собі ця єврейська буржуазія та дрібнобуржуазна інтелігенція, штовхали їх в бік робітничої кляси та соціаль - демократизму. Нема нічого дивного в тому, що революційний рух почався раніше серед них (Бунд організувався 1897 р.). А єврейський робітник, будиши свідомішим, але через своє становище у виробництві (дрібна та кустарно - реміснича промисловість), що стояв ближче до неї, більше відчував на собі її вплив. А якщо взяти на увагу, що в соціаль - демократичних організаціях України було чимало дрібно - ремісничого єврейського пролетаріату та єврейської інтелігенції, то зрозуміло буде, чому меншовики в цих організаціях посідали командні становище: До всього сказаного треба додати, що на Україні робітничі аристократичні кола, які через своє привілейоване становище більше тягли до меншовиків, як до більшовиків³⁾. Якщо все сказане вище вірне для соціаль - демократичних організацій у всеукраїнському масштабі, то тим більш вірне воно для юзівської організації. Справді, що за своїм соціальним складом уявляє юзівська організація? Якщо ми придивимося до неї ближче, то побачимо, що основне ядро складають ремісники, перукарі, кравці, шевці, годинники, прикажчики, оправники, дехто з робітників поліграфічної промисловости та частково інтелігенція: фельдшери, фармацевти, акушерки, вчительки, юристи та інші. Як бачимо, склад не пролетарський, недурно ж юзівську міську організацію називали організацією ремісничою. Ця публіка в більшості єврейська за національністю в силу умов національного гніту своєю революційністю випередила індустріальний пролетаріят. А національний гніт на Юзівщині дійсно набирав диких форм: поножовщина між «хохлами» та

¹⁾ „Нарис з історії КП(б)У“, стор. 57.

²⁾ Там саме.

³⁾ М. Попов — „Нарис з історії КП(б)У“, стор. 59.

«кацапами» та чорносотенні погроми. Але, прийшовши до соціал - демократизму, ці особи через свій соціальний характер не могли остаточно порвати з своїм дрібнобуржуазним минулим, не могли піднятися вище дрібнобуржуазної революційності, а тому немає нічого дивного, що меншовизм тут знайшов для себе сприятливий ґрунт.

До складу міської організації входив незначний прошарок висококваліфікованих заводських робітників. Ця робітнич аристократія або точніше напіваристократія, яка одержувала більшу заробітню платню од пролетаріату копалень, яка жила в сприятливіших умовах, відчувала на собі сильніший вплив дрібнобуржуазного оточення. Досить, того факту, що серед квалікованих робітників юзівського заводу (тепер сталінського) були поширені культурницькі тенденції і деяка зневага до політики. Багато робітників передплачувало й читало «біржовку» та «Русское чтение» з чорносотенним напрямком ¹⁾.

Зрозуміло, що це оточення було сприятливим ґрунтом для меншовизму, проте ми повинні оговоритися. Меншовизм у заводській організації був трохи інший. Відсутніс ть інтелігенції в її давах позбавила її від тої політичної розгнужданости, яку можна було спостерігати в організаціях і з інтелігентським складом. Найкращим підтвердженням цієї нашої думки буде те, що робітники - меншовики, які щільно були зв'язані з робітниками у хвилі революційних подій 1905 року, йшли разом з більшовиками, під керівництвом останніх, на штурм самодержавства. Але про це нижче.

* * *

Вся попередня велика революційна робота юзівської соціал - демократичної організації була ніби її генеральною репетицією перед революційними подіями 1905 року, що насувалися. А події ці не примусили себе довго чекати. Придушений на початку війни патріотичним чадом, мобілізаціями, військовим станом, кризою та безробіттям, що загрожувало голодною смертю робітникам, революційний рух знову прокидається, заявляючи про це урядові загальним 22 - х денним грудневим страйком бакінських нафтовиків. Ще не встиг закінчитися страйк в Баку, як вже 3 січня застрайкували путилівці. Путилівці підтримали інші петербурзькі фабрики та заводи, і вже 7 січня 1905 року страйкувало понад 150 тисяч робітників; утворився напружений страйковий стан. Перед урядом знову замаяли примари наступної революції.

¹⁾ Спогади Гордієнка.

Першим грізним її провісником було 9 січня 1905 року. Звістки про розстріл петербурзьких робітників та загальні страйки, що злилися в єдиний могутній потік, дійшли й до робітників Донбасу, зокрема до робітників Юзівщини. Під їхнім впливом юзівці заворушилися. Першими зрозуміли й відповіли на криваві події економічним страйком металісти юзівського заводу (тепер сталінського).

Страйк на юзівському заводі почався з того, що робітники механічного, казанового, кузнечного та ливарного цехів обрали делегатів і послали їх до контори подати 13 економічних вимог, що їх вони виставили. Директор заводу відмовився говорити з делегатами. Тоді делегати, що повернулися, припинили роботу в своїх цехах і о 5 - й годині вдень припинено було роботу на всьому заводі. 18 січня страйкарі, не дочекавшись відповіді на свої вимоги від дирекції, пішли на ларівський базар і там влаштували мітинг. На мітингу розв'язано було питання про продовження страйку. Виявилось чимало робітників, що вагалися. З цього скористувалася дирекція, яка зразу ж поспішила в писаній формі відповіді на всі вимоги робітників. Відповідь, по суті, не задовольняла жодної їхньої вимоги. Викликали козаків, і страйк було зірвано.

Цей перший страйк 1905 року юзівці почали неорганізовано, відбувався у них, як ми бачимо, недружно й закінчився поразкою. Причина — нікому було розворушити й організувати. Надто багато було «сіреньких», що не переварилися ще в фабричному казані робітників, надто слаба й нечисленна була заводська підпільна соціяль - демократична організація, отже й організувати страйк десятитисячної робітничої армії їй було надсилно.

Під безпосереднім впливом юзівського страйку 20 січня відмовилася спускатися в шахту нічна зміна забійників пастухівської копальні, а 24 та 25 січня застрайкувала частина забійників чулківської копальні та 15.000 робітників шахт та заводу Макіївського району ¹⁾. В лютому 1905 року страйкували шахтарі риківських копалень, а 22 лютого знову застрайкувало 12.000 робітників юзівського заводу та шахт. 23 лютого з солідарности застрайкувало 5.000 робітників копальні «Ветка», робітники всіх друкарень та ремісничих майстерень виселка Юзівки, шахтарі Рутченківської, Вознесенської та інш. копалень. Страйк охопив весь юзівський район.

Страйкарі юзівського заводу виставили на цей раз 27 економічних вимог, з яких головні: 8 - мигодинний робочий день, збільшення заробітної платні, звільнення підрядчиків, увіч-

¹⁾ „Искра“ № 87, 1905 р.

ливе поводження, підвищення розцінок та інш. Цей страйк відбувався надзвичайно організовано й дружно. Не зважаючи на загальну солідарність та організованість, дирекція на вимоги робітників відмовила, оголосила локавт і викликала на всякий випадок військо. Як бачимо, страйк юзівських робітників знову закінчився катастрофою. Проте, на досвіді цього страйку робітники переконалися, що самої економічної боротьби за краще майбутнє не досить. І навіть більше, що насамперед треба висувати боротьбу політичну ¹⁾.

Ця перша хвиля січневих страйків, протестів юзівського пролетаріату відбувалася під безпосереднім впливом та керівництвом юзівської соціально-демократичної групи, яка тільки що видужала від своїх осінніх провалів і поставила техніку, відразу ж кинула всі сили, вміння та енергію на їх організацію. За її безпосередньої участі відбувався страйк на юзівському заводі, під її керівництвом виставлено було 13 економічних вимог, які поставили адміністрації юзівського заводу підчас першого страйку та 27 — підчас другого. Напередодні страйку вночі проти 17 січня вона розкидала проклямації Донецької спілки РСДРП під назвою «В единении сила» ²⁾.

В цій проклямації говорилося про надзвичайно важкий стан донецьких робітників, а також пояснювалося, що «наша сила у сто разів більша за сили капіталістів, що довели ростовські, київські, одеські та катеринославські робітники. Тепер це доводять петербурзькі, московські, віленські, ковенські робітники. Ці робітники зрозуміли, що звільнитися вони можуть лише тоді, як об'єднуються всі разом і спільними зусиллями боротимуться проти гніту». Листовка закінчувалася такими словами: «Тепер вимагаймо, щоб хоч трохи поліпшили наше життя (далі йдуть 8 економічних вимог) ³⁾». Пам'ятаймо, що добитися цілковитого звільнення ми зможемо лише тоді, коли матимемо можливість вільно боротися проти своїх експлуататорів, об'єднатися в робітничі спілки, вільно збиратися та обговорювати свої робітничі справи.

Хоч у цій листовці й немає справжнього заклику до страйку, немає також і певних чітких формулювань, проте вона мала свій вплив на робітників.

Не зважаючи на невдалий січневий страйк юзівських металістів, юзівська соціально-демократична група ще з більшою енергією, силою та швидкістю розгортає далі нову велику агі-

¹⁾ „Социал - демократ“ № 7.

²⁾ Архів сталінського істпарту, справа № 4, 17, 1905 р.

³⁾ Ці 8 економічних вимог покладено було в основу 13-ти, що їх виробили робітники в процесі першого страйку на юзівському заводі.

таційну кампанію, оре цілину політичної відсталості не лише юзівського пролетаріату, але й пролетаріату інших донбасівських районів, втягаючи до своєї роботи нові й нові шари робітників. В кінці січня юзівська група випустила й поширила в декількох тисячах примірників нову проклямацію під назвою: «В бой за свободу».

Ця листівка давала яскравий опис петроградських подій 9 січня, роз'яснювала їхнє політичне значення й закликала до боротьби. «Будьмо готові почати з того, на чому довелося закінчити нашим петербурзьким братам! Будьмо готові збройно завоювати свободу». Після цієї листівки пише в своїх спогадах тов. Троянський: «Симпатії робітників до соціал - демократичної партії виросли ще більше. Ширше стало поле для її діяльності. Нарешті 17 лютого напередодні другого страйку шахтарів риківської та щербинівської копадень юзівська група поширила нову проклямацію під назвою: «Требования рабочих Рыковского и Щербиновского рудников». Разом з цими проклямаціями, випускають тисячі інших: «Послание Гапона», «Ко всем рабочим и работницам», «19 февраля», «К юзовским рабочим и работницам», «К рабочим Юзовского района», «К ветковским и юзовским рабочим», «Что же дальше?» та інші, які розповсюджували далеко за межами Юзівщини ¹⁾.

Під впливом цієї соціал - демократичної агітації другий страйк юзівських металістів перетворився на загальний і мав тривалий характер (близько 3 тижні), на чолі його стояв страйковий комітет, яким керував соціал - демократ Обнищенко (член заводської соціал - демократичної організації). Страйк проходив надзвичайно організовано й дружно. Тільки льокавіти, арешти та козацькі нагаї могли зламати його.

Чим же все таки пояснити, що, не зважаючи на велику сміливу агітаційно - масову кампанію, яку провадила юзівська соціал - демократична організація, всі зимові економічні страйки юзівського пролетаріату не переросли на політичні й не закінчилися успішно?

П о п е р ш е, тим, що юзівська організація в своїй попередній роботі не приділяла досить уваги політичній агітації, не намагалася, за її допомогою, розбити косність, цехівщину, клясову темряву юзівських робітників, зокрема, найбільш відсталой їхньої частини — шахтарів і піднести їх до рівня загальноклясових інтересів. Замість того, щоб за допомогою політичної агітації розбити віру юзівських робітників в сприятливі наслідки мирної боротьби, керівники юзівської організа-

¹⁾ Архів Сталінського істпарту.

ції ніби пристосовувалися до їхніх відсталих поглядів. Доказом цього є те, що в першому циклі економічних страйків 1905 року та напередодні їх зовсім не було політичної агітації. В наслідок найменша ж спроба окремих соціал - демократів надати страйковій політичного характеру, зустрічала дружній опір від малосвідомих робітників — «не треба політики»¹⁾. Це потверджується й тим, що підчас загального лютневого страйку юзівців виступи всіх промовців мали переважно - економічний характер і лише робилося натяки на уряд, а коли один з робітників спробував заговорити про свободу зборів, друку, страйків та інш. так з натовпу закричали: «не треба нам сторонніх», знявся галас і збори відмовилися слухати промовця. В той же час на спробу поліції заарештувати промовця, що тільки не виступав, ті ж збори відповіли: «ми заарештовувати не дамо, бо він говорив за нас і нехай сам іде, куди хоче»²⁾. Аналогічне повідомляє й інший кореспондент «Социал - демократа» — «... Лютневий страйк юзівців, — пише юзівський кореспондент, — щодо грандіозности перебільшив всі сподіванки. Робітники й сами не думали, що страйк матиме такі величезні розміри. Протягом тижня й довше відбувалися величезні мітинги в 12 — 13 і до 15 тисяч чоловіка. На жаль, попередня робота була настільки слаба, що на даний момент не зібралось досить великої організованої маси, за допомогою якої можна було б провести політичну агітацію»³⁾. Думаємо, що кореспондентові не довелося б висловлювати жаль, якби політична агітація в попередній роботі соціал - демократів посідала б відповідне місце.

Керівна верхівка юзівської організації в дні січнево - лютневих боїв пристосовувалася до стихійного руху. Це доводить і те, що всі вимоги страйкарів мали виключно економічний характер. При чому своїм змістом вони на всіх копальнях, що страйкували, були однакові. Цей факт свідчить як про те, що соціал - демократія тою чи іншою мірою керувала страйками, так і про те, що ця ж організація на даному етапі не ставила собі завдання перевести страйк економічний в політичний. А «без щільного зв'язку економічного й політичного страйків дійсно широкий, дійсно масовий рух неможливий; політичний страйк будить та ворушить відсталіх, об'єднує та поширює рух, підносить його на вищий ступінь»⁴⁾. Наголос на економічних страйках свідчив про хвостизм юзівської організації.

¹⁾ Із звіту петровської групи.

²⁾ „Социал - демократ“ № 4, 1905 р.

³⁾ „Социал - демократ“ № 7, 1905 р.

⁴⁾ Ленін. Твори т. XI, стор. 165.

Нашу думку про те, що політична агітація в роботі юзівської організації була на задвірках, потверджує, як нам здається, і губернаторове повідомлення: «взагалі страйки робітників в губернії, — повідомляє міністрові катеринославський губернатор, — хоч і мають мирний характер, хоч і підкреслюють виключно економічні потреби, але, безсумнівно, ними керують особи сторонні в робітничих колах. Пояснюється це, поперше, майже цілковитою тожожністю вимог на всіх фабриках, заводах та гірних промислах, а подруге, із слів робітників, що пробалакуються, які, дійшовши згоди, утримуються від остаточної відповіді до одержання ніби то вказівок, від якихось керівників. Проте, робітники стережуться пускати на свої наради незнайомих їм осіб, які підносили б янесь питання політичного характеру»¹⁾.

Ми думаємо, що всі наведені тут факти тою чи іншою мірою потверджують нашу думку, що її ми висловили в першій тезі. Подруге, тим, що керівництво юзівською групою було в основному меншовицьке. У всьому виявлявся острах, як би страйки не пішли далі й не був би зірваний в такий спосіб накреслений плян.

Про цю половинчатість свідчать проклямації свої та спілки, які розповсюджували без усяких приміток. Так, наприклад, проклямація донецької спілки «В єдиненні сила», яку юзівська організація розповсюджувала у великій кількості на копальнях, а особливо на юзівському заводі, напередодні першого страйку металістів, не мала особливої політичної витриманости та чіткості вимог. Замість чітких політичних вимог в листівці писалося: «Пам'ятаймо, що добитися цілковитого звільнення ми можемо лише тоді, якщо матимемо можливість вільно боротися проти своїх експлуататорів, об'єднатися в робітничі спілки, вільно збиратися та обговорювати свої робітничі справи»²⁾. Від цих слів відгонить західно-європейським тредюнізмом. Замість боротьби за владу³⁾ робітників, пропонували боротьбу за завоювання вільних спілок. І це тоді, коли вже палав революційний вогонь по всіх завулках Російської імперії, коли 9 січня поставило на порядок денний питання про збройне повстання. Очевидно ватажки юзівської організації не погоджувалися з більшовицькою оцінкою подій 9 січня, яке, на їх думку, було першим днем революції. Листівка «Требование рабочих Рыковского и Щербиновского рудников», що її випустила юзівська організація в лютому 1905 року на-

¹⁾ Історично-рев. архів, справа № 4, ч. 17, т. 2, 1905 р.

²⁾ Переховується в Сталінському істпарті.

³⁾ Маємо на увазі боротьбу за демократичну диктатуру пролетаріату й селянства.

передодні страйку робітників названих копалень, чітко формулювала лише економічні вимоги. Очевидно, керівники юзівської організації вважали, що відсталі шахтарські маси ще не вистигли для політичної боротьби, так нащо ж передчасно розбуркувати їх від політичного сну. Адже в завдання меншовиків входило надавати стихійному рухові по змозі організованого характеру, та політичного забарвлення, але ні в якому разі не викликати його. В дальшій серії листівок «Послание попа Гапона», «К юзовским рабочим», «Что же дальше?» і т. інш. соціалъ - демократія закликала робітників до боротьби з царатом, але, коли ці робітники дійсно брали за шкіру самодержавство, соціалъ - демократія розгублювалася й плеталася в хвості. В наслідок, розбуркані нею маси переростали своїх ватажків і йшли через їхні голови. Рух з організованого ставав стихійним і закінчився нічим. Цю нашу тезу підтверджують всі наші страйки на першому етапі боротьби юзівських робітників (січень - лютий), які починалися стихійно, проходили не дружно й закінчувалися поразкою. Цю саме тезу потвердять страйки червневий та липневий, а також дальші події, але про це нижче. А тут ми повинні сказати, що тов. Шуріс правий, коли стверджує, що юзівський пролетаріят ішов поза волі своїх керівників по суті в більшовицькому напрямку, не зупиняючись на півдорозі.

І потрете, тим, що людські сили юзівської організації, якщо рівняти до розмаху робітничого руху в січні - лютому 1905 року, були настільки незначні, що їх ледве вистачало на те, щоб допомогти робітникам виробити вимоги та обслужити їх листівками. Все ж останнє йшло самопливом.

* * *

Невдача на першому етапі боротьби юзівського пролетаріату означала потребу перебудувати роботу, перейти до дальшого етапу. Треба було будь - що - будь добитися такого стану, коли б економічні страйки, що переважали до цього часу на Юзівщині, перетворилися б на страйки політичні та загальні, а потім переходили б у збройне повстання. А для цього треба було; поперше, перенести агітаційно - пропагандистську роботу глибоше в робітничі маси, подруге, роботу цю треба змінити так, щоб основна її суть спрямована була не лише на констатування тяжкого економічного стану, але й на піднесення, головне, політичної свідомости юзівського пролетаріату. Щоб пролетаріят нарешті зрозумів, що єдиний шлях до його економічного й політичного розкріпачення — це шлях політичної боротьби та збройного повстання; і потрете, для всього цього

партійне керівництво треба перебудувати так, щоб воно було революційним, а не опортуністичним, щоб спрямовувало свою діяльність на розгортання боротьби, щоб дійсно розгорнуло її й на певному етапі й за певного співвідношення сил могло цю боротьбу перетворити на збройне повстання. Повстання повинно бути підготовлено технічно, інакше будуть лише самі балачки. Керівництво повинно бути таким, щоб в пролетаріаті воно бачило основну рушійну силу, щоб могло цю силу направити до однієї мети — до захоплення влади й встановлення спершу демократичної диктатури пролетаріату й селянства, та потім перетворити її на дійсну диктатуру пролетаріату. Інакше воно (керівництво) лише заважатиме. Подивимося ж як з цими завданнями упоралася юзівська організація.

Ми зазначали вище, що на початок 1905 року юзівська соціаль - демократична група видужала настільки, що налагодила самостійну техніку й розвинула велику агітаційну роботу. Поруч з цим ожила й середпартійна робота. Особливо поживилася вона після приїзду «Мефодія», «Степана» та інш. Новий 1905 р. юзівська соціаль - демократична організація почала формально великою товариською вечірною, по суті загальноміськими зборами юзівської с.- д. організації, на яких виступив більшовик «Мефодій» з доповіддю про «ставлення соціаль - демократів до японської війни та російського лібералізму» та про ставлення до «земської кампанії». Це було чи не перше велике досягнення більшовиків в юзівській організації. З цього моменту питання середпартійних розходжень більше не замовчували. Одночасно з підвищенням пульса середпартійного життя, поживилася й масова робота юзівської організації: улаштовували масовки в 200 — 300 чоловіка. «Масовки, — пишуть в спогадах Петренко, Гордієнко, Троянський та інш ¹⁾, зробилися тепер звичайним явищем. Через них організація втягла до партії нові сили й зв'язувалися глибше з робітничими масами. Завдяки масовкам збільшилися й зміцніли зв'язки з копальнями, виникали нові гуртки. Гуртки організувалися в Макіївці, на Вітці, на Берестово - Богодухівській, Риківській та інш. копальнях.

Особливої уваги організація приділила політичній підготовці першотравневої кампанії 1905 року. Юзівська організація на переведення цієї кампанії зосередила всі сили. По шахтах та заводах розкидали першотравневі листки. 18 квітня в Юзівці відбулися збори організованих робітників та робітниць, на яких було близько 100 чоловіка. На зборах виголошено було промову про 1 травня, про підготовку до всеросій-

¹⁾ Архів Сталінського істпарту. Папка спогадів.

ського повстання, озброєння робітників та про політичну боротьбу. Промови закінчувалися захопленими вигуками та співом революційних пісень. На цих же зборах провели перший збір грошей на озброєння ¹⁾. На 30 квітня передбачалося улаштувати масовки в Скородошинському лісі. Крім того, готувалися до першотравневого страйку та демонстрації, але провал став на перешкоді їхнього здійснення. Першотравневу кампанію було зірвано.

Поліція, перелякана зростанням партії та поширенням її зв'язків, почала репресії.

Так, в квітні на 12 - й лінії заарештовано було двох товаришів, що розкидали проклямації. Один з них перукар Співак. Вночі проти 23 квітня в будинкові Брехера на 12 - й лінії викрито було штаб - квартиру юзівської організації. Заарештували Тодромовича та Семенова. В цьому ж приміщенні знайшли більше як 15.000 різних листівок та нелегальних газет, печатку з написом «Юзовская группа Донецкого комитета РСДРП», подушку для фарби до неї, шовковий прапор червоного кольору розміром близько два аршини з написом на ньому: «Да здравствует всеобщее Учредительное собрание, «Ю. Г. РСДРП ДК», атрамент для гектографа, друкарську фарбу, валик та шрифт ²⁾.

Але й після цього провалу юзівська організація, швидко відновивши свої сили, знову взялася до роботи. І вже в травневому звіті групи повідомлялося, що «робота день-у-день поширюється, часто збираються гуртки, летючки, інколи масовки, зростають зв'язки на копальнях» і т. інш.). В червні та липні всі сили організації знову було притягнуто на переведення економічного липневого страйку юзівського пролетаріату. Страйки виникали майже на всіх великих підприємствах юзівського району. Керували ними місцеві організації РСДРП. З ініціативи карпівської організації юзівська група випустила гектографований листок «К карповским рабочим», в якому пояснювалося економічні вимоги. Крім того, розповсюджувано листівку донецької спілки під назвою «К шахтерам».

В процесі страйку на мітингах соціаль - демократи провадили одночасно з економічною агітацією й політичну, намагаючись надати страйковій більш-менш політичного забарвлення. На цей раз їх слухали терпляче. В наслідок у поставлених адміністрації економічних вимогах, були й політичні

¹⁾ „Искра“ № 101.

²⁾ Сталінський іспарт, справа № 191 (КГЖУ).

³⁾ „Искра“ № 103.

вимоги, а саме: свобода слова, друку, зборів, спілок і т. інш. 1). Але льокавти та козацькі нагаї знову зламали енергію страйкарів. Знову програли страйк. Після нього почалася деяка тиша, але й вона не могла тепер загасити іскри політичної агітації, що розгорялася ще з періоду травневих та літніх економічних боїв. Іскри цієї агітації дедалі більше розгорялися, поки, нарешті, не розгорілися у велике полум'я жовтневих та грудневих політичних демонстрацій. Особливо сприятливими умовами для агітації були Цусіма, повстання на «Потемкіне» та маніфест 17 жовтня. Після цих подій за допомогою соціаль-демократів широкі робітничі маси Юзівщини прилучалися до політичного життя країни; зростає велика потреба в соціаль-демократичній літературі, агітаторах - професіоналах. Професіонали з сил вибивалися, щоб встигнути задовольнити потреби мас, що зросли. Масовки в 200—300 чоловіка зробилися звичайним явищем. За браком агітаторів - пропагандистів гурткові заняття тепер часто провадили самі робітники. Звільнені ж за страйк з підприємств робітники соціаль-демократи вступали на роботу на околишні копальні й організували там нові соціаль-демократичні групи. Соціаль-демократична організація зростала, зростає і її ідейний вплив. Відчувалася лише велика потреба в кваліфікованих силах.

Щоб полегшити якомусь цю потребу, виписували професіоналів з інших міст. Так, у серпні приїхали для роботи до Юзівки 5 професіоналів: «Надежда», «Яков», «Степан», «Александр», «Саратовський» та «Фома», трохи пізніше Ж. Епштейн, Б. Сойфер, Бердичевський (він і Горловський), «Павел», «Кузнец», 2) «Нікіта семінарист», «Адам» 2) та інш.; вже працювали «Леонід», «Макар», (Комаров), «Михельє» та інш. Із збільшенням кваліфікованих сил робота ще більше поживляється й свого апогею вона досягає в жовтневі та грудневі дні, коли під впливом всеросійського жовтневого страйку юзівський пролетаріят, під керівництвом соціаль-демократії, починає рішучу боротьбу з самодержавством, боротьбу за Установчі збори та політичні свободи.

Рішуча боротьба за ці гасла почалася з осені через посилення масовок, страйків та збройних демонстрацій. Так, 7 жовтня увечері після концерту в Юзівці відбувалася велика збройна демонстрація. Демонстранти з червоним прапором пішли від театру до першої лінії з вигуками: «Долой государ-

1) Спогади Дебелого. Архів Катерин. Губ. Жанд. Управ. Справа № 4, ч. 17.

2) Більшовик.

3) Більшовик.

стенную думу и долой самодержавие»¹⁾. Вартові городовики намагалися розігнати цю демонстрацію, але на відповідь продунали постріли. Городовики відступили. Їх заступив козацький роз'їзд, який розігнав демонстрантів нагаями, при цьому декількох учасників було заарештовано²⁾.

Такі збройні демонстрації відбувалися скрізь, де були соціалі - демократи. Масові політичні кампанії та демонстрації звичайно супроводилися розкиданням проклямацій. Під впливом масовок, друкованої агітації, демонстрацій та загального страйкового піднесення в країні, відбувалися економічні страйки шахтарів на Лидіївській, Рутченківській та інш. копальнях, а 10 жовтня оголошено було вселюдний страйк на Катерининській залізниці. Підчас страйку відбувалися, під керівництвом соціалі - демократів, вселюдні мітингові кампанії. Всеросійський залізничний страйк, який підтримав пролетаріят всієї країни, примусив царський уряд «дарувати» маніфест 17 жовтня. Цей царський маніфест робітничу кляса всієї країни зустріла величезними політичними демонстраціями — протеста з вимогами Установчих зборів та Тимчасового уряду.

Звістки про маніфест 17 жовтня до Юзівки прийшли 19 жовтня. В той же день юзівська соціалі - демократична група організувала мітинг, а 20 вселюдну політичну демонстрацію в Юзівці. На мітинзі вперше промовці соціалістичних партій заговорили відверто. Першою вимогою вільних зборів була амністія. З цього моменту починається хвиля політичних мітингів та демонстрацій під керівництвом юзівської групи у всьому районі. В ці дні, так званих «свобод», особливо розквітла партійна преса групи. Регулярно одержували також газети: «Новая жизнь», «Начало», «Вперед» та «Пролетарий». Регулярно скликали загальнопартійні збори та гуртки.

Але дні «свобод» тривали не довго. Соціалі - демократичній агітації та революційним демонстраціям протиставлено було чорносотенну агітацію та погроми. Пройшла серія погромів у Юзівці, Харцизьку, Макіївці та інш. Капіталісти та місцева влада зосереджували військо. Погроми та козацькі нагаї придушують революційний запал юзівського пролетаріату. Погроми, козацькі нагаї та невдалі економічні страйки в жовтні остаточно переконують юзівський пролетаріят, не лише його передову свідому частину, в нікчемності економічної боротьби без боротьби політичної. А тому, в грудневі дні 1905 року вся

¹⁾ Архів Катеринославськ. Губ. Жанд. Управ. Справа № 691 за 1907 р.

²⁾ Архів Сталінського істпарту. Справа № 206.

увага робітників зосередилася, головне, на питаннях боротьби політичної. Не було жодної видатної події в країні, на яку б юзівський пролетаріят так чи інакше не реагував. Юзівська ж соціалъ - демократична група з свого боку з приводу кожної такої події, випускала десятки тисяч листків та організувала широкі політичні мітингові кампанії.

В той час, як перші зимні страйки відбувалися без всякої політичної агітації, економічні страйки літнього періоду мали хоч і дуже обережну, про те все ж політичну обробку. В жовтневі дні 1905 року політична агітація та політична боротьба на Юзівщині набули прав громадянства, особливо яскраво виявилось це в боротьбі проти Булигінської думи, за бойкот якої висловилася одностайно юзівська соціалъ - демократична організація. Для більш же успішного переведення цієї тактики бойкоту ця організація виробила певний план агітації серед мас і революційного протесту, яку передбачалося запропонувати наприкінці кампанії¹⁾. Крім цього, на районових зборах представників пропагандистських гуртків було проведено постанову організувати мітинги протесту проти Булигінської думи по підприємствах. Один з таких мітингів було проведено на контрольних воротах юзівського заводу з Ларінського боку. І, нарешті, в бурхливі грудневі дні політична боротьба досягла свого найвищого розквіту. В період думської кампанії оформилися старі, що виникли в жовтні для самооборони від погромів, бойові дружини й виникли нові. Так з ініціативи Макарова виникла бойова дружина на ст. Юзово. Озброєна вона була револьверами та списами, що їх зробили в депо ковалі Цурков та Півоваров. З ініціативи цього ж Макарова організовано було на ст. Юзово страйком, який по суті тримав владу в своїх руках на юзівському вузлі в грудневі дні. Це видно хоча б з того, що він дав розпорядження, згідно з яким установлено було особливий збір з пасажирів, яким дозволяли проїздити в делегатських потягах. Збір цей ішов до особливого фонду, з якого страйком сплачував потім заробітну платню залізничникам - страйкарям.

Страйком на юзівському вузлі провадив велику політичну роботу й не тільки на словах. Так, наприклад, їхня політична боротьба торкнулася й селянства близьких сіл. В бюлетені страйкового комітету повідомляли, що «село Олександрівка, в кількості 400 чоловіка, приєдналася до юзівців. Висловлюють готовність взяти участь в боротьбі за свободу, жертвуючи своїм життям... Селяни села Красногорівки та Софіївки, в кількості 200 чол., приєднуються до селянської спілки й висловлюють

¹⁾ „Искра“ № 102. Звіт юзівської організації за червень.

свою солідарність з вимогами залізничних службовців»¹⁾. Швидко реагував страйковий комітет і на розповсюдження чорносотенних чуток, суть яких зводилася до того, що, мовляв, шахтарі збираються громити залізничників. Щоб розрядити цю атмосферу, страйком зв'язався з юзівською Радою. Остання, щоб розвіяти ці чутки, провела на копальнях та заводах свого району велику роз'яснювальну кампанію й ухвалила резолюцію, в якій вітала страйк залізничників. В наслідок надіслано було делегатів від шахт та заводів, які на спільному з залізничниками мітингові заявили, що шахтарі не тільки не збираються громити, а навпаки, солідарні з ними й якщо не приєднується до них, то лише тому, що перебувають під загрозою закриття власниками шахт та заводів.

Всі зазначені факти про страйком ст. Юзово дають нам право гадати, що там були більшовики, зокрема ми думаємо, що одним з них був Макаров.

Крім бойової дружини, на ст. Юзово була організована з ініціативи заводського комітету бойова дружина при юзівському заводі. Персонально до неї входили: „Макар“ — організатор дружини, Гр. Колчанов, Ів. Панфілов, С. Волков, шахтар В. Романенко, шахтар Іван Сенченко, Д. Корнієнко, М. Задависвічка, Я. Шатловський, П. Прокопенко, Н. Рижов і один кронштадтський матрос, прізвище якого встановити не вдалося. Останній був керівником десятка бойової дружини. Дружину цю організовано на початку 1906 року для охорони мітинга, на якому виступав депутат першої Думи Михайличенко. Після мітингу, згідно з директивами Юзівського Комітету, у дружинників зброю одібрано, а їх розпущено. Проте, деякі товариші (І. Панфілов) відмовилися віддати зброю й організували гурток анархістів-терористів²⁾. Такі ж дружини виникли й на цілій низці інших копалень та заводів району, а також і при юзівській Раді робітничих депутатів. Ініціатором останньої був більшовик «Степан». Останній факт дає нам право думати, що й в юзівській Раді також були більшовики.

Юзівська Рада робітничих депутатів, ставши в момент свого виникнення єдиною владою в районі, організувалася підчас вселюдного грудневого страйку та під впливом його з ініціативи юзівської соціально-демократичної групи. Разом з нею виникли ради робітничих депутатів в Макіївці та на Вознесенській копальні.

¹⁾ Архів Сталінського істпарту.

²⁾ Ці відомості подав член бойової дружини 1906 р. Д. Корнієнко.

Як бачимо політичну роботу в грудневі дні на Юзівщині провадилося у всіх напрямках. Мітинги, демонстрації були щоденним явищем. Атмосфера невдоволення більшала щодня.

Наближався рішучий бій.

В такій атмосфері відбувалося повстання в Горлівці та Авдіївці. До останньої (Авдіївки) юзівці особливим поїздом надіслали своїх дружинників, які 15/XII 1905 р. повернулися звідти до Юзівки в надзвичайно піднесеному настрої й вимагали від організації посилити озброєння. В наслідок з комори ст. Юзово взяли 11 пуд. заліза й викували з нього 37 списів. Цими списками озброїлися дружинники й поїхали на допомогу горлівським повстанням. Але козаки, що йшли на допомогу військові, яке заміряло горлівських повстанців, попередили намір юзівців, розібрали шлях на перегоні між станціями Юзово та Рутченково, обірвали телефонні дроти й тим ізолювали їх від повстанців. Юзівці ні з чим повинні були повернутися назад.

Це ще більше накалило атмосферу невдоволення. Обуренню не було меж, здавалося, що його (обурення) повинно було б вилитися в збройне повстання в самій Юзівці, яке також повинно було б дуже допомогти горлівцям. Трапилося ж навпаки. Юзівці не тільки не допомогли активно горлівським повстанцям, але при першій же звістці про їхню поразку самі розгубилися. Звістка про поразку в Горлівці та про прибуття карного загону до Авдіївки, примусило юзівську Раду сликати засідання й поставити питання про те, як бути далі, чи можливо збройне повстання в цих умовах.

Після довгих суперечок Рада прийшла до висновку, що збройне повстання виключається й ухвалила з цього приводу відповідну резолюцію. В наслідок розпущено було Раду робітничих депутатів та бойові дружини. В кінці грудня Юзівку — цей великий і здавалося б надзвичайно небезпечний для уряду промисловий центр, зайняло карне військо. Самодержавство перемогло. З цього моменту на Юзівщині починається період найжорстокішої розправи з усім, що нагадувало революцію. Так сумно закінчилися грудневі дні революційного піднесення на Юзівщині.

Як бачимо, робітничий рух, не зважаючи на свою масовість та організованість, не піднісся на Юзівщині до збройного повстання. Основною причиною цього була відсутність міцного централізованого партійного керівництва та бойового командування дружинами. Замість того, щоб керувати боями юзівського пролетаріату, замість чітких гасел та дійсної роботи, юзівська організація в своїй керівній верхівці займалася лише балачками. Так, на першій конференції спілки на питання про

збройне повстання ухвалено було резолюцію: «вжити низку практичних кроків та закликати робітничу масу до самоозброєння». Цю резолюцію підтримувала й Юзівська організація. В цьому ж напрямкові проводила роботу юзівська організація за першотравневої кампанії. Закликали: «Товариші, збирайтеся в цей день із зброєю в руках на майданах та вулицях, обговорюйте як боротися з самодержавством та капіталістами. Вимагайте припинити війну та скликати Установчі збори»¹⁾. 18 квітня 1905 р. на зборах організованих робітників та робітниць не без участі Юзівського комітету ухвалено було резолюцію, яка пропонувала «готуватися із зброєю в руках почати останню сутичку з самодержавством і з усіма тими, хто стоятиме на шляху до здійснення наших вимог»²⁾. Листівка Донецької спілки «К шахтерам», що її поширювала юзівська організація на копальнях та заводах, пропонувала робітникам не довіряти «свої долі цареві - самодержцеві та його міністрам». Листівка закінчувалася «геть самодержавство, хай живе боротьба за краще життя — за соціалізм».

В дні жовтневих подій соціал - демократична організація Юзівщини, як і інші соціал - демократичні організації Донбасу, на порядок денний своєї роботи поставила озброєння робітників. Для цього у вседонбаському масштабі ще в червні 1905 року виділено було спеціально технічну групу під назвою «Соціал - демократична спілка «Арсенал», яка повинна була збирати гроші, купувати зброю та розподіляти її по місцевих групах. Юзівська група в своєму липневому звіті повідомляла, що гроші вона збирає, купує зброю й організовує дружини.

Але не зважаючи на всі ці рішучі «озброєні» резолюції, робота щодо купівлі зброї, утворення бойових дружин та дійсного озброєння їх не посувалася. Все залишилося лише на папері. Тільки підчас жовтневих погромів юзівська група, за допомогою єврейського населення, нашвидку взялася до організації дружин та деякого їхнього озброєння. Але ці дружини дали самооборони не йшли. Як тільки минула загроза чорносотенних погромів, питання збройного повстання знову перестали цікавити юзівських комітетчиків і тільки бурхливі грудневі дні знову поставили їх на порядок денний. Але дружини, що виникли знову, як і раніше, не мали централізованого керівництва. Дружина при Юзівській Раді робітничих депутатів була лише ланкою, що повідомляла про становище в районі, і коли дійсно стало питання про допомогу горлівським повстанцям, у дружини не було зброї. До того ж кожна дружина

¹⁾ Першотравнева листівка. Архів Сталінського іспарту.

²⁾ „Искра“ № 101.

діяла на свій ризик та сумління. Там, де були більшовики — дружини відгукалися на заклик горлівців¹⁾. Очевидно керівники з юзівського комітету озброювали свої бойові дружини лише бажанням озброїтися. Все це було в гострій суперечності з більшовицькою постановкою питання про збройне повстання. Більшовики вимагали не лише озброїти свідомістю, але й технічно підготувати та практично керувати дружинами та відповідно їх розставити. А цього саме й не було у юзівських меншовиків. В цьому одна з основних причин того, що в Юзівці не дійшло до повстання.

Неменший опортунізм керівної верхівки відбився й на роботі юзівської Ради робітничих депутатів. Багато даних було за те, щоб юзівська рада перетворилася на дійсний орган влади. Через керівництво юзівського комітету вона зупинилася на півдорозі. Крім того, коли на порядок денний поставлено було питання про збройне повстання, Рада в особі своїх керівників із соціалъ-демократів, від цього питання відмахнулася. Вона вважала, що збройне повстання неможливе. Боягузтво перемогло. Звідси ясно, що керувати боротьбою пролетаріату ці люди не могли, вони тягли назад, але зупинити рух, що почався, вони те ж не могли. В наслідок рух цереріс і залишив позаду себе сво їх меншовицьких ватажків. Всі ці дані говорять про те, що юзівська організація пленталася в хвості. Але революційну роботу було пророблено чималу. Цьому сприяла наявність в організації окремих більшовиків. В грудневі дні юзівський пролетаріат зазнав поразки. Але, не зважаючи на це, в ці дні небувалого стихійного революційного піднесення та невдач юзівський пролетаріат пішов семимильними кроками до Жовтня 1917 року. Без грудневих перемог та поразок не можливі були б і дальші успіхи юзівського пролетаріату в боротьбі з самодержавством.

Грудневі ж дні наочно довели, що соціалъ-демократична організація Юзівщини пленталася в хвості. В наслідок, політична боротьба юзівців не переросла в самостійне збройне повстання й Юзівський район — це пугало буржуазії та самодержавства—в грудневому повстанню 1905 року не відіграв видатної ролі. І, нарешті, те, що зроблено було, щоб надати революційній стихії організованого характеру, було в наслідок значною мірою натиску мас та більшовицької роботи по суті проти меншовиків. В ці дні у юзівського пролетаріату народилися ще більше сумніви в правильності меншовицької тактики, в наслідок чого меншовики з робітників почали відходити від своїх ватажків.

¹⁾ В дружині юзівського заводу більшовики були. Безсумнівно, що вони були і в бойовій дружині при ст. Юзово, бо ця дружина активно намагалася допомогти горлівцям.

ЖЕЗМЕР М.

ОДЕСЬКА РАДА РОБІТНИЧИХ ДЕПУТАТІВ 1905 Р.¹⁾

Велика економічна криза, що загострилася підчас російсько-японської війни, відбилася на економічному стані одеського пролетаріату.

Скорочення промисловости та експорту в Одесі, закриття цілої низки фабрик та заводів, викликали масове безробіття та зростання робітничого та революційного руху. Так, наприклад, продукція одеської промисловости, яка 1903 р. становила 61.375.000 крб., 1905 р. становила лише 51.629.043 крб. Експорт товарів через Одесу в 1903 р. складав 14,3% всього російського експорту, а 1905 р. він зменшився до 8,6%. Отже, експорт через Одесу зменшився на 60%.

Умови роботи в Одесі були дуже тяжкі. Робітний день на одеських підприємствах тривав 11 — 12 годин, а в кустарних та ремесних майстернях — 14 — 16 годин. Заробітня платня була дуже низка. Так наприклад, на металургійних підприємствах робітник 1903 р. заробляв пересічно 21,5 крб. на місяць, на цукроварнях — 21,3 крб., на тютюнових фабриках — 11 крб. 1905 року заробітня платня ще зменшилася. До цього треба додати ще широке застосування жіночої (25%) та дитячої праці (11%), величезна кількість штрафів, тяжкі житлові умови тощо²⁾.

Робітничий рух Одеси проходить 1905 р. в основному ті ж етапи, що й робітничий рух інших промислових центрів, маючи деякі своєрідні риси. Перевага дрібного виробництва, низька заробітня платня, великий робітний день, особливості портового міста з великою кількістю деклясованих робітників і кількомільйонний склад населення — все це відбивалося на загальному характері руху. Тяжкі умови життя робітників висували в перші місяці 1905 р. на перший план економічну боротьбу. Зубатовська спадщина та слабкість партійної організації часто утруднювали перехід економічної боротьби в політичну. Але травневий страйк, в якому брало участь понад 10.000

¹⁾ Додаток до цієї статті десь у відділі документів та матеріалів.

²⁾ Із статті т. Межберга „Червоні події 1905 р. в Одесі“.

робітників, потьомкінське повстання та червневі дні з загальним страйком, вуличними боями та барикадами піднімають клясову свідомість одеських робітників і «над економічними потребами професій висуваяться революційні вимоги кляси»¹⁾.

І одеський пролетаріат під керівництвом більшовицького комітету (Гусев — секретар комітету, П'ятницький, Шотман, Правдин та інші) після тимчасової тиші зразу ж після червневих днів почав готуватися до революційних подій 1905 року й активно бере участь в них разом з пролетаріатом цілої Росії.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОДЕСЬКОЇ РАДИ РОБІТНИЧИХ ДЕПУТАТІВ ТА ІІ ПЕРШІ КРОКИ

В зв'язку із зростанням революції, одеський пролетаріат все рішучіше починає висувати політичні вимоги. Мітинги в університеті з виступами представників політичних партій ще більше підносили революційний настрій мас, і 13 жовтня ротмістр Одеського жандарського управління рапортував:

«Многотысячные толпы ежедневно собираются на митинги в университет, а также педагогические курсы, где произносятся революционные речи о бойкоте Думы, свержении существующего строя, устройстве демократической республики, там же производится сбор денег на вооружение»²⁾.

Одеський більшовицький комітет поставив питання про загальний страйк. Маси шукали революційніших методів, як мітинги, і прагнули до загального страйку. 12 жовтня більшовицький комітет разом із одеською групою меншовиків та Бундом випустили листівку, в якій закликали робітників приєднатися до загального політичного страйку, що почався під гаслами: «Геть самодержавство», «Хай живе політична свобода», «Геть Державну думу», «Хай живуть Установчі збори».

Одеські робітники дружньо зустріли страйк, який в деякі моменти переходив у повстання.

16 жовтня була сутичка з поліцією, з'явилися барикади. Пристав Бульварного району в рапорті до начальника жандарського управління повідомляв:

«Сего числа около часу дня получены сведения, что по Ришельевской улице, угол Еврейской, толпа народа опрокидывает вагоны, встречающиеся на пути, рештование построек, устраивают баррикады и проволочные загражде-

¹⁾ В. Горелов. Збірник „1905 г. в Одессе“.

²⁾ Одеський крайархів. Справа жандарського управління м. Одеси № 1247 за 1905 рік.

ния. На углу Полицейской и Екатерининской улиц бушевавшая толпа выбросила красный флаг; проезжавшая полусотня казаков дала залп по толпе.

По собранным сведениям, в еврейскую больницу доставлено двадцать раненых, из коих умерло шесть, в городскую — тринадцать раненых. Толпа эта, помимо того, что устраивала баррикады, успела открыть американский ружейный магазин Гассена, где расхищено до 20 ружей и 25 револьверов »¹⁾.

17 жовтня відбулася демонстрація, яка закінчилася розстрілом мирних обивателів. Отже, страйк був на шляху до збройного повстання, і Одеський комітет запропонував робітникам озброїтися хто чим може. Маніфест, який одержали в Одесі 18 жовтня, та погром, який почався в той же день і тривав чотири дні, припинили страйк.

Місцева влада, підготовлена заздалегідь, відзначила царський указ про конституцію сотнями забитих та поранених, розгромивши єврейське населення околиць, і на короткий час зменшила революційну хвилю пролетаріату, що повстав²⁾.

Жовтневий погром та події, що почалися зразу після нього, дуже відбилися на економічному становищі Одеси. Все торгове життя припинилося, особливо це відбулося на хлібному ринкові. Пароплави нічого не робили і мали величезні збитки. Ціла низка фабрично-заводських підприємств зменшила своє виробництво, а частина з них навіть зовсім припинила роботу. Умови праці погіршали і робітничі кляса, йдучи за революційним піднесенням усієї країни, починає посилено організуватися для підготовки рішучої боротьби як з самодержавством, так і з буржуазією. В листопаді під керівництвом одеської парторганізації пролетаріат почав утворювати профспілки.

Парторганізація, надаючи величезного значення організованості пролетаріату, провела величезну агітаційну роз'яснювальну кампанію, що мала на меті не лише розвиток профруху, але й широкий політичний розвиток мас. І хоч бажання організуватися помітно було в різних шарах трудового населення аж до двірників, проте й тут виявляється характер одеської промисловості з її різним виробництвом та незначними на розмір підприємствами. Профспілки характеризувалися розпорошеністю і /організовані вони були за цеховою ознакою (машинобудівельні робітники, електротехніки, юведіри тощо). Така

¹⁾ Справа жандарського управління № 1247 за 1905 рік.

²⁾ З доповіді Нейдгардта царському урядові — за жовтневі дні було знищено близько двох тисяч чоловіка і стільки ж поранено.

розпорошеність профспілок та їх нечисленність була одною з причин того, що профспілки не відігравали значної ролі в розв'язанні подій. Роль профспілок в організації й роботі ради зводилася до підтримки її заходів та посилення її впливу.

Рівнобіжно з організацією профспілок почалася організація Одеської ради. Перший починає підготовку до організації ради Пересипський район. На початку листопада відбулася нарада представників робітників Пересипського району, скликана з ініціативи одеської групи РСДРП (меншовиків). На нараді присутні 35 представників від заводів — Белліно - Фендериха, Насекального, Левіна, Краковщинського, Російського т-ва пароплавства та торгівлі, Гена, млина Вайнштейна, цукроварні, заводу Шполянського та комітету майстерень, на якій обговорювали питання про потребу організувати раду робітничих депутатів.

Промовці, що виступали, характеризуючи поточний політичний момент, підкреслювали, що політичний страйк і зв'язані з ним виступи робітничих мас примусили уряд зробити поступки й дати конституцію на папері. Що може дати таке «дарование свобод» — зрозуміло. Перед пролетаріатом стоять ще більші завдання в зв'язку з наступною боротьбою з самодержавством та буржуазією. А для цієї боротьби треба утворити єдину організацію в особі ради робітничих депутатів.

Збори одностайно ухвалили заснувати в Одесі раду робітничих депутатів і ближчими днями призначити загальні збори представників усіх заводів, фабрик та майстерень, щоб остаточно розв'язати це питання.

Такі збори представників усіх фабрик та заводів відбулися 4 листопада в університеті. На зборах була тисяча осіб. Тут же виступив с.-д. Файнберг, який приїхав з Петербурга й який розповів про боротьбу, яку веде Петербурзька рада з урядом та з буржуазією, зокрема, за заведення революційним шляхом 8 - мигодинного робочого дня.

Тов. Мартин запропонував організуватися для рішучої боротьби з ворогом. Збори познайомилися із статутом, що його затвердили революційні організації (РСДРП, Бунд, партія СР), і вирішили негайно почати агітацію за утворення ради робітничих депутатів.

6 листопада з ініціативи місцевих революційних організацій відбулися збори представників всіх фабрик та заводів для організації ради в Одесі.

Збори гаряче вітали товаришів, що повернулися із заслання, а потім визначили мету та значення рад. Останнє, на думку зборів, полягало в тому, що рада організовує пролетаріат і керує його економічною й політичною боротьбою.

Тут таки виникло питання про взаємини між партією та радою.

В цьому питанні визначилися дві течії. Одні рішуче стояли на тому, щоб рада робітничих депутатів була непартійною установою й перебувала під керівництвом партії, інші відкидали потребу керувати радами.

Остаточне розв'язання цього питання відклали й потім освітлювали це питання в газеті «Коммерческая Россия» — легальному органі об'єднаного комітету РСДРП¹⁾.

В цій газеті автор статті за підписом З. розвиває ту думку, що правління спілок повинні увійти до ради робітничих депутатів замість окремих виборів. «Ради — тимчасові установи. З розвитком профруху ради виступатимуть як місцеві ради профспілок. Петербурзька рада, яка виникла в гострий момент загального політичного страйку, мала характер виключно страйкового комітету. В спокійний час вона повинна бути центром, що об'єднує професійну боротьбу робітників даної місцевости. Вона не повинна намагатися брати на себе керівництво такою пролетарською боротьбою, на яку вона нездатна. Політично керує пролетаріатом соціально-демократична партія»²⁾.

Проте розвиток подій все більше переконував у тому, що ради робилися центром політичної боротьби, і стаття У. Манського надає соціально-демократичній партії великої ролі в керівництві радами та її впливу на політичне значення рад.

«Ради робітничих депутатів — не партія, яка чітко визначила свою ідейну програму, — пише У. Манський. — Це революційна організація боротьби за робітничу демократію, головні основи якої є необмежена свобода слова, друку, зборів, страйків та організацій, загальне, таємне, просте виборче право в єдиному установчому та законодавчому зібранні, державне нормування робочого дня, жіночої та дитячої праці тощо.

Ради робітничих депутатів ще не дійшли до соціалістичної свідомости, але революційну тактику соціально-демократичної партії вони проводять безперервно. Рада робітничих депутатів — боєва організація російського пролетаріату — стануть біля керма. Тимчасового уряду після повалення самодержавства: і якщо самодержавству вже не

¹⁾ Об'єднання Одеського більшовицького комітету з одеською групою меншовиків відбулося на загальних зборах обох частин організації 6 листопада з пропозиції Барона та Владимирова, які приїхали до Одеси.

²⁾ Одеська газета «Коммерческая Россия» № 258 за 1905 рік.

коряться, то на заклик ради робітничих депутатів відгукнеться вся Росія, вся революційна демократія. Від соціалъ-демократичної організації залежить, щоб ради робітничих депутатів — ці провісники наступної диктатури пролетаріату — діяли під її ідейним керівництвом»¹⁾.

Отже, ми бачимо, що в статті Манського ради є організація кляси, якою керує авангард — її партія в — боротьбі за повалення самодержавства та за диктатуру пролетаріату, що відбивало більшовицький погляд і виправдувалося всім ходом подій не лише 1905 року, але й революцією 1917 року.

З 6 до 28 листопада, до першого пленарного засідання ради, на всіх фабриках та заводах відбувалися вибори до ради робітничих депутатів та організація районних рад — Пересипської, Дальницької та Міської.

14 листопада відбулися перші збори організованої Пересипської Ради, на яких були присутні 75 депутатів та близько 200 робітників.

На цих зборах виступили представники партій с.- д. та с.- р. і познайомили з своїми програмами. Робітники цілком приєдналися до погляду с.- д. партії.

Не обійшлося і без виступа зубатовця — самого голови зборів Алексеева, який запропонував утворити «свою робітничу партію», відокремившись від інших партій. Промова «незалежника» викликала величезне обурення та протест присутніх, які переконалися ще 1903 року в зрадницькій ролі «незалежних робітничих спілок».

Збори затвердили статут ради робітничих депутатів.

На зборах Дальницької ради робітничих депутатів, що відбулися 21 листопада, були представники майже всіх фабрик та заводів: вокзал — 15 депутатів, цукроварня — 14, джутова ф-ка — 7, Вальтуха — 6, Шеля — 4, Люлька — 3, інші по 2 та по 1 депутату. В доповідях з місяць виявилось, що на деяких фабриках вибори не відбулися через те, що адміністрація чинила опір. Так, на фабриці Жако директор під загрозою звільнення заборонив будь-які вибори. На фабриці Юліуса дирекція звільнила вже обраного депутата. Особливо важко було провадити вибори на дрібних підприємствах.

Виступа зубатовця підчас обговорення статута проти пункта про «політичні виступи», який пропонував замінити його «зрозумілішим», ніхто не підтримав.

Після того, як затвердили статут, обрали виконавчу комі-

---

¹⁾ Одеська газета „Коммерческая Россия“ № 272 з 9/XII 1905 року.

сію з 11 чол., до якої увійшли представники великих фабрик та заводів.

На зборах депутатів порта та Пересипі, що відбулися 24 листопада, на Польському спуску в приміщенні т - ва «Дешевих ночліжних притулків», основне питання було про вселюдний політичний страйк. Поставлено було інформаційну доповідь петербурзького депутата т. Файнберга про події в Петербурзі. Він говорив про ролю ради в боротьбі з урядом та буржуазією. Запровадження революційним шляхом 8 - мигодинного робочого дня викликало великий опір з боку заводчиків та фабрикантів, і вони оголосили льокавт і слідом за закриттям державних заводів почали закривати і свої, гадаючи голодом викликати обурених робітників на нерівний бій, щоб у потоках крові придушити революцію. Петербурзька рада робітничих депутатів вирішила проте не піддаватися на цей провокаційний виклик і заявити пролетаріатові всієї Росії про те, що революція в небезпеці, що для того, щоб урятувати її, треба об'єднати боротьбу і всеросійського пролетаріату і революційного селянства й армії і фльоти, що героїчно повстали на боротьбу за свободу.

Промовець запропонував приєднатися до резолюції, що її ухвалила Петербурзька рада робітничих депутатів, яка вимагала відкрити всі фабрики та заводи і прийняти назад звільнених п'ять тисяч робітників, а в разі відмовлення — закликати до загального політичного страйку. Всім, хто не на словах, а на ділі шанує свободу, треба всіма силами підтримувати ці вимоги.

Збори ухвалили приєднатися до цієї резолюції, обговорити її на всіх підприємствах Одеси й запропонувати всім робітникам подати матеріальну та моральну допомогу петербурзьким товаришам, які «ведуть свою геройську боротьбу в авангарді пролетаріату всієї Росії».

На зборах депутатів Міського району та земських службовців, що відбувалися в Земський Управі, делегат з Києва тов. Шевченко (с.-р.) інформував про революційний рух в Києві та інших містах, зазначаючи, що в Новоросійську та Елизаветполі влада перейшла до рук народу та війська, що повстало. Потім представники пошти та телеграфу Іоанно та Гофман інформували про поштово - телеграфний страйк, який оголосив з'їзд службовців пошти та телеграфу 16 листопада у відповідь на заборону уряду державним урядовцям організовуватися в спілки; вони розповіли також про скрутний матеріальний стан, в якому перебували ці урядовці.

Земські службовці погодилися відрахувати 3% з своєї платні, щоб підтримати товаришів, що страйкують.

До постанови одночасно виступити в загальному політичному страйкові приєдналися й залізничні службовці Південно-Західньої залізниці. Отже, одеський пролетаріят висловив цілковиту готовність на перший заклик Петербурзької ради почати другий вселюдний страйк для рішучої боротьби з самодержавством.

Після організації районних рад та утворення районних виконавчих комісій 28 листопада в приміщенні міської аудиторії відбулося перше пленарне засідання Одеської ради робітничих депутатів. На зборах були присутні близько 400 осіб — 300 депутатів від фабрик та заводів, близько 100 чол. представників від 23 профспілок та по 3 представники від соціалістичних партій.

На голову обрали тов. Авдєєва, робітника залізничних майстерень — більшовика, на секретаря тов. Фридриха — меншовика.

На порядку денному стояли питання:

1) про касу взаємодопомоги, 2) про орган ради робітничих депутатів, 3) про політичний страйк, 4) про озброєння робітників, 5) про робітничий з'їзд, 6) про державне банкрутство, 7) про безробітних, 8) про цензуру, 9) про сучасні видання, 10) про заколоти у війську Одеської залози, 11) про ставлення до погромів, 12) про поштово-телеграфний страйк та ін.

Збори почалися з привітання представників від організації. Тов. Владимиров від об'єднаного комітету РСДРП підкреслив роль та значення ради як органа, що об'єднує увесь пролетаріят в єдину непереможну силу, яка лякає самодержавство можливістю стати другим урядом.

Представник Всеросійської селянської спілки зазначив, що пролетаріят є лише авангард у боротьбі, — всю ж армію складає пролетаріят разом з селянством.

Від представників ліберальної інтелігенції раду вітали тов. Чудновський, — від письменників проф. Лисенко — від спілки медперсоналу, Барська-Рашкович — від спілки рівноправ'я жінок, від студентства — Месхієв, Абакелія, Сигал, та ін., які підкреслювали потребу об'єднати всі революційні та опозиційні сили для походу проти самодержавства. Проф. Лисенко зазначив, що «як російському пролетаріяту, поразившему весь мир своєю солідарністю и являющемуся авангардом освободительного движения, должна присоединиться демократия для одержания окончательной победы».

Представники партій с.-р. («Николай» — Косович — пізніше провокатор), Бунда, військової організації при РСДРП, української демократичної партії, сіоністів-соціалістів, соціаль-демократичних газет «Коммерческая Россия», «На-

чало» та «Новая Жизнь» вітали Одеську раду, яка пішла шляхом Петербурзької. „Привітання“ від дрібнобуржуазних партій Одеської ради робітничих депутатів було викликано зрушенням „ліворуч“ цих партій під впливом масового робітничого руху. Як тільки минула революційна буря, коли реакція розгромила Червону Пресню, коли революція пішла наниз — всі дрібнобуржуазні партії роблять стрибок у бік відходу від пролетаріату. Замість попередніх „вітань“ „соціалістів“ посипались обвинувачення на адресу більшовицьких рад. Слід тільки згадати знаменитий виступ Плеханова після грудневого збройного повстання — що „не треба було братися до зброї“.

Після привітань заслухали представників поштово - телеграфних службовців (Іоанно, Гофман та Залуцький). Останні зазначили, що поштово - телеграфні службовці, які пізно почали боротьбу, проводять вже біля двох тижнів страйк, не вважаючи на те, що уряд загрожує звільнити страйкарів й не сплатити грошей. Звертаючись з проханням до залізничного телеграфу підтримати страйк, вони просять раду робітничих депутатів допомогти провести його.

Збори затвердили статут ради робітничих депутатів. На цьому засіданні, між іншим, постало питання, чи можуть бути членами ради інтелігенти, в той час як рада має назву р о б і т н и ч и х депутатів. Питання це розв'язано було позитивно й ухвалили такий статут:

Статут одеської ради робітничих депутатів.

§ 1. Рада робітничих депутатів ставить своїм завданням керувати всією боротьбою робітників м. Одеси, організовувати страйки, профспілки, вести боротьбу за політичні та громадянські права робітників тощо.

§ 2. До рад робітничих депутатів надсилають представників від усього пролетаріату Одеси.

§ 3. Вибори депутатів на заводах та фабриках відбуваються по цехах по одному депутатові на 50 робітників. Якщо в цеху менш 50 осіб, то він приєднується до інших цехів для обрання депутатів. Ті ремесничі цехи, які об'єднані в профспілки, надсилають до ради робітничих депутатів по одному представникові від ста членів профспілки.

§ 4. Рада робітничих депутатів обирається порайонно (Пересипська, Міська та Дальницька). Районні ради складають загальноміську.

§ 5. Районна рада робітничих депутатів обирає виконавчу комісію в кількості 5 членів, на обов'язку

якої лежить виконання усіх постанов ради робітничих депутатів. Районні виконавчі комісії складають загально-міську виконавчу комісію.

§ 6. Рада робітничих депутатів збирається не рідше як двічі на місяць.

§ 7. Рада робітничих депутатів запрошує на кожні свої збори по 3 представники від редакції місцевих пролетарських газет з правом дорадчого голосу.

§ 8. У виконавчій комісії присутні з дорадчим голосом по одному представникові від робітничих партій. Рада робітничих депутатів дає право кожній місцевій організації робітничої партії запрошувати на засідання ради робітничих депутатів по 25 своїх членів без права голоса.

Останнє питання було про створення виконавчого комітету ради робітничих депутатів. На підставі статуту, до виконавчої комісії увійшло по п'ять представників від кожного району, при чому на голову обрано було студента В. Шавдія (під кличкою «Євгеній» — меншовик), на заступника голови І. Батхана — меншовик та на секретаря — с.-д. Н. Лялича.

Решту питань порядку денного відклали.

РОБОТА ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ

Після цих зборів почалася ділова організаційна робота виконавчого комітету.

Перше засідання виконавчого комітету Одеської ради відбулося 30 листопада в приміщенні Земської управи, на якому розглянуто було питання про прийом нових членів, про касу, про орган ради робітничих депутатів, про квитанційні книжки для профспілок, про безробітних, про штрајкбрехерство залізничних телеграфістів та кондукторів підчас поштово-телеграфного страјку, про державне банкрутство.

На другому засіданні виконавчого комітету, яке відбулося 2 грудня, вирішено було вимагати від міської думи 100 тисяч карбованців та від єврейського комітету при Уніоні ¹⁾ 50 тисяч крб. для допомоги безробітним, організувати при раді робітничих депутатів юридичну допомогу, зв'язатися з Петербургом в питанні про з'їзд рад. Було ухвалено вжити рішучих заходів проти погрому, що його готувала поліція.

В питанні про політичний страјк, що наближався, виконавчий комітет ухвалив таку потсанову:

«Через те, що політичний страјк тепер неминучий і по-

¹⁾ „Уніон“ — це був будинок „Спілки прикажчиків євреїв“, де скупчувалися добротинні організації.

трібний, бо він може перетворитися у народнє повстання, виконавчий комітет пропонує раді робітничих депутатів вжити рішучих заходів щодо озброєння пролетаріату м. Одеси та збирати для цього відповідні кошти»¹⁾.

Після цього майже щодня відбувалися засідання виконавчого комітету ради робітничих депутатів.

5 грудня скликали друге пленарне засідання ради робітничих депутатів у приміщенні вищих жіночих курсів. На зборах було понад 200 депутатів, представники партійних організацій та профспілок і декілька лікарів (Богуцький, Орженецький та інші).

На порядку денному стояли такі питання:

1) про наскок уряду на Петербурзьку раду робітничих депутатів;

2) про погром, що його готує уряд;

3) про загальний політичний страйк;

4) про з'їзд представників ради робітничих депутатів;

5) про делегатів;

6) про озброєння пролетаріату;

7) про державне банкрутство;

8) про штрайкбрехерство підчас поштово - телеграфного страйку;

9) про прийом нових членів.

10) про касу ради робітничих депутатів;

11) про комісію допомоги безробітнім;

12) про юридичну допомогу.

Першим обговорювали питання про погром, що має бути 6 грудня.

З доповіді тов. Шавдія виявилось, що наглядачі Іванов та Донцов, а також помічник одеського поліцаймастера жандарський капітан фон - Гесберг агітують серед портових робітників за виступ проти інтелігенції — «крамольников и жидов», роздають листки, які й розповсюджують у всьому місті. Погромну агітацію ведуть у всіх районах міста по шинках (трактирах).

Проте районні ради провели велику роботу, щоб запобігти погромів. З доповідей районних рад виявилось, що Дальницький район звернувся до всіх робітників із закликом, не зважаючи на свято, з'явитися 6 грудня о 7 - ій годині ранку озброєними на свої підприємства й організувати бойові дружини, щоб запобігти погромові. Про кожного, хто не з'явиться, довідуватимуться про причини його відсутності.

Такі ж об'яви вивішено було і в інших районах. Організовано було робітничу оборону та «червону сотню» з озброєних

¹⁾ „Известия Совета рабочих депутатов г. Одессы“, № 1.

інтелігентів та робітників. Група офіцерів надрукувала відоzwу до населення, в якій повідомлялося хуліганів та поліцію, що на випадок погрому їх «разгромят» озброєні офіцери та салдати.

На багатьох фабриках організовано було бойові загони. Робітники з своїх невеликих коштів купують собі самі зброю. В наслідок обговорення ухвалено було таку резолюцію:

«Політика нацьковування однієї частини населення на другу є безчесний засіб боротьби з пролетаріатом. Рада робітничих депутатів Одеси висловлює глибоке обурення з приводу варварських дій теперішнього уряду. Рада заявляє, що не допустить спроб до погрому. Винних нещадно знищуватиме одеський озброєний пролетаріят»¹⁾.

З приводу арешту голови Петербурзької ради робітничих депутатів тов. Хрустальова, пленум ухвалив таку резолюцію:

«Арештом Хрустальова царський уряд наважився підняти руку на грізну Петербурзьку раду робітничих депутатів. Одеська рада робітничих депутатів заявляє, що це нове насильство є провокація з боку самодержавного уряду. Воно хоче викликати пролетаріят на поодинокі вибухи й у крові петербурзького пролетаріату залити всеросійську революцію.

Але це йому не пощастить. Рада робітничих депутатів заявляє, що вона організовує сили пролетаріату та озброює його для спільних виступів з пролетаріатом усїєї Росії»²⁾.

В питанні про загальний страйк виступила ціла низка промовців, які вимагали негайно його почати, бо маси готові до нього й нетерпляче чекають на його початок, щоб завдати остаточного й рішучого вдару самодержавству. Але з пропозиції голови вирішено було почати його після того, як прибуде відповідь з Петербурга на запитання про це.

На питання про поштово - телеграфний страйк ухвалено таку резолюцію:

«Рада робітничих депутатів вітає поштово - телеграфних робітників і висловлює своє гаряче співчуття новоутвореній спілці, енергійно протестує проти репресій та насильств уряду над ще незміцненим витвором пролетаріату. Рада робітничих депутатів запрошує також увесь пролетаріят та всіх чесних громадян матеріально та морально допомогти поштово - телеграфним борцям»³⁾.

Решту питань через пізній час не розглядали й передали на розгляд виконавчого комітету ради.

¹⁾ „Южное Обозрение“ № 2986 з 8/ХІІ 1905 року.

²⁾ Там саме.

³⁾ Там саме.

6 грудня погрому в Одесі не було, його пощастило запобігти завдяки організованій роботі ради та політичній підготовленості мас до спільної боротьби пролетаріату всієї Росії проти загального ворога — самодержавства.

ГРУДНЕВИЙ СТРАЙК В ОДЕСІ ТА ПИТАННЯ ПРО ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ Й РАДА РОБІТНИЧИХ ДЕПУТАТІВ

Одеська більшовицька парторганізація після жовтневих подій послабла в значній мірі через розгром її після липневих днів. Деякі райони (Миський та в значній мірі Пересипський) по - примиренському ставилися й до суперечок з меншовиками. Меншовицька організація була в два - три рази численніша (в ній було багато дрібної буржуазії) від більшовицької, мала багато грошей, гарну друкарню та велику підтримку від буржуазної інтелігенції, якій ближче була меншовицька ідеологія.

Крім того, певний вплив в Одесі мав ще Бунд. Всі найсерйозніші кампанії в Одесі (загальний жовтневий страйк, грудневий страйк та ін.) проводили спільно всі революційні організації, разом з соціалістами - революціонерами.

6 листопада комітет з пропозиції Барона та Льови Владимірова, які приїхали до Одеси, сталося об'єднання фракцій більшовиків та меншовиків і нечисленна більшовицька організація ніби розчинилася в меншовицькій.

Таке становище в організації відбилося й на роботі в Одеській раді. Хоч у складі її переважали соціаль - демократи (із 153 депутатів—80 с.-д.), але більшість з них складала меншовики, які поклали певний відбиток на всю діяльність ради.

Більшовиків у складі ради була незначна кількість, і вони відігравали в ній ніби роль лівої опозиції, бо всі їхні пропозиції відкидала меншовицька більшість. Яскрава ілюстрація, що потверджує це, є питання про перехід грудневого страйку у збройне повстання.

Наступ самодержавства на революцію в спілці з буржуазією тривав. Після арешту 26/XI голови Петербурзької ради робітничих депутатів Хрустальова заарештовано було в Петербурзі 3 грудня всю раду в кількості 250 осіб. Одеські робітники відгукнулися на репресії, ухвалюючи на мітингах та зборах постанови — на перший заклик Петербурзьких робітників виступити на одверту боротьбу у відповідь проти наскоку царського уряду на раду. З газет видно, як робітники готуються до виступу:

«На заводах організовуються боевые дружини».

«На заводах Фендериха, Шполянського та інш. робітники енергійно кують холодну зброю—шаблі, кинджали, ножі, роблять металеві нагаї, збирають гроші на вогнепальну зброю»¹⁾.

¹⁾ З газети „Коммерческая Россия“ № 271 з 8/XII — 1905 року.

«В російському т - ві пароплавства та торгівлі на Миколин день адміністрація улаштувала молебен для робітників, але він перетворився на панахиду по борцях, що загинули за свободу. Дружно й урочисто робітники проспівали «Вы жертвою пали»».

Після доповіді тов. Олексія ухвалили резолюцію, що закликає до повстання. 1).

З цих коротких повідомлень газети «Коммерческая Россия» ясно, що маси не лише підготовлені до страйку, але чекають його.

Одеський об'єднаний комітет готував страйк. З його пропозиції ухвалено такий плян його переведення:

1) В четвер 8 грудня на всіх заводах та фабриках відбуваються мітинги, на яких з'ясовують мету та значення загального політичного страйку та обговорюють потребу на перший заклик ради робітничих депутатів застрайкувати.

2) Виконавчий комітет ради в повному складі та представники від місцевих комітетів РСДРП, Бунда та партії с.-р., по два від кожної, утворюють, щоб керувати страйком, спільну комісію — центральний штаб.

3) 8/XII скликається збори правлінь всіх професійних спілок та представників усіх професійно - політичних спілок; від імени комісії центрального штабу їм пропонується, підлягаючи загальному керівництву цієї комісії, погоджувати свої дії з її діями.

4) Не пізніше 9 грудня випустити відозву 2), в якій

1) Газета „Коммерческая Россия“ № 271 з 8/ XII 1905 року.

2) Наводимо цю відозву повністю:

„Россия зовет. Всеобщая забастовка началась. Движение на железных дорогах прекращено. Фабрики и заводы закрылись.

Волна забастовки докатилась до нас. Мы должны примкнуть. Мы готовились к решительной схватке с царским правительством, и час наступил. Встретим его открыто и мужественно. Товарищи, судьба России решается. Последний раз, быть может, сила самодержавного правительства столкнулась с силой рабочего класса. И если мы будем стоять до конца, мы победим. Мы завоюем свободу.

Правительство не сдастся легко. Оно будет бороться. Оно призывает на помощь черные сотни, оно постарается ответить погромом против евреев, рабочих и интеллигентов. Будьте готовы к провокации правительства. Вооружайтесь. Пусть правительство хулиганов и хулиганы правительства встретят вооруженный отпор. Мирно и ждите указаний.

Совет Рабочих Депутатов города Одессы.

Одесский Об'єдиненный Комитет Российской Социал - Демократической Рабочей Партии.

Одесский Социал - Демократический Комитет „Бунда“.

Одесский Комитет Партии Социалистов Революционеров.

Декабрь, 1905 г.“

розповісти про репресії останнього часу і зазначити на те, що пролетаріят не загається прийняти виклик, що зробив йому уряд, як тільки він вважатиме це за потрібне.

Згідно з ухваленим пляном підготовки до страйку, організовано було центральний та районний штаби, скликано збори та мітинги, випущено відозви. 10 грудня відбулися збори профспілок, які ухвалили таку резолюцію:

«В жовтневі дні царському самодержавству, яке розірвало всю країну, завдали рішучого удару. Тепер самодержавство знову хоче закріпачити нарід. Воно заарештовує ради робітничих депутатів, бюро селянських депутатів, бюро поштово - телеграфних спілок та кращих борців за народню свободу. Воно оголошує одну губерню за другою на стані надзвичайної охорони й загрожує всій Росії військовим станом. Потоками крови воно хоче зупинити революційний народній рух до свободи. У відповідь на нахабний виклик уряду організований пролетаріят уже почав рішучий бій з урядом.

Ми, представники 23 одеських спілок, заявляємо, що негайно приєднуємося до пролетаріату і закликаємо всі спілки і всіх громадян приєднатися до всеросійського політичного страйку, якому може судилося остаточно знищити всенароднього ворога — царський уряд.

Щодо тих професійних груп, діяльність яких потрібна, щоб підтримати життя населення, — то ми ухвалили дійти з цього приводу згоди з радою робітничих депутатів».

«Для успіху срайку дуже важлива є матеріальна підтримка страйкарів, тому об'єднане засідання та бюро спілки спілок запрошують всі спілки негайно з усією енергією почати збирати кошти як серед своїх членів, так і серед усіх громадян, які співчують справі політичного звільнення Росії. Несіть все, що можете. Пам'ятайте, що пролетаріят Росії починає рішучий й тяжкий бій з режимом, що відмирає, і наш моральний обов'язок підтримати його матеріально всіма засобами, що є в нашому розпорядженні, та морально нашим приєднанням до страйку. Кошти, що надходять до спілок, треба передавати або безпосередньо до виконавчого комітету ради робітничих депутатів, або до бюро Одеського об'єднання спілки спілок для передачі виконавчому комітетові».

Центральний штаб надіслав промовців на заводи та фабрики й надрукував листівки із закликом почати страйк 11-го грудня.

Робітники радісно зустрічали промовців і з великою готовністю приєднувалися до страйку, заявляючи, що почнуть роботу лише з розпорядження ради робітничих депутатів.

10 та 11 грудня центральний штаб ухвалив такі постанови:

«1) Запропонувати пекарям припинити тимчасово свій страйк, бо в місті відчувається гостра нестача хліба та підвищення цін на нього, що зовсім небажано при загальному страйкові. Звернутися з листівкою до пекарів.

2) Запропонувати візникам, хурникам та служницям приєднатися до страйку. До бендюжників та поштово - телеграфних службовців, які припинили свій страйк напередодні 10 грудня, звернутися з відозвою й закликати їх знов застрайкувати.

3) Знімати з роботи тих, хто хоче страйкувати, але не наважується через свою легкодухість. Взагалі ж, зняття з роботи повинно мати характер пропозиції.

4) Вжити всіх заходів до того, щоб поштово - телеграфні та залізничні службовці добровільно припинили роботу, й лише після того, як виконавчий комітет переконається в неможливості вплинути на політичну свідомість службовців, — вжити рішучих заходів.

5) Обкласти заможніші шари населення внесками для допомоги страйкарям.

6) В перший день страйку маси повинні поводитися дуже обережно; мітинги не влаштовувати, на вулицях не збиратися великими натовпами, улаштовувати тільки ті збори, на які є дозволи.

7) Інформувати населення про перебіг страйку, для чого випустити 12/ХІІ бюлетень - телеграми, 13 — газету «Известия Совета Рабочих Депутатов» та листок із зазначенням вимог».

Таке «обережне» ставлення до початку страйку, що паралізувало дії мас та готовність їх перетворити страйк на повстання, тривало всі дні страйку через нерішучість більшості центрального штабу, що складався з меншовиків. Після довгої боротьби в виконавчому комітеті між більшовиками та меншовиками більшість ухвалила, що страйк повинен мати мирний характер.

Страйк частково почався з півдня 10 грудня.

11 грудня застрайкували майже всі фабрики та заводи. В університеті, на Вищих жіночих курсах та на деяких заводах відбувалися мітинги, які надвечір розганяла поліція.

На вулицях та в призначених пунктах були на сторожі бойові загони народньої організації.

Медична лікарська організація та швидка допомога організували медичні пункти та літучки із санітарів-добровольців. Аптеки повідомили, що працюють у виключних випадках.

До страйку приєдналася ліберальна буржуазія — кадетська партія, яка ухвалила на своїх зборах 11 грудня таку резолюцію:

«Вважаючи на те, що центральний петербурзький уряд з графом Вітте на чолі систематично порушує свободи, що їх оголошено в маніфесті 17 жовтня, і що страйк, який тепер почався, є наслідок такої реакційної, протизаконної й одверто провокаційної діяльності уряду, загальні збори одеської групи к.- д. партії ухвалили:

1) Визнати оголошений знову мирний загальний політичний страйк за законний засіб самоохорони народу.

2) В майбутніх Установчих зборах вимагати віддати до права графа Вітте, міністра Дурново та інших осіб, що безпосередньо причетні до зазначеної вище беззаконної діяльності уряду.

3) Утворити комітет для збору пожертв на користь страйкарів і запропонувати членам партії внести одноденний заробіток».

Ці самозванні «друзья и радители пролетариата», ліберальні буржуа, пізніше, після страйку, на словах звичайно, «горько оплакивали неудачи пролетарской боротьбы», до якої вони ніби «приєдналися», щоб зірвати, загальмувати, обезсилити її зсередини.

12 грудня працює лише млин бр. Анатра, який охороняють козаки. Крамниці, що одчинилися зранку, на вимогу страйкарів годині об 11 - й закрилися, крім шинків (трактирів) та хлібних. Трамвай, в якому конюхи виконували обов'язки погоничів, а обер - контрольори — кондукторів, ходили лише на Ришельєвській вул. під охороною патрулів салдатів з гвинтівками, але о 12 - й годині страйкбрехери на вимогу робітників примушені були припинити роботу.

На вулицях великий рух. З'явилися бюлетені ради робітничих депутатів, які швидко розповсюджувалися. Заарештовано кілька соціал - демократів та с.-р.

13 грудня страйк охопив всі фабрики, заводи та майстерні по всіх районах, за невеликими винятками. Порт стоїть, пароплави не ходять. Залізничний рух в порту зупинився. Робота в залізничних майстернях припинилася. Стоїть вокзал (Одеса - головна). Припинився товарний рух. Пасажирський рух ще продовжується, але тільки до Жмеринки. Газети не виходять. До страйку вирішили приєднатися банківські та конторські службовці, а також службовці міської управи.

Багато крамниць зачинено. Конка ходила лише на Ришельєвській вул. під охороною салдатів. На станціях Одеса - головна, Роздільна, Бірзула працюють на телеграфі сапери. На лінії зроблено розпорядження — начальників станції замінити, помічникам начальників чергувати без змін.

Станція Голта страйкує цілком. Станція Бендери страйкує наполовину. Заарештовано інженера Левицького. Станція Бобринська та Знаменська не приймають потягів ¹⁾.

О 4 - ій годині вдень рада робітничих депутатів випустила перший номер «Известий», який було надруковано захватним правом в друкарні «Одесских Новостей» під охороною заgonу робітників з 9 годин ранку, при чому підчас друкування «Известий» до друкарні всіх пускали, а нікого не випускали. В такий спосіб було заарештовано понад 70 чол., серед них сам власник друкарні Ерманс, офіцер та кілька чорносотенців (один з них в анонімному листі до одеського градоначальника дивується, чому він досі не припинив «жидівські» гидоти, бо це дає привід думати, що й сам градоначальник з ними (жидами)» ²⁾.

Газету жваво продавали в місті, й вона конкурувала з «Русской речью» — чорносотенною газетою, яку надруковано було в друкарні військового штабу й яку щедро роздавали козакам та салдатам.

За такою настрою мас підчас страйку треба було перетворити його на повстання, що відчували й самі маси, які вимагали рішучих дій.

Про це казали більшовики ще на другий день страйку на засіданні центрального та районого штабів. На засіданні відбувалася боротьба двох течій: меншовицької, яка стояла на тому, що страйк повинен й надалі залишатися мирною демонстрацією, та більшовицької, яка стояла на тому, щоб розгорнути його в страйк - бійку.

«Мирна демонстрація має рацію й можлива лише 2 — 3 дні, після цього треба або йти вгору або вниз, стояти на одному місці далі не можна. Якщо намагатимешся стояти в спокійному стані, то без сумніву котитимешся вниз — значить, треба або припинити страйк, або йти далі. Припинять його ніхто й не думає, отже, треба йти далі, треба улаштувати вуличні мітинги, піднести бойовий настрій мас, і робітники дістануть зброю й підуть на бій» ³⁾.

Проте меншовицька більшість пропозицію про оголошення повстання відкидає, й з пропозиції меншовиків страйк залишається мирним страйком - демонстрацією.

¹⁾ Газета „Известия Совета Рабочих Депутатов“ № 3 за 1905 р.

²⁾ Справа одеського охоронного відділу № 183 за 1905 рік.

³⁾ Газета „Известия Одесского Совета Рабочих Депутатов“ № 3.

14 грудня така саме картина. Електрика в місті не горіла, театри були зачинені, групи робітників зачиняли відчинені крамниці. На джутовій фабриці та Арпса штрайкбрехери працювали під охороною козаків.

«Запасні звернулися до виконавчого комітету ради робітничих депутатів з проханням дозволити одному пароплавові поїхати до Миколаєва, куди їм треба їхати. Виконавчий комітет дозволив навантажити пароплав з умовою, що заробіток буде передано до каси портових робітників».

«Виконавчий комітет дозволив заводові Санценбахера виробляти дріжжі, в зв'язку з нестачею їх в пекарнях»¹⁾.

В місті провадять погромну агітацію, нишпорять передодягнені поліцаї та шпигуни. В порту серед портових робітників з'явилися «отці-благодетели» — помічник пристава Шишкин та наглядач Іванов, які роздавали безплатно картки на ночівлю й обіцяли нагодувати. Але погромна агітація успіху не мала.

Ввечері питання про потребу перетворити страйк на повстання поставлено було ще гостріше, бо «робітники нудьгують, робітники від нудьги готові стати до роботи» (з доповідей представників штабів). Але меншовицька частина ради користуючись із своєї численности, вдруге відхилила питання про збройне повстання.

15 грудня місто оголошено було на військовому стані. Вийшов другий номер «Известий Совета Рабочих Депутатов». 16 грудня крамниці були одчинені цілий день. Виконавчий комітет зрозумів, що мирний страйк продовжуватися не може, і, в зв'язку з тим, що припинили страйк залізнична спілка та морці, виконавчому комітетові довелося оголосити припинення страйку з 18 грудня.

«Ми припинили страйк, — написано у відозві, — ми показали всьому світові нашу організованість, нашу дисциплінованість, але ми не показали на цей раз нашої бойової готовності. Її ми повинні виявити в найближчому майбутньому. Це наше головне завдання, і йому ми повинні присвятити всі свої сили»²⁾.

Цієї бойової готовності дійсно не показала меншовицька більшість у раді, яка саботувала збройне повстання і своєю постановою про мирний характер страйку зменшила революційний зміст грудневого виступу. Одеська рада підчас страйку мала величезний вплив, захопила революційним шляхом функції влади; вона дозволила пароплавові знятися з якоря з відрахуванням прибутків на користь ради, оподаткувала

¹⁾ Газета „Известия Одесского Совета Рабочих Депутатов“ № 2.

²⁾ Там саме № 3.

буржуазію на користь страйкарів, заводила фактично свободу друку, випустивши два номери «Известий», які надруковано було захватним правом в легальних друкарнях, зупиняє й відновляє з свого розпорядження все торговельно - промислове життя в місті.

В цьому розумінні Одеська рада підчас грудневого страйку була органом влади.

Але використати бойовий настрій мас, перетворити страйк на повстання вона не могла через меншовицьке керівництво в раді.

В той час як Московська рада, якою керували більшовики, з першого ж дня страйку увесь час ставить своїм завданням перетворити його на збройне повстання й негайно виконує це завдання, — Одеська рада провадить мирну демонстрацію-страйк, на що навіть звернув увагу жандарський полковник Бобров в своїй телеграмі до департаменту поліції, зазначаючи на те, що «бажання провести страйк мирним шляхом стримує покищо від переходу до активної діяльності»¹⁾.

В той час, як «у Москві відбуваються справжні бої між армією революції та армією царського самодержавства»²⁾, коли на вулицях залишалися сотні забитих та поранених, коли в Миколаєві рада зробилася керівним революційним центром, який готував збройний виступ, а в Новоросійську рада була революційним органом народу, що повстав, — Одеська рада в своїй відозві про початок страйку пропонує робітникам «покинути роботу, р о з і й т и с я м и р н о й чекати вказівок».

І в цьому випадкові так саме, як і в червневі дні, одеські меншовики, що переважали в місцевій раді робітничих депутатів, не використали сприятливої обстановки, пленталися в хвості мас, і всіляко гальмували революційну боротьбу робітників, які йшли на рішучий бій з самодержавством.

Правда, тут ще були причини загального характеру, на які зазначала преса — недостатня підготовленість до страйку та примусовий початок його, стомлення одеського пролетаріату після поразки в потьомкінські дні, погром, розгром більшовицької організації та організація реакції. Все це відіграло чималу роль в грудневому страйкові. «Легучий листок» № 1 з 6/І 1906 р. орг. об'єднаного комітету РСДРП з приводу страйку писав у «не досить» витриманому й послідовному революційному дусі, від якого дхнуло меншовизмом:

«Ми знали, що сил у нас, одеських робітників, ще не досить, ми знали, що у нас дуже мало зброї, що лише

¹⁾ Архів департаменту поліції. Справа № 106 ч., ІІ, 1905 рік.

²⁾ „Одесские Известия Совета Рабочих Депутатов“ № 1. Див. розділ „Мат. та док.“ в цьому ж числі „Л. Р.“.

зовсім недавно ми організувалися, що в масі наших товаришів немає ще міцного бойового руху, що серед одеських робітників багато темних людей, придушених нестачами, що голод безжалісно косить одеських робітників, що худіганство та погроми загрожують щоразу залити Одесу потоками крові та насильств. Якби нам довелося самим вибирати час страйку, то ми напевно б не наважилися виступити тепер».

Після закінчення страйку виконавчий комітет підсумував його жертви. Звільнили службовців та робітників залізничних майстерень, зачинили майстерні конки, перевели до резерву 33 ч. службовців, застрайкували деякі фабрики через небажання хазяїв оплатити за дні страйку, звільнено деяких депутатів.

Рада вирішила вимагати сплатити робітникам за дні страйку, відкрити фабрики, прийняти всіх звільнених, звільнити штрайкбрехерів та допомогти товаришам, що постраждали від страйку.

Для цього останнього потрібні були кошти. Спроба ради одержати сто тисяч карбованців для допомоги безробітнім з міської думи успіху не мала, бо градоначальник не дозволив думі передати раді ці гроші.

Виконавчий комітет встиг ще розглянути цілу низку точних питань, виділити порт в окремий район, розглянути заяву сіоністів-соціалістів, які просили допустити їхню делегацію до ради. Виконавчий комітет відмовив їм у дозволі бувати як на своїх засіданнях, так і на засіданнях ради через те, що вони не є пролетарська партія й не зв'язані з пролетарськими масами.

Далі було організовано комісію для допомоги безробітним, яка складалася з представників районів — від кожного по 2 чоловіка та одного представника від фінансової комісії при виконавчому комітеті. Ця центральна комісія допомагала в такому розмірі: 2 крб. 15 коп. на родину та 1 крб. 10 коп. одиноким на тиждень¹⁾, через районні комісії, що склалися з 5 осіб в кожному районі.

Для систематичної допомоги та на витрати ради виконавчий комітет здобував кошти, збираючи їх на підприємствах, поспілках, а також з індивідуальних внесків.

Із звіта, вміщеного в № 3 «Одесских Известий Совета Рабочих Депутатов», видно, що з 8 до 22 грудня 1905 року до каси ради надійшло 7217 крб. 92 коп., які внесли різні організації, а головне — спілки ліберальної інтелігенції (спілка

¹⁾ Із статті Гурштейна — „Пролетарская революция“ № 10 (45) за 1925 р.

медичних службовців, адвокатів, учителів, службовців к - ри Бродського, Хаїса та інш.), і дуже незначні суми надійшли від робітників.

Гроші витрачалося на допомогу безробітним, на організаційні витрати ради та на озброєння. Особливо в цьому звіті дивує незначна сума, що її зібрано на озброєння та організацію бойових дружин (82 крб. 20 коп.).

Ця сума говорить про те, що на озброєння мас рада не звернула належної уваги.

Далі виконавчий комітет вирішив запропонувати районам обрати кандидатів до членів виконавчого комітету в зв'язку з можливим арештом членів виконавчого комітету.

Щоб розв'язати всі питання, що були в той час, та остаточно затвердити свої постанови, виконавчий комітет вирішив скликати загальні збори районних рад, але скликати ці збори йому не пощастило, бо Одеську раду незабаром було ліквідовано.

РОЗГРОМ ОДЕСЬКОЇ РАДИ РОБІТНИЧИХ ДЕПУТАТИВ

Самодержавство, відчувши, що головна його підпора — армія, а також податки та кредит — розхитані, поспішила мобілізувати всі свої сили на боротьбу з революцією. Царат спішно збільшував штати поліції, підвищуючи ставки поліцейських чинів в три рази й збільшуючи кошти на армію, щоб якнайшвидше почати штурм революції.

Після ліквідації Петербурзької ради та придушення збройного повстання в Москві царат взявся до негайної ліквідації провінціальних рад.

Ще під час грудневого страйку департамент поліції за підписом директора Вуїча надіслав до Одеси телеграму про негайну ліквідацію ради. «Необходимо разрушать революционные организации, пока не возникли открытые беспорядки»¹⁾, — так закінчується телеграма з 15 грудня, розуміючи під «открытими беспорядками» збройні виступи революційних мас, на які багата була друга половина 1905 року.

Запровадження в Одесі військового стану з 15 грудня, численні арешти, закриття друкарень, в яких захватним правом друкувалося листівки та «Известия» ради, говорили про наступ реакції та спішну ліквідацію революції. Але виявити депутатів ради одразу не вдається, і департамент поліції наказом з 24 грудня вимагає виявити членів революційної ради робітничих депутатів і заарештувати їх. «Наиболее удобный способ брать их на заседаниях»²⁾ — закінчується телеграма. І одеська охранка поспішає «брати на засіданнях».

¹⁾ Справа охоронного відділу № 183 за 1905 рік.

²⁾ Там саме.

2 січня на Прохоровській вул., в будинку № 37, в приміщенні Кашинського, заарештовано було 13 чоловіка: голову Одеської ради робітничих депутатів В. Шавдія (кличка «Євгеній»), А. І. Хаймовича (кличка «Абрам Белий»), Я. С. Новаковського (Осип), С. М. Тартаковського (Валентин), Л. М. Розенфельда (Максим), М. А. Пекемунського (тов. П'ятницький), Ш. Б. Гершковича, М. І. Мовшовича, Є. Я. Сумм, Р. Т. Шварцмана.

Поліція вважала, що заарештувала виконавчий комітет ради робітничих депутатів і притягла заарештованих до права в справі Одеської ради, хоч фактично це був об'єднаний комітет РСДРП, що потверджує листівка, яку випустив комітет з відозвою до всіх робітників Одеси протестувати «проти фалшування та нахабної брехні поліції» (те саме потверджує тов. П'ятницький в статті в одеському збірникові 1905 р.).

Члени виконавчого комітету, які залишалися на свободі, скликали 4 січня членів Міського району на Катерининській вул. в будинку № 53, в молочарні Берха. Збори, на яких було понад 50 чол., повинні були обрати нового голову та членів міського виконкому та обговорити питання про організацію одноденного страйку до річниці 9 січня. Але з'явилася поліція й заарештувала 18 депутатів (решта встигла залишити збори). Заарештували товаришів: І. Батхана — заступника голови ради робітничих депутатів, М. М. Виленського, Е. З. Шеєнзона, Т. Є. Картишева, А. Я. Герштейна, І. Н. Табачникова, А. І. Кроля, Л. С. Бронштейна, Ш. Л. Штейнберга, Л. М. Розенфельда, І. М. Неймана, Я. Л. Шапиро, Л. М. Майзель, В. І. Мартинчик, А. І. Бабич, Х. В. Шварцман, Ф. Х. Беккер, В. Л. Степанова (делегат від Одеської ради робітничих депутатів на з'їзді рад в Петербурзі, який брав участь в московському повстанні). Більшість заарештованих незабаром звільнили.

Частину ж заарештованих притягли до права за 126 ст. ч. 1 («сообщество, присвоившее себе наименование общегородского совета рабочих депутатов гор. Одессы, заведомо поставившее себе целью своей деятельности низвержение существующего в государстве общественного строя»).

Дехто з заарештованих (Батхан, Новаковський, Виленський, Тартаковський та інші) встигли втікти.

Судили лише голову ради тов. Шавдія та членів т.т. Мовшовича та Шапиро. Судив військово-окружний суд. Справу слухали 22 січня 1907 року при зачинених дверях; на суд не пустили навіть родичів підсудних. Тов. Шавдія засудили на заслання з позбавленням прав, решту було виправдано. Т. Батхана заарештовано було 1908 р. й засуджено було на заслання

до Сибіру. Цими арештами раду було ліквідовано, хоч уряд ще довго боявся революційної примари — ради робітничих депутатів, що видно з телеграм, надісланих в серпні 1906 р. за підписом Макарова. В одній з них написано: «В департаменте полиции получены сведения, что в Одессе настроение рабочей массы крайне революционное. В настоящее время идет сильная подпольная агитация против погромов и в пользу совета рабочих депутатов, что уже говорит о всеобщей забастовке».

А роля загального страйку та можливість його перетворення на збройне повстання, яким керували ради, ще досить свіжі були в пам'яті самодержавного уряду, який примушений був в свій час визнати ради за другий уряд, щоб увесь час бути на сторожі й вжити всіх заходів, щоб не дозволити утворитися такій революційній організації, як ради.

За участь в раді та в організації грудневого страйку багато робітників та революціонерів заслали на Сибір (т.т. Бойко, Аввакумов, Жанта, Андреев, Нахманберг, Компанець, Каминський, Макаров, Фогель, Покритський та ін.):

Для повної картини роботи Одеської ради треба зупинитися на агітаційно - пропагандистській діяльності його — газета, листівки та відозви. Одеська рада видавала свій орган «Известия Совета Рабочих Депутатов» і за час своєї діяльності рада випустила чотири номери «Известий». №№ 1 та 2 вийшли 13 та 15 грудня підчас страйку, друкувалися вони в Одесі. №№ 3 та 4, які вийшли 25 грудня 1905 року та 9 січня 1906 року, надруковано було в м. Кишиневі за активною допомогою тов. Коффа Г. М. Ці газети, крім звітів про діяльність виконавчого комітету, підготовки та дерезбігу загального страйку як в Одесі, так і по інших місцях Росії, мали ще цілу низку статтів загальнополітичного характеру.

Так, наприклад, в номері 2 - ому вміщено було статтю, присвячену 80 - річчю з дня повстання декабристів, яка закінчується відозвою до офіцерів вшанувати пам'ять героїв-декабристів, які почали справу революції за Миколи I й тим, щоб закінчити революцію, яка відбувається тепер — за Миколи II й останнього.

Стаття в номері 3 - му «Известий» під назвою «Двойное бессилие» відзначає слабкість уряду в зв'язку з зрадою йому його власних урядовців та втратою кредиту та закінчується звертанням продовжувати проводити «фінансовий маніфест», який випустила петербурзька рада, в якому пропонувалося взяти вклади з ощадних кас й вимагати гроші дзвінкою монетою, щоб підірвати кредити самодержавства.

№ 4 «Известий», який вийшов до річниці 9 - го січня,

присвячено було подіям 9 - го січня, а також рокові боротьби російського пролетаріату за свободу. Звістки з Росії в трьох перших нумерах повідомляють про страйки, селянські заколоти, повстання. В такий спосіб газета «Известия» відбивала політичну боротьбу й мала велику популярність серед пролетаріату. Редакція «Известий» була у віданні виконавчого комітету, при чому, крім «Известий», рада випускала ще листки та відозви. За час своєї діяльності Одеська рада випустила таку літературу:

1) Листок, який закликав бойкотувати виробы тютюнових фабрик Попова, Асвадурова та Бабадагли та чайної фабрики Кузнецова за те, що вони відмовилися сплатити робітникам за страйкові дні й звільнили частину страйкарів — «Два бойкота», в кількості 2000 примірників.

2) Від виконавчого комітету ради робітничих депутатів з приводу чуток про погром, ніби призначений на 6 грудня.

3) Листок з 14 грудня під назвою: «Солдаты и офицеры в память 14 декабря 1825 года» — 4000 примірників.

4) «Ко всем рабочим и работницам гор. Одессы» — з приводу арешту Петербурзької ради робітн. депутатів, з 9 грудня 1905 р.

5) Відозва з закликом до загального політичного страйку від назвою «Товарищи».

6) Відозва під назвою «Ко всем» про загальний політичний страйк (надруковано також в № 3 «Известий»).

7) Відозва з приводу 9 січня 1905 року під назвою «Рабочие и работницы, граждане и гражданки» (передруковано в № 4 «Известий»).

8) «Ко всем портовым рабочим» з 14 грудня 1905 року.

9) Телеграми про поточні події підчас страйку вийшли окремим бюлетенем.

З переліку випущених листівок-відозв видно, що рада за допомогою друкованих видань провадила велику агітаційну діяльність, відбиваючи події дня й реагуючи на питання поточного політичного моменту.

Підсумовуючи діяльність Одеської ради робітничих депутатів на підставі наведених матеріалів та спогадів учасників — депутатів її, треба визнати, що Одеська рада відіграла велику революційну роль за коротке своє двомісячне існування (якщо вважати за початок її існування 6 листопада, коли вироблено було проєкт статуту), або навіть п'ятитижневе (якщо вважати за початок її діяльності перше пленарне засідання 28 листопада 1905 року). Одеська рада виникла, як і інші ради, самостійно, революційним шляхом, мала в своєму складі депутатів від усіх підприємств Одеси, і в цьому розумінні їй пощастило

об'єднати всі революційні маси й мати серед них велику популярність та авторитет.

Це проявилось, приміром, в питанні з погромами.

«Виконуючи рішучу постанову ради робітничих депутатів, одеський пролетаріят зібрався в повній бойовій готовності на фабриках та заводах, щоб на перший же заклик зупинити насилиство», — написано в газеті «Коммерческая Россия» № 271 з приводу попередження погрому, що його готувала чорна сотня на 6 грудня.

Одеська рада, якою керував об'єднаний комітет РСДРП, активно реагувала разом з усім одеським пролетаріятom на загальнополітичні події в країні. Вона збирала кошти на користь петербурзьких робітників, що постраждали від льокавту, ухвалювала резолюції протесту проти арешту голови Петербурзької ради робітничих депутатів Хрустальова та наскоку уряду на Петербурзьку раду, проводила збір грошей на користь поштово-телеграфних службовців, що страйкували, оподатковувала буржуазію підчас загального грудневого страйку, заводила фактичну свободу друку й, нарешті, проводить грудневий політичний страйк, підчас якого вона інколи революційним шляхом захоплювала функції влади¹⁾.

Проте, треба підкреслити, що меншовицька більшість у раді, яку возголював меншовик Шавдій, мала величезний вплив на розвиток революційних подій і затримувала бойовий настрій мас. «Виконавчий комітет плентався в хвості мас», — зазначають більшовики в своїх спогадах (Дубровин, Ексле, Єлін, Сапельников та ін.). В той час, як маси поривалися до бою й чекали розпорядження, заклику ради — виконавчий комітет вважав, наприклад, що грудневий страйк повинен залишитися мирним з початку й до кінця.

Виконавчий комітет навіть не вважав за потрібне закрити чорносотенну газету «Русская речь», яку в великій кількості розповсюджувано в Одесі, допустив в свій склад велику кількість представників інтелігентських спілок — чим послабив революційну, рішучу діяльність ради, не приділяв досить уваги питанню озброєння пролетаріату й на ділі не готував збройного повстання, що було найважливішим питанням існування ради, як органа повстання й боротьби за владу.

Грудневий виступ, який в деяких містах перейшов у вищу стадію — до збройного повстання, зазнав поразки. Царські опричники масовими розстрілами жорстоко помстилися за «мятежи» революційних мас та виступи в грудневих боях.

¹⁾ Від редакції. В статті тов. Жезмера недостатньо наведено фактів, що свідчили б про захоплення радою функцій влади.

Проте грудневе повстання відіграло величезну роль у революції 1905 р.

Придушення грудневого збройного повстання та реакція, що почалася, завдали тяжкого удару радам, які не встигли ще розвинутися, «бо їхня сила та успіх їх цілком залежали від сили та успіху повстання». Їхня сила — сила революції, їхня слабкість — її слабкість.

Значення та роль рад, зокрема Одеської, великі. Їхня заслуга в революції 1905 року полягає в тому, що вони були організаціями, які виникли на найвищому ступені пролетарського руху й, концентруючи навколо себе широкі революційні маси, були єдиними масовими революційними організаціями, які здатні були керувати бойовими сутичками з самодержавством для захоплення влади. Але для цього потрібен був, крім іншого, більшовицький провід, більшовицька більшість. А цього то ще не було.

ЄРШОВ К. Г.

ГРУДНЕВЕ ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ В ДОНБАСІ¹⁾

1. ГРУДНЕВИЙ СТРАЙК ТА ПОВСТАННЯ²⁾

Грудневі події в Донбасі розвивались у щільній пов'язаності з повстанням московським.

7 - го грудня³⁾ в Катеринославі було одержано телеграму: «Всім, всім товаришам з Москви та голові делегатських зборів службовців, Науманові, до відому і вказівок по лінії,— в цій телеграмі говорилось, що конференція депутатів од 29 залізниць, Центральне Бюро Всеросійської Залізничної Спілки, Петербурзька та Московська Ради Робітничих Депутатів із 7 - го грудня оголосили вселюдний політичний страйк⁴⁾».

8 - го грудня делегатські збори переважною більшістю голосів (51 проти 3 - х) ухвалили приєднатися до страйку, після чого і відразу по лінії Катериницької залізниці було надіслано телеграму: „сьогодні з 10 год. ранку оголошено вселюдний страйк службовців залізниць і робітників. Товариші“⁵⁾.

Однак, заводи й копальні до страйку приєднатись не могли. Донецька промисловість на цей час вступила в смугу важкої депресії. «Упродовж цього року — скаржились гірнопромисловці — промисловість перебувала під тягаром фінан-

1) Стаття К. Г. Єршова, подаючи багатий фактичний описовий матеріал з історії грудневого збройного повстання в Донбасі 1905 р., майже зовсім не висвітлює ролі більшовиків. Ред.

2) Див. додатки до тексту статті, до приміток тощо, що їх надіслав автор, коли статтю було вже набрано. Ред.

3) Дати скрізь за старим стилем.

4) Ще раніш, 5 - го грудня, було одержано і розіслано по лінії телеграму з Москви про те, що мають почати страйк. Десь певно, про неї каже в своїх спогадах В. Ляшенко: „5 - го грудня телеграф приніс звістку, що робітничі центри вже ворушаться і що нам треба бути готовими“ („Матеріали з іст. рев. подій 1905 року в Артемівській окр.“, 163).

5) Обвинувальний акт в справі про захоплення революціонерами лінії Катерин. заліз. у грудні 1905 р., див. у збірн. „Матеріали по історії Екатериносл. соц.- дем. орган. большевиків и рев. событий 1904 — 1905 — 1906 г.“, вид. 1924 р., ст. 449.

сових та економічних утруднень, утворених війною і ускладнених загальним несталим політичним становищем¹⁾). Жовтневий залізничний страйк дуже позначився на стані промислових підприємств, надто камінновугільних²⁾, а жовтневий був останнім ударом: у грудні виробництво почало скорочуватись.

На Донецько - Юр'ївському заводі з 3 домен одна стояла 8 день, а дві працювали неповним ходом. На Кадіївському працювала тільки одна домна (з двох). Новоросійський завод (Юзівка) спочатку зупинив дві печі, а з 22 грудня й зовсім перестав робити. Від цього ж часу зупинився Никопіль - Маріюпільський, а руський Провіданс — ще раніш, з 18 - го грудня. Макиївський з 15 - го робив половинчастим ходом, а Краматорський з цього дня став. Петровський завод (Єнакієве) стояв 10 день, Дружківський зупинив одну домну³⁾.

Про стан камінновугільної промисловости дасть уявлення така таблиця;

Видобуток (в міл. пуд.)	1905 р.	1904 р.
Жовтень	70,52	71,23
Листопад	73,76	81,18
Грудень	49,85	65,46 ⁴⁾

Хоча в грудні і спостерігається загалом зменшення видобутку, але в 5 - му році воно надзвичайно гостре.

Економічне становище донецьких робітників було дуже важке: дорожнеча на життєві речі зростала, заробітну плату зменшувано, безробіття більшало, нависла загроза льокавтів.

Через це лише окремі підприємства провели недовготочасні страйки. Горлівський машинобудівельний завод та копальні Південноруського товариства перестали працювати від 9 - го до 11 - го грудня; постановили приєднатися до вселюдного страйку Маріюпільський і Донецько - Юр'ївський заводи. Але на мітингах робітники повсюди демонстрували свою солідарність із страйкарями - залізничниками та ухвалювали резолюції, де відзначали про своє співчуття й підтримку⁵⁾.

¹⁾ Доповідь Ради з'їзду гірн. пром. Півдня Росії про сучасний стан камінновугільн. пром. Труди 31 з'їзду ГПР, т. I, № II, ст. 11.

²⁾ „Неможливо буде, якщо і надалі залізниці буде закрито, скласти в „запас“ щодня 3 міл. пудів мінерального палива“.— 3 телеграми Ради з'їзду ГПР до графа Вітте 17 жовтня, див. труди 30 з'їзду, т. II, звіт про діяльн. Ради, стор. 13.

³⁾ Труди 30 з'їзду ГПР, том II, IV. Огляд виробн. і вивозу, стор. 4, 5.

⁴⁾ За даними статбюра Ради з'їзду ГПР — камінновуг. пром. Півдня Росії в 1905 році і те ж в 1904 р., вид. РЗГПР.

⁵⁾ Одну з них, ухвалу на мітингу в Горлівці, див. у книзі Т. Харечка — „1905 рік у Донбасі“, стор. 89, та пор. звертання Юзівської РРД. там само, стор. 137.

Спроби поліції й чорносотенців загітувати відсталі шари робітників—громити страйкарів—жодного успіху не мали. Про один такий випадок у своїх спогадах оповідає В. Ляшенко: «На ст. Несветивічево, поки ми (страйковий комітет станції Попасної.— К. Є.) перевіряли й опечатували касу, поліція вдалося настроїти проти нас купку шахтарів, які кинулись на станцію «бити бунтівників». Коли вийшла наша делегація й почала пояснювати шахтарям хто ми і що ми, та що залізничники борються за справу цілої робітничої класи, з натовпу залунали вигуки: «Тримайтесь міцно, залізничники, ми вас підтримаємо»¹⁾).

Марність цих спроб потверджує й обвинувальний акт: «Дальші події — говориться там — довели, що, здебільша, так шахарі, як і заводські робітники не тільки не думали громити станції, але, навпаки, не зважаючи на важкі матеріальні умови, під впливом пропаганди із солідарності взяли участь у безладді, що його чинилося на залізниці»²⁾).

Керувати вселюдним страйком було сконструйовано «Бойовий Страйковий Комітет м. Катеринослава та Катеринославської губернії», куди вийшли РРД, об'єднаний комітет РСДРП, СД, організація Бунда, Бюро провінціальних організацій РСДРП, комітет партії СР, страйковий розпорядчий комітет Катерин. залізн. і Страйковий Комітет поштово - телеграфної спілки.

«Тільки розпорядження Бойового Страйкового Комітету є обов'язкові для всіх громадян, громадських установ, фабрик, заводів та інших промислових і торговельних установ»³⁾), — оголошував 9-го грудня БСК — «Тимчасовий Уряд», як його у своєму листуванні називала влада.

Під якими ж саме гаслами він провадив вселюдний страйк? Чи прагнув БСК перевести його на збройне повстання? На ці питання маємо відповідь у закликові БСК, видрукованому по тому, як військо забрало Катеринославський вокзал та впровадило звідти членів к - ту (10 — XII).

«Громадяни! Віковому терпінню народу прийшов край. Вся Росія оголосила рішучий бій «внутрішньому ворогові» — руському урядові. В ім'я блага цілого народу, в ім'я загибелі загального ворога, в ім'я Всенародніх Установчих Зборів, в ім'я самодержавства народу, робітнича класа Росії оголосила вселюдний страйк»...⁴⁾

¹⁾ „Матеріали по історії рев. подій 1905 г. в Артемовском округе“. Збірн. Артем. Істпарту, вид. 1925 р., стор. 163.

²⁾ Катериносл. збірн., 450.

³⁾ Цит. за Харечком, вказ. твор., 141.

⁴⁾ Там само, стор. 140.

Заклика до збройного повстання, як бачимо, тут немає, але є подібність до поміркованої відозви конференції 29 залізниць і ЦБ Всерос. Залізн. Спілки¹⁾.

Сама назва «Бойовий СК», за словами колишнього члена БСК, Шевченка Н. К. виникла так:

«Перші збори розглядали організаційні справи. Навколо першого ж таки питання, як має називатися організація, розгорілися жваві дебати. Меншовики пропонували назвати «Страйковий Комітет», більшовики — «Бойовий Страйковий Комітет», есери і Сімка²⁾ підтримували більшовицьку пропозицію. Разом з меншовиками голосувала залізнична Спілка. Спілка пошти й телеграфу та Провінціальне Бюро Бунд — поводитися невірно. Було ухвалено пропозицію назвати організацію «Бойовим Страйковим Коаліційним Комітетом». Проти такої назви голосували Залізнична Спілка і Поштово - Телеграфна. (На наступні збори вони вже й зовсім не прийшли — виявлено, що це була публіка з кадетським ухилом³⁾).

Становище, що утворилося по оголошенні страйку, другий кол. чл. БСК, А. Фабричний, характеризує так:

«Становище було невиразне. Влада розгубилась. Рада⁴⁾ в наступ не йшла, організовуючи лише революційне самоуправління на заводах. Запанувало якесь своєрідне мирне співжиття губернатора і Ради, поліції і самооборони. Обидві сторони чекали керівних указівок із центру⁵⁾». І коли влада подала переходити в наступ та чота салдатів зайняла вокзал, то БСК, не чинячи опору, залишив його, заявивши у вищезитованому зверненні:

«Повідомляємо громадян про те, що уряд, забравши у нас збройною силою станцію «Катеринослав», позбавив населення можливості одержувати харчові продукти, а салдатів — од'їжджати додому.

Бойовий Страйковий Комітет заявляє:

1) Відповідальність за наслідки, що можуть статись від того, що уряд захопить вокзал, падає на голову уряду.

2) Негайно по тому, як військо буде відряджено із станції, Бойовий Страйковий Комітет знову береться завідувати вокзалом⁶⁾.

¹⁾ Цю відозву див. у книзі Ярославського — „Грудневе повстання“, „1905“, том III, вип. 2, 133, 134.

²⁾ Представники від РРД — 4 більшовики і 3 меншовики, — як вказує вище автор.

³⁾ Катерин. збірн., 140 — 141.

⁴⁾ РРД. А. Фабричний каже, що БСК був підзвітною організацією щодо РРД. — К. 6.

⁵⁾ Катерин. збірн., 282.

⁶⁾ Харечко, цит. твор., 141.

Отже, цілком ясно, що Катеринославський БСК не ставив собі завдання зняти збройне повстання та через свою коаліційну природу не міг бути керівником повстання, коли воно почалось у Донбасі, то більше що організаційною стороною, як вказує Г. І. Петровський, «бойовий катеринославський центр мав надто слабкі зв'язки з робітничими районами на Катеринославщині...¹⁾».

Погляньмо тепер, під якими саме гаслами минав страйк у Донбасі.

Повсюди шуміли невпинні мітинги. В Горлівці «10 - го й 11 - го грудня на станції біля великого пакгавза відбувались величезні мітинги, де присутніх було близько 5 тис. чоловіка місцевих та наокоужніх заводських і копальних робітників, а також і селян» — говориться в обвинувальному акті. «Промовці» в своїх промовах — читаємо далі — обвинувачували уряд у відібранні у народу свобод, даних маніфестом 17 - го жовтня 1905 року, та у пригніченні народу й робітників, кричали, що Державна Дума не збереться ніколи, та що взагалі користи від неї нічого сподіватись; при чому доводили, що правити державою мусить сам нарід через виборних, для чого треба скинути теперішній уряд і скликати Установчі збори у спосіб вселюдного, рівного безпосереднього й таємного голосування. Разом з тим говорилося, що уряд добровільно не зречеться влади, а через це нарід мусить одібрати її силою, збройною боротьбою з урядом»²⁾.

В Дебальцевому на мітинги також «збирались, крім службовців станції, робітники сусіднього механічного заводу та селяни околишніх сіл. Всі промовці на всі лади твердили, що уряд ошукав нарід, одібрав у нього свободи, дані маніфестом... а через те його треба скинути збройним повстанням та скликати Установчі збори; за словами промовців, страйком вирішив послабити уряд з тим, щоб було легше з ним боротись»³⁾.

На станції Гришиному та на Петровському заводі (Єнакієве) такі закляки пролунали ще раніш — після 17 - го жовтня.

Гасла мітингових промов у Гришиному в обвинувальному акті передається так: «Треба боротись з урядом одкритим вселюдним і збройним повстанням, несплатою податків, одбиранням землі, рудень, фабрик та заводів у поміщиків і капіталістів, на користь народу», та іншими, подібними до цього, засобами»⁴⁾.

¹⁾ Г. І. Петровський. „Первые шаги революции 1905 г. на Екатеринославщине“. Известия ЦИК СССР, 1925, 20/XII, № 291, ст. 6.

²⁾ Цит. за Артем. збірн., 63.

³⁾ За Арт. збірн., 101.

⁴⁾ Там само, 75.

Тези петровських агітаторів в обвинувальному акті сходять ось на що: «Треба, передовсім, скинути теперішній уряд та замінити його виборними від народу, на правах Установчих зборів... Треба одібрати землі, копальні й заводи у власників і капіталістів тощо.

На зборах підчас промов — пишеться далі — викидали червоні та чорні прапори з революційними написами і, крім того, співали революційних пісень — «Марсельєзу», «Вставай, подымайся, рабочий народ», «Отречемся от старого мира», «От Варшавы до Алтая нет дурнее Николая» та ін., при чому під «Николаєм розуміли *священну особу государя імператора*»¹⁾.

Цими найяскравішими прикладами я й обмежусь.

Виклад обвинувального акту, певна річ, не може претендувати на точність, але все ж із нього можна бачити, під якими гаслами відбувався грудневий страйк у Донбасі. Частіш за все згадується Установчі збори; як зауважує С. Квітницький, це було головне гасло²⁾, але, якщо рівняти до вищезитованого звернення Катеринославського БСК, спадають на очі особливості: перша, що з нього визирає соціальна основа руху, — відібрання заводів, копалень та землі; друга, і найголовніша, — збройне повстання³⁾.

Проте, було б помилково пояснювати це високим політичним рівнем донецького пролетаріату. Якщо про московський пролетаріат тов. Ярославський каже, що він (пролетаріат) «зовсім не був найреволюційнішим⁴⁾, найпередовішим», то тим паче ця думка стосувалась би до пролетаріату донецького.

На Донбасі не було великих міст, культурних центрів. Місцеві соціальні - демократичні організації буди нечисленні й маломіцні.

Умови праці та побуту теж були виключно важкі. Вельми значне число копальних робітників, а почасти і заводських ще не порвало зв'язку із землею.

Отже, не доводиться дивуватись, що в грудневому революційному русі є чимало курйозів з теперішнього погляду, на зразок молебня, що ним було почато мітинг 11 - го грудня на

1) За Арт. збірн., 91, курсив обвинув. акту, повторення назов револ. пісень пояснюю тим, що складач акту, воєнний прокурор Шевяков, тут, очевидно, наплутав.

2) „Восстание на ст. Дебальцево“, „Лет. Револ.“, 1925, V - VI, 242.

3) Це гасло подибувано ще на Донецько - Юр'ївському заводі — див. Анісімов, „Дело о восстании на Екатер. ж. д.“, 84.

4) Грудневе повстання „1905“, III, вип. 2, II.

Донецько - Юр'ївському заводі¹⁾, чи маніфестація 14 - го грудня в Дебальцевому, коли багаточисленна юрба з червоним прапором попростувала до церкви правити панахиду по борцях за волю, а по тому було проспівано гімна, що відразу змінився революційними піснями²⁾.

Не скрізь лунав і одвертий льозунг «Геть самодержавство!» У зверненні Юзівської Ради Робітничих Депутатів з приводу вселюдного страйку находимо стримане «Бюрократія хоче одняти свободу»³⁾.

Бюрократія фігурувала, як щось окреме від самодержавства, в промовах, що лунали на згаданій маніфестації у Дебальцевому⁴⁾. Виявилось це і по інших місцях. Але об'єктивна логіка класової боротьби неминучо провадила робітничі маси до повстання. В цьому сенсі вельми цікавими є спогади старого шахтаря — Н. С. Лялікова: «Нічого ще не розуміючи в політиці, я багато наслухався про маніфест, про Державну Думу, але суть всього цього зрозумів лише тоді, коли в Горлівці робітники билися з драгунами та козаками.

Ми, робітники Софіївської копальні, приїхали до Єнакієвого, де вперше в житті я побачив тисячі робітників з червоними прапорами, списками з бурів (що ними свердлять породу у шахті); деякі були з мисливськими рушницями й сокирами. Багато хто виголошували промови. Якийсь старик з мисливською рушницею за плечима говорив, що «цар — наволоч, і його дядьки теж наволоч, треба, мовляв, скинути його з престолу. Наші брати — вів він далі — на Горлівці кров проливають і ми поїдемо їм допомагати». Я добре не розкумекав, чи наволоч цар, чи ні, — але допомагати братам - робітникам хотілось. Ми поїхали»⁵⁾.

Страйк у Донбасі переріс на повстання дуже швидко, і влада перейшла до страйкових комітетів та робітничих організацій.

З перших таки днів страйку по станціях було обрано на загальних зборах страйково - розпорядчі комітети, до чийх рук і перейшло керування станціями, паротяги, руховий склад, телеграф, фонофори тощо. «За розпорядженням їх — доносив

¹⁾ В обвин. акті це вважається за спритний маневр упорядників мітингу, спрямований до того, щоб притягти якомога більше заводських та копальних робітників, але метода, в кожному разі, цікава. Див. Анісімов, цит. тв., 84.

²⁾ Там само, 87.

³⁾ Додаток 13 - й до вказ. книги Харечка, стор. 137.

⁴⁾ Анісімов, в цит. рядках.

⁵⁾ Архів Артем. Істпарту. Це посилення належить, тут і далі, до матеріалів, надісланих в Артемівський Істпарт до 20-тирічного ювілею; 1925 - 26 р. р. вони перебували в Істпарті.

начальник губ. охоронного відділу у Петербурзі — складається поїзди, перевозяться озброєних запасних, робітничу самоохорону, небажаних пасажирів висаджують. Страйкарі усунули справжнє начальство й ігнорують його, на залізниці панує революційний уряд...»¹⁾).

Із залізничних страйкових комітетів виділився Гришинський, як керівний центр. У Гришиному було 2 міцні організації — СД і СР, при чому, як вказують місцеві мемуаристи, переважали есери.

Грудень застав гришинців добре підготовленими, що вже мали озброєну «самооборону». В обвинувальному акті зазначається, і цілком правильно, що «гришинський розпорядчий комітет мав величезний вплив на лінію залізниці, називався відділом центрального комітету залізниці та робив розпорядження не тільки на станції Гришиному, але й по лінії, мав стосунки з комітетами інших станцій, що посилали телеграфні повідомлення центральному комітетові про різні події, незрідка копії їх надсилали і до Гришиново»²⁾).

При чому звертає увагу те, що в місцях найбільшої концентрації пролетаріату (райони Горлівський, Юр'ївський, Алмазний, Петровський; виняток — Юзівський, через припинення заводу) ініціатива була в руках не так залізничників, як робітничих організацій, що вплив їх на хід страйку очевидний. Так, члени Горлівського комітету «про всі справи радилися з делегатами від заводських і копальних робітників»...³⁾ Про ст. Алчевську А. Ополоник у своїх спогадах пише:

«Насамперед, залізничники ввійшли у контакт з виборними од робітників Юр'ївського заводу, з ким був цільний зв'язок»⁴⁾ Станція Алмазна тримала зв'язок з Кадівським заводом та копальнями. Цікаво, що службовці станції Єнакієвого зовсім «не захотіли пристати» до страйку, але станція з 12 - го грудня опинилась «під владою озброєного натовпу робітників заводу та мешканців виселку»⁵⁾).

¹⁾ Шифров. телеграма 10 - го грудня, цит. за Катерин. збірн., 356. За лідера їх був учитель П.С. Дейнега, який відіграв у наступних подіях вельми значну роль. Про нього див. „Былое“, № 8 за 1908 р., ст. 2 — „К ист. рев. движ. в Донбассе. 1905 г.“ і у Анісімова, цит. тв., 104 — 105.

²⁾ Цит. за Артем. збірн., 80 — 81.

³⁾ Обвин. акт за Артем. збірн., 62.

⁴⁾ Артем. збірн., 156. Мова йде про делегатське зібрання робітників заводу.

⁵⁾ Про це в обвин. акті, Артем. збірн., 93. Органом влади в Єнакієвому була Виконавча Комісія делегатів Петровського заводу. Цікаво, що за списком протягнутих до права значиться: в Єнакієвому а 33 - х тільки 2 залізничн., у Горлівці із 49 — 16 (Анісімов, цит. тв., „Додаток 1 - й“).

Про органи влади та повстання П. Горін пише: «У Донбасі низка Рад визнала себе за «бойові революційні комітети» й неухильно йшли шляхом організації збройного повстання. Щоправда, у зв'язку із своїм пізнім виникненням, донбаські Ради не встигли виявити себе, як єдині керівні революційні організації. Але, проте, революційний шлях їх ясно видно»¹⁾.

Це твердження незрозуміло, бо найвні в Юзівському районі та Луганському Раді РД якраз не брали участі у підготовці повстання, а більше Рад у районі повстання не було, хіба завинятком Виконавчої Комісії Петровського заводу²⁾.

Виникає питання: яке ж було партійне керівництво?

Доводиться констатувати, що в цьому повстання у Донбасі мало таку ж саму долю, як і Ростовське збройне повстання. Як Донський Комітет «не закликав маси до пляномірної, організованої в єдиному керівництві з бойовим штабом збройної боротьби, а відмахнувся від нього»³⁾, так і меншовицький Донецький Комітет був далекий от того, щоб керувати страйком та повстанням: «В той час, як по районах падало повстання, Донецький Комітет засідав у Маріюполі на IV - й конференції Донецького Союзу РСДРП. При цьому слід зазначити, що конференція не обмірковувала жодної справи, пов'язаної із збройним повстанням, що відбувалось»⁴⁾. У протилежність Донецькому Комітетові, місцеві СД організації (Петровська, Гришинська, Овдіївська, Юр'ївська та ін.), що їх захопила могутня революційна хвиля, брали активну участь у грудневих подіях. До цих місцевих меншовиків цілком пасує ленінське визначення — «меншовики - практики», сказане з іншого приводу, але за подібних обставин⁵⁾. Вони по суті справи пленталися в хвості. Згідно своєї меншовицької суті, вони рахувалися з повстанням як з фактом і шли на хвилі, яка їх захопила й потягла за собою. Але порізнена діяльність їх була надто недостатня на

¹⁾ „Очерки по истории Советов Рабочих Депутатов в 1905 г.“, ст. 203.

²⁾ Юзівська РРД працювала лише над організацією допомоги населенню, яке голодувало, борючись проти подорожчання істинних припасів, реґулюючи перевози безробітних на батьківщину (див. її „Известия“ в книзі Харечка, стор. 138).

Цікаво, що на другому засіданні 14/XII „по довгому обміркованні“ збори висловили співчуття до заліз. страйку (там само, 139).

Про Луганське див. у цит. книзі, 111 — 112 та рецензію Харечка на брошуру Миколаснка в „Лет. Револ.“ 1926, VI, 183.

³⁾ Див. передмову Ю. Бутягіна до статті Гурвіча — „Ростовское вооруженное восстание 1905 года“, „Пролет. Револ.“, № 47, ст. 165.

⁴⁾ Харечко, цит. твор., 121.

⁵⁾ Див. статтю „Черные сотни и организация восстания“ в № 14 „Пролетария“ 29 (16) серпня 1905 р. Авторство встановлено в Ленінському збірнику, V, 342).

те, щоб охопити величезний грудневий рух. Відомо ще, що під час повстання у Гришиному, Горлівці (і, можливо, не тільки там) спільно з СД виступали есерівські організації. А загалом порушене питання недостатньо висвітлено в тих матеріалах, що є, і це перешкоджає його дослідити.

Погляньмо тепер на хід повстання.

12 - го грудня почали роззброювати поліцію. Почин, очевидно, належав Гришинському комітету, який 11 - го дав по лінії до Ростова телеграму, де говорилось, що треба «організувати бойові дружини та роззброїти воїнські чини, жандарів і поліцію, тоді бо перемога буде забезпечена»¹⁾. Далі, «вранці 12 - го грудня юрба залізничних службовців і мешканців. виселку оточила прибулий на станцію поїзд, знайшовши в ньому 13 сапдатів з їввинтівками, силоміць одібрала у них їввинтівки»...²⁾).

Тоді ж таки гришинці обеззброїли станційних жандарів і поліцію. Після цього комітет ухвалив назву «Бойового Страйкового комітету», а самооборону було реорганізовано на бойову дружину. Гришинські дружинники роззброїли поліцію і по ближчих невеликих станціях.

Те саме сталось і в Овдіївці та Ясиноватій. Дебальцівський комітет почав роззброювати жандарів 15 - го грудня і, крім того, послав дружинників з цією самою метою на станцію Алмазну та Чернухине. Юзівський комітет, одержавши цю телеграму, викликав поліційних чинів, одібрав зброю; у тих, хто був дома, забирали зброю, приходячи на помешкання. Ця мирна картина є характеристичною. Поліція не вчинила жодного опору. 11 - го грудня робітники Донецько - Юр'ївського заводу самостійно почали знімати з постів городовиків, і ті воліли засісти по домівках та не попадатись на очі.

На Попасній, за словами В. Ляшенка, «обеззброїти вдалось тільки одного жандаря — решта поспішили втекти»³⁾. В Єнакієвому та Горлівці поліції не чіпали аж до 16-го грудня. Загалом до неї всюди було виявлено велику великодушність і, залишаючись на волі, вона могла все помічати, що дуже зашкодило повстанцям по тому, як повстання придушено. «Головне завдання було не в тому, щоби мститись поліції,— каже Ярославський з приводу ставлення до поліції під час повстання в Москві,— цього почуття ще не було, а було прагнення обеззброїти, щоби мати зброю на озброєння робітників»⁴⁾.

¹⁾ Цит. за Анісімовим, вказ. тв., 91.

²⁾ Обвин. акт, за Артем. збірн., 81.

³⁾ Артем. збірн., 162.

⁴⁾ „1905“, том III, вип. 2, 181.

Це можна сказати і про Донбас. Одночасно обеззброювано незначні групи салдатів і козаків, а також окремих офіцерів, які їхали у поїздах. І. Камишніков з Овдієвки згадує про це: «Через станцію проходили поїзди з козаками й офіцерами, які їхали додому з японської війни. Ми покладали роззброїти їх, але в них були тільки шаблі, а у офіцерів ще й револьвери. Вони, хоч і еохоче, але всеж оддали зброю. Деякі офіцери ламали свою зброю і лише тоді віддавали її» («Л. Р.», цитов. число, 233). Салдати у всіх випадках опору не чинили.

Отже, у районах — Гришинському, Горлівському, Петровському, Алмазному, Юр'ївському, почасти Юзівському за єдину владу залишились революційні організації. Крім залізниці й телеграфа в їхніх руках було і розв'язувати адміністративні питання та судові функції (товариські й народні суди, влаштовані над порушниками розпоряджень СК), та озброєна сила (самооборона, реорганізована на бойові дружини¹⁾). Наляканій владі ввижалось навіть захоплення копалень і заводів, але до цього справа не дійшла²⁾.

За фінансову базу СК був «страйковий фонд», заснований з метою: 1) зібрати кошти на те, щоб набути зброю, 2) забезпечити страйкарів матеріальною допомогою, при чому за джерела правила: а) пожертви, б) кошти, зібрані як плата за проїзд з пасажирів, що їхали у поїздах, в) оподаткування, г) конфіскація готівки у станційних касах, поштових конторах та вивонок крамниць.

Це саме й притягає увагу. «На всіх станціях, між Нижнє - Дніпровським та Гришиним, страйкові комітети конфіскували залізничні каси. Ці гроші буде роздано службовцям і робітникам в тому разі, якщо вони за листопад не одержать платні» — повідомлялось у бюлетені БСК № 7³⁾.

«(На) станції Дебальцевому службовці затримали артільника (з) грошима — 20 тисяч, — змусили гроші повернути (до) станційної каси, щоб за дальшого страйку витратити на свої потреби. (До) каси приставили охорону» — телеграфував губернаторові бахмутський справник 10 - го грудня⁴⁾.

¹⁾ Ясно, яка надумана є назва „Дело о захвате Екатерининской ж. д.“ (термінологія обвин. акту).

²⁾ У Щербинівці „в грудні настрій став ще неспокійніший, і незбаром з'явилися чутки, що робітники мають намір, разом з деякими службовцями, взяти копальню під свою владу“ — з обвин. акту в справі про селянина Григорія Пісного. Артем. Іспарт.

³⁾ Цитов. за Харечком, стор. 93. Бюлетенів з 11 - го до 22 - го грудня вийшло 7 чисел: в них БСК подавав інформації поточних подій та свої розпорядження.

⁴⁾ Катерин. збірн., 440.

Але на озброювання гроші бралось якось напевне. Горлівський комітет взяв із каси тільки 300 крб. Нерішуча спроба овдіївців конфіскувати виторг виновій крамниці та на пошті кінчилась невдало¹⁾.

Ясиноватський к-тет взяв із каси 200 крб., але незабаром повернув.

Щодо оподаткування населення, то фактичний бік такий. В Єнакієвому на те, щоб купити зброю для самооборони, «ще до початку грудневого страйку потаємні збирали гроші з мешканців виселку по полтиннику з людини»²⁾.

В Попасній «комітет постановив більш оподаткувати заможних майстрових та службовців—по 80копійок. Оподатковано було також місцевих торгівців і поміщиків, які дали досить такі порядні суми. В такий спосіб було зібрано 1.800 крб. З цієї суми було видано допомогу тим, хто на неї потребував»³⁾. Пожертви на озброєння збирали, звичаєм, після мітингів. Крім того, провадили добровільні збори серед робітників, службовців та мешканців виселків.

Овдіївські залізничники на загальних зборах 8 - го грудня були ухвалили постанову відраховувати на озброєння од 5 до 10% з місячного утримання. В наслідок конфіскацій, зборів та пожертв було зібрано більш-менш значні суми (в Горлівці і в Овдіївці їх обраховано більш як 800 та 1200 карбованців⁴⁾).

Про бойові дружини скажемо детальніше.

Після жовтнево - листопадових погромів у Донбасі всюди організовувано робітничі дружини самооборони, які не ставили, проте, собі, цпервах, бойових цілей.

Ось, до прикладу, Гришинська самооборона: ⁵⁾.

«За статутом та інструкцією до самооборони могли добровільно вступати робітники, службовці станції Гришиного, не молодші за 17 років; на чолі її стояв голова, господарчий комітет, начальник самооборони та три помічники, за числом їх самооборону поділяється на групи: групу поділяється на десятки, на чолі з десятником. До обов'язків начальника самооборони належить: розподіляти зброю між десятниками, щоб роздавати її десяткам на наряд патрулів. Функції самооборони в «мирний час» сходили на те, що патрулі обходили станцію й виселок, при чому вони, як і взагалі всі члени самооборони,

1) Про це див. у Анісімова, стор. 55 та пор. спогади Камишнікова в „Лет. Револ.“ 1925 р., V — VI, 233.

2) Обвин. акт за Артем. збірником, 92.

3) Спогади Ляшенка в Артем. збірнику, 164.

4) Ліберман в цитованій книзі (стор. 100) зазначає, що в Горлівці було зібрано близько 10.000 крб., але це неправдиво.

5) Обвин. акт за Артем. збірн., 76.

були зобов'язані стежити й доводити до відому урядника, станційного жандаря, начальника самооборони про всіх тих, хто настренчував порушати тишу та спокій, припиняти зойки, бійки та інш., не оповідати непосвяченим про розпорядження комітету та начальника самооборони і взагалі про вчинки організації».

Самооборона й була основою формувати бойові дружини I, треба сказати, що брали вони не якістю, а кількістю: озброєні дружини, за винятком Гришинської та Овдіївської, були погано, не зважаючи на те, що кошти купувати зброю були; інші керівні організації зацікавилися з озброєнням (зокрема, Горлівка), а інші зовсім не зуміли його організувати, що надто гостро виявилось в момент вирішального бою у Горлівці. Щоб судити про бездатність дружин, погляньмо, яку зброю мали найбільші з них на початок збройної боротьби з військом ¹⁾.

Гришинська залізнична: 13 гвинтівок, 10 берданок, мисливських рушниць 40, понад 50 револьверів ²⁾, саморобні бомби - пляшки, начинені динамітом, — багато патронів, переданих з Овдіївки, 55 ящиків динаміту, трохи шабель, саморобні списи із залізних дротів; треба згадати ще гармату з паротягової осі, що слугувала для салютів у «високоторжественні» дні, а тепер пристосовану до стрільняння шматками олива (гармата ця дуже громко стріляла та розрахована була більше на моральний ефект).

Овдіївська залізнична: 8 гвинтівок, щось із 50 берданок (куплених у Павлограді, де їх розпродувало воєнне урядництво по 3 крб. 70 коп. за штуку), трохи мисливських рушниць, 100 револьверів, динаміт, одержаний із Дебальцевого, 200 ящиків патронів, що їх знайдено у вагоні з написом «антрацит» і конфісковано, шаблі, списи.

Дружина Петровського заводу: декілька десятків револьверів, списи. Донецько - Юр'ївська — стільки саме.

Дебальцівська залізнична: незначне число рушниць і револьверів, 70 саморобних динамітних бомб (що, згодом, не вибухали), конфісковані 146 пудів динаміту та 2 ящики пороху, списи. Інші мали недостатніше озброєння, головню, списи — це зброя, що її було з надтом, але якою у наступних боях не вдалось забити жодного ворога.

Отже, із зброєю справа була поганенька, а ще гірша з воєнним навчанням — тільки гришинські дружинники вправлялись, переважно, у стрілянці в ціль.

¹⁾ За даними обвин. акту та спогадами учасників (переважно з „Лет. Рев.“ V — VI, „Вооруж. восст. на Екатерин. ж. д.“).

²⁾ Купували револьвери Гришинський та інші комітети в Ростові, Таганрозі, Катеринославі.

Проте, бойові дружини являли реальну загрозу для великих військових частин, розкиданих по Донбасові, та роз'єднаних в наслідок залізничного страйку, в той час як дружини мали цілковиту волю переміщення та діяли об'єднаними силами.

Надзвичайно цікавим є питання про ставлення до повстання селянства.

Мітинги, що відбувались на станціях майже щодня, притягали дуже багато селян наоколичних сіл, — селяни сюди приходили, щоб довідатись, «що робиться на світі». Із свого боку страйкові комітети вживали всіх заходів до того, щоб пояснити селянам сенс тих подій, що відбувались, та забезпечити підтримку від них, для чого не тільки притягали сусідніх селян на мітинги, але й відряджали агітаторів на села. Це бачимо в Овдіївці, в Горлівці, у Дебальцевому, Юзівці, Ясиноватій та в інших місцях. Петровська СД група (Бнакієве) агітувала ще до грудневого повстання¹⁾.

Іноді треба було переборювати ворожі настрої, на що у своїх спогадах вказує А. Ополоник (станція Алчевська): «Траплялись випадки чорносотенної агітації на селах із закликком громити транспортників, проти кого доводилось боротись»²⁾.

З повідомлень бюлетенів БСК видно, що мітинги минали успішно і що на них ухвалювано співчутливі резолюції³⁾.

«Сільські сходи ухвалювали постанови про приєднання до страйку та подання допомоги страйкарям. Із Юзова повідомлюють: «Село Олександрівка, числом 400 чол., приєдналося до юзівців. Висловлюють готовість брати участь у боротьбі за волю, офіруючи своїм життям... Селяни села Красногорівки та Софіївки, числом 200 чол., приєднуються до селянського союзу й висловлюють свою солідарність з вимогами залізничних службовців» (Бюлетень БСК, № 6 і 7). З Дебальцевого телеграфували: «Настрій чудовий. Виборні од місцевих робітників і селян ближчих сіл запряглись провадити страйк до «самого краю». З Овдіївки телеграф рознісив такі ж самі вістки: «Щоденні мітинги притягають не тільки робітників, але масу шахтарів і селян із сусідніх шахт і сіл. На всіх мітингах ухвалюється резолюція на користь страйку» (Бюл. БСК № 5).

Але нас цікавить, в даному разі, головню, фактичний бік справи — де й як селяни підтримували страйк та повстання. Про це відомо таке:

¹⁾ Після 17-го жовтня А. Щербаков „їздив до наоколичних сіл агітувати серед селян“ (Обвин. акт за Артем. збірн., 91).

²⁾ Артем. збірн., 156.

³⁾ Див. Харечко, цит. твор., 90.

І. Камишніков (Овдіївка) повідомляє: «Результатом пропаганди було те, що селяни села Овдіївки зібрали хліб і привезли на підтримку робітникам. Було умовлено, що якщо козаки нападуть на їхні села, то вони ударять на сполох і ми прийдемо до них озброєні на допомогу, а якщо у нас будуть тривожні гудки, то вони прийдуть на допомогу нам»¹⁾. Цікаво порівняти спогоди Андрійченка (Ясиновата) про жовтневий страйк: «Між іншим, по оголошенні страйку, коли у нас почало не вистачати харчів, ми відрядили кількох товаришів на села, близькі од станції Ясиноватої та Овдіївки. Селяни поставились до нас досить чуйно й почали привозити нам печений хліб та інші продукти»²⁾.

Мимохідь зауважу, що, кажучи про район Овдіївки, Ясиноватої та Юзова, не можна спускати з ока того, що агітація потрапляла на підготовлений ґрунт — сусідній Юзівський завод був великим землевласником, що мав 20.746 десятин власної землі³⁾. І. Камишніков в цитованих спогадах пише, що коли він поїхав провадити мітинг до сусіднього села, то «агітувати було неважно, бо земля Юзівського заводу оточувала село Ясиновату й селян, за їхніми власними словами, так, що «й курки нікуди було випустити». Селяни орендували землю на вельми не вигідних умовах і, тільки ошукуючи себе маривом власного кутка та земельки, не йшли зовсім із села».

Далі, за газетними повідомленнями 16 грудня, «селяни чотирьох сіл, що мстилися близько Дебальцевого — Чернухине, Ільїнка, Василівка та Георгіївка — прилучились до страйкового комітету та охороняють станцію Дебальцеве»⁴⁾. З цим можна порівняти спогади Лугового⁵⁾, за словами якого, коли формувалося дебальцівську дружину, приїхали селяни з вилами та сокирами. Цікаво, що Василівку та Георгіївку згадується в «Трудах» XVIII з'їзду ГПР⁶⁾ в числі тих небагатьох сіл Донбасу, звідки селяни на зиму йшли працювати на шахти, а це вказує на те, що в цих селах переважали бідняцькі та малоземельні середняцькі шари селянства (на шахти селяни йшли лише в разі надмірних злиднів⁷⁾).

¹⁾ „Лет. Рев.“ 1925 р., V — VI, 232.»

²⁾ Там само, 246 — 247.

³⁾ „Железная пром. Юга России в 1903 г.“, вид. РЗГПР. Петровський завод (Снаківе) мав 4.631. Тимчасом, на початку Юзівському було дано 150 дес., а Петровському — 100 (Фомін — „Горная и горнозав. пром. Юга России“, том I, 412 і 433).

⁴⁾ Харченко, вказ. тв., 90.

⁵⁾ „Железнодорожники Дебальцевского узла в Горловке“, Артем. газета „Кочегарка“. в одному з грудневих чисел 1925 року.

⁶⁾ Доповідь комісії Авдакова. Праці XVIII з'їзду ГПР, ч. I, 334.

⁷⁾ Бахмутський земський збірник за Фоміним, цит. тв., т. I, 334, мітка.

На підставі поданих фактів можна зробити той висновок, що у місцях стику з центрами повстання, там, де проводилось пояснювальну роботу серед селянства, і, особливо, де аграрне питання стояло гостро, селяни підтримували робітниче повстання (постачання харчів, взаємна оборона ¹⁾).

А загалом про ставлення до грудневого повстання всього донецького селянства судити важко. Наявні відомості мізерні (найцінніший архів Бахмутського земства загинув), а селянська маса на Донбасі надзвичайно різноманітна (хлібороби, селяни - шахтовласники, селяни - напівробітники, с. - г. робітники) і не могла однаково реагувати на грудневі події.

Щодо політичних настроїв селянства, то навряд чи воно стояло на такому високому рівні, як це можна подумати на підставі вищезитованих бюлетенів БСК. Тут не можна не сказати про свідчення гришинця М. Коляхіна, який, у додатку до своїх спогадів, пише: «В час жовтневого повстання із сіл запрошувано селян на наші збори. Погляд у них був такий: коли їм кажуть, що треба одібрати землю у поміщиків, це їм дуже подобалось, але коли справа стосувалась до «геть царя», то вони якось ставились з незадоволенням — «а як же ми будемо без царя?» ²⁾. Один з прикладів «наївного монархізму» селянства...

Про аграрний рух у грудні міс. Харечко каже: «Повсталіх робітників активно підтримували десятки тисяч селян, які руйнували поміщицькі гнізда у Бахмутському, Маріупільському, Слов'яносербському повітах та у Таганрозькій округі» ³⁾. До речі мовивши, цей витяг цитує В. Качинський ⁴⁾, як щось цілком достовірне, і. посилаючись на нього, робить відповідні висновки. Тимчасом, підчас перевірки виходить щось інш. В час повстання аграрний рух на Донбасі, як видно з оголошених документів, не мав широких розмірів, і крім «заворушень» в економії Бантиша (Бахм. пов.), про що доносив бахмутський справник губернаторові телеграмою 14 - го грудня ⁵⁾, інші випадки невідомі.

В своїй доповіді 7 - го грудня Катеринославський губернатор повідомляв міністра внутрішніх справ, що «в губернії

¹⁾ В цьому спостерігається подібність з повстанням в Олександрівському, де брали участь селяни (Катерин. збірн., 433) та з грудневим страйком на деяких заводах Московської губ., де робітникам - страйкарям допомагали наокожні селяни (Ярославський, цит. твори, 176).

²⁾ Артем. Істпарт, з матеріалів, зібраних до ювілейного збірника.

³⁾ Цит. тв., 114.

⁴⁾ „Селянський рух на Україні в роки 1905 — 07“, I ч., 118.

⁵⁾ Катерин. збірн., 441.

повсюди відбувається сильний заколот серед селян, що перейшло на аграрні непорядки у Верхнє - Дніпровському повіті»¹⁾. Але в телеграмі, надісланій 22 - го грудня до Вітте, він каже: «В інших повітах аграрні непорядки незначні, але відбувається сильний заколот (із - за) агітаторів селянського союзу, ватажків затримується»²⁾.

Через це вказані слова Харечка та висновок, що йде за ними — «Донецьке повстання щодня розгорталось чимраз ширше, як *робітничє - селянськє* (курсив мій. — К. Є.) повстання. Воно було придушено на тому шаблі свого розвитку, що з нього спалахнуло з новою, переможною силою у жовтневий період 1917 року» — мені здаються за безпідставні. Грудневий селянський рух у Донбасі, очевидно, підходить під загальновідому та правильну схему, — за цією схемою селянський рух в грудні вже припиняється до нового піднесення на весні 1906 року³⁾.

Залишається сказати про донецьких гірнопromисловців та ту роль, що вони її у грудневих подіях відіграли.

Опозиційні настрої щодо самодержавства у помірковано - ліберальних одчинних гірнопromисловців випарували відразу після 17 - го жовтня. Тількищо, напередодні Жовтневого маніфесту, рада з'їзду гірнопromисловців Півдня Росії одправила до графа Вітте телеграму — в ній рада вимагала «грунтовних реформ». Ця телеграма була останнім, викликаним жовтневим залізничним страйком, опозиційним вигуком⁴⁾, а вже через три дні «з приводу оголошеного маніфесту рада з'їзду 20 - го жовтня послала до графа С. Ю. Вітте привітальну телеграму з побажанням успіху у наступній діяльності щодо виконання урядової програми...»⁵⁾.

РЗГПР пояснює, які це потрібні ґрунтовні реформи — «всі ті реформи, що потрібні всім шарам населення і що їх було вказано у Височайшому Маніфесті з 17-го жовтня 1905 року»⁶⁾. Очевидно, куца конституція цілком задовольнила донецьких

¹⁾ Цит. за Анісімовим, вказ. тв., 36.

²⁾ Там само, 36 — 37.

³⁾ „Крестьянство в революции 1905 года“. Историк - Марксист, том I.

⁴⁾ Див. в „Отчете о деятельн. ССГЮР за 1905 г.“, ст. 12 — 13 — „Труды 30-го с'езда“, том II. Кажучи про критичний стан донецької промисловости, РЗГПР наприкінці заявляє: „Відновлення залізничного руху є потребою державної ваги. Рада з'їзду гірнопromисловців Півдня Росії, що стоїть безпосередньо на варті інтересів промисловости, торгівлі й населення (1), вважає за свій обов'язок доповісти, що так залізничні страйки, як і загальне заворушення можуть бути загавані лише ґрунтовними реформами“.

⁵⁾ Там само, 33.

⁶⁾ Там само, 14.

гірнопромисловців. Здійснювалось *угоду капітала з царем*¹⁾. За одвертою заявою замісника голови РЗГПР — А. І. Феїніна, «представники крайніх лівих партій хочуть цілком перевернути теперішній соціальний лад, що не може входити до розрахунків буржуазії, яка мусить прагнути тільки його впорядкувати»²⁾. Гірнопромисловців тепер чимраз більше непокоїло інше — революційний рух, що наростав: «З 20 - го жовтня нормального життя змінилась, — скаржились вони: — погроми та безладдя, що почались у різних місцях Росії, перейшли до району гірничих промислів і заводів Півдня Росії»³⁾. З 20 жовтня. Можна подумати, що РЗГПР брала участь у складанні обвинувального акту в справі про грудневе повстання. Там теж усі «непорядки» починаються «після 17 - го жовтня» (дали, мовляв, свободи, і ось що вийшло). Один, вельми цікавий випадок такої солідарності подає Харечко у своїй книзі — це звертання директора Юзівського заводу, Андерсона, до Трепова про додаткове відрядження війська, «через те, що вчора, 20 - го жовтня, почались непорядки та збройне повстання єврейського населення»⁴⁾; так пояснювала погром у Юзівці й поліція.

Катеринослав і Петербург бомбардували панічними телеграмами свої й закордонні промислові товариства з настійливими вимогами дати військо «для охорони»⁵⁾. Влада всіляко йде назустріч. 25 - го жовтня Трепов телеграфує Катеринославському і губернагорові: «Зважаючи на клопотання з'їзду гірнопромисловців, що заявляє (про) небезпечний стан камінно-вугільних копалень, (і) металургійних заводів за повсюдного в губернії заколоту серед робітників та єврейських погромів, що супроводяться пожежами, знову прошу вжити найрішучіших заходів до охорони згаданих підприємств. Головнокомандувач телеграфує про надіслання вам підсилення. *Особливу увагу зверніть на центри: Горлівський, Алмазний, Юзівський*»⁶⁾. Владу надто непокоїло те, що більшість підприємств у губернії належать закордонним кампаніям, що збитки їх, в разі погромів, безперечно, буде подано на сплату нашому урядові»...⁷⁾.

1) Див. Ленін, том VI, 529, вид. 1925 р.

2) Сказано на рік пізніш, на 31 з'їзді в 1906 році, але це суті справи не міняє. „Труди“, т. I, протокол 13 - го засідання.

3) Труди 30 з'їзду ГПР, т. II, звіт про діяльність Ради за 1905 р., ст. 41.

4) Харечко, цит. тв., 67.

5) Див. Катерин. збірн., стор. 323 — 24 і 336 — 38.

6) Катерин. збірн., 336, курсив К. Є.

7) З доповіді губернатора міністрові внутрішніх справ 7 - го грудня, цитов. за Анісімовим, назв. тв., 35.

Прикриваючись посиленою військовою охороною, провадилось боротьбу проти робітничого руху — досить вказати на розправу з горлівськими робітниками 16 - го грудня¹⁾. Контр-революційна роля буржуазії ясно вимальовується.

І зовсім уже одверто звучить голос реакційного бахмутського земства:

«Бахмутське зібрання, централізуючи в собі величезні інтереси місцевого хліборобства та якнайбільшої частини Донецької гірничої промисловости, що годує маси робітничої кляси й місцевого селянського населення, висновує, що безприкладні в історії страйки, які порушують права та інтереси ні в чому не винних третіх осіб з мирного населення, гідні обурення. Організатори та пропагандисти цих нелюдських вчинків, які кидають під ноги справедливість і виявляють жорстоке насильство, всупереч дарованій волі, тероризуючи незгодних з ними і примусово припиняючи мирне життя, мають якнайсуворіше відповідати. Обурення народу проти них надзвичайне. Люди, які занепащають Росію і в тяжкий момент народнього хвилювання вдаються до виключних заходів, мусять і виключним заходам підпадати»²⁾).

Погромний характер цих заяв коментарів не потребує.

Катеринославська влада перші дні повстання додержувала пасивної тактики, вважаючи свої воєнні сили за недостатні, і не наважувалась починати боротьбу з революційним Донбасом. До того ж вона не чекала грудневого повстання. Як гадав губернатор, «найбільша потреба у військові, безперечно, буде в лютому, цебо на початку польових робіт та великих аграрних захоплень і погромів»³⁾. Отож події застукали владу зненацька, і саме в той момент, коли війська у неї було замало.

«Губернія раптом у листопаді втратила три полки: Симферопольський та Єнікальський екстренно відряджено на повстання до Севастополя, Бердянський із запасних розпущено у відпустку — повідомляв губернатор у телеграмі на ім'я Вітте.— Багато разів і не без успіху просив міністерство воєнних та внутрішніх справ і командувача війська додати війська...»⁴⁾.

Скільки саме війська було у Донбасі в грудні — сказати не можу, бо не мав потрібних даних. Але можна, приблизно, сказати про те, скільки саме війська було розміщено на початку

1) Див. нижче, стор. 204—205.

2) Із звернення Бахмутського чергового земського зібрання до графа Вітте. Цитов. з Катерин. збірн., 414.

3) З доповіді міністрові внутрішніх справ 7 - го грудня. Цитов. за Анісімовим, назв. тв., 35.

4) Телеграма губернатора Нейгардта 22 - го грудня. Цитов. за Анісімовим, стор. 37.

року: в Бахмутському повіті — 3 сотні козаків, 1 ескадрон драгунів, 1 батальйон піхоти; в сусідньому, Слов'яносербському повіті — 2 сотні козаків, 1 ескадрон драгунів та 1 батальйон піхоти¹⁾. Число піхоти на грудень, десь певно, поменшало, в кожному разі, місцева влада також не наважувалась переходити в наступ.

Так справа стояла до 13 - го грудня.

II. ЗБРОЙНА БОРОТЬБА

На цей час Катеринославський губернатор силкувався перейти до агресивних дій і послав таке розпорядження Бахмутському справникові: «Пропоную негайно, у згоді з полковником Кудьгановим, зайняти станцію (і) телеграфи (в) Гришиному, Овдіївці, не припускати руху делегатських поїздів. Заарештувати (в) Гришиному комітет (з) головою — студентом технологічного інституту, Борисом Соколовим. Мені донести»²⁾.

Саме того ж дня в Овдіївці сталась перша сутичка бойовиків із військом, що, однак, не перейшла на бій. Коло виселка з'явився загін драгунів, очевидно, розвідка, можливо з метою зайняти станцію Овдіївку³⁾. Сутичку, що сталася по тому, овдієвець І. Камишніков описує так:

«13 грудня, годині о 12-й дня, ми помітили, що до станції наближаються драгуни, чоловіка з 25 - 30. Коли вони в'їхали у виселок, знялась тривога, і озброєна варта загородила їм шлях. Робітники, які зібрались, оточили їх навколо. У всіх одночасно виникла думка роззброїти драгунів. Новіков⁴⁾ почав провадити переговори з офіцерами. Він розумів, що сили у нас нерівні, що досить було б драгунам почати стріляти, щоб з нашого боку було багато жертв. Ми із своїми самопалами нічого б не зробили, але, на наше щастя, драгунами командував дуже молодий офіцер, який розгубився. Що Новіков говорив — не знаю. Зговорившись, він повів їх на базарну площу вузьким завулком. Ми вирішили, що він навмисне веде їх у вузьку вулицю, щоб ліпше їх оточити, але драгуни, пройшовши ву-

¹⁾ З доповіді губерн. міністрові внутр. справ 16 - го лютого 1905 року. — „1905 год на Украине“ (Хроніка й матеріали за редакцією Мебеля), т. I, 368, вид. 1926 р.

²⁾ Телеграма 13 - го грудня, цитов. з Катерин. збірн. 440. Б. Соколов — голова страйково - розпорядчого комітету Катерин. залізн., який з 12 - го грудня перебував, з іншими членами комітету, у Гришиному.

³⁾ Анісімов (53) висловлює міркування, що розвідка мала за мету зайняти станцію Ясиновату (?), але мені здається, що справа тут стосувалась самої Овдіївки.

⁴⁾ Голова Овдіївського Страйк. К - ту. — К. 6.

личку, почали виїжджати на площу, звідки легко втекти в поле. Коли перші шерехи з'явилися на площі, ми, не бажаючи втрачати сприятливого моменту, кинулись до драгунів та, схопивши коні за поводи, почали вимагати у салдатів зброї. Салдати не давали. Офіцер скомандував «Шаблі вгору!». Драгуни, в одній руці тримаючи шаблі, а в другій поводи коня, силкувалися звільнити коней, шпорили їх... Коні ставали дибки; кінні змішалися з пішаками, утворилась каша. В цей час офіцерового коня піймав один машиніст, наставив в самі очі револьвера офіцерові й вистрілив, але револьвер дав осічку. Офіцер вистрілив і собі, але промахнувся. Наші почали стрілянину. Результатів цієї стрілянини не знаю — говорили, що забили одного чи двох коней і нібито поранили офіцера¹⁾.

Вияснилось, що Новіков і не думав обеззброювати драгунів, бо розумів, що за першої спроби напасти, вони б нас могли розбити, і тоді віра в нашу збройну силу підупала б в очах околицьного населення²⁾.

А щодо бюлетеня БСК № 7, цитованого у Харечка, то опис у ньому Овдівського епізода явно недостовірний та цікавий лише як перебільшене відображення цієї моральної перемоги овдівських дружинників у передачі стоустої молви. Там сказано: «150 козаків і 75 драгунів, на чолі із становим приставом та двома офіцерами, напали на Овдівку. Підчас сутички народу з військом поранено одного офіцера та обеззброєно 4 драгуни» і т. д.³⁾.

Не встигло хвилювання стихитись після описаного випадку, як відразу до Овдівки приїхали делегати страйкового комітету станції Ясиноваті з просьбою про допомогу.

9-го грудня на ст. Ясиновату прибула чота салдатів під командою шт. - кап. Карамішева⁴⁾. Він з перших таки днів повівся щодо страйкового к - ту дуже круто і став заводити свої порядки. Витребувавши, одного разу, паротяга з вагонами поїхати на станцію Скотовату щоб переговорити телефоном з Бахмутом та запасти харчів⁵⁾, — Карамішев сів з озброєними

¹⁾ Цього не було, поранили лише одного коня і драгуни його пристрелили. — К. Є.

²⁾ „Лет. Рев.“, 1925, V — VI, 233 — 34. Пор. у Анісімова, стор. 53 — 54.

³⁾ „1905 год в Донбасе“, 94.

⁴⁾ За вимогою адміністрації станції та частини службовців (після об'яви грудневого страйку) для охорони від нападу шахтарів, що його нібито готувалось (спогади Андрійченка в „Лет. Рев.“ 1925, V—VI, 247). З цього приводу редакція журналу пише: „Ця вимога... досить яскраво характеризує політичний рівень маси залізничних службовців майже напередодні повстання“ (Там само).

⁵⁾ „Ми вирішили не давати військові продукти, і йому нічим було харчуватись“... (Андрійченко).

салдатами, чого не дозволялося (за інструкцією БСК, і на заперечення машиніста Андрійченка, дав характеристичну відповідь: «В кого є зброя, в того є й закон» — та ударив мене револьвером» — додає у своїх спогадах С. М. Андрійченко¹⁾.

Не зважаючи на присутність війська, мітинги влаштовувано як і раніш, їх одвідували також і салдати прибулої чоти, яка складалася з «розперезаних запасних»²⁾. За словами обвинувального акту, Карамішеву «залізною рукою вдалося стримувати їх та примушувати служити, але місцеві і приїжджі агітатори не пропускали слухних випадків, щоб дезорганізувати нижні чини. Тоді шт. - кап. Карамішев вирішив припинити агітацію в самому її корені»³⁾. А саме, зібравши на станції службовців вранці 13 - го грудня, він сказав їм, що «з цього моменту цілий район станції Ясиноватой оголошується на стані посиленої охорони», і що через це він забороняє будь-які зібрання та вимагає, щоби службовці слухали свого начальства і припинили всілякі не порядки. Він заявив, також, про те, що жодних «комітетів» не визнає, що він не допустить, щоб хтось, крім законної адміністрації, розпоряджувався рухом поїздів і що всяка спроба протидіяти його розпорядженням буде придушена зброєю. Тут же таки шт. - кап. Карамішев виставив по двоє вартових до станційної каси та в апаратній кімнаті телеграфу»⁴⁾.

Все це викликало вибух обурення серед ясиноватських залізничників. Незабаром після описаного зібрання на станції відбувся мітинг протесту. Вартовим запропоновано піти геть, їх хотіли і обеззброїти, але через те, що вартові упросили комітет не одбирати у них зброю та обіцяли не заважати демонстрантам, їм залишили гвинтівки, хоча з постів, все таки, змусили піти. Сповіданий про це Карамішев в ту ж мить прибіг з чотою на вокзал і наказав негайно всім розійтись, скомандувавши, щоб налякати, «стріляй». Проте, ніхто не йшов. Тоді він наказав салдатам розігнати мітинг прикладами та, вийнявши шаблю сам, узяв в цьому діяльну участь⁵⁾. В цей час один машиніст почав давати тривожні гудки, але його салдати стягли з паровоза, при чому Карамішев «сам, власноручно, надав йому ляпасів».

¹⁾ „Лет. Рев.“, цитов. рядки.

²⁾ Так їх атестував жандарський полк. Шредель у донесенні про перебіг судового процесу. Див. Катерин. збірн., 454.

³⁾ Цит. за Анісімовим, 42.

⁴⁾ Обвин. акт. за І. Славкіним, „Пролет. Рев.“, № 45, стор. 32—33.

⁵⁾ Тут і далі я користаю дані обвин. акту, а також спогади С. М. Андрійченка („Лет. Рев.“), Д. Рожкова і А. Ольшанського (Артем. збірн.) та ін.

Після розгону мітингу страйковий комітет поклав негайно роззброїти та силою вирядити чоту, але через те, що саме Ясиноватська дружина цього зробити не могла, то комітет, разом із дружинниками, спершу поїхав до Овдіївки, щоб виступити спільно. Овдіївський комітет ухвалив піти на допомогу, та викликав, крім того, гришинську дружину. Вона не загаялась приїхати у складі чоловіка з 50¹⁾, під начальством Дейнеги, і близько 4 - і години дня поїзд з дружинами та санітарними вагонами рушив до Ясиноватої.

До станції під'їхали без сигналів і зупинились в долині, щоб залишитись непоміченими. Дружинники повідомили, що Карамішев одвів чоту до казарми (продовольчий пункт, за півверстви од станції) і тепер і він, і салдати, по обіді спочивають. Що бойовики приїдуть, це Карамішев передбачав, але чекав на них увечері, і не мав за потрібне навіть поставити пости, що чимало допомогло успіхові дружин. Невелика частина дружинників пішла на станцію і роззброїла вартових, які не вчинили опору, а головні сили, на чолі з Дейнегою, попрямували до продовольчого пункту²⁾. «Паротяг, про всяк випадок, направили до вихідних стрілок, напрямом до Овдіївки, щоб в разі потреби, можна було втекти» — додає Андрійченко³⁾. Всіх заходів перестороги, отже, було додержано з початку до кінця.

Біля казарми дружинники розташувались за вагонами та іншими прикриттями, після чого Дейнега з кількома дружинниками пішов на помешкання до Карамішева, який жив в окремому домку біля продовольчого пункту. Застукавши Карамішева зненацька (він спав), дружинники поставили вимогу, щоб він наказав салдатам здатись. Карамішев нібито погодився, але, вийшовши у двір, раптом закричав: «До зброї!» і в ту ж саму мить його убито кількома пострілами⁴⁾.

Салдати стріляли напрямом ремонтної майстерні, а також у вагони, звідки лунали постріли вгору, бо дружинникам було віддано розпорядження в жодному разі не вбивати салдатів, — говорить Андрійченко⁵⁾. Від пострілів найбільше зазнала будівля касарні, яку так само обстріляли дружинники. Водночас з пострілами чути було викрики: „братцы, за что вы в нас

¹⁾ Як вказує Н. Боровий, „Лет. Рев.“, вказ. число, 227.

²⁾ В обвин. акті вказується, що в момент роззброєння вартових прибули поїзди з дружинами з Дебальцевого та Мушкетового, але у „Спогадах“ про це не сказано нічого.

³⁾ Як вказує Н. Боровий, „Лет. Рев.“, вказ. число, 248—49.

⁴⁾ В обвин. акті вказано, що К. забили Дейнега і Г. Завадський із Гришиного.

Із цілої роти у двір вибігли з рушницями тільки 5—6 чоловік, які розпочали стріляти на дружинників.

⁵⁾ „Літ. Рев.“ в цитованих рядках).

стреляєте, ми в вас стрелять не будем“ (обвинувальний акт). Сотня відразу здалася. З дружинників ніхто не постраждав. А у салдатів двох легко поранено. А втім, стрілянину з їхнього боку пояснюється більше тим, що вони одразу не зрозуміли, в чому справа. З цього приводу жанд. полк. Шредель у донесенні про хід процесу роздратовано каже: «Нижні чини чоти жодного опору бунтівникам не чинили, а, навпаки, з першого запрошення їх приєдналися до них, давши 53 гвинтівки, та почали братися з бунтівниками і пішли з ними на станцію, залишивши труп свого начальника у дворі»¹⁾.

«Я його бачив години через дві по тому — згадує Г. Даян. — Пам'ятаю, що хтось смачно вилаявся, а один з товаришів зауважив: перед нами ворог мертвий. Давайте не ображати його. Всі ухвально поставилися до цього зауваження»²⁾. Ще один приклад «великодушності щодо ворога»³⁾ дружинників під час збройної боротьби...

На станції було влаштовано мітинга, після чого переможці рушили назад, везучи із собою й чоту, яка здалася (54 чол.). Одібрані гвинтівки гришинці й овдіївці поділили між собою⁴⁾.

Дружинники надзвичайно вдало провели воєнну операцію в Ясиноватій. Певне керівництво, раптовий напад та арешт офіцера, дезорганізація супротивника, що залишився без командира, — все це мабуть що запезпечило б успіх тим, хто нападав і за войовничішого настрою салдатів. Разом з тим справа в Ясиноватій показувала, що невеликі, але добре озброєні дружини, за вмілого керівництва, можуть боротися з регулярним військом.

Поворот дружинників був цілковитим тріумфом. «Поїзд... було прикрашено червоними прапорами. На всіх проміжних станціях до його приходу збирались юрби народу, який поділяв ту радість, що нею були сповнені серця дружинників...

«Станція (Гришине—К. Є.) залюднена народом, що довідувався про всі події, які відбувалися на станції Ясиноватій. На порозі вагону показався осяйний Дейнега. Йому не дали ступити на плятформу, а на руках, з прапорами, понесли його, співаючи революційних пісень. Повиходили і салдати. На обличчях їхніх не було туги. І вони, здавалось, поділяли загальну радість. На станції для них було приготовлено чай»⁵⁾. Попойвши

¹⁾ Катерин. збірн., 455.

²⁾ З доповіді на урочистому вечорі в РАНІОНІ, — архів Артем. Іспарту.

³⁾ Вираз Ярославського, цит. твори, 140.

⁴⁾ Камішніков в „Лет. Рев.“, 1925, V — VI, 235.

⁵⁾ П. — „К ист. рев. движ. 1905 г. в Екатеринбург.“, „Былое“, № 8, 1908. Цитов. за Харечком і Ліберманом.

та спочинувши, салдати, діставши розписку про те, що зброю у них забрано силоміць, поїхали до Катеринославу.

Другого дня у Гришиному відбулась демонстрація на честь перемоги, «при чому юрми народу ходили по станції з червоними та чорними прапорами з написом «Смерть або перемога!»¹⁾. З цього приводу С. Анісімов висловлює слідуючу думку:

«В обвинувальному акті називається ця демонстрація святкуванням перемоги в Ясиноватій. Це неправильно. Нічого святкового в ній не було. Слово «смерть» на прапорі стояло першим, і надій перебороти супротивника було мало»²⁾. Взагалі на підставі таких деталей робити загальну оцінку не доводиться. Однак, припустімо таку аргументацію. Автор будує її на двох підвалинах: 1) на чорних прапорах (це зазначив був Анісімов трохи раніш од цит. рядків), 2) на тому, що в девізі «Смерть або перемога», слово «смерть» поставлено першим. Але через що ж тоді він не вважає так сумно настроєними дебільцівських дружинників, які йшли на бій у Горлівку теж з чорними й червоними прапорами?³⁾. Це поперше. Подруге — такі девізи ми бачимо і в роки громадянської війни. Наприклад, Ів. Ульянов у своїх спогадах про дивізію «Червоний сокіл» пише, що її формувалось (в 1919 році) під девізом — «Вперед — до смерті або перемоги!»⁴⁾. Але навряд чи хто назве уральських добровольців песимістами.

Виходить, немає жодних підстав накидати гришинцям упадницьких настроїв. Навпаки, удача в Ясиноватій створила великий оптимізм (і не тільки у гришинської дружини), що відіграло сумну роль підчас Горлівського бою. Але про це мова буде далі.

Звістка про перемогу бойових дружин над військом швидко розійшлась на Донбасі та справила величезне вражіння. Революційне піднесення у ці дні, 14 — 16 грудня, дійшло своєї вищої точки. Місцева влада була близька до паніки. 14 - го грудня Бахмутський справник доносить губернаторові: «12 - у чоту Балаклавського полку, яка охороняла станцію Ясиновату, сьогодні (?) розбили залізничні страйкарі. Офіцера забито, салдатів обеззброєно; (на) станції Овдіївка стався озброєний напад (на) загін драгунів, який утік. Всі вузлові станції, каси, рух захопив комітет, є намір забрати гроші з поштових контор, казенних винових крамниць, У запасних салдатів, які їхали

¹⁾ Обвин. акт за Арт. збірн., 84.

²⁾ „Дело о восст. на Екатерин. ж. д.“, 1905. Якою мірою цікава друга частина („Суд“), такою мірою перша („Події“) часто - густо збуджує нерозуміння суб'єктивним тлумаченням подій.

³⁾ Там само, 103.

⁴⁾ „Правда“ [за 23/IV 1929 р., стор. 4.]

(в) поїздах (в) Овдіївці, Гришиному, Чапліні, забрано тівитівки. (В) Дебальцевому подано вимогу роззброїти поліцію, видати конфісковану зброю, телефонна станція (в) Гришиному у руках комітету. Заводи майже всі швидко припиняють свою діяльність, робітники повсюди озброюються, станції Микитівку, Горлівку охороняють чоти¹⁾, сподіваються, що громитимуть пристава (в) Овдіївці. (В) економії Бантиша почались аграрні непорядки, їх, покищо, припинено, прошу відкликати 5 чот (з) Донської області, становище повіту щонайкритичніше, війська мізерно мало. (В) Горлівці була спроба страйкової спілки захопити копальню, це припинено моєю подорожжю туди (?— К. Є.), прошу вказівок»²⁾).

Які ж саме вказівки спромігся дати губернатор? Очевидно, ніяких. Овдіївський епізод та справа в Ясиноватій переконливо доводили, що без солідного підсилення про наступ нічого й думати, і влада, як і перш, почала вічікувати над морем погоди. Начальник Катеринославського охоронного відділу, в шифрованій телеграмі 14-XII на ім'я директора департаменту поліції повідомлював, що у заводському районі «панує цілковита анархія на чолі з революційним комітетом, куди адміністрація, через недостачу надійного війська, не наважується прийти. негайно треба надіслати (в) Катеринослав надійне військо (і) оголосити воєнний стан, без чого не відновити ладу»³⁾. Покищо військо не прибувало. Всю увагу уряд в ті дні був звернув на Петербург та Москву, кінець московського повстання ще не визначився, і через це події на Донбасі² відходили на другорядний план⁴⁾.

Однак, використати малосилість позиції ворога донецькі революціонери після перших воєнних удач не змогли. Позна-

¹⁾ На станцію Горлівка прибула чота 20 - го грудня. Страйковий к - т дав розпорядження не опалювати печей у залі та не давати гасу, і, крім того, послав вимогу Катерин. та Бахмут. начальству негайно забрати салдатів, „щоб уникнути кривавої сутички“. 13 - го чота пішки (поїзда їй не дали) рушила до Микитівки, де на неї чекала така сама зустріч. К - т запропонував військові вийти із станції та надіслав телеграму до Бахмуту, загрожуючи вирядити салдатів силою. 14 - го грудня, „цілком незалежно від телеграми“, чоту було одведено назад до Горлівки (Див. обвин. акт, Арт. збірн., 65 — 66 і 100). — К. Є.

²⁾ Телеграма 14 - го грудня, цитов. з Катерин. збірн., 440 — 41. А Маріупільський воїнський начальник, з приводу подій у Ясиноватій, послав цілком панічну телеграму, де, поруч всього іншого, писав: „Бунтівники великим числом підходять до Маріуполя (?). Становище безвихідне“. (Див. Харечко, назв. тв., 95).

³⁾ Цит. з Катерин. збірн., 360 — 61. Аналогічне донесення одправлено також 15 - го.

⁴⁾ Вітте взявся до них лише 17 - го грудня (див. його доповідь в Миколаєві у збірн. „Революция 1905 года и самодержавие“, ГИЗ, 1928, ст. 27).

чився брак центру, що під його керівництвом можна було б розвинути наступ у спосіб координованих дій бойових дружин. Гришинський комітет чекав на допомогу від Катеринославського БСК: «Тієї ж самої ночі (після повороту з Ясиноватої.— К. Є.) 14-го грудня,— згадує Г. Даян,— після наради з Дейнегою, я спеціальним поїздом поїхав на світанку до Катеринослава просити явальної допомоги у бойового комітета для Донбасу»¹⁾. Але чим же міг допомогти БСК? Крім сказаного про нього вище, додамо ще ось такі свідчення кол. члена БСК — А. Фабричного: «Революційного пляну дій у нас не було. Ми чекали на вказівки нашого центру, що від нього ми були одрізані, та розраховували на ініціативу Петербурга»²⁾.

Всі чекали, що кінець повстання буде розв'язано в центрах — в Москві і Петербурзі. Про те, що там діється, доходили лише уривчасті відомості. Здавалось, ось-ось влада перейде до народу. А що робити тут, у Донбасі — про це не мав виразного уявлення ні БСК, ні Донецькі органи влади та повстання. Не маючи точної інформації й директив, певна річ, нападчі тенденції змінились оборончими. Тактика, що її й надалі додержували донецькі повстанці, була в тому, щоб з'єднаними силами одбиватись, в разі можливого нападу війська, на який-будь пункт. Після сутички з драгунами коло Овдіївки з'явилися козаки. В ту ж мить комітет телеграфом викликав дружини, щоб «улаштувати демонстрацію, яка відтягне військо, яке збирається в Овдіївці»³⁾. 14-го грудня туди з'їхались бойові дружини з Гришиного, з Петровського заводу, Дебальцевого, Юр'ївського заводу, станції Харцизької, Ясиноватої тощо. Разом з дружинниками пішло й багато робітників: з Юзівського заводу та Жилівської копальні, наприклад, робітники поїхали двома поїздами. Жодного нападу на Овдіївку, проте, не сталось. «Там ми простояли дві доби, чекаючи на щось серйозне,— каже гришинський дружинник Н. Боровий,— але нічого не сталось...»⁴⁾. Начальники дружин почали обміркову-

¹⁾ З доповіді на урочистому вечорі у РАНІОН.— Архів Артем. Істпарту.

²⁾ Катерин. збірн., 282. Цікаво порівняти з цим вказівку обвин. акту про те, що по оголошенні страйку „один із членів страйк. револ. к-ту Катериносл. залізн. були командирований до Москви, щоб дістати інструкції“ (див. Катерин. збірн., 450). Мабуть спроба нав'язати зв'язок з Москвою кінчилася невдало, і що взагалі з цього вийшло — невідомо.

³⁾ З телеграми до Юзова 14/XII, цит. за Анісімовим, 92.

⁴⁾ „Лет. Рев.“, 1925, V — VI, 227. Пор. спогади Камишнікова і Квітницького — там само, 235 і 243. Квітницький каже, що козаки одійшли на Петровський завод; мабуть це була козака півсотня, яка стояла на Волинцівському посту. З поліцейських відомостей дружинників з'їхалося понад 1.000 чол.

вати становище, що утворилось, та опрацьовувати загального пляна дальших дій. Деталі цієї якнайцікавішої наради невідомі. Є підстави гадати, що чекали нападу з боку війська, насамперед, на Гришине, Овдіївку та Ясиновату, та винаходили засоби боронитись. 15-ХІІ дружини роз'їхались¹⁾.

В Ясиноватій, за одержаними директивами, того ж самого дня дружинники розгромили будинок продовольчого пункта, щоб надалі військо не могло там мешкати. Овдіївці поставили біля станції дозори. «Про озброєння станції Овдіївки було поширено навмисно перебільшені чутки: говорили, що ми мали кулемети, і що станцію міновано» — пише І. Камишніков²⁾.

Гришинський комітет, щоб посилити зв'язок з іншими пунктами, 14-ХІІ послав по лінії телеграму від Очеретиного до Нижнє-Дніпровського «про потребу правильних чергувань телеграфістів, беручи до уваги те, що «стались серйозні події»³⁾, а також «з 14-го грудня почали посилати озброєні патрулі за кілька верстов од станції, на те, щоби знати, коли в околиці з'явиться військо»⁴⁾. Нарешті, за постановою страйкового комітету, всі службовці й мешканці виселку почали будувати барикади біля станції «з рейок, шпал, набитих землею мішків та дроту»⁵⁾, «і, треба справедливо сказати, — каже гришинський революціонер П., — що барикади брали, переважно, не якістю, а кількістю — їх було побудовано кілька десятків. Проте укріплений був тільки один бік станції — той, що на нього найшвидше могли напасти та «найменше укріплений природними умовами»⁶⁾. На вокзалі було устатковано приміщення для лазарету. «15-го грудня уночі, — читаємо в обвин. акті, — коли майже закінчили побудову барикад, на ст. Гришине поїздом приїхала бойова дружина ст. Овдіївки, на чолі із доглядачем будинків цієї станції Новіковим.

На спільній нараді обговорювалося заходи, що їх пропонували вжити на випадок прибуття війська. Було вирішено вчинити їм збройний опір»⁷⁾. Гришине своїм географічним становищем було за форпост революційної влади, на яку, як усі гадали, впаде перший натиск. Бо несподіваніше була просьба про допомогу з Горлівки другого дня.

1) Анісімов чомусь вважає, що всі дружини 15-го поїхали до Гришиного, а звідти 16-го до Горлівки (стор. 54 — 55). Це помилка.

2) Відбиток цих „чуток“ помітний у бюлетені БСК № 7, цитов. у Харечка, в його книзі, на стор. 93.

3) Обвин. акт за Арт. збірн., 80, в обвин. акті пояснюється: „Події на станції Ясиноватій 13-го грудня“.

4) Там само, 84.

5) Там само.

6) „Былое“, № 8, 1908, цит. за Харечком, стор. 92.

7) Артем. збірн., 85.

Тимчасом у Горлівці сталося ось що: ще 1 - го грудня директор машинобудівельного заводу Лоест заявив робітникам, що, у зв'язку з кризою збуту та зменшенням продукції, робітний день зменшується з 10 до 6 годин, і відповідно зменшується також і заробітну плату. По обміркованні на зборах 2 - го грудня, робітники постановили не приставати на нові умови; другого дня почався страйк. В обвинувальному акті стверджується, що головну роль відіграв Марк Кузнецов, який у своїх промовах доводив, що «директор не має права зменшувати роботу на заводі в той час, як у торгівлі наступила криза, власники бо заводу нажили з нього мільйони; якщо власники не хочуть відмовитись частини свого прибутку у важкий час, то робітники можуть силою приневоляти це їх зробити, бо завод створено потом і кров'ю робітників і він має бути їхнім, а не капіталістів, невід'ємним майном»¹⁾). В новому оголошенні директора говорилось, що той, хто не бажає працювати на нових умовах, 17 - го грудня буде рощитаний. Вселюдний грудневий страйк підніс настрій,— «становище загострилось», зауважується в обвинувальному акті. Проте, припинення залізниць робило страйк на заводі та руднях недоцільним, бо продукція, за тих умов, що утворились, неминучо меншала, а страйкарі - робітники терпіли надзвичайну скруту. Через це з 12 - го грудня вони стали до роботи, але поклали домогтися свого в інший спосіб.

16 - го грудня вони послали делегатів до директора з новою пропозицією: за 10½-годинного робітного дня платити за 6 годин, а за решту — 4½ години — нехай завод сплатить кожному робітникові з часом, коли працюватиме нормально²⁾). Близько 11 - і години делегація, на чолі з Кузнецовим, ввійшла до контори заводу. Лоест відмовився вести переговори із «сторонньою особою» (цебто з Кузнецовим) і хотів вийти з кабінету, але його не випустили. Один з делегатів вмиг скликав робітників і відразу кілька сот чоловіка прибігло до контори. Переляканий директор поспішив погодитись на подані вимоги. В цей час до заводу прибули викликані телефоном пристав Немировський і шт. - кап. Угринович із загоном пі-

¹⁾ Підпільний робітник, С. - Д. Про нього, покищо, відомо мало. За паспортом — А. М. Зубарев, як вказується в обвин. акті. Харечко. послаючись на спогади П. А. Мойсенка, вважає Кузнецова членом Алмазно - Юр'ївської групи, — Шайтлендером (стор. 116), а Ліберман — членом Лозово - Павлівської організації („В стране черного золота“, 100 — 101.) А. Рабинович у своїх цікавих спогадах (Арт. збірн. 136 — 37) називає його „Шоклендер“ (фонетична помилка?). В Горлівці К. з'явився наприкінці листопада.

²⁾ Горно - Заводский Листок, № 1 за 1906 р., за Харечком, 101.

хоти та драгунів. Угринович поставив вимогу негайно звільнити директора та піти геть з контори, загрожуючи, в іншому випадку, почати стріляти у вікна. Виштовхавши спочатку поліційного післанця, робітники, трохи згодивши, випустили Лоста в супроводі своїх делегатів. Той, «з блідим, перекривленим обличчям з переляку» (обвин. акт), заявив, що він погоджується на вимоги робітників і повинен вернутись, щоб закінчити переговори. Через 25 хвилин переговори закінчено і робітники почали виходити з контори. В цей момент поліція хотіла заарештувати Кузнецова, але напоролась на дружнє одкоша; тоді військо почало стрілянину.

В обвинувальному акті запевняється, що перші почали стріляти з револьверів робітники, але учасники подій у своїх спогадах кажуть, що цього не було.

Пролунав залп, але робітники йшли спокійно, не вірячи, що стріляють бойовими. Тільки після другого залпу (за обвин. актом, перший було зроблено в повітря), коли почали падати вбиті та поранені, вони переконались, що стріляють і а них¹.

Робітники в паніці кинулись навтьоки, за ними погнались драгуни з оголеними шаблями. Кузнецова було поранено пострілами в ліву руку, але його забрали й однесли до заводської лікарні²). В обвинувальному акті не говориться, скільки було вбито та поранено робітників; точне число встановити неможливо — у спогадах подається різні цифри: 8, 12 (більшість), 15 і 18 вбитих, а поранених було дуже багато.

Перше вражіння після розстрілу було жахливе. Важко було повірити, щоб горлівська влада наважилась на таку бойню. Але, очевидно, вона щось готувала і раніш. Як вказують П. Н. Клочков і А. Рабинович, солдатів напередодні поїли горілкою, при чому Клочков каже, що це влаштував пристав Немовський³). На нього, як на ініціатора, вказують і інші. А. Рабинович висловлює таке міркування: «Революція йшла на спад. Уряд щогодини набував певности, що він утримається. Очевидно, горлівська поліційно - воєнна влада, таємно діставши такі самі звістки та знаючи, що робітники посилено озброюються, вирішила виступити раніш, ніж прибуде зброя⁴). Мені це здається непереконливим. Хоч у Горлівці й були, порівняно, значні воєнні сили, — 114 піхотинців та 90 драгунів, — але й битись їм треба було з об'єднаними дружинами Донбасу. Співвідношення в ті дні було, покищо, на користь

¹) Спогади Вільчика. Архів Артем. Іспарту. Стенограма спогадів в Горлівці (1925 р.).

²) Там його потім і було заарештовано.

³) Спогади Клочкова, архів Артем. Іспарту. А. Рабинович.

⁴) „Горловка и ее герои“. Артем. збірн., 134.

революціонерів, і військові могло бути зле. По суті, вчинок горлівської влади був вельми ризикований і недалекоюглий: той факт, що після бою вони втекли з Горлівки та не показувалися до загального придушення повстання, доводить, що вони й сами не чекали, як обернеться справа.

«Через дві години по тому, як сталася ця подія на заводі, до телеграфної контори станції Горлівки війшли Сніжко і Гречньов¹⁾, обидва дуже схвильовані; при чому Гречньов голосно говорив: «Побили нарід, треба викликати дружини та покінчити з тим» (цебто з військом), а Сніжко відразу продиктував телеграфістові Осиповичу, який прийшов з ним, таку депешу: «Єнакієве. Бойовій дружині. Ми всі без зброї, вимагаємо допомоги з усіх сторін. Комітет». Осипович відразу передав цю депешу всіма напрямками, після чого порвав писаний оригінал»²⁾. Так описується в обвинувальному акті наступний виклик бойових дружин до Горлівки. Інших телеграм, що їх одправив був Горлівський Комітет, не збереглося, але, як видно з поданої, комітет, хапаючись, не подав, одночасно з викликом, детальних відомостей про події, що сталися, про чисельність війська тощо. Через це інші страйкові комітети не могли одразу уявити собі, що саме трапилося в Горлівці та на що повинна буде виформуватись наступна подорож бойових дружин. Ось, наприклад, телеграма 16-ХІІ з Овдіївки до Гришиного, де, як ми знаємо, відбувалася спільна нарада гришиців і овдіївців: «Горлівка повідомляє, що 300 козаків оточили станцію, дали в нарід залпи, багато забито, поранені лежать, просимо негайно допомогти. З Харцизького та Дебальцевого виїхали дружини; всі просять негайно, екстренно їхати до Горлівки на виручку»³⁾.

Інші станції, заводи та копальні не загаялись відгукнутись, і того самого вечора та вночі на допомогу горлівцям з усіх кінців з'їхались тисячі дружинників і добровольців. Погляньмо, як мобілізувалося робітничі маси на місця.

Близько другої години дня Петровська Виконавча Комісія (Єнакієве) одержала виклик: «Одночасно з цим до станції Дебальцеве прибули на станцію Єнакієве два поїзди з озброєними дружинниками. Зупинившись біля Петровських заводів, дружинники зняли тривогу паровозними свистками, після чого робітники залишили роботу на заводі та величезними юрбами подались на станцію»⁴⁾. Перший поїзд одійшов о 5 - й годині вечора під звуки пострілів та революційних пісень.

1) Члени СК. — К. 6.

2) Обвин. акт, за Артем. збірн., 69.

3) За обвин. актом, Артем. збірн., 85.

4) Обвин. акт, там само, 94.

одвозячи частину дружинників — робітників заводу й Вівірської копальні, їстівні припаси та імпровізований «Червоний хрест». До Горлівки приїхали смерком, перші. Другий поїзд з дружинами одійшов о 9 - й годині вечора, а третій — близько години ночі, але повернувся назад, бо козаки розібрали шлях біля станції Криничної¹⁾. Крім вівірських шахтарів, рушили й робітники Софіївської копальні, але, як базуватись на спогадах Буданчика²⁾ і Лялікова³⁾, доїхати не встигли; за однією версією, це трапилось через те, що за Байракським роз'їздом було розібрано шлях, а за другою — через те, що взагалі спізнились. озброювались робітники, в цілковитому розумінні слова, на ходу — роззброювали поліцаїв, що попадали під руку, одібрали десяток гвинтівок у салдатів залізничного батальйона; тим, у кого не було ніякої зброї, видавали списи.

Приблизно в той самий час, як і перший ешелон з Єнакієвого, прибула дружина із станції Харцизької; зброю вона дістала від горлівців, які везли її з Таганрога та що приїхали на Харцизьку в момент відрядження дружинників.

В Дебальцевому, за словами П. Бондаренка, «зібратись у мить»⁴⁾. «В цей час на станції відбувався черговий мітинг, — пише С. Квітницький, — коли ми оповіли про одержану записку (телеграма з Горлівки. — К. Є.), всі, надто молодь, закричали: «Досить балачок, треба сідати в поїзд». Торопов⁵⁾ почав умовляти сімейних не їхати, але ніхто його не слухав, зформували поїзд і поїхали до Горлівки»⁶⁾. За обвинувальним актом, поїхало кілька сот службовців і робітників (очевидно, механічного заводу; Луговий у цитов. спогадах згадує також і селян); П. Бондаренко вказує певнішу цифру — 300 чоловіка. До дебальцівських дружинників по дорозі приєдналась невеличка Хацапетівська дружина⁷⁾.

Незабаром надїхала до Горлівки і дружина із станції Ясиноватої. Вночі прибули робітники Донецько - Юр'ївського заводу (Алчевська). 16 - го у них були загальні збори, і в цей час надійшла телеграма з проською про допомогу. Відразу почали озброюватись саморобними списками, у деякого були револьвери і, крім того, в дирекції заводу взяли 30 рушниць, що їх заздалегідь був виписав завод відбивати гаданий напад

1) Обвин. акт, Артем. збірн., 96.

2) Артем. збірн., 158.

3) Архів Артем. Істпарту.

4) Архів Артем. Істпарту.

5) „Поміркований“ член СК, за свідченням обвин. акту. — К. Є.

6) „Лет. Рев.“ 1925, V — VI. 243.

7) Архів Артем. Істпарту, спогади Березницького, Тарарики й Дубініна.

шахтарів (1)¹⁾. «В першому поїзді було відряджено близько 2 тис. чоловіка і в другому — близько 1 тис. чолов. В час відрядження цих поїздів всі були зворушені, кричали ура, вітали найліпшими побажаннями тих, хто від'їздив, грала оркестра музики»²⁾.

В Гришиному повідомлення одержано саме підчас загальних зборів. Думки поділились, і через те комітет спершу послав до Горлівки двох розвідачів з паровозом. Обвинувальний акт пояснює це нібито побоюванням дружинників зустрітися з військом в одкритому бою³⁾, але на ділі справа стояла інакше: «Ви можете собі уявити — пише гришинський революціонер П. — вибухи обурення, що їх збудило це повідомлення (телеграма з Овдіївки.—К. Є.). Палкіші з дружинників хотіли були негайно поїхати туди боронити робітників. Але стриманіші умовили всіх не квапитись з подорожжю до Горлівки, а довідатись точніш, чи був такий випадок, і якщо був — в'яснити деталі. Факт здавався вже надто неймовірним, а неясні переговори телеграфом поглиблювали сумніви... А Горлівка настійливіше й настійливіше молила про допомогу»⁴⁾. Очікуючи відомостей від розвідачів, «всім дружинникам було сказано лягати не роздягаючись та щоб на першу тривогу приходили на станцію» (Д. Рожков). Незабаром одержано телеграму від розвідачів, щоб бойова дружина негайно їхала на допомогу. Годині о 12 - й ночі почалась тривога, було подано кілька товарних вагонів і паротяг, і бойова дружина на світанку 17 - го грудня приїхала до Горлівки⁵⁾. Поїхало з Гришиного, за деякими відомостями, понад 200 чоловіка.

Овдіївська дружина виїхала разом із гришинцями. Хоч у «спогадах» і є вказівки, що поїхали безпосередньо з Овдіївки («з розрахунком, щоб на станції Очеретяній зустрітися з гришинською дружиною, та разом уночі прибути до Горлівки» — Камишніков⁶⁾), але це очевидна помилка, якщо тільки Овдіївка не посилала додатково підсилення.

Горлівка, з уже вище вказаних причин, не могла виставити організованої дружини; але чимало горлівців брало участь у бою. З наокружних копалень вночі чи під ранок приїхали робітники з № 8⁷⁾, а з № 5 рушили о 10 - й годині ранку 17 - го

¹⁾ Обвин. акт за Славкіним, „Пролет. Рев.“, № 45, 42.

²⁾ А. Ополоник, Артем. збірн., 156.

³⁾ Там само, 85 — 86.

⁴⁾ „Былое“, № 8, 1908 р., за Харечком, 103. Пор. також спогади Ольшанського в Артем. збірн., 153.

⁵⁾ Рожков, спогади, Артем. збірн., 146.

⁶⁾ „Лет. Рев.“, 1925, V — VI, 235.

⁷⁾ Н. Кузнецов (Артем. збірн., 155), а також Усов - Лапінов (архів Арт. Іспарту).

грудня, але запізнались, потрапили під обстріл, та приневолені були повернутись ¹⁾). Байракська копальня, за словами Юх. Баєва, надіслала для дружинників продукти (своїє дружини не було ²⁾).

До числа тих, хто запізнався, належать і дружинники Кадіївських копалень (Алмазна); одержавши повідомлення вранці 17 - го, кадіївці вирудились (чол. із 60) близько 3 - і години дня, але доїхали тільки до Дебальцевого; узнавши про поразку робітничих дружин у Горлівці, вони вернулись назад. Також не довелось поїхати і дружинникам із станції Попасної: «Нашвидку була зібрана дружина та складено поїзд, — каже В. Ляшенко, — але машиністи категорично відмовились їхати «на смерть», як вони висловлювались, не зважаючи на наші вимоги»³⁾).

Але підупад стався вже по тому, як стало відомо про невдалий кінець бою. А до того спостерігалось величезне піднесення серед робітничих мас, які поривались на допомогу горлівцям. У багатьох місцях лише недостача зброї утримувала від поїздки. Відомий нам гришинець П. згадує, що «охочих їхати не тільки серед залізничників, але й серед селян було так багато, що доводилось відмовляти через недостачу зброї; приймалося тільки людей, які мали гвинтівки, штуцери та дальнобійні револьвери»⁴⁾).

Скільки ж було всього людей, які з'їхались до Горлівки, у робочих дружинах? У джерелах скрізь бачимо великі розходження, це видно з таких - о даних:

Поліційні відомості	понад 4000
Анісімов (стор. 64)	щось із 3000.
Н. Боровий	понад 4000
В. Г. Березницький	понад 2000
А. В. Рабинович	1000 — 1200.

Інші вказівки приблизні до цих цифр; такі числа, як «10000» чи «кілька сот», явно неймовірні, і на них зважати не доводиться. Цікавий підрахунок Н. Борового: «Склад, за моїм пер-

¹⁾ Кругляков та І. В. Дем'янов. Архів Артем. Істпарту.

²⁾ Там само. В деяких спогадах вказано Юзівську дружину. (М. Рогулін, Лапиков, Лучкін. Іл. Буланов — архів Артем. Істпарту), але це якась помилка. У Анісімова, мабуть, на підставі суд.-слідчих матеріалів, говориться, що дружина із станції Юзове не могла поїхати, бо козакі проти ночі 15/ХІІ розібрали шлях між Юзовим — Рутченковим (цитов. тв., 92). Теж незрозуміло: Рутченкове міститься за Юзовим, по дорозі до Маріуполя, — в чому ж перешкода? Андрійченко („Лет. Рев.“, 249) пише про „юзівських“ робітників, що приєднались“. Взагалі цю справу треба з'ясувати.

³⁾ Арт. збірн., 164.

⁴⁾ „Былое“, № 8, 1908 р., 146. За Харечком і Ліbermanом.

сональним спостереженням, був такий: гвинтівок близько 100 штук, рушниць центрального бою — щось із 200, берданок — 150 штук та шомпольних — близько 200 шт., револьверів — щось із 500 шт. та решта — до 3 тис. — озброєних списками»¹⁾).

Треба, проте, мати на оці, що горлівські події сколихнули набагато більшу масу робітників. Аджеж, якщо приблизно можна визначити число тих, хто приїхав до Горлівки, то скільки ще застряло в дорозі чи зібралось, але спізнилося! Треба також відзначити й те, що із загального числа прибулих, не всі взяли участь у бою: багато хто поїхав з найпримітивнішою зброєю (списи, сокирки), ба й зовсім без зброї, отож через те й залишались глядачами, якщо тільки не повернулись назад ще до закінчення бою²⁾).

Вигляд станції Горлівки проти ночі 17 - го грудня А. Рабинович описує так: «Горлівська станція являла собою воєнний табір, правильніш, бойовий штаб передодні генерального бою. В одній із кімнат був перев'язувальний пункт, сестри-жалібниці та два лікарі. В решті кімнат розмістились окремі частини дружин; на пероні формувались та озброювались загони. Привезену зброю рвали з рук. В окремій кімнаті зібрались начальники різних загонів, страйковий комітет та делегати заводу, що їх не було розстріляно»³⁾). Ніч минула у нарадах — без добре озброєних гришинців і овдіївців не наважувались наступати, хоч і розуміли, що ліпший час для нападу є саме ніч. Ясиноватська дружина раптом поїхала назад, при чому, якщо зважати на обвин. акт, начальник її мотивував свій від'їзд поганим озброєнням та сумнівами в успіху⁴⁾). Однак, цей інцидент ні скаламутив, ні дезорганізував інші дружини і для кінця бою значення не мав. По обміркованні плану наступних дій, на шахту № 1 повідомили, щоб не пускали раніше зміну робітників, маючи на увазі наступний бій. Близько 7 - і години ранку прибули гришинські й овдіївці. «Коли ми вийшли з вагонів, — пише гришинський дружинник Д. Рожков, — то побачили ціле море голів і тисячі залізних списів. Побачивши нас із гвинтівками, натовп вигукнув тисячне «ура». Дейнегу й Новікова з Овдіївки зустріли керівники Горлівки та інших станцій і пішли на воєнну нараду»⁵⁾).

1) Але постає сумнів: чи не спричинений цей розрахунок поліцейською цифрою — 4000?

2) Пор. Ансімов, 85.

3) Артем. збірн., 134.

4) Там само, 70.

5) Там само, 70.

Рада тривала 7 недовго. Потім дружинників було поділено на загони та невеликі групи — чоловіка по 10 — 20, при чому всім було дано певний напрям, з метою оточити казарму й одрізати шлях військові до наступу; найкраще озброєний загін мусів був зайняти позицію на шахті № 1, що біля неї була казарма. Крім того, на станції залишилось багато погано озброєних дружинників¹⁾, які були за резерв; там же таки був і Дейнега, який керував боєм взагалі.

Порівняння джерел дає досить ясну картину наступу. *За обвинувальним актом*: один із загонів забрав надшахтову будову ш. № 1, естакаду та брили породи; два загони, на чолі з горлівцями Гуртовим та Гречньовим, рушили Садовою вулицею і зайняли подвір'я, що приєднувались до казарми, розмістившись за парканами²⁾. Гришинський дружинник Н. Боровий повідомляє: «Перша група невеликого загону зайняла позицію на кладовищі та на горіщі школи із східного боку; друга група подалась у західній бік та зайняла виселок — південно-західній. Головні сили рушили по головній вулиці. Попереду йшов загін із берданками, далі — з централками і потім — шомполи та револьвери, дальша колона — 1.500 чол. із списками, слідом Червоний Хрест»³⁾. Одна непередбачена обставина надзвичайно ускладнила завдання: почалась завірюха; хмари густого дрібного снігу засліпили очі та застили околицю, до того ж вітер був східний — саме в боку казарми.

Початок бою Н. Боровий, який потрапив до числа дружинників, що засіли на брилах породи, описує так: «Після напруженого чекання ми побачили, як двоє людей біжить до паркана казарми, де містилося військо. В ту ж мить на головній вулиці залунало гримке ура... В казармі почалась метушня, паніка. Вибігли салдати, вишикувались драгуни, почали сідлати коні. В цей час два товариші кинули пляшки, начинені динамітом, що розірвались саме біля драгунів; знялася курява, залунала безладна стрілянина, що тривала щось із хвилини 20»⁴⁾.

Про подальше в обвинувальному акті говориться так: «Тільки но почато вогонь, і частина піхоти, вийшовши на

¹⁾ Славкін (див. „Пролет. Рев.“, № 45, 23) каже про тисячний натовп селян. Десь певно він за селян узяв шахтарів. А втім, В. Качинський видрукував повідомлення Славкіна у своїй книзі „Селянський рух на Україні“, I, 117.

²⁾ Артем. збірн., 70 — 71.

³⁾ „Лет. Рев.“, 1925, V — VI, 227.

⁴⁾ Там само, 228. В.Г. Березницький каже, що бомбами переважно, силкувались побити коні, щоб посаджувати драгунів. (Архів Артем. Ісп.). За деякими свідченнями знаряди не всі вибухали, бо в'язнули в снігу. Про початок бою в обвин. акті говориться, що перший почав

вулицю, зробила кілька залпів у паркани, що за ними засіли дружинники, та приневолила їх відступити од казарми. Відтиснувши дружинників, загін кап. Угриновича швидко зібрався й одступив у степ»: Але дальший виклад викликає сумніви у спокійних і певних діяннях загону: виявляється, що «спристав Немировський, 16 драгунів і 3 піхотинці... не встигли із загonom відступити у степ, а залишилися в казармах¹⁾». (Що вони там робили — невідомо; в обвин. акті запевняється, ніби вони «витримали облогу» до кінця бою). Це не походить на організований відступ²⁾).

Очевидно, військо не чекало такого натиску. В нього стріляли із сусідніх дворів, з брил породи та естакади. Можна було розгубитись. Проте, колона, яка наступала (із списками), теж опинилась в небезпечному стані: «Дружинники втрачали людей, переважно з тих, хто був озброєний холодною зброєю, та що стовпились в один натовп і не знали, що їм робити»³⁾).

Вони потрапили під перехресний вогонь своїх і чужих, але вчасно розбіглися і втрат, мабуть що, великих не зазнали: у всіх багаточисленних спогадах я не натрапив на вказівку на те, що число жертв було значне⁴⁾. «Тільки но військо почало відступати, — сказано в обвинувальному акті, — серед дружинників почалось тріумфування. Вони тлумачили відступ війська як перемогу. Вогонь по військові посилено. В ту ж мить частина дружинників подалась на чотий двір та на кінський, де стояли драгунські коні, і розгромила їх»⁵⁾. Ворога, який відступав, дружинники із шахти № 1 переслідували рушничною стріляниною. Стрільянина тривала близько години, потім запанувала тиша. Перша фаза бою кінчилась.

Що ж у цей час діялось по інших пунктах Горлівки? За однодушним визнанням багатьох учасників, там панувала велика плутанина. Через завірюху групи, які пішли із станції,

---

стріляти з казарми загін Гуртового: із спогадів Тарарика (арх. Артем. Істпарту), бій почався з пострілу вартового, який поранив Горопова, що йшов попереду дебальцівської дружини (колона із списками). Деякі згадують, ніби військові спочатку запропоновано здатись (це мало ймовірно, бо капітан Угринович знав про прибуття дружин і переговорів не допустив би), на що вони відповіли пострілами (див. спогади Ольшанського та Ісиченка в Артем. збірнику).

¹⁾ Артем. збірн., 71 — 72.

²⁾ А. Г. Захаренко каже, що салдати в паніці побігли, залишивши кілька гвинтівков, 4 вбит. коней та одного пораненого (арх. Артем. Істпарту).

³⁾ „Былое“, № 8, 1908 — за Харечком, 105.

⁴⁾ Згадують лише пораненого Горопова (Дебальцеве), одного дружинника, пораненого на горі породи, та вбитого робітника Петровського заводу, Трубкана.

⁵⁾ Артем. збірн., 72.

збивалися з напрямку і не знали, що їм робити; зв'язок із штабом перервався, досвідчених керівників не було. Частина дружинників зійшлась біля шахти № 2 і там на щось чекала; частина сиділа в засаді на кладовищі та біля гірничої школи; колона із списками, як уже говорилось, розбіглась у різні боки; чоловіка із 600 було на станції.

Друга фаза бою почалась контр - атакою війська. Відступивши в сторону Єнакієвого, вони за кілька верстов зустріли півсотню козаків, у 60 чол., яка йшла на допомогу з Волинцівського посту (біля Петр. заводу). З'єднавшись, військо обминуло виселок балкою з південно - східнього боку та, вийшовши із - за посадки з боку копальні № 5, розпочало атаку на станцію, обстрілюючи станційний будинок, міст через путі та надшахтові будинки. Удар був цілком несподіваний. Дружинники, які були на станції з револьверами в руках і списками, опинились беззахисними проти ївентівок та поховалися в будинку.

Н. Боровий, чиї спогади я охоче використовую, беручи до уваги точність їх¹⁾, оповідає про цей момент бою так: «Було близько 12 години дня. Мені було наказано піти на станцію, де в той час містився наш лазарет. Ми вийшли на західній бік вокзалу. Там була довга платформа, звідки ми й почали дивитись на північ, звідкіль вистали кулі та було чути постріли. Нам наказано залагати за насипом та приготуватись. Не можна було розглядіти, що робиться, бо був туман. Постріли почали лунаати чимраз частіше. Нам наказали цілитись та стріляти в постаті, що неясно маячили. Не встигли ми дати і п'яти пострілів, як гримнув залп і посипалось обтинькування. Тов. Дейнега одібрав у мене ївентівку і наказав іти до штабу²⁾ просити підсилення, бо йшли воєнні частини»³⁾.

Про те, що в цей час робилося на естакаді та на брилах породи, пише гришинський дружинник Д. С. Рожков: «А ті, хто був на насипу шахти № 1, забарикадувались залізними вагончиками та стріляли в уявлюваного ворога, якого не було видно, а тільки було чути постріли з ївентівок та дзижчання куль, що пролітали над головами й потрапляли у вагончики, але не шкодили. Приблизно о 1 - й годині дня⁴⁾ конторник МС

1) Лише наприкінці опису бою відчувається невизначність.

2) „Лет. Рев.“ 1925, V — VI, 228.

3) Мабуть автор має на увазі Колосова й Житомирського з Гришиного та Новікова, які керували загonom на шахті № 1. — К. Є.

4) Можливо, це було пізніш, бо далі Рожков каже, що по тому, як Єфимов прийшов, станцію швидко було взято, а станція здалась о 3 - й годині. Відзначмо, до речі, що Боровий прийшов до „штабу“ вже в момент здачі. — К. Є.

Гришиного, Єфимов, прибігши із станції, повідомив, що Дейнегу вбито, сестру - жалібницю, учительн. Доброву, поранено, забито й поранено багато дружинників, що станцію, десь певної швидко заберуть драгуни¹⁾ і що треба утримати вигідні позиції, на забраній вищї та в жодному разї не здаватись»²⁾.

Станція, як могла, одстрілювалася од війська, що наступало, поки воно не наблизилось та не почало обстрілювати будинок зблизька. Дейнега був тяжко поранений в стегно і вмер від втрати крові³⁾. О 3 - й годинї дружинники викинули білого прапора. «Оточивши драгунами, козаками й піхотинцями,—згадає Квітницький,—нас зігнали наплатформу. Пристав (очевидно помилка—капітан Угринович.—К. Г.) пропонував нам видати ватажків. Всї кричали, що вони не винні. Ми стояли й чекали, що ось-ось хтось викаже, але цього не сталося»⁴⁾. Негайно розправитись з переможеними утримувала та обставина, що найдужчий загін дружинників (чол. із 100 з ївинтівками) на шахті № 1 ще бився, й атакувати його військо було не в силі. Отож Угринович і почав переговори з дружинниками, пропонуючи здати зброю та обіцяючи всіх пустити. Але ті, вичікавши на слушний момент, із зброєю в руках кинулись до поїзда, що стояв поблизу шахти № 1, та під обстрілом встигли поїхати. Тимчасом, захоплених на станції було силоміць приведено до присяги, по чому їх змусили проспівати «Боже, царя храни» й одпустили. Переможці почували себе дуже непевно і, боючись нападу вдруге, відразу пішли на ртутну копальню (Микитівка). Скоро Горлівка спорожніла: дружинники почасті роз'їхались, а почасті розійшлись. На станції залишилися лише поранені та вбиті, кого дружинники не встигли забрати із собою, в тому числі і вождь повстанців Дейнега. Такий був фінал горлівського бою»⁵⁾.

1) Автор помилково вважає, ніби в Г. були тільки драгуни.—К. Г.

2) Артем. збірн., 147.

3) Обставини смерті Д. описують різно (див. Артем. збірн., 147, „Лет. Рев.“, 1925, V — VI, 244 і 250, „Былое“, № 8, за 1908 рік, 147). Але версія, що за нею Д. вбито розстріляти, коли він ішов парламентарем (див. у Славкіна й Анісімова), не відповідає дійсності.

4) „Лет. Рев.“, 1925, V — VI, 244.

5) Детальний опис бою див. у спогадах, видрукованих в „Лет. Рев.“, 1925, V — VI і в Артем. збірн. Імпозантну, але неправильну картину бою малює кол. гришинський дружинник І. Славкін в ст. „Пропес 133“ („Каторга и ссылка“—К ист. рев. движ. в России.—Збірник Київськ. Від. Г - ва політкаторжан і ссильно - поселців, вид. 1924 р., 22 — 24). Стриманіше, але всеж неточно описує він бій у „Пролет. Рев.“, № 45, 22 — 24. Але мимовільне здивовання викликає опис, поданий у А. Колодійцева („Из ист. 1905 р. в Донбассе“—„Лет. Рев.“, 1925, IV, 33). Три дні тривала нерівна боротьба, коли кілька сот робітників „... героїчно бились проти кількісно й технічно набагато

Втрати дружинників, за офіційними джерелами, обчислюється в 300 убитих ¹⁾. Анісімов у своїй книзі визначає число убитих в 200 чол. Подамо, для порівняння, вказівки із спорадів ²⁾

Г. Ф. Вільчик	32
К. В. Прилипченко	29,
Р. У. Прохоров	18, на станції
І. А. Ольшанський	щось із 20, на станції
П. Н. Ключков	8

Виходить, отже, є велика різниця. Сумнів у правильності офіційних повідомлень ще більше внаслідок того, що підрахунку після бою ніхто не робив, і, значить, число убитих було встановлено «на око». Земський санітарний загін, що приїхав до Горлівки 19 - го грудня, нарахував тільки 21 труп у різних будинках ³⁾; до цього числа, десь певно, належали й убиті на заводі. Щоправда, ті дружинники, які від'їжджали, одвозили з собою забитих та поранених товаришів, але в меуарних матеріялах про це трапляються лише поодинокі вказівки. Кінець - кінцем, треба визнати, що 300 убитих — цифра прибільшена; це число обраховується не сотнями, а десятками. А ранених було дуже багато, але скільки саме — встановити не можна навіть приблизно.

Втрати війська, за офіційними відомостями, складали 3 чол. убитих і 12 ранених ⁴⁾. Хоч деякі учасники подій кажуть, що влада навмисне зменшила цифру дійсних втрат, але подане число мені видається подібним до правди, бо військо мало втрати, головно, коли дружини напали на казарму (військо звідти вийшло швидко), а підчас своєї контр - атаки військо навряд чи мало втрати.

Кінець був цілком несподіваний. У дружинників була чисельна й велика перевага. Зброю мали порівняно непогану — самих гвинтівок і берданок щось із 200 штук ⁵⁾. В патронах

дужчого ворога... Пам'ятаю ночі на естакаді та насипах залізниці, коли ми одстрілювались... Не менш яскраво вимальовується й наша поразка, коли з Юзівки прибув карний загін козачого генерала Боуфала з гарматами і до того невиданими кулеметами" (між іншим, тимчасове генерал - губернаторство в Юзівці було встановлено тільки влітку 1906 року і тоді ж таки було призначено ген. - губ. Боуфала. — К. Є.) і т. ін. Так не міг писати очевидець, хоч Коломійцев і каже, що, вертаючи з Луганського, він „завернув“ до Горлівки та потрапив саме „у збройне повстання“.

¹⁾ Див. Катерин. збірн., 441.

²⁾ Архів Артем. Іспарту.

³⁾ Катерин. збірн., 442.

⁴⁾ Обвин. акт, Артем. збірн., 72.

⁵⁾ Мабуть, і московські дружинники не мали цього. Пор. Ярославський. — „Грудневе повстання“, стор. 85 і далі.

недостачі не було, так само і в динаміті. Які ж причини поразки?

Відповідь на це питання дав, загальними рисами, ще гришинський революціонер П.: «Згадка про удачу в Ясиноватій значно перешкодила горлівській справі. Всі поривалися в бій, але в глибині душі жевріла надія, що серйозного діла не буде і все закінчиться якщо не здачею, то швидким відступом війська. Через це не було зроблено належних приготувань, не опрацьовано ніякого бойового пляну. Динаміт, що його було більше, ніж треба, використаний не був: зроблено було тільки декілька хлопавок. По приїзді до Горлівки через це саме не було зроблено нападу зненацька, що було можливим через ранній та слушний час у розумінні використання холодної зброї. На що, думалося, вживати таких гострих заходів, що за них проллється кров людська, коли військо, побачивши наші сили, відступить...»¹⁾.

І проти таких висновків, мабуть, нічого заперечити. Хіба тільки про використання холодної зброї у нічну атаку зауважимо, що навряд чи така тактика (хоч вона й видається за найліпшу) була здійснима. Щоб успішно вдарити списами, потрібно було добре воєнне тренування, а його у дружинників зовсім не було.

Багато учасників подій у своїх спогадах стверджують, що за головну причину поразки була несприятлива погода. Не заперечуючи того, що вона значно вплинула на результат бою, всеж на перше місце слід поставити неподготовленість воєнної операції. Ця невідготовленість позначилась на кожному кроці, починаючи з неясних, хапливих викликів дружин до Горлівки.

Розміщення загонів було невіддале — зокрема, найкраще озброєний загін підчас контр - атаки війська залишався поза боєм. Ще можна було б і далі наводити приклади, але в цьому немає потреби, їх бо, почасти, вже зазначалось і раніш. Безперечно, що коли б поїздку дружинників до Горлівки було організовано краще, вони б мали цілковиті шанси на успіх. У протилежність пляномірним і докладним діям бойових дружин у Ясиноватій, в Горлівській справі переважав стихійний порив тисячних мас і не було серйозного во-

¹⁾ „Былое“, № 8, 1908, — за Харечком, 111. Цікаво, що дотепер деякі учасники бою певні того, що переговори з військом не могли бути успішні, якщо б не зайва хапливість, що з нею, нібито, дружинники кивулись атакувати казарму. Інші кажуть у своїх спогадах, що це на нічній нараді на станції обговорювалось проєкта — послати делегацію до війська з пропозицією здатись. „Мирні“ настрої, отже, не залишали багатьох до кінця...

сного керівництва; в цьому, певна річ, не є вина донецьких революціонерів, а швидше їхня трагедія...

Горлівський бій був останнім епізодом збройної боротьби на Донбасі, але він не був цілковитим розгромом цілого повстання. До 21-го грудня район повстання був іще в руках революціонерів — «військо ніяк не може з'єднатись, щоб взяти дружини», скаржився бахмутський справник¹⁾. Повітовий привідець дворянства, Бантиш, телеграфував до губернатора: «19 (о) 3 години дня приїхав (до) Горлівки земський санітарний загін Червоного Хреста подати допомогу раненим, застав цілковиту анархію. Війська немає, поліції (і) судової влади також (нема)... Справник приїхав тільки зі мною, не наважується увести салдатів (і) розпочати дії поліції. Зараз горять казарми; треба негайно встановити лад, становище дуже гостре»²⁾.

До Єнакієвого 18-го грудня прибула козача сотня, але обмежилась лише тим, що розібрала стрільки та зняла телеграфні й телефонні апарати на станції. 19-го ховали робітника Апостолова, забитого в горлівському бою; неподалік вишикувались козаки. «Натовп, настрєнчований агітаторами — говориться в обвин. акті — почав голосно висловлювати незадоволення з присутності козаків, при чому люди почали говорити, «що добре було б кинути в казоків бомбу та забрати їхню зброю». Хтось сказав про це козакам і ті поїхали»³⁾. Виголошували промови, що «поразка у Горлівці ще не доводить що справа робітників програна без повороту»⁴⁾. Дружинники намагались знову зібрати гроші на озброєння, але, щоправда, невдало.

Поки з Катеринослава прибуло військо щоб придушити повстання в Донбасі, панувала попередня ситуація. Однак, в настроях вже почувалося переліт. Свідомість того, що в Горлівці тисячі дружинників розбив невеликий загін війська, впливала деморалізаційно. «На станції Ясиноватій — згадує Андрійченко — настрій був підупалий, всі ми бачили, що наше становище безпорадне; вже ширіли чутки про те, що з Катеринослава їдуть каральні поїзди і всі чекали у пригніченому стані їхнього приходу»⁵⁾. Під впливом ворожої агітації на керівників повстання посипались обвинувачення, як би сказали тепер, у путчизмі. В Гришиному, на зібранні 18-го грудня, за словами обвин. акту, «більшість зборів вимагала знищити барикади, одіслати зброю до Катеринослава та підкоритись

1) З телеграми до губернатора 19/XII — Катерин. збірн., 442.

2) Там само.

3) Арт. збірн., 97.

4) Там само, 91.

5) „Лет. Рев.“, 1925, V — VI, 250.

владі й одкрито засуджувала дії комітету, який організував поїздки дружини до Ясиноватої й Горлівки...»¹⁾. В наслідок цих балачок і дорікань, комітет тоді ж таки зрікся своєї повномочности. Про збройний опір військовій вже не думали ²⁾». «В Дебальцевому другого ж таки дня, 18 - го грудня, серед службовців до комітету виявлено погромні настрої, всі гостро до нас змінились» — пише у своїх спогадах Квітницький³⁾. Характеристично, що ці свідчення стосуються до залізничників, тимчасом, як у робочих центрах (Єнакієве, Донецько - Юр'ївський завод) підупав, очевидно, виявився не відразу і не так гостро ⁴⁾).

Лише по тому, як визначився кінець Московського повстання⁵⁾, уряд зміг взятись за придушення повстання по інших містах і районах; стояв на черзі і Донбас. «Катерининська залізниця перебуває в руках бунтівників, — читаємо в доповіді. Вітте Миколі II - му 17 - го грудня. — Вони розпоряджуються рухом. На мою думку, туди треба послати рішучого генерала з тими ж самими інструкціями і повномічністю, що їх було дано генералові Рененкампові про сибірську залізницю⁶⁾. Це треба зробити не відкладаючи, інакше закривається масу заводів, і частина Росії залишиться без палива»⁷⁾. Були, мабуть, й інші міркування: в донецькій промисловості панівним був французький капітал, і повстання несприятливо відбивалось на настроях паризьких фінансистів, в той час як Коковцев докладав всіх зусиль, щоб дістати позичку для царського уряду.

Але «рішучий генерал» знайшовся і на місці, в особі начальника 34 піх. дивізії, Сандецького, призначеного на воєнного генерал - губернатора. 17 - го грудня в Катеринославі, Бахмутському, Слов'яносербському та деяких інших повітах було введено стан облоги⁸⁾. Захоплених із зброєю у руках, — оголошував Сандецький, — чи тих, хто порушує мирне життя й тих, хто страйкує на залізницях, копальнях і заводах, вва-

¹⁾ Артем. збірн., 87.

²⁾ Пор. у Ольшанського: „Я й Морозов покляли взяти вагон динаміту й поїхали (мабуть „поїхати“?) назустріч салдатам та висадити їх в повітря, але мені цього не дали зробити“ (Там само, 154).

³⁾ „Лет. Рев.“, вказ. число, 244. Квітницький був головою СК.

⁴⁾ Пор. телеграму 19/XII Слов'яносербського справника про Юр'ївський завод („... поліцію із заводу не випускають, пробратись на завод без війська не могу“) — Катерин. збірн., 441.

⁵⁾ 15 - го фактично Червона Прісня була вже розгромлена... „18 - го зранку дружинники пішли вже майже всі“. — Ярославський, цит. тв., 193.

⁶⁾ Прим. Ред. зб.: „Підкреслив на крисах Микола II“.

⁷⁾ Центрархів, „Революция 1905 г. и самодержавие“, ГИЗ, 1928, ст. 27.

⁸⁾ Див. Катерин. збірн., 361.

жатиметься за бунтівників. Командувач не зупиниться ні перед якими жертвами, щоби бунтівничий рух придушити¹⁾. 18 - го грудня до Катеринослава повернувся Симферопольський полк і був посланий по лінії Катерининської залізниці. «Щоб заспокоїти Бахмутський район, вжито найенергійніших заходів», могло телеграфувати міністерство фінансів 19/XII до Парижу²⁾.

По тому як на Донбас прибув Симферопольський полк, певно (тільки тепер!) почуло себе й військо, яке стояло в Бахмуті, Луганському, Микитівці та інших місцях. З'єднаними силами воєнна влада почала придушувати повстання. Завдання було неважке, бо ніде вони на опір не натрапляли³⁾. Офіційні повідомлення про «сутички із жертвами»⁴⁾, очевидно, обґрунтовані на вигадках засмирителів, а, може бути, це є ремінісценції хвилювань губернської влади, якій Донбас ще 24 - го грудня видавався «в руках бунтівників»⁵⁾. 20 - го було взято Горлівку, Алчевську, 21 - 22 - го — Гришине, Овдіївку, Ясинову, Дебальцеве, Єнакієве, 23 — Попасну, на 24 грудня всі вузлові пункти були в руках війська і залізничний рух відновлено.

Кілька прикладів «заспокоєння». В Гришиному того дня, коли з'явився карний загін, мали бути ховати Дейнегу, тіло якого привезли з Горлівки на другий день після бою. «Але ховати його так, як хотілось, не довелось, бо 21 прибув карний загін і взяв на себе всі клопоти щодо похорону — згадує Рожков.— Насамперед, з небіжчика зірвали всі стрічки з революційними написами, а тіло увечері заставили стрільників одволікти на кладовище. Потім, діставши вказівки од жандарів, почали робити труси»⁶⁾. В Дебальцевому «21 - го карна експедиція вийшла на станцію, зайняла першу клясу, покликкала до себе адміністрацію й почала робити поголовні труси та чинити розправу.

Іноді арештовували без жодної причини, як, наприклад, інженера Бреховича... Арештовані сиділи ніч у підвалі, а на

¹⁾ „Южный Край“, № 8650 за 1905 р. — за Харечком, 110.

²⁾ З телеграми директора канц. мін. фін. Львова до чиновника особних доручень Дорліака (що був при Коковцеві) — Центрархів, „Русские финансы и европ. биржа в 1904 — 1905 г.г.“, стор. 237.

³⁾ Н. Боровий про заняття ст. Гришине каже: „Біля входу на станцію офіцер кілька разів вистрілив з револьвера. Куля врізалась в коридорні двері, нікого не зачепивши („Лет. Рев.“ 1905, V—VI, 229). В цьому, певно, і була вся „перестрілка“, що про неї повідомляв „Южный Край“ (див. у Харечка, 109). Без бою було взято й Овдіївку, як вказує Камишніков в „Лет. Рев.“ 1925, V—VI, 236. Взагалі, ніяких вказівок на спроби опиратися військові в мемуарних матеріялах нема.

⁴⁾ В телеграфній доповіді губернатора на ім'я Вітте 22/XII згадується про ці сутички у Горлівці та Гришиному. Див. у Анісімова, 36.

⁵⁾ Див. телеграму нач. Катер. охор. від. до директора департ. поліції — Катерин. збірн., 386.

⁶⁾ Артем. збірн., 148.

ранок їх повезли на підводах до Бахмуту. Супроводили їх козаки, при чому кожного арештованого вони періщили нагаями доти, поки той переставав рухатись. Так робилося всі 70 верстов дороги. Арештованих брали хто в чому був, навіть без верхнього одягу, не зважаючи на холод»¹⁾.

Про Донецько-Юр'ївський завод повідомляє А. Ополоник. «Через два дні після всього цього з Луганського прибув карний загін. Оточивши станцію й завод, почали робити арешти, зв'язуючи мотузками руки та садовлячи до арештантського вагону. До числа арештованих потрапив і я. Всього на станції Алчевській та Юр'ївському заводі було заарештовано 23 чол. і всіх одіслано до Луганської тюрми. Коли нас приставлялося до тюрми, то їхав і сильний кінний козачий конвой, який всю дорогу періщив нагаями. Трьом товаришам — Параничу, Безчасному, Харченкові — було поранено голови й обличчя»²⁾.

Картина загалом була скрізь однакова: хапали, не розбираючи, і учасників, і людей, зовсім непричетних до повстання, при чому арешти супроводжувано жорстокою бійкою та знущанням. Тюрми були, кінець - кінцем, повнісінькі: в Луганському, за спогадами А. М. Тарарики, «в тюрмі не поміщались, орендували будинки та обертали на тюрми, заґратовуючи вікна. До кімнати садовили чоловіка по 50 — 60»³⁾.

Розстрілів, проте, не було. На перший погляд це видається дивним, особливо якщо згадати дику розправу Рененкампа на Сибірській залізниці або Рімана на Казанській. Пояснення треба шукати в тодішньому стані донецької промисловости, дезорганізованої грудневими подіями. Терор міг залишити підприємства без робітників: шахтарі й так, боючись репресій, масами виїздили з копалень⁴⁾. Це також загрожувало залишити залізниці без вугілля: «По тому як рух після страйків відновлено, на деяких залізницях знайшлося вугілля на два дні і деякі залізниці змушені були зменшити рух»⁵⁾. Ускладнення були якнайсерйозніші і для промисловців, і для уряду. Уряд це розумів, отож і відклав помсту до слухнішого часу, влаштувавши в 1908 році (!) судовий процес «в справі про захоплення Катерин. залізниці».

¹⁾ Квітницький, „Лет. Рев“, 1925, V — VI, 245.

²⁾ Артем. збірн., 157.

³⁾ Архів Артем. Іспарту.

⁴⁾ На 31 - му з'їзді гірнопромисловців А. А. Ауербах казав: „На копальнях число робітників поменшало до 50%. Саме кращі гірничі робітники, які хотіли працювати, але які побоялись репресій, пішли“ (Труди 31 с'їзда, том 3, 232). Пор. телеграму голови Катеринівки Рауля Дювала на ім'я Вітте, Катерин. збірн., 443 — 44.

⁵⁾ Труди 30 - го з'їзду ГІР, том 2, звіт Ради, ч. 2, огляд вивозу, стор. 4.

СМІРНОВ Н. Ф.

ПЕРШИЙ СТРАЙК НА ДРУЖКІВСЬКОМУ ЗАВОДІ В ДОНБАСІ 1905 Р.

1905 рік застав мене в Донбасі на металургійному заводі Донецького акційного товариства при ст. Дружківська, теперішньої Артемівської округи. На заводі тоді працювало близько 7.000 робітників. Основне виробництво заводу рейкопрокатне та залізоробне. Завод тоді ще був недавно збудований і існував тільки 13 років. Деякі цехи ще не працювали. Велика листопрокатна та дрібносортна монтувалися. Завод мав бути велетнем, яким він і став наприкінці 1916 року.

Завод розташований був між двома горбами біля річки Сухий Торець. Навколо заводу за сім - дванадцять верстов лежали селянські селища, дуже бідні й тісні. Ось вони й давали заводові робочу та гужову силу. А як завод збудували, то з Франції й Бельгії було привезено на будівлю не тільки технічний персонал, але й кваліфікований і допоміжний. Потім у процесі побудови заводу вступали робітники на завод із околиць сіл; вони пристосовувались, заступали собою чужоземців, після чого робітники - чужоземці виїздили на батьківщину.

Треба зазначити, що в міру того, як залучалася місцева робоча сила, зарплата меншала в 5 — 7 разів. Підчас мого вступу на завод було не більш як три десятки кваліфікованих робітників чужоземців. Так утворювався основний кадр дружківських робітників. Завод брав робочу силу не тільки з околиць сіл, але й сіл, що лежали поодалеки. На заводі можна було зустріти селян північних губернь: курської, орловської та інших місцевостей. Працювали вони найбільше на гарячих, важких роботах. На завод сходилася вся голота і звідусіль. Безземелля, малоземелля, недорід гнали селян на це ненажерливе підприємство.

Та й дійсно завод був ненажерливий; рідко проходив день, щоб когонебудь не спекло на казанах, на газових печах, або в рейкопрокатній хтонебудь не згорів би; траплялися випадки, що люди зникали у конвєрти, у розплавленій чавунній масі.

З такими епізодами минало життя робітників на заводі. Картина умов праці була однакова, як і всюди в Донбасі. Ріжниця була тільки в тому, що на деяких заводах, як, наприклад, Маріупільський, Краматорський, Юзівський та інш. робітники змагалися за поліпшення умов праці. Там уже існували осередки РСДРП, траплялися і с.-р., як, наприклад, на Краматорському заводі, де провадили пропаганду брати Коржунови.

Проте, на Дружківці тоді, коли я вступав (24 листопада 1904 р.), був тільки єдиний с.-д. Сеня Ніконоров, катеринославський робітник. Ніякої робітничої організації на заводі не існувало, експлуатація робітників була як найбезсоромніша і безвідповідальна. Поліцейський наглядач („надзиратель“) Козлов за своє вміння фільтрувати робітників, які поступали на завод, діставав медалі та великі гроші. Фільтрування було просте: приймалося найперше родичів уже тих, що працювали на заводі і були „на хорошем счету“. Не приймалося тих, у кого було довге волосся та чорні сорочки. Перших вважалося за соціалістів, а других—просто за неблагонадійних, а взагалі, треба сказати, що без родичів на завод стороння людина поступити зовсім не могла. Отак - о комплектував і охороняв завод од впливу соціалістів наглядач Козлов.

Іноді обдурений у розрахунках робітник піде скаржитися до наглядача на підрядчика, а той йому ревом:]

„Что?

У меня завод работает 13 лет без всяких жалоб, а ты жаловаться?

Не сметь, запорю, загною! та інш...

Багато було випадків мордобиття, з чим і виходили ті, хто скаржився. Такими „козлами отпущения“ здебільша були підручні робітники, що працювали не від контори заводу, а від підрядчиків. Ці доставники робочої сили за кожного доставленого робітника одержували від контори 1 карб. 10 коп.—1 р. 20 коп., а самі платили йому 60 коп. Надто це практикувалося в будівельному, доменному цехах і на естокаті.

Через те, що не було робітничих організацій, експлуатація і знущання були великі. До цього треба додати, що 80% робітників—основний кадр заводу—це були місцеві селяни, що розорилися; для них робота на заводі, в яких завгодно умовах була підмогою до їхнього сільського господарства.

Обставини життя примушували тягти мізерне животіння, переносити обдурювання підрядчиків і мордобій наглядача.

Хоч і працювали робітники від 6 год. ранку до 6 год. вечора з перервою на одну годину на обід, хоч і було невдоволення з умов праці, хоч і було знущання підрядчиків та поліцаїв, але треба було комусь почати довести кожному робітни-

кові, що цього не повинно бути, що треба робітникам згуртуватися для одстоювання своїх інтересів.

Ось до такої роботи й довелося взятися серед кваліфікованої частини робітників, молоді, синам і старих напівселян.

Літератури під руками у нас не було. В Констянтинів - Горлівському комітеті РСДРП через тов. Вілоусова я не міг дістати жодної революційної брошури. В Маріуполі література була, але дуже мало. Я одержав від тов. Цобана декілька примірників брошур — „Пауки и мухи“, „Кто чем живет“, „Экономические очерки Баха“, „Хритрая механика“ та інші.

З цим друкованим матеріалом ми розпочали агітаційно-політичну роботу на заводі серед 7.000 - ної маси. Пригадую, з яким захопленням робітники читали ці брошури; мене закидали масою питань, вимагали ще та й ще нелегальних книжок.

Через місяць після мого вступу на завод моя пропагандистська робота з тов. Ніконоровим поширилася. Бібліотечка побільшала повним виданням „Донской речи“ та іншими книжками. Появилися „Через сто лет“ Белаї, „Овод“, „Хватит ли на всех земли“. Ці книжки привіз Вася Епіфанов із харківської організації с.- д. Разом з книжками одержували проклямації про ростовський страйк та інші.

Особливо з захопленням читали наші товариші нову літературу. Книжки постійно переходили із рук в руки. Видавали ми їх на строк, бо до повернення тої чи іншої книжки був уже кандидат, та й не один. Тов. Лавренович Константин передав мені „Политическую економию“ Богданова, що за ті часи дуже рідко траплялася. За нею ми мали на увазі розпочати гурткові заняття серед тих товаришів, які частіше за все зустрічалися і які читали наші книжки.

В такому стані на заводі застали нас січневі дні 1905 р. Про події в тодішньому Пітері ми довідалися докладніше через декілька днів із листа Гапона, що поширився тоді. Листа привіз мені з Краматорської організації тов. Вася. Його ми розмножили в декількох примірниках і пустили на руки спочатку серед найближчих товаришів, а потім і серед широкої маси робітничих читачів. Лист спричинив глибоке щире обурення й великі розмови, особливо серед кваліфікованої частини робітників. Багато робітників зачитували: „Да неужели они так таки и стреляли в святые иконы?“ На адресу уряду сипалася всяка лайка й прокляття.

Цей розстріл пітерських робітників, ця пролита катанами кров, примусила подумати над своїм становищем не тільки молодь, але й старих. До мене багато зверталось з питанням про подробиці подій, про самого Гапона, про організацію, на

чолі якої він стояв. Велику користь мені зробило моє перебування у Пітері в серпні - жовтні 1904 р., де я особисто бачив Гапона, чув його промови, а також чув і критику пітерських передових робітників цієї організації.

Отже, у мене було досить власного матеріялу, щоб відповідати на запитання робітників. Вони згоджувалися з тим, що це була організація утворена агентами уряду, щоби повести робітників неправдивим шляхом, щоб одтягти їх од справжньої революційної справи. Говорити про царя треба було обережно, робітники ніяк не змогли зрозуміти, як це так могло трапитися, що розстріл пітерських робітників агенти сами організували, сами повели до царя на поклін, самі ж і розстріляли.

Розстріл робітників вони хоч і важко, а розуміли. Та й той, хто пише ці рядки (а мені було тільки 22 роки) після цих подій теж декілька ночей не міг спокійно спати, шукаючи пояснень цьому звірячому фактові.

Ми пояснювали так: коли б Гапон не повів робітників до царя, і не залякав би їх розстрілом, то робітники, доведені до відчаю, проголосили б страйк і примусили цих самих власників заводів, компаньйонами яких були сами члени уряду на чолі з царем, піти на поступки робітникам. Мені відповідали: „Да, все это так, но как же они не побоялись в святые иконы стрелять?“

Цим розстрілом робітників уряд поставив на обговорення робітників і селян релігійне питання, його виставляли події. Доводилося з'ясувати ролю і значіння релігії, святість ікон, мощей і всяких чудес, разом з цим питанням обговорювалося становище робітників і селян.

Щодня з газет ми довідувалися, як реагували робітники міст Півночі на цей провокаційний розстріл. На розстріл робітники відповідали страйками, протестами, закликом скинути самодержавство й замінити його демократичною республікою. До середини лютого страйковий рух перекотився з Півночі на Кавказ, обминувши наш Донбас, який поступово „розкачувався“. Не зважаючи на всі наші зусилля—членів партії РСДРП: у Константинівці Григорія Білоусова та інш. у Дружківці мене і Сені Ніконорова, нам ніяк не вдавалося закликати робітників до страйку протеста на наших заводах. Робітники дуже співчували нам, але від активних дій ухилялися. Партійні осередки були дуже незначні для того, щоб зробити знати робітників з роботи хоч би в одному цеху, то цим ми досягнемо багато.

Мені й моїм товаришам, які провадили агітацію за страйк на своєму заводі, пощастило налагодити зв'язок з

доменськими та естокатними робітниками, яких найбільше експлуатували. Ми умовилися так: вони кинуть роботу, якщо до них прийдуть декілька чоловіка з механічної. Умовились твердо. Потім скликали збори всіх товаришів, які читали нелегальну літературу й взагалі співчували нам.

Збори відбулися на поселку Яківлівці при ст. Дружківка в тов. Ніколя Шаповалова. Присутні були: Шаповалов Н., Сєня Ніканоров (Сєня Сотка), Басов П., Добровольський К., Гасенко, К. Козиренко, Устинов, Смірнов Н. та ще два - три товариші, прізвища яких не пригадую. На цих зборах було ухвалено і доручено авторові цих рядків за всяку ціну використати згоду доменців та естокатчиків і почати страйк низу, з чорноробітників, потім піти по цехах і знімати останніх.

День страйку не призначався. На цих же зборах були вироблені економічні вимоги із 21 пункта: 1) 8 - мигодинний робочий день. 2) Усунути всіх підрядчиків і перевести всіх робітників у відання головної контори. 3) Встановити поденну плату робітникам на гарячих роботах (доменної, естокатчиків, рейкопрокатників, рейкообробників та інш.) розміром 1 карб. 10 коп. 4) Загальна надбавка в розмірі 25%. 5) Безплатна квартира та опалення. 6) Влаштувати безплатну лазню для робітників та їхніх сімей. 7) Влаштувати школу типу „городських училищ“ та безплатне навчання дітей робітників. 8) Виплатити за весь час страйку. 9) За страйк нікого не звільняти. 10) Адміністрації чемно поводитися з робітниками. 11) Усунути з заводу наглядача Козлова та інших. 12) Запровадити двотижневу відпустку з утриманням. 13) Завести перерви на сніданки на півгодини і 2 год. на обід. 14) Дозволити волю страйку спілок та інш. 15) Завести загальне виборне право та інші. Вимога кінчалася закликком скликання установчих зборів. Із тактичних міркувань цю останню політичну вимогу можна було б запропонувати лише на загальних зборах усіх страйкарів, бо, на нашу думку, таку вимогу можна було б перевести після деякої підготовки робітників на мітинзі. Поки ж ми мали на увазі спинитися на економічних вимогах.

Басову Н. і Гасенкові К. доручено було написати декілька примірників цих вимог і роздати більш прихильним робітникам до нас, які й далі ширили б, самим же триматися конспіративно і спостерігати за вражінням від наших пропозицій. Якщо будуть від робітників додатки, то запам'ятати і використати їх.

Щодо керівництва страйком, виступу на мітингах доручено було Смірнову Н. і С. Ніканорову налагодити зв'язок з організаціями інших заводів і прохати допомоги, виділивши

товариша для виступу на мітингах¹⁾). Як ми не обережно просували вироблені вимоги серед робітників, проте поліція про них прочула і по цехах з'явилися городові; поліцейський наглядач Козлов безперестану бігав із цеха в цех, довго спинявся у механічному, неначе б то відчуваючи, що напрям іде звідци, він, мабуть, угадував уже від кого, але заарештовувати було пізно, це б дорівнювалося початковій страйку, бо наші вимоги, як то кажуть, потрапили в точку.

Робітники тільки й чекали який цех почне. Поліція та її прибічники ширили чутки, що цілу партію шахтарів на Щербинівці заарештовано і погнано на Бахмут, що в Дружківку теж пришлють козаків, і що тут декому попаде. Одне слово поліція почала залякувати, наганяти страх та нісенітницю. Гаяти далі було не можна.

Другого березня, працюючи на нічній зміні, я спробував був іти до доменців та естокатчиків, але скрізь сновигали городові. У нас у механічному цеху було декілька учнів років 17. Серед них був один дуже меткий хлопець Тернопольченко²⁾, якому доручили зібрати вірних хлоп'ят, іти на доменну та естокати і передати робітникам, що механічна уже готова і тільки чекає на їхній прихід, щоб разом іти в інші цехи. Повернувшись з домен і естокат, вони повинні були повернутися в механічний цех і попередити, що ідуть доменці знімати механічників і що поб'ють тих, хто не пристане до страйку.

Коли хлопці повернулися, то вони заявили, що доменці і естокатчики вже ідуть до них. Отже мені особисто довелося звернутися до робітників свого механічного цеху, закликати їх бути свідомими. Я зазначав на те, що сором нам, більш розвиненим і письменним робітникам, які скрізь по інших заводах ідуть попереду, пасти задніх, бо механічні цехи ведуть за собою інші цехи, сором чекати, доки нас прийдуть знімати менш свідомі товариші. Ми, говорив я, повинні спинити машини і йти першими, не чекаючи чорноробітників, почин повинен бути нац. Як скінчив я свою промову хтось спинив машину і всі станки стали. Механічний цех заспівав марсельезу. Молодь

¹⁾ По допомогу ми звернулися до початку страйку, Ніконов написав в Катеринослав, я ж побував у Константинівській та Краматорській організаціях і у Г. Білоусова. Скрізь не було дільних товаришів, скрізь готувалися до страйку. Мені особисто порадили обійтися своїми силами. Ніконов в найближчі 2 - 3 дні нічого не дістав з Катеринославу. Нам залишалось одне: діяти самим, тим паче, що страйковий рух в Донбасі з другої половини лютого почав розвиватися. На допомогу інших розраховувати не було чого, всюди, треба було сил, а сприятливого моменту випускати нікому не хотілося. Страйкували вже Щербинівський рудник, Горлівський, та Єнакієвські заводи.

²⁾ Тепер працює в Харкові, член КП(б)У.

була збуджена. Раптом з'явився городовий і відразу почувся свист і галас: „уходи, селедка!“

Доменці, довідавшись про те, що ми спинили машини і почувши співи та галас, стали йти до механічної. Миткий Тернопольченко скочив на казани, дав гудок, одвернув ручку вінтеля і закинув її. Тривожний гудок повідомив всі цехи і поселки, що на заводі об 11 годині ночі 2 - го березня почався страйк перший за весь час існування заводу. Поліцейське пугало, наглядач Козлов, 12 років ревно оберігаючи завод, не тільки од страйку, а навіть од того, щоб не пройшли на завод люди, які співчували страйкові, перестав бути пугалом.

Коли зібралися всі чорноробітники з доменних та естокатів до механічної, тут був влаштований маленький мітинг. З'ясували їм мету та завдання страйку, після цього ухвалили обійти всі цехи, зняти з роботи тих, які не пристали до страйку, залишити на роботі чергових на домнах і казанах і потім зібратися на заводському дворі, біля головної контори, де на зборах зачитати вимоги й намітити делегатів для переговорів з адміністрацією.

А гудок усе гудів,— гудів так сумно і так тривожно. Тривога ця дедалі більшала, бо наступала тиша і гасло світло— електрична станція виключала мотори й спинялася. Обходячи цехи, ми знаходили тільки невеликі групи робітників, бо більшість пішли разом з нами.

Закінчивши обход, страйкарі зібралися біля головної контори на мітинг. На мітинзі нам довелося з'ясувати економічну мету нашого страйку і висловити протест з приводу розстрілу пітерських робітників. Ми говорили, що уряд, якого японці розбили на річці Ялу, перемагає беззбройних робітників, що йдуть до царя з петицією. Далі зачитали всі вищеназвані і економічні вимоги і наприкінці висловили вимоги політичні: „Долой самодержавіє“.

На зборах була пропозиція — спеціальних делегатів до адміністрації не обирати, бо їх можуть заарештувати. Було запропоновано стежити один за одним і виявляти зрадників страйку, що й далі таємно працювали. Тут же на зборах вирішили зібратися другого дня о 10 год. ранку біля контрольних воріт на мітинг, куди викликати директора й передати йому наші вимоги.

Так скінчилася ніч, що поклала початок масовому робітничому рухові на заводі. О 3 - 4 год. вночі ми влаштували другі конспіративні збори з тими учасниками, що були на перших. Фактично, це був страйковий комітет. Ми ще раз тут переглянули наші вимоги і доручили тов. Гасенкові, Басову П. та Устїнову передати вимоги директорові, не вступаючи

з ним ні в які переговори і тільки сказати йому, мовляв, що всякі переговори з робітниками треба провадити на загальних зборах.

Через те, що робітники заводу, крім селян сусідніх сіл, жили у виселках — Гаврилівці з одного боку заводу, та Яковлівці — з другого, ухвалено було розподілити ці райони, щоб постійно бути серед робітників, спостерігати за страйком і реагувати на всякі провокаційні вихвати поліції та адміністрації. Гаврилівський район доручено Сєні Ніконову, Яковлевський — Смірнову Н. Всі ж інші товариші мали весь час обмінюватися між собою районами, стежити за діями поліції, адміністрації та діями робітників, вечорами збиратися і ділитися спостереженнями.

Незабаром вирішили випустити в декількох примірниках вірша з нагоди подій 9 - го січня¹⁾. Читали цього вірша робітники з великим інтересом і захопленням.

На ранок 3 - го березня об 10 — 11 год. вранці зібралися всі робітники біля контрольних воріт заводу. З'явилася поліція, але швидко зникла під свист і галас робітників. Розпочався мітинг, де виступив автор цих рядків на тему подій 9 - го січня в Пітері, про війну з Японією, про погане матеріальне та безправне становище робітників і селян.

Після цього було зачитано складені нами вимоги, одфологосно ухвалені й доповнені робітниками. На цьому мітингові було також ухвалено не розпочинати роботи до задоволення цих вимог. Вимоги ці було зараз же передано директору заводу Паске.

Викликаний на мітинг з контори директор одержав написані тов. Басовим вимоги, відповідаючи, заявив, що він, мовляв, повинен порозумітися з головним правлінням у Парижі і тоді

¹⁾ Ось його зміст:

„С наивной верой, с открытой душой мы шли к тебе палач самодержавный.

Мы шли к тебе с горячей мольбой, чтобы внял ты голоса страны своей бесправной.

Но ты палач, на брата выслал брата с оравой пьяных офицеров
И русский штык покорного солдата направил ты на братьев и отцов.

По нас, палач, ты правил тризну, гонимый трусостью награбленных дворцов.

Меж тем, как мы за бедную отчизну со стоном падали с проклятьем на устах.

Нет, мы больше с просьбой не пойдем к тебе. Пойдем с оружием и криками:

Свобода!

Сотрем тебя или падем в борьбе.

Падут твои сатрапы казнокрады и вместе с ними, ты безжалостный палач“.

дасть відповідь. З свого боку він пропонував розпочати роботу на старих умовах, бо він був певний, як він сказав, що головне управління не задовольнить виставлених вимог через те, що зменшилося на заводі замовлення, а тому можливо ще буде й скорочення штату; деяких поставлених вимог заводоуправління, навіть коли б воно бажало, не могло б задовольнити їх, бо це залежить від уряду.

Вислухавши директора, робітники розійшлися додому, умовившись через 3 дні зібратися біля контрольних воріт заводу. Розходилися весело, співали пісні, співали марсельезу, варшав'янку, „Дружно товариші в ногу“ та інш. Все ці пісні вивчали на ходу і співали з захопленням і піднесенням. Ніхто не впізнав би тепер цих робітників, які ще день тому були похмурі й тихі. Тепер це бу а хвиля бурхлива й грізна. Пригадую, що хтось сказав, що скоро прийдуть до нас козаків, так йому відповіли: „Ну, что ж, пусть тронутъ, лаптями зашвыряем!“

Треба сказати, що поліція й агенти пускали всякі чутки, що, мовляв, завод не має замовлень, що дирекція рада, що робітники застрайкували (мовляв, тепер є зачіпка скоротити штат наполовину), що завод закриють і всіх звільнять, що, мовляв, Петровський завод в Єнакієвому вже закрито і страйкарів одсилають на батьківщину.

Доводилося цілими днями відкидати ці чутки і підбарьорювати робітників.

Напередодні третього дня страйку з'явилися на Гаврилівці козаки - донці. Всі насторожились, посипались питання: чому, для чого, хто викликав? Відразу постали ворожі настрої до козаків. Всій нашій групі і тим новакам, що пристали до нас, безперестану доводилося весь час ходити з одного виселка на другий. Там поясняли всякі питання, заспокоювали і т. д. Прохали уникати всяких конфліктів, а навпаки, вступати в дружбу з окремими козаками, якщо буде нагода.

Нарешті в призначений день для мітингу, робітники зібралися біля контрольних воріт заводу. Сажнів за 7 — 10 од мітингу вишикувалися козаки — для якої мети, нам було невідомо. У робітників, що зібралися на мітинг помітно було нервово - вичікувальний і напружений настрій. В своїх виступах ми закликали до спокою, зазначаючи, що ми ніяких беззаконій не чинимо, а обстоюємо свої економічні потреби. Козаки повинні це зрозуміти і робити нам будь-яких образ не стануть. В своїх промовах ми далі звертались і до робітників, і до козаків, говорили про те, як підрядчики експлуатували робітників, виплачуючи їм за день 60 коп. за найважчі роботи, а дістаючи від контори по 2 карб. 20 коп., чому йде селянин

на завод продавати свою працю; говорили про його безземелля та інші тяжкі умови його життя; висловлювали надію, що козаки не будуть перешкоджати нашому страйкові.

Очевидячки, промова не подабалася офіцерові, козаки уважно нас слухали, пустити зброю в діло не було мотивів і козаки покинули мітинг. Ми, закінчивши, розійшлися з тим, щоб знову зібратися другого дня і збиратися в наступні дні, доки буде дано відповіді на наші вимоги. Після уходу козаків робітники підбадьорилися. Розійшлися як і першого дня страйку так само весело, зі співом революційних пісень. Молодь добре вивчала пісні, переписуючи їх один у одного.

Через 5 - 6 днів уже відчували перші удари голоду. Насамперед від голоду стали страждати сім'ї деяких робітників.

Отже наша група розпочала добровільно збирати допомогу. Це було доручено тов. Басову П. і Гасенкові. Дещо збрали й задовольнили перші потреби. Для багатьох робітників, які не мали в виселкові і поганенького господарства, показалися голодні дні. Страйк переходив у критичний період. Всі якось затихли.

Нарешті, на 10 день страйку, ми побачили оповіщення директора вившене біля контори. Там сповіщалося, що всі наші вимоги економічного характеру заводу управління задовольняє, крім 8 - мигодинного робочого дня, політичних вимог та 25% надбавки (пропонували тільки 10%). Це було вже до речі. Голод давався взнаки, кредит під заробіток із заводської крамниці й пекарні Машурьянца закривали. Страйк припинили охоче. Дали гудок, що сповіщав про скінчення страйку.

В цій порівняно короткій боротьбі робітники Дружківського заводу переконалися, що вони велика сила, коли діють спільно. Страйк всилив віру всім робітникам заводу й розплющив очі на те, чого вони досі так багато не помічали.

Страйк на Дружківському заводі поклав початок організації осередку РСДРП більшовиків, яка в наступні роки політичної боротьби Донбасу відіграла не абияку роль. Від часу цього страйку Дружківський завод не відставав від виступів робітників Донецького басейну, брав участь у виступах 1905, 1906, 07 р. р. не мало дав він з своїх лав товаришів відданих справі революцій, які й тепер працюють в лавах комуністичної партії.

ТАШН Я.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ ТА ПАРТІЙНА РОБОТА В ОДЕСІ 1905 р.

1904 РІК В ОДЕСІ

1904 року на Далекому Сході особливо запахло порохом і нависла загроза кривавої різанини. Ясно, що ця розбійницька війна повинна була лягти всім своїм тягаром на широкі трудящі маси. В кінці січня наш комітет РСДРП, який був більшовицький, випустив таку листівку: „Японцы ли наши истинные враги и с кем нам следует воевать“.

Ця листівка, якнайкраще висвітлювала причини хижачької війни та яскраво змалювала розбійницьке обличчя царських заправил.

Можливе робиться фактом. Ганебну криваву авантуру, що її почали на Далекому Сході, в цілому використала наша партія як родюнт, грунт на якому ширилося й поглиблювалося пропаганду серед війська. Комітет дав директиви членам партії будь-що - будь зв'язатися з військовими частинами, знайти більш-менш революційно настроєних салдатів і через них пррсякти в гущу салдатських мас, щоб у такий спосіб поволі паралізувати останню підпору самодержавства. Наші товариші, не дивлячись на небезпеку, що зв'язана була з їхньою роботою, швидко розходяться серед військових частин і чуреено виконують покладене на них складне завдання. Не можна, звичайно, відкидати, що в їхній роботі не почувалося відсутности організованости, але революційний запал та відданість справі робітничої кляси, якою ці товариші були пррсякнуті, настільки посувало їхню роботу вперед, що комітет завжди був у курсі настрою салдатських мас, і правильно ураховував той чи інший момент. Коли під впливом мобілізацій, що збільшилися, рух у військові особливо зростав, партійна робота під керівництвом комітету досягла широченних розмірів. До салдатів винущено було цілу низку листівок, які яскраво змальовували тяжке становище всієї робітничої кляси, що створилося, й зокрема робітників у сірих шинелях. На

жаль, з усіх листівок, що тоді випустив комітет, збереглася лише одна: „К війскам“.

Салдати царської армії починають розуміти революційну пропаганду і з кожною годиною все більше вагаються.

Несподіваний і ганебний фінал війни наочно довів солдатським масам всю гнилизну та мерзоту самодержавства, викрив продажність та непридатність командування й посилив вагання у війську.

В кінці 1904 року комітет випустив цілу низку листівок, з яких збереглися такі: „К новобранцам“, „К запасным“.

Вже починаючи з кінця 1904 року перед більшовиками постало на весь зріст питання про потребу яко мога повніше використати це становище для агітації та пропаганди серед широких мас, щоб підготувати збройне повстання. Треба підкреслити, що в цьому напрямі найбільше перешкоджали меншовики та есери, за-ними йшли малосвідомі робітники, інтелігенція, студентство та частина одеських ремісників. До того ж Одеський комітет був дуже бідний на техніку та інтелігентні сили. Тільки цим можна пояснити, що вплив комітету не встиг ще охопити всіх прошарків одеського пролетаріату й робота комітету зосереджувалася головне серед виробничих його кіл та військових мас.

Вже з вересня 1904 року комітет поставив своїм завданням влити свіжі сили в свій апарат і поставити на належну височінь пропаганду та агітацію, а також піднести літературно - редакційну роботу, в якій ми найбільше відставали. Завдання це швидко виконали. Через короткий час організація збагатилася низкою товаришів, в роботу відразу ж вливається свіжий струмінь і відразу ж вплив його дав позитивні наслідки.

В цей час щодо партійної роботи всю Одесу було поділено на три райони: міський, Дальницький та Пересипський, які також поділялися на ділянки та гуртки. При районах були організовані центральні гуртки, через які провадили майже всю роботу, що її намічав комітет. Керувати гуртками доручали досвідченим товаришам з великим революційним стажем. Серед тодішніх керівників гуртків особливо виділялися т. т. Кушнір - Хаїм, Герш, Юдкович - Роза, Ткач - Борис, Йоффе - Борис, Гушковський та інш. На чолі Одеського комітету стояв Константин Осипович Левицький (Осип) — більшовик. Не було жодної роботи, яка проходила б повз досвідчене революційне око тов. Левицького, де б не почувалося його авторитетне керівництво.

Комітетові швидко пощастило почати агітацію й пропаганду, закріпити та зміцнити зв'язок з усіма фабриками та заводами та деякими військовими частинами. В зв'язку з

пожвавленням літературно - редакційної роботи, Одеський Комітет почав випускати бойові метелики (листівки), які мали великий успіх серед трудящих мас. Крім того, часто вдавалося улаштувати масовки. Комітет вирішив використати всі збори та засідання, які тоді „во дни весни“, дуже часто відбувалися в Одесі, як і по інших містах. Особливо вдало пройшли велелюдні збори 18 жовтня в міській Думі. На цих зборах крім агітації, яку вели наші товариші, вдало виступив промовець - більшовик Ельцін. Трапилося велике замішання й із вигуками „долой полицию“, „да здравствует РСДРП“ — всі рушили на майдан. Здавалося, що маси розсіються й розійдуться по домівках, але вийшло інакше. Натовпи чоловіка 300 — 500 за попередньою згодою зійшлися на Дерибасівській, і з вигуками „геть самодержавство“, влаштували величезну демонстрацію.

20 жовтня в приміщенні „Судебных установлений“ відбувалися великі збори, з приводу 40-річчя заведення судових установ. Ці збори також не минули для нас безслідно. Наші товариші інтенсивно там працювали і після закінчення зборів натовп чоловіка 50 — 100 вийшов з приміщення судових установ з вигуками „бей полицию“, із співами революційних пісень, і не дивлячись на великі переслідування поліції, демонстрантам пощастило струнко пройти Дерибасівською (тепер Лассаля) та Преображенською вулицями (тепер Десятиріччя Червоної Армії), а інколи навіть викидати червоні прапори.

Не менш вдало в той день використали бенкет, що його улаштували в приміщенні „благородного собрания“, на Дворянській вулиці (тепер вул. Комінтерну). Промовець встиг виголосити бойову промову, яка справила велике враження, а товариші, яких командували до району для агітації, викинули кілька червоних прапорів, провели велику демонстрацію, не дивлячись на те, що на найближчих вулицях озвіріла поліція біла демонстрантів.

30 жовтня предбачалася мобілізація нових частин армії. Призов салдатів відбувався у „воинском присутствии“, на вул. Новосельського (тепер Островідова). До цього моменту Одеська організація випустила велику листівку „К новобранцам“, в якій було змальовано тяжке становище селянина та робітника в сірій шинелі. Тамо ж було пояснено новобранцям хто є їх дійсний ворог і проти кого повинна бути спрямована салдатська гвинтівка.

Успіх листівок був такий великий, що 30 жовтня, звільнені „воинским присутствием“ 200 чоловіка улаштували грандіозну демонстрацію проти нової мобілізації.

Щоб зовсім розвіяти проміння надій на обіцяну „весну“,

щоб остаточно підірвати довір'я мас до ліберального уряду, Одеський комітет випустив листівки, в кількості 20.000 примірників, під назвами : „Новый министр“, „Порт - Артур и Лаоюян“.

Ці листівки розповсюджувано на фабриках; заводах, серед військових частин. В зв'язку з мобілізаціями, що зачистили, та піднесеним настроєм широких мас трудящих, треба було звернути особливу увагу на розповсюдження листівок і 8 січня передбачалося розкидати у місті проклямації: „Новый министр“, „Порт - Артур и Лаоюян“, що їх недавно випустив комітет. Цю роботу доручено було т. т. Білоцерківському (Івану), Ткачу, Равецу, Качці та Ганцелю. Для обговорення плану роботи ці товариші зібралися вночі проти 8 листопада в корчмі „Царское Село“ на розі Великої Арнаутської (тепер Леккерта) та Успенського пров. Там, очевидно, їх видав якийсь зрадник і їх заарештували з 3.000 листівок в руках.

Робота центральних гуртків ішла чудесно. Наслідки видно було майже на всіх виробничих підприємствах. Глибоке коріння починало давати паростки. Свідомість революційних мас з кожним днем зростала й ширилася. Успіх центральних гуртків особливо непокоїв царських охранныків. Встановили спеціальне слідкування й 9 - го, 10 - го грудня з членів центральних гуртків були заарештовані: Кушнір, Юдкович, Йоффе, Гушинський та інші.

З проклямацій, які випускав й розповсюджував комітет протягом грудня, можна назвати такі: „К солдатам“, „Ко всем рабочим и работницам г. Одессы“, „Резолюция, принятая на с'езде земских деятелей 6, 7, 8 декабря в Петербурге и подписанная 102 участниками“, „К запасным“, „Последняя карта царизма и задачи общества“ та „Начало революции“.

Останні арешти майже не вплинули на швидкий темп партійної роботи. 23 грудня в театрі Сибірякова мав відбутися традиційний студентський вечір. Царські опричники перед цим вечором, щоб попередити „ексцеси“, які могли виникнути, вживали особливих заходів. Цілком зрозуміло, що в дні „свободи“ на цей вечір зосереджено було особливу увагу одеської влади. Майже всіх шпигунів, охранныків та жандарів було поставлено на ноги та мобілізовано. Наш комітет послав на цей вечір багато товаришів. В той час як відкрилася сцена й на ній повинен був початися концерт, з балькону, де зручно розташувалися наші товариші, посипався дощ листівок. Сталося замішання. В цей момент один з наших товаришів викинув червоний прапор і почав закликати до негайної боротьби з самодержавством. Пролунали тисячі вигуків: „Геть царя“, „Хай живе свобода“. Ефект був такий великий, що охранны-

ники, які скрізь нишпорили, ніби завмерли, а поки встигли хоч трохи очуняти, всі „следи были подметены“ і все обійшлося навіть без арештів.

* * *

Середпартійна боротьба між більшістю та меншістю почувалася протягом всього 1904 року. Її негативні наслідки, щодо роботи Одеської організації були дужі значні. В кінці року, в зв'язку з питанням про скликання 3-го з'їзду партії, боротьба ця особливо загострилася. Низка важливіших, фактичних та організаційних завдань вимагала негайного скликання 3-го з'їзду.

„В ці дні,— писав т. Ленін,— буржуазні групи опозиції відмовляються визнати соціаль - демократію за законну представницю пролетаріату, посилаючись на її зовнішню слабкість, на відсутність в ній єдності, вони навіть користувалися випадком заводити самостійні зв'язки з робітниками, сподіваючись мати політичний вплив на них і сподіваючись використати їхню силу в своїх інтересах. Це незвичайне приниження для партії. Так далі не можна... Ми з'ясували, що час не чекає, що швидко буде пізно, що партія ризикує розпорошеною та безсилою влитися в потік великих подій, ризикує втратити тоді свою політичну честь та програти справу пролетаріату“.

На конференції південних комітетів (Одеського, Миколаївського та Катеринославського) Одеський категорично висловився за негайне скликання 3-го з'їзду партії. Платформа Одеського комітету дала сильний поштовх до особливого загострення середпартійної боротьби між більшістю та меншістю. Ясно було, що одеська меншість намагається підготувати умови для самостійного, організаційного існування. Визнаючи всю важливість моменту, Одеський комітет починаючи з вересня вжив найгероїчніших заходів, щоб попередити розлам в Одеській організації. Всіляко засуджуючи політику більшості Центрального комітету, як таку, що знищує можливість партійної політики взагалі, Одеський комітет цілком правильно вбачав в лінії поведінки більшості Центрального комітету одверте намагання стати вище за саму партію. Виходячи з цього, Одеський комітет ухвалив висловив своє недовіря більшості Центрального комітету й настоював на якнайшвидшому скликанні третього партійного з'їзду.

Протягом останнього півтораріччя Комітет проводив низку зборів, на яких дуже жваво дискусувалося питання про середпартійну боротьбу між більшістю та меншістю. Дискусія особливо посилилася в кінці 1904 року. Центральною постаттю всіх цих зборів був т. Левицький Константин Осипович (Осип),

який майже скрізь головував. Але Одеський комітет не обмежувався самими боями на зборах: бої йшли на всьому фронті. І гуртки, і взагалі робітники, ба навіть студентство були цілком захоплені цим наболілим питанням. В цих боях меншість мала поразку за поразкою. Проте, вона все ж продовжувала вести свою лінію. В кінці грудня вплив меншости на робітничі маси до того зменшився, що ні прекрасна їхня техніка, ні інтелігентські сили, на які вони були багаті, ні матеріяльна їхня перевага — не могли поліпшити їхніх справ.

Щоб остаточно закріпити за собою те блискуче становище, яке більшість завоювала серед широких трудящих мас, Одеський комітет в засіданні з 28 грудня, під головуванням т. Левицького та членів Цейтліна („Герасим“, „Петр“,) Ройзмана (Павел) та Кніпович (Дяденька), ухвалив утворити агітаторський центр, на який покласти об'єднання діяльності гуртків розв'язання організаційних питань і, головне, непохитне переведення всіх поглядів більшости. Наводимо майже цілком протокол засідання Комітету.

На засіданні Комітету 28/XII присутні товариші: Осип, Герасим, Павел та секретар комітету. Збори почалися об 11 год. увечері. Обговорювали та розв'язали такі питання: 1) Про агітаційну Комісію, 2) Про скликання єдиного агітаторського центру, 3) Про організацію гуртка № 1, 4) Про організацію робітничого клубу, 5) Про святкування нового року, 6) Про бенкет під новий рік, 7) Про надсилку кореспонденцій за кордон.

Ухвалили: 1) напружити всі сили, щоб якнайшвидше ввести до роботи в міському районі представників більшости і так відтягти одверте розходження з меншістю, доки роботу цю не буде виконано. Для цього відкласти розпуск агітаційної групи колегії. 2) Утворити єдиний агітаторський центр, через який проводити всі погляди більшости. 3) Ухвалено організувати гурток № 1, до якого ввести агітаторський центр, і в ньому читати лекції: тов. Осип — про конституції, тов. Герасим — про організаційні питання, тов. Павел — про марксизм, тов. Марцел — дарвінізм та соціалізм 4) Улаштувати робітничий клуб переважно для угруповань, в якому читатимуть реферати та дебатуватимуть, головне, тактичні питання. 5) Улаштувати в день нового року двоє робітничих зборів, від 80 до 200 чол. кожен і на них прочитати реферати про діяльність комітету та партії за минулий рік та про момент, що його переживає партія. 6) Якщо комітетові, на збільшення засобів, пощастить влаштувати бенкет, то на ньому виступить з промовою т. Павел і скаже про потребу добиватися демократичної республіки, як засобу для досягнення загального збройного повстання. 7) Покищо надсилати за кордон всі протоколи всіх комітетських зборів.

Того ж 28 грудня вже намітили склад агітаційного центру. На чолі агітаторського центру стояв Константин Осипович Левицький. Крім нього, увійшли: Петр, Нейдінг, Кириловський (Данило), Лашевич (він же Мишка Трудник), Володимир Чернявський, Міллер (Семен), Поспєєв, Авдєєв (Трофим) Поляков (Олександр), Епштейн (Степан), Штейнберг (Ася).

Чимало прислужилася Одеській організації в її технічній роботі громадська секція, на чолі якої стояв „організаційний комітет“. Ця секція майже виключно складалася з інтелігенції. Організаційний комітет вербував, об'єднував всі інтелігентські сили, які співчували роботі нашої партії. Питання про явки, ночівлі, пашпорти, матеріяльні засоби та інш. мали значне місце в загальному перебігові роботи. Це питання досить добре виконувала ця секція й набагато полегшувала роботу комітету.

* З явок, які збереглися більш менш довгий час, можна назвати квартиру доктора Арнольда Єфремовича Левінсона на Преображенській вул. № 69 (тепер Десятиріччя Червоної Армії). На його адресу також одержували з-за кордону нелегальну літературу. Там саме інколи зупинялися члени ЦК партії, що приїжджали, і взагалі відатні партійні робітники. Треба ще відзначити й сім'ю Хволес (Реввека Михайлівна та Яків Тимофєвич), а також сім'ю зубного лікаря Солов'я, які не дивлячись на великі переслідування, яким вони часто піддавали, не відривалися від революції й робили їй великі технічні послуги.

1905 РІК. ВІДГУКИ 9 СІЧНЯ В ОДЕСІ

Агітаційний центр, що утворився 23 грудня 1904 року, до 1-го січня 1905 року вже остаточно зформувався й приступив до роботи. Першого січня в приміщені № 1 Поляка, на Великій Арнаутській вул. (тепер Леккерта), № 47, відбувалося його перше засідання, на якому пильно обговорювали ненормальне становище, яке вже давно створилося в житті соціяль - демократичної робітничої партії, особливо в зв'язку з пляном комісії, запропонованими новою редакцією „Искры“. На цих же зборах також розбиралося питання про потребу якнайшвидшого скликання 3-го з'їзду партії, який міг би налагодити середпартійне життя для творчої роботи. Говорячи про літературну групу тов. Леніна, агітаційний центр цілком схвалив намечений нею продуктивний плян роботи й висловив їй своє цілковите довір'я. Ось резолюція, ухвалена одногolosно дев'ятьма присутніми, за винятком двох останніх пунктів, де один утримався.

„Агітаторський центр Одеської робітничої організації 1 січня 1905 року, обговоривши „плян кампанії, запропонований новою редакцією „Искри“, ухвалив таку резолюцію:

1. Надії „Искри“ на те, що врізавшись в ліберальну партію, російська соціалъ - демократія зможе відколоти її ліве крило й примусити його пристати до наших політичних вимог, є, щонайменше, утопічні. Навіть найрадикальніші елементи російської ліберальної партії не можуть цілком послідовно та широко підтримувати російський пролетаріят в його революційній боротьбі з царатом. Бенкети в Одесі, Харкові та багатьох інших містах наочно довели, з яким недовір'ям та страхом російські ліберали ставляться до російської соціалъ - демократії.

2. Ми вважаємо за негідне революційної партії боятися „устрашення“ лібералів; робітнича партія повинна скрізь і завжди ясно й недвозначно формулювати свою кінцеву мету та найближчі вимоги, не вважаючи на пляни будь-яких лібералів. Спілка з лібералами в теперішній момент є лише зрадливість пролетаріятові, вчинок недозволеної політичної короткозорості, який розкладає класове самопізнання пролетаріяту та відтягає партійних робітників від головного й постійного завдання — організувати російський пролетаріят.

3. Лише зорганізувавшись в єдину щільно згуртовану, централізовану робітничу партію, російський пролетаріят стане тою могутньою громадською силою, яка зможе повести за собою в боротьбі з царатом всі опозиційні та революційні елементи Росії.

4. Єдиний вихід з цього ненормального становища є негайне скликання 3 - го з'їзду. З'їзд дасть можливість покласти край тим неполадкам, дезорганізації, яка зовсім руйнує нашу партію.

5. Ми вітаємо літературну групу Леніна та Бонч - Бруєвича, висловлюємо їй своє цілковите довір'я й просимо поглиблювати й поширювати їх надзвичайно продуктивну діяльність на користь революційній соціалъ - демократії“.

На цьому засіданні були присутні: Нейдінг — член комітету, Кириловський — член комітету та пропагандист, Чернявський — організатор Дальницької ділянки Дальницького району, Поспєв — організатор вокзальної ділянки Дальницького району, Міллер — організатор Дальницького району, Трофим — організатор Каменоломної ділянки Пересипського району, Степан — організатор гуртка міського району, Ася — член того ж гуртка.

„Вперед“—орган, що його випускала літературна група тов. Леніна, одержували в Одесі досить акуратно. Вражіння від нього було величезне. Особливо багато було розмов з приводу статті „Пора покончить“. Орган „Вперед“ мав великий успіх і його розбирали з бою робітничі маси майже на всіх фабриках та заводах Одеси. Треба сказати, що в двох робітничих районах — Дальницькому та Пересипському — відчувався виключний вплив більшості; щождо Міського району, в якому переважала інтелігенція та ремісники — там часто перемагала меншість. З появою „Вперед“ меншовики особливо заворушилися й на всіх зборах, що відбувалися тоді, почали нахабно обвинувачувати тов. Леніна та орган „Вперед“ у підриві та дезорганізації партійної роботи, в одвертому прагненні до розламу з меншістю.

3 - го січня повинні були відбутися великі збори пропагандистів та агітаторів усієї одеської соціально - демократичної організації. Збори повинні були початися о 7 - й годині вечора. На цих зборах повинен був головувати, як і завжди, представник комітету. Останній, з деяких конспіративних, незалежних від нього причин, запізнився. Більшість зборів, очевидно, була під впливом меншости. На зборах були всі члени агітаційного центру (в кількості 24 чол.). Коли о 8 - й годині представника комітету ще не було, збори, всупереч організаційним правилам, ухвалили почати збори без представника комітету й виробили такий порядок денний:

1. Обговорення питання про ставлення партійних робітників до виступу літературної групи Леніна та Бонч - Бруевича в органі „Вперед“ та до одверто проголошеного цією групою заклик до розламу партії.

2. Обговорення питання про ставлення соціально - демократичної партії до всіх опозиційних громадських груп.

3. Обговорення питання про пропаганду та агітацію.

В момент обговорення першого питання, коли виголошувалося наклепницькі обвинувачення та нахабні випадки на адресу тов. Леніна та партійного органа „Вперед“, з'явився представник комітету в супроводі двох інших членів комітету. Товариші, які прийшли, заявили протест проти відкриття зборів, на яких виключне право головувати належить представникові комітету. Після суперечок представник комітету оголосив збори закритими й просив партійно - настроєних товаришів разом з ним залишити ці збори. При цьому він попередив, що товаришів, які залишаться на зборах, вважатимуть за виключених з організації. Разом з представником комітету пішло ще шість товаришів.

Збори тих, що залишилися, продовжувалися. Обговорювали

ставлення до групи „Вперед“ та заклик до розколу. На цих же зборах ухвалили резолюцію, яка обвинувачувала г. Леніна та більшість у намаганні дезорганізувати й розколоти партію. Резолюція закінчувалася закликом до всіх партійних робітників приєднатися до протесту й зробити все можливе, щоб розбити всі зусилля „прихильників розламу“.

6 січня відбувалися збори комітету, на яких зроблено було докладну доповідь про агітаторські збори, що відбувалися 3 січня. Це засідання проходило дуже жваво, і почувалося, що розлам близький.

В той же день в приміщенні зубного лікаря Х. Б. Штамме на Великій Арнаутській вулиці, № 10, відбувалася широка соціальна - демократична нарада, на якій були присутні т. т. А. Д. Цейтлін, Я. І. Кириловський, М. М. Лашевич, А. І. Чернявський, К. К. Міллер, І. А. Авдієв, А. А. Поспєєв, І. М. Кожарський та інші (прізвища їх невідомі) — разом близько 40 чоловіка. На голову зборів обрали А. Д. Цейтліна. На цих зборах виступив з великою доповіддю тов. Кириловський. Промовець розповів всі головні етапи розвитку РСДРП і особливо багато уваги приділив другому з'їздові партії та партійному розламу. Там саме виступив і представник меншости, який неправдиво обвинувачував більшість у загравадні з лібералами, в угодовстві тощо. Зрозуміло, що таке ставлення стало неможливим для комітету й середпартійна атмосфера все згущувалася. Розрядити її було конче потрібно.

9 січня петербурзький пролетаріят пережив криваві дні. Трудящі Одеси гаряче реагували на петербурзькі події. Серед широких робітничих мас зростало обурення й відчувалося, що одеські робітники готові в кожний момент почати бій. Одеський комітет вжив відповідних заходів і почав посилено готуватися до проведення страйку на всіх фабриках та заводах та до того, щоб вивести трудящі маси на вулицю для одертої боротьби з царатом.

Це надзвичайно важливе питання стояло на порядку денному засідання 10 січня. Комітет подав на ці збори проєкт листівки з приводу кривавих подій 9 січня. Коли на зборах почали обговорювати цю листівку, меншовики, зовсім не вважаючи на важливість історичного моменту, всіляко намагалися зірвати збори, що нарешті їм і вдалося. Представник комітету примушений був, не дивлячись на важке політичне становище, що створилося, залишити збори, бо не було можливості дійти згоди з меншовиками.

Того ж 10 січня комітет дістав відомості, що у відповідь на страйк, який готувався, одеська влада має намір відповісти єврейським погромом, для організації якого вже вжито низку

заходів. Для цілковитого розв'язання питання про наступний страйк та вироблення плану дій на випадок погрому, агітаторський центр зібрався 11 січня в приміщенні Каплан в буд. № 28 на Колоонтаївській вулиці. В момент обговорення цих питань з'явилася поліція й заарештувала всі збори. Заарештовано було „Петра“, „Трофима“, Авдеева, Поспеева та Полякова. В той же день на вулиці затримали ще двох членів агітаторського центру, т. т. Лашевича та Кожарського.

11 січня комітет остаточно вирішив закликати трудящих Одеси до загального страйку. Для цього, крім посиленої агітації, яку скрізь провадили наші товариші, комітет ухвалив випустити спеціальну листівку, присвячену подіям 9 січня. В той же день комітет командировав трьох його членів, які з текстом листка йшли на збори пропагандистів та агітаторів, щоб разом обговорити його. Серед командированих був і Левицький. Тов. Левицький звернувся до зборів з позачерговою заявою й від імени комітету запропонував відкласти всі питання й обговорити проект листівки та виробити план наступної роботи організації. У відповідь на це почулися різні вигуки на адресу комітету. Знявся страшенний галас. Очевидно було, що меншовики одверто намагаються зірвати ці збори. Тоді представник комітету закрити збори й запропонував тим, що бажають обговорити проект листівки й взагалі поточні події,— піти разом з ним. З тов. Левицьким залишило збори дев'ять товаришів.

В зв'язку з уходом представника комітету на зборах трапилося велике замішання й не дивлячись, на те що, збори перерішили й обрали тов. Левицького на голову, останній заявив: „нам з вами нема про що говорити,“ що, по суті, означало цілковитий розрив.

Отже, одеську організацію РСДРП розколола „меншість“. З 11 січня 1905 року й до 6 листопада того ж року в Одесі було дві організації: Одеський комітет РСДРП (більшости) та Одеська група при ЦК РСДРП (меншости).

На другий день Одеський комітет самостійно випустив дві листівки: „Ко всем рабочим г. Одессы“, „Ко всем рабочим и работницам г. Одессы“. В цих листівках Одеський комітет яскраво змалював криваві події 9 січня й те тяжке становище робітничої класи, що утворилося в зв'язку із зниженням заробітної плати, безробіттям та імперіалістичною різаниною, що не припинялася. В цих листівках підкреслено було, що прийшов момент, коли ворог вагається й перестав вірити в свої сили. Одеський комітет закликав до негайного страйку з вимогами не лише економічними, а, головне, політичними, щоб „священна праця стала господарем життя“.

12 січня ці листівки почали розповсюджувати на фабриках та заводах. Крім того, товариші розійшлися по цілому місту й своєю агітацією сильно підносили й без того загострений страйковий настрій. На деяких заводах 13 січня зробили навіть спроби застрайкувати. Так у майстернях південно-західних залізниць тов. Фрідріх Фейфер проліз у машинний відділ майстерні й дав тривожний гудок. Цей гудок, що пролунав несподівано й раптово зробив таку сенсацію серед робітників, що вони залишили роботу й побігли до контрольної будки, щоб довідатися про причину тривоги. Страйк, проте, не вдався, бо в цей момент не всі робітники були підготовлені. Тов. Фейфера заарештував жандар, що в цей час надійшов. Крім того, заарештовано було т. т. Самохвалова, Ушерова, Гармидера, Карначова та Сіркіса, які розкидали наші листівки на території залізниці.

Спроба застрайкувати була в той же день і на джутовій фабриці, де робітницю Варвару Саліту затримали в той час, як вона закликала робітників до страйку.

16 січня в актовій залі університету захищав магістерську дисертацію ботанік Зеленський. На кінець захисту до залі прийшла група студентів і, припинивши захист, виставила одного товариша, який виголосив революційну промову.

В ній він підкреслив, що в той час, як у Петербурзі ллється робітнича кров, нема потреби займатися „галиматьей“. Після промови почувися вигуки: „смерть царю, смерть самодержавству“. Промова товариша зробила велике вражіння. Студенти та студентки швидко почали збиратися біля театру Сибірякова, звідки, співаючи революційних пісень та вигукуючи „Геть самодержавство, хай живе революція“, пройшли Херсонською вулицею (тепер вул. Пастера) до студентської їдальні.

Тактика меншости викликала обурення не лише серед робітників. Таке ж обурення відчувалося й серед інтелігенції. Ось резолюція, що її ухвалив один виконавчий комітет організаційного центру, який об'єднував інтелігенцію, що співчувала партії:

„Ми, виконавча комісія одеських зуболікарних курсів, довідавшись про утворення одеською меншістю самостійної організації та про приєднання до неї організаційного комітету, ухвалили таку резолюцію:

1. Ми заявляємо, що утворення нової організації поруч з комітетом партії неминуче повинно привести до дезорганізації місцевої роботи, посіє заколот в умах мало-свідомих робітників та дискредитує нашу партію. Ініціаторам цієї групи ми висловлюємо своє глибоке призер-

ство за цю злочинну спробу дезорганізувати та загубити місцеву партійну організацію. Ми вважаємо за свій обов'язок їм нагадати, що на їхню голову падає ганебна вина провокаторів розколу.

2. ЦК порушив партійний статут, затвердивши цю групу, навіть не запитавши місцевий комітет. Цим актом він зловжив довір'ям партії і заганьбив себе. Він повинен скласти з себе повноваження, якщо хоч скількибудь він цинить свою політичну репутацію.

3. Організаційний комітет одержав свої повноваження від Одеського комітету РСДРП. Вийшовши з комітетської організації, він тим самим позбавив себе можливості бути керівником інтелігентської організації. Ми висловлюємо йому своє цілковите недовір'я й просимо Одеський комітет організувати новий центр для керівництва соціал-демократичною спілкою інтелігенції, а колишній організаційний комітет оголосити розпущеним.

4. Ми висловлюємо своє глибоке переконання в тому, що тільки з'їзд партії може покласти край тому розладові, який губить нашу партію. Резолюцію ухвалено одностайно. Виконавча комісія одеських зуболікарських курсів. 16/І 1905 року. Ревекка (Шендерович), Соня (Грушкіна), Геся (Цві), Маня (Рейн)".

Велика кількість революційних відозов та політичної літератури, що її випустив комітет у кінці 1904 та на початку 1905 р., звернула на себе особливу увагу царських охоранників і за підпільною друкарнею встановили нагляд, який 17 січня призвів до її арешту. Друкарня була в будинкові № 78 на Болгарській вулиці і так добре була обставлена, що, як передбачали, повинна була обслуговувати майже цілу Росію, а найперше, південні міста та кубанський край. Устаткування та постанова друкарні були покладені на члена технічного бюро ЦК Феодосія Дементівича Маравського, який прекрасно виконував свої обов'язки. Крім нього в роботі друкарні брали активну участь т. т. Аронштейн, Волковіцька, Евелькін, Лохвицька, Мосинська, Клецов та інш.

На кінець січня робота Одеського комітету мала великі успіхи. Пропаганда серед міського та фабричного населення поширювалася, за самий січень випущено було десять листівок. Крім того, Одеський комітет збагатився ще на одного видатного робітника — прибув тов. Ярославський (Ємельян), М. І. Губельман (Лапін, Ємельян та Іл'ян).

12 січня відбулися збори комітету, на яких ухвалили, в зв'язку з поточними подіями ввійти в тимчасову згоду з

„Бундом“ для спільної опозиційної діяльності, але цю постанову в той момент не було проведено в життя, бо представники „Бунду“ почали виляти, відмовляючися потребою звернутися до ЦК „Бунду“ й чекати від нього відповіді.

Цікаво відзначити двоїсту політику, яку проводили меншовики. Не гребуючи найостаннішими прийомами, одеська меншість провадила цілком дезорганізаторську діяльність і довела організацію до розламу. Але разом з тим вона могла працювати на два фронти: представник ЦК з'явився на одно з останніх січневих засідань комітету й „наївно“ цікавився мотивами розламу, що трапився й зробив навіть „спробу“ примирити комітет з групою. Але Одеський комітет з притаманною йому певністю, категорично відмовився від будь-якої згоди й висловив Центральному комітетові своє недовір'я.

Страйковий настрій, який почувався в Одесі протягом другої половини січня, на початку лютого ще збільшився, не було майже жодного заводу, жодної фабрики, жодної великої установи, де б не відчувалася робота нашої організації. Протягом лютого пройшла ціла низка страйків, правда, нетривалих і не на великих підприємствах.

Страйкова хвиля починається 3 лютого з економічного страйку фармацевтів майже всіх одеських аптек, який перешов у політичний.

Уряд всіляко борювався з піднесенням настроєм трудящих мас Одеси: труси та арешти не припинялися. Цікаво відзначити, що уряд зробив навіть спробу закрити всі вечірні, недільні та суботні школи, де навчалися дорослі робітники й куди особливо сильно просякала наша агітація.

10 лютого відбувалися збори агітаторів у кількості 10 чоловіка. На порядковий денному стояла доповідь про скликання третього з'їзду. Докладно розбирали відозву, яку обговорювали з великим інтересом. Зборам запропонували резолюцію, яку, проте, не було ухвалено, бо збори хотіли більш поглибитися й в'яснити своє ставлення до можливих комбінацій з'їзду.

11 лютого скликано було збори агітаторів, на яких присутні були 12 товаришів. На цих зборах обговорювали: ставлення до комісії Шидловського, наступне 19 лютого („звільнення селян“), підготовку залізничного страйку та інші питання. Вироблялося також теми для агітації на найближчі дні. Комітет продовжував всіляко домагатися зупинити залізничні. Для цього на другий день скликали великі збори робітників залізничних майстерень. З'явилося всього 13 чоловіка. На зборах був присутній і представник групи ЦК. Всебічно обговорювали питання про можливість почати страйк найближчими днями; хоч робітників на зборах було мало, все ж вони прекрасно пере-

дали настрій залізничних майстерень за страйк. На цих же зборах робітники від імени всіх товаришів, настоювали, щоб постачали їх політичною літературою, інакше вони відмовлялися її розповсюджувати.

Того ж 12 лютого в приміщенні „швидкої допомоги“, на засіданні лікарів читав доповідь приват - доцент Тарасевич. На доповіді було багато робітників, учнів та інших громадян. Настрій у всіх, в зв'язку з подіями, був піднесений. Товариші, розкидаючи листівки, ходили поміж публікою й проводили широку пропаганду. В кінці доповіді збори перетворилися на велику демонстрацію. Демонстранти, співаючи революційних пісень, пройшли вулицями Херсонською, Вітте, Преображенською (тепер вул. Пастера, Комінтерну та 10-тиріччя Червоної армії) до поліцейського району, де вони зупинилися й, вигукуючи „геть самодержавство“, закликали на бій з гнобителями народу.

Другий вечір більшовики ще краще використали. Якийсь присяжний повірений читав в залі „Уніон“ лекцію на тему „громадське значення адвокатури“. На лекції було близько 3.000 чоловіка. Коли лекція закінчилася, виступили чотири наших товариші з промовама про методи та способи революційної боротьби. Коли з'явилася поліція, почали співати революційних пісень і вимагали, щоб поліцаї зняли шапки. Поліція, звичайно, не виконала цього. Тоді дехто з наших товаришів почав силою знімати з поліцаїв шапки. Після того як поліція не справилася з публікою, викликано було чоту карантинної охорони. Спершу товариші звернулися до салдатів з революційними промовама, намагаючися їх притягти на свій бік; коли ж це зробити не пощастило, виступив наш промовець, який почав закликати до активної боротьби й пропонував зараз же влаштувати велику демонстрацію. Майже вся публіка, співаючи революційних пісень, вийшла на вулицю, за нею кинулася поліція, яка й затримала 5 чоловіка.

Починаючи з другої половини лютого заколоти та страйки збільшуються. Спроб застрайкувати було зроблено багато, і якщо вони не вдалися, то почасти тому, що поліція своєчасно заарештовувала велику кількість „подстрекателей“. Не дивлячись на це, нам все ж пощастило викликати страйки, хоч і не дуже тривалі, на таких великих фабриках та заводах, як, наприклад, Шполянського, синів Асвадурова, Іюноса та інш.

З листівок, які випустив Одеський комітет, крім відозви до загального страйку, протягом лютого треба відзначити такі: „Дворянская реформа и всенародная революция“, „Петербургские рабочие“, „Отчего безработица и где выход“.

14 лютого відбувалися збори членів центральних гуртків

по районах. На цих зборах було ухвалено напружити всі зусилля, щоб викликати загальний страйк у місті. Спеціально командували товаришів — „розвідників“, щоб збирати відомості про заколоти, які були на фабриках та заводах: щоб комітет був у курсі настроїв на виробництвах.

Хвиля страйків, що пройшла в Одесі, як і по всій Росії, й взагалі революційний рух, що зростав з кожною хвилиною, примусили партію серйозно зупинитися на зміні та зміцненні низки організаційних та тактичних питань. Цілковитого розв'язання всіх цих питань в той історичний момент свідомі робітники чекали від третього з'їзду, який скликали у квітні.

Делегатами на третій з'їзд від Одеського комітету обрали т. В. І. Леніна та тов. Скрипника (останній з правом дорадчого голосу).

Ось копія мандата тов. Леніна на третій з'їзд: „Одеський комітет на зборанні 20 III 1905 года избрал своим делегатом на третий партийный съезд тов. Ленина, которому и передает свой мандат“.

На початку березня Одеському комітетові пощастило одержати чимало нелегальної літератури з-за кордону, яку з великим успіхом розповсюджували наші товариші серед робітників. Одержання цієї літератури було дуже до речі, бо нашої організації доводилося приділяти багато уваги страйкам, що починалися то там, то там. Зубатовський дух ще подекуди вітав, і в момент безрешних страйків особливо залізничників, Одеському комітетові довелося усною та літературною агітацією пояснювати робітникам всю важливість політичних вимог, в значенні яких ще не всі достатньо встигли переконатися.

1 ТРАВНЯ 1905 РОКУ. СТРАЙКИ В ТРАВНІ ТА ЧЕРВНІ.

Наближалось 1 травня (18 квітня за старим стилем). Страйковий та революційний рух зростав. Царський уряд завжди дуже боявся 1 травня, цього всесвітнього пролетарського свята, й напередодні його вживав заходів, щоб попередити пролетарські виступи. Перше травня 1905 року, що було оточене величезним морем страйків, та революційного руху, особливо непокоїло та хвилювало царських охоранників, які вирішили будь-що-будь відтягти народню увагу від революції, що зростала. Для цього представники самодержавства прийшли до свого старого випробованого засобу — підготували єврейський погром. Поліція сподівалася використати темноту та несвідомість деяких відсталих мас та посилено вела свою чорну пропаганду. Особливо поліція поклала надію на співчуття так званих сезонних, тих, що прийшли з Росії,

робітників (каменярів, штукатурів, теслярів та інш.), які після закінчення сезону від'їжджають додому. Серед цих робітників, які працювали по-більшості артільми, охоранники вели свою агітацію. І легко можна було бачити, як шпигуни та переодягнені городовики бігали по корчмах (трактирах), де чаювали сезонні робітники, і провадили свою злочинну пропаганду. Організувати погром на цей раз охоранникам не пощастило: наша організація мобілізувала всі агітаторські сили, яка легко розвіяла погромні настрої. Крім того, Одеський комітет та інші революційні організації озброїли й організували свідому частину робітників і зформували досить солідну самооборону, і якби злочинний намір вдався, то чорна сотня безсумнівно мала б належну відсіч. Чергування самооборони не припинялося протягом майже всіх великодних свят. Наші патрулі з особливими знаками обходили місто й тримали зв'язок із штабом та приміщеннями, де чергували „десятки“ самоохорони під командою „десятьських“.

18 квітня Одеський комітет випустив листівку „Первое мая“. В цій листівці підкреслено було, що народний рух розрісся, що царські охоранники метушаться, як зацьковані звіри, агонізують і не можуть зупинити народньої хвилі. В цій листівці пролетаріят закликалося не мирним натовпом вийти на вулицю, а із зброєю в руках, з набоями, з розривними бомбами готуватися до наступного бою.

Із страйків, що відбувалися в квітні, найбільші були друкарів, матросів та кочегарів РОПИТ'а, кондитерів та пекарів, робітників заводу Растеля та інш.

Крім своєї чергової роботи, якою займалася наша організація, їй довелося зустрітися з новою, ще сильнішою хвилею страйків у травні.

Травневий страйк, що почався в кінці квітня, поступово охоплював більшу частину фабрик та заводів. Страйковий рух, перш за все, поширився в заводському районі Слободки - Романівки. Цей район своїми топографічними умовами був дуже зручний для робітничих зборів, бо навколо нього розташувалися пустирі та садки, якими широко користувалися для обговорення питань.

2 та 3 травня, крім зазначених раніше фабрик та заводів, страйкували робітники елінтів та доків РОПИТ'а та Белліно - Фендериха, чавуноливарного заводу Белліно - Фендериха, майстерень головного управління торговельного плавання новоросійських портів, фабрики бляшаних виробів Вальтуха, багатьох друкарень та літографій, гильзової фабрики Кроне та багато інш. Страйкарів було понад 25.000.

Того ж 2 травня поблизу заводу Шполянського відбувалися

збори робітників цього заводу, що страйкували. До них підійшли робітники фабрики Бродського, які теж страйкували. Робітники Шполянського не знали робітників Бродського й не схотіли в їхній присутності обговорювати свої вимоги. Але після того, як наш промовець переконав їх, що інтереси всіх робітників спільні, настрої змінився, й як тільки сформулювали економічні вимоги, промовець перейшов до з'ясування важливості пред'явити в даний момент і політичні вимоги. Коли й останні сформулювали, робітники обох заводів з радістю їх прийняли. Звідти в веселому настрої робітники пішли до великого заводу Юліуса й дали тривожний гудок. Хоч робітники заводу Юліуса були малосвідомі, проте, вони все ж негайно покинули роботу й приєдналися до страйку. В той же день застрайкувала сірникова фабрика синів Асвадурова та завод Арбса.

За ці дні політичний кругозір робітників настільки зріс, що на деяких зборах, після того як роз'яснили значення соціально-демократичної партії, вони підносили руки й обіцяли вступити до організації.

Дві листівки, що їх випущено було до 1 травня, розійшлися по руках робітників всіх фабрик та заводів, що страйкували.

Починаючи з 2 травня вже почав працювати страйковий комітет, до якого увійшли наші представники — т. Борис та т. Михайл на чолі з Константином Осиповичем Левицьким, так що вплив нашої партії просякав всюди, де починався страйковий рух. Крім листівки „Первое мая“, що її випустив комітет більшості, Одеський комітет випускав майже щодня на різні теми, відповідно до подій, особливі листівки. Їх було дуже багато, але збереглися тільки такі: „Товариши! Стачечное движение охватило г. Одессу“, „Ко всем одесским рабочим“, „В комиссии Коковцева“. При чому для великих заводів та фабрик, як, наприклад, залізничні майстерні, завод Арбса тощо, наш Комітет випускав спеціальні листівки відповідно до тих специфічних обставин, під впливом яких перебували ті чи інші робітники.

На той час одеський пролетаріят мав багато жертв. Труси та арешти не припинялися, що дуже відбилося на революційних одеських організаціях взагалі й особливо на нашій.

Ганебні поразки, що не припинялися на Далекому Сході, на початку червня 1905 року ще збільшили темп зростання революційного руху, який прийняв форму нових масових страйків. Цей момент, звичайно, урахував наш комітет; наша організація з подвоєною силою повела свою роботу. Але 2 червня Одеська організація мала великі втрати: провалився майже цілий Дальницький район більшовицької організації, до якого

входив і вокзальний підрайон. Заарештовано було всіх пропагандистів, агітаторів та організаторів робітників на підприємствах. Такі великі втрати революційних сил, звичайно, тимчасово відбилися на роботі нашої організації. І дійсно, в роботі Дальницького району стався великий застій. В той час як всі пересипські заводи та фабрики та Слободки - Романівки втяглися в страйкову хвилю, Дальницький район та Молдаванка ніби залишилися за бортом страйкового руху.

Питання про загальний страйк все ж не переставало бути темою для щоденної агітації наших товаришів. 8 червня відбулася спеціальна сходка з представниками майже всіх фабрик та заводів, де питання про загальний страйк було остаточно вирішено, але поліція, що настигла, захопила всіх учасників сходки (в кількості 33 чол.). Заарештованих представників, завдяки впертим вимогам натовпу робітників, в той же день звільнили, і вони, разом із натовпом, що їх звільнив, улаштували величезну демонстрацію із співами революційних пісень та вигуками „геть самодержавство“.

8 червня постраждала підпільна друкарня Одеського комітету. Ця підпільна друкарня була в приміщенні тов. Лібермана, де жила його дружина й квартирант їхній — Коган. Випадково, коли їх не було дома, до них залізли професійні злодії, які, вкравши різні домашні речі, взяли й друкарський шриф. Звичайно, що після цього господарі приміщення повинні були виїхати, що вони й зробили, залишивши приміщення відкритим. Коли двірник помітив незаперте приміщення, в якому залишилося друкарське приладдя, він заявив про це до поліції. Остання зробила там трус і знайшла друкарське приладдя та коректурні відбитки листівок, що їх розповсюджували в місті: „В комісії Коковцева“ та „Долю войну“.

10/VI революційний настрій робітників доходить найвищою напруження й страйкова хвиля з блискавичною швидкістю захоплює нові й нові фабрики та заводи.

12/VI обрані представники робітників знову зібралися в кількості 39 чол., щоб обговорити організаційні питання загального страйку, але на цей раз їх всіх заарештувала поліція.

На другий день величезний натовп робітників зібрався біля заводу Гена й уперто вимагала звільнити обраних. Промовці виголосили запальні промови й піднесений настрій тих, що зібралися, все зростає і зростає. З усіх боків чути було заклик до страйку та до боротьби з самодержавством. Коли з'явилася поліція, вона зажадала, щоб робітники негайно розійшлися, але робітники продовжували настоювати на негайному звільненні обраних і не розходилися. Викликали військо,

яке розігнало натовп, стріляючи на нього. Серед робітників були забиті й поранені.

Наскільки в Одесі серйозно готували страйк, видно з телеграми, адресованої на ім'я директора департаменту поліції з 12/VI за № 3287 — „Подготовляется всеобщая забастовка с вооруженным сопротивлением“.

Останні події біля заводу Гена ще більше озлили одеський пролетаріят і, очевидно, були одним з головних стимулів до революційного руху, що посилювався. В той же день натовп зупиняв підгородні потяги й навіть зроблено було спроби зупинити електричну станцію.

Зранку 14/VI події сильно розгорнулися. Одеська влада повідомляла Петербурґ:

„Сегодня с утра начались беспорядки в районе двух городских участков. Были случаи снятия рабочих с фабрик и загромождения улиц. Появившиеся толпы стреляли в полицию, которая отвечала тем же. Легко ранены два околodочных и три городских. Число раненых рабочих неизвестно. Город пагрулируется. При усмирении уличных беспорядков арестованы и заключены под стражу 20 человек, которые подстрекали рабочих к забастовке и силой закрывали магазины и мастерские“.

Вже зранку тисячні натовпи ходили містом і закликали робітників, які ще не страйкували, приєднатися до загального страйку. Опівдні застрайкували всі фабричні, заводські та інші підприємства.

Місто являло собою незвичайне видовисько. Тисячні натовпи страйкарів ходили містом і закликали до боротьби з самодержавством. В багатьох місцях збудували барикади. Конки перекидали, перекидали вози, на вулицях не припинялися мітинги. Комітет мобілізував всіх наших товаришів, які весь час перебували в гущі демонстрації, де виступали з бойовими промовами, в яких роз'яснювали всю важливість моменту й потребу продовжувати почату боротьбу. Наші заклики скрізь зустрічали живий відгук і ще більше підносили бойовий настрій демонстрантів. Не дивлячись на криваві сутички з поліцією, від яких демонстранти мали багато жертв, забитих та поранених, демонстрації не припинялися аж до вечора.

ПОТЬОМКІНСЬКІ ДНІ

Годині о 6 - й 14 червня в місті поширилися чутки, що на допомогу одеському пролетаріатові прибув панцерник „Потемкин“. В місті також стало відомо, що матроси „Потемкина“

заарештували, а почасти перебили свій командний склад і перейшли на бік революції. Повстання вибухнуло несподівано й жодна революційна організація не була до нього досить підготовлена.

Комітет зустрічав багато перешкод з боку інших революційних організацій і тому не міг взяти керівництво повстанням виключно в свої руки. Одеські революційні організації того часу непримиренно ворогували між собою й кожна з них добивалася впливу на робітників, вела діаметрально - протилежну тактику. Хоч негайно одеські організації відправили на панцерник товаришів, які повинні були взяти на себе керівництво повстанням, але наслідки, на які сподівалися, не виправдали себе. В одеських організаціях почувалася якась розгубленість, а найголовніше — відсутність спільної мови. Треба сказати, що Одеський комітет безсумнівно виправдав би більшовицьку плятформу й використав би в інтересах революції повстання на „Потемкине“. Але, на жаль, становище Одеської організації в той час було надзвичайно тяжке. Починаючи з травня комітет мав низку невдач. Найкращі заводські організації провалилися. Крім того, громадські секції зовсім перестали постачати наш комітет грошима й не робили йому жодних технічних послуг. До того ж в самому комітеті серед деяких товаришів спостерігався якийсь примиренський дух. Треба сказати, що об'єднана комісія з трьох соціал - демократичних організацій для керівництва потьомкінським повстанням зробила велику помилку, вирішивши керувати діями панцерника з берега. Коли матроси запропонували обстріляти місто, а потім вислати десант, представники організацій не погодилися. Коли ж матросам запропонували висадити десант не обстрілюючи міста, вони на це не погодилися до приходу решти ескадри. Отже, момент було упущено.

На світанку з панцерника спустили на шлюпці труп з таким написом: „Г. г. одесити, перед вами лежить тело убитого матроса Григорія Вакулинчука. Убит старшим офіцером ескадренного броненосца „Князь Потемкин Таврический“ за то, что сказал, что борщ не годится. Осеним себя, друзья рабочие, и скажем: — мир праху его. Отомстим кровопийцам, кровожадным вампирам. Смерть кровожадным, смерть угнетателям. Да здравствует свобода! Один за всех и все за одного!“

Слідом за цим в порт посунули тисячні натовпи страйкарів та велика кількість публіки. Події в місті ніби трохи притихли, а вся бурхлива революційна хвиля перекинулася на територію порта, куди зразу ж було надіслано наші агітаторські сили.

Одеська охранка почала під'южувати несвідомі частини карантинних вантажників розгромити порт, для чого вони,

керуючи натовпом, почали розбивати складені на пристані нового молу бочки з вином та ящики з горілкою. Таку ж „пропаганду“ пустили по всьому місту й до порту посунули валкою підлітки, жінки та несвідомі робітники. До їхнього приходу в порту вже було чимало п'яного люду, погром почався. Розбивали пакгавзи й розтягали звідти все. Свідома частина робітників, що була в порту, спробувала припинити погром, але, на жаль, це їм зробити не пощастило. Погром не припинявся. Опівночі підпалили естакаду, рампу; запалили всі склепи в районі ст. Одеса - Порт та саму станцію. Буйний п'яний натовп не дозволяв гасити пожежу. І тільки о 2 - й годині вночі військо, що прибуло, почало обстрілювати порт, що був у вогні, й була можливість гасити пожежу. Кількість жертв була така велика, що точно її урахувати не було можливості.

15 червня відбувався похорон матроса Вакулинчука. Щоб супроводити труну, прибуло 12 матросів. За умовою з владою матросам гарантовано було недоторканість особи — вони повинні були повернутися точно о 8 - й годині вечора. Жалібний похід почався годині о 3 - й; за катафалком ішло 12 матросів. Обличчя їх були грізні й говорили про готовість помститися за загинулого борця. За матросами йшов натовп робітників чоловіка 700 - 800. На всьому шляху процесії з обох боків вишикувано було військо, при чому салдати знімали шапки й віддавали честь. Коли пройшли повз Успенську церкву, одна сотня, якою командував пристав, несподівано й без всякого попередження зробила випал у натовп. Всі розбіглися, але швидко знову зібралися. Коли наближались до цвинтаря, натовп все збільшувався й біля Чумної гори було вже понад 4.000 чол. Труну спустили в землю, і хоч промови було заборонено, проте, двом промовцям пощастило виступити. Коли матроси поверталися на візниках, то їм улаштовували овації й кричали: „Продолжайте начатое вами дело“. В порту біля самої пристані якийсь військовий наказав сотні салдатів дати випал по матросах, що поверталися, і 4 з них було забито. У відповідь на цей випал з панцерника двічі вистрілили з гармати.

Після потьомкінських днів, хоч робітники й не відразу почали роботу, все ж революційний рух зменшився. 16 червня заведено було військовий стан, який поклав тяжкий відбиток на всю роботу. Арештами та засланнями царський уряд позбавив більшовицьку організацію багатьох активних робітників і в її роботі почали відчуватися досить помітні перебої¹⁾.

¹⁾ Про партійну роботу після повстання на „Потемкине“ див. „Л. Р.“ за 1925 р., № 5 - 6, а також збірник „1905 год. Революционное движение в Одессе и Одещине“, кн. первая.— Я. Т.

КРИВОРУЧКО І.

ПЕРШИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СТРАЙК

(Головні майстерні Південних залізниць у Александровському)

1905 року я працював токарем у головних майстернях Південних залізниць у м. Александровському Катеринославської губернії. Було мені тоді 18 років, але я був уже активний робітник місцевої соціал-демократичної організації. Разом зі мною в майстернях у той час було ще з десяток партійців та стільки ж таких, що нам співчували, виключно молоді. Літні робітники знали про це, злегка іронізували й по-батьківському попереджали про небезпеки. Ми в складку передплачували революційні газети, підчас перерв на сніданок уголос читали їх, обговорювали й цим притягали до себе старших робітників, які не задовольнялися казенною брехнею буржуазного «Южного Края». Щодо війни, то ми були одвертими пораженцями, що особливо не подобалося старшим робітникам, викликало з їхнього боку докори, а з боку двох чорносотенців скажену ненависть, яка доходила до того, що вони били своїх дочок за знайомство з нами.

Якось разом з повідомленнями про поразки на фронті казенний телеграфний бюлетень приніс коротке повідомлення про велику «перемогу» уряду над беззбройними робітниками. Бюлетень повідомляв, що 9 січня в Петербурзі натовпи робітників, що ними керували підкуплені на японські гроші соціалісти, зробили вуличні заколоти, підчас придушення яких було забито й поранено близько 100 чоловіка.

За кілька днів ми одержали партійною лінією й поширювали серед робітників петицію, з якою йшли пітерські робітники до царя, та докладніші відомості про цю «криваву неділю».

Глибоку борозну провів цей розстріл робітників у душі кожного робітника й назавжди відділив вчорашній день від завтрашнього. Заїскрилися, загорілися очі, й ненавистю до катів забилися серця молоді. Якось відразу відчули, що від святочного вивчення Ерфуртської програми, каменного віку та печерної людини треба перейти до чогось потрібнішого, важливішого, сьогоднішньої справи.

Просто, яскраво й одверто обурювалася молодь. Стриманно, розважливо та похмуро слухали старші. Поволі, важко, але вірно працювала думка. Немає великої віри в царя, її розстріляли 9 січня, немає надії на мирні шляхи. Добитися кращої долі робітники можуть, лише поклавшись на власні сили. Роз'яснюється потроху обличчя стариків, зникає колишня іронія та під'южування молоді, а там, дивись, інколи й піймаєш в гарячому спорі любовний погляд, що каже: «Ну, чого напопадає, я ж розумію, згоден, а сперечався так собі, за звичкою, не здаюся, щоб ви ж, хлопчачки, не сміялися з мене».

Партійна організація вирішила провести страйк. Страйк яскраво доведе ворогові, що ми його пізнали, ми ненавидимо його, і цей страйк буде привіт, перший гарячий привіт петербурзьким робітникам.

З доносу провокатора, напередодні призначеного страйку, 20 січня, охрानка заарештувала 3 робітників: Опанаса Магала, Івана Мочалова та мене. Сидячи в тюремних одиночках, ми даремно чекали на тривожні сигнальні гудки. Страйк було зірвано.

Мене й Мочалова випустили за тиждень, а ще за тиждень, на 5 лютого, знов партійний комітет призначив страйк.]

Я прокинувся в цей день раніше, щоб встигнути до початку роботи покласти в своєму токарному цеху на кожний станок проклямацію, що закликала взяти активну участь в страйкові. Підчас півгодинної перерви на сніданок ми намітили першого голову перших страйкових зборів, зупинившись на шановному, досвідченому, солідному та бородатому токареві Рязанцеві. Іронічно, важно ставився він до нас до цього часу, але тепер погодився, не побоювся, видно, що пролетарське серце б'ється в його грудях.

За гудком, о пів на дев'яту стали на роботу. Яка там робота? Випадало все з рук. Не чув я звичайного галасу, глибоких зідхань парової машини, не бачив пасів, що діловито бігали, фантазія намагалася уявити собі картину страйку, який повинен був ось - ось початися. Обличчя моїх сусідів за станком зробилися якимись новими, урочистими, заглибленими в себе. Мені здається, що й у мене якесь інше, чуже обличчя.

Як завжди, на початку 10-ї години, від станка до станка пролунав знак пролетарської солідарності «тссс», що попереджував про появу ворога, начальника майстерні. Всі нахилилися до станків. А в голові блискавкою спалахнула думка: «Який ти будеш через годину?» Начальство пройшло. Близько 10 година. Ми обмінюємося з товаришами швидкими, нетерплячими поглядами, а в душі зановою застряло тяжке питання: «Чи буде гудок, чи знову з'явиться зрадник і знову треба буде

придушити бажання протесту, що рветься з душі?» Нашому Василю, якому з іншими чотирма товаришами ми доручили вдертися до паровиків і дати перший гудок, ми дали детальний малюнок, точно зазначивши, де двері, де казани, на якому з них гудок, як треба піднятися по хистких східцях, щоб дістати ручку,— здається, сліпий знайшов би.

І раптом, прорізаючи морозне повітря, урочисто й гулко загув, заревів наш гудок. Загув, зупинився й знову загув, закликаючи. За ним другий, ще міцніший, запасний. Наш Василь робить своє діло краще, як було умовлено, він скликає на пролетарський протест одразу двома гудками.

Так нетерпляче чекавши на цей гудок, я спершу ніби розгубився. Й не тільки я. І, ніби пояснюючи цю розгубленість, по цеху пролунало—«страйк». Так, це страйк, самий справжній страйк. Ось уже у відповідь нам з міста чути преривисті заводські гудки, що співають на різні голоси. Їх все більше й більше. Зупинилися в цеху всі станки, й облежена трансмісія весело зашуміла на вільних крутнях (шкивах). Але ось зупинилася й машина, замовкли паси, в цеху стало гулко, як у лісі, й відразу став надзвичайно голосний людський гамір.

Нашвидку забираючи в шафи струменти, робітники пішли в двір, дехто нерішуче очікував, але його дотепним жартом виводили з нерушачости, і він приєднувався до загального потоку. У дворі галас та розмови, зрідка сміх, що підбарьорював. Ніхто не знає, з чого починати й як починати. А повітря перерізають гудки, преривні, закличні.

Пропонуємо Рязанцева на голову. Дружно відповідають— згода. Стали в коло, в колі став наш голова, і зовсім не урочисто, як вимагав момент, збиваючись та плутаючись, почав щось говорити, що нам треба обговорити наше становище. Із натовпу підказують: «Наших братів розстрілюють, що ж це таке? Ми повинні сказати кровопивцям, що цього не повинно бути! Геть самодержавство!!!» Раптом усі повертаються в той бік, де на тлі чорних, замаслених блуз та кепок з'явилася офіцерська шинеля. Я пізнаю жандарського ротмістра Будоговського, який із зграєю жандарів в ночі проти 21 січня перерив мою кімнату, заарештував, допитував і з зубатівськими нотаціями через тиждень випустив мене. Ротмістр пролазить у коло. Всі змовкають, не розуміючи дивлячись на нього, ніби питаючи — «тобі якого чорта тут треба?» Ротмістр замішався, оглядається, зустрівся зі мною очима й привітливо привітався. Мені неприємно стало від цього привітання, в душі зашिमіла образа. Але ротмістр заспокоївся й почав: «Господа рабочие...» «Господа рабочие» похмуро мовчать. Тоді ротмістр починає говорити ще лагіднішим тоном й каже, що він

не проти страйку, навпаки, він підтримуватиме страйк, що він піде до фабричного інспектора й настоюватиме задовольнити справедливі вимоги робітників, але він, як „друг робочих“, радить пам'ятати, що ми, руські люди, не повинні забувати батьківщини, не повинні слухатися підкуплених японцями соціалістів, що японці прислали 15 мільйонів золота на революцію, що соціалісти та євреї хочуть скинути нашого „батюшку - царя“, а поставити свого, що соціалістам нема чого втручатися в робітничі справи, робітники й без них обійдуться. Цей потік зубатівського красномовства припинили вигуки: «А козаки?!», «а в Пітері що було?!», «геть самодержавство!» Ротмістр змішався, шукає очима співчуття, зустрічається поглядом зі мною та тов. Мочаловим і каже: «Ось вони можуть потвердити, що я не проти страйку, тільки при чому тут самодержавство, нащо політика». Не бачивши в похмурому мовчанні робітників ніякої надії на співчуття, ротмістр зникає, ще раз порадивши не забувати «матушку-Россию», «батюшку-царя», не слухатися його „ворогів та зрадників“.

Збори продовжували своє діло. Виробили вимоги про 8 - годинний робочий день, свободу зборів, ввічливе поводження, скасування штрафів, мило, рушники, сплату за дні страйку, не звільняти за страйк. Збори розійшлися, ухваливши зібратися о 6 - й годині ввечері в залізничній ідальній й обрати делегацію, щоб пред'явити вимоги. Начальник майстерні не прийняв делегації, а передав через секретаря, що з страйкарями розмовляти не хоче. Ми натовпом пішли на станцію, зупинили депо, зняли машиністів з паротягів, що маневрували, мали намір затримати військовий ешелон, що проходив на Севастопіль, але побоялися загроз коменданта ешелона, який сказав, що викличе з вагонів озброєних салдатів, в яких ми зовсім не були певні. Все життя на станції завмерло, продовжував працювати лише телеграф. Я з тов. Мисенко пішов туди засоромити телеграфістів, закликати їх до страйку. Переборовши страх та замішання, телеграфісти почали були залишати апарати, але в цей час на телеграф вдерлася зграя жандарів, заарештувала нас і мала намір відправити до охранки. А в цей час на вокзалі вже зібрався тисячний натовп і вимагав нашого звільнення. Жандарам довелося відпустити нас, але натовп не йняв їм віри. Нам довелося злізти на підлокотник і показатися робітникам. І тоді грізний шум обурення змінився на радісне «ура».

Гаряча хвиля радісно прилила до серця. Робітнича солідарність — це не лише слова, про які в проклямаціях пишуть. Це факт. Солідарність — велика сила, яка може все зробити.

В довгі роки дальшого підпілля, нестач та в'язниці спогади про ці хвилини завжди пробуджували в душі велику радість.

Увечері до ідальні прийшов начальник майстерень і заявив, що всі, хто завтра не вийде на роботу, вважатиметься за звільненого, і він набиратиме новий штат. Його вирядили з гиком та свистом. Робітники ухвалили продовжувати страйк, а завтра зранку зібратися в місті біля Народнього дому. На другий день вранці начальник за допомогою інженерів розвів казани, дав гудок, але на шляхах до майстерень, за постановою загальних зборів, були поставлені пікети, щоб не пуस्कати штрайкбрехерів та не дозволити зірвати страйк.

Годині о 9 - й вранці біля Народнього дому зібрався величезний натовп робітників. Тут був і жандарський ротмістр, який, переходячи від групи до групи, вів зубатівську агітацію. Але там були вже й наші партійні агітатори, які не соромилися його присутности. Один з цих промовців сказав, що всі заводи та майстерні в місті страйкують і тільки на околицях заводи продовжують працювати. Натовп ухвалив піти в Кічкас та на острів Хортицю й закликати робітників до солідарности. Даремно ротмістр та переодягнені жандари та шпигуни збивали робітників на шлях суто-економічних вимог та „благо-нравної“ поведінки. Натовпи у кілька сот чоловіка пішли через Дніпро по льоду й зупинили всі заводи. Зовсім знесилені та голодні повернулися ми ввечері додому з цієї екскурсії, але зате з бадьорим настроєм. Страйк був повний і охопив не лише місто, але й інші заводські райони. Не дивлячись на всі спроби зубатівців та чорної сотні, страйк мав яскраво політичний характер. На третій день на парканах розклеєно було телеграму міністра шляхів про запровадження 9 - годинного робочого дня. Начальник майстерні після не дуже привітної зустрічі в ідальні здався й задовольнив майже всі вимоги економічного характеру, а ще за два дні постановою соціально - демократичної організації, яка констатувала цілковитий успіх страйку - протесту, було оголошено закінчення страйку, і робітники стали на роботу.

Цей перший політичний страйк в Олександрівському підніс віру робітників у силу пролетарської солідарности й показав ворогам робітничої кляси її міць. Вона викликала пошану робітничої маси до нашої партійної організації й, зокрема, до нас, молоді, застрельників страйку. Після цього страйку на наших масовках ми почали все частіше й частіше зустрічати літніх робітників. Підчас великого жовтневого залізничного страйку 1905 року робітники південних майстерень були на височині політичного моменту. В трагічні грудневі дні в ногу

з передовим московським пролетаріатом олександрівські робітники почали збройне повстання. Повстання було придушено. Кати - судді засудили 8 робітників до страти та більш 100 кращих синів робітничої кляси послали на каторгу.*

Це була розплата за олександрівських робітників, за 1905 рік. Вона „окупилася“ 1917 року.

ТАРАНУЩЕНКО С.

ІЗ СПОГАДІВ ПРО ПАРТРОБОТУ В КАТЕРИНО-СЛАВСЬКИХ ПАРОТЯГОВИХ МАЙСТЕРНЯХ

Не зважаючи на те, що царські кати безжалісно розправилися з керівниками Катеринославського серпневого страйку 1903 року, зріст підпільних іскрівських гуртків не припинився. Робітнича думка шукала виходу, прагнула одержати політичні знання й знаходила їх у підпільних гуртках. Гуртки організовувалися звичайно з тих робітників, які регулярно відвідували нелегальні масовки. Масовки улаштовували майже щотижня на дніпрових плотах, на горбках за Чечелівськими міськими різницями. На масовки робітники проходили через цілу низку патрулів. Збиралося 12 — 25 чоловік. Для зручності гуртки організовувалося побільшості з робітників якогось одного підприємства. Один із таких іскрівських гуртків організувався в серпні 1903 року, з робітників паротягових майстерень. До цього гуртка входили: Бочарніков М., Бобров, Клименко П., Таранущенко С., Белов Н., Падуста К., Серьожа та Стьопа (прізвищ останніх двох не пам'ятаю). Організаторами гуртка були т. т. Криленко Федір, Бочарніков М. та Бобров Ф., пропагандистами були т. т. Наташа, Катя та ще низка товаришів, імен яких не згадаю. Члени гуртка займалися теоретичною підготовкою, розповсюджували метелики (листівки), збирали гроші на організацію РСДРП, вербували нових членів партії та вели після бесід у гуртку організаційну роботу.

В кінці 1904 року взяли на військову службу Бочарнікова, Белова, Подуста, Стьопу та Серьожу. На цей час суперечки між більшістю та меншістю почали загострюватися, дискусія йшла за дискусією. На одній із таких дискусій в питанні про земську кампанію, я самовизначився й пристав до більшовиків. На цих же зборах я познайомився з дядею Ванею (Шевченко), який працював у зборному цеху паротягових майстерень.

Дядя Ваня об'єднав навколо себе в паротягових майстернях товаришів, що приєднувалися до більшовиків, і організував гурток. До нього увійшли: Волков Іван, Таранущенко Степан, Карпекін Гнат, Гладких Константин, Федін Дем'ян, Волтег-

ров Володимир, Живілов Константин. З тих, що не працювали в майстернях — до гуртка увійшли Фірсов Степан та Овчінкін Дем'ян. Ідейним керівником гуртка був дядя Ваня.

Звістки про події 9 - го січня зробили на нас величезне вражіння й викликали нове піднесення в боротьбі проти самодержавства.

Не дивлячись на те, що з розпорядження адміністрації жандари, що стояли біля цехових воріт, пропускали робітників тільки даного цеху, а у всіх інших вимагали особливих перепусток від майстрів та механіків, мир озповсюджували метелики (листівки) по всіх цехах. Першим застрайкував новозбірний цех, за ним механічний, казановий, а останні цехи майже одночасно. В казановий цех прийшов начальник майстерні Ільїнський, який спитав робітників, що зібралися біля цехової контори, на що вони покинули роботу. Робітники відповіли: — хочемо улаштувати загальні збори й обговорити свої потреби. Ільїнський сказав, щоб ми йому в писаній формі подали свої вимоги. Ці вимоги зразу ж йому й подали. Наші вимоги були: 1) свобода зборів, 2) 8 - мигодинний робочий день, 3) збільшення розцінок тощо. Прочитавши вимоги, Ільїнський сказав, що про 8 - мигодинний робочий день він запитає Управління Катерининської залізниці, що ж до питань про підвищення платні та розцінок, то запропонував нам обрати комісію, яку ми й обрали, в складі Каранчевського та Постного Ф.

В лютому, начальник майстерень Ільїнський обходив всі цехи й вітав робітників з „дарованим“ 9 - тигодинного робочого дня. Робітники на його привітання кричали: „а куди ти годину заховав? Під сунко?“ Незабаром ми дістали від дяді Вані директиву про переведення в життя революційним шляхом 8 - мигодинного робочого дня. Робота закінчувалася о 5 - тій годині вечора, а ми по цехах припиняли о 4 годині, знімали марки й шли додому, не чекаючи на гудок. Ця боротьба тривала більше тижня. Адміністрація загрожувала закрити майстерні аж до особливого розпорядження. Проте, майстерні не закрили. Робітники на словах погодилися працювати 9 - ть годин, а справді почали „італьянити“. „Італьянка“ тривала майже тиждень. В цей же, приблизно, період почали вивозити на тачках за ворота майстрів, механіків, начальників та окремих робітників, які свідомо зривали „італьянку“, або які замічені були в дружніх взаєминах з адміністрацією.

В березні обрали першу раду цехових старост. До неї увійшли Шевченко Іван, Молочний Петро, Каранчевський, Кравченко, Рибкін, Бобров, Килимний, Онищенко та інші. Без усякої участі старост, улаштовували біля цехових контор на тачках „панахиди“ на того чи іншого адміністратора, після

цього начальники, один за одним тікали з майстерень. Неблагонадійних робітників почали звільняти, викликаючи їх для цього закриттям марки. Ми ставили вимоги прийняти назад їх, а звільнити деяких начальників. Начальство відмовилося. Ми застрай ували (це було в квітні), а тому майстерні були зачинені й усіх робітників повідомили про звільнення.

Робітники розрахунку не брали, а добилися через раду цехових старост загальних зборів робітників, які й були скликані на розі першої Чечелівки та Керасинної вулиць. Збори відбулися під головуванням Боброва, який виступив з характерною зубатівською промовою, яку підтримав сам поліцмайстер Машевський.

За цей революційний період до нашої організації прийнято було таких товаришів: Матросова Івана, Садоху Григорія, Сидорина Григорія, Воронова Миколу, Заразчинського Олексія, Новикова Михайла, Карла, Костю, Кирюшу, Петю, Володю (прізвищ останніх п'ятох товаришів не пам'ятаю). На одних організаційних партійних зборах обрано було комітет паротягових майстерень в такому складі: Шевченко Іван, Волков Іван, Таранущенко Степан, Карпекін Гнат, Овчінкін Дем'ян, Гладких Константин та Живілов Константин. На першому засіданні комітету були розподілені обов'язки між членами. За голову комітету обрано було Шевченка Івана (він же був і скарбник), на секретаря та завідувача гектографа— Волкова Івана, на завідувача домашньої робочої бібліотеки— Таранущенко Степана. На цьому ж засіданні розв'язані були питання про злиття з організацією депа та про участь у товариському святі за Дніпром у лісі біля села Каменки. В день нашого товариського свята була негода на Дніпрі.

Тут трапився цікавий епізод. Коли ми зібралися на гатці, біля неї вже було приготовлено кілька човнів, на один з них ми навантажили їжу й сіло 6 чоловіка: я, Фірсов Степан, Єгор (останніх прізвищ не пам'ятаю). Коли ми наближалися до 2-ої гатки, човен почав наповнюватися водою від великих хвиль й перекинувся догори днищем; ми вчепилися за човен; на наші крики приплила шаланда з агентами охоранки, які п'ятох з нас привезли на гатку, де й почали розпитувати, хто ми, де працюємо й куди на човні плавали. Вони пояснили нам свою цікавість бажанням одержати медалі за спасіння тонучих. Ми ніби зговорилися: жодний з нас не відповідав шпигунам.

Разом з партроботою продовжувалася й революційна боротьба з адміністрацією в середині майстерень. До цієї боротьби втягували й непартійних робітників. Часто улаштували ми відкриті мітинги біля контрольної проходної. На мітингах з промовами виступали агітатори, яких спеціально прислали

з міського району. Шпигунів було багато. Ми їх називали скорочено — „пша“. Не дивлячись на те, що шпигуни бігали за нашими товаришами з міського району, нам завжди вдавалося заховати їх. Крім мітингів, що ми їх влаштовували, наш комітет мав і теоретичні гуртки, з якими працювали пропагандисти Леля Глускіна та Соня Маркус.

Ми готувалися до збройного повстання. Діставали зброю й у вільний час практикувалися в стрільбі з бульдожок як на дніпрових плотах, так і в монастирському лісі.

Підчас жовтневого загального страйку збудували барикади на першій Чечелівці. На цих барикадах прийняли перший бій з царським військом. В наслідок цього бою було забито дев'ятеро робітників та кілька поранено. Серед салдатів також було кілька забитих.

Похорон забитих робітників відбувався на новому Чечелівському цвинтарі. В процесі взяло участь багато робітників з сім'ями. Після похорону виголосили промови товариш Булігін та інші.

В зв'язку з царським маніфестом 17 жовтня, у всьому місті відбувалися маніфестації та мітинги. Ми збирали гроші на „гроб“ Николая та зброю. В дні, коли з'явився маніфест, до нашої організації почали вступати нові робітники. З міського району в ці дні до нас приходили: Ілля, Валентин, Женья, Артем, Борис, Леля, Соня та інші. Нашим організатором був тов. Ілля.

На робітничих зборах жорстоко критикували царський маніфест. Ми називали його куцим та буржуазним. Проте, царський уряд на спав і готував єврейський погром. Спершу розповсюджували чорносотенні листівки, в яких говорилося, що „жиди“ не хочять руського царя, а хочять посадити свого. Погром був у всьому місті Катеринославі. Проти погрому ми мобілізували усі наші сили, організували бойові дружини й поставили їх на фабричній слободці, а частину надіслали до міста. Чечелівська самоохорона попередила підпал бібліотеки „Свет“. Ця самоохорона затримувала погромників з нагробованим крамом, який у них одбирали й складали в кучу. Жертв цього погрому в місті було багато.

В зв'язку з грудневими подіями була організована перша Катеринославська Рада робітничих депутатів та бойовий страйковий комітет.

Пам'ятаю одні партійні більшовицькі збори всіх районів, на яких було понад 500 чол. На цих партзборах обговорювали питання про демократизацію партії. Головою був т. Артем, а за секретаря товаришка Марійка (Артемова дружина). У дискусії брали участь такі т. т.: Ілля, Артем, Валентин, Петров-

ський Гр., Булигін Андр. та інш. Більшістю ухвалено було визнати за доцільне здійснити демократизацію партії. Проти було не більше 3 — 5 чоловіка.

За кілька днів після згаданих партзборів, в один прекрасний ранок всю Чечелівку оточило царське військо, яке робило загальні труси, а також арешти робітників. Від цього трусу я втік до міського району й сховався в помешканні тов. Глускіної Льолі.

Після закінчення загального трусу в робітничих кварталах я, т. т. Глускіна Льоля та Маркус Софа виїхали до Петербургу, де незабаром всіх нас було заарештовано!

З ДІЯЛЬНОСТІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РСДРП¹⁾

Я познайомився з Житомирською організацією РСДРП („Іскра“) в листопаді 1905 року, куди я в той час приїхав з Одеси, підчас страйків робітників, з одного боку, і спроб чинити погроми з боку поліції та чорної сотні, з другого. Незабаром після мого приїзду до Житомиру я був кооптований до комітету „Іскри“.

Із членів комітету, які були тоді в Житомирі, я пам'ятаю Доліна (потім, як було з'ясовано, це був провокатор), Румшевіча Вадіма (кличка Микола), Гацькевіча Євгена (тепер не-партійний), Шнейдер (Геду) — зараз непартійна вчителька в Житомирі.

Упродовж 1906 року до серпня - вересня в роботі нашої організації активну участь брали надіслані від краевого комітету такі товариші „професіонали“, утримувані коштом організації: Олександр, який пробув у нас щось зо два два місяці; тов. Сергій, приблизно стільки само, і тов. Володимир²⁾, що попрацював довше від усіх.

Володимир, між іншим, одрізнявся тим, що йому пощастило почати роботу серед військових і втягти 4 — 5 чол. до організації. Після наради з ними була видрукована на гектографії листівка до воєнних.

Переважна частина нашої організації були робітники.

Витриманої системи та ясности в роботі організації не було. Її діяльність обмежувалася скликанням зборів членів організації; ці збори одвідували, головню, члени комітету й називали ці збори тоді „сходками“.

Виборність комітету застосовувалося не завжди. Траплялись часті випадки кооптації членів комітету. До роботи при-

---

¹⁾ Опрацьовуючи спогади тов. І. Штульбаума, Житомирський іспарт дещо виправив і додав на підставі матеріалів т. Гацькевича, Юр'єва та інш. Ред.

²⁾ Справжнє прізвище Володимира — Прибиш, робітник - металіст який встиг до приїзду в Житомир посидіти в Києві в лук'янівській, в'язниці.

тягали кожного товариша, який відданістю справі та активністю міг бути для неї цінним. В партійній організації було дві частини: одна, так звана, напівлегальна й друга нелегальна, конспіративна. На одній із вулиць в певному місці, що звалось „біржа“, збирались рядові члени організації. На „біржі“ вмовлялися про збори гуртків, говорили про поточний момент. Передовіший робітник агітував новака. Взагалі, „біржа“ була чимсь на зразок робітничого клубу, що перебував під голим небом. Поліція, знаючи про цю „біржу“, розганяла її, але це, звичайно, не перешкоджало другого дня збиратися знову в іншому місці.

Друга частина організації — нелегальна, законспірована, видавала нелегальну літературу, цебто відала „технікою“. Деякі з відповідальних робітників на „біржі“ не з'являлися.

При організації був гурток самоосвіти. Поруч цього, у зв'язку з поточними питаннями політичного життя, провадилося пояснювальну роботу на ширших зібраннях. Організація друкувала листовки: найцікавіша з них — це листовка з приводу придушення повстання московського пролетаріату на Пресні, що була нелегально видрукована в одній з легальних друкарень за допомогою робітників, і друга — звертання до військових, видрукована на гектографі.

Партійна робота непоривно була пов'язана з професійною.

Організація керувала економічною боротьбою об'єднаних робітників, виробляла вимоги підприємцям, організовувала страйки та допомогу страйкарям. Приміром, влітку 1906 року було влаштовано страйк чоботарів, що працювали у наймах по майстернях при взутьових крамницях, а також страйк робітників по металю.

З ініціативи організації було організовано спілку металістів. За основний момент професійної організації металістів була страйкова каса.

Вплив парторганізації на непартійних робітників, які брали участь в економічній боротьбі, був сильний. Кошти організації були надто мізерні, вони склалися частково з членських внесків, що їх сплачували також і ті, хто взагалі співчував, а частково з коштів, зібраних на вечірках, що їх час од часу влаштовували.

Характерно відзначити, що організація виключала членів, щоправда, несистематично. Виключалося людей інших партійних тенденцій та за неетичні вчинки.

Наприклад, пригадую випадок, коли з партії виключили якогось Гришу за анархізм. Це був чудний хлопець, який визнавав свої анархічні переконання, а проте не бажав залишити соціально-демократичну організацію.

Другий випадок стосується двох товаришів, виключених за те, що вони промишляли фалшивими кредитками, хоч вони й намагалися під цей вчинок дати „ідейну підбивку“, мовляв вони цим підривають самодержавство.

* * *

Гострої фракційної боротьби в організації не спостерігалося, хоч було дві течії—ліва й права—так у питаннях організаційного характеру, як і в питаннях характеру практичного. Алеж вони не були такі гострі, щоб виходити за межі організації, не зважаючи на те, що це був час великих суперечок та розходжень між більшовиками та меншовиками.

Житомирська організація довгий час прагнула придбати власну „техніку“, цебто друкарню. Завдяки тов. Харнаму (тепер член ВКП(б), останні роки працював у Подольській губ. як член окрсуду) пощастило на одному з заводів відлити друкарський варстат, шриффт добули з різних друкарень. Засоби виробництва були готові, треба було тільки створити обстанову для роботи. Цю справу було доручено Есфірі Фельдман. До неї приходив ніби „наречений“ Борис Пинчук і тут складав, друкував, а по тому пильно ховав сліди друкування, змиваючи друкарські фарби й виливаючи їх до каналізаційного стоку поблизу квартири. Папір купували по крамницях люди, непричетні до організації, односили до дому, до Бориса, а звідти цей папір переносилося у призначене місце. Щоб замаскувати друкарню, було вжито якнайпильніших заходів перестороги. Той, хто був причетний до роботи друкарні, не повинен був одвідувати „біржі“, вітатися та розмовляти хоч би з ким із членів організації. У міру розгортання агітаційної роботи, вплив партійної організації на робітників дедалі більшав. Коли на гуральні виникло невдоволення з приводу оплати праці та інших умов роботи, комітет, енергійно заходившися біля цієї роботи, посилав агітаторів, допомагаючи опрацювати вимоги, щоб подати їх адміністрації. Значний перелам стався серед робітників по тому, як вони виграли страйк.

Після цього вони почали часто запрошувати товаришів з „біржі“ для агітації, перестали боятись слова „революціонер“, „соціал - демократ“. Робота парторганізації, і особливо страйк, надзвичайно збентежили жандармерію та охранку, і вони енергійно заходилися біля роботи, посиливши стеження. Організація відчула стеження охранки, і через те деяким членам комітету довелось подумати про те, щоб виїхати з Житомира.

Незадовго до нашого від'їзду відбулась конференція, скликана з ініціативи Київського крайового комітету у питан-

нях поширення роботи за межі м. Житомира, про організаційне охоплення важливіших містечок та проходження далі через них на село. Конференція була погано підготовлена і нечисленна. На ній було вирішено обрати комітет, так званий 1-й Волинський районний комітет. До складу його ввійшли: я, Гацькевич та інші. За резиденцію комітету було призначено м. Бердичів. Керувати роботою Житомирської організації залишився Микола Яковлев (Коля). Це було наприкінці серпня чи на початку вересня 1906 року.

Роботу районного комітету не обмежувалася Волинню. Вона мала була охопити місця по залізниці від Бердичева до Славути одним напрямом (Волинська губ.), Бердичів, Казатин, Фастів та інш. (Київської губ.) — іншим напрямом, і Бердичів, Хмільник, Подільськ (Подільської губ.) — третім напрямом. За недостаткою робітників ми вирішили провести роботу двома маршрутами: волинським і подільським. Роботу поділили так: Гацькевич залишився за постійного секретаря комітету в Бердичеві, я їздив на лінії Бердичів — Славути, а другий товариш — на лінії Бердичів — Київ. Кожні два тижні ми мусили приїздити до Бердичева на засідання комітету, щоби взаємно інформувати та обмірковувати поточні справи.

Умови роботи були надзвичайно важкі. Помешкання у мене і у другого (роз'їздного) товариша не було. До того ж мізерні ресурси комітету не дозволяли заїздити до готелю чи куди інше. Квартира Гацькевича, який жив постійно, була з однієї кімнати, де він жив із своєю дружиною. Роз'їжджати теж було не дуже легко — знов таки через мізерні ресурси організації. Від краевого комітету ми не одержали нічого. В більшості місць, що ми їх не одвідували, наших організацій або зовсім не було, або вони були в такому стані, що про асигнування коштів на підтримку партійної роботи говорити не доводилося. Щоправда, траплялися випадки хоч і рідко, коли місцева організація нашвидку, бувало, зібравши гроші серед робітників чи якимось інше, зіб'є кілька карбованців на покриття організаційних видатків.

Були ще інші труднощі. У тих місцевостях, де ми роз'їжджали, надзвичайно важкою була конспірація. Приїжджий був там на очах у всіх, а цікавість містечкових обивателів тим більшала, що менше містечко. Доводилося пристосовуватися до обставин. Я, між іншим, видавав себе скрізь за комерсанта і, за умовами місця, купував... папір на Понінківській папірфабриці чи інший крам.

За час моєї роботи у районному комітеті до арешту я побував у таких містах: Чуднов, Мирохін, Колонне, Понінки (папірфабрика), Острог та Шепетівка (цукроварня), при чому

на деяких із них був два - три рази. В Понінках пощастило трохи налагодити роботу партійного осередку, у Шепетівці вдалось нав'язати зв'язок з молодим робітником Березовським і передати йому літературу та умовитись про зібрання осередку до наступного приїзду. В Острогі була велика ученицька організація, де активну роллю відігравав Букхштейн. Третя моя подорож до району закінчилася тим, що 30 жовтня, за старим стилем, через півгодини по приїзді до Шепетівки, в готель Ганіка, де я зупинився, прибув урядник і запропонував показати документи та речі. Серед речей було небагато нелегальної літератури. Оглянувши їх, урядник мене заарештував і запропонував піти за ним. Був у нього тут напоготові і стражник. Через кілька хвилин я вже був під замком у сараї. Другого дня мене перевели до Із'яславської в'язниці. Там я просидів близько 4 місяців, потім мене відрадили до Житомирської в'язниці.

В числі політв'язнених були товариші з Житомирської організації РСДРП, що на них виказав був провокатор Рапопорт¹⁾, який викрив також і друкарню. Там були товариші: Яковлев (Юля, він і Валентин), Фельдман Есфір (вона і Кранць) за фальшивим пашпортом, Стирт Аврам, Трейвас Берта (кличка Соня), яка була заарештована години через дві по тому, як провокатор Рапопорт приніс до неї у помешкання згорток нелегальної літератури.

¹⁾ Б. Рапопорт, походить з Волинської губ. Наприкінці 1905 року, бувши близький до гуртка РСДРП, що організувався в м. Мирополі, Житомирської округи, а потім і до Житомирської організації РСДРП, він вступає до жандарської управи провокатором під назвою „Мирський“. В грудні 1906 року, довідавшись про губерську конференцію партії, що мала відбутися, Рапопорт повідомляє про це жандарську управу, в наслідок цього заарештовано секретаря комітету Яковлева та інших товаришів, які не встигли втекти. Також у грудні, довідавшись, що Житомирська організація доручила членам Пинчуківі та іншим організувати підпільну друкарню, він здобуває довіру у вказаних товаришів, допомагає їм, а потім повідомляє про них жандарську управу, — в наслідок цього був трус і викрили друкарню та заарештували Стирта й Фельдман. По тому, як наша організація розшифрувала Рапопорта, як провокатора, він дістав командировку до Лубенського повіту з утриманням на місяць 40 крб. за прокаторську роботу. Після цього Рапопорт, разом із жандарською управою та архимандритом Почаївської лаври Віталієм, з метою добути матеріал для чорносотенної погромної агітації, організували нібито замах зірвати друкарню Почаївської лаври, за що Рапопорт одержав од лаври щось із 300 карбованців. Житомирська організація РСДРП, довідавшись 1906 року про діяльність Рапопорта, по тому, як його було розшифровано, засудила його на розстріл, але Рапопортові пощастило втекти.

Провокатор Б. Рапопорт 1925 року був розстріляний за вироком Житомирського суду.

Незабаром, 3 (26) квітня 1907 року, відбувся суд в нашій справі у виїзній сесії Київської судової палати, в наслідок цього було засуджено: Яковлева й Кранца на 3 роки ув'язнення у фортеці, Сирт, здається, на один рік, Трейвас — на 3 місяці ув'язнення, а мене — на один рік ув'язнення у фортеці.

В Житомирській в'язниці ставало дедалі тісніше, й цілу групу ув'язнених, кому належало одбути кару за приговором суду, перевели одбувати кару до Луцької центральної в'язниці. Наприкінці травня чи на початку червня 1907 року нас туди перевели приблизно із 25 чол. З Луцької тюрми випустили в січні 1908 року. Першу революцію було розгромлено. Це вже були часи темної, шаленої реакції....

ГЛЯНЦЕВ Л.

НА БАРИКАДАХ У ХАРКОВІ

(Спогади робітника)

В жовтні 1905 року, щоб керувати страйком, на харківському залізничному вузлі було організовано страйковий комітет, до якого входили від паротягових майстерень т. т. Бабіч, Матросов, Богданов та інші, від головного депа — Н. Кабаненко, Григорій Худяков та Гнобенко.

Роботу припинили, і через годину все завмерло. Місцем для збору призначили паротягові майстерні. Замааяв червоний прапор, музика заграла марсельську, почався мітинг. Промовці багато говорили про краще майбутнє, про 8-мигодинний робочий день, про свободу слова, спілок, друку. Тут же на мітингу були присутні салдати, що їхали із східнього фронту, які просили робітничі збори якнайшвидче відправити їх додому, Прохання салдатів задовольнили. Вирішено було пропускати лише ті військові потяги, які їхали з японської війни додому. Виконувати це призначено було тов. Гр. Худякова. Після закінчення мітингу робітники з музикою вийшли на вулицю, щоб іти до міста й об'єднатися з харківським пролетаріатом і зняти з роботи на інших заводах товаришів, де ще не почався страйк. Від головного депа демонстранти пішли на Ващенківську леваду біля харківських вагонних майстерень. Тут також був мітинг. Очевидно, сюди вже встигли прийти провокатори й, під час мітингу з них хтось крикнув: „Тікайте, товариші, козаки!“ Сталася паніка. Але, завдяки твердій волі керівників, масу пощастило заспокоїти. В наслідок паніки було багато побитих. Дехто загубив кашкети, гальози, порвав пальта. Більш стійкі товариші вирішили йти до міста. Було вже темно. Демонстранти із лихтарями через Панасівку йшли Тюремною вулицею повз 3-го району поліції.

Ідучи до міста й підійшовши до цукерні Муравйова (на розі Ярославської та Катеринославської вулиць), нас зустріла сотня салдат. Тут була перша сутичка, в наслідок якої салдатам довелося відійти на Конторську вулицю. Ідучи далі Катеринославською вулицею, підійшли до магазину зброї Тарнопольського й почали розбирати зброю. В той час, коли роз-

бирали зброю, з магазину пролунали постріли. Були забиті. В тому числі й мій товариш Вася Ісаєв, який працював як учень в головному депі.

Підійшовши до Павлівської площі, ми приєдналися до інших товаришів і звідти пішли до університету. Тут робітники, разом із студентами, почали будувати барикади. В цей час інші забирали зброю на Сумській та Московській і зносили її до університету. Працювали добре. Пиляли телеграфні стовби, знімали вивіски, розбирали брук та плиточний тротуар, витягали парти, столи й з усього цього робили барикади. Ніч застигла мене на барикадах. В цю ніч в університеті йшла посилена робота. Друкували відозви, брошури. О 4 - й годині ранку на барикади викинули відозви до товаришів, в яких закликали їх стояти на захисті пролетарських інтересів. Для зв'язку міста з барикадами обрали розвідку з рішучих і надійніших товаришів, які приносили нам свіжі відомості. Незабаром розвідка принесла нам повідомлення, що в місті є роз'їзди драгун та козаків та патрулі піхоти й що чекають з Чугуєва артилерію, щоб обстрілювати наші барикади. Ми були трохи відірвані від усього світу. З паротягобудівельним заводом ми тримали зв'язок за допомогою соборного дзвона та заводського гудка. Весь час чекали на підтримку з заводів, але до нас важко було підійти робочим дружинам, бо на всіх мостах стояли козаки. А в місті в цей час організувалася чорна сотня на чолі з Уткіним та поліцаймастером.

На барикадах почалася перестрілка. Чорносотенці не раз починали атаку на барикаду, але їм давали відсіч. Так минуло два дні. Вранці третього дня наша розвідка принесла повідомлення, що прибула артилерія. Дійсно, годині о 12 - й вдень від Рябного базару з'явилася артилерія й почала встановлюватися біля мосту.

У нас з'явилися тривожні сумніви: невже артилерія стрілятиме по нас? З цього приводу скликали збори, вирішили до гарматного пострілу не здаватися. Але не встигли ми закінчити збори, як прийшов парламентар від команданта міста й запропонував нам здатися, інакше по нас стрілятимуть з гармати. Нам довелося скоритися, бо наші барикади не могли витримати гарматного обстрілу. Перед тим, як здати „непрístupну“ протягом трьох днів фортецю - барикади, провели збори. Здаючи барикади, ми поставили губернаторові умову — не заарештовувати товаришів, які виходитимуть з барикад, на що дістали губернаторову згоду. Після виходу з барикад нас обшунали. Вийшовши з барикад та об'єднавшись тут таки на площі, ми пішли на Скобелівську площу. Там провели мітинг. Через два дні призначено було похорон забитих, трупи яких були в

анатомічному музеї на Сумській вулиці. Нам довелося ховати тих, кого поліція не встигла ще поховати. 14 жовтня зібралися з музикою стрункими лавами біля анатомічного музею. Зразу ж стала мертва тиша. Перед нашими очима з'явилося 50 червоних трун. Під звуки жалібного маршу труни на руках винесли з трупного покою, і процесія пішла на міський цвинтар, де й поховали забитих в одній братській могилі. На цвинтарі біля трун сказали кілька прощальних промов в пам'ять товаришів, що загинули. Дали урочисту клятву, що справу, яку вони почали, закінчать ті, що залишилися живими.

КАМИШАН В. та ЧУДНИЙ

ПОВСТАННЯ МАТРОСІВ НА „ГЕОРГИЕ ПОБЕДОНОСЦЕ“¹⁾

I

Був жаркий червневий день. Сонячне проміння палило неймовірно під натягнутими тентами на кораблі „Георгий Победоносец“, що стояв в північній севастопільській бухті. Команда потіла й в'яло виконувала вахтену службу. На бакові вдавило 6 склянок, що значить 11 годин.

Тихо в напрямі лівого борту проходив панцерник „Князь Потемкин Таврический“, який вперше вийшов у плавання після бойового озброєння. „Потемкин“ вийшов в море й попрямував до Тендрівської коси, щоб пристріляти свої гармати. Офіцер скомандував стати в фронт; на лівому облавковій команда стала у фронт і віддала честь військовому судну, що проходило повз.

Пообідала команда, як звичайно, о 12-годині дня й розійшлася на двогодинний відпочинок. Після цього відпочинку я заходжу на нижню палубу й бачу в носовій частині лежить група матросів, всі голови до кұпи, утворивши коло. В колі лежало розкидане доміно, але ним не грали. Я приліг до них. Розмова йшла тихо, щоб не порушувати спокою тих, хто відпочивав. Матрос Дудник трюмний машиніст гаряче сперечався й казав, що він минулої неділі був на березі й відвідав збори соціально-демократичної організації за Малаховим курганом, де бачився з товаришами Матюшенком, Куликом та Петровим. (з панцерника „Князь Потемкин“). Товариші попереджали Матюшенка й не радили починати повстання на одному кораблі й настоювали чекати 25 червня, коли вся чорноморська ескадра повинна бути на півострові „Тендри“ й тоді почати діяти. Але Матюшенко не погоджувався й настоював, що легше почати повстання на одному судні, а потім решта один за одним приєднаються до нас.

Дудник гарячився й, продовжуючи свою промову, звертався до присутніх

¹⁾ Перший розділ спогадів написав т. Камішан, В.—другий розділ — т. Чудний. *Ред.*

„Ех, що треба цим революціонерам — двом студентам? Ось баришня¹⁾ говорила добре! Портові робітники піднімали в яру за Жерманським монастирем. Подумайте тільки, братці, як добре вона говорила. Підняти червоні прапори, офіцерів одвезти на берег, виставити революційні вимоги. Портові робітники оголосять страйк і приєднаються і до нас, а за ними застрайкують всі російські міста, от вам і загальний страйк, і ми переможемо. Ось що говорила баришня, й я гадаю, що треба підтримати її пораду. Чи правду я кажу, Камишан?“ — звертаючись до мене спитав Дудник.

Я сказав, йому що відповісти на це не можу, бо недавно прибув з Лібави й не в курсі справи.

„Так, — каже Трохим Дудник, — мова ходить ось про що. Матющенко гарячий парень і ніяк не погоджувався на тихий перебіг страйку, який повинен пройти у нас, коли ми підємо в плавання. А сьогодні „Потемкин“ вийшов у море, так, чого доброго, він поспішить із страйком, не чекаючи нас“.

Дудник продовжував „Мова ходить...“

Ці розмови раптом перервала команда вахтенного унтер-офіцера команди: „Піднімайся пити чай“. Після цих розмов пройшло три дні звичайного військового життя.

На четвертий день годині о 10 - й ранку на береговій шоглі головного штабу чорноморської фльоти з'явився сигнал, що запрошував усіх командувачів суден. Серед матросів пішли різні розмови, бо такий сигнал був незвичайний. Одні казали, що японці висадили в повітря все місто Владівосток, а судна, що стояли в владівостоцькій бухті, потопили з усім екіпажем; інші казали, що горить порт в Одесі й показували на захід в напрямі на Одесу на хмари, що тоді облягали західню частину неба. Один Дудник пояснював причину виклику командувачів суден повстанням на „Потемкине“ й стверджував, що повстання відбулося й були забиті офіцери.

Не більш як за годину повернулися командири. Всю команду вразив наказ командувача, який ще не став на борт корабля, запросити старшого механіка до нього в каюту. Старший механік, вийшовши від командувача, відразу ж дав розпорядження піднімати пари й готувати машини до ходу. Після механіка на мостик вийшов старший офіцер (прізвища його не пам'ятаю), блідий та задумливий. Команда оживилася.

„От розповідь нам новину“, — думали ми. Але вийшло зовсім інше. Він покликав вахтенного унтер-офіцера й дав йому сам розпорядження спустити паровий катер і послати за

¹⁾ Від ред. Прізвища встановити не пощастило. З авторових відомостей це була с - ц.

офіцерами, які в той час були на березі. Голос його дрижав. Вахтенний офіцер мічман Вишневецький, через якого повинно пройти це розпорядження, помічає розгубленість старшого офіцера, одвертається в бік і сміється. Командувач судна капітан першого рангу Гузевич, теж розгубившись, схвильовано ходить по шканцях¹⁾ без кашкета. Через деякий час прибули з міста офіцери. Піднявся адміральський прапор на панцернику „Синоц“ і за годину ескадра, в складі трьох суден „Синоц“, „Г. Победоносец“, „Десять апостолов“ та фльотилії міноносців, під командою адмірала Вишневецького вийшла в море. Командувачі суден не казали команді, куди йде ескадра. Матроси догадувалися, що взяли напрямок на Одесу, де стояв на якорі повсталий „Потемкин“. Під час руху судна й почали збиратися групами матроси й розмовляти. З'явилися офіцери з револьверами. Все це доводило, що настає серйозна справа. Зібралось нас чоловіка з 20. Підходить до нас мічман Вишневецький.

— „Куди ми йдемо, ваше благородіє?“, — питає Дудник.

— „А хіба ви не знаєте, що на „Потемкине“ команда почала заколот“? Він почав розповідати про те, що потьомкінська команда забила командира, старшого офіцера, старшого механіка, старшого лікаря та двох офіцерів, комісію із петербурзьких артилерійських офіцерів; двох своїх офіцерів одвели на берег, а борту „Потемкина“ з офіцерського складу залишилися молодший механік Коваленко, молодший лікар Галенко та прапорщик Алексєєв. Після цього він попередив нас, щоб ми не збиралися в групи, не вели розмов, інакше нас можуть за підозріти й ми потрапимо до сухопутної армії на далекий схід. Після цього Вишневецький пішов. Ми були задоволені з одвергості молодого офіцера. Самі матроси негайно повідомили всіх останніх, що ми йдемо придушити повстання на „Потемкине“. Повели агітацію не стріляти, а приєднатися до нього.

Настала ніч. Можна було помітити слабкий хід машини. Пішли подивитися на лічильник, або показник ходу на кормі. Прибор показав 4 кабельтових вузла на годину, або 7 верст сухопутних. Не встигли довідатися про причину тихого ходу суден, як зовсім зупинилися.

Було зовсім поночі, зірок не видно було із-за хмар. На вершинах кораблів огні потушили за винятком одного огня на мачті флаїманського судна, що яскраво горів. Хитаючись злегка од вітру, він нагадував серед темної ночі береговий маяк. Судна держали під парами, якорей не кидали. Повернувшись з розвідки, міноносці повідомили, що „Потемкина“ біля Тендри

¹⁾ Шканці — одкрита площадка на носовій частині корабля.

немає. Дано було наказ, і судна засвітили вогні, вишикувалися в бойову лінію й сміливо підійшли до місця стоянки на півострові Тендра. Коли судна зупинилися, спустили вельботи, й командири з'їхалися на флагманське судно. Повернувшись звідти, не дивлячись на пізній час, командири віддали наказ вишикувати команду во фронт на шканцях. Вийшов командир Гузевич в супроводі офіцерів і звернувся до команди з промовою:

„Братці,— сказав командир, і губи його задрижали, як у пропасниці. — Братці,— повторив командир через хвилину,— я прожив до глибокої старости й служу государеві й народу. І в той момент, коли на Далекому Сході ллється наша братерська кров, коли наші оборонці безсилі перетяти шлях сильному ворогові... („а Куропаткін же казав, що шапками закидаємо японців“ — хтось крикнув із - заду). Куропаткін не апостол, пророкувати не міг,— сказав командир.— І коли сильний ворог нападає на нас на Сході, то він працює й на півдні. Під його впливом на панцернику „Князь Потемкин“ збунтувалася команда, забивши командира та двох офіцерів і, як собак, викинула їх у море. А в цей час наш царь - батюшка піклується про нас, про свій нарід, він видав закона скликати Державну закондорадчу думу. Ця Дума повинна з'їхатися й почати свою роботу через два місяці — 6 серпня. Як бачите, братці, що за вас і нарід наш турбується. Ми, як вірні сини його, повинні замирити команду, що збунтувалася, забрати їх і винних віддати в руки правосуддя“.

Після промови командира команда великих суден лягла спати, а миноносці поїхали на розвідку шукати „Потемкина“. На другий день рано вранці, на зорі піднялася біганина на всіх кораблях. Сигнальники помітили димок на обрії. В напрямі до нашої стоянки рухалася якась точка. Забігали командири. Пробили бойову дроб (тривогу). Почали подавати до великих та малих гармат набої. Приготували шланги на випадок пожежі підчас бою. Через чверть години тривога минула, довідалися, що йде не „Потемкин“, а друга ескадра в складі двох панцерників— „Ростислав“ та „Синоп“, які виїхали на допомогу під командою старшого флагмана Чорноморської фльоти віце - адмірала Кригера¹⁾). Чекаючи на прихід другої ескадри, матроси почали

¹⁾ Від редакції. В своїх спогадах тов. Камишан зовсім незгадує про першу зустріч ескадри адмірала Вишневецького з „Потемкиним“. Див. про цю зустріч спогади т. Чудного.

Після ганебної втечі ескадри адмірала Вишневецького від „Потемкина“ вона за кілька годин з'єдналася в морі з ескадрою під командою адмірала Кригера й знову пішла до Одеського рейду назустріч „Потемнику“. Цю зустріч нижче описує тов. Камишан.

збиратися купками й розмовляти про „Потемкіна“ та промову командира. Була найсприятливіша атмосфера для агітації. Але, на жаль, ми не мали досвідчених промовців і обмежилися тим, що розкидали штук 20 листовок¹⁾, в яких закликалося Чорноморську флоту до повстання та роз'яснювало промову командира, доводячи її патріотичний зміст, щоб піднести бойовий настрій серед команди на бій з „Потемкіним“. Ми пропонували не стріляти в своїх братів, а краще приєднатися до них. З повідомлення т. Дудника треба сказати, що політична сила на нашому кораблі була зовсім слаба, з партійною карткою було тільки 7 чоловіка, решта (близько 18 чоловіка) тільки співчували їм (на 660 чоловіка команди така кількість дуже мала).

Підійшла ескадра адмірала Критера. Привіталися, і командири суден з'їхалися на його судно. Команді дали сніданок на півгодини раніше. Після сніданку підняли якорі й поїхали до Одеси. Підходячи до Одеси, судна вишикувалися в бойову лінію. Один час пробили бойову тривогу на всіх кораблях. Наш артилерійний офіцер, лейтенант Фролов, людина дуже низького росту, худий, з глибоко впалими, завжди сердитими очима, уявляв собою карикатурно-драматичну офіцерську постать, в якого від великого хвилювання мінявся колір обличчя. Він увесь дрижав. Хотів щось говорити, але язик його не слухався. Матроси, стоячи на своїх місцях біля гармат дивилися на нього, як на статую.

„Ви, здається, хворі, ваше благородіє?“ — звернувся до нього артилерійний квартимайстер, який чекав від нього розпоряджень.

„Так, я так...“, і витягнувши носову хустку, почав витирати піт, що виступив великими краплями на обличчі.

„Потемкін!“ — блискавкою пролетіло на всьому кораблі. Я вийшов на верхню палубу. Був погожий ранок. Ми підходили до Одеси. Віддалення до порти було вузлів 15. Чітко вимальовувалися з лівого облявку береги Великого фонтану, який відрізнявся від димної частини міста. Я підійшов до матроса Стрелюка, що дивився у невеличку трубу й подивився на „Потемкіна“. Видно було, як на „Потемкіне“ матроси метушилися, поспішали кудись, бігаючи й сюди й туди; брашпельна машина витягала якорний канат. Я кажу Стрелюкові — „знімаються з якоря“. У відповідь він каже, що вже давно помітив, як „Потемкін“ витягає якорі. „Йому треба неодмінно знятися, бо з якорної стоянки стріляти не можна.“

¹⁾ Як повідомляє т. Камишан с.-д. та с.-р. проклямації було взяти перед повстанням на „Георгіє Победоносце“.

„Дурниці, кажу я, він знає, що в порту адмірали бою не почнуть, тому що може постраждати місто“.

„Так, — каже Стрелюк, — але він повинен бути готовий до всяких несподіванок, ти ж чув промову командира? Ти повинен розуміти її як треба; вона веде нас на братовбивство, а хіба ми повинні це робити? На „Потемкине ж не японці?“

Я його перервав сказавши: „Так, ти правду кажеш“. І в цей час я витяг свій учетверо складений партійний квиток¹⁾). Він подивився, не розуміючи, на мене, і очі його загорілися ласкавими вогниками. На обличчі його сяла якась ласкава усмішка, і він спитав мене: „Як ти його добув, ти ж їздив до Лібави й три місяці був відсутній?“

Я йому відповів: „Квиток одержав я перед від'їздом до Лібави“. Стрелюк почав мене просити, щоб я допоміг йому одержати квиток після повороту до Севастополя. Я обіцяв. Він швидко взяв у мене трубку, приклав її до очей і крикнув: „Вахтеній, „Потемкин“ підняв позивні“. І дійсно, на „Потемкине“ підняли позивні прапори. Флагманське судно відповіло йому: „Я хочу почати переговори“. З „Потемкина“ запитали: „Яка причина тому, що ескадра йде до Одеси?“, Адміральське судно відповіло: „Я йду до Одеси з призначення, дайте сигнальніки для переговорів прапорцями“. На „Потемкине“ з'явився сигнальний і почав переговори з флагманським судном.

Ми підійшли вже настільки близько, що вільно могли розглядати „Потемкина“ неозброєним оком. На верхній палубі „Потемкина“ не видно було жодного матроса, крім сигнальника, що розмовляв з флагманським судном. При яркому сонці кормова частина корабля, залита водою, блистіла, як дзеркало на батареїній палубі. Ілюмінатори були закриті, носові штидійові гармати, які завжди були за закритим облявком, виставили свої жерла в одкриті люки й водили своїми стволами, як гадюки головами. Парові донки безперервно качають воду з-за борту й розливають її на поверхні палуби. Все це говорило за те, що судно готувалося до бою.

Наша ескадра надходила все ближче й ближче до „Потемкина“ й була вже на віддаленні двох міль. Раптом „Потемкин“, не ламаючи фронту, рушив нам назустріч, взявши курс на середину ескадри. Дві дванадцятидюймові гармати він навів на „Ростислава“, а кормові дві — на „Три святителя“. Отже, найбільші гармати наведено було на ті судна, де були

¹⁾ Як повідомляє т. Камишан ці партквитки видала організація с.-р. Вони були перепусткою на збори. Ред.

адміральські прапори. Шостидюймові праві облявки наплавляли по черзі на „Г. Победоносця“ та „Синопа“, а з лівого облявку десять таких саме гармат були направлені на „Дванадцять апостолов“ та флагманські суда „Ростислав“ та „Три святителя“. Розрахунок напрямку вогню був правильний. При залповому пострілі одного борта можна було, якщо не вивезти із строю ескадру, то сильно послабити ворога. Віддалення між „Потемкиным“ та ескадрою було близько півмілі. Ескадра підходила до „Потемкіна“. На судах була тиша. На палубі суден матроси стояли купками й дивилися на „Потемкіна“, що надходив. На його палубі не видно було жодного матроса. За кілька хвилин „Потемкін“ прорізає наш фронт і рівняється з бортом „Г. Победоносця“ (на віддаленні 30 сажнів). Частина команди „Г. Победоносця“, чоловіка 40, яка складалася з найбільш революційно настроєних матросів, — вона стояла на бакові та носовій частині палуби, — підкинули свої кашкети в повітря й закричали „ура“. В цей час на палубу „Потемкіна“ вийшло чоловіка 10 матросів, підкинули свої кашкети в повітря й прокричали „ура“. На „Синопе“ чоловіка п'ять підкинули свої кашкети й теж прокричали „ура“. Що трапилось на інших трьох панцерниках, що йшли по другий бік „Потемкіна“ не було видно. Команда „Г. Победоносця“ підбігла до пірамід, захопила зброю, набійниці, набой і відразу ж змінила караул і поставила біля входу до кінстонів¹⁾ двох матросів з наказом нікого не пускати — ні офіцерів, ні матросів. Зупинили машину. „Потемкін“ пройшов одну милю в море, швидко повернувся й ішов назад до міста. Ескадра повернулася й у безладді пішла в море. На „Ростиславі“ підняли сигнал: „всім судам іти за мною“. „Потемкіна“ теж запрошували йти за ними. В переговорах прапорцями йому обіцяли клопотатися перед царем про „помилування“ за зраду та убивство офіцерів. Всі суда розгорнулися й пішли в море.

Залишився тільки „Г. Победоносець“ лицем до Одеси. Вся команда „Г. Победоносця“ покинула вахту й вийшла на гору. Частина команди, озброєна рушницями, побігла на мостик, де збиралися офіцери, з криками: „заарештуйте офіцерів!“ Інші кричали: „Не треба заарештовувати, може, вони захотять приєднатися до нас“. Почулися вигуки: „Ми не хочемо до „Потемкіна“, а хочемо в Севастопіль“. Серед матросів почалися суперечки. Затримався рух судна. Командир скористувався з тимчасового замішання й пустив у ход судно. В цей час „Потемкін“ підійшов до своєї першої стоянки й став на якір. Команда побігла на мостик до лічильника оборотів (який показу-

¹⁾ Якщо одкрити кінстони, то за 15 хвилин судно потопне.

вав слабкий хід машини), і машину зупинили вдруге. Команда шумувала без керівників. Якось пощастило командирі Гузевичу добитися слова, він почав говорити так: „Братці, вас ніяк не можна зрозуміти, одні кажуть до „Потемкина“, другі — на Севастопіль. Треба дійти якогось висновку, а для цього нам треба знати, скільки в який бік хоче йти. Хто хоче йти до „Потемкина“, хай стане на правому облавкові, а хто на Севастопіль — той на лівому. Де більше буде, в той бік ми й повинні йти“:

Визнаючи свою слабкість і щоб перешкодити голосуванню, ми почали бігати від одного облавку до другого. Сталася надзвичайна плутанина. В цей час сигнальник Горобець передав на „Потемкин“, щоб звідти прийшли нам на допомогу. Від „Потемкина“ одійшла миноноска й обійшла навколо „Г. Победоносца“. На ній стояв Матюшенко. Він звернувся до нас з такими словами:

„Вас же 700 чоловіка! Невже ви нічого не можете зробити з своїми? Ми з своїми тиранами за п'ять хвилин покінчили...“

В цей час з миноноски на наше судно на тузику періхало два чоловіки в цивільній одежі. Один з них з рудуватою борідкою, Кирил, на зріст вище середнього, а другий, в студентському кашкеті, чорний, середній на зріст, назвався Фельдманом. Старший з них звернувся до матросів з політичною промовою, в якій зазначив на наслідки війни в Японії та про зростання революції в Росії. Він закликав матросів приєднатися до революційно - настроєного народу. Офіцерам пропонував перейти на бік народу. Офіцери мовчали. Ляйтенант Григорков, стоячи на краю сіток на мостіку, вистрілив собі в скроню з нагану й упав в море. Решта офіцерів стояла мовчки.

Коли на пропозицію Кирила командир відмовився приєднатися до повстання, то тут винесли резолюцію про арешт офіцерів; оточила офіцерів варта. Виділили комісію, щоб розв'язати питання про долю офіцерів, яка зразу ж винесла постанову: всіх офіцерів розжалувати й одвезти на берег. З офіцерів зірвали погони й на гребному катері одвезли на берег у бік Пересипі.

Після цього обрали комісію з 20 чоловіка, яка повинна була порядкувати всіма справами на судні. На командира судна обрали боцмана Кузьменка, чотири унтер - офіцери повинні були нести службу вахтених офіцерів. Всі вони повинні були підлягати безпосередньо комісії. Десятьох чоловік з комісії зразу ж запросили на „Потемкина“ для спільного засідання з потьомкінською комісією (до цієї комісії обрали й мене).

На „Потемкине“ зробили коротеньку доповідь про появу ескадри та її ганебну втечу, завдяки тому, що приєднався

„Г. Победоносец“ та були заколоті на інших судах. Одержали повідомлення про кількість війська у залозі. З цього повідомлення ми дізналися, що Південно-західня вітка залізниці, значно скоротивши пасажирський та товарний рух, перевозила війсьсько до Одеси. На березі Великого й Малого Фонтанів встановлювали мортирки. Генерал Кульбарс розробляв пляни нападу на „Потемкіна“ з малонаселеної частини міста, з Фонтанів. На питання потьомкінців про стан команди на „Г. Победоносец“ ми відповіли, що команда слабо підготовлена й мало свідома. Ухвалено було послати на „Г. Победоносец“ офіцерів з „Потемкіна“, що залишилися, а саме: механіка Коваленка, доктора Галенко та шістьох жвавих матросів. На цьому ми закінчили нашу нараду й повернулися на „Г. Победоносец“. Надвечір з „Потемкіна“ приїхали Галенко, Коваленко та матроси. Улаштували на „Г. Победоносец“ мітинг. Команда „Г. Победоносца“ повеселішала.

Переночували.

На другий день настрої команди „Г. Победоносца“ став значно гірший. Знову приїхали Галенко й Коваленко. Говорили довго, але їхні промови не були вже такі гарячі й не чути було вже гострих випадів проти уряду та начальства. Настрій команди не поліпшувався.

Коваленко та Галенко залишилися ночувати на „Г. Победоносец“. Вночі вони організували групу матросів, яка повинна була організувати втечу „Г. Победоносца“ від „Потемкіна“. Увечері Галенко й Коваленко почали ширити серед команди провокаційні чутки про те, що на „Потемкіне“ вийшов увесь харч, вичерпано касу й що потьомкінці думають все це забрати з „Г. Победоносца“. Вони переконували команду залишити „Потемкіна“, а команді „Г. Победоносца“ „сдаться на милість царя, так как она большого преступления не сделала“.

Такі слова мали співчуття серед більшості команди. Ми побачили, що революційний настрої серед матросів сильно зменшився.

На другий день після сніданку „Г. Победоносец“ підняв якір і пішов у море. Судно пішло повним ходом біля воріт водорізу, але несподівано зупинилося біля пристані на швартових. Ми опинилися на мідині. Ясно було, що зрадницька рука зробила неможливими наші дальші спільні дії з „Потемкіним“.

Група матросів, 18 чоловіка, в тому числі й я, спустили шлюпку й попливли на „Потемкін“.

Коли „Потемкін“ нас прийняв, він зразу ж вийшов у море й пішов у напрямі до румунських берегів.

II

25 років тому морці Чорного моря з „Князя Потемкина Таврического“ та „Георгія Победоносца“ підняли червоний прапор боротьби проти царату.

12 червня панцерник „Князь Потемкин Таврический“ вийшов, щоб пристріляти встановлені гармати на Тендерівську косу (під Одесою, місце для навчального стрільяння морських споруджень), остання частина ескадри була в Севастопільському порту, навчальний загін був також десь у морі. Я був в цей час на судні „Георгій Победоносец“.

16 червня о 1 - й годині вдень з щогли головнокомандувача сигнал: „всім кораблям за дві години вийти в море в бойовому порядкові, взяти повний вантаж вугілля, харчів та бойних припасів“.

О 3 - й годині вдень в Севастопільській гавані не було кораблів ¹⁾. Мешканці міста ні про що не знали. В морі, миль за 50 від Севастополя, під час руху кораблів старший флага́н скликав усіх командирів суден. На цій нараді командирів старший флага́н, очевидно, повідомив про події на „Потемкине“ і дав вказівки щодо дальших заходів командирів усіх суден.

Обговоривши становище, командири роз'їхалися на свої судна. Зразу ж на всіх кораблях поставили повахтено команду во фронт. Командири почали пояснювати суть подій. З цього повідомлення ми довідалися, що команда на „Потемкине“, невідомо з яких причин, збунтувалися, забила майже всіх офіцерів. Після цього підняли на щоглі замість військового прапору червоний прапор і бартижають десь у морі.

„Що ми тепер робитимемо, братці, з „Потемкиным“ — сказав командир судна, — чи почнемо бій, чи може щось інше зробимо“?

„Ні, — сказали всі матроси, — ми воювати не будемо з ними, бо вони наші брати. Краще надішлемо до них своїх парламентарів для переговорів, тоді ми бачитимемо, що робити“.

Командувач злісно подивився на команду й пішов, наказавши матросам розійтися на свої місця. На цьому й закінчилися наші збори.

Ескадра йде далі. О 8 - й годині ми вже біля Тендерівської коси. Залишилися на ночівлю, погасили всі вогні й виставили навколо ескадри бойові пости з дрібних суден. Так,

¹⁾ Від ред. Тов. Чудний тут не зовсім точний. В перший раз розшукувати „Потемкина“ вийшла не вся ескадра, а лише 3 панцерники: „Георгій Победоносец“, „Синоп“, „Дванадцять апостолів“ та фльотилія міноносців під командою адмірала Вишневецького.

у тривожному настрої провели цілу ніч. На ранок 27 червня знялися з якоря всі кораблі під командою старшого флагама й пішли до Одеси, думаючи, що „Потемкин“ десь біля Одеси.

О 8 - й годині ранку підходимо до Одеського рейду й бачимо: стоїть „Потемкин“ під парами з червоним прапором на щоглі. З команди на „Потемкине“ не видно жодної людини. З усього видно, що всі були на своїх місцях, цебто „Потемкин“ приготувався до бою. „Потемкин“, пускаючи пару, почав посуватися до нас назустріч. Побачивши це, старший флагаман наказав сигналами умовляти потьомкінців: „Братці, що ви робите, ви знеславили всю землю руську, всю Чорноморську флоту, славу руських морців“.

Серед команди „Георгія Победоносца“ чути сміх. На „Потемкине“ підняли прапор. Бачу другий сигнал: „Якщо не припините неподобностей, я починаю бій“. В той же момент команда „Потемкина“ без дальших слів підносить бойовий прапор.

Бачачи упертість потьомкінців і урахувуючи настрої інших кораблів, старший флагаман не наважився почати бій і дав команду: швидким ходом на Севастопіль. „Потемкин“ погнався за нами. В цей момент серед команди розлігся голосний сміх. Цей сміх дав відчуті революційним товаришам, що вони не самотні, а начальство відчуло, що воно має справу не з дітьми, яких намагався умовити старший флагаман слухатися, обіцяючи за це георгіївські стрічки.

До 2 - ої години дня ми тікали від „Потемкина“, доки він, нарешті, не відстав. Ми йшли в напрямі на Севастопіль. Біля 3 - і години вдень ми зустріли в морі учбову ескадру, що її вислали нам на підмогу на випадок бою з „Потемкинем“. Головнокомандувачі обох ескадр, порадившись, направили обидві ескадри на Одесу, щоб шукати в морі, „Потемкина“. О 5 - й годині вдень ми були на Одеському рейді. Здалеку видно було „Потемкина“. На віддалені 15 кабельтів „Потемкин“ піднімає якір й іде до нас назустріч, суворий, з бажанням почати бій з цілою ескадрою. Підходячи до ескадри, яка йшла в бойовому порядку, „Потемкин“ взяв напрямок між ескадреними панцерниками „Георгій Победоносець“ та „Ростилав“, зайшовши в бойову лінію.

В цей момент на палубі „Г. Победоносца“ матроси закричали „ура“ замість гарматних пострілів. Виявилися незвичайні братерські взаємини. Команда „Потемкина“, на якому раніше не видно було жодної людини, крім командувача на мостіку, вся близько 1000 чоловіка в одну мить вийшла на поверхню корабля. Матроси сиділи на щоглах, мостах та по реях, на баштах та гарматах. Всі привітливо й захоплено кричали „ура“, „ура“, „ура“ і кидали кашкети на наш корабель.

Командувачі суден, бачачи, що кепські справи, дали команду — назад повним ходом у море. В цей час наша команда „Г. Победоносца“ встигла обеззброїти увесь командний склад. „Г. Победоносець“ приєднався до „Потемкіна“, піднявши на щоглі червоний прапор. Крім того, приєдналися до „Потемкіна“ два міноносці, один пароплав (не пам'ятаю чий кампані), канонерка „Вех“, на облявкові якої намальовано було червоний хрест. Це був морський шпиталь, приготований на випадок бою з „Потемкіним“. Решта ескадри пішла в море, невідомо куди. Весь командний склад, за винятком мінного офіцера, який сам застрелився підчас арешту, було обеззброєно. Всі їх посадили на баркас і на буксирі парового катеру одвезли на берег у ліс — чагарник під Одесою. Після цього почали на кораблі заводити революційний лад. Переведено було вибори товаришів на адміністративні та господарські посади. Мене обрали на голову ревізійної та господарської комісії. Потьомкінці в цей час ховали в Одесі тов. Вакулінчука. Увечорі з Одеси до нас приїздили на човнах революційні товариші, давали деякі вказівки й взагалі висловлювали свої думки про дальші події. Ночувати всі наші судна залишилися в Одесі, оточивши себе на ніч охороною з дрібних суден. Всі чекали, що буде з рештою ескадри, яка, покинувши нас, пішла в море. Вночі була спроба заgonу міноносок, що їх надіслала ескадра, висадити в повітря наш панцерник. Атаку міноносок було відбито.

Так ми простояли в Одесі три доби разом з „Потемкіним“, чекаючи на решту ескадри.

На четверту добу побачили, що зник прапор, який багато морців в той час вважали за військові святощі. В зв'язку з цим, ми скликали термінове засідання й поставили питання, як бути з прапором, що зник. Чи казати про це команді корабля? На нараді були великі дебати. Частина товаришів була за те, щоб зараз же повідомити команду про те, що вкрадено прапор. Інші, в тому числі й я, були проти цього, побоюючися розладу, який міг виникнути. Так і трапилося. Довідавшись про це, більша частина команди об'єдналася, захопила всю зброю, гарматні та бойні льохи, поставила свої стійки (пости) і захопила все судно. Влада на судні перейшла до рук матросів нереволуційно настроєних. Нам все ж таки пощастило повідомити потьомкінців про те, що трапилося. „Потемкін“ сигналами передав „Г. Победоносцу“: „Знятися з якоря і йти за мною“. Сам „Потемкін“ почав відходити з Одеського рейду в напрямі на румунсько - болгарські береги. Невеликій групі товаришів пощастило переконати команду „Г. Победоносца“ знятися з якоря. Але контрреволюційні елементи теж не

спали. Контрреволюційна зрадницька рука направила корабель на міліну, і таран врізався в тину так, що обидві машини в 120.000 кінських сил не могли зрушити корабля з місця. Довелося дати якір. Бачачи таке становище, „Потемкин“ знявся з якоря й пішов у море, залишивши нас серед ворогів, які не дозволили сигналами переговорити з „Потемкиным“, що відходив.

Біля берегу залишився самий „Г. Победоносец“. На березі стояло військо Одеської округи з кулеметами та гарматами. Головнокомандувач наказав привезти на наш корабель харчів, яких ми вже не мали. Продукти привезли і тут же їх викинули за облавку. Простоявши в оточенні війська дві доби, більшість команди „Г. Победоносца“ заявила про свою готовність скоритися царській владі та про повернення на корабель начальства на чолі з командиром судна капітаном Гузевичом. Прохання задовольнили.

Через три доби о 11 - й годині дня до Одеси приїхало наше начальство з командиром на чолі. Нас вишикували на палубі. Прийшов командир зі своєю бригадою, всі вони були забинтовані. Прийшовши на корабель, командир привітався й заявив, що він не може прийняти корабель доти, доки йому не видадуть усіх „злочинців“. Щоб виявити приводців на нашому судні, морське начальство вирішило вжити такого способу: скликали окремо молдаван та татар, з якими переговорили й переконали їх, щоб вони видали приводців повстання на судні. Всю команду судна поставили повахтено у фронт. Татари та молдавани почали називати прізвиська приводців. Останніх виводили з фронту й ставили на середину. Так було поставлено 132 чоловіка¹⁾. Мене кілька разів виводили на середину, ставили назад і, нарешті, залишили в строю, виключивши мене з числа приводців. Це трапилося завдяки доброму ставленню до мене молдаванина Чужумана. Всіх цих товаришів 131 чоловіка¹⁾ направили до Одеської в'язниці. Увечорі я довідався, що на другий день готують нові арешти. В той же день увечорі заходжу я в казамет (частина судна) й бачу своїх товаришів схвильованих. Один з них передав мені про те, що він чув, як боцман казав командувачеві судна про мій арешт: „Чудного з його казаметним гніздом завтра вранці заарештувати“. Командувач дав згоду.

На другий день о 9 - й годині ранку команду „Г. Победоносца“ ставлять во фронт, і командувач судна заявляє: „Ми, братці, ще не весь корабель очистили від поганих людей, у нас

¹⁾ Від ред. За іншими відомостями кількість заарештованих на „Г. Победоносце“ дорівнювала 78 чол.

їх ще чимало. Хто їх знає, прошу не ховати. Тих, хто знає, але ховає, притягатимуть до військово - морського суду за всією суворістю закону“.

Сам командувач став біля трапу із списком і викликав прізвища тих товаришів, яких треба було заарештувати. Тут же біля трапу стояв баркас з гребцями та варткою, щоб відвезти викликаних за списком. Нетерпляче чекаю свого прізвища й чую його в другій групі. Проте, молдавани та татари все ж відстояли мене. Не знаю, чим мотивували це останні.

Заарештованих 38 чоловіка посадили в напівбаркас і відправили на берег до в'язниці. Один з моїх товаришів Павлуша Гуляєв, не бажаючи віддатися в руки царських кятів, стрибнув у море й утоп.

Після того, як повернулася з Одеси вартка, що супроводила заарештованих, підняли якір та пішли на Севастопіль. В Севастополі була вся ескадра, як учбова, так і практична, за винятком „Князя Потемкина“.

Після нашого приїзду до Севастополя на судно прийшов головний командувач Чухнін. Дано було наказа нашому кораблю взяти запас вугілля та бойних припасів і йти шукати „Потемкина“. Пропонувалося почати з ним бій. Цим, як нам казали: „Ви спокутуєте свої гріхи“. Вся команда вдруге прийняла присягу служити вірою й правдою „батюшке - царю“. Після присяги приймаємо на корабель вугілля, їжу та бойні припаси. Ідемо розшукувати „Потемкина“. Раптом дістаємо повідомлення, що команда „Потемкина“ залишила судно з невеликою кількістю матросів у румунських водах, поблизу міста Констанці, а решта команди, близько 1000 чоловік, пішла до Румунії.

Ми, як головні винуватці, залишилися на кораблях до початку військово - морського суду, який розпочався 1 вересня на „Г. Победоносце“.

Після закінчення суду команду, не запідозрену в повстанні, одягли в салдатську форму й відправили на передові позиції в розпорядження генерала Ліневича. Одержали умундирування й чекали відправки пароплава на Далекий Схід. Раптом одержуємо телеграму — проголошено мир з Японією.

До в'язниці нас відправити не можна було, бо суд нас виправдав, а мати в команді таких людей було небезпечно. Вирішено було перевести нас до запасу, не дивлячись на те, що дехто не дослужив навіть дійсної служби.

Ми були, отже, ненадійною підпорою царського уряду.

ДО ПОВСТАННЯ СОРОЧИНСЬКИХ СЕЛЯН ¹⁾

I

Сорочинське повстання селян 1905 року мало в собі всі основні риси всякого іншого селянського повстання того часу.

Це повстання відрізняється від інших хіба тільки тим, що повніше дало тип селянського повстання проти поміщиків та царського уряду. В сорочинському повстанні виразно виявилися, так би мовити, другорядні чинники боротьби.

Ще задовго до 1905 року в Сорочинцях проводилося „усну й письмову пропаганду: друкувалося нелегальну літературу, відбувалися таємні збори селян. Сорочинське повстання є цікаве й тому, що тут були: арешти представників влади, захоплення урядових приміщень і телефону, бій з козаками, убивство урядовця, карна експедиція.

Гляньмо ж на той ґрунт, що з нього виростало і на самому ньому розгорнулось сорочинське повстання. На жаль, у нас немає статистичних даних про економічний стан селян на 1905 р. Є такі дані на 1910 рік, видані року 1913 статбюром Полтавського Земства під назвою „Третья подворно - хозяйственная перепись“. І ми примушені розглянути ці дані, як найближчі до 1905 р. Вони без великої помилки дадуть нам економіку і соціяльні угруповання населення 1905 р. На стор. 66 цього перепису ми бачимо, що було описано в Сорочинцях господарств 1670 з землею менш 50 дес. на двір, та 14 господарств, що мали в себе 50 і більше десятин. Із всіх описаних господарств займались виключно хліборобством та хліборобством разом з другими видами сільського господарства 467 дворів. Ходили на поденщину, на заробіток, жали з снопа 590 дворів. Отже, зразу видно, що більша половина хліборобського населення були наймити. Коли прийняти на увагу всі господарства, цебто 627 господарств не хліборобських, то вийде — господарств, що постачали наймитів, було все таки 53% до всієї кількості господарств.

¹⁾ Перший розділ спогадів написав т. Козиленко, М.— другий розділ — т. Вільченко. *Ред.*

Показні дані ми бачимо в розділі „Распределение хозяйств по количеству пахоти“ на стор. 70. З одною землею від 1 до 6 дес. було господарств (цебто бідняцьких та середняцьких) 998, а з землею від 7 до 50 і більше десятин було 160 господарств, решта 524 господарств зовсім не мали землі і, зрозуміло, віддавали всю свою робочу силу в найми. Як бачимо, і цей розділ дає приблизно те ж співвідношення між заможними та біднотою, особливо, коли прийняти на увагу, що всі господарства з 1 — 2 десятинами землі також віддавали в найми більшу частину своїх робочих рук.

З наведених даних видно, що в Сорочинцях було досить бідноти, і зрозуміло, що ця біднота дала ту масу, що підняла повстання. Для певности поглянемо на такі ж дані у всьому Миргородському повіті. З 26.520 описаних господарств (ст. 172 „Перепису“) займались хліборобством та хліборобством разом з іншими галузями сільського господарства 20.002 господарств, ходило на заробітки, на поденщину та жати з снопа — 5170 господарств. Це буде 26% наймитських господарств у відношенні до всіх хліборобських господарств. Далі вже не потрібно наводити цифрові дані, картина досить ясна, коли у всьому повіті число господарств, що віддавали свою робочу силу в найми, складало 20%, а в Сорочинцях наймитські господарства складали 53% до всієї кількості хліборобських господарств.

Становище наймита було жахливе. Тут була надмірна праця день і ніч на чужому полі, недоїдання, обшарпана одежина, звіряче ставлення хазяїв до наймита, гірше, як до скотини. Перспектива життя наймитів була одна — цілий вік злидні і вмерти десь під тином. Зрозуміло, що вся сорочинська біднота тільки й думала про те, якими б засобами полегшити своє існування, яким би шляхом відійти від того тину, що під ним умирає неминуче кожний бідняк. Шукали слова для поради, збагнути свої думки, слова, щоб громом прогреміло б на весь світ про селянську долю. А слово тимчасом росло. Росло на заводах, фабриках, росло на японській війні і збиралося заглянути в далекі Сорочинці.

Після закінчення 1901 року сорочинської ремісничої школи і покрутившись по місцевих маєтках поміщиків, шукаючи роботи коваля, я, не знайшовши такої, поїхав шукати її на заводи. З великими труднощами вступив на працю до головних майстерень Катерининської залізниці у Катеринославі (Дніпропетровському).

Заводське життя зразу ж охопило мене своєю стихією, мало не з першого дня почав я з товаришами своєї бригади читати нелегальну літературу РСДРП, що ми її находили

ранками в своїх струментних ящиках, прийшовши на роботу. Читали ми цю літературу підчас перерв на сніданок, залізши десь у тендер або казан паротягу. Непомітно для самого себе я став членом „кружка“, що ночами розгидав по цехах майстерень „прокламації“, і взагалі робота на заводі мені подобалась, але не довго прийшлося працювати у майстернях. Щось не пройшло і року, як одного разу, підчас праці біля тендеру, мені в око потрапила скалка заліза і примусила мене покинути майстерні. Одержавши від залізниці невелику грошову допомогу, я задумався над тим, як жити далі так, щоб прожити можна було і можна було б провадити революційну роботу, що до неї я звик і так полюбив. Найвідповіднішим мені здалося — повернутись додому, до Сорочинець, і відчинити книжкову крамницю. Так я і зробив. Але доки я вихлопотав від губернатора дозвіл на право відкрити книгарню, пройшло чимало часу, і відкрив її лише влітку 1904 року. Тимчасом 1903 року працював над самоосвітою за допомогою своїх товаришів, що приїздили влітку додому зі шкіл, де вчилися.

Влітку того ж 1903 року до нас у Сорочинці приїхав на дачу студент Петербурзького університету Веніамін Рот, що, познайомившись з нами, почав більш-менш систематично викладати нам Марксову науку. Коло себе Рот згуртував нас, хлопців чоловіка з п'ять. В гурток цей входили: Яков Носулько, Петро Тенянко, Павло Плакса, Василь Полив'яний і я. Збирались ми дебудь на леваді, на зеленій траві, або брали човна, пливли Пелом і слухали лекції Рота про колоніальні війни, про додаткову вартість і т. д. На літо 1904 року з В. Ротом приїхав до Сорочинець ще один студент, Сергій Кудрявий. З ним наш гурток теж познайомився. Робота пішла жвавіше, та й гурток наш поповнився двома новими членами. Ідою та Сонею Кац, що приїхали на літо до Сорочинець з Катеринославу, де працювали в кравецькій майстерні. Робота нашого гуртка не обмежувалася самоосвітою. Деколи по Сорочинцях розкидали прокламації, що їх привозили учні з Коростишівської учительської семінарії, та Павло Плакса — з Полтави. Далі я познайомився з Олешкою „Садоводом“ (Єфімець), що працював в Полтавській організації РСДРП. З літа 1904 р. почав привозити систематично нелегальну літературу, одержуючи її від Олешки підчас закупки в Полтаві канцприладь для своєї крамниці.

Під осень того ж року до нашого гуртка пристав ще один член — Захарко Бабич, а моя книгарня вже на той час стала „клубом“, куди кожний день, хоч і не одноразово, заходили всі члени нашого революційного гуртка. Робота гуртка поширилася: члени гуртка вже не тільки розкидали на селі

проклямації, а й почали їх роздавати своїм родичам та близьким знайомим, що їм можна було цілком довіряти.

Проклямації й брошурки йшли безупинно з рук на руки, і вже часто було, що їх у нас не вистачало. Тоді ми почали друкувати їх сами на гектографі. Ми варили гектографічну масу в садку, роблячи вигляд перед батьками, ніби ми варимо кисіль. Розводили вогонь, ставили триніжок, чіпляли казанок і варили. Текст проклямації складали більш грамотні учні, беручи на зразок проклямації Полтавської організації РСДРП, вони ж писали і оригінали проклямацій.

Друкували це з великою конспірацією. Решті членів гуртка нічого про це не говорили. Уже восени 1904 року до друку було притягнуто Леоніда Михайлова, що приїхав місяць на два до Сорочинець, і вже не знаю, чим він заслужив наше до нього довір'я настільки, що ми не побоюлися розкрити перед ним усі наші таємниці. Після того разів зо два друкували проклямації у Михайлова.

Комерційні мої справи йшли слабо. Видань Губанова та Ситіна, що на них давалося 20 — 30%, я не випишував, а на виданнях „Молота“ та „Донская Речь“ заробиш небагато. Нарешті, ніколи було навіть підрахувати, чи давало моє „підприємство“ прибутки чи збитки. Зате революційна робота мене морально і цілком компенсувала. Восени члени нашого гуртка знов роз'їхалися по школах та роботах. У Сорочинцях залишилися тільки Захарко, Бабич, Яків Носулько та я. Робота трохи притихла, але зимою приїхав до Сорочинець Духовний, енергійний хлопець, добре підготований теоретично за програмою РСДРП, далеко більше, ніж ми, і робота знову пожвавішала. Крім того, я, за активною допомогою Духовного, відкрив нову форму революційної агітації. Підбравши чоловік 10 селян, що на нашу думку їм можна було довіряти, ми їх скликали на ніч в одну хату, як не помиляюсь, до Семена Гриценка. Пізно увечері пройшли ми глухими вуличками на збори, селяни були вже всі на місці й дожидали нас. Духовний зараз же, на мій (тоді) погляд, „виголосив“ до них „блискучу промову“ — говорив дуже голосно, дуже швидко, страшенно хвилювався, червонів і дуже витріщав очі, а врешті зробив на селян велике враження — про безправ'я селян, про безземелля, про низькі ціни на поденщині. Довгенько після того, скликаючи селян по катах, я вже сам, без Духовного, копіював його у „виголошенні промов“, аж нарешті виробився у мене свій більш спокійний стиль промов і, тоді [мені стало легше працювати.

¹ В „отаких“ „посиденьках“ селян пройшла вся зима перед 1905 р. Збиралися ми в різних місцях Сорочинець: на Горба-

нівці у Федота Вільченка, на Затоні у Антона Лісового, на Полів'янівці у В. Покрови і в інших (зараз усіх не пригадую). Збиралися чоловіка по 10 — 15 і завжди обговорювали ті ж самі питання: про низьку заробітну платню в панських мастаках, *про страйки, що того року часто виникали на заводах, про об'єднання заводських робітників*, про потребу такого ж об'єднання й для селян, про відібрання поміщицької землі.

Наступила весна 1905 р. З'їхалися на літо всі члени гуртка, і робота з революційною літературою знову закипіла. Яюсь, само собою, виходило так, що ми в Сорочинцях були всі „есдеківці“, і тому ніяких „програмних“ суперечок між нами не було. Інколи, правда, з Миргороду приїздив Зяма Островський — „великий теоретик сіонізму“, але, як усяке велике світло, він світив промінням сіонізму здалека і близько до широких, навіть єврейських мас не досягав. Траплялися часом і есери, але також політичного впливу ні на нас, ні на селян не мали.

Були в нашій роботі і кумедні сторінки. До 1903 року єврейське населення Сорочинець у своєму громадському та родинному стані трималися осторонь від „православного“, а з того часу для єврейських батьків почалися незрозумілі й загрозливі справи: дві єврейські дівчини, Іда і Сося Каук, а за ними й Анюта Амчиславська та Анюта Рабинович, рівнова дочка, почали ходити з нами, „православними“ хлопцями, та ще не з паничами, а прямо з мужиками. Ми з свого боку не могли з'ясувати старим євреям суті наших взаємин за причин конспіративних і ще більше намагалися робити вигляд „ухаживающих“ за єврейськими дівчатами, і їх батьки остаточно вирішили, що ми збиваємо з пантелику їхніх дівчат. По довгих ваганнях та міркуваннях старі євреї пішли скаржитися до земського начальника, щождо „православних“ батьків, то їм було байдужісенько. Не пам'ятаю, що саме сказав євреям земський, здається, що він шлюбними справами не займається. Так чи інакше, а молодь не звертала уваги на роз'єднуючі заходи батьків і продовжувала свою роботу конспіративно, аж до видання царського маніфеста про „свободи“.

До оголошення маніфесту члени нашого гуртка знову роз'їхалися — хто до шкіл, хто на роботу, і на цей раз я в Сорочинцях зилишився сам, а тут утворилася складна політична ситуація, а поради нівідкіля. Приходилось самому з'ясовувати питання й про використання „дарованих свобод“, і питання, що ставились перед майбутніми „всенародними Установчими зборами“, скликати які настирливо вимагала ліберальна преса. Буржливо піднялися по всій Росії і Україні страйки.

Треба було і для себе і для селян визначити своє ставлення до всіх цих подій і питань, що виникали. Почали ми збиратись на вигоні (на Обольші) коло вітряків, вже не по 10 чол., а великими сходами по 300—500 чол., і обговорювати усі ці питання.

Перш за все, нам стало ясно, що нам треба об'єднатися в якусь організацію, тоді легше буде переводити в життя усі наші постанови. До організації спонукало нас ще й те, що ворожі нам елементи села, що теж почали об'єднуватися під проводом „чорносотенного“ монархста, п'яниці - куркуля Г. Палія, спробували були учинити в Сорочинцях єврейський погром. Одного разу п'яна ватага зайшла до Менделя Слуцького в чайну, почала бешкетувати та вимагати від Слуцького повісити у чайній ікону „богоматері з дитьом“ і засвітити перед нею лямпадку. Слуцький негайно виконав вимоги, а тут ще підійшли тверезі люди, почали усовіщати п'яниць, і на цей раз погрому не було. Чули ми, що в Росії селянство об'єднується в селянську спілку. Якої саме форми набирає це об'єднання, ми не знали. Недосить знали також і про те, які вимоги ставить селянська спілка насамперед перед урядом і які взагалі. Нам треба було насамперед об'єднати бідноту, перевести страйк у Г. Палія, який потребував багато підвод для відправки на залізничну станцію закупленого ним збіжжя, перевести страйк у великому маєтку „Пологи“ та в маєтку поміщика Черниша. Це в першу чергу, а в другу взагалі відібрати у поміщиків землю. На цьому ґрунті ми організували селянську спілку. Так, на початку грудня, зібравшись на своєму звичайному місці, у кількості чоловіка 600—700, ми обговорили питання й ухвалили закласти спілку. Тут же ми відкрили запис до членів спілки і вибрали уповноважених. Сорочинці були розбиті на райони, і на кожний з них призначили одного або двох уповноважених. Райони були такі:

- 1) Толока і Сіненці — уповноважені Антоненко, Коверко.
- 2) Полив'янівка — Василь Покрова і Мусій Покрова.
- 3) Горбанівка — Федот Вільченко і Гарасим Муха.
- 4) Занетеча — Семен Сорока і Дав. Наконечний.
- 5) Затін — Павло Лісовий, Гаврил Доценко.
- 6) Замлиняшка — Меєр Марголін.
- 7) Низ і Лисицівка — Степан Юхно.

Уповноважені уявляли собою, як тепер кажуть, актив спілки. На них покладалось переводити постанови спілки в життя та загадувати членам свого району, коли йти на збори, й взагалі тримати зв'язок свого району з осередком спілки, а підчас страйків керувати членами свого району. На цих же уповноважених покладено було обов'язок збирати кошти до

фонду переведення страйків. Ще раніше на Оболоні записалося до селянської спілки щось чоловіка 300 — вносячи зараз же й гроші до страйкового фонду, копійок по 10 — 15, хто скільки міг. Добре пам'ятаю, як підійшов високий, блідий, сліпий старець Дола з поводирем, дівстав з кишені срібну грошину, подав уповноваженому й сказав: „На добре діло і я хочу дати“. Аж у серці похололо, аж увесь люд притих, а старець, записавшись до спілки та віддавши грошину, „дивлячись“ у гору, відійшов убік. На другий день актив намітив на голову спілки мене, а на секретаря Степана Юхна, на других загальних зборах нас затвердили. Виробили програму спілки, яка в основному полягала в такому:

- 1) Скасувати викупні платежі за селянські наділи.
- 2) Скасувати кругову поруку між селянами.
- 3) Добиватися широкої автономії шкіл та навчання українською мовою.
- 4) Свобода слова, зборів, спілок, страйків, преси.
- 5) Відокремити церкву від держави.
- 6) Недоторканість особи.
- 7) Скликати установчі збори.
- 8) Утворити відповідальне міністерство.
- 9) Застосувати прогресивні прибуткові податки.
- 10) Безкоштовно відібрати землі поміщицькі, удільні, манастирські та передати їх безземельним та малоземельним селянам.

Цю програму надіслали до часопису „Полтавщина“, але не знаю, чи була вона надрукована. Тоді ж спілка поставила собі завдання — заітувати населення не платити державних податків, не йти в салдати, і цим примусити уряд йти назустріч вимогам селянства й робітництва.

Першим відбувся страйк у Палія. Підводчики виїхали брати зерно з інбарів і, перше ніж насипати його в мішки, почали з Палієм переговори про підвищення ціни за перевозку з 3 до 5 коп. за пуд, згідно постанови селянської спілки. Палій не схотів і слухати про надвишку, ще почав лякати, що цих підводчиків більше ніколи не візьме і тим примусить їх і їхніх жінок та дітей померти з голоду. Сказав, щоб забиралися геть з очей, а сам метнувся в сусіднє село Ковалівку за підводами. На другий день приїхали нові підводчики, але сорочане розповіли їм, у чім справа, й чужі підводчики повернули додому, не схотівши й собі з Палієм балакати. Довелось 2 копійки набавити.

Не так гладко пройшли вимоги наймитів у маєтку Чорниша. Уповноважений спілки Ф. Вільченко, порадившись з декількома робітниками з маєтку Чорниша, вимагав у пана через приказчика збільшити поденну платню на 20 коп. на день, але пан не погодився і почав переводити у себе „сабо-

таж“, звелів виконувати тільки невідкладні роботи силами строкових робітників, а поденних не наймав. Це йому можна було робити, бо була осінь, і сезонних невідкладних робіт було мало. З тих саме причин та через недостатнє об'єднання наймитів не пощастило перевести страйк і в маєтку „Пологи“.

З цього невеликого досвіду переведення страйків нам стало ясно, що, поперше, треба втягти до спілки всіх наймитів околиць панських маєтків, подруге—об'єднати у спілку саму Сорочинську волость недосить, треба, принаймні, об'єднати весь Миргородський повіт. Тільки ми дійшли цієї думки, як ось Василь Покрова одержав від Наума Калюжного з Хомутця листа, що в ньому Калюжний пропонував скликати в Хомутцях повітовий з'їзд селянської спілки, вирішити питання об'єднання селянських спілок в повітову організацію. А нам цього тільки й треба.

На з'їзд від Сорочинської спілки поїхали Степан Юхно та я. З'їзд відбувся 11 грудня в залі Хомутецького волосного правління. На з'їзді були представники всіх найближчих до Хомутця сел і навіть декілька далеких — наприклад, Ковалівка. Представників було чоловіка 30 — 40 та місцевих селян прийшло чоловіка 200. Волосна зала була повна. Як по своїх переконаннях, так і за своєю партійною приналежністю були здебільша непартійні, але були й партійні — есдеки, есери, були навіть ще недосить виразні кадети. За такого складу представників з'їзд зрозуміло не міг ухвалити суто партійних постанов, особливо в частині аграрного питання, такого складного в той час питання. Про це питання і робив доповідь дуже авторитетний серед селян Н. Калюжний¹⁾. В питанні про організацію селян у спілку всі дійшли згоди, але не накреслили ні остаточних форм цих об'єднань, ні першочергових завдань для них²⁾. Недивлячись на недосить виразні постанови з'їзду,

¹⁾ Н. Калюжний тепер член КП(б)У.

²⁾ Від редакції. Як повідомляє тов. Н. Калюжний, згаданий тут селянський повітовий з'їзд, що він його скликав у селі Хомутці, ухвалив „програму“ для селянських спілок і обрав організаційний тимчасовий повітовий комітет, який мав скликати ширший повітовий з'їзд. На аграрне питання окремої резолюції не було ухвалено. Цей з'їзд мав завдання обговорити конкретні форми участі революційних селянських організацій в загально-революційному робітничому рухові, зокрема, форми допомоги робітничому загальному страйкові, що саме тоді в грудні починався. На з'їзді обговорювали різні форми оборони проти поліції та війська на випадок, як влада почне репресії проти революційного руху. Велике враження справив своїм виступом у дебатах на це питання делегат із Сорочинців — Юхно, який закликав до рішучої збройної боротьби проти царату. Козиленко до кінця з'їзду, в зв'язку з хворобою, не був. Ніяких кадетів на з'їзді не було.

у наших сорочинських представників, принаймні у мене, залишилося певне переконання, що ми об'єднаємося усім повітом і що на випадок якогось виступу нам допоможуть сусідні села.

Таке переконання лишилося й під час повстання в Сорочинцях, що почалося за тиждень після з'їзду. Щось на другий чи на третій день після з'їзду мені сказав Аврам Духовний (брат Гершка), що до Миргороду приїхав агітатор тов. Николай¹⁾ і що треба було б з ним познайомитись. Не довго думаючи, ми з А. Духовним знайшли підводу й махнули до Миргороду знайомитись з „Николаєм“.

Дійсно, у кравецькій майстерні Березовської ми познайомилися з Николаєм — хлопець років 19, міського типу, відряджений нібито чи Кременчуцькою чи Лубенською організацією РСДРП з конспіративних міркувань. Нам т. Николай про це не розказував, а ми його не допитували. Правду кажучи, Николай не зробив на мене враження досвідченого революціонера, але я, маючи на увазі, що для Сорочинців не пошкодить ще одна, хоч і невелика революційна сила, запросив його на сорочинський мітинг.

Тимчасом у Сорочинцях клекотіло, як у казані. Частина селян, більш темпераментна і менше здатна до організованої дії, не могла чекати об'єднаних масових виступів і вирішила діяти негайно.

На початку грудня то одної, то другої ночі падали панські маєтки у Чорниша, у Данилевського, палили скирди сіна, соломи. Говорили про „страйк“, при чому страйк селянство розуміло, як погром поміщиків. З цього видно було, що треба ще прикласти зусиль, щоб притягти селянство до спілки, бо інакше селяни розпорозяться на окремі стихійні виступи. 16 грудня приїхав до Сорочинців т. Николай, і ввечері, уже не на Оболоні, а в залі волосного правління, зібрався мітинг. На цьому мітингу було найменше 1000 чоловіка, була повнісінька зала, та ще й на дворі багато лишилося людей, які слухали промову тов. Николая крізь розчинені двері й вікна. Гостра промова т. Николая проти

---

¹⁾ Від редакції. За відомостями т. Калюжного, промовець Николай — Микола Піжов, тоді член РСДРП, якого Кременчуцька організація відрядила на революційну роботу на Миргородщину в грудні 1905 року, коли там вже почалися репресії проти селянського руху. Тепер непартійний. Автор книжки „Крестьянская республика“ й інших збірників спогадів. Роля „оратора Николая“ була в сорочинських подіях дуже великою й автор її даремно зменшує.

царя й поміщиків зробила велике вражіння на селян. Та й взагалі сорочинська біднота настільки була революціонізована за останні місяці, що готова була на всякі виступи проти уряду. Того ж вечора після мітингу т. Николай з Сорочинець виїхав до с. Устивиці, де революційну роботу провадив т. Дорочинський¹⁾.

Реакція з кожним днем посилювалася і сорочинські агенти царського уряду зараз же дали привід до виступу селян — арештували Грицька Безвіконного²⁾, мешканця Сорочинець, якого відрядив голова нашої спілки до с. Ковалівки на мітинг, щоб прилучити ковалівчан до революційного руху. Вночі проти 18 грудня Безвіконного заарештовано, а на ранок 18 грудня уже всі знали про цей арешт. Був базарний день, і сила народу зібралася біля воріт Безвіконного, що жив на базарній площі. Дружина Безвіконного, плачучи, розповіла про арешт чоловіка, а селяни, обступивши її навколо, аж ревли проти влади, що так швидко забула про „даровану“ царем волю слова, недоторканість особи без суда і т. ін.

Вийшов і я ранком на базар, бачу біля моєї книгарні - клубу теж збирається народ. Розпитався, в чім справа, кажуть — заарештовано Безвіконного, що будемо робити? Не знаю, чи я, чи хто інший, подав думку йти до станового пристава з'ясувати, за що заарештовано Безвіконного, власне, не з'ясувати, а швидше протестувати проти арешту. Не встигли вирішити, як саме будемо протестувати, як гурт людей чоловік з 500 вже рушив до канцелярії пристава, що була тут же коло базару. Зупинившись на хвилину коло воріт канцелярії, вибрали уповноважених для переговорів з приставом. Вибрали, розуміється, не додержуючись правил голосування, а крикнули з товпи: — Хай ідуть Козиленко, Герасим Муха (ще трьох чоловік не пригадую) та й побалакають.

Увійшло нас до канцелярії чоловіка з 5. Пристав помітно злякався, бо у вікно побачив, що, крім нас п'яти чоловіка, у приставській двір суне народ лавою й оточує колом його квартиру. А коли пристав злякався, то ми, навпаки, посмілишали і, не скидаючи шапок, почали допитувати пристава, за що арештували Безвіконного. Пристав зблід і тремтячим голосом казав, що він не знає, що він одержав від справника

¹⁾ За відомостями т. Калюжного, Дорочинський, більшовик, трагічно загинув підчас контрреволюційного петлюрівського повстання в м. Миргороді, де він працював у ЧК.

²⁾ Від редакції. За відомостями т. Калюжного Грицько Безвіконний, був адвокатом й цілком випадково опинився в центрі подій. До революційних партій не належав, активної ролі в селянському рухові не відігравав, дещо допомагав „Селянській спілці“.

розпорядження заарештувати Безвіконного і він заарештував. Тоді ми, уповноважені, запропонували пристапу дати таке пояснення народу, і він вийшов з канцелярії на ганок. Тільки він вийшов, як з гуртку закричали:

„Злодії! Людей крадете вночі! Давай нам назад Безвіконного“!

Пристав перелякано белькотав, що він нічого не знає, що хай уповноважені від нас балакають телефоном з справником і у нього довідаються про причину арешту. Вернулися ми до канцелярії і давай дзвонити до справника в Миргород.

Замість справника до телефону підійшов його помічник Барабаш і одразу ж почав було говорити щось подібне до:

„Как вы смеете. Я вас“ і т. ін...

Але коли я йому сказав, що у дворі пристава й на вулиці чекають на його пояснення більше 1000 чол. селян (на той час їх не менше й було), він одразу ж збавив тону і почав прохати нас, уповноважених, вплинути на народ, щоб пристапу нічого не заподіяли.

Поговоривши між собою, ми обіцяли, що пристапу нічого не буде, при умові, що Безвіконного зараз же звільнять із в'язниці. Барабаш сказав, що звільнення не від нього залежить, що Безвіконного заарештовано з наказу губернатора, але він, Барабаш, дає нам слово, що буде прохати губернатора негайно звільнити Безвіконного. Чи дійсно Безвіконного заарештовано було з наказу губернатора, чи Барабаш хотів виграти час для того, щоб порадитись зі своїми начальством, що йому далі робити, ми не знали, але, порадившись між собою, вирішили дати згоду Барабашеві ждати наслідків його переговорів з губернатором, а щоб губернатор не затягав справу на довгий час, сказали Барабашеві, що чекаємо відповіді від губернатора не далі, як до двох годин дня, і коли до того часу не буде відповіді або відповідь буде незадовільна, то за наслідки не ручимося.

Закінчивши переговори з Барабашем, ми вийшли з канцелярії пристава на улицу. За нами вийшли й усі люди, що стояли у дворі пристава. Не відходячи від двору пристава, зробили нараду за участю всіх селян. Після доповіді уповноважених про те, що чекатимемо на губернаторову відповідь до двох годин дня, з їхньої таки пропозиції вирішили, що коли там та відповідь від губернатора буде і яка вона буде, тимчасом треба взяти пристава під домашній арешт, а стражників негайно розігнати, щоб через годину в Сорочинцях не було й духу їхнього. Ожочих виконати ту й другу постанови знайшлося чимало — біля приставого приміщення залишилося

на варті чоловіка з 30 та чоловіка 50 пішло розганяти стражників.

Отаким мало ґрунт і так почалося повстання сорочинських селян, що стало відомо як „Сорочинська трагедія“. Далі події розгорталися за участю декількох тисяч людей. „Героя“ в Сорочинському повстанні не було, а коли й був, то цей герой оті 53% бідноти, що склали собою основну масу повстанців.

II

Вранці 18 грудня я довідався, що вночі заарештували Безвіконного. Я побіг на базар. Там була вже сила народу.

Микита Козиленко розповідав народові, як заарештували Безвіконного, і цитав, що робити далі. Хтось з натовпу крикнув: «треба заарештувати станового, бо інакше він нас усіх по одному заарештує».

Вирішили йти до станового. Натовп поступово збільшувався.

Саме в цей час до Сорочинців приїхав промовець Ніколай. Задзвонили в дзвони. Селяни побігли всіма вулицями на базар. Коли зібралося їх уже чимало, на бочці з'явився промовець і почав говорити.

Селяни, що зібралися, вимагали заарештувати пристава. Промовець Ніколай запропонував селянам обрати трьох уповноважених. Обрали мене, Герасима Муху та Микиту Козиленка. Голосуючи, всі як один підносили за нас руки.

Після того, як обрали уповноважених, Ніколай сказав мені: «Збери собі загің, піди з ним до станового, заарештуйте його й одведіть до холодної».

Я тут таки набрав 15 чоловіка й вийшов разом з ними із натовпу. По дорозі до нас приєднувалися поодинокі селяни. Коли ми підходили до канцелярії пристава, загің мій на цей час значно збільшився.

Я залишив людей біля ганку, а сам пішов до канцелярії пристава.

— Ти заарештований. Одягайся й іди зі мною, — сказав я приставу. Він мовчки одягся, віддав мені шаблю і вийшов зі мною на двір.

Побачивши пристава, люди закричали:

— Ану, тягніть його до холодної!

Ми пішли на базар, де ще стояв на бочці промовець Ніколай і продовжував говорити.

— Ми привели станового, що з ним робити? — питаю я промовця.

— Одведіть його до волости й замкніть до холодної!— відповів Ніколай.

В цей час з'явився біля трибуни піп Греченко. Він підніс в одній руці високо хрест над своєю головою й, звертаючись до народу, голосно сказав:

— Панове, що ви робите? У станового ж діти.

— А хіба у Безвіконного немає дітей? Тобі шкода дітей станового, а дітей Безвіконного не шкода? — запитав я попа. Піп нічого не відповів і швидко втік.

Після цього я із своїм загonom повів пристава до волости. Ми його заперли в бібліотечній кімнаті й поставили біля дверей свою варту.

Після цього я разом з Гнатом Мухом повернувся на базар. Натовп ішов зачиняти другу монополку (одну вже зачинили). Я приєднався до натовпу й пішов разом з ним. Коли ми підійшли до будинку попа Петровського, хтось крикнув:

— Тут живе той піп, що читав книжки проти народу. Давайте його сюди.

Промовець Ніколай запропонував судити попа народнім судом. Попа знайшли за пічкою й вивели на ганок. Почали судити попа. Після цього стражникам запропонували виїхати з Сорочинця.

Пізно увечері зібралися народні уповноважені й промовець Ніколай. Він запропонував нам утворити свою народню революційну владу. Ми погодилися й утворили народньо - революційний комітет. До нього увійшли: промовець Ніколай, Герасим Муха, Микита Козиленко, двоє братів Турбаб¹⁾ та я.

На вулицях та на майдані люди мерзли, готові зустріти козаків. Хтось швидко підійшов до мене й спитав:

— Де промовець Ніколай та Микита Козиленко? Передайте їм, що їдуть козаки!

Пізніше я довідався, що це був поміщик Клавдій Олександрович Козиненко²⁾. Я розшукав Ніколая та Козиленка й розповів їм про козаків.

— Що робитимемо?— запитав я товаришів.

— Чи багато людей?— спитав Козиленко.

— Багато розійшлося тому, що страшенна хуга,— відповів я.

Промовець Ніколай сказав:

— Задзвоніть у церковний дзвін, тоді побачимо, скільки зійдеться людей.

Послали дзвонити в дзвін.

¹⁾ Присутність братів Турбаб та й їхні вибори до комітету мали випадковий характер. Вони нічим себя не виявляли після виборів. Брати Турбаби були учнями ремісної та фельдшерської шкіл.

²⁾ Козиненко К. О. — ліберальний дрібний поміщик.

Я пішов до волости, де побачив одного верхівця з нашої розвідки. Він повідомив, що козаки заїхали до економії поміщика Чорниша й, очевидно, там ночуватимуть, бо в полі велика хуга. Про цю звістку швидко довідалося все село. Промовець Ніколай продовжував агітувати селян за рішучі дії проти царського уряду.

Коли вже зовсім розвиднилося, на коні приїхав розвідник Пилип Гусаренко й крикнув:

— Козаки їдуть!

Повернувшись до волости, я зустрівся з Герасимом Мухом. Ми вирішили перш за все розпустити учительську семінарію та ремісну школу.

Незабаром з'явилися перед волостю козаки. Ми почали розмову з козаками та Барабашем. В цей час з волости вийшли Герасим Муха, Покрова Мойсей та Максим Шелест. Вони сказали Барабашу, що наїд не пустить козаків до ганку, а сам Барабаш може зайти до волости. Кілька чоловіка взяли під руки Барабаша й провели його до волости (він був дуже гладкий). Барабаш подивився на заарештованих пристава та урядника, поговорив з ними, показав телеграму від полтавського губернатора про арешт Безвіконного й вийшов з волости.

Вийшовши з волости й пройшовши через натовп, Барабаш знову сів у свої санки. Він звернувся до народу з такими словами: «Погано, панове! свого начальника ви зустрічаєте з дрюками»¹⁾.

Після цього Барабаш поїхав. За ним повернули й козаки.

Недалеко від села козаки зупинилися, зійшли з коней, підійшли до барабашевих санок і почали випивати.

— Що воно буде, вони так не поїдуть, — говорили ми між собою. В цей час засурмив сурмач. Козаки сіли на коней, повертаючись до села.

Частина козаків на чолі з Барабашем та полковником Бородіним прискакали на майдан від Успенської церкви й зупинилися проти волосного ганку, сажнів за 30 — 40 від нього.

Друга (менша) група козаків поволі просувалася до тієї вузької вулички, на якій вперше з'явився весь загін.

Барабашеві санки виїхали попереду козаків. Барабаш швидко встав із санок і крикнув: «Розійдіться!».

¹⁾ Від редакції. Другий учасник сорочинського повстання Г. Муха в своїх спогадах цей момент описує так: „Натовп захвилювався. Почулися вигуки: „А що робитимеш з нами? „стрілятимеш?“ На ці вигуки Барабаш відповів, що він не стрілятиме.

Тоді хтось із натовпу крикнув: — „Клянїться, що ви клопотатимете за Безвіконного. Коли його відпустять, тоді й ми відпустимо ставного пристава та урядника!“ Барабаш обіцяв“.

Полковник Бородін слідом за цим також крикнув:
— Стрільтиму!

Засурмив сурмач. Почулися поодинокі постріли, два-три. Потім пролунав випал. Одні з присутніх кинулися на Барабаша, а інші погнали козаків. Спершу козаки тікали, відстрілюючись на бігу. Потім повернули коней назад, атакуючи нас. Ми не витримали й побігли хто куди. Багато товаришів тоді попадало на сніг від козацьких куль.

Почулися постріли і з вузької вулиці, де проїздила тоді друга група козаків. Селяни, що стояли на цій вулиці й перетинали козакам шлях до волости, теж почали тікати.

Я добіг до волости й, почувши з боку постріли, перестрибнув через тин. Багато людей бігло за мною через городи та садки. Серед них були промовець Ніколай, Грицько Сколацький, Цимбалістський, Андрій Ручка та інші. Я забіг в одну хату. В ній вже було чоловіка з десять. Пізно увечері я повернувся додому.

На другий день приїхав Філонов з карним загоном. Я не виходив із своєї хати. Вночі того ж дня почув я галас надворі. Не встиг устати з ліжка, як двері впали під натиском козаків. Козаки вдерлися до хати й зразу ж збили мене з ніг нагаями та прикладами. Били довго, до крові. Потім накинули на мене кожух, допомогли надіти чоботи й витягли мене з хати. Надворі взяли мене за рукава кожуха й потягли черевом по снігу до волости. Притягли до волости, а потім посадили мене до холодної. Там вже були Герасим Муха та Авраам Готліб. Їх було також дуже побито. Готліб аж почорнів від побоїв. Незабаром до нас привели Павла Коцару та Семена Сороку. Їх впустив до холодної староста Цовзик.

На другий день нас вивели на майдан, де, з наказу Філонова, навколішках стояв нарід. Тут таки, оточивши нарід, стояли козаки із шаблями наголо. Багатьох товаришів знову били¹⁾.

¹⁾ Від редакції. Оскільки в спогадах т. Вільченка майже немає опису подій на майдані підчас приїзду Філонова, ми наводимо тут витяг із спогадів Г. Мухи.

„На другий день, коли селяни стояли навколішках на майдані, оточені козаками з шаблями наголо, Філонов наказав вивести з холодної „заводців“.

Коли нас вивели на майдан, Філонов закричав нам:

— Становтесь навколішки, розбійники!

Філонов підійшов до мене, ударив кулаком в ліву щоку й закричав: „Ти забив Барабаша?“

Від нічних побоїв обличчя моє було в крові й Філонов, ударивши мене в обличчя кулаком у рукавиці, замазав її у кров. Побачивши це, він перестав бити мене кулаком й почав чоботом бити мене в груди, Ударивши двічі ногою, він закричав:

— Переб'ю, переріжу всіх бунтівників,

За добу нас вісім чоловіка погнали на Уствицю, а звідти до полтавської в'язниці.

Я просидів до суду 1 рік 9 місяців. Судова палата засудила мене на $1\frac{1}{2}$ роки ув'язнення.

В цей час із натовпу один селянин крикнув, що навколішках стоїть георгіївський кавалер. Філонов викликав його на ганок волости й наказав там стояти йому на ногах.

Після цього він звернувся до одного з козачих офіцерів:

— Давайте десять бійців.

До нас підійшло десять козаків. Козаки спершу взяли мене, поклали на сніг обличчям униз. Два козаки стали чобітьми на мої руки, двоє на ноги. Решта почали з двох боків бити мене нагаями. Били скільки хотіли. Спершу я відчував такий біль, ніби мене обклали розпеченим залізом. Потім я знепритомнів.

Коли мене перестали бити, я трохи отямився. В цей час Філонов та козаки накинулися на Василя Володимировича Покрову й почали його катувати. Трохи пізніше козака варта привела на майдан студента Віктора Романовського. Філонов наказав бити його закличавши:

— Ось я покажу, як бити студентів!

Після катувань усіх побитих повели до холодної.

Філонов наказав нікого не пускати до нас і не давати нам їсти. 23 грудня вранці нас вивели з холодної й погнали пішки в напрямі на ст. Гоголеве“.

ІІІ. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

д. ф.

ДО ПРОКЛЯМАЦІЙ С.-Д., БІЛЬШОВИЦЬКИХ ТА ОБ'ЄДНАНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Серед проклямацій, вмічених нижче, перші дві стосуються боротьби за більшовизм на Україні за першого періоду революції 1905 р. (до першої половини 1905 р.), решта — питання про збройне повстання періоду найбільшого зростання революції 1905 року (кінця 1905 р.).

1. Перші дві проклямації, проклямації більшовицькі, стосуються безпосередньо боротьби за ІІІ з'їзд партії. Особливо цікава перша — «Письмо рабочих Брянского завода ІІІ с'їзду РСДРП». Тут в простих, дуже стислих, але яскравих реченнях поставлено й розв'язано в основному в більшовицькому дусі дві проблеми: питання про ставлення до буржуазії та організаційне питання. І в тому і в другому питанні «Письмо» гостро виступає проти меншовицького опортунізму.

Він (лист) б'є «в корінь» по меншовицькому побоюванню «отпугнуть» буржуазію, побоюванню, що проходить чорвоною ниткою через всю історію меншовизму, починаючи від економізму й яке є один з головних його мотивів. «Письмо» вимагає не боятися, що «ми можемо налякати буржуазію». «Письмо» висуває, по суті, принцип демократичного централізму в організації партії, виступає за «§ 1 лєнінового статуту» й вимагає «мартовскую формулировку закупорить в гроб». Лист заперечує проти «поступок опортунізму лише для того, щоб склеїти одну партію», виступаючи, отже, проти безпринципної єдності, за єдність на принциповій основі боротьби проти опортунізму; проти збірної партії, за єдину монолітну централізовану («§ 1 лєнінового статуту»!) партію; проти меншовизму та троцькізму, за більшовизм. Цей лист робітників Брянського заводу написано 1905 року, він влучає не в бров, а в око правим та «лівим» опортуністам 1923 — 1931 р.р.

Другу проклямацію Харківської більшовицької організації «Вперед», переіменованої після ІІІ з'їзду в Харківський комітет РСДРП, випущено вже в наслідок боротьби за переведення в життя постанов ІІІ з'їзду. Вона виступає проти дезорганізаторської розкольніцької роботи меншовиків. Як і перша, вона характеризує зростання впливу та сили більшовизму в

промислових районах України (Катеринослав, Харків). Непохитність та сталість більшовиків, «твердокаменність» та непримиренна ворожнеча опортунізму — ось що характерно для обох цих проклямацій, що відбивають більшовизм у революції 1905 року й ще раз, якщо рівняти з теперішнім, показують, що ці свої відмінні риси більшовизм проніс через усю свою історію, історію боротьби на два фронти з правим та «лівим» опортунізмом та примиренством до них.

2. Проклямації, вміщені в другому розділі, стосуються до боротьби за збройне повстання і в зв'язку з цим за армію.

Проклямації, присвячені останньому питанню, відбивають, з одного боку, «стан» армії за революції 1905 року й з другого — хибі боротьби за армію 1905 року. Низка проклямацій, як наприклад, Одеського обласного комітету та його воєнки: «Исполнительный Комитет СРД...» «Солдатские известия № 1» та інші, інформують про «салдатські та матроські заклоти в різних частинах імперії та про їхні вимоги, здебільшости «економічні», побутові, рідше суто політичні.

В листовці одеської воєнки «Как солдатам борются за свободу» прямо вказано на вагання армії, які відбивали нездатність її 1905 року до рішучої боротьби проти самодержавства. Ці проклямації носять здебільшости ніби пасивний характер інформаційних збуджуючих листків. В інших «армійських» проклямаціях просто ставиться питання про боротьбу за завоювання армії на бік революції. Проте, тут вже видно недостатню рішучість, іноді просто опортунізм і з другого боку недостатнє вміння соціаль - демократичних організацій цього періоду (кінця 1905 р.), цебто здебільшости об'єднаних, бортися за армію. Це виявляється в безпредметовості та відсутності конкретності в листовках. Але найяскравіше це відбилося в побоюванні активної боротьби за армію, в побоюванні подолати вагання армії шляхом рішучих наступальних дій. Так, в листовці «Кю всем рабочим г. Харькова» (17/XI 1905 р.) «Федеративный совет обоих харьковских комитетов РСДРП» закликає: «У військо стріляти лише при нападі, самим не нападати», цебто проповідь «пасивності»! Чудовий матеріал для ленінських «Уроков московского восстания»!

«Не пасивність повинні проповідувати ми, — писав Ленін в цій статті, — не просто «очікування» того, коли «перейде» військо — ні, ми повинні дзвонити у всі дзвони про потребу сміливо наступати й нападати із зброєю в руках... і найенергійніше боротися за військо, що вагається»¹⁾.

¹⁾ Ленін, т. VII, ч. 2, стор. 51, вид. 1-е.

Цікаве гасло братання армії з її тодішнім «ворогом» — революційним народом, що його висунула катеринославська воєнка (листовка «К гражданам!»).

Надзвичайно цікаві й інші проклямації, спеціально присвячені підготовці *збройного повстання*, сповнені гарячим закликом до нього. Проклямація катеринославських, очевидно, більшовиків «Близок час!» просто заявляє, що «переможним збройним повстанням візьме пригнічений нарід собі своє». Проте, і тут в проклямаціях об'єднаних комітетів виявилася ця риса опортунізму, бездіяльності, пасивності в справі повстання. Ми наводили вище вказівку Харківської федеративної ради не наступати першими на військо, а значить терпляче чекати наступу й позбавити себе, в такий спосіб, ініціативи тощо. Той саме, по суті, заклик ми знаходимо у й відозві «Комитета объединенных с.-д. организаций г. Николаева». «Брати селяни!»: «Будьмо ж, — читаємо ми в відозві, — готові оружно боронити себе від нападу царських слуг: поліції, розбишак - раклів та козаків, коли вони встануть на нас...» Основне завдання — за цією відозвою — це «... із зброєю в руках боронити ту волю... яку він (цебто цар) обіцяв маніфестом 17 жовтня...» цебто цілком одверто й просто пропонується тактику очікування, тактику оборони, а не наступу.

Мен - кий вплив, вимога пасивного озброєння (та й то як «поступка» натискові мас), по суті побоювання повстання, тут виявляється досить яскраво. Саме про цю «принципову» тактику оборони Ленін писав: «Оборона є смерть збройного повстання», і, посилаючись на Маркса, зазначав, що в повстанні, безсумнівно, потрібний «завзято - сміливий, безповоротно - рішучий наступ» ¹⁾.

* * *

В листовках, присвячених збройному повстанню, між іншим, викрито царський мааневр з маніфестом 17 жовтня 1905 року («жалкая приманка», «красивая погремушка»), наприклад, «К рабочим и крестьянам» — Одеського комітету.

В цій таки листовці з «деякою невідповідністю» з меншовицькою концепцією, «предвидением» та оцінкою революції 1905 року вже 1905 року заявлялося про зрадництво то контрреволюційність буржуазії та про її порозуміння з царатом.

«Самодержавство та буржуазія помирилися. Самодержавство віддало частину своєї влади буржуазії, буржуазія зрадила нарід, зрадила свободу... І в наслідок: «Свобода буржуазії — нагаї робітникам; права й влада поміщикам — різки та поневолення селянам...»

¹⁾ Ленін, 1 - с вид., т. VII, ч. 2, стор. 51.

В листівці «Близок час», надрукованій в друкарні Катеринославського комітету більшості РСДРП в зв'язку з війною з Японією, виставлено вимогу, щоб мир підписав «сам нарід» — поваливши попередньо самодержавство та взявши в свої руки владу. В низці листовок Одеського комітету («К робочим и крестьянам»), Харківської федеративної ради («Ко всем гра, жданам») до певної міри висловлено думку про боротьбу пролетаріату за буржуазно-демократичну революцію 1905 р., як за потрібний етап в боротьбі за соціалізм.

Серед цих листовок вирізняється листівка Миколаївського комітету об'єднаних с.- д. організацій (XII 1905 р.) до селян («Брати селяни!»). Листівку цю написано українською мовою (правда, досить примітивним стилем) — своєрідний відбиток в практиці соціаль-демократичної роботи національної проблеми, що стала перед революцією 1905 року на Україні. Крізь оборончі тактики в питанні про повстання (див. вище), в листівці своєрідно «подано» проблему взаємин пролетаріату та селянства; в листівці немає пролетаріату — гегемона, керівника; пролетаріат та його боротьбу наведено лише як приклади, гідні наслідування. Треба відзначити, між іншим, що про ці проблеми листівки, що їх друкуємо нижче, взагалі майже не говорять.

Впадає в око різниця між катеринославськими листівками, очевидно, більшовицькими (особливо «Близок час»), а також почасти одеськими, з одного боку, та харківськими й миколаївською (об'єднані комітети) — з другого. Останні мають на собі, як ми бачили вище, яскраві сліди компромісу та опортунізму меньшевиків (минається питання про буржуазію, підкреслено проповідь пасивної, очікувальної оборонницької тактики у збройній боротьбі тощо).

Проте, всі ці листівки являють значний інтерес, характеризуючи ставлення партійних організацій 1905 року до питання про збройне повстання та про боротьбу за армію.

---

3 ПРОКЛЯМАЦІЙ 1905 Р. БІЛЬШОВИЦЬКИХ ТА ОБ'ЄДНАНИХ С.-Д. ОРГАНІЗАЦІЙ

I

ПИСЬМО РАБОЧИХ БРЯНСКОГО ЗАВОДА, III С'ЕЗДУ РСДРП

Мы, члены кружка рабочих Брянского завода [присутствуем]¹⁾ III-й очередной С. Р. С.-Д. Р. П., который один только прекратит существующие неурядицы в партии и восстановит единство партии, столь необходимое в настоящее революционное время для борьбы со злейшим врагом рабочего класса — самодержавием и капиталистами.

Мы просим С. выразить определенно, как должна наша партия относиться к либералам, когда и как поддерживать их и идти с ними рука об руку? Мы думаем, что мы пойдем с ними рука об руку, когда будем сражаться и проливать кровь рядом в одних рядах, на баррикадах. При соглашениях же с либералами несколько не уменьшать наших требований, не боясь, что мы можем навести на буржуазию страх, тем более, что либералов не надуешь. Мы читали «Искру», слышали речь члена Екат. к - та меньшинства т. Л. и находим, что они, по вопросу об отношении к либералам, затемняют сознание пролетариата и этим наносят великий вред партии; т. обр. наша партия губит себя, подрывая в массах доверие к себе.

Мы просим С. провести § 1 устава Ленина, а мартовскую формулировку закупорить в гроб.

Мы считаем нужным установить, если С. найдет возможным, чтобы центральные кружки выбирали членов в районные собрания, а районы выбирали членов в К - ты, также чтобы на последующие с'езды партии выбирали представителя районы и к - ты сообща.

Просим С. установить так, чтобы была возможность всем членам партии знакомиться со всей партийной жизнью и со всеми направлениями в партии. Мы думаем, что С. не делает уступок оппортунизму из - за того только, чтобы склеить одну партию. Мы приглашаем всех виновников раскола присоединиться к решениям партии, воля которой выражается С.

Товарищи рабочие, мы страстно зовем вас дружно идти под знаменем Р. С. -Д. Р. П. на борьбу с правительством и капиталистами.

Да здравствует Р. С.-Д. Р. П! Да здравствует революция!
Да здравствует социализм!

РОССИЙСКАЯ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ •

¹⁾ III очередной с'езд российской социал-демократической рабочей партии 1905 г. Полн. текст протоколов. Москва 1924 г., стр. 50 - 51.

²⁾ Слово пропущено. Ред.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ОБЪЯВЛЕНИЕ О ХАРЬКОВСКОМ КОМИТЕТЕ ОБЪЕДИНЕННОЙ РОССИЙСКОЙ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РАБОЧЕЙ ПАРТИИ¹⁾

Товарищи!

Вам известно, что в нашей партии существует раскол между так называемым «большинством» и «меньшинством». Желая достигнуть примирения и объединения обеих частей партии, «большевики» созвали общепартийный с'езд, но «меньшевики» отказались даже явиться на этот с'езд, и таким образом примирение не произошло. С'езд однако состоялся, так как на нем была представлена большая часть партийных организаций. На с'езде был сделан новый шаг к примирению, именно было принято постановление, что, несмотря на разногласие между «большинством» и «меньшинством», меньшевистские комитеты могут участвовать в общей партийной организации, при чем им была обеспечена полная свобода проводить и отстаивать свои взгляды.

Единственным условием их участия в общей партийной организации было поставлено, чтобы они признавали центральные учреждения партии, так как без этого не было бы никакого единства в партии. «Меньшевики», в том числе Харьковский комитет, отказались принять это условие и не вошли в состав объединенной российской социал-демократической рабочей партии. Поэтому центральный комитет партии счел необходимым предоставить права комитета Харьковской группе «Вперед», которая отныне будет называться «Харьковским Комитетом партии».

Центральным органом партии вместо «Искры», III с'ездом признан «Пролетарий».

Харьковский Комитет объединенной Российской Социал-Демократической Рабочей Партии (бывшая организация «Вперед»).

Харьков, 4 августа 1905 г.

---

¹⁾ Первотвір друковано мімеографом на $\frac{1}{4}$ аркуша. Текст 20 см × 18 см. має червонокольоровий відбиток печатки: „Российская социал-демократическая рабочая партия. Харьковский Комитет. Пролетарий“.

II

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ*Пролетарии всех стран, соединитесь!*К НОВОБРАНЦАМ!¹⁾

Новобранцы! Вас призвали на солдатскую службу! Вас оторвали от близких и друзей и пошлют далеко от родного дома. Вас запрут в душные казармы, будут морить голодом и бездельем, будут мучить ученьями и маневрами, чтобы убить в ваших головах мысль о свободе, чтобы сделать из вас бездушных рабов, покорных приказу начальства. Когда народ подыметя на борьбу за свободу и лучшую жизнь, — вас пошлют стрелять в народ. Когда рабочие забастуют и восстанут против своих врагов — фабрикантов, вас пошлют стрелять в рабочих. Когда крестьяне подымятся против своих врагов — помещиков вас пошлют стрелять в крестьян. Вы нужны врагам народа — чиновникам с царем во главе, помещикам и фабрикантам, — чтобы держать народ в нищете и рабстве, в покорности и безмолвии.

Товарищи новобранцы! Вы сами — рабочие и крестьяне, вы сами — дети народа; вас грабили и грабят помещики и фабриканты, вас — по приказу царя — расстреливали, когда вы требовали свободы и лучшей жизни. И теперь ваши враги дают вам в руки ружья, чтобы вы стреляли в своих братьев и отцов, своих сестер и матерей.

Запомните это хорошо, товарищи! Не забывайте, товарищи что вы — наши братья везде, куда бы вас не послали. Не забывайте, что царское самодержавие — враг народа и ваш враг! Не забывайте, что помещики и фабриканты — враги народа и ваши враги! Не забывайте, что народ не может больше жить без свободы, что свобода ему нужна, как птице воздух, как рыбе вода!

Прощайте, товарищи! Вот вам наше последнее, прощальное слово: когда рабочие восстанут против своих врагов — фабрикантов, отказывайтесь стрелять и переходите* на сторону рабочих. Когда крестьяне подымятся на своих врагов — помещиков, отказывайтесь стрелять и переходите на сторону крестьян. Когда весь народ — рабочие и крестьяне — восстанет

¹⁾ Первотвір друковано в друкарні. Текст з обох сторін: 1 - а сторінка 15 см. × 9 см., 2 - а -- 10 см. × 10 см. Має відбиток овальної печатки з малюнком тиснення рук та текстом: „Росс. соц.-дем. рабоч. парт. Одесск. комит.“

против заклятых своих врагов — царя и чиновников — и пойдет в бой за свободу, отказывайтесь стрелять в народ, переходите на сторону народа. Вместе с народом против его врагов! И пусть тогда, товарищи, ваши ружья обратятся против тех, кто их дал вам!

Скоро, скоро, товарищи, вспыхнет всенародное восстание, и тогда мы встретимся с вами снова, — но не врагами, а братьями, — и дружно воскликнем:

Да здравствует народная свобода!

Долой царское самодержавие!

Не стреляйте в народ!

ОДЕССК: КОМ. РОС. СОЦ.-ДЕМ. РАБОЧЕЙ ПАРТИИ

Окт. 1905 г. Тип. Одесск. Ком. 15000 шт.

* * *

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь

БЛИЗОК ЧАС!..¹⁾

Разгром балтийской эскадры венчает позор царского самодержавия. Последняя ставка кровавой бойни проиграна. Последние жертвы бессмысленной кампании, обошедшейся народу в несколько сот миллионов кровью и потом облитых рублей, унесшей в могилу сотни тысяч молодых жизней, перекалечившей, обездолившей, разорившей русский народ, нашли себе приют в холодных волнах Японского моря.

Мир праху вашему, сыны русского народа. Смерть всем палачам его!

Долго стонал под игом вашего самовластия русский народ, долго безропотно сгибал он шею под ярмом вашего управления. Но прошли те времена и народ разгибает свою согнутую спину. Пора подвести итог вашим преступлениям, и народ сделает это сам, не позволив одурачить себя ни вам, царские прихвостни, ни вам, либеральные крохоборы. Победоносным вооруженным восстанием возьмет угнетенный народ себе свое. Революция

¹⁾ Перевод друкано в друкарні, текст з однієї сторони, розмір 33 см. X 18 см. Має червоний відбиток круглої печатки: „Российск. социал - демократич. рабочей партии Екатеринбургский комитет большинства“.

произнесет свой приговор над вами! Она взвесит все ваши преступления и издевательства! А их много, ох, как много! Рабочие в городах и деревнях вспомнят вам, что, когда они выступали на борьбу с капиталистами за улучшение своей жизни и устраивали стачку, вы насыпали на них своих вышколенных псов, жандармерию и полицию. За каждое собрание, где сходились рабочие потолковать о своих нуждах, за каждое свободно сказанное слово, за желание устроить союз для борьбы с хозяевами, вы гноили их по тюрьмам, рубили шашками, расстреливали, разгоняли казацкими нагайками. Желая сохранить свое господство, вы затемняли их сознание, подсылая к ним сладко дѣвшую ехидну — Зубатова. В слепой ярости на просыпавшееся классовое пролетарское сознание вы не останавливались ни перед чем: вы разлучали отца с сыном, мужа с женой, вы натравливали сестру на брата, [вы] избивали младенцев! Рабочие вспомнят вам все ваши кровавые расправы! В их сердцах еще жива боль по убитым товарищам в Златоусте, Ростове, Баку, Одессе, Николаеве, Петербурге...

Да! Нет теперь того города, где бы не запечатали вы свои подвиги рабочей кровью, нет того места, где бы тлеющие кости товарищей не требовали отмщения. Горы трупов, разгромление народа — вот плоды вашего управления! И рабочие скажут вам: верно, нам как хлеб, как вода нужны те свободы, за которые боролись павшие борцы за рабочее дело — честь им и слава! Нам необходимы в интересе нашей дальнейшей борьбы с капиталистами свобода слова, печати, собраний, союзов и стачек, неприкосновенность личности и жилища, нам необходимы: 8-ми-часовой рабочий день, государственное страхование на случай смерти или безработицы, нам нужно и многое другое. Нам необходимы народное управление, демократическая республика. Не вы дадите нам все это — мы сами с боя возьмем свое. *Смерть вам!*

Вспомнят вам и крестьяне, как царь отобрал при освобождении лучшие земли и отдал их помещикам, устроив второе крепостное право; как повышали вы с каждым годом подати и налоги, не останавливаясь перед сдиранием шкуры с живого. Вспомнят они вам, как насильно держали вы их в темноте, устраивая разные церковные школы, где рабочих только морили голодом, пытаясь из них создать темных «верноподданных», будущих солдат; как секли вы розгами сорокалетних отцов перед малыми детьми; как ваши земские начальники сажали мужика в холодную за то, что он не снял шапки вовремя. Вспомнят они вам все ваши поборы и вымогательства, вспомнят и многое другое и вместе с нами скажут: «смерть вам, грабители, гасители света, палачи — насильники! Долой

вас! Нам нужно возвращение отнятых вами наших дедовских земель, нам нужно народное управление, демократическая республика! Не от вас нам ждать милости мы сами возьмем свое. *Товарищи!* Корабли балтийской эскадры погибли в Японском море, треснувшее корыто царского самодержавия тонет в море народного возмущения. Не только рабочие и крестьяне, но и либеральные купцы и помещики, фабриканты и всякого рода (образованные) люди, еще недавно ездившие к царскому правительству с нижайшими просьбами — все теперь ополчились на него, все жаждут урвать себе кусок загнанного зверя, еще вчера трепетавшие перед тираном, сегодня они уже не считаются с ним, а завтра будут плевать на него.

Они уверяют нас, что они — друзья народа. Но не нам верить этим сладким заверениям. Сегодня ты приятель, сват и кум, а завтра ты свои покажешь волчьи зубы, и волчью я твою повадку знаю — скажем мы им.

Ну, а что же думает предпринять царское правительство?

Оно пыталось провести всех: и заграничных банкиров, чтобы как-нибудь выудить у них деньги, и либералов, и рабочих, и крестьян. Заграничным банкирам оно пускает пыль в глаза, высылая против Японии жалкую посудину, либералам оно позволяет до поры до времени свободно болтать, рабочим и крестьянам оно преподносит разные комиссии, которые не всех нас улажат. Но корабли были разбиты, комиссии разлетелись как мыльные пузыри, когда рабочие просто заявили, что царскому правительству ни на грош они не верят. И только еще либералы продолжают болтать. Таким образом обман не удался нигде. Как же поступит царь теперь? Заключит ли он с Японией мир, уступив богатым классам частицу своей власти, или об'явит всю Россию на военном положении, продолжая внешнюю и внутреннюю войну? И в том и в другом случае у нас, товарищи, с ним может быть один разговор. Смерть тебе, кровопийца - обманщик!

Не нужно нам твоего царского мира с Японией, ты заключаешь его только для того, чтобы провести народ, не дав ему ничего, чтобы поудобнее усесться на его шее. Ты виновник войны! И пусть сам народ при помощи всенародного учредительного собрания, избранного всеобщей, равной, прямой и тайной подачей голосов заключит мир, убрав тебя со всюю твоею сворой и всеми твоими прегрешениями с лица российской земли. Твоей войне против России, твоим волчьим ухваткам, твоим черным сотням мы об'являем непримиримую войну; мы противопоставим тебе свою сплоченность и солидарность, свои легионы (полки) сознательных борцов за экономическое и политическое освобождение.

Вооруженным восстанием в столицах и городах, посадах и местечках, селах и деревнях завоюем мы необходимые нам свободы. К оружию, товарищи! Идите в наши ряды, под красное знамя Российской Социал - Демократической Рабочей Партии! С ней во главе мы разорвем так долго сковывавшую нас паутину кроваваго тарантула.

*Час расплаты наступает! Свобода близка, она оп'яняет!
Не время молчать!*

*К оружию! Долой монархию! Да здравствует революция!
Да здравствует учредительное собрание! Да здравствует де-
мократическая республика! Да здравствует социализм! 1)*

* * *

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

К РАБОЧИМ И КРЕСТЬЯНАМ 1)

Кровавый царь Николай II издал манифест, в котором призывает всех к миру и тишине, дарует неприкосновенность личности, свободу слова, совести, сбраия и союзов и обещает дать избирательные права «по мере возможности» всем гражданам. За манифестом пошли раз'яснения, сообщения и циркуляры — и рабочему народу ничего не остается, как ликовать от такого обилия всяких бумаг. Одновременно с манифестом во всех полицейских участках был получен тайный царский приказ избивать везде евреев, студентов и социалистов. В то время, как манифест устанавливал неприкосновенность личности, полиция во главе хулиганов вырезывала евреев. В то время, как манифест устанавливал свободу собраний и свободу слова — казаки нагайками и пулями разгоняли народ. Словом — одной рукой нам давали, другой — отнимали; одной рукой освобождали, другой — душили; одной рукой ласкали, другой — резали. Покрытый кровью палач, который только то и делал, что вешал, душил, пытал и резал, — взялся водворить свободу. И из этого вышли новые потоки крови...

Кровь лилась... Она лилась долгие, долгие годы. Это была кровь женщин и детей, кровь стариков и юношей, кровь рабочих и крестьян, кровь армян и евреев... Над трупами носилась стая черных воронов самодержавия. Каждый шаг свободе устилался трупами, заливался кровью. Но борьба

1) Типография Екатеринбургского Комитета „большинства“ Р.С.-Д.Р.П.

2) Перевотвір друковано в друкарні, текст з обох сторін: 1 - а сторінка 31 см. × 9 см., 2 - а — 21 см. × 9 см.

разгоралась все сильнее. Враг был неумолим и зверски жесток, борцы за свободу были безумно смелы и дерзки, а за ними робко шла огромная рать всех угнетенных и подавленных.. И бессильные поразить борцов за свободу, самодержавные палачи в злобе и бешенстве бросались в ряды беззащитных, шедших позади борцов и без пощады избивали и уничтожали все живое... Бессильные победить, они создавали себе иллюзию победы, старались казаться сильнее, чем они есть, и все больше проливая народной крови. А чувствуя себя на краю гибели, принужденные отказаться от своего самодержавия, они пустили в ход орудия убийства, всю свою хитрость, обман, лицемерие и провокацию, чтобы показать, будто не они побеждены и позорно отступили, а побеждена революция. Нет! Революция одержала победу. Но это лишь первая победа, за ней идут другие.

Жалкие об'едки свободы, дележ власти с крупной буржуазией и помещиками, порабощение рабочих — капиталистам, крестьян — помещикам, четырех и трех'этажные выборы в Государственную Думу, куда не попадет ни один действительный представитель рабочих и деревенской бедноты, бессильная Госуд. Дума, над которой стоит чиновничий Государственный Совет, назначаемый царем, — словом, права и часть власти — буржуазии, обман и издевательство — рабочим; свобода — буржуазии, нагайки — рабочим; права и власть — помещикам, розги и порабощение — крестьянам; Государственная Дума — богатым, пули — бедным.

Вот тайный и явный смысл всех этих манифестов, циркуляров, сообщений и погромов. По дороге из крови народной по трупам женщин и детей залитые народной кровью враги его смогут войти в Госуд. Думу и, взяв часть власти над народом, гораздо умнее и политичнее, без нагаек и без пуль, тихо без шуму еще больше придавят рабочий народ, еще сильнее будут сосать его кровь! Зачем в самом деле, безумно проливать потоки драгоценной народной крови, когда незаметно, как вампир, можно высосать ее и так, что рабочий люд и не заметит, и только будет удивляться и недоумевать — отчего бледны и худы дети народа, отчего красны и жирны сыны буржуазии.

Самодержавие и буржуазия помирилась. Самодержавие отдало часть своей власти буржуазии, буржуазия предала народ, изменила свободе; и из этой двойной подлости получилась ограниченная монархия. Дальше ни буржуазные предатели, ни самодержавные палачи не хотят идти. Народ бесправен и порабощен — и они хотят, чтобы такой порядок остался вечным.

Но расчет их не верен. Пролетариат и крестьянство еще не сказали своего последнего слова, революция еще не кончилась. Было сказано лишь первое слово, а от него задрожал и зашатался царский трон, и Николай Кровавый из маленького неограниченного самодержца в один день превратился в ограниченного во всех смыслах монарха. Когда же пролетариат и крестьянство скажет свое последнее слово — тогда Николай Кровавый станет выше всех монархов и самодержцев, ибо будет повешен на виселице. Тогда ограниченная монархия, в потоках крови сменившая царское самодержавие, полетит к черту вместе с укрывавшимися за нею предателями народа. И на развалинах ее возникает действительная народная свобода, действительное самодержавие народа — демократическая республика.

Революция не кончена. Потушить ее потоками крови немислимо, обмануть красивой погремушкой народ не удастся. Близок час нового, еще более могучего всенародного восстания. Готовьтесь же, проклятые палачи народа, гнусные убийцы женщин и детей, смерть ваша близка, виселицы для вас готовы. Готовьтесь и вы, предатели народа, лжецы и обманщики, раньше певшие сладко о свободе и борьбе, а теперь с голоса Трепова и Победоносцева запевшие о мире и тишине, готовьтесь, власть ваша не будет долга!

Готовься и ты, рабочий народ! Если ты теперь допустишь обмануть себя, если попадешься на жалкую приманку, — то на долгие, долгие годы ты будешь поработен, угнетен и задавлен. Нищета и голод, болезни и ранняя смерть, каторжный труд и безработица, темнота и невежество — вот твой удел, если теперь ты сложишь свои могучие руки и прекратишь славно начатую и уже победоносную борьбу.

Свободная жизнь, 8 - мичасовый рабочий день, здоровый труд, ясное сознание и радостная борьба за социализм — вот твой удел, если ты будешь продолжать свое победоносное наступление. Готовься же, рабочий народ, к новому восстанию!

Освобождение рабочих должно быть делом самих рабочих! Это должен твердо помнить каждый пролетарий.

Эти слова должны быть его символом веры, его заповедью. Пойдем же смело в бой и начертаем на боевых знаменах:

Демократическая Республика! Социализм!

ОДЕССКИЙ КОМИТЕТ РСДРП

Типография Одесского Комитета. Отпечатано 8.000 экземпляров.

Октябрь 1905 года.

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

К ГРАЖДНАМ¹⁾

Граждане! На собрании Гарнизонного Комитета Военной Организации при Екатеринославск. Комит. Рос. Соц.-Дем. Раб. Партии была вынесена следующая резолюция: «Правительство начало новые погромы. Готовят погром и в Екатеринославе. Гарнизонный Комитет призывает всех сознательных товарищей по первому сигналу выйти и с оружием в руках подавить всякую попытку к погрому. Борьба с черной сотней — это борьба за свободу, за землю и волю». Об этом своем решении Гарнизонный Комитет доводит до сведения общества. Но вместе с тем Гарниз. Комит. считает своим долгом заявить, что, приняв такое решение, мы не можем утверждать, что наше решение есть гарантия от погрома.

Нет, граждане! Нас пока еще не так много, вполне сознательных солдат, готовых жизнь свою положить за интересы народа и его освобождение от всякого гнета, от всякой несправедливости. Нам трудно работать, потому что сотни глаз смотрят на нас, ловят каждое неосторожное слово, каждый неосторожный наш шаг. Для нас построены крепкие тюрьмы, для нас существует дисциплинарные батальоны, для нас — военный суд с расстрелами и казнями. Нам трудно вести нашу работу, потому что правительство позаботилось замазать все щели, откуда мог бы пробиться свет истины и правды в казарму. Но мы все таки неуклонно делаем наше большое, серьезное и важное дело — и нас не страшат тюрьмы и казни.

Граждане! Мы обращаемся к вам и указываем вам на то, что у вас есть очень важная задача: надо теперь же, не медля, *тесно связать народ с армией*. Пусть каждый из вас делает это, как умеет: надо поддерживать, завязывать знакомства с солдатами, надо писать своим братьям, знакомым и друзьям - солдатам, надо их подробно знакомить со всем, что делается у нас на родине. Пусть армия живет тем, чем живет народ, его радостями пусть она радуется, его страданиями пусть страдает. В единении, в братании с армией залог того, что мы сможем покончить со старой властью, со старыми порядками.

Вы можете, вы должны оказывать самое широкое содействие *средствами, связями, сведениями* нашей военной организации, ибо дело, которое мы делаем, есть дело всего народа.

ВОЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ПРИ ЕКАТЕРИНОСЛ. К.Р.С.-Д.Р.П.

¹⁾ Первотвір друковано в друкарні, текст з однієї сторони, Рор-мір 19 1/2 см. X49 см.

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Исполнительный комитет Совета Рабочих Депутатов получил следующие телеграммы:

Новоросийск

Город в руках восставших войск. Город распланирован солдатами на участки — полный порядок сохраняется восставшими. Войска призывают рабочих присоединиться к восстанию.

Екатерино дар

Арсенал в руках восставших войск 16.000 ружей захвачены. Часть роздана в городе. Другая отправлена для вооружения новороссийского пролетариата.

Елизаветполь

Здесь начался военный бунт.

Издание Одесского об'единенного комитета.

* * *

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

№ 1

СОЛДАТСКИЕ ИЗВЕСТИЯ ¹⁾

Петербург.

1 и 2 батареи 26 - ой артиллерийской бригады пред'явили начальству 38 требований, из числа которых укажем на главнейшие:

2) сокращение службы до 2 лет;

4) свобода собраний;

21) не посылать на усмирение во время рабочих, крестьянских и солдатских волнений;

23) немедленное увольнение всех кончивших срок службы п. запасных;

24) пособие в размере 150 рублей каждому запасному при увольнении его домой;

¹⁾ Первотвір друковано в друкарні. Текст з однієї сторони. Розмір 13 см. × 7 см.

²⁾ Первотвір друковано в друкарні. Текст з обох сторін. Розмір 31 см. × 9 см. Має синькольоровий відбиток: „Херсонская группа РСДРП“.

- 27) удаление командира 1 - ой батареи 26 - ой бригады подполковника Маколинского, стрелявшего в товарищей;
- 30) улучшение пищи;
- 33) улучшение одежды и так далее.

ВОЛНЕНИЕ СРЕДИ СОЛДАТ ВОЕННО - ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ

10 ноября солдаты обсуждали свои экономические нужды. 11 - го с утра началось волнение среди них. Они возмущаются недобросовестным отношением командира роты, который задержал солдатские деньги. Когда они заявили это командиру роты, он ответил криком, — просили доложить начальнику школы. Командир роты удалился и, явившись вновь, прочитал солдатам устав, где грозит расстрел через два в третий.

Несмотря на это, солдаты потребовали вторично начальника школы. Командир роты вошел и, явившись, заявил, что начальника роты [школы] нет дома. Солдаты ответили свистом.

— 14 ноября ночью было арестовано 250 солдат, при чем Семеновский и Егоровский полки отказались итти арестовывать электротехников, только 4 батальона Павловского полка согласились на эту позорную роль.

— В ночь с 16 на 17 ноября в Царском Селе произведены аресты солдат кирасирского, гусарского полков и стрелкового батальона; арестованы предполагаемые главари брожения, принявшего определенную форму и результатом которого явился ряд требований; одним из пунктов петиции является категорический протест против навязывания солдатам полицейских обязанностей.

ВОЛНЕНИЯ СОЛДАТ В РИГЕ

В Рижском гарнизоне вспыхнули волнения. Почин принадлежит памятного для рижан так называемому «унтер - офицерскому» батальону, который 13 января этого года с варварской жестокостью повторил в Риге кровавые сцены петербургского 9 января. Теперь и этот батальон не пощадила «революционная зараза». Батальон пред'явил ряд требований, из которых отметим: 1) *Отнять у военного генерал - губернатора право распоряжаться войсками;* 2) *освобождение от полицейской службы;* 3) *выборность фельдфебелей;* 4) *увеличение жалаванья до 3 р. 20 к.;* 5) *улучшение пищи.* К «забастовщикам» примкнул Изборгский и Ярославский полки, позднее гарнизон Усть - Двинской крепости. Последние войсковые части пред'явили требования *севастопольских матросов.*

Сегодня говорят, что решено «усмирить» восставших с помощью спешно вызванных в Ригу стрелковых батальонов. Ожидают столкновения.

Нижний - Новгород. В конце октября 16 - я рота Арзамасского полка отказалась идти в караул. Крики дежурного по полку не привели ни к каким результатам. Он принужден был удалиться и только по просьбе командира полка рота пошла в караул. В начале октября отказались идти в караул 4 и 6 рота того же полка и не пошли, а 6 - го ноября весь Арзамасский полк запротестовал против того, что солдат водят на занятия вместо того, чтобы отпустить запасных по домам. Он отказался идти на занятия. Угрозы не подействовали и запасных обещали распустить. На солдат возбуждающе действует запрещение посещать митинги, они знают про манифест 17 - го октября, знают про происходящие в городе митинги, некоторые бывают на них, а тут вдруг начальство самовольно ограничивает свободу, которая объявлена в манифесте для всего населения. Возбуждение сказывается в повседневных столкновениях. Солдаты становятся все более требовательными и не повинуются крикам.

ОФИЦЕРЫ, ВЕРНУВШИЕСЯ ИЗ ЯПОНСКОГО ПЛЕНА ВЫПУСТИЛИ ВО ВЛАДИВОСТОКЕ СЛЕДУЮЩЕЕ ВОЗ- ЗВАННИЕ:

«Мы терпели холод и голод и вынесли всякие раны. Многие из нас остались на всю жизнь калеками. Но не это служит причиной наших величайших мучений. Причины последних состоят в том, что солдаты и офицеры шли на смерть, не зная, для какой цели от них требуют, чтобы они пожертвовали своей жизнью. Нас беспрестанно обманывали, даже тогда, когда дело касалось нашей частной жизни. После позора тяжелого пленения, после ряда поражений и унижений, мы заявляем, что мы больше не в состоянии дальше выносить господствующей в России режим дорабощения и насилия. Во имя армии, которая затоптана в грязь благодаря самодержавию и своекорыстию бюрократии, мы требуем действительной политической свободы, неприкосновенности личности, свободы печати, свободы слова и равноправия всех национальностей. Мы требуем такой конституции, которая гарантирует народу полную свободу. Помните, товарищи, что всем своим позором, всеми своими унижениями мы обязаны нашему самодержавному режиму».

ПИСЬМО СОЛДАТА

Находясь в рядах войска, мы испытываем зверское обращение со стороны начальства и презрение со стороны всего русского народа.

За что же судьба наказала нас таким тяжким положением? За что презирают нас наши отцы и матери, из чрева которых мы вышли на свет божий? За то, что мы, поступив на военную службу, не только отреклись от своих родителей, братьев и сестер, но даже готовы во всякое время поднять на них свои руки. Грешно, братцы, и стыдно нам.

Поймите, что мы те же будущие граждане, как и все наши родные, и какой гнет постиг их, такой же постигнет и нас, если мы не поможем им добиться свободы.

Весь русский народ борется с жестоким правительством за свободу и улучшение своего быта, а оно, имея силу в своих руках — нас, продолжает одерживать победы и отнимать от них, следовательно, и от нас, последний кусок хлеба.

Мы «рады стараться» исполнять гнусное приказание своих начальников и без малейшего сожаления к ближним стреляем и убиваем их. Непростительный грех, ибо преступления наши превзошли всякое безумие. Пора опомниться, товарищи, и раскаяться в своих преступлениях.

Чтобы не делать впредь таких безумий, нам необходимо тесно соединиться и отказаться от преступлений, которые мы совершаем против своих же отцов и братьев.

Товарищи всех родов оружия! Соединяйтесь с остальными гражданами! Идите в ряды народа!

Солдат Борец

ВОЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ПРИ ОДЕССКОМ ОБЪЕДИНЕННОМ
КОМИТЕТЕ РОССИЙСКОЙ СОЦИАЛЬ - ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РА-
БОЧЕЙ ПАРТИИ

Ноябрь 1905 г.

* * *

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

КО ВСЕМ РАБОЧИМ ГОР. ХАРЬКОВА 1)

Товарищи!

Забастовали железные дороги и железнодорожные мастерские. Они требуют снятия военного положения, полной амнистии для кронштадтских и севастопольских матросов, они хотят

1) Перевтір друковано в друкарні. Текст з однієї сторони. Розмір 28 см. × 9 см.

не допустить подвоза войск в Севастополь, чтобы помешать зверской расправе с восставшими матросами.

Товарищи! Эти требования — наши требования, они общи всему пролетариату России, мы должны поддержать их. Военное положение тяжелым гнетом лежит на нас, не дает нам воспользоваться свободой, обещание которой вырвано у правительства героической борьбой пролетариата в октябрьские дни. Царское правительство со скрежетом бессильной злобы обещало свободу и в то же время вооруженной силой старается задавить свободу. В Польше и целом ряде местностей России введено военное положение.

Товарищи, мы не допустим этого! Мы заставили правительство открыто признать наши требования, — мы сумеем заставить его осуществить на деле эти требования. Долой военное положение! Мы хотим и требуем свободы!

Восстание матросов — сначала кронштадских, потом севастопольских — направлено против того же гнусного самодержавия, против которого боремся и мы; дело матросов — наше дело; восставшие матросы — наши товарищи. Мы не можем позволить царскому правительству расстреливать борцов за свободу, мы потребуем полной амнистии кронштадтских и севастопольских матросов, употребим все усилия, чтобы не дать царскому правительству учинить над ними кровавую расправу. Мы требуем полной амнистии, долой смертную казнь!

Товарищи! бросайте работу на всех фабриках, заводах, во всех мастерских. Вооружайтесь, чем можете, готовьтесь дать отпор царским опричникам. В войска стрелять только при нападении, самим не нападать. Пусть войска каждый выстрел без нападения с их стороны считают за провокацию. Черную сотню и полицию бить без пощады.

Пусть весь рабочий класс станет как один человек, и тогда не устоят перед нами царские опричники. Мы знаем свою силу. Рабочий поднимается во весь рост.

Царския войска не страшны нам, они колеблются и начинают восставать против правительства. Еще несколько усилий — и царское правительство останется без войска; оно перейдет на нашу сторону.

Смелее на борьбу, товарищи!

Долой военное положение!

Долой смертную казнь!

ФЕДЕРАТИВНЫЙ СОВЕТ ОБОИХ ХАРЬКОВСКИХ КОМИТЕТОВ
РСДРП

7 ноября 1905 г. Типография Комитета „большинства“.

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ТРЕБОВАНИЯ СЕВАСТОПОЛЬСКИХ МАТРОСОВ И СОЛДАТ¹⁾

- 1) Освободить всех политических матросов и солдат на поруки матросов и солдат, предать их гласному суду.
- 2) Удаление из города всех боевых рот, казаков и снятие военного положения. Отменить смертную казнь.
- 3) Неприкосновенность личности депутатов.
- 4) Полная свобода вне службы. Право посещать все общественные места и собрания.
- 5) Устройство библиотек и читален за счет казны. Выписка газет и журналов по желанию нижних чинов.
- 6) Вежливое обращение офицеров с нижними чинами на «вы» и отмена титулов вне службы.
- 7) Увеличение жалованья от 5 - ти до 10 - ти руб. в месяц. В плавании жалованье матросам должно быть еще в два раза больше; увольняемым в запас должно быть выдаваемо единовременное пособие в размере 50 руб.
- 8) Уменьшение срока службы: для солдат до двух лет, а матросам до 4 - х лет.
- 9) Все посторонние работы, как, например, нагрузка угля и ремонт казарм, должны производиться наемными рабочими.
- 10) Немедленно освободить всех запасных и окончивших срок действительной службы, а также уволить всех сверхсрочнослужащих.
- 11) Ежегодный месячный отпуск с сохранением жалованья и дорога за счет казны.
- 12) Офицеры не должны иметь никакой военной прислуги для своей домашней надобности.
- 13) Ограничить частное служение, т. е. несение служебных обязанностей без пользы, бесполезные судовые работы, как, например, спускание и подымание шлюпок, гонки их около судов, безвременное отправление на берег и т. п.; применять паровые или какие - нибудь двигатели, а не мускульную силу.
- 14) Оклад по приварочному продовольствию: для армии каждый день 15 коп., для матросов в море каждый месяц 13 руб. 60 коп., а на суше 8 руб. Право распоряжаться продовольственной суммой принадлежит команде как во флоте, так и в армии. Не делая никаких вычетов из этой суммы и остаток выдавать каждому на руки.

¹⁾ Первотвір друковано в друкарні. Розмір 31½ см. × 9 см. Мас відбиток: овалної печатки: „РСДРП Херсонская группа“.

15) Устроить склад с обмундировочными вещами, одежду по чекам для матросов в год на 60 руб., для солдат 40 руб. Деньги, оставшиеся от обмундирования, выдавать каждый год как матросам, так и солдатам.

16) Получившим какое-либо увечие на службе должны выдаваться пожизненные пенсии не менее 60 руб. в год, при чем в комиссии для назначения пенсий и определения степени увечия должны участвовать представители нижних чинов, выбранных командой.

17) Офицеры должны ежедневно заниматься с нижними чинами по два часа в служебное время.

Сверх этого матросы и солдаты присоединяются к общим *российским* требованиям: немедленный созыв Учредительного Собрания на основе всеобщего, равного, прямого и тайного голосования и 8-мичасовый рабочий день.

Дополнительныя требования хоров музыкантов при Черноморском флоте Севастопольского гарнизона.

1) Занятия должны производиться 4 часа: 2 часа до обеда и 2 часа после обеда.

2) Из заработанных денег в казну отчислять только четвертую часть.

3) Срок действительной службы считать с 17 лет до 21 года.

4) Учредить общую школу для воспитанников Черноморского флота и армии Севастопольского гарнизона с правами гимназий и реальных училищ, с обязательным обучением их музыке и пению. В эту школу должны быть приняты только дети матросов и солдат.

ИЗД. ОДЕССК. ОБ'ЕДИН. ОРГАН РСДРП

20 ноября 1905 г. Тип. Об'един. Орган.

* * *

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

КАК СОЛДАТАМ БОРОТЬСЯ ЗА СВОБОДУ¹⁾

Кончено! Армия перестала быть слепым орудием в руках правительства. Читайте газеты, солдаты, и вы узнаете, что по всей Руси великой поднялась уже армия и с оружием в руках вступила в бой с народными угнетателями.

¹⁾ Первотвір друковано в друкарні. Текст з обох сторін, розмір 32 см. X 9 см. Мас відбиток: овальної печатки: „Херсонская группа РСДРП“.

Едва лишь было подавлено восстание матросов в Кронштадте, поднялся снова Черноморский флот. Почти неделю Севастополь был в руках восставших героев. Пехота соединилась с матросами, на площадях и судах ежедневно устраивались огромные митинги (собрания) солдат, матросов и рабочих. Город охранялся самими восставшими. Не было пьяных: винные лавки по приказу матросов были закрыты. Скрылись хулиганы, потому что охрана города была в надежных руках борцов, героев - матросов и портовых рабочих. Правительство было в ужасе. Его попытки превратить восстание в погром не удалось: пример Кронштадта научил наших товарищей. Газеты восхваляли мужество и великодушие восставших: власти города были арестованы матросами но через несколько часов выпущены с возвратом оружия.

Чем же отплатили подлые тусы - командиры своим великодушным врагам - матросам? Они пустились на новую уловку.

Крепостная артиллерия и пехота были напоены водкой. Солдатам начальство посулило по трешнице и пустило слух, что флот начал стрелять в армию.

Офицера переоделись матросами, стали у орудий и, когда восставший «Очаков» и «Потемкин» хотели выйти из гавани, началась одновременно пальба из крепости и судов. На «Потемкине» не было замков к орудиям, и он молча погибал.

«Очаков» отстреливался пока мог и геройски защищался под перекрестным огнем.

Офицера безжалостно расстреливали его и добивали утопавших матросов. А на суше пехоту натравили на флотские казармы и горы трупов солдат и матросов заполнили все входы и выходы. Так кончилась геройская борьба моряков в Севастополе. За обещанные серебрянники и сивуху водки брат истреблял брата.

Дешево же купили жизни матросов, твоих товарищей, солдат!

Читай петербургские газеты, товарищ, и ты узнаешь, как было в подробностях дело и кто был виновником ужасной братоубийственной бойни в Севастополе: герои - матросы или царские командиры.

Читай газеты, солдат, и ты узнаешь, что если в Севастополе правительству удалось кровью залить восстание, то по всей армии русской ему не удастся этого сделать.

Солдаты всей армии поняли, наконец, что настало и им время подняться за улучшение своей адской жизни, за свободу свою и всего народа.

В Петербурге и Гродне, в Карсе (на Кавказе) и в далеком Туркестане, в Манджурии и Польше — всюду солдаты выра-

батывають требования, пред'являють их начальству и отказываются ему повиноваться. Аресты солдат не помогают, волнение усиливается. Получены известия, что в Киеве идет форменное сражение между восставшими саперами и казаками. Солдаты братаются с рабочими, ходят батальонами по улицам города, оркестры играют рабочий гимн — марсельезу. В Николаеве, по слухам, разгорается восстание матросов и солдат.

И мы, солдаты Одесского гарнизона, зашевелились. По зову наших товарищей, мы ходим по 200 — 300 человек в университет, слушаем там вольное слово солдат и рабочих, обсуждаем свои требования. Нас было еще немного, но командиры уже задрожали: посыпались приказы и университет был закрыт градоначальником. Но свободное слово не пропало даром. Мы собирались в казармах, вызывали командиры и выставляли требования. Начальство потеряло голову. Когда 4 - й стрелковый батальон собрался в казарме на митинг, батальонный просил солдат (слышите ли, солдаты, просил, а не требовал), чтобы поскорее разошлись по ротам. Мы не выдержали до конца. У нас были ружья, сила была на нашей стороне, но мы сдались на уговоры начальства. На наши требования нам ответили — чем? — Стыдно сказать, солдаты. Выдали по паре сапог, по 1 — 2 рубля денег и отпуск на 20 дней.

Вместе с этим нас расформировали:

4 - й стрелковый, 60 - й заморский и 59 - й люблинский батальоны разбросали по полкам в Одессе и других городах.

Вчера мы торжественно клялись не уходить никуда и бороться до конца. А сегодня — мы покорно сдались и пошли.

В то время, как матросы в Севастополе боролись за свободу собраний и слова, мы ограничились сапогами и пятаком.

Мы показали себя трусами в глазах начальства и рабочих, в глазах всей армии и флота.

Но время еще не ушло, солдаты!

Еще борется вся рабочая Русь, еще волнуется армия Манджурская и Российская, еще идет брожение в Одесском гарнизоне. Если нас перевели в другие полки, подыдем и там движение. Будем устраивать, несмотря ни на что, собрания в казармах и обсуждать наше положение. Пошдем депутатов к другим полкам и пригласим их на общую сходку.

И по уговору в назначенный день подыдемся *все сразу* и выставим *все 34 пункта* требований, напечатанных в листке «что нужно солдату?»

Пригласим на свои собрания рабочих и вольных людей, пусть они помогут нам своими советами. Они давно уже ведут борьбу с правительством и сумеют научить нас бороться.

Но не поддадимся на всякие уловки правительства. Не пойдем громить и грабить беззащитных жителей, не будем разбивать винных лавок и напиваться пьяными. Этим мы только погубим наше священное правое дело и попадемся в руки правительства. Будем нещадно избивать подстрекателей к погрому и пьянству. Не будем слушать наветы наших командиров.

И тогда победа в наших руках.

Тогда освободим себя и весь народ российский от последних оков самовластья и заживем по-новому, по-свободному. Тогда наши дети смогут с гордостью сказать: отцы наши, будучи солдатами, перестали быть угнетателями народа и помогли его освобождению.

Читайте же газеты, солдаты!

Ходите на все народные собрания!

Устраивайте их у себя в казармах!

Читайте листки Военной организации, слушайте ваших сознательных товарищей солдат! Пусть лейтенант Шмидт будет вашим примером.

Поклянемся вместе с ним не осквернять больше наших рук кровью братьев наших и бороться до конца за свободу свою и всей России!

За работу же, товарищи!

Долой правительство палачей и тиранов и командиров!

Да здравствуют солдаты — борцы за свободу и счастье нашей измученной родины!

ОДЕССК. ВОЕННАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ РОССИЙСКОЙ СОЦИАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РАБОЧЕЙ ПАРТИИ

Ноябрь 1905 г.

* * *

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

Пролетарии всех стран соединяйтесь

КО ВСЕМ ГРАЖДАНАМ¹⁾

Революция пришла... Великая, могучая... С треском и шумом рушится старое, мерзкое здание... Еще пытаются жалкие потомки выродившегося дворянства предотвратить свою гибель... Напрасные попытки!.. Пролетариат принимает наглый вызов господ Витте - Дурново... Во главе революционной армии и рев. крестьянства он наносит последние удары

¹⁾ Перевод в друковано в друкарні на 1 колонку. Текст з однієї сторони, розмір 30½ × 9 см.

издыхающему чудовищу... Вооруженным восстанием он смеет до основания кровавую деспотию... И, победив, вооруженный, он станет на страже интересов дорогой и несчастной родины...

«Беспокойный» — он не успокоится, пока монархию «Божьей волею» не заменит республика «волею народа»...

«Беспокойный» — он не успокоится, пока не вверит защиту народных интересов действительным представителям народа...

Граждане! Настал час последний битвы... Теперь преступна пассивность, преступен индифферентизм.

Жалкий самодержец годами издевался над вами...

Пусть же из груди ваших вырвется честный, достойный ответ ему... Гордыми словами молодого Пушкина обязано ответить все общество наглому уродцу:

Самовластительный злодей,
Тебя, твой род я ненавижу;
Твою гибель, смерть детей,¹⁾
Я с злобной радостью увижу...

С царем или с народом — так ставит история вопрос... Выбирайте же! Выбирайте сейчас же, не медля... И если у вас хватит честности и мужества стать на сторону народа, спешите, *чем можете*, помочь ему... Еще раз: спешите, ибо битва в разгаре... И чем энергичнее, чем самоотверженнее будет ваше участие, тем скорее победит народ, тем легче будет пролетариату разрешить ближайшую задачу: создать свободную Россию, в который шире и величественнее будет борьба неимущих за светлые идеалы социализма, за прогресс, за культуру, за человечество... *Спешите!*

Харьков, 12 дек. 1905 г.

РОССИЙСКА
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧНА
РОБОЧА ПАРТІЯ
Ціна 2 коп.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

БРАТЬЯ - СЕЛЯНЕ!¹⁾

По всей Российской Держави повстав рабочий народ. Лопнуло терпіння трудящего люда и мицною рукою закрыв вин хвабрыки и заводы, останывив зализни дороги и, кынувшы

¹⁾ 1) Передруковано в збірника „1905 год на Николаевщине“, стор. 380 — 383.

всяку роботу, десятками тысяча(мы) сыпонув на улыци и площади городив з крыком воли на устах, з домоганьями людських прав для всего росийського народу. Началась всеросийська полтычна забастовка (страйк), якою весь трудящий народ показував, що дали так жыть не можна. Яку же отповидь дало правытельство? А таку саму, як и 9 января, коли войско розстрелювало мырный народ, который йшов до царя з иконами та корягвами пид прыводом священныкыв просить полегчення гиркой трудовой доли. И тепер рыками польдася кров робочого народа и залыла улыци всех городив и мистечок Царской державы. Та не загасыла вона полумня повстання: ще яснише спалахнуло воно. И затремтила правытельствова шайка насыльныкыв и гнобытелив, убранных в золотом шыти мундыры — в кривави мундиры. И от 17 октября з переляку царь выдал манифест, в яким обещав:

Волю сходяв, щоб селяне могли сходятыся без всякого дозволу «земських» обмирковувать свои дила и робыть таки постановы, пысать таки прыговоры, яки йим треба, а не яки угодно начальству.

Волю слова, щоб можна було выдавать книжки на якій угодно мови (бо у нас на ридный украинський мови и Евангелия не дають печатать), та щоб можна було печатать в газетах про казнокрадство великих чыновныков, що порядують народными гришмы, та про всяки инши йих злочыства.

Волю союзив (спилок), щоб селяне, згромадывшись в величезни спилки, могли обороныть себе од всяких лыких заходив против йих од пайив помишыкыв, чыновныкыв и всяких инных гнобытелив.

Дали царь обещав допустыть в Государственну Думу уполномоченных (представныкыв) од хвабрычных рабочих та селян; обещав, що його царськи министры за свои вчынки будуть держать одповидь перед народными представныкамы. И багато дечого доброго обещав царь. Та що з того? Мы уже знаем, як царь выповня свои обещания. Не раз вже вин обещав полегчыть долю селян, та все тилько умножав ти комысии, що, засідаючи в Петербурзі, получають стотысячни хабари за выдумку то земських, то стражныкыв на счастья селян, то разных спробив здырства з селян и без того кругом обидранных. Мы не забулы, як ще «блаженной памяти дедушка Олександра другый» ослобоныв крестьян. Вин дав волю без земли, бо вси кращи земли осталысь у панив, вин принудыв нас выкупными платежами и всякими одбудкамы, котри тяжкым ярмом ляглы на шыю податных сословий (козакыв та крестьян). Його сын, Олександра третій, кругом оповыв селянство начальством, як лавук муху павутиною и выдумав «земських». Слабоумный

Мыкола Кривавый додав од свого разуму стражныкив. Хиба ж оне усе не на щастя його вирноподанних? Де ж та воля? Не видно їи из - за стражныкив, урядныкив, становых, справныкив, губернаторив и иных благодителів, як не видно ясного сонця из - за темного лису. Не може вольный селянын ни з села выйхати, ни земли продати, ни на заробиткы выйти, колы земському треба дарового робитныка на економію. Обидранный казною, ограбованный паном, без земли, без права — ось вин той вольный селянын, яким вин зробився писля «освобождения» 1861 году. Осталась одна воля — подыхать з голоду. Та и вмерты не вильно: не видаеш, чы польцейська шаблюка тебе кончыть, чы козацька пуля положить, чы прямо в тюрьми зогніеш. Так - то пиклується царь об нас. Мы знаем чого нам од його ждаты! Колы вин обещае поротъ нас и выбранных нами старшын, то те вин скоро и твердо выповня. Ще не забулы мы, колы вин пид Курском нагадував нам слова свого батюшки - Мыроносця, та и сам обещава те - ж робыть; не забулы, як вин розщытався з полтавцями та харковцями, колы вони од голоду бралы хлиб у помищыкив. Вин не тилько перенивечыв сылу народу, а и послидни наши злыдни спровад на втиху дворянам помищыкам. А за вищо це все вин діе? За те, мабуть що мы головы покладаем, щоб добувать його прыхвостням ту Манчжурію, де царьски блюдолызы получаютъ стотысячны жалування та крадутъ миллионы людських грошей.

Як добувають Манчжурію, то нас посылають, а як нам земля треба, то нас же порюють.

Тақ годи - ж нам ждаты чогось од царского правытельства! Знущаються над нами каты - царьски прыхвостни, обман та гнобытельство од их иде.

Вольну волю може добуты соби тилько сам народ своею сылюю.

Но доброе вже зрозумилы хвабрычно - заводьски робочи. Дружно вони повстали и дали почуть свою сылу. Злякався душоуб - царь и наобещав багато дечого доброго. Не подаровав вин, а отдав тилько те, що народ уже добыв соби сылюю, то не тилько робочи, а вже и армія заворушылась: вже салдаты зрозумилы, що тилько проклятый Богом и людьми Ърод - царь може посылатъ их на «усмырение» голодных и холодных братив робочых та селян. Литом повстали матросы на Черным мори, тепер те саме в Петербурзи та в Кронштади. Вже на армію плоха надія! вже флот совсем ненадежный! Так ось чого Микола - Кривавый розщедрылся з своими манихвестом.

Як же тепер зробыть, щоб той манихвест не зостався тилько на бумази? — Мы пробовалы одбирать землю у панів, кажутъ селяне, мы не платылы подати, мы одказывалысь од салдат-

чыны. Одначе найидуть звири - козаки, перестриляють народ, и знову все остається по-старому, як було. Хто - же посила козаків? — Губернатор! А хто наставля губернатора? — Міністр! А хто назначає міністра? — Царь! Тут и слипому выдно, що первый и наизаклятый ворог народа — царське правительство! Так геть же його! Не треба нам полициї, яка нас грабує, гноить по тюрмах и острогах и убиває нас. Мы самы з себе выберемо таку полицию, яка нас буде оберигать, а не казнить. Не треба нам и такого вийска, яке не могло нас оборонить од Японця, а только по прыказу великих душоубив нас вже розстрелювало. Мы домогаемся разоружения и розпуска з казарм такого хрыстолюбываго воинства, яке посягає на нашу волю и жыття. Для обороны краю мы требуем народнаго ополчения (милициї). Так геть же кроваве правительство! Нехай народ сам соби выберє правительство таке, щоб воно чыныло волю народа и було у його на отчети, як приказчик у хазиїна.

Як же сього доскочить? А ось як: треба зкликать уполномоченных од усього народа, так звану Всенародну Установчу Раду (Учредительное Собрание); та Рада и установить, як строить в Россійській Держави Народне Правлиння. В Установчу Раду (Учр. Собр.) нехай выбирають вси правоспособни граждане. Всякий, хто дійшов двадцять первого року, чы мужчыпа, чы женщины, чы багаты, чы бидный, безграмотный, чы профессор, украинец, чы руський, або еврей, чы поляк, — всяк чоловик має право подавать свий голос за того, кого вин хоче выбрать уполномоченным в Установчу Раду. Це єсть всеобщє (загальне) выборныче право. Всякому вольно подавать тилько одын голос, щоб никому недавало перевагы ни богатство, ни просвита, ни родовитість, ни що инше. Тоди тилько право голусовання буде равным для всих. Своих уполномоченных (представныкив, депутатив) народ буде выбрать прямо в Установчу Раду, щоб кажен знав, за кого вин подає голос, кому довира свои інтересы, а не так, як хотив царь для своєї Думы, щоб волость выбирала уполномоченных в уйизд (звычайно найбагатшых), а ти выберуть из себе уполномоченных в губернию, а уже в губернии найбагатши из найбагатых будуть избрани в Государственну Думу, так що тых выборных просят аж на четверо решит, помы вони дійдуть до Думы. Таки выборы никуды не годяться, або годяться тилько для багатых. Через те треба добываться тильки прямых выборов.

Та ще треба, щоб ти выборы були тайни, або, як кажуть з закрытою подачею голосив (а не так, як волостни выборы — криком), щоб ни начальство, ни багачи не знали, хто за кого голосує и не могли помиять выбрать, кого треба. Всенародня

Установча Рада (Учредит. Собрание), выбрана общим, прямым, равным и право установить Народне Правління, а воно вже полегчить селянську долю. Тильки воно може найти способ, як вернуть землю, одібрану у селян поміщиками тоди, як, вызволявши народ из крипацтва, правительство дало йому куцу волю. Тилько Народне Правительство може зменьшити по всій России арендну плату за землю, тилько воно може выробить закон штрафовки рабочих на случай калицтва и хворобы и установить пенсию для старых, не способных до праці.

Селяне! До сього часу перед боротьбы за волю тилько робитник сміло ишов під красною корогвою социал - демократичной партії, змоченою святою кровью борців за волю народа.

Ставаймо - ж, селяне, під червони знамена робочої социал - демократичной партії, рушаймо в ряды прыгниченних и обездоленних и тоди весь робочий народ, згромаженний в одну вельчезну и сыльну партію, зробить кинець всякому гробительство и здырств и установить «Демократичну Республику» — такий лад, колы своєю долею буды орудувать сам народ через своих уполномоченных, а не царськи прыхвостни - кровопывци людськи. Тоди вже можна буде подумать, як завесты социалистичный порядок, при которому не буде ни пана, ни хама, бо вси будут трудиться тильки кажен для себе на общеських (государственных) полях и працовати в общеських (народных) хвабрыках та заводах. Тоди не буде ни капыталиств - здырщыкив, ни трутнив, ни голодных людей, бо вси повинни будут зароблять на себе.

А помы що до зброи вси люде!

Нехай кожен чоловік, хто тилько мае сылу, узбротися, як и чым тильки може, щоб нам з оружием в руках боронить ту волю, яку вырвали робочи люде з кохтив царя - людойида, яку вин обіщав манихвестом 17 октября. Не будемо слухаты тях, хто клыче нас до розбою на еврейську людність, на студентив и на иных людей, бо то зрада польиции. Вона призвождать нас до розбою, щоб вольниш було розстрелювать нас, вона веде нас против наших же союзныкив и главных помогачив в боротьби за кращу долю. Будемо - ж готови оружно боронить себе од нападку царських слуг: польиции, розбышак - раклив та козакив, колы вони встануть на нас. Анахтема насыльникам! Проклятие всим супостатам народной воли! Будьмо готови на все!

Нехай - же спалахне всенародне оружье повстання на счастье всего трудящего народа и на погыбель всех ворогив народной воли и доли!

Нехай буде Народне Правління — Демократычна Республіка!

Нехай живе Російська Соціал - Демократычна Робоча Партія!

Нехай запанує Соціалізм!

Комітет об'єдинених соціалдемократических організацій г. Николаева.

Николаев, Децябрь 1905 г. Тип. Об'єдиненого комітета.

**ИЗВЕСТИЯ
ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВСКИХ КО-
МИТЕТОВ РОССИЙСКОЙ СОЦИАЛ - ДЕМОКРА-
ТИЧЕСКОЙ РАБОЧЕЙ ПАРТИИ**

**СООБЩЕНИЕ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВ-
СКИХ КОМИТЕТОВ РОССИЙСКОЙ СОЦИАЛ - ДЕМОКРА-
ТИЧЕСКОЙ РАБОЧЕЙ ПАРТИИ**

Федеративный Совет обоих комитетов РСДРП, созданный накануне, хотя и не по поводу последней забастовки успел получить боевое крещение. Дисциплинированность, которую проявила социал-демократия в руководстве забастовки, явилась в значительной степени результатом только что заключенного соглашения. Нет сомнения в том, что дальнейшее согласование действий обеих частей нашей партии поведет к значительному усилению влияния социал-демократии на рабочую массу.

В ближайшем будущем предстоит полное слияние обеих фракций нашей партии, мы уверены, что наша теперешняя совместная борьба создаст благоприятные условия для проведения в жизнь этого слияния в Харькове. Будем надеяться, что такую же благоприятную почву идея слияния встретит и в других городах нашей родины. У нас есть основания думать, что в объединенную партию войдут не только «большевики» и «меньшевики», но и «социал-демократия Царства Польского и Литвы». Несомненно, что вопрос о присоединении к объединенной РСДРП других СД организаций (Бунда, Латышской СД, РУП и т. д.) есть лишь вопрос времени. Единой и централизованной должна быть борьба пролетариата всей России против самодержавия и капитализма, единой и централизованной должна быть партия революционного пролетариата России — РСДРП.

Да здравствует революционная С. д - ия!

Да здравствует единение!

УСЛОВИЯ ОБ'ЕДИНЕНИЯ:

1) Для объединения и согласования действий обоих комитетов РСДРП в г. Харькове учреждается постоянный Федеративный Совет обоих комитетов РСДРП.

2) Делегаты обоих организаций являются уполномоченными для голосования по всем вопросам.

3) Решения Федер. Совета, принятые делегациями обеих сторон, обязательны для обеих организаций.

4) По мере надобности в районах создаются Федеративные районные собрания.

5) Всякое инициативное выступление обеих из сторон должно быть предварительно доводимо до сведения федеративного совета или соответствующей среды районного собрания, а по желанию обеих из сторон и обсуждаемо в этих организациях. Отсутствие согласия не связывает свободу действий сторон.

Харьков, 18 ноября 1905 года.

После некоторого затишья снова разразилась буря... Затишье было только кажущееся, при видимом внешнем спокойствии продолжалось брожение, которое, не находя себе выхода, накоплялось в виде глухого недовольства и озлобления. Военное положение, введенное правительством уже после того, как оно учинило свою зверскую, кровавую расправу с безоружным народом, лишь немного замедлило развитие борьбы, но не могло ее остановить. Рабочий класс поднялся на борьбу, он видит впереди лучезарное солнце свободы, и теперь уже никакие полицейские ружчатки не остановят его неукротимого стремления вперед.

Правительство, уstraшенное небывалым подъемом революционной борьбы, открыто признало свое бессилие в манифесте 17 октября. Оно обещало свободу и в то же время во многих местностях ввело у нас военное положение — на словах — свобода, на деле — военное положение. Вот как правительство осуществляет обещанную свободу.

Естественно, что рабочие не могли помириться с таким наглым издевательством, они потребовали отмены военного положения, угрожая новой забастовкой. Правительство не вняло этой угрозе и, несмотря на полное спокойствие в городе, продолжало сохранять военное положение.

Доблестные защитники царского самодержавия, пользуясь военным положением, грабили и убивали беззащитных людей, насиловали женщин. Вот то спокойствие и порядок, которое дало нам военное положение.

Подоспели новые события.

Восстали матросы в Севастополе, царское правительство стало стягивать войска, чтобы учинить с ними свою обычную расправу.

Матросы присоединились к восставшему народу, и рабочие, конечно, не могут оставить без поддержки своих новых союзников против общего врага — царского самодержавия. Они решили помешать царскому правительству расстреливать своих новых товарищей, решили воспрепятствовать подвозу войск в Севастополь.

Началась забастовка, лозунгами которой выставлены — отмена военного положения, отмена смертной казни и полная амнистия всем восставшим против царского правительства.

Но теперь положение уже иное, чем было в октябре.

Войска, с помощью которых правительству удалось подавить октябрьское восстание, теперь уже отказываются служить правительству. Войска отказываются стрелять в народ, и недалеко то время, когда они открыто перейдут на сторону революционного пролетариата.

Революция идет вперед смелыми шагами.

За пролетариатом идет крестьянство, которое не хочет больше мириться с своим рабским положением и со своей нищетою, оно требует земли и воли.

Судьбы революции теперь уже вполне определились, революция победит, никакие темные силы теперь уже не могут остановить ее победного шествия.

На востоке загорелась заря восходящего солнца свободы, лучи его уже согревают нас. Скоро наступит яркий день и рассеются последние осадки ночи.

Пусть все малодушные и колеблющиеся отбросят свои сомнения... Победа будет за нами, пусть все, в ком живо сердце, кто болеет душой за родину, кто желает счастья и свободы великому русскому народу, пусть все становятся на сторону революции.

Близок час победы!

Да здравствует солнце!

Да скроется тьма!

ПОЛНАЯ АМНИСТИЯ!

Пролетариат в число своих требований вносит требование полной амнистии. Ворота тюрем должны раскрыться перед борцами за полную свободу. Позорная работа виселиц и военных палачей должна прекратиться. Пролетариат с негодованием и презрением клеймит позорный торг, который вело правительство, стараясь не выпустить из своих когтей борцов за общее дело.

Пролетариат протестует против новых арестов товарищей, против новых потоков крови, которыми царское правительство хочет обгадить Кронштадт и Севастополь.

Долой смертную казнь! Долой военные суды!
Мы требуем полной амнистии.

ПОХОРОННЫЙ МАРШ

Вы жертвою пали в бою роковом,
Любви беззаветной к народу,
Вы отдали все, что могли за него,
За честь его, труд и свободу.

Порой изнывали по тюрьмам сырым,
Свой суд беспощадный над вами
Судьи - палачи изрекали порой,
И шли вы, гремя кандалами.

А деспот пирует в роскошном дворце
Тревогу вином заливая,
Но страшные буквы давно на стене
Чертит уж рука роковая.

Падет произвольный! Восстанет народ,
Могучий, свободный, Великий,
Прощайте же, братья, вы честно прошли
Свой доблестный путь благородный!

За вами идет свежих ратников строй,
На подвиг и на смерть готовых,
Прощайте же, братья, вы честно прошли
Свой доблестный путь благородный!

ОТ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА

Федеративный совет предлагает:

В интересах бедного населения города Харькова, в интересах противодействия попыткам хулиганов и черносотенцев ввести смуту,

хлебопекарням, скотобойням, водопроводу, электрическому и газовому освещению — не бастовать.

Запасные добиваются, чтобы их распустили и выражают свое неудовольствие, что вследствие забастовки им не придется ехать домой. Федеративный совет заявляет, что *рабочие* решили препятствовать подвозу войск для избиения восставших матросов в Севастополе, но *употребляет усилия, чтобы отправить домой запасных*, поилцев и кормильцев крестьянских семей.

ХРОНИКА

Политическая забастовка в Харькове.

10 ноября полиция разогнала собрание делегатов железнодорожных служб, собравшихся для выработки устава профсоюза.

Вслед за тем генерал - губернатор заявил, что всякие собрания он разгонит вооруженной силой. И действительно, 12 ноября — день, на который было назначено собрание делегатов — все входы в службы сборов были заняты часовыми и полицией.

В тот же день 12 ноября вслед за распоряжением ген. - губернатора, часть служб бросила занятия и Центр. Комитет всех служб отправил Витте телеграмму с требованием допустить свободу делегатских собраний, угрожая в противном случае забастовкой. На ответ был 3 - хдневный срок. В то же время Ком. обратился в комитеты обеих фракций Росс. СДРП с просьбой прислать своих представителей и высказаться по поводу предлагаемой забастовки.

В понедельник, 14 ноября, наши товарищи на соединенном заседании представителей обоих комитетов партии выработали следующий ответ Комит. ж. - д. сл.

1) Комитеты партии отказываются поддерживать их требования свободы делегатских собраний при существовании военного положения, считая необходимым расширить это требование до требования полной отмены военного положения.

2) В последнем случае, требование может быть поддержано общей политической забастовкой.

3) Для того, чтобы помешать перевозке войск в Севастополь немедленно забастовать и всеми силами и способами препятствовать восстановлению движения. Этот ответ комитетов обсуждался и голосовался в разных собраниях отделов служб и комиссии железнодорожных рабочих и были приняты резолюции в духе этого ответа. Рано утром в среду 15 - го ноября на митинге рабочих железнодорожных мастерских, устроенном совместно с членами обеих фракций нашей партии, были приняты резолюции следующего содержания:

а) Отказаться от посылки войск в Севастополь, так как рабочие и служащие считают, что протест войск и рабочих Севастополя является последствием ложной реакционной политики правительства.

б) Снять немедленно военное положение в г. Харькове и в других местностях, так как таковое уничтожает в корне права, предоставленные гражданам манифестом 17 октября.

в) Отмена смертной казни и военно - полевых судов.

г) Полная амнистия заключенным за политические и религиозные убеждения.

д) Немедленно созвать Учредительное Собрание на основании всеобщего, прямого, равного и тайного голосования.

После митинга рабочие забастовали и приняли меры к прекращению движения. Отдельные части паровозов были разобраны, в круг был сброшен вагон и на стрелке завален паровоз.

Немедленно эта же резолюция была передана комитетам партии в другие районы. После обеденного перерыва весь заводской район огласился тревожными гудками и к 3 часам дня забастовали: Паровозный завод, Гельферих - Саде, бельгийский, Мельгозе, Шапара, Шиманского, мельницы и др. К вечеру стала конка. После принятия резолюции, в паровозном заводе и у Саде были устроены митинги, на которых выступили наши товарищи. Общий митинг назначен был на следующий день в 10 ч. утра в обычном помещении Паровозного завода.

Вечером того же дня состоялось заседание Федеративного Совета обоих комитетов РСДРП.

С 9 часов следующего дня рабочие стали стекаться на митинг к паровозостроительному заводу.

Митинг открылся в 10 ч. избранием нашего товарища в председатели.

Первыми говорили назначенные федеративным советом ораторы социалдемократы.

Первый оратор указывал собравшемуся пролетариату на нового союзника, вызванного к жизни мощной пролетарской борьбой, революционную армию и крестьянство, призывал пролетариат верить в близкую окончательную победу над азиатчиной самодержавия и в торжество демократической республики.

Другой оратор резкими чертами наметил этапы всероссийской революционной борьбы. «Русское освободительное движение», сказал он, «началось в 18 веке с Новикова, революционное движение с 14 декабря 1825 г., российская же революция началась 9 января 1905 г. В этот день русский рабочий схватил за горло самодержавного зверя. В то время, когда революционный пролетариат в своем мощном поступательном движении с негодованием отвергал царские подачки вроде Булыгинского недоноска — государств. думы, буржуазные либералы, столько раз присягавшие на верность революции, успели уж не раз изменить и сторговаться с правительством о взаимных уступках. Революционный пролетариат являлся для них лишь опорой для «запроса»... Полное же предательство революции буржуазные либералы совершили 6 ноября на с'езде земских и го-

родских деятелей, отказавшись от требования созыва учредительного собрания.

Отпадение таких «союзников» не страшно пролетариату. Пролетариат создал себе новых союзников в лице революционного крестьянства и революционной армии, он вдохнул в них живой революционный дух своей многолетней борьбой.

Третий оратор, с указанием на пророческий смысл слов, сказанных рабочим Алексеевым двадцать лет тому назад: «и царский трон, окруженный штыками, падет лишь только подымет мускулистая рука рабочего». Пророчество сбылось. Штыки отказываются служить самодержавию. Самодержавие ищет опоры в обществе и в народе. Оно выбрасывает манифест за манифестом. Манифест 17 октября оценен уже по достоинству и оратор останавливается на манифесте 3 ноября к крестьянам. Оратор подчеркивает родство между программой Николая II и аграрной программой либералов. Затем товарищ говорит, что РСДРП не удерживает крестьян в их борьбе за землю. Партия стоит за передачу всей земли крестьянству. Передача земли народу избавит его от голодания и вырождения, но пролетаризации крестьянства не остановит и господства капитала не устранил. Рабочий класс не сложит своего оружия, он будет продолжать борьбу против буржуазного общества вплоть до диктатуры пролетариата до социальной революции.

Да здравствует международная Социал - Демократия!

Да здравствует Социальная Революция!

Четвертый оратор указал на переживаемое положение самодержавия, которое чувствует невозможность опираться далее на дезорганизованную последними событиями армию и ищет политических союзников. Черная сотня сверху подала руку черной сотне снизу. Увы, союзник своим поведением окончательно скомпрометировал самодержавие.

С другой стороны последние митинги в Одессе и ряд случаев в других городах показывает, что часть увлеченных правительством несознательных элементов доступна нашему влиянию. Вчерашние союзники могут изменить, крестьянство «бунтует». Остается обратиться к «патриотизму» народа. Польша является на военном положении под лживым предлогом будто польский народ хочет отложиться от России, «русский солдат не хочет стрелять в русского крестьянина и рабочего — быть может он станет под влиянием «патриотизма» стрелять в польского крестьянина и рабочего.

Русский пролетариат разоблачит гнусность самодержавной политики и не допустит ввести вражду между русским и польским пролетариатом,

Выслушав речи ораторов С. - Д. Рабочей Партии, митинг рабочих в количестве 10.000 выносит следующую резолюцию: Харьковский пролетариат приветствует героическую революционную борьбу крестьян, солдат и матросов с самодержавием, считает их своими союзниками в борьбе за Всенародное Учредительное Собрание на основе всеобщего, прямого равного, тайного избирательного права и со своей стороны поддерживает их в такой же борьбе за землю и свободу, клеймит позорное поведение земских и городских деятелей на с'езде 6 ноября-высказавшихся огромным большинством (131) против немедленного созыва Учредительного Собрания и торжественно обещавших поддерживать политику Витте.

Затем говорили социалисты революционеры о трудовом крестьянстве, о трудящихся массах, о слиянии пролетариата со всей трудовой массой, о необходимости социализации земли.

СР была предложена митингу другая резолюция, текста которой нет в наших руках. Она читалась ими и раз'яснялась собранию в течение получаса. После принятия резолюции социалистов революционеров митинг продолжался и наши товарищи несколько раз брали слово.

Во время митинга появился товарищ солдат. Его появление на трибуне было встречено громом аплодисментов. «Не бойтесь... мы стрелять не будем, — проговорил он взволнованным голосом. Мы отдадим ружья народу... Требуется освобождения запасных...»

Взрыв рукоплесканий сопровождал слова товарища.

Настроение росло. Раздались звуки Марсельезы.

Перед закрытием митинга собравшиеся постановили: 1) требовать отмены военного положения и снятия положения об усиленной охране; 2) созвать на завтра к 10 час. новый общий митинг, куда приглашаются рабочие всего Харькова, 3) потребовать освобождения инженера Говорова, арестованного накануне, по распоряжению генерал - губернатора.

Митинг был закрыт председателем в 2 часа.

Расходясь с митинга, участники могли любоваться бравым видом лихого казачества и группой смущенных артиллеристов, закрывавших спинами пушки.

Военное положение оказалось в затруднении...

Р. С. В течение митинга были приняты также следующие решения:

1) Снять бойкот с производства Бураса.

2) Об'явить бойкот конке, в случае репрессий по отношению к забастовавшим,

ВОЕННАЯ ХРОНИКА

На этот раз в Харькове войска не остались в стороне от революционной борьбы рабочих. Из пехотных полков приходят вести о сильном брожении среди солдат. В казармах некоторых полков устраивались собрания, причем выставлены требования:

Отмены несения полицейской службы.

Отмены военного положения, военно - полевого суда и смертной казни.

Ответственности солдата перед гражданским судом присяжных.

Беспрепятственное посещение общественных собраний, лекций и митингов.

Устройство полковых библиотек - читален со всеми книгами и газетами и др.

ФЕДЕРАТИВНЫЙ СОВ. ХАРЬКОВСКИХ КОМИТЕТОВ РСДРП

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

РОССИЙСКАЯ
СОЦИАЛ - ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ
РАБОЧАЯ ПАРТИЯ

ПРИБАВЛЕНИЕ

К № 1 „ИЗВЕСТИЙ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВСКИХ КОМИТЕТОВ РСДРП“

От Федеративного Совета. На днях выйдет № 2 «Известий Федеративного Совета». Пока сообщаем краткие сведения о текущих событиях.

Настроение среди рабочих бодрое. Забастовка крепнет. Забастовали магазины и лавки, губернская земская управа. Предполагается прекращение электрического освещения в частных домах и казенных учреждениях.

18 - го в 10 ч. утра на паровозном заводе был назначен митинг. Когда рабочие явились, то застали в заводском дворе войска. На этот раз выдвинули казаков и артиллерию. Руководители решили перенести митинг в завод Саде. Толпы потекли туда. К сожалению, митинг продолжался недолго: в самом начале пришло известие, что генерал - провокатор Сеницкий приказал расстреливать картечью всякие сборища без предупреждения. Вожак, ожидая всего от озверевшего генерала, решили митинг сократить и распустить его поскорее, не желая подвергать опасности дорогую жизнь рабочих. В заключение,

от имени Федеративного Совета было предложено не прекращать забастовки до его об'явления об этом.

На Сабуровой Даче 17 ноября состоялся митинг служащих, который прошел очень бурно. Директора больницы д - ра Якобия, отличавшегося своим самовластием, с позором вывезли на тачке. Временное заведывание больницей поручено д - ру Ту-тышкину. Выработаны требования низших служащих. Выбрано временное управление больницы из 18 лиц (6 врачей, 6 средних служащих, 6 низших).

В Новой Баварии 17 и 18 ноября происходили многолюдные митинги рабочих. По требованию рабочих канатного завода и мойки им выдано все наличное оружие.

18 - го после рабочего митинга в Григоровке состоялся многолюдный «крестьянский митинг. Постановлено протестовать против военного положения, добиваться учредительного собрания, а шпионов судить военно - полевым судом.

В губернской земской управе состоялось 18 ноября общее собрание служащих. Постановлено присоединиться к общей забастовке. Тем, кто не присоединится, об'явлено презрение и бойкот.

18 ноября на заводе Бормана был митинг с политическими речами на текущие темы.

16 ноября новобранцы отказались присягать. После речи оратора они зацепили марсельезу и прошли по улицам. На другой день правительство водкой и деньгами склонило некоторых на свою сторону, и они присягнули. Новобранцы были на рабочем митинге.

Солдаты решительно заявляют, что не будут стрелять в народ. Они выставляют ряд своих требований, в том числе распушение запасных. Солдаты с музыкой ходили по улицам и угрожали забастовкой. Испуганное начальство обещало удовлетворить требования. Казаки пока еще стоят твердо. Настроение среди офицеров сочувственное забастовке.

Как в октябре, городская дума прячется от народа, на 18 она назначила *тайное* заседание. Не допущены даже представители печати. Ожидать от такой думы решительных действий нельзя. Тот, кто думает только о своей мощи, не может взять на себя защиту и охрану граждан. Пусть она сложит свои полномочия и уступит место настоящим представителям народа.

В виду того, что некоторые булочные забастовали, Федеративный Совет повторяет свое постановление: хлебопекарням, скотобойням, водопроводу, электрическому и газовому освещению — не бастовать.

20 ноября 1905 г. ФЕДЕРАТИВНЫЙ СОВЕТ Х. К. В РСДРП
типография Комитета
„большинства“

ИЗВЕСТИЯ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВСКИХ КО- МИТЕТОВ РСДР ПАРТИИ

13-го декабря 1905 г.

Граждане и товарищи!

Открытая война между царскими войсками и народом началась. Правительства более не существует. Шайка кровавых злодеев, которые без предупреждения залпами стреляют даже в женщин и маленьких детей, не может считаться правительством.

Царские опричники первыми напали на народ, без всякого повода с его стороны, без всякого предупреждения. В нас стреляли из пушек, из пулеметов, из ружей.

Мы принимаем вызов.

Мы будем защищаться до последней крайности и при первой возможности перейдем в нападение.

Мы боремся за свободу родины, за счастье всего народа. Много уже сделано, остается нанести последний смертельный удар. Мы должны нанести его не только потому, что цель нашей борьбы оправдывает всякие жертвы; нет таких жертв, которые не стоило бы принести ради нее.

Нас обязывает к этому кровь наших братьев, пролитая за дело народного освобождения. Теперь мы уже не можем, не имеем права ни на минуту останавливаться. И мы пойдем вперед.

Победа будет за нами, мы завоюем народную свободу во что бы то ни стало. Царским опричникам не помогут ни их пушки, ни их пулеметы.

Оружие скоро выпадет из их окровавленных рук. Близок час, когда это оружие обратится против них самих. Они сами подписывают себе смертельный приговор, и страшен будет для них народный суд.

Мы призываем всех сомневающихся и колеблющихся скорее переходить, на сторону народа. Мы призываем войска не стрелять, не пятнать себя позором братоубийства. Дело царского правительства уже проиграно, его не спасут уже никакие зверства, никакие насилия. Каждый новый залп, каждое новое убийство беззачитного народа лишь увеличит, лишь усилит народный гнев, и он может обратиться и на войска, которые до сих пор были слепым орудием в руках самодержавных убийц.

Все честные граждане, все кто гнушается убийств и насилий, должны всеми силами противодействовать царскому правительству. Единственный путь остановить братоубийственную войну, уменьшить число жертв — это возможно скорейшее свержение самодержавия. Пусть все с презрением отвернутся от него и прекратят с ним всякие сношения. Необходимо объявить бойкот всему царскому правительству и открыто объявить его неприятельской стороной, против которой все дозволено, применимы всякие средства.

Долой тиранов!

Смерть убийцам народа!

Да здравствует революция!

Штурм завода Гельферих - Саде. С утра 12 декабря на заводе Гельферих - Саде на конной площади собралась часть боевой дружины. Рабочих завода было мало. Боевая дружина намеревалась уже расходиться, как пришло известие, что завод окружают войска — казаки, пехота и артиллерия. Скоро завод был обложен тесным кольцом. Начальник войска потребовал, чтобы милиционеры очистили завод и сдали оружие. Часть публики, находившиеся на заводе преимущественно студенты, предпочли уйти, остальные решили защищаться. Начальник войск заявил, что через 10 минут он открывает канонаду, если осажденные не выйдут. Началась канонада. Завод обстреливался с трех сторон ружейными залпами и гранатами из пушек. Пальба длилась минут 10 — 15. Защитники не могли действовать ни бомбами, ни ружьями и револьверами, так как войска в виду почти не было, а третий фасад обстреливался пушечным огнем. Скоро передняя стена была почти разрушена. Среди защитников появились убитые и раненые. Спротивляться дальше было бесполезно. Мы были бы все погребены под грудами кирпича разрушавшихся зданий, не причинив врагу никакого ущерба. — Решено было поэтому выкинуть белый флаг.

Многие успели прорваться сквозь стен, часть защитников была арестована, другая отпущена солдатами.

Когда на митинге паровозн. завода разнеслась весть о том, что наши товарищи окружены войсками в заводе Гельферих - Саде, единодушно было решено идти к ним на выручку.

Толпа в 3000 человек, предводительствуемая вооруженным отрядом, с красными знаменами и пением революционных песен, выстроенная в стройную колонну, направилась на выручку своим товарищам, осажденным казаками, и пехотой на заводе Гельферих - Саде. Толпа двинулась по Петинской улице и, не встречая нигде препятствий, достигла Конной площади.

В это время раздались два пушечных выстрела. Всем стало ясно, что отступать нельзя и надо перейти к решительным действиям. Милиционеры обнажили шашки и с криками «бей их, за нами, братцы» ринулись в бой. Раздался гром револьверных выстрелов. Казаки отошли назад на расстояние, при котором револьверные пули и бомбы не могли достать их, и затем дали по толпе целый ряд ружейных залпов. Милиционеры дрогнули, но не отступили. Передовые отряды продвинулись вперед и ответили выстрелами. Тогда началось нечто, не поддающееся описанию. Казаки открыли огонь пачками. Целый дождь пуль буквально засыпала всю площадь, воздух огласился шумом и треском со всех сторон. Милиционеры вынуждены были отступить, оставив на поле брани много раненых и убитых. Озверевшие казаки дошли до того, что не давали подбирать раненых и грозили стрелять в санитаров. Только спустя довольно долгое время удалось подобрать с площади наших товарищей и отправить в больницу.

Митинг в жел. - дор. мастерских. Рабочие ж.-д. мастерских начали забастовку собственно еще до официального ее об'явления. Сознание необходимости борьбы так было глубоко у всех товарищей, что с утра никто не стал работать, и все собрались в 1 - й сборной паровозных мастерских. Около 9 час. начался митинг. Говорилось много речей о современном положении России, о борьбе революционного пролетариата, о предстоящей забастовке, о целях движения. Эти речи прерывались несколько раз появлением запасных, которые просили рабочих развести их по домам. Рабочие решили исполнить это желание. Некоторыми запасными были сказаны небольшие речи рабочим.

Забастовка была об'явлена от имени Фед. Сов. Хар. Ком. РСДРП партии. Дан был тревожный гудок, на который тотчас же откликнулись соседи: завод Бернгейма, Пильстрема, Ж. Бормана. Спустя немного времени рабочие этих заводов с красными знаменами пришли к нам на митинг. Их встречали речами и пением революционных песен; оркестр играл марсельезу. Народу собралось тысяч 6—7. Настроение росло. Вскоре пришло тревожное известие о том, что наши товарищи окружены в заводе Гельферих - Саде. Почти в это же время подошли войска и к нам. Но к этому всему отнеслись спокойно, т. к. и раньше у нас бывали митинги в присутствии войск. Руководители решили закрыть митинг и идти на выручку к товарищам; но опасаясь стрельбы на мосту, решили отправиться кучками. Все рабочие откликнулись на призыв ораторов. Однако, осуществить свое намерение нам не удалось. Лишь только председатель, об'явив резолюцию митинга, закрыл собрание и стали выходить, как внезапно появились у входа солдаты и без предупреждения

дали два залпа. Пули шлепали по стенам, послышался звон разбиваемых окон. Толпа с криком бессилия и бешенства бросилась назад. С трудом удалось немного успокоить ее, и она стала расходиться. Часть пошла по направлению к вокзалу; другая на главный вход к Кузинскому мосту. Здесь у моста опять предательским образом было дано два залпа. Два рабочих пали мертвыми, несколько (человек 6 — 8) ранеными.

Город вздрогнул, когда зарокотали пушки возле завода Гельферих - Саде. Горожане в смятении бродили по улицам, собирались кучками и в страхе передавали друг другу кровавые новости. Никаких воинственных действий эти мирные толпы не предпринимали да и присутствие большого числа женщин, детей и подростков не могло внушать подобных опасений. Но офицерам, пьяным казакам и драгунам было приказано залить кровью город и они блестяще исполнили это. Без всяких оснований они открыли пальбу по мирной толпе, стоявшей в Петровском переулке. Убитые и раненые усеяли улицу. Расходившиеся опричники стреляли даже в отдельных прохожих, они не давали санитарам Красного Креста подбирать раненых.

По приблизительному подсчету число убитых за вчерашний день (12 декабря), достигает 14 человек, раненых — 96. Раненые имеются во всех больницах. Большинство ран тяжелые, в область живота.

РЕЗОЛЮЦИЯ МИТИНГА В ЖЕЛ. - ДОР. МАСТЕРСКИХ

В октябрьские дни революционный пролетариат заставил растерявшееся правительство пойти на уступки и пообещать свободу слова, печати и даже расширить избирательные права.

Но уступки эти были жалки, целью их было усыпить и обмануть пролетариат с тем, чтобы при первой же возможности подавить ненавистную царскому правительству свободу.

Теперь оно решило действовать; оно хочет кровью залить нашу родину: провокация, штыки, пулеметы, пушки, аресты — все пущено в ход. Соц.-Дем. газеты закрыты, собрания разгоняются, рабочих расстреливают на улицах Москвы и в других городах.

Обсудив все это, рабочие на многочисленном митинге ж.-д. мастерских пришли к заключению, что правительству должна быть объявлена решительная борьба. Мы не сложим оружия пока не победим или не умрем. Мы настаиваем на своих требованиях. Мы требуем Учредительного

Собрания на основе всеобщего, прямого, тайного и равного для всех голосования. Мы требуем отмены исключительных законов.

Мы требуем немедленного освобождения всех борцов за свободу народа — и эти требования мы будем поддерживать упорной политической забастовкой. Долой тиранов! Долой подлую опричину и чиновную свору! Да здравствует завоеванная нашими страданиями свобода!

Типография Федеративного Совета

№ 3

ИЗВЕСТИЯ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВСКИХ КО- МИТЕТОВ РСДР ПАРТИИ

15 декабря 1905 г.

Харьков, 15 декабря 1905 года

Политическая забастовка разлилась по всей России. Местами она перешла в вооруженное восстание.

Вследствие перерыва сообщений мы не имеем точных известий о положении дел в разных местах России. Борьба идет напряженная; то побеждает правительство, то перевес склоняется на сторону революционного движения.

Пока трудно предсказать исход борьбы за отсутствием точных известий. Последний ли это бой или еще предпоследний, выяснится в ближайшие дни.

Но совершенно несомненно, что окончательное крушение самодержавия теперь уже недалеко, свобода восторжествует очень скоро.

Царское самодержавие держится теперь исключительно на штыках и пушках.

Все декорации, все покровы пали, и грубая сила предстала во всей ее безобразной наготе.

Самодержавие не имеет никакого оправдания. Оно не обеспечивает даже порядка и безопасности: его не поддерживает открыто ни один класс населения.

От него отвернулись все, — одни из ненависти и презрения, другие из опасения связать себя с самодержавием и возбудить против себя негодование широких масс народа.

Самодержавие ведет страну к разорению, расточает народные средства, обирает народ, довело его до нищеты и голодной смерти,

А теперь оно заливает страну кровью ее сынов, заставляет солдат поднимать руку на своих братьев.

Почему же до сих пор еще держится это гнусное самодержавие, откуда оно черпает еще силы бороться против общенародного движения?

Самодержавие существует теперь, так сказать, по инерции.

Металл цепей, которые сковывали весь русский народ, уже истлел, они уже не должны выдержать напора народного движения, но они еще сохранили внешнюю видимость цепей. Все так привыкли верить в их крепость, так долго они существовали, что многие продолжают еще верить в их несокрушимость и не решаются рвануть сильнее, чтобы окончательно разорвать их.

Более сознательные слои народа — пролетариат и интеллигенция уже осознали бессилие самодержавия и уже начали решительный бой. Остальная масса народа — крестьянство, буржуазия, войска еще верят в силу самодержавия, еще не надеются на победу.

И этим объясняется их нерешительность, их колебания.

Но пора уже свыкнуться с мыслью, что самодержавие отжило свой век, что оно может только, как смертельно раненый зверь, кусаться в бессильной злобе.

Бешеного зверя необходимо скорее укротить, чтобы он не успел причинить новых бедствий.

Поэтому вся ответственность за проливаемую кровь, за все ужасы и несчастья последнего времени падает не на тех, кто всеми силами борется против этого зверя, а на тех, кто своей пассивностью и малодушием замедляет исход борьбы и дает простор движениям этого бешеного зверя.

Необходимо возможно скорее положить конец кровопролитию. И это можно сделать только путем уничтожения самодержавия.

Каждое промедление грозит неисчислимыми бедствиями и жертвами.

Poriculum innoга (Медлить опасно)!

ГРАЖДАНСКАЯ ВОЙНА

Когда в октябрьские революционные дни Трепов организовал по всей России черносотенные погромы, трусливые близорукие люди растерялись. «Контрреволюция» — с ужасом завопили они и стали оплакивать дело свободы, которое, по их мнению, было проиграно. Революционный пролетариат не смутился, он боролся по-прежнему, отвоевывая себе одно право за другим (свобода собраний, печати и проч.) и прошлое уже

показало, что «контр - революция» была простым хулиганским разбоем.

Теперь опять трусы растерялись. Снова посыпают они пеллом главу и вопят: «дело проиграно». Что же случилось? Что смутило их робкие сердца? Пушечные выстрелы? Разгром Севастополя? Расстрел граждан в Харькове и в друг. городах?

Нового во всем этом очень мало. И в октябрьские дни и раньше правительство также проливало кровь граждан и все-таки должно было уступить. С помощью одних только штыков и пушечных ядер править страной нельзя. Ими можно подавить уличное движение, можно разгонять безоружную толпу, но нельзя остановить шествие русской революции, нельзя заглушить ненависть народа к проклятому царскому роду, которое терзает нашу родину. Каждый залп, каждый удар штыка, каждый пушечный выстрел только усиливает эту ненависть. Всякий видит, что тот, кто на все запросы народа отвечает выстрелами, является злейшим врагом народа. С этим врагом надо бороться *всеми силами, всеми средствами*. Пусть правительство почувствует, что оно находится в *неприятельской стране*. Против такого врага все дозволено. Всеобщая забастовка, уличная борьба, партизанские нападения — одним словом, все, что вносит в его ряды дезорганизацию, что ведет его к гибели, должно быть применено. И пролетариат пойдет на все. Его не смутит робость трусливых. Он не доложит оружия до тех пор, пока не завоюет счастья для себя и для своей родины.

ДО 12 - го ДЕКАБРЯ

Ст. Люботин в руках Временного Правления (Х. - Н. ж. д.) на станции имеется капитан, два офицера и 58 или 60 солдат, но военные власти относятся совершенно пассивно ко всему происходящему на станции. Поставлены лишь солдаты у кассы и у жезлового аппарата. Все остальное охраняется милицией, которой, между прочим, арестовано 7 жандармов, 10 или 12 земских стражников, становой пристав; оружие у всех арестованных отнято, каждый день происходят митинги. Насторение всего Люботина, станции и поселка самое воинственное, пропуск поездов через Люботин зависит от Временного Правления.

По сведениям, на станц. Смородино арестованы жандармы, ст. в руках жел.-дор. служащих.

Воскресенье состоялось в Ново - Баварии первое собрание служащих, были выбраны делегаты Временного Правления, которое наблюдает за движением на станции. Со вчерашнего дня

станционный телеграф находится в руках Временного Правления. На ст. Ново - Бавария готовый один паровоз для экстренных наших нужд, вчера же жандармская полиция была разоружена нашими товарищами. Сегодня в 11 час. дня идет митинг в помещении Депо. Вчера же около 1¹/₂ часа дня по просьбе рабочих был из Ново - Баварии отправлен поезд с 100 рабочими на выручку завода Гельферих - Саде; поезд прибыл к Карповскому саду и рабочие пошли на Конную, но там все уже было кончено, наши товарищи сдались после бомбардировки.

ЗОЛОТА НЕТ

В государственном банке золота нет, государственный банк на - днях будет объявлен банкротом. Теперь одному лицу разрешается разменивать от 8¹/₂ до 12 дня только на сумму 100 руб — не более. Граждане, разменивайте ваши ассигнации как можно скорее, иначе еще немного времени — ваши бумажки потеряют всякую ценность.

ПОХОРОНЫ ЖЕРТВ САМОДЕРЖАВИЯ

Граждане!

Злодей Сенницкий, зверски расстреляв безоружную толпу 12 - го декабря, скрывая дело рук своих, тайно похоронил в ночь на 15 - е декабря всех убитых и умерших от ран.

13 - го декабря он бросил нам вызов, заявляя, что пошлет на похороны своих палачей — казаков и полицию; через несколько часов страх взял перевес, и убийцы похоронили свои жертвы ночью.

Федеративный Совет снова напоминает, что хлебопекарни, бойни, водопровод и уличное освещение не должны примыкать к всеобщей забастовке. Просим товарищей оказывать противодействие попыткам полиции и черной сотни прекращать работы в этих отраслях производства.

Типография Федеративного Совета

№ 4

ИЗВЕСТИЯ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВСКИХ КО- МИТЕТОВ РСДР ПАРТИИ

16 декабря 1905 г.

г. Харьков

Всеобщая политическая забастовка не первый раз схватывает в свои могучие тиски самодержавного зверя. Не первый

раз она наносит ему неизлечимые раны. Но и это сильное оружие притупляется в борьбе, если при повторных ударах оно не оттачивается, если оно не подкрепляется новыми боевыми приемами.

Пассивной политической забастовки в настоящее время нет места.

Могучая волна революции отторгнула от правительства все слои населения. Народ класс за классом перешел во враждебный правительству лагерь. — в лагерь революции. Войска поколебались. Севастополь, Кронштадт, Владивосток, Рига, Харьков были свидетелями единения части войск с народом. И в настоящее время правительство стоит одинокое и беспомощное в своих попытках организовать свою деятельность и держится, только опираясь на грубую вооруженную силу еще не изменивших ему войск, поддержка которых покупается водкой и подачками.

И все таки правительство напрягло последние усилия, чтобы повернуть колесо истории назад, навстречу революционной волне оно двинуло кровавую волну реакции.

В парализованном мозгу расслабленного правительственного организма еще может возникать безумный бред кровавых замыслов, правительство еще может тешить свое воображение картинками Варфоломеевской ночи, может воспроизводить их в действительности, может расстреливать, заливать кровью мостовые, переполюнять тюрьмы, — одного оно не может — жить, одно оно бессильно сделать — спасти себя от смерти.

Нумолимый ход революции толкает правительство в могилу. И как оно не старается задержать свое падение народными могилами, которые оно нагромождает на пути своего падения как оно ни цепляется за виселицы, — оно уже стоит на краю пропасти, готовый поглощать его со всеми его темными и позорными делами.

А если это так, то настоящая забастовка не могла не сопротивляться боевыми выступлениями.

Ее цель — с одной стороны помешать правительству собраться, хотя бы на время с силами; с другой — попытаться нанести последний удар полумертвой гадине, в своей агонии не перестающей обрызгивать ядовитой слюной нашу родину.

Забастовка стала всероссийской и почти всюду она сопровождалась вооруженным восстанием.

Забастовка и боевые выступления в Харькове лишь часть всероссийской борьбы. Самый факт забастовки и боевых действий, независимо от их успеха здесь, в Харькове, является поддержкой наших товарищей, борющихся в других городах и местах России.

Бастуя здесь, в Харькове, мы отвлекаем часть правительственных сил, мы препятствуем перевозке войск и сосредоточению их в других городах. Наши боевые выступления содействуют той же цели.

Благодаря им наш враг считается с нами серьезнее; он вынужден уделять нам больше внимания, распиливать и раздроблять свои силы и, в конечном счете, больше утомляться.

Успех или неуспех настоящего движения зависит от общего исхода борьбы по всей России.

Не один Харьков решает этот исход, а вся Россия. И только тогда, когда этот исход определится, можно сказать; кто побежден — мы или правительство.

Всероссийская забастовка и восстание могут заключиться только во всей России. И пока наши товарищи борются — и мы должны участвовать в этой борьбе и мы должны продолжать политическую забастовку.

На все же неистовства правительства может быть только один ответ — забастовка продолжается, революция не кончилась!

Постановление Федеративного Совета. В виду того, что некоторые торговцы хотят нажиться на народной нужде, повышать цены на предметы первой необходимости, Федеративный Совет объявляет следующую таксу:

Черный хлеб	2 ½	коп.	ф.
Белый хлеб	до 4	„	„
Сахар	16	„	„
Уголь	22	„	п.
Дрова	20	„	„
Мясо	15	„	ф.
Керосин	5	„	„

Федеративный совет приглашает всех граждан не платить дороже этих цен, а о торговцах, повышающих цены, сообщать рабочим организациям.

Федеративный Совет, учреждая фонд для поддержки стачечников, приглашает всех граждан, сочувствующих революционной борьбе пролетариата, оказывать забастовщикам посильную помощь. Деньги просят передавать в Федеративный Совет через знакомых социал - демократов.

ТЕЛЕГРАММЫ

Москва — 9 - го декабря. Столкновение с Тверской перенеслось на другие улицы, особенно жестоки были на Каретной, Садовой, Неглинной, Трубной пл., Цветном бульваре, на последнем орудия стреляли целый день.

В каретном ряду революционеры устроили засаду 20 - ти жандармам, которых обезоружили. Вчера насчитывали до 500 раненых, сегодня гораздо больше. Вчера перестрелка стала стихать. Были стачки на Замоскворечье и окраинах.

11 - го декабря. Боевая дружина в 1000 человек движется от Калужских ворот в бой на Петровку. Были нападения на полиц. участки. Участки в Бутырках и 2 - й Рогожской разрушены.

На Сухаревой пл. революционеры бросились на конвой солдат, сопровождавший кухню, и отбили у них оружие. На театральной пл. артиллерия и пехота. Театры закрыты, городским приказано ходить в штатском платье. Ночью повстанцы взорвали оружейный магазин Торбск, забрали оружие, от неосторожности взорвался запас патронов — погибло 6 человек. На Садовой от Сухаревой до Кудринской воздвигаются баррикады из телеграфных столбов, бульварных скамеек, разобранных лесов, строящихся зданий. Извозчики останавливаются, лошади отпрягаются, сани употребляются для баррикад. Палат деревья... Гром выстрелов оглушает весь город.

В 9 ч. вечера начали пускать с возвышенных мест цветные светящиеся ракеты. Разгромлен большой оружейный магазин Тарнопольского. На большой Лубянке похищено все оружие. Район, покрытый баррикадами революционеров, освещается казенным прожектором. В Сухаревой башне, Садовой ул., опоясывающей Москву, революционеры продолжают сооружать баррикады, временами слышатся выстрелы. Сегодня закрылись все клубы. На Садовой улице начали стрелять пулеметы, число убитых в течение дня не выяснено, но их много.

Много раненых доставлено в больницу и общественные частные дома. Из д. Базыкина на Страстной пл. революционеры стреляли из английского пулемета, правительственные войска обстреливали дом артиллерией.

14 декабря. На Тверской тихо. Баррикады сожжены, боевая дружина стреляла в войска из засады.

ДНЕВНИК

В ночь с 14 - го на 15 - е из казарм увезены в тюрьму все арестованные. Правительство тайком перевозило пленных. Оно мобилизовало для этой благородной цели несколько рот пехоты, несколько сотен козаков. Походом командовало несколько храбрых офицеров, героев ночных нападений. И вся эта мобилизация против сотни безоружных людей.

Приходящим в государственный банк стоящие у входа городовые сегодня заявляли: «Размена нет — расходитесь»...

Это заявление на самом деле было лишь одним из маневров, при помощи которых банкротящееся правительство хочет отсрочить официальное об'явление о банкротстве. Напрасные усилия. Народ не верит правительству и он не оставит ему своих денег. Спешите же, граждане, в банк. Требуйте залогом монеты полностью. Не давите себя обманывать.

Расстреляв безоружных граждан, правительство не дало народу похоронить жертв дикого произвола. Ночью, тайком городские, украв чужих трупы погибших борцов, свезло их на кладбище. Восставший народ не мог сейчас сам похоронить павших героев. Но он не забудет дорогих могил, их память будет священна.

Проклятие убийцам!

Слава павшим!

Сегодня полиция потребовала закрытия мучных лавок. Желание ясно — вызвать дороговизну хлеба, создать недовольство стачкой среди обывателей. В ответ на эту черносотенную агитацию полиция Федеративный Совет постановил мучным лавкам торговать, хлебопекам работать, мельникам бастовать, откуда есть запас муки.

Завод Беренгейма. Директор нашего завода сильно болеет сердцем за рабочих и усиленно убеждает их бросить общее товарищеское дело и приступить к работам. Есть основание думать, что жалостливость директора больше обусловлена желанием покончить с одним заводским заказом, чем сочувствием к рабочим. Заводской организатор вступил в спор, и директору пришлось стучеваться. Заводской механик оказался более стойким и убеждал рабочих не слушать организатора, так как это «чужой и притом жид». Между прочим, он советовал рабочим являться на завод вооруженными и давать отпор снимающим с работ. Как и следовало ожидать, заводской черносотенник успеха не имел.

Рабочие постановили забастовку «продолжать» и даже поговаривают о том, чтобы вывезти механика с почетом в тачке.

Бойкот «Коммерческой типографии». Известия «Коммерч. Типография» из последних событий старается извлечь пользу для своего кармана... Перепечатав почти все сообщения из № 2 «Известия Фед. совета», перепечатав почти дословно — она сочла необходимым ввести соответствующие «исправки» пезко черносотенного характера. Написав заголовок: «Подробности о последних событиях», «Коммерч. типография» пустила «свое» произведение в продажу... Мы отдаем этот поступок на суд общества... Верим, что оно даст достойный ответ и об'явит бойкот черносотенной типографии.

Ст. Харьков. 15-го декабря на митинге в ж.-д. мастерских избрано было временное управление депо; этому управлению поручено было заведывать передвижением запасных, перевозкой угля, с'естных припасов. Когда члены управления явились на станцию, воинский начальник заявил им очень грубо, что и отправит без них. Тогда наши товарищи решили привести все паровозы в негодность, а запасным было объявлено, что в их задержании виновато воинское начальство. Запасные в негодорании отправились к воинскому начальнику и немного помяли бока храброму офицеру. На следующий день к выборным был прислан начальник станции с извинением и с приглашением заведывать отправкой запасных. Начальник станции заявил, что признает их полномочие и подчинится их распоряжениям. Товарищи вступили в исправление своих обязанностей.

КОРРЕСПОНДЕНЦИИ

Люботин. Ночью (14 декабря) на станции Люботин были произведены аресты. Арестованы Кирста, Скородинский, доктор Богданов. Разослана комиссия, заведывающая перевозкой запасных. В виду этого товарищи решили прекратить всякое движение по линии. Паровозы приведены в негодность, кое-где опрокинуты вагоны. Путь на Сумы и Полтаву забит. Большему числу запасных (несколько сот) объявили в том, что их не повезут дальше, пока администрация не освободит арестованных. Запасные решили ехать в Харьков и требовать освобождения наших товарищей. Машинист очень охотно исполнил их желание и доставил сюда 35 вагонов, наполненных запасными. Посмотрим, что будет делать начальство.

Бавария. 15 ноября состоялся довольно многолюдный митинг, на котором кроме рабочих были и крестьяне. Говорило 3 оратора — один на малороссийском языке о событиях в Харькове, Люботине, Москве и др. городах, о двух правительствах и демократической республике и т. д. Настроение бодрое, боевое. Всякий хочет быть вооруженным. Милиции удалось разоружить несколько помещиков, торговцев и овладеть их ружьями и револьверами. Часа в 2 прошел поезд из Люботина с запасными, ехавшими требовать освобождения арестованных; тотчас было решено прекратить всякое движение, путь был загроможден вагонами и телеграфными столбами.

Лозовая. 11-го декабря здесь состоялся с'езд делегатов от всей К. Х. - С. жел. дор. В ночь на 11-ое приехали делегаты из Харькова и уполномочен. статечного комитета. Приезд этих гостей создаст тревожное настроение, ибо за ними спешил из Харькова жандармский ротмистр Розальон-Сошальский, отправлен-

ный с «определенными полномочиями» в Лозовую... Решено было приезде делегата от жандармского отделения воспрепятствовать. С этой целью навстречу «делегату» был выслан поезд с рабочими, которые и разобрали путь... «Делегат» вынужден был вернуться в Харьков.

В 4 часа открылись заседания делегатского съезда в присутствии представителей от Лозовского поселка, выборных от крестьян близлежащих деревень и делегатов от Павлоградских гимназий и громадного количества публики. Ряд товарищей - ораторов ярко осветил современное политическое положение России, после чего был зачитан ряд телеграмм, характеризующих ход забастовки на других дорогах и в других городах. Члены комитета сделали доклад об организации профессиональных союзов.

После этого открылся общий митинг речью товарища о социализме. Появились красные флаги, все обнажили головы. Пропев ряд революционных песен, все с пением марсельезы отправились из депо на вокзал, где открылся новый митинг. Съезд принял следующую резолюцию.

«Делегатский съезд в Лозовой, радостно присоединяется к борьбе всего русского пролетариата, с лозунгом «долой гнусное правительство произвола и насилия над обездоленным русским народом», и требует немедленно созыва всенародного Учредительного собрания, избранного на основе всеобщего прямого, равного и тайного голосования, отмены военного положения, смертной казни и освобождения всех арестованных за политические и религиозные убеждения — объявляет немедленную со времени получения этой депеши забастовку.

Поезда с запасными солдатами, нашими братьями, должны пропускаться беспрепятственно, поезда с углем, хлебом и необходимыми припасами считаем необходимым пропускать под контролем и по разрешениям, даваемыми стачечным комитетом и местными районными комитетами, ибо желаем, чтобы забастовка, вызванная произволом правительства, пала главным образом, на его голову и причинила как можно меньше горя и тяжести для бедняка.

По поручению съезда уполномоченные Стачечн. Комитета».

ЦЕНА КРОВИ

Незадолго перед штурмом завода Гельферих - Саде, полковник, командовавший войсками, долго уговаривал солдат крымского полка стрелять в народ. Чтобы подкрепить свои доводы, он обещал всем солдатам, которые согласятся стрелять, выдать по паре новых сапог. И действительно, сапоги

были немедленно выданы. Кроме того, всех согласившихся на братоубийство напоили водкой и чаем и выдали по 3 рубля на человека.

Как дешево оценивается кровь граждан, дешевле даже 40 сребренников, за которые Иуда продал Христа!

За время забастовки к нам поступила масса телеграмм с разных центральных станций железной дороги. Не имея возможности напечатать их целиком, приводим название мест отправления: из Екатеринослава, Воронежа, Гришина, Лозовой, Панютина, Краснопавловки, Нижне-Днепровска, Балашова, Синельникова, Ставрополя, Тамбова, Харцызска, Черкасс, Царицына, Ростова на Дону, Горловки и многих других мест. Отовсюду сообщают, что служащие и рабочие присоединяются ко всеобщей забастовке и готовы бороться за свободу и счастье народа.

№ 5

ИЗВЕСТИЯ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВСЬКИХ КО- МИТЕТОВ РСДРП

18 декабря 1906 г.

Харьков 18 декабря

Забастовка не прекращается. Вооруженное восстание прогрессирует. В Москве уже несколько дней происходят настоящие уличные сражения. Строятся баррикады, стреляют из ружей, из пушек и пулеметов. Потери огромные, но движение не ослабевает. Из других мест также приходят известия о вооруженных столкновениях. По слухам в нескольких городах вооруженное восстание в полном разгаре.

У нас в Харькове — сравнительное затишье. Наши „храбрые генералы и офицеры, опасаясь, что им придется проиграть сражение, если дело дойдет до вооруженного восстания, попытались в самом начале залить потоками крови едва разгоравшееся пламя восстания.

В известной степени им удалось это сделать. Нам пришлось принять бой в самых невыгодных условиях, когда мы еще не собрались, вступать в открытую войну, когда наши силы не были еще подготовлены. Царские генералы обрушились на нас сразу всеми силами, — и мы потерпели поражение.

Но частичная победа царского правительства стоила ему очень дорого и не сулит ему ничего хорошего в будущем. Оно чувствует себя теперь как в завоеванной стране, где господство.

может поддерживаться только вооруженной силой и где ему постоянно угрожает опасность подвергнуться неожиданным нападениям.

Зверская, кровавая расправа царских опричников вызвала такой взрыв негодования самых широких слоев населения, такую сильную потребность дать отпор зарвавшимся палачам, что партизанская война может явиться совершенно неизбежной и естественной. Так было в Польше и на Кавказе. Народный гнев должен найти себе какой-нибудь выход, и один из выходов при настоящих условиях может быть партизанская война.

Хотим мы ее или не хотим, она может быть. Кто сеет ветер, тот пожнет бурю.

Царское правительство начало войну против народа, эта война скоро сметет царское самодержавие окончательно.

КРОВАВЫЙ ВЕКСЕЛЬ

Приближается 1906 год. Правительству необходимо платить по бесчисленным заграничным займам, которое оно заключило за счет народа для угнетения и разорения этого же народа, для пополнения бездонных карманов личной своры чиновников, для покрытия расходов по авантюрам и разбойничьим набегам на мирных соседей.

Час расплаты настал — самодержавие оказалось без денег, без золота, которое Витте высасывал из голодающей страны. Банкротство неизбежно, а вместе с ним и гибель самодержавия. Иностранные банкиры, готовые дать займы всякому за хороший процент, изверились в кредитоспособности правительства кровавого царя и заявили: ни копейки, пока не станет тихо внутри государства, пока жизнь не войдет в нормальную колею.

Купающееся в народной крови правительство решило совершить массовое убийство, направить споенных царской водкой солдат и казаков на своих братьев, сестер и грудных детей и в их невинной крови утопить освободительное движение, создать в стране хотя бы покой кладбища и получить деньги для расплаты.

Кровавые замыслы преступного правительства разбились о стойкость и готовность революционного пролетариата бороться до последнего издыхания. Порядка меньше, чем раньше. Вся страна охвачена восстанием. Кровавый вексель оказался дутым. Заграничные банкиры его не учтут.

Народная кровь не обратится в золото.

Гибель врага народа неизбежна.

К ГРАЖДАНАМ

Граждане!

Вот уже несколько дней, как вся Россия охвачена новым революционным пожаром. Правительство сделало наглую попытку вернуть Россию ко временам Плеве... Пролетариат принял дерзкий вызов... Верный страж народной свободы — он ответил на вызов всеобщей политической стачкой. Местами стачка уже перешла в вооруженное восстание. Местами победа уже склонилась на сторону народа... Борьба ведется по всей линии... И эту борьбу рабочий класс начал не только во имя своих классовых интересов... Нет!.. Он ведет ее в интересах народа. В этой борьбе за политическую свободу и благо народа на рабочий класс обрушивались всегда самые страшные удары озверевшего самодержавия... Громадные жертвы и лишения предстоят ему и теперь. Спешите же все, кому дорого дело народной свободы, помочь пролетариату... Рабочий класс сделал уже много завоеваний и только он выведет Россию на путь политический свободы... Спешите же на помощь борьбы за свободу. Общая забастовка и у нас в Харькове... Нужна немедленная помощь семьям убитых и раненых. Нужна помощь безработным. Их дело — общее дело! Пусть же каждый откликнется на наш призыв!

ДЛЯ СБОРА ПОЖЕРТВОВАНИЙ И РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ПОСОБИЙ ОРГАНИЗОВАНО ЦЕНТРАЛЬНОЕ БЮРО ПОМОЩИ БАСТУЮЩИМ И ЖЕРТВАМ 12 - го ДЕКАБРЯ

Федеративный совет комитетов РСДРП, Комитет партии с.- р., союз рабочих для защиты прав, о-во взаимопомощи ремесленникам, союз рабочих печатного дела, стачечный комитет служащих и рабочих Кур., Харьк., Сев. жел. дор.

Комиссии выборов: Папозовного завода, Гельферих - Саде, мельниц, табачников, Сабуровой дачи, Мельгозе и Шапарь. Нов. Баварии, конфектных фабрик.

Так как, кроме того, сборы производятся Союзом Союзов, то взносы ему освобождают сделавших их дальнейших пожертвований на текущую острую нужду.

КО ВСЕМ ГРАЖДАНАМ И СЛУЖАЩИМ ТОРГОВЫХ ЗАВЕДЕНИЙ г. ХАРЬКОВА

Магазины продолжают торговать. Федеративный совет призывает всех приказчиков и служащих торговых заведений примкнуть к общей политической забастовке и закрыть все

лавки и магазины. Интересы торгового пролетариата совпадают с интересами всего пролетариата, торговый пролетариат должен идти в ногу с общей борьбой пролетариата. Сейчас идет решительная, быть может, последняя борьба за свободу. Все искренние сторонники свободы, все, кто желают гибели гнусного режима самодержавия, должны употребить все усилия, чтобы способствовать его крушению. До сих пор пролетариат шел впереди всех в этой борьбе, своей грудью прокладывая всем дорогу. Только торговый пролетариат все время отставал от общего движения. Товарищи! Вы еще можете наверстать потерянное, примыкайте немедленно к общей забастовке. Самодержавие колеблется, час его гибели приближается. Станем же все вместе дружно, как один человек!

К СЛУЖАЩИМ ЧАСТНЫХ КРЕДИТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ г. ХАРЬКОВА

Федеративный Совет предлагает всем частным и общественным кредитным учреждениям присоединиться к общей политической забастовке и прекратить все без исключения операции. В интересах же беднейшего населения, главным образом, рабочих, Ф. С. находит возможным производить только операции, находящиеся в связи с выдачей заработной платы рабочим.

ПО ЖЕЛЕЗНЫМ ДОРОГАМ

Министр путей сообщения *Немешаев* разослал всем начальникам ж. д. две телеграммы.

ТЕЛЕГРАММЫ

Министра путей сообщения начальнику Харьково - Николаевской железной дороги. Циркулярно

I

„Предлагаю вам в самой решительной форме объявить всем служащим о запрещении им участвовать в организациях, вытекающих из постановлений бывшего в Петербурге с'езда представителей пенсионных касс, присвоившего себе наименование делегатского с'езда, а также в иных организациях, не разрешенных в установленном порядке. Все эти организации по существу своему несовместимы со строем железнодорожной службы, и посему служащие, примыкающие к подобного рода организациям, подлежат увольнению со службы.

Министр путей сообщения *Немешаев*, 14 декабря 1905 г.“

II

„На некоторых железных дорогах наряду со служащими и рабочими, самовольно прекращавшими работу, возникли особые местные организации, которые противозаконно, захватив в свои руки административную власть на отдельных участках линии, позволили себе делать распоряжения помимо местного железнодорожного начальства. Вследствие сего предлагаю вам: 1) По отношению к забастовавшим служащим полностью применить закон второго декабря 1905 г., карающий прекращение, приостановку или невозобновление работ на железных дорогах как казенных, так и частных, а равно и возбуждение служащих или рабочих на железной дороге к подобного рода действиям, и немедленно возбудить, на основании статьи седьмой этого закона, уголовное преследование против всех виновных в подобного рода действиях, сообщив о сем местной судебной власти непосредственно или через железнодорожную полицию. Вместе с тем, согласно той же статьи закона, вы имеете право применить к этим лицам статью 1100 Устава уголовного судопроизводства, разрешающую временно устранить или совершенно удалить их от должностей. 2) По отношению к виновным в самовольном присвоении себе власти, независимо от привлечения их к ответственности по закону 2 декабря сего года, за возбуждение служащих или рабочих на железной дороге к прекращению движения поездов они должны быть привлечены к уголовной ответственности по статье 289 Улож. о наказаниях уголовных и исправительных издания 1885 г. Об исполнении прошу доносить в установленном порядке.

Министр путей сообщения Немешаев. 15 декабря 1905 г.“.

Г-н Немешаев немного запоздал с своим циркуляром. Прошло уже то время, когда Россия управлялась циркулярами царских опричников. Теперь царское правительство об'явлено воюющей стороной, оно ведет открытую войну со всем народом. Смешны и жалки попытки царского правительства приказывать, когда дело идет об уничтожении этого правительства.

Долой самодержавие!— вот что должны ответить г. Немешаеву ж. д. служащие.

Телеграмма Немешаева уже вызвала соответствующие распоряжения со стороны Харьк. жел.-дор. начальства. Вчера 17 - го по всем службам было вывешено следующее об'явление: „Согласно полученных Управлением дороги распоряжений, все служащие Управления дороги и частей его, фактически неисполнявшие своих обязанностей во время забастовки, на осно-

вани высочайшего указа от 2 декабря 1905 г. подлежат увольнению со службы.

Начальникам служб и отделов управления дороги предлагается составить и представить к 19 декабря списки лиц, фактически исполнявших свои служебные обязанности во время забастовки.

Всем остальным служащим предлагается не позже 20 сего декабря подать письменное заявление о причинах неисполнения ими их служебных обязанностей.

Списки лиц, прекративших занятия, и их объяснения о причинах неисполнения ими служебных обязанностей подлежат представлению Харьковскому губернатору, согласно его требования.

Служащим, фактически исполнявшим свои служебные обязанности, содержание за декабрь будет уплачено полностью, остальным же служащим, не исполнявшим служебные обязанности, содержание будет уплачено по день начала забастовки, 16 декабря 1905 г.“.

Служащие в лице центр. ком. Х. - Н. ж. д. и К. Х. - С. уже достойным образом ответили на это провокаторское заявление. В своих воззваниях они приглашают игнорировать новое распоряжение начальства и призывают к дальнейшей борьбе за свободу и счастье родины.

ВСЕМ КОМИТЕТАМ ПО ЛИНИИ

Товарищи!

Манифестом временного союзного управления было предложено перевозить предметы первой необходимости и каменный уголь для горожан, хлеб для голодающих, а равно и запасных нижних чинов. Вследствие ареста наших товарищей в Люботине и занятия станции Харьков и Люботин войсками, центральный комитет предлагает товарищам остановить всякое движение на линии — даже перевозку запасных нижних чинов.

Насилие в Люботине вызвало порчу путей и паровозов, тоже в Новой Баварии.

Сборы просят хранить на станциях.

Центр. Комитет Х.- Н. ж. д.

Ввиду наступающего срока уплаты жалования по линии за ноябрь и могущих возникнуть кривотолков и обвинений забастовщиков администрацией, центральный комитет Х.- Н. ж. дор. объявляет, что он, несмотря на прекращение сообще-

ния, вследствие порчи пути и паровозов, берет на себя обязательство и ответственность по доставке плательщика с жалованием по месту назначения.

КОРРЕСПОНДЕНЦИИ

Ст. Смородино.

На днях состоялся соединенный митинг служащих с крестьянами. Настроение хорошее, было решено закрыть казенную винную лавку. Толпа служащих и крестьян направилась закрывать лавку, но в пути были окружены 25 драгунами, которые удалились после переговоров с ораторами. Пристав, уличенный в провокации, был вызван на собрание, где предъявлен ему обвинение в натравливании одной части населения на другую и предложено было ему совсем убраться из уезда. На следующий день появилось об'явление пристава о распродаже своих вещей и затем пристав на лошадях убрался совсем из уезда. Начальник станции Смородино Волков был тоже уличен в провокации и был отстранен от обязанностей, равно отстранен и начальник депо и станция фактически в руках товарищей. Единодушие полное.

Екатеринослав.

Среди солдат.

8 декабря в казармах Бердянского полка состоялось собрание делегатов от всех нижних чинов полка, в количестве 300 чел. Делегаты вызвали полковника и потребовали немедленного отпуска всех запасных. Делегаты также заявили, что они не подымут оружия против своих товарищей - рабочих, об'явивших забастовку. Те же заявления были сделаны делегатами Феодосийского полка и местными драгунами.

9 декабря солдатами 278 пехотного Бердянского полка было отправлено начальнику гарнизона через депутацию заявление следующего содержания:

„Его превосходительству господину начальнику гарнизона города Екатеринослава.

До нас дошли слухи, что полиция при помощи казаков намерена расстреливать беззащитных рабочих и дать хулиганам устроить еврейский погром. Поэтому мы, солдаты 278 пехотного Бердянского полка, категорически заявляем, если произойдет что -нибудь подобное, мы, как один человек, заберем оружие и пойдем защищать мирное население. Данная нами присяга обязывает нас служить отечеству, а Христос учил любить ближнего, как самого себя.

Солдаты 278 пехотного Бердянского полка,

Сие наше заявление мы поручаем нашим товарищам вручить Вашему превосходительству“.

К ПОЛИЦИИ И ХУЛИГАНАМ!

„Мы, солдаты Екатерин. гарнизона, доводим до вашего сведения, что в случае, если вами будет что-нибудь предпринято против рабочих или евреев, мы с оружием в руках покажем вам, как верные отечеству войска защищают граждан. Ни одному злодею не будет от нас пощады!

10 декабря 1905 г.

Солдаты Екатерин. гарнизона“.

ПОХОРОНЫ ТОВАРИЩА ВОЛКОВА

(Рабочего завода Пильстрема).

2 декабря в числе прочих жертв самодержавия пал наш товарищ Волков, бывш. членом соц.-дем. организации. 15-го декабря рабочие завода Пильстрема похоронили его. Полиция даже после смерти преследовала его: она долго не выдавала тела и согласилась отдать его только при непременном условии хоронить не позже 10 часов утра. Проводить на кладбище пришло человек 70. Присутствовал и товарищ, присланный от организации. После похорон товарищи были приглашены вдовой помянуть покойного. Говорили речи, пелись революционные песни. Грустью, ненавистью и надеждою на скорую победу проникнуты были все речи. Присутствующие товарищи решили взять на себя заботу о материальной поддержке вдовы и детей покойного.

БОЙКОТ ТАБАЧНОЙ ФАБРИКИ ИЛИК

Владелец табачной фабрики Илик отказался уплатить своим рабочим за время политической забастовки. Рабочие об'явили ему бойкот. Федеративный Совет приглашает граждан поддержать этот бойкот.

На молочной улице убит казак. Около Сабуровой дачи в конных городских брошена бомба. На Петинской улице снят с лошади казак, у него отобраны шашка и ружье. В Балашов-

ском переулке по казакам было сделано два выстрела, в ответ они залпами обстреливали дом. В ж.-д. районе убит шпион.

От редакции. Редакция «Фед. Известий» просит всех товарищей доставлять сведения о ходе забастовки, митингах и других событиях.

ПОПРАВКА

В № 4 «Известий» вкралась опечатка, которая может вызвать недорозумения. В таксе цен поставлено: фунт мяса до 15 коп., следует читать: до 13 коп., керосин вместо до 5 к. до 4¹/₂ коп.

№ 6

ИЗВЕСТИЯ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВСКИХ КО- МИТЕТОВ РСДРП

20 декабря 1905 года

Харьков 20 декабря

Царское правительство направляет все свои силы, чтобы подавить народное движение. Пущены в ход все средства, какие только могут изобрести озверелые опричники: обыски, аресты, увольнения, высылки, зверские избиения и массовые и одиночные убийства безоружных граждан, расстрел из пушек, ружей и пулеметов.

«Вихрь злобы и бешенства носится

Над тобою, страна безответная».

Самодержавие поставило все на карту. Идет борьба не на жизнь, а на смерть. Еще некоторое время, и у царского правительства не хватит уже сил.

С помощью пушек и пулеметов можно разбить баррикады, можно расстреливать толпу, убить сотни и тысячи людей. Но управлять страной с помощью одних пушек и пулеметов нельзя. Народ голодает, казна все более и более опустошается, государственный долг растет, процентов платить нечем, денег достать неоткуда. Вся промышленность пришла в упадок, масса предприятий обанкротилась. Революционное движение захватывает все более широкие слои народа, царскому правительству уже не на кого надеяться. Его поддерживают только группы богатых купцов и землевладельцев, все остальное население от него отворачивается. Царское правительство, как Каин, убивший своего брата Авеля, скоро будет встречать только всеобщую ненависть и презрение.

Необходимо продлить момент борьбы, чтобы окончательно истощить силы правительства. С каждым днем силы его будут слабеть, каждый день борьбы, каждый день продления забастовки все более и более ослабляет правительство.

Мы должны держаться изо всех сил не только потому, что мы наносим этим тяжелые удары царскому самодержавию. Мы должны продолжать забастовку, пока возможно, еще потому, что общая борьба еще продолжается, забастовка и вооруженное восстание еще идет по всей России. Чем дольше мы будем держаться, тем труднее царским опричникам подавить движение. Если в некоторых городах борьба прекратится, то правительство уже справится с революционным движением в других городах, сосредоточив там все свои силы. Мы должны помешать этому сосредоточению сил, должны помешать царскому правительству разбивать нас поодиночке и потому должны продолжать забастовку, пока она продолжается по всей России.

В Екатеринославе город почти во власти рабочих, правительство пока бессильно; в других местах идет напряженная борьба. Необходимо помешать передвижению войск, необходимо отвлечь силы правительства и не позволить ему подавить движение. Особенно важно, чтобы возможно дольше продолжалась железнодорожная забастовка.

Товарищи, стойте дружно, стойте пока хватит сил! Помните, что каждый день борьбы есть шаг вперед на пути к окончательной победе, к окончательному свержению гнусного самодержавия.

КОРРЕСПОНДЕНЦИИ

Екатеринослав

После об'явления забастовки, которая в течение одного часа стала свершившимся фактом, жизнь, казалось, совсем замерла: фабрики, заводы стали, движение жел. дор. прекратилось, магазины закрылись. К вечеру уже сформировался боевой стачечный комитет, взявший на себя руководство стачкой. В состав его вошли представители следующих организаций: совета рабочих депутатов (7 чел. — все с. - д.), 3 представит. фр. большинства, 3 представит. фр. меньшинства, 3 пред. Бюро провинц. организац. РСДРП, 3 пред. Бунда, 3 пред. П. С.-Р., 3 пред. стач. распоряд. ком: Екатериносл. дороги.

Дорога беспрекословно признала его авторитет. В одном из первых приказов по линии, которым определялось необходимое движение поездов, боевой стачечный комитет заявил, что все вооруженные воинские чины как низшие, так и высшие, должны быть обезоружены.

Тотчас же по всей сети последовало обезоруживание всех военных как в поездах, так и по станциям; были лишены оружия также все станционные жандармы и полиция лежащих вблизи станций селений.

11 числа на станцию Гришино прибыл поезд с запасными чинами, в числе которых было 13 человек, вооруженных винтовками. Распоряд. Комитет станции Гришино, узнав, что в поезде вооруженные солдаты, послал отряд дружины обезоружить их, что и сделала дружина. Солдаты не могли оказать сопротивления. Вместе с 13 винтовками у них было взято 60 патронов.

На другой день Распор. ком. станции Гришино, получив известие, что на станции Ясиноватая находится отряд солдат в 58 чел. под начальством офицера, отправили туда свою дружину, предложив ей взять отряд в плен. Явившись на станцию Ясиноватая, дружина прежде всего отправилась на квартиру офицера и арестовала его. Офицер, увидев, что сопротивление бесполезно, сдался и обещал, если его выведут к солдатам, заставить их сложить оружие. Начальник отряда дружинников поверил его честному слову и вывел к солдатам. Но вместо приказа сложить оружие офицер дал приказ стрелять. Прежде чем солдаты успели исполнить его приказание, нач. дружины, убив офицера, отвел отряд под прикрытия вагонов. Солдаты скрылись в казармы. Через несколько минут между солдатами и дружинниками завязалась перестрелка, которая продолжалась около часа с половиной; три солдата были легко ранены, остальные сложили оружие.

В этот же день на ст. Авдеевку прибыл отряд драгун для занятия станции. В поселке его встретил отряд дружинников. После переговоров с драгунами о сдаче ими оружия, не приведшими к желаемым результатам, отряд дружинников дал залп, которым был смертельно ранен офицер (через несколько времени умерший), легко ранено три драгуна, убит лошадь под офицером и две ранены. Драгуны бежали.

14 числа на станции Авдеевка было получено телеграфное извещение, что к ним послан сильный отряд драгун и казаков.

Распор. ком. станции Авдеевка, не надеясь собственной вооруженной силой отбить нападение правит. войск, телеграммой просил помощи ближайших станций и заводов. Первыми на Авдеевку прибыли дружинники со станции Гришино. Соединившиеся отряды Гришино и Авдеевки численностью в 389 чел. (70 ружей, остальные револьверы), вступили в переговоры с прибывшими уже в деревню Авдеевку драгунами и солдатами. Правит. войска, убедившись, что дружина в достаточной сте-

пени сильна и к вечеру еще будет усилена отрядами из других станций и заводов, оставили деревню.

К 6 ч. вечера на ст. Авдеевку прибыли отряды со станции Дебальцева, Юзово и Петровского завода.

Дружинниками конфискован вагон патронов в 750 пуд., в настоящее время конфискован еще один вагон и несколько пудов пороху.

Не менее интересным является настроение деревни. Во всех деревнях, как лежащих вблизи станций, так и удаленных от станций, крестьяне настроены крайне революционно. Общий лозунг — Учредительное собрание на основе всеобщего и т. д.

В приговорах некоторых волостей выставлено требование социализации земли, заводов, орудий производства.

Крестьяне по первому зову дают вооруженную помощь железнодорожникам, что имело место на ст. Пологи. На той же ст. на митинге представители крестьян заявили, что если станция Пологи не организует Распорядит. комитета, то они откажутся от всяких сношений с ними и вооруженной силой заставят их подчиниться боевому стачечному комитету.

Митинги крестьян многочисленны и происходят в образцовом порядке; умеренные речи обходятся молчанием, революционные встречают бурю восторгов.

15 ст. Горловка была осаждена войсками. На помощь горловцам двинуты вооруженные отряды из Юзово, Гришино и Авдеевки. В первой стычке убито 4 офицера, ранено несколько солдат, остальные отступили. В общем, на станции Авдеевка сконцентрировалось 800 чел. с огнестрельным оружием, до 200 чел. с холодным и резервы. Юзовцы привезли пушку.

Всю ночь Авдеевка представляла военный лагерь. На далекое расстояние были выставлены пешие и конные дозорные. Ночь прошла спокойно. Утром в степи показались казаки, но, узнав в деревне о силах повстанцев, скрылись.

Краматоровка.

Рабочие на митинге послали следующую телеграмму С. Ю. Витте:

„Мы, рабочие, мастеровые и служащие Краматорского завода, на общем собрании 12 декабря с. г. постановили присоединиться к всеобщему освободительному движению и, выражая полное недоверие настоящему правительству, решили требовать немедленно: 1) созыва Учредительного собрания на основе всеобщего, прямого, равного и тайного голосования; 2) отмены военного положения и положения об усиленной охране; 3) полной амнистии пострадавшим за политические убеждения“. Следует более 1000 подписей.

Люботин.

17 декабря правительственными войсками была взята „неприступная крепость“, ст. Люботин, ночью. Распорядительности, мужества и героизма проявлено было ими при этом славном деле. Вот картина события. В субботу 17/XII на ст. Люботин был об'явлен митинг. Едва только участники митинга успели разойтись по домам, как со стороны Харькова раздался пушечный выстрел, в 5 час. дня за ним последовал другой, третий. Жители насчитали 6 выстрелов. На станц. пути посыпались гранаты, которые взорвались... вагоны с ценным грузом: чаем,... Сгорело вагонов 30. Одновременно... стрельбой был открыт ружейный огонь пачками. Пули летели и свистели над всей станцией. После этого пушка была обвезена кругом Люботина, поставлена с противоположной стороны дороги (со стороны Полтавы) и вновь началась пальба. Было выпущено 4 снаряда. Только теперь войска решились выйти в опустевшую станцию. Победители с остервенением начали вознаграждать себя за труды товарами из вагонов: чай, сахар и сукно быстро стали переходить в их карманы. Но начальник отряда не удовольствовался легкой победой: он захотел почестей со стороны «врага». С этой целью были посланы на некоторые квартиры гонцы с предложением пойти и выкинуть белый флаг на несуществующей крепости и вступить в мирные переговоры. Это предложение вызвало недоумение и смех.

Во время стрельбы был убит один и несколько ранено. К ночи в поселке производились обыски и аресты.

ДНЕВНИК

Бойкот табачной фабрики Илик прекращен, так как требования рабочих удовлетворены.

К позорному столбу! В помещении Харьковского музык. училища во время стрельбы в городе преподаватели училища Кареницкий, Геника, Катанский хохотали и выражали свою радость по поводу расстрела народа. При этом были ученицы Мазурина, Озерова и Сташевская.

Профессор Харьк. технологического института Альбицкий уговаривал солдат «постоять за царя и честных людей» и стрелять в народ.

Партия сионистов - социалистов просит нас удостовериться, что боевая дружина этой партии высказалась против сдачи до бомбардировки завода Гельферих - Сэде и осталась в заводе.

На Михайловской улице 18 декабря вечером на драгунский раз'езд было произведено нападение. Произошла перестрелка. Убит драгунский офицер.

15 декабря в 3 часа дня на Петинской улице рабочие, напав на проходившего казака, разоружили его... Минут через 5 — 6 отряд вооруженных казаков человек в 50 под предводительством «пострадавшего» обыскивали целый ряд домов, желая разыскать нападавших рабочих. Обыски не привели ни к чему.

В воскресенье днем драгуны и конные городовые ловили мальчиков, продававших «Известия Фед. Совета», приставляли к груди мальчика дуло ружья и затем обыскивали... Свобода печати!

По улицам города среди бела дня казаки нередко обыскивают кого вздумается. На вопрос двух рабочих, подвергшихся обыску, имеют ли казаки для их благородной роли предписание, опричники заявили: «Нам приказано не только обыскивать, но и убивать»... Неприкосновенность личности!

Сбор пожертвований. В пользу стачечников сбор производится сионистами - социалистами. Деньги, собираемые ими, будут направляться через Федер. Совет стачечному комитету.

Открытие театров. По предложению Федер. Совета театры были в знак траура закрыты. Со вчерашнего дня театры вновь открылись.

Неприкосновенность жилища. Перед рассветом 19 декабря, когда многочисленное население колонии паровозостроительного завода было погружено в глубокий сон, началось обложение.

Установлены пулеметы, артиллерия, расставлены войска. Когда все было приготовлено, начались поголовные обыски населения, не подозревавшего даже возможности такого нападения. Казаки и драгуны врываются в квартиры, не останавливаясь перед тем, что во многих комнатах живут женщины и дети. Началась обычная оргия ночных нападений.

Бавария. Администрация пивоваренного завода «Новая Бавария» через делегата, своего рабочего, обратилась в стачечный комитет с просьбой разрешить производство сушки солода.

Комитет, не осведомленный в достаточной мере о положении дел в Новой Баварии, выразил свое согласие.

Делегат, желая придать больший вес этому разрешению, обратился в Федеративный Совет за подтверждением его. Федеративный Совет, зная штрейкбрехерскую подкладку просьбы администрации Новой Баварии, отклонил просьбу.

После этого постановления член комиссии паровозостроительного завода Чаевский единолично, от собственного имени, дал разрешение на производство сушки.

На митинге в Новой Баварии обсуждался вопрос о сушке солода на пивном заводе и приняли следующую резолюцию:

«Осушки солода на пивном не производить и выразить свое порицание комиссии паровозостроительного завода за постановление, противоречащее духу забастовки, и вообще не доверять защиту своих интересов этой комиссии и признать единственной защитницей в каких бы то ни было учреждениях только социал - демократию».

По городу от имени Федеративного Совета распространяются подложные письма выматательского характера. Так, на имя управляющего казенной палатой прислано угрожающее письмо за подписью Хрусталева. Фед. Сов. клеймит эту провокаторскую выходку, заявляет, что в своей деятельности ни к каким выматательствам прибегать не может.

К сведению вкладчиков Государственного банка. Управляющий Гонторой госуд. банка г. Сумцов перевел за границу 40.000 руб. собственных денег.

ИЗВЕСТИЯ ФЕДЕРАТИВНОГО СОВЕТА ХАРЬКОВСКИХ КОМИТЕТОВ РСДРП

24 декабря 1905 г.

Харьков 24 декабря 1905 г.

Пока еще рано подводить итоги декабрьской забастовки и восстания. Можно сказать только, что окончательной победы еще нет, самодержавие еще не разрушено, народные палачи еще держат оружие в своих окровавленных руках.

Октябрьская всероссийская забастовка потрясла самодержавие до самого основания. Царское правительство воочию увидело, что против него поднялись все сознательные граждане во главе с организованным пролетариатом. Оно поспешило пойти на уступки и в манифесте 17 октября обещало политическую свободу. Правда, при самом издании этого манифеста было видно, что правительство отнюдь не собирается на деле давать свободу, а надеется лишь словесными обещаниями успокоить общественный протест. Своей дальнейшей политикой правительство доказало всем, кто еще продолжает надеяться на мирный исход, что манифест 17 октября издан с целью обмануть народ. Военное положение и усиленная охрана не только не отменялись, но вводились в новых местах. Обiski, аресты и убийства граждан продолжались попрежнему, как будто о свободе не было и речи. Особенно тяжелые кары обрушились на пролетариат, как главного и передового борца за народную свободу. Рабочих депутатов стали арестовывать, на мирные собрания рабочих производились вооруженные нападения, рабочих массами стали выбрасывать на улицу без куска хлеба.

Снова поднялся рабочий класс на борьбу, снова по всей России покатила волна всеобщей забастовки, железные дороги стали, вся промышленная жизнь приостановилась. На этот раз почти повсюду забастовка сопровождалась воору-

женными столкновениями, местами, напр., в Москве, Ростове, Тифлисе и в др. городах, происходили настоящие сражения, длились почти 10 дней. В других местах, как в Екатеринославе, вооруженных столкновений не было, но правительство было совершенно бессильно, и фактическая власть перешла в руки организованного пролетариата. В общем, самодержавие не победило, но и не было побеждено.

Предстоит, значит, еще новый бой, который окончательно решит судьбу политической борьбы. Если раньше рабочий класс не соглашался ни на какие сделки и соглашения с правительством народных палачей, то теперь, конечно, о них не может быть и речи. Пролетариат не положит оружия, не прекратит борьбы, пока не разрушит царского самодержавия, не оставит от него камня на камне. Бой этот будет, вероятно, скоро, как только рабочие снова соберутся с силами. На этот раз мы постараемся поднять и крестьянство, которое начинает уже сознавать необходимость борьбы. Можно надеяться, что и войско или откажется стрелять в народ, или прямо перейдет на сторону народа.

Буржуазия до сих пор занимала промежуточное положение в борьбе с самодержавием. Верхние слои ее, крупные капиталисты и крупные помещики, все время шли рука об руку с царским правительством. Средняя и мелкая буржуазия, высказываясь за политическую свободу, в то же время старались всячески примириться с самодержавием. Буржуазия опасается усиления влияния пролетариата, опасается, что ее безраздельному господству придет конец, и потому тяготеет к сильной власти, независимо от народа высказывается не за республику, а только за конституционную монархию.

Буржуазная партия, начиная с провокаторской партии «Правового порядка» и кончая конституционно-демократической, не участвуя прямо в борьбе, стоит между борющимися сторонами. Им пора уже размежеваться со своими соседями справа. Пусть все искренние сторонники свободы переходят на сторону народа. Пропасть между народом и правительством все увеличивается, и скоро уже невозможно будет оставаться между борющимися сторонами. Придется открыто перейти на ту или на другую сторону. Надо спешить с этим, в момент борьбы будет уже поздно, а пролетариат сам сумеет отличить своих вечных врагов от временных друзей.

«ПАРТИЯ ПРАВОВОГО ПОРЯДКА»

«Партия правового порядка», продавшая интересы народа за чечевичную похлебку дворянских привилегий, как известно,

неоднократно посылала¹⁾ своих ораторов в рабочую среду. Новоявленные народные вожди пытались наwerben десятков - другой простаков, чтобы сделать вид, что в своих требованиях они оперлись на народ. Теперь телеграмма из Москвы сообщает, что князь Шербатов, один из столпов этой черносотенной партии, набирает дружину «для борьбы с революционерами». Тот самый Шербатов, который имел наглость обращаться к парю от имени всего народа, ныне организует шайку наемных убийц для стрельбы в народ, восставший в борьбе за свободу. «Партия правового порядка», очевидно, одобряет «порядок», при котором власть имущие имеют «право» по прихоти расстреливать власть неимущих. Сердобольные печальники о народной нужде, убеждающие рабочих пожалеть себя и свои семьи, эти рыцари отжившего мира защищают правительство, которое предписывает «патронов не жалеть» и «расстреливать мятежников без сожаления». Поддерживая его словом, они теперь спешат к нему на помощь и делом. Запомните это, товарищи! И если снова когда - нибудь предстанет пред вами оратор от «партии правового порядка», оборвите его вопросом: «Каин, где девал ты брата твоего Авеля?»

Дер. Ледное. Здесь на днях был большой сход. В речах выяснили положение крестьян, намечали ближайшие задачи и решили образовать крестьянский комитет. Настроение в селе и кругом напряженное; кое - где начинают рубить частные леса и разоружать лесничих. Так, недавно от имени Федеративного Совета отобрали 5 ружей и 3 револьвера.

Ст. Конотоп. Нам сообщает очевидец, какие зверства чинили казаки, усмиряя рабочих и крестьян. Не ограничиваясь стрельбой и избиением, озверевшие опричники схватили 11 крестьян, привязали их веревками к лошадям и в таком положении тащили в тюрьму. Это истязание стоило некоторым из привязанных жизни.

ДНЕВНИК

К нам обратились солдаты Луцкого полка с следующим запросом. «Правду ли говорят, будто рабочие подожгли на вокзале сундучки нижних чинов Луцкого полка и что побудило сделать это? Неужели месть? Если это так, то пусть знают, что они нажили себе в лице солдат злейших врагов и месть их не будет знать границ. Пусть рабочие оправдаются, и тогда солдаты от всей души станут на их сторону».

¹⁾ В Москве и Петербурге.

От имени рабочих мы смело можем сказать: «Рабочим не в чем оправдываться. Тот, кто говорит солдатам о поджоге сундуков, нагло лжет, желая натравить солдат на рабочих. Пусть всякий солдат вспомнит, как охотно рабочие поддерживали требования солдат в ноябрьские дни в Харькове, и он поймет, что эти рабочие не могли лишить бедных солдат последнего их остатка. Рабочие считают солдат своими братьями, временно вырванными из тех же рабочих и крестьянских семей. Солдаты также страдают от произвола и насилия и уже начали кое-где бороться. Рабочим не за что мстить солдатам. Правда, солдаты все еще по приказу начальства стреляют в народ, но рабочие отлично понимают, что невежество, забитость и темнота заставляют солдат совершать это преступление. Когда солдаты оглянутся и поймут, что они делают, то они увидят в рабочих своих искренних друзей и пойдут вместе с ними бороться с проклятым гнетом.

17 декабря на Екатеринославской ул. в 6 час. вечера казаки остановили рабочего с кафельного завода Беренгейма и обыскали. Найдя у него в кармане 10 коп., они отобрали их. Рабочий обратился к ним со словами: «Что ж вы грабите?» В ответ на это посыпались грубая брань и угрозы. Подошедший из любопытства гражданин подвергся той же участи, но здесь добычу казаки получили большую: у любопытствующего гражданина было отобрано 60 коп.

20 декабря рано утром явились солдаты, казаки и жандармы во главе с жел.-дорожн. ротмистром и началась обычная оргия: ломали ящики, всюду рылись, отыскивая крамолу. Во время обыска рабочих в мастерские не пускали, а конторщиков, бывших в главной конторе, выгнали. Так как воины крамолы не нашли, а труда потратили немало, то они решили вознаграждать себя: чайники, кружки, приводные ремни и другие мелочи быстро были расхищены ими. Часа в 2 — 3, не удовлетворившись результатом обыска в мастерской, казаки и жандармы ворвались в пивную рядом с мастерскими и перерыли там все. И здесь усердие не увенчалось успехом.

Штабс-капитан 12-й дивизии Днепровского полка Мильский произнес речь перед фронтом: «Меня пропечатали и хотят убить за мое командование у Гельферих-Саде, но это все жида делают. Я, братцы, вам поручаю и требую, чтобы вы перебили всех жидов у нас в полку («жидов» там 19 человек).

Циркулярно. По всей линии X. - Н. ж. д.

Товарищи! Центральное бюро Всероссийского ж.-д. союза в Москве, пополненное представителями других дорог, об'явило прекращение всеросс. ж.-д. забастовки. Принимая это постановление Вр. Центр. Ком. служащих и рабочих X.- Н. ж. д. предлагает прекратить забастовку с 22 декабря с/г и на нашей дороге. Вместе с тем прекращение забастовки он не считает поражением. Правда, пр - ву удалось на время сломить силу революц. движения; но в этой борьбе пр - во своими бессмысленными и жестокими зверствами обнаружило собственное бессилие, так как ни один класс населения уже не поддерживает его: пушки, пулеметы и штыки являются единственной его опорой. При таких условиях современное правительство, по нашему убеждению, долго просуществовать не сможет и вынуждено будет уступить всенародным требованиям. Мы попрежнему будем настаивать на своих требованиях осуществления гражданских свобод и созыва Учредительного Собрания на 4 - членной формуле и приглашаем товарищей момент затишья борьбы употребить на организацию в интересах свободного движения.

Времен. Центр. Ком. X. - Н. ж. д.

Бойкот купцам - черносотенцам. Подлое, предательское расстреливание 12 декабря царскими опричниками мирных граждан г. Харькова на улицах, в районе Павловской и Николаевской площади, встретило полное сочувствие и поддержку среди харьковских купцов - черносотенцев.

До и по окончании расстрела бакалейщик Уткин и Силаков (скобяная торговля) и Латышев выставили громадное количество водки, напавая и без того пьяных казаков и драгун. Кроме того, Уткин делал сбор пожертвований в пользу этих доблестных стрелков. Поэтому об'являем этим купцам - негодьям бойкот.

Об'являем бойкот конфектной фабрике Романенко, владельца которой сделала донос жандармам на делегатов от этой фабрики в городскую районную стачечную комиссию.

Делегаты были арестованы.

№ 1

**ИЗВЕСТИЯ
СОВЕТА РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ Г. ОДЕССЫ**

Вторник, 13 декабря.

Мы об'явили всеобщую забастовку во имя народной свободы. Мы об'явили забастовку и проведем ее.

Население должно иметь по обыкновенным ценам пищу и медицинскую помощь. Мы поэтому постановили: *не бастуют* водопровод, скотобойня (контора бастует), пекарни городские, столовые, чайные, трактиры без спиртных напитков, медицинский персонал, общественные аптеки при больницах: обеих городских, еврейской, стурдзовско, Красного Креста и при всех амбулаториях, не бастуют следующих пять частных аптек:

Элькина на Пересыпи, на Московск. ул.,
Авербуха на Колонтаевск., уг. Мастерской,
Горника на Степовой ул., уг. Прохоровской,
Штеерна на Ришельевской, уг. Арнаутской,
Пискорского на Соборной площади,

которые всю чистую прибыль за дни забастовки, начиная с 12 декабря, передают в Совет Р. Д.; не б а с т у ю т больницы, богадельни, приюты, ясли; все бакалейные лавки, спиртных напитков не продающие, должны быть открыты ежедневно только до 11 час. утра; не б а с т у ю т и рабочие, занятые при канализации.

ВСЕ ОСТАЛЬНОЕ ДОЛЖНО БАСТОВАТЬ

Мы этого требуем и свое требование осуществим.
Совет Рабочих Депутатов.
Об'единенный Комитет РСДРП.
Соц.- Демокр. Комитет Бунда.
Комит. Парт. Социалистов - Революционеров.
13 октября.

¹⁾ Див. статью Жезмер: „Одесска Рада Р. Д. 1905 р.“

Исполнительный комитет сов. раб. деп. в г. Одессе заявляет, что он не берет на себя никакой ответственности за все обращения от его имени в случае, если нет соответствующих удостоверений за его подписью.

ВОЗЗВАНИЕ ПЕТЕРБУРГСКОГО СОВЕТА РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ

Совет депутатов петербургских рабочих, российская социал - демократическая рабочая партия, партия социалистов-революционеров и Всероссийский еврейский союз в Литве, Польше и России «Бунд» постановили обратиться ко всему народу со следующим воззванием:

Граждане!

Правительство снова обмануло народ. Оно обещало передать государственную власть в руки народного представительства. Но со времени 17 октября прошло более полутора месяцев, а правительство продолжает по произволу и безотчетно командовать страной. С первых же дней прекращения октябрьской забастовки побежденное, но все еще не сверженное самодержавие собирает силы и ведет их открыто против народа. Оно организовало разбойничьи шайки и при помощи их устроило резню и грабеж мирных жителей. Правительство, объявляя по произволу огромные области нашей страны на военном положении, одним росчерком пера уничтожает все гарантии политической свободы и ставит на их место пулеметы.

Заодно со всем народом также и армия, которая есть плоть от плоти и кровь от крови народной, выставила свои требования осовождения от правительственного гнета и хищничества и присоединилась к общим требованиям страны. В ответ на это правительство создало внутреннюю войну в армии и повело полки против полков.

Манифестом 17 октября было заявлено, что никакие новые законы не будут издаваться без согласия народных представителей. Но под именем временных правил издаются новые законы старым самодержавным порядком.

Нет закона! Нет свободы! Попржнему страной правит царский произвол.

Именными царскими указами и административными распоряжениями правительство отменяет и урезывает завоеванные нами политические права. Правительство конфискует и закрывает газеты. Оно разгоняет собрания. Оно запрещает

союзы. Оно издало закон, который назначает наказания за стачки. Оно отнимает все права у служащих железных дорог, почт и телеграфов. Оно производит аресты политических деятелей по всей стране.

Правительство арестовывает представителей народа, которым народ поручил защиту своих интересов. Оно арестовало бюро крестьянского съезда, арестовало бюро союза почтово-телеграфных служащих, захватило председателя с. р. д. Хрусталева и, наконец, арестовало 3 декабря все собрание совета депутатов петербургских рабочих — двести пятьдесят человек, выбранных более, чем двумястами тысяч рабочих. Братья рабочие, неужели не защитим мы выбранных нами людей? Они только исполняли наши поручения. За наше дело их взяли. Не на кого им надеяться, как только на нас. Неужели оставим их в в когтях зверского правительства? Забранные товарищи сделали свое дело, исполнили свой долг. Теперь дело за нами. Неужели предадим мы их? Не бывать тому! Один за всех и все за одного! Будем бороться до последней капли крови и лучше ляжем все костями, но не оставим в тюрьме ни одного из забранных товарищей! Граждане! Неужели вы подчинитесь произволу царского правительства? Никогда не будет конца подчинениям! Правительство нагнет все больше и больше, по мере того, как оно не находит сопротивления. Путь его ведет к восстановлению самодержавия.

Рабочие, крестьяне, все, кому дорога свобода! Неужели вы допустите, чтобы отняли у вас ваши политические права. Надо защитить ваши основные политические права. Надо защищать завоеванную свободу. Надо, наконец, добиться ее полного обеспечения, надо положить конец государственной анархии, создаваемой правительством. Совет депутатов петербургских рабочих решил поэтому и объявляет по всему Петербургу и окрестностям всеобщую политическую забастовку.

В четверг, 8 декабря, в 12 часов дня по всех заводах, фабриках, мастерских, во всех торговых предприятиях, конторах, банках, лавках, складах, по всем путям сообщения самого Петербурга и соединяющим Петербург с остальной Россией должна быть приостановлена работа.

Борьба начата, она будет стоить великих жертв, быть может, многих жизней, но что бы ни было, мы не сложим оружия, пока не будет обеспечено следующее:

Учредительное собрание на основании всеобщего, прямого, равного и тайного избирательного права.

Уничтожение всех временных правил. Уничтожение военного и осадного положения, чрезвычайной и усиленной охраны, уничтожение всех других чрезвычайных мер. Отмена военных

судов и смертной казни. Полная гарантия неприкосновенности личности, свободы слова, печати, сходок, союзов, стачек и распространение этих прав также и на армию и флот, прекращение политических процессов, включая сюда также процессы по печати.

Освобождение всех политических заключенных,

Выполнение особых требований, предъявленных армией, флотом, железнодорожными служащими и служащими почт и телеграфов.

Переход земли к народу.

Признание восьмичасового рабочего дня основным политическим правом народа, наряду с свободой слова, совести и другими основными политическими правами.

Немедленная отмена всех исключительных законов против отдельных наций и вероисповеданий.

Граждане, свобода или рабство? Россия, управляемая народом, или Россия, расхищаемая шайкой грабителей? Так стоит вопрос. Подымайтесь все — рабочие, крестьяне, интеллигенция, подымайтесь борцы за народную свободу и народное счастье. Присоединяйтесь к нам — остановим производство, остановим торговую жизнь, остановим сообщение по всей стране и соединенными усилиями уничтожим остатки самодержавия. Лучше умереть в борьбе, чем жить в рабстве!

Солдаты и матросы! Вы — часть народа, но вас ведут против народа. Все ваши требования также и наши, но вас ведут против нас. И вы в крови народной утопите свою собственную свободу. Не слушайте команды, слушайте голоса народного. Присоединяйтесь к нам. Восстаньте заодно с нами. Нет силы, которая могла бы пойти против армии, объединившейся с народом.

Совет депутатов петербургских рабочих. Российская социал-демократическая рабочая партия. Партия социалистов-революционеров Всероссийский еврейский союз в Литве, Польше и России «Бунд».

Совет рабочих депутатов г. Одессы, объединенный Одесский комитет Р. С.-Д. Р. П., Одесский ком. партии с.-р., Одесский ком. «Бунда» присоединяются к этому воззванию.

КО ВСЕМ ГРАЖДАНАМ

Граждане! Наступил час борьбы!

Царское самодержавие решило не отступать ни на один шаг. Оно собрало все свои последние силы, оно готово пролить реки народной крови для того, чтобы подавить восставший

народ. Безумно и смешно ждать от царского самодержавия чего-либо, кроме пуль и нагаек, тюрем и виселиц. Дело народной свободы должно перейти в руки самого восставшего народа. Низвержение царского самодержавия и созыв всенародного Учредительного собрания — вот что написано на боевых знаменах восставшего народа. Борьба ведется не из-за нового жливого царского манифеста, а из-за всенародного Учредительного собрания. Не царский манифест, а низвержение царского самодержавия — вот какова цель восстания.

Настал час новой битвы!

Забастовка переходит в вооруженную борьбу: в Москве идут правильные сражения между армией революции и армией царского самодержавия, между повстанцами и казаками.

Российский пролетариат — передовой отряд русской революции! Его поражение будет поражением русской революции, его победа будет победой революции. Поддержать пролетариат — значит поддержать революцию, помочь делу народной свободы.

Необходимо оружие для тех, кто пойдет умирать за народную свободу! Необходимы средства для тех, которые решились обречь себя и своих детей на голод и холод за дело народной свободы.

Наступил час новой битвы!

Пусть же все враги насилия и произвола об'единятся в одном общем ударе на проклятое царское самодержавие! Пусть все, кому дорого дело народной свободы, в эти дни борьбы сделают все, что в их силах, чтобы поддержать борцов за свободу, чтобы оказать материальную поддержку забастовщикам.

Долой царское самодержавие!

Да здравствует всеобщая политическая забастовка!

Да здравствует революция!

В Москве полное восстание. Два дня идут в ней правильные сражения между верными еще правительству войсками и восставшим народом. Баррикады строятся десятками. Разрушенные артиллерийским огнем, они за ночь снова вырастают и их приходится снова брать упорным боем. Больницы переполнены ранеными, которых за один первый день — и то по правительственным сообщениям — насчитывалось несколько сот. Первопрестольная столица оправдала свое название «очага крамолы», как окрестил ее в своей речи посланный ее усмирять генерал - палач Дубасов. Там, где вынужденные хищники отдыхали, окруженные раболепски - верноподданническими чувствами жителей, где всего три года назад десятки тысяч рабочих, не ведая, что творят, устроили грандиозную манифеста-

цию в честь обездолившего крестьян Александра II, — там теперь те же рабочие за баррикадами силой оружия роют могилу для самодержавия. Самодержавие получило удар в самое сердце; оно, выставявши себя выразителем исторических преданий русского народа, поражается в центре исторической жизни России. Московское восстание — это не восстание окраин, которые царское правительство могло «отводить», как сделанные инородцами в целях расчленения и уничтожения государственной мощи Росии. В московском восстании самодержавие должно услышать голос той самой коренной России, на которую оно всегда ссылалось, объясняя необходимость и нужность своего существования. Царизм теперь должен понять, что ни в Одессе, ни в Варшаве, ни в Риге, ни в Киеве, ни в Петербурге, ни, наконец, в Москве для него нет «места жительства». В маленьком же Царском Селе он не уместится. Вывод отсюда прост: царизм должен убраться и уступить место народу, удар за ударом обнаружившему свою неуклонную — более неуклонную, чем царская — волю удалить самодержавие.

Но московское восстание, о конечных результатах которого мы в этот момент еще не имеем сведений, помимо этого морального поражения самодержавия имеет еще и другое значение.

Оно показывает, что всенародное восстание имеет за собой действительную вооруженную силу. Баррикады десятками запружают улицы. Они защищаются в течение целого дня боевыми отрядами революционного народа против неприятеля, вооруженного пулеметами и пушками. И расстрелянные, разрушенные, сожженные баррикады возрождаются снова на тех же местах на следующий день, и снова за ними стоят сплоченные ряды защитников и борцов за народную свободу. И нет сомнения, что к одетому в сталь революционной энергии пролетариату присоединилась и вооруженная сила солдат. Правительственные телеграммы об этом молчат. Глухо говорят они о том, что войска избегают кровопролития. Мы знаем, что это значит, когда нам говорят, что кровопролития избегают не командиры, а войска; это значит, что армия колеблется, что она неохотно идет против своих братьев, что часть ее несомненно перешла на сторону народа...

Еще не определились результаты московского восстания, но один результат уже ясен: за народным восстанием уже грозная вооруженная сила, она растет, и близок час, когда перед ней рассыпется слабеющая сила самодержавия.

Второй раз за каких - нибудь два месяца мы начинаем всероссийскую политическую забастовку. Второй раз мы вступаем в открытый бой с самодержавным правительством. Но на этот раз на нашем красном знамени и в наших сердцах огнем святого негодования вытравлены слова: «победить или умереть».

Да, мы должны какою бы то ни было ценою покончить, наконец, с подлым и лживым правительством, доведшим страну до окончательного разорения, а народ до полного обнищания. И пусть ответственность за эти жертвы падет на головы той клики августейших казнокрадов, которая в безумном отставании своей власти и своих доходов, вызвала нас на последний бой.

Мы приняли лишь брошенный нам вызов. Посмотрим, кто победит!

16 - го октября, в самый разгар нашей первой схватки с самодержавием, царскосельская камарилья готовилась об'явить военную диктатуру, чтобы пулеметами и виселицами подавить этот первый грандиозный протест против ее всевластия. И вдруг, на следующий день, когда борьба разгорелась грозным пламенем, появился царский манифест, туманно и многословно возвещавший о незыблемых основах «гражданской свободы» и обещавший всему населению избирательные права.

Измученные голодом, истекая кровью, мы поверили ему. Мы поверили тому, что эта гнусная свора августейших сановников *может* пойти на уступки. Но скоро, очень скоро мы узнали, что нельзя верить ни одному ее слову, что есть единственный способ достижения наших целей — это *испытание* царского самодержавия и установление самодержавия народа.

Манифест 17 - го октября оказался простым маневром разбойника, которому грозит погибель. Он был лжив, до последней буквы лжив, и издан единственно для того, чтобы потушить разгоревшийся пожар революции, чтобы не исполнять ни одного его пункта, чтобы взять его назад при первой возможности.

С тех пор правительство, как хищный зверь, притаившийся в засаде, ждало лишь момента, когда можно будет наброситься и задушить революционный народ. Оно начало с мобилизации подонков общества — единственной его опоры — и устроило целый ряд черносотенных погромов. Оно перешло к возбуждению национального шовинизма и об'явило Польшу на военном положении под лживым предлогом ее стремления к отделению от России. Мощный протест петербургского пролетариата разбил его гнусные замыслы.

Разразившееся восстание крестьянства, доведенного голодом до отчаяния, военное восстание Черноморского флота и начавшееся небывалое по своим размерам брожение в армии показали августейшей клике, что колеблются исконные опоры самодержавия — крестьянство и армия, что, надо спешить с открытым восстановлением своего всевластия, пока не поздно. И она стала открыто готовиться к нападению. Она отдала бунтующие деревни на растерзание генерал-адъютантам. Она назначила министром внутренних дел Дурново, искусственного в полицейском сыске, старого сотрудника Плеве, и он начал разгромлять революционные организации пролетариата и крестьянства.

За арестом бюро крестьянского союза последовал арест Хрусталева, арест Петербургского совета рабочих депутатов. Петербургский пролетариат ответил грозным предостережением: «я готовлюсь к вооруженному восстанию». Но царскосельская клика приняла это за признак бессилия и нагло пошла в атаку народной свободы. Последовало закрытие 8 лучших петербургских газет, возбуждено 92 судебных преследования против свободной печати. Ее редакторы засажены в тюрьмы. Издан драконовский закон о стачках, карающий полуторагодичным заключением за участие в них и ссылкой на поселение за призыв к ним.

Осуществлена заветная мечта Плеве — вся Россия отдана во власть губернаторов, имеющих право по своему произволу объявить губернию или город на положении чрезвычайной охраны или даже на военном положении. Митинги разгоняются, руководители революционного движения засажены в тюрьмы.

Правительство бросило вызов. Мы должны были принять его и приняли. По одному призыву Петербургского совета рабочих депутатов мы присоединились к всероссийской политической забастовке. Все стало. Жизнь замерла. Началась борьба. Товарищи, помните, что теперь дело идет о том, чтобы подвести итог всему бурному революционному году. Дело идет о том, чтобы добить расшатанное нашей борьбой самодержавие.

Смотрите! Вся крестьянская Россия охвачена восстанием; в Прибалтийском крае революция близка к победе; армия волнуется, колеблется и местами открыто переходит на сторону народа. Еще один мощный и сильный удар, и мы добились нашей великой цели, ради которой пролито уже так много крови. Пусть эта кровь не даром будет пролита!

Держитесь крепко, твердо и смело! Пусть на развалинах самодержавного правительства подымет свое красное знамя правительство революционное, выросшее из недр восставшего

народа! И учредительное собрание, созванное на основе всеобщего, прямого и тайного голосования, заменит твердые основы для нашей дальнейшей борьбы за социализм.

Да здравствует всеобщая забастовка!

Да здравствует революция!

ТОВАРИЩИ СОЛДАТЫ!

Народ вновь пошел войною на своих угнетателей. Много крови пролил народ, много мук принял, но не устал он, еще пуще прежнего возненавидел он своих мучителей. И забастовал он по всей России, и решил голодать, но держаться твердо, пока не завоеует свободы, пока не сбросит с себя тяжкое царское иго.

Товарищи солдаты! Когда ваша солдатская жизнь стала невыносимой, когда и вашему солдатскому терпению пришел конец, вы не убоились наказаний и угроз и дружными солдатскими забастовками добились разных льгот и вольностей. В вашей борьбе вам помогали рабочие, они всюду грудью отстаивали те требования, которые отстаивали и вы, они шли открытой грудью против солдатских штыков, чтобы и вам легче жилось. Кто спас от расстрела сотни ваших братьев кронштадских матросов? Их спасла всеобщая забастовка петербургских рабочих. Теперь пришла очередь вам, солдатам, послужить народному делу и пустить в ход свое оружие не против народа, а против врагов его. Помните, солдаты, что победа народа, это и ваша победа, и если вы поможете своими штыками победить народ, тогда и ваша доля станет черной и тяжелой, еще хуже нынешнего, потому что не будет тогда у правительства врагов и легко ему будет давить и угнетать и вас. Теперь правительство вас боится, потому что у него есть сильный враг — рабочие. Но пусть вы своими ружьями подавите рабочее восстание, и правительство, разделившись с народом, примется за вас. Помните, же, солдаты, что если вы будете стрелять в народ или допускать, чтобы стреляли в него другие, то вы собственными руками нанесете себе поражение.

Победа над народом — это победа над вами, победа над правительством — это и ваша победа.

Так решите же, солдаты, быть ли вам кайнами - братоубийцами и рыть себе собственными руками могилу, или быть вам защитниками народного дела и повернуть дуло ваших ружей против всяких насильников, которые захотят подавить народное восстание?

Помните, солдаты, что сегодня же вам, пожалуй, придется решить, быть ли вам с народом или против народа, быть ли вам защитниками народа или его поработителями. Помните, солдаты, что если вы будете стрелять и убивать народ, проклятье всего народа падет на вас на всю жизнь. И во всем народе пойдет предание про солдата, который не убоился наказания, когда он за увеличение приварочных и жалованья, (стрелял в народ) но убоился он тогда, когда нужно было защитить весь народ от его вековых извергов и мучителей. И не только он защитил, но сам убивал, сам стрелял в безоружных братьев своих.

Пойдет мрачное предание про солдат, которые могли дать отдых измученной, истерзанной родине, но не захотели этого и пролили море крови братьев своих.

Помните же это, солдаты, и не делайтесь братоубийцами.

Не давайте запирать себя в казармы, выходите на улицы, присоединяйтесь к народу, защищайте его от казаков, полиции и хулиганов, и народ победит, и настанет на Руси свобода, и вздохнут вольной грудью народ и сыны его, солдаты, и залечим мы тогда раны, которые наносили нам веками мучители наши и кровопийцы. Помните же это, солдаты! На острие ваших штыков висит теперь народная свобода. Удушите вы ее — и вы удушите народ.

Так будьте же вы не душителями и предателями, а верными сынами народу.

За нами, солдаты, за народом, за братьями вашими по нужде и горю!

Проклятье и позор убийцам!

Слава мужественным защитникам народа!

Да здравствует союз солдат с народом!

Да здравствует свобода!

ТОВАРИЩИ ЛОМОВЫЕ ИЗВОЗЧИКИ!

Вместе со всей рабочей Россией и вы страдаете от забастовки. Но кто виноват в этом? Вы думаете, что виновны железнодорожники, которые прекратили работу. Но подумали ли вы, почему прекратили работу железнодорожники? Потому что жить делается все труднее и труднее, а скоро и вовсе житья не будет. А кто все несогласия накликает на народ? Чиновники и чиновничье правительство. Они убивают рабочих людей, которые хотят устроить все так, чтобы всем жилось и легче и лучше. Чиновничье правительство стало арестовывать защитников народа, закрывает газеты, которые говорят правду о

злоупотреблениях чиновных прихвостней. Вся Россия, как один человек, восстала теперь, чтобы освободиться от грабителей и кровопийц, которые называются правительством. Нужно, чтобы у нас было правительство, избранное народом, а не чиновниками, а для этого необходимо, чтобы сами народные избранники собрались в Петербурге и решили, что нужно народу и какое ему нужно правительство. Такое собрание народных избранников называется Учредительным собранием. Вся Россия требует, чтобы Учредительное собрание создали, а чиновники и министры не хотят. Поэтому - то поднялся теперь весь русский народ, а с ним и железнодорожники. Не мешать им вы должны, товарищи, а помогать. Для вашей же это пользы. Разве вам хорошо и свободно живется? Нет. Помогайте же тем, которые хотят, чтобы всем было хорошо.

ТЕЛЕГРАММЫ

Москва. 10 декабря в 6 часов вечера разобран революционерами оружейный магазин Торбека в доме гостиницы «Метрополь». Войска прибыли после погрома. Сейчас по направлению триумфальных ворот, Сухаревой башни, по Садовой улице, у Самотека, на Троицкой улице и переулке сооружаются революционерами баррикады из спиленных телеграфных столбов, старого железа, проволоки и досок. Боевая дружина уже собралась. Город разобщен, нельзя попасть из одной части города в другую. В 9 часов вечера начали пускать с возвышенных мест цветные светящиеся ракеты. Разобран большой оружейный магазин Тарнопольского на Большой Лубянке, также взято все оружие. Район, покрытый баррикадами революционеров освещается казенным прожектором с Сухаревой башни. На Садовой улице начали стрелять пулеметы. Число убитых в течение дня не выяснено, но их много. Много раненых доставлено в больницы и в общественные и частные дома. Из дома Базыкина на Страстной площади революционеры стреляли с английского пулемета. Правительственные войска обстреливали дом артиллерией.

Москва. 11 декабря. Пока установлено число раненых — 200 человек, число же убитых не выяснено. Екатерининская больница переполнена. Ночью войска брали баррикады на Бронной улице. После разгрома оружия оружейного магазина Торбека в него была положена адская машина, разорвавшаяся ровно в полночь. Взрыв произвел пожар в гостинице «Метрополь», который, однако, скоро удалось потушить. Ночью были

сделаны попытки разобрать магазин холодного оружия Брабец. Драгуны стреляли, при чем был убит один человек и один ранен. Сейчас на Патриарших Прудах, Бронной улице, в Каретном ряду, Петровке и Тверской идут перестрелки с боевой дружиной.

У Страстного монастыря снова ставят орудия. Ночью вновь выстроены везде баррикады, разрушенные накануне. Брестонная улица сплошь в баррикадах, до вокзала. Телеграфные столбы срезаны. На Садовой улице и у Триумфальных ворот также выстроены баррикады. Защитников обстреливают, и они отвечают. Сегодня с 11 часов утра началась редкая стрельба из пушек.

Москва. Для уничтожения баррикад артиллерия обстреливала их картечью, драгуны разрушали, пожарные сжигали. Столкновения с Тверской перенесли на другие улицы и были особенно жестоки на Каретной, Садовой, Неглинном, Трубной площади и Цветном бульваре. Здесь орудия стреляли весь день. В Каретном ряду революционеры устроили засаду 20 жандармам и всех переловили. Считают, что вчера было 500 раненых, сегодня же гораздо больше. Вечером перестрелка как будто стихла. Войска заметно избегают лишнего кровопролития. К вечеру начались стычки в Замоскворечьи и окраинах города. Есть жертвы с обеих сторон. Все вокзалы заняты войсками.

Ярославль. 9 декабря бастующие рабочие в количестве нескольких тысяч человек с красными флагами и пением революционных песен прошли по улицам, требуя прекращения занятий в правительственных и общественных учреждениях. Когда же они подходили к почтово-телеграфной конторе, казаки стали их разгонять. Вооруженная милиция рабочих вступила в перестрелку, но скоро, преследуемая казаками, в панике вместе с толпой бежала. На месте осталось 6 убитых и около 20 раненых. Ранен подесаул Андреев и три казака, в том числе один смертельно. В почтово-телеграфной конторе занятия прекратились.

Кологрив. 9 декабря. В Кологривском уезде крестьяне разбили экономию Михалкова.

Тамбов. Официальный корреспондент об'являет, что Тамбов, Козлов с уездами об'явлены на военном положении; Борисоглебск, Умань, Липецк, Лебедин, Кирсанов, Моршанск, Шацк, Спасск, Елатяма и Темников с уездами об'явлены на положении чрезвычайной охраны.

Кострома. Городская дума отправила депутацию к губернатору с просьбой разрешить заем в 15.000 руб. на учреждение милиции.

Копенгаген. Датские консульства в Риге, Ревеле, Либаве, Виндаве и Одессе уполномочены датским министерством иностранных дел выдать пособие датским подданным на отъезд на родину. На будущей неделе из русских портов несколько судов отойдут в Данию.

ВЕСТИ ИЗ РОССИИ

Николаев. Игульской полк, в котором значительная часть восстала, расформирован, унтер - офицеры отправлены для суда в Одессу. Один вольноопределяющийся Г - ч, читавший и разъяснивший «Сын Отечества», арестован и отдан под суд за возбуждение к восстанию.

Пет. газ. сообщает: В финских водах замечены военные суда под флагами важнейших держав, идут полным ходом к Кронштадту. Ночью наводят прожекторы. К берегам пристаю военные катера и через некоторое время возвращаются к миноносцам и крейсерам. Между другими замечены французские и германские флаги.

Николаев. Николаевский сов. раб. деп. перепечатал известный «Манифест к народу» в количестве 15 тыс. экземпляров с заявлением о присоединении к нему.

Елисаветград. В арсенале при кавалерийском училище была сделана попытка похищения оружия.

Были вынесены 65 винтовок, 200 револьверов и 10.000 патронов.

Весь этот груз уже находился на подводе, как появился караульный солдат. Один из товарищей шарахнулся в сторону. Часовой крикнул: «Воры! Закрывай двери!».

Товарищи бросились врассыпную, успевши крикнуть сидевшим на подводе: «Погоняйте!». Все товарищи спаслись, оставив, к сожалению, подводу с оружием.

ВСЕОБЩАЯ ЗАБАСТОВКА В ОДЕССЕ

Забастовка сразу охватила всю Одессу. Бастуют все фабрики, заводы и мастерские на Дальнике, Пересыпи и в городе, за немногими исключениями. Порт стоит, пароходы не ходят. Жел.-дор. движение в порту остановилось. Работа в железнодорож. мастерских прекращена. Стоит вокзал (Одесса Главная), прекратилось товарное движение. Пассажирское движение еще продолжается, но только до Жмеринки. Газеты не выходят; к забастовке решили присоединиться банковские и конторские служащие, а также служащие городской управы. Многие магазины были закрыты. Конка ходила лишь по Ришельевской

улице под охранный солдат. На станциях Одесса Главная, Раздельная, Бирзула работают на телеграфе саперы. По линии сделано распоряжение начальников станций заменять помощникам начальников дежурить безсменно.

Ст. Голта бастует целиком. Станция Бендеры бастует наполовину. Арестован инженер Левицкий. Ст. Бобринская и Знаменка не принимают поездов.

ПО ГОРОДУ

— Один из местных фабрикантов решил на все время всеобщей политической забастовки выдавать своим рабочим по 25 коп. в день и, кроме того, раздавать им чай, сахар и муку.

— Одесский союз бухгалтеров и конторщиков постановил примкнуть к всеобщей забастовке и выпустил воззвание ко всем бухгалтерам и конторщикам.

— Банкир Ашкинази заявил, что не закроет своей конторы до тех пор, пока полиция не прикажет закрыть.

— Комитет конституционно - демократической партии просит членов партии поспешить взносом одного дневного заработка в пользу забастовавших, согласно постановления общего собрания партии. Деньги принимаются всеми членами комитета. Ежедневное дежурство: женские педагогические курсы, уг. Торговой и Херсонской, 42, от 12 до 1 часу дня.

— Комиссия безработных при СРД начала свои действия. Председателем избран т. Дмитрий, секретарем — т. Михаил. Комиссия из трех лиц будет ежедневно производить прием от 11 до 1 ч. дня в аудитории женских курсов (уг. Торговой и Херсонской, 42).

— Собрание портовых рабочих постановило примкнуть к всеобщей забастовке, объявленной сов. раб. деп. г. Одессы. Портовые рабочие заявляют, что в случае попытки устроить какой-либо погром, они все до одного будут защищать население г. Одессы.

— В течение последних дней жандармерией и полицией производятся многочисленные обыски и аресты. Вчера был обыск в 1 час дня по Госпитальной ул. в д. № 33, кв. 1. Никого не нашли. На Болгарской ул. (уг. Алексеевской площади), у Свиридова также произведен вчера обыск. Свиридова дома не нашли.

— В ж.-д. мастерских при контрольной будке произошел вчера спор между солдатом и жандармом. Солдат говорил, что само правительство провоцирует забастовку. Жандарм

упрекнул пехоту в продажности. Солдат хотел взять жандарма на штык.

— В ж.-д. мастерских вывешено об'явление о том, что мастерские заперты ввиду того, что рабочие не приступили к работам, как этого требовало управление дороги.

— Назначенные в университете собрания разогнаны полицией.

— На Ришельев. уг. Полицейской бывший городской звал толпу «идем снимать». На углу Ришельевской и Дерibasовской сыщик тоже звал «снимать».

— У Зингера толпа человек в 15 (Екат. ул., Театр. пер.) в 12 ч. дня пыталась закрыть магазин.

— В депо конки кондуктора не хотели ехать. За них стали контролёры. Приглашенных казаков кондуктора не пускали.

— Вчера весь город был наводнен шпионами, жадно высматривавшими свои жертвы.

— В течение целого дня на улицах происходят маленькие собрания, на которых выступают много «новорожденных» ораторов.

— Между нанятыми грузчиками - хулиганами и командой парохода «Николай» произошло столкновение, чуть было не окончившееся дракой.

Причиной этого был отказ команды допустить грузчиков производить нагрузку «Николая». Несмотря на поддержку грузчиков, полиция осталась на стороне команды.

— Вчера на пароходе «Пушкин» должна была из Одессы отправиться на усмирение пулеметная рота. Команда парохода решительно заявила своей администрации, что везти пулеметчиков она ни за что не согласится. После долгих и напрасных уговоров и угроз пулеметная рота принуждена была возвратиться во - свояси.

КО ВСЕМ ХОЗЯЕВАМ ТОРГОВЫХ И ПРОМЫШЛЕННЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Вся Россия бастует. Забастовали адвокаты, врачи, чиновники, банковые служащие, семинаристы, гимназисты. Вся Россия бастует. Она бастует против самодержавия, против бюрократии, против рабства, в котором так долго царь и шайка придворных держали русский народ. Теперь настает час расплаты. Народ осовобождается от векового ига. Хозяева! И ца вас самодержавный царь не раз накладывал свою тяжелую лапу. Вас грабила полиция, разорял неправый суд, обдирали высшие чиновники. Хозяева! Если вы хотите лучшей жизни,

если вы хотите перестать быть рабами и сделаться людьми и гражданами, вы должны присоединиться к всеобщей всероссийской забастовке. Лучше, немного потерпеть, чем всю жизнь терпеть гнет и унижение. Поддерживайте же борцов за свободу и счастье всего народа, присоединяйтесь к нам, закрывайте фабрики, заводы, магазины и все торговопромышленные заведения.

Забастовка должна быть всеобщей во что бы то ни стало, поэтому общегородской рабочий совет постановил потребовать от вас немедленного закрытия всех торговопромышленных заведений.

Закрывайте же фабрики, заводы, магазины. Закрывайте, пока не поздно!

НОВАЯ ЗАБАСТОВКА ПОЧТОВО - ТЕЛЕГРАФНЫХ ЧИНОВНИКОВ

Вчера почтово - телеграфными чиновниками было получено сообщение о том, что министерством внутренних дел решено не только не освобождать арестованных товарищей, но и арестовать всех «зачинщиков». Возмущенные таким наглым издевательством, они вновь бросили работу и присоединились к всеобщей политической забастовке. Силы революции увеличиваются, самодержавное правительство в своем диком безумии толкает к нам новые отряды борцов. Привет от одесского пролетариата.

ХУЛИГАНЫ БЛАГОДЕТЕЛИ

У рабочего люда в порту неожиданно появились защитники, покровители и благодетели. Защитник и покровитель — знаменитый помощник пристава г. Шишкин, благодетель — надзиратель г. Иванов. Вся эта почетная кампания усердно печется о бедном люде, раздает им билетки для бесплатного ночлега и обещает бесплатно кормить. Милосердие — дело хорошее, и можно было бы подумать, что господа Шишкин и Иванов, наглотававшиеся человеческой крови, хотят теперь отомстить и спасти душу свою.

Но всем ясно, что подкладка дела иная. Портовых рабочих в июльские дни бесплатно кормили пулями, а теперь хотят накормить обедами. Значит, портовые рабочие стали нужны полиции. Господа Шишкин и Иванов хотят обедами и ночлегом привлечь к себе темную голодную массу, чтобы потом натравить ее на евреев, интеллигенцию и рабочих.

Расчет хулиганов - благодетелей ясен. Но не выгорит ваше дело, господа Шишкин и компания! Времена изменились, и найдутся силы, которые погрома не допустят.

СПИСОК ЛИЦ, АРЕСТОВАННЫХ ЗА ПОСЛЕДНЕЕ ВРЕМЯ

9 ноября. Тимофей Криченко, 18 л., слесарь (найдено: револьвер, 29 патронов и брош. анарх. «Всеобщая стачка»). Обвиняется по 126 ст., II части. *10 ноября.* Нисон Бейлин, 21 г., гимназист (найдена бомба). Обвиняется по 126 ст., II ч. *6 декабря.* По делу взрыва на Екатерининской ул. 1) Лев Гершкович, 25 л., механик. Назвался анархистом и заявил, что все найденное в квартире принадлежит ему. 2) Его мать. 3) Его сестра Лейкина. 4) и 5) Ее двое детей. 6) Владимир Фумбер, 21 г., наборщик. 7) Юлий Лифшиц, 20 л., вольно - слушатель Новорос. унив. 8) Хаим Аксельруд, 18 л. 9) и 10) **Неизвестный** и **неизвестная**, взятые при изготовлении бомб. Назвались анархистами. 11) Алтер Майденберг, 14 л., 12) Шмуль Рудос, 34 г. Хозяин лит.- мех. мастерской. Найденны форма и сорок баночек для бомб Гершковича (его трое рабочих сидят еще в участке). *6 дек.* **Неизвестный.** Найденны типография, тайная анарх. литература и кинжал. Сруль Кравец, 44 л., золот. дел. мастер. Найден револьвер.

Арестованные *10 декабря:* 1) Александр Андреев, 20 л., литейщик (найденны револьв., финск. нож, кинжал и 218 прокл. СРД). 2) Степан Жанде, 33 л., жел.-дор. столяр. 4) Иван Савик, 30 л., котельщик. Найдена литер. С.-Д. и С.-Р. 4) Федор Стрельченко, 36 л., шорник. Найдено 2 револьвера. 5) Яков Гончаренко, 36 л., токарь. 6) Иван Куценко 32 л., столяр. Найд. прокл. СРД. 7) Константин Авакумов, 36 л., жел.-дор. телеграфист. 8) Владимир Константинов, 26 л., конторщик при ж. д. Найд. револьв. и 15 патронов. 6) Алексей Бойко, 20 л., слесарь. Найд. револьв. и 18 патронов. Все арестованные 10 декабря члены сов. раб. деп.

К ПОЗОРНОМУ СТОЛБУ

Пригвождаем к позорному столбу следующих лиц:

Кассира выдачи грузов на станции Одесса - Товарная. (Большой Вокзал), пользующегося своим положением, чтобы препятствовать забастовке агентов кассы, от работы которых зависит выдача грузов.

Смотрителя магазина по выдаче материалов одесского склада материальной службы, который отговоривая, от забастовки, суля рабочим сверх жалования особое вознаграждение, а депутату от рабочих Дыханову угрожая увольнением, и бухгалтера Андрича, который объявил всем рабочим расчет за забастовку.

Агента компании «Надежда» Ломейера, который, убеждая рабочих не бросать работу, уверяет, что работа везде идет.

Монтера паровозо - сборного цеха Михаила Зобова, раздававшего прокламации «партии правого» порядка и вышедшего 12 декабря на работу.

Квэнеца Ивана Бянцева, вышедшего на работу и агитировавшего против забастовки.

Монтера вагонного цеха Свердликовского, агитировавшего против забастовки и угрожавшего увольнением.

Машинистов: Левинского, отправившегося в Киев с поездом № 6. Лясота, работавшего на паровозе на станции Одесса - Товарная.

ОТЧЕТ ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА СОВ. РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ г. ОДЕССЫ

Первое собрание Исп. Ком. состоялось 30 ноября. Исп. К - ту пришлось прежде всего заняться внутренним устройством своих дел. Разбирались вопросы: о приеме новых членов, о кассе, о своем органе, о квитанционных книжках для профессиональных союзов и о созыве собраний сов. раб. деп. Разбирались, кроме того, следующие вопросы: о безработных, об отношении жел.-дор. телеграфистов и кондукторов к бастующим почтово - телегр. чиновникам и о госуд. банкротстве. Постановлено было образовать ком. о безработных, предложить ближайшему собранию СРД. обсудить вопрос о государ. банкротстве и принять след. резолюцию по поводу нарушения кондукторами и жел.-дор. телеграфистами интересов почт.-тел. служащих.

«Совет рабочих депутатов г. Одессы, выслушав заявление депутата почт.-тел. служащих о передаче жел.-дор. телеграфистами частных и правит. телеграмм, а также о перевозке кондукторами частной и правительственной коресп. выражает свое глубокое изумление перед таким вопиющим нарушением пролетарской солидарности и глубоко уверен, что жел.-дор. союз, так недавно давший нам блестящие примеры этой пролетарской солидарности, примет все меры для устранения печальных фактов и возмутительных предательств, нарушающих интересы рабочего класса...»

Последующие дни деятельности Исп. К - та были посвящены, главным образом, организации совета и проведению в жизнь принятых требований.

Второе заседание Исп. К - та состоялось 2 - го декабря. Вопрос о безработных был снова поставлен на обсуждение. Постановлено было затребовать от городской думы передачи в руки С. Р. Д. ассигнованных для помощи безработным суммы и от Евр. Центр. Комитета имеющихся в распоряжении Комитета 50 тыс. руб. Постановлено было далее организовать при С. Р. Д. юридическую помощь для рабочих, принять решительные меры против готовившегося полицейской сворой погрома, снестись с Петербургом в счет с'езда представителей сов. раб. деп. На заседании был поднят вопрос о всеобщей политической забастовке. Исп. Комитетом было принято такое решение. «Так как политическая стачка в настоящее время неизбежна и необходима, так как политическая стачка может превратиться в народное восстание, Исп. К - т настойчиво рекомендует совету раб. деп. заняться вооружением пролетариата Одессы и сбором для этого соответствующих денег». На этом же заседании было решено, что приказчики выбирают представителя от каждой тысячи человек.

Третье заседание состоялось 7 - го декабря.

В Исп. Ком. поступило заявление от сион.- соц., в котором они требуют себе представительства с совещ. голосом. За немением времени Исп. Ком. отложил этот вопрос до следующего заседания. Ввиду возможности арестов, постановлено было избрать по одному кандидату к каждому члену Исп. Ком. По предложению Петербургского С. Р. Д. решено отправить делегата на с'езд Советов рабочих депутатов.

Затем был поставлен вопрос о всеобщей политической забастовке.

Дикий набег царского правительства на Петербургский тов. раб. депутатов, бюро крестьянского, почтово - телеграфного и железно - дорожного союзов, гнусное насилие над свободным печатным словом, варварские указы на случай забастовки — нам громко и внятно сказали: всероссийский пролетариат теперь не смолчит, он откликнется; идет вторая великая российская политическая забастовка.

Она идет. И мы стали к ней готовиться. Исполнительный Комитет немедленно вошел в соглашение с представителями Рос. соц.-дем. раб. партии, Бунда и партии социал.- революционеров; немедленно была организована совместная комиссия для руководства забастовкой, если она начнется.

А она уже начиналась. В газетах стали появляться сведения, по которым можно было заключить, что забастовка идет.

Исполнительный Комитет, чтобы не быть застигнутым врасплох, вместе с рабочими организациями выпустил 9 декабря воззвание ко всем рабочим и устроил в этот день митинги на всех заводах.

Мы созвали собрание правлений всех профес. союзов. Мы чувствовали уже, что не сегодня - завтра забастуем, но мы еще не знали наверно и мы ни в листке, ни в речах дня не указывали.

Мы продолжали наши ежедневные заседания. 9 декабря вечером мы уже почти были уверены в необходимости начать немедленно и в Одессе нашу великую борьбу. И мы постановили: в течение ночи заготовить призыв к рабочим, чтоб они забастовали, и объявление о всеобщей политической забастовке с 11 декабря; если к утреннему заседанию будет несомненно, что всеобщая забастовка уже началась, эти листки распространить. Решено далее: организовать центральные и районные штабы и установить между ними живое общение, приготовить к утру проект обращения к солдатам.

Рано утром мы собрались. Забастовка в целом ряде городов была для нас несомненным фактом. И мы решились призвать к ней и Одессу. Наши листки и ораторы разошлись по всем заводам, фабрикам и мастерским. Рабочие радостно встречали их и приветствовали. Тот же прием им оказан был на союзном нами собрании профессионально - политических союзов. Мы останавливали шумную жизнь большого города.

Тем временем мы вели переговоры и с бюро почт.- телеграфного союза, работая над остановкой почты и телеграфа. К почт. - телегр. служащим выпущено воззвание. Весь день непрерывно мы заседали; весь день стекаются к нам вести из различных концов города. Все приходится обсуждать, на все давать ответы и проводить их в жизнь. Узнаем, что пекарни не работают, лишают населения хлеба, — принимаем непосредственные меры и выпускаем листок. Не прекращается наша работа и в деле вооружения. Необходимы только большие средства, громадные, а их у нас нет. В деле остановки движения нам пока удалось убедить лишь кондукторов конки забастовать. Железные дороги пока не бастуют, но мы остановим и ее, каких бы трудов это не стоило нам. Мы отпечатали телеграммы, сегодня же нами постановлено издать газету, — и завтра она выйдет. Мы работаем, товарищи.

Работайте все вы, и мы доведем наше великое дело до конца.

ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ СОВЕТА РАБ. ДЕП. г. ОДЕССЫ
12 декабря

САМОДЕРЖАВИЕ СПЕШИТ

Из достоверных источников совет рабочих депутатов узнал, что суд над лейтенантом Шмидтом спешат окончить через неделю, несмотря на то, что есть для облегчения его положения необходимые документы о болезни его. Документы должны быть представлены из Спб. и других городов, но по случаю забастовки почты еще не доставлены. Давление на скорое окончание дела, повидимому, свыше. Кроме того, лейтенант Шмидт не имеет защитника, несмотря на то, что весь состав союза адвокатов предложил свои услуги,—администрация не допускает.

По городу распространились упорные слухи, что в Петербурге восставшим народом царский опричник министр Дурново убит.

ОДЕССКИЙ СОВЕТ РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ

№ 2

ИЗВЕСТИЯ СОВЕТА РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ Г. ОДЕССЫ

15 декабря 1905 г.

ПОСТАНОВЛЕНИЯ ИСП. КОМ. С. Р. Д.

Запасные обратились к Исп. Ком. С. Р. Д. с просьбой разрешить одному пароходу отправиться в Николаев, куда им нужно ехать. Ввиду того, что пароход не может идти без груза, Исп. Ком. разрешил погрузить один пароход с условием, чтобы заработок был передан в кассу портовых рабочих.

Исп. Ком. разрешил заводу Санценбахера выделять дрожжи, ввиду недостатка дрожжей в пекарнях.

ЦАРСКИЙ УКАЗ ИЛИ УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ?

Пять дней уже продолжается всеобщая политическая забастовка. Восстания охватили всю Россию. В Прибалтийском крае революционный народ установил свои власти. Царские войска отступают перед войском народа. В Москве революционный пролетариат 4 дня ведет правильную борьбу с правительством за десятками и сотнями баррикад. Прилегающие станции в руках восставшего народа. Забастовка растет. Столкновения вооруженного пролетариата с царскими опричниками учащаются. И все отдельные случаи разгорающейся борьбы, все разбросанные на необозримом пространстве России стычки,

весь этот революционный перерыв промышленной жизни страны объединены одним требованием, ярко горящим на красном знамени восставших, требованием Учредительного Собрания.

И в этот самый момент испуганная, мечущаяся в страхе придворная шайка бросает революционному народу жалкую подачку — указ о расширении избирательных прав. Народ поднялся на царское самодержавие, народ поднялся на самодержавие богатеев, помещиков и фабрикантов, народ борется за свое самодержавие, народ требует всеобщих и равных выборов, а растерявшееся правительство думает умаслить разгорающееся восстание, бросив кость нескольким тысячам мещан. Революционный пролетариат проливает свою кровь, сотни убитых и раненых лежат неубранные на улицах Москвы, десятки и сотни тысяч рабочих голодают, борясь за политическую свободу, а гнусное и обезумевшее правительство предлагает им жалкую комедию выборов по фабрикам. И царизм думает, что рабочие продадут кровь своих павших братьев, перенесенные муки голода и лишения своих жен и детей за несколько десятков выборщиков, голоса, которых затеряются среди голоса выборщиков от помещиков и фабрикантов!

Самодержавие лелеет еще мечту успокоить всколыхнувшееся от края и до края море народного гнева. Революция вырывает у него из-под ног одну опору за другой. А самодержавие все хочет подкупить ее. Революция вплотную подошла к своему вековечному врагу — к царизму. Она опрокинула его. Она надела на него. Она сдавлирует уже ему горло своими цепкими руками. А самодержавие все же хочет обмануть революцию своей Государственной Думой, своим новым указом о расширении избирательных прав населения. Наглым издевательством над народом, вышедшим на баррикады, чтобы отстаивать свои права, чтобы завоевать для себя всю власть, звучит этот указ. И громче всяких признаний говорит он о том, что царское правительство загнано в тупик, что оно безнадежно растерялось перед надвигающейся бурей бесславного конца.

Самодержавию не удалось купить революцию подачками железнодорожным и почтово-телеграфным служащим. Самодержавию не удастся и обмануть революцию своей новой подачкой рабочим и мещанам. Только загорятся огнем нового негодования сердца революционного пролетариата, неустрашимых и стойких борцов за волю для всего народа, за власть для самого народа. Революция началась. Революция вступила в свои права. И не самодержавие, не обнаглевшая шайка придворных прихвостней, а она, революция, даст народу избирательные права. И не царское самодержавие, а она, революция,

ция, созывает представителей народа в Учредительное собрание, выбранное *всем* народом.

Да здравствует революция!

Да здравствует Учредительное Собрание, созданное революционным народом.

14 ДЕКАБРЯ 1825 г.— 14 ДЕКАБРЯ 1905 г.

(Посвящается офицерам Одесского гарнизона)

80 лет! 80 мучительных лет отделяют нас от того исторического дня, когда впервые передовая часть русского общества выступила на открытую борьбу с царизмом. Это была небольшая, но избранная часть тогдашнего общества, блестящие, образованные гвардейские офицеры, желавшие избавить Россию от двух раз'едавших ее язв: самодержавия и крепостничества. Но они встали рано. Они были одиноки тогда со своими заимствованными с Запада идеями. Ядовитое дерево самодержавия держалось еще крепкими корнями во всех слоях населения, — и декабристы, не имея сил вырвать его, должны были решиться срубить его. Они обратились к единственному способу борьбы, которым располагали, — к военному заговору. Преданную лично им часть солдат они противопоставили всей тогдашней огромной силе царизма. Свои полки они должны были вести против Николая I не во имя непонятной солдатской массе конституции, ^{на} а во имя Константина. При таких условиях дело освобождения России было неизбежно обречено на гибель. И, действительно, достаточно было нескольких пушечных выстрелов со стороны преданной царю артиллерии, чтобы военное восстание 14 декабря было подавлено в самом корне и чтобы Россия на 30 лет стала жертвой самодержавной оргии безумного в своей царской гордыне Николая I.

80 лет легло меж нами и этим первым, трагическим по своей несвоевременности, выступлением борцов за свободу русского народа, — восемьдесят тяжелых лет, — а великая тяжба народа с проклятым самодержавием еще тянется, не доведенная пока до желанного конца. Но как изменилась вся обстановка борьбы! Как вырос и окреп борец за народное дело. Это уже не кучка высокообразованных офицеров, ведущих за собой толпы темных гвардейцев, — это уж почти весь народ, восставший против ненавистного царизма неумолимой решимостью победить или умереть. Революционная армия насчитывает не два - три полка малознательных солдат, имеющих против себя целый народ, наоборот — в ее рядах весь народ с пролетариатом во главе, а против — лишь колеблющиеся полки все еще не понимающей своего долга армии. И теперь, как 80 л .

назад, царское правительство руками преданных еще артиллеристов расстреливает ряды героев - революционеров, но среди своего народа оно находится уже, как в неприятельской стране. Свои собственные столицы самодержавие принуждено теперь брать после многодневного боя, как вражеские крепости. Само же оно не смеет никуда показываться, хоронясь, «отсиживаясь» от революции в дворцах Царского Села.

Пушки могут на этот раз выручить Николая II, как выручили они когда-то его прадеда. Но именно на «этот раз» и, может быть, еще раз - другой. Но они уже не в силах выручить дела самодержавия, *безвозвратно потерянного*. Самодержавие еще сильно на зло; каждым днем своего существования оно вносит бездну разорения и горя в нашу родину, но оно уж, бессильно на добро даже для преданных ему слоев населения, оно уж бессильно даже упрочить собственное существование. Прочь же все от разлагающейся гадины! Прочь все те, кто из ложного чувства чести, верности присяге и т. д. еще помогает ей продлить свои дни! Пусть все, кому дорого дело народа, помнят, что каждый лишний день существования царизма — это гибель миллионов народного достоинства, это гибель тысяч преданных и самоотверженных жизней!

Офицеры! Когда-то ваши товарищи первые взяли на себя дело революции, дело народной свободы против всего народа. Мы не говорим вам: станьте во главе революции, как они, — это и немислимо и лишнее, так как революцию ведет пролетариат. Мы говорим: не будьте против народа, станьте рядом с ним против умирающего абсолютизма! Этого требуют интересы изнемогающей страны, этого требуют ваши собственные интересы!

Офицеры! Ваши товарищи при первом Николае начали дело революции. Нет более достойного способа почтить память героев, как примкнуть к начатому ими делу и закончить революцию при Николае втором и последнем.

ЧТО СКАЖЕТ СОЛДАТ

Солдат! Когда произносишь это слово, в душе начинают волноваться тысячи чувств, в голове начинает копошиться целый рой мыслей.

Что то скажет солдат в дни новой великой схватки народа со своими обезумевшими врагами — что он скажет?

Чувствует ли солдат — кровь от крови, плоть от плоти народной — чувствует ли он, сознает ли, что в нем теперь спасение, что он, солдат, может и должен взять теперь «на караул»

перед свободой и пустить ее, долгожданную, вопариться в измученной, истерзанной правителями родине? Знает ли солдат, что, взявши «на караул» перед Свободой, он должен силой оружия подавить всякое покушение, всякое посягательство на нее?

Или грубым солдатским сапогом он ткнет Свободу в грудь, повалит ее наземь, приколлет штыком своим или оглушит прикладом? Неужто ваксой, которую ему подарили на смазку сапог, залепил себе он глаза и уши, неужто не видит он, не слышит он, как народ, как его братья, сестры, сродственники и ближние кровью истекают, сохнут, голодают, томятся в душевной неволе?

Знает ли солдат, что там, у него на родине, в деревне, поднялся весь народ за землю, за волю, знает ли он, что жестокие правители порят его голодного отца, брата, что пьяные от крови народной насильники срамят гнусным насилием его сестру, его жену, его милую...

Знает ли все это солдат? Слышит ли он великий стон народный, иль не слышит?

Иль любитесь теперь солдат звоном алтына, который ему подарили, чтобы был он тише воды, ниже травы?

Хочет ли солдат придти к брату своему рабочему и крестьянину и сказать ему: «Брат мой, я не буду убивать тебя, потому что ты брат мой, потому что ты и себе и мне и всему народу хочешь отвоевать свободу, потому что страдал ты и страдаешь от лютых врагов наших — моих, твоих, всего народа».

Скажет ли это солдат? Или он скажет забастовавшему рабочему и мужику: «Уходи от меня, ты мне враг, так сказал командир, уходи от меня, убью, застрелю, изрежу, заколю, прикладом уложу».

Сознает ли солдат, что тот самый забастовщик, в которого его пошлют стрелять, этот самый забастовщик кровью своею отвоевал у врагов льготы солдатские? Знает ли солдат, что и алтын жалования и всякие облегчения он получил потому, что его брат рабочий все время бушует и заставляет его врагов — жестоких правителей — приластиться к солдату, приголубить его, чтобы солдат льнул не к народу, а к врагам его?

Помнит ли солдат, что тысячи других солдат томятся по тюрьмам да дисциплинарным батальонам, в крепостях да подземельях, помнит ли солдат, сколько его братьев было расстреляно Каинами - палачами? Дорога ли солдатам их память или «собаке — собачья смерть» — говорят они?

Помнят ли солдаты, что там, на проклятых полях Манчжурии, учатся еще сотни тысяч солдат запасных, что лютые

холода для них наступают, что мерзнут, что голодают они? Знает ли солдат, что если бы победил народ врагов своих, то была бы и крестьянину земля, и народу всему воля, и вернулись бы страстотерпцы - братья наши из Манчжурии, пошли бы домой все запасные, прижали бы их к родной груди отцы и матери, заплакала б от радости жена иль любимая?

Знает ли это солдат. Вспомнит ли он это теперь, когда он это должен знать, должен помнить, когда народ еще раз идет на великую битву?

Иль он забыл это, потому что подкупили его, обольстили. обманули?..

Народ должен победить или умереть.

Чего хочет солдат? Откликнись, отвечай, кто может!

ТЕЛЕГРАММЫ

Петербурга. «Новое Время» негодует на министерство иностранных дел, допустившее позор возможности присылки в Балтийское море иностранных стационаров. По мнению газеты, это не оправдывается серьезностью положения. Стационары обыкновенно посылаются в Турцию, Сиам, Корею, с Россиею же подобный казус случился впервые со времени Святослава.

Тысячная толпа рабочих устроила шествие на Васильевском острове, но встретилась на Большом проспекте с многочисленной кавалерией, остановившей толпу. Полиция арестовала главного агитатора. Рабочие потребовали от околоточного Смирнова освобождения агитатора. Околоточный не соглашался и вынул револьвер, но был поражен сам выстрелом из револьвера. Толпа укрылась в строящемся доме. Сюда подоспели войска и конные отряды. Дом окружен. Все ходы оцеплены. Арестовать кого-либо из укрывшихся очень трудно, так как дом имеет десятки выходов.

Полицией запрещены всякие собрания и митинги.

Соляной Городок и Тенишевское училище закрыты. Вокзалы охраняются войсками. Прибывшие из Москвы поезда пусты. Забастовавшие агенты службы Николаевской дороги уволены. Ночью во всех управлениях дорог произведены аресты агитаторов. По распоряжению председателя правления Рязанско - Уральской дор. занятия прекращены.

«Новое Время» сообщает, что Режицкий и Люцинский уезды Витебской губ., населенные латышами - католиками, выделили толпы до 3 — 4 тыс. чел. и в Лифляндии до 6 дек. разграблено и сожжено несколько имений. Банды двигаются

с целью овладеть С.-Петербургско - Варшавскою дорогою. Помещики разбежались. Войска мало и оно частью безоружно.

«Новое Время» возмущается поведением генерала Хорунженко, который в Туккуме вступал в деликатные переговоры с парламентом латышской армии и, когда гарнизон Туккума в составе 3000 чел. повстанцев поднял белый флаг, Хорунженко немедленно дал отбой на условиях капитуляции и не настаивал на сдаче оружия, удовольствовавшись возвращением казенного оружия, снятого с убитых драгун.

«Новое Время» сообщает, что во вчерашнем совещании в Царском Селе признано целесообразным организовать выборы на основах, близких к всеобщему избирательному праву. Опубликование закона ожидается к рождеству. Выборы состоятся в конце января, дума будет созвана в феврале.

В виду отказа Нотовича напечатать манифест в «Новостях» ушли 43 сотрудника «Новостей».

Меньшиков в «Новом Времени» высказывается за безусловную необходимость учредительного собрания.

«Новому Времени» из Твери сообщают, что крестьяне наотрез отказываются платить земские повинности. Кассы опустели. Школы перестали функционировать. Вечером в Твери около трехсот рабочих вагоностроительного завода с революционными песнями и красным флагом направлялись к тюрьме, но были рассеяны полурэскадром драгун. По городу раз'езжают патрули.

9 ночью в Петербурге, на Шлиссельбургском тракте, было немного стычек рабочих с казаками. Убитых и раненых — десятки. В казачий раз'езд брошена бомба.

В Выборгском клубе социалистов - революционеров арестовано ночью сто человек. Революционеры отстреливались 8 часов.

В Галерной гавани ночью брошена бомба в казачий раз'езд — убиты два казака и городской. Рабочий из револьвера «Браунинг» застрелил в упор околodочного.

10 рабочие со скотобоем снимали конку, но были избиты казаками. Ночью снимали театры. Девять артистов арестовано. В торгующих аптеках выбиваются стекла.

Забастовали в ресторанах официанты. Рестораны закрыты.

Из газет вышли только «Новое Время» и «Совет». По слухам, старик Суворин положил на имя каждого наборщика по тысяче рублей.

Петербург. В ночь на десятое в Москве взорвано охранное отделение. 10 в пятом часу дня, сообщают по телефону, идет сильная пушечная и пулеметная канонада. Орудия громят

типографію Сытина, «Аквариум», дом Фидлера, Страстную площадь. Народ всюду с красными флагами и революционными песнями. Гул орудий слышен в Петербурге через телефонную трубку междугородного телефона.

Борисоглебск. Железнодорожные служащие на станции Борисоглебск об'явили забастовку.

Сумы. Забастовали Харново - Николаевская и Белгород-Сумская дороги.

Дмитровск (14). В Кромском уезде сожжены имение графа Рибопьера и экономии других помещиков.

Екатеринбург (14). Почтовые вагоны отцепляются от поездов насильно, товарного движения нет, телеграф постоянно повреждается.

Москва (14). Положение дел в районе расположения баррикад таково: власти уничтожили баррикады при помощи артиллерии, деревянные части сжигались пожарными, проволоку увозили, войска расчищали себе дорогу ружейным и орудейным огнем.

Народ сжигает полицейские будки. Во многих местах видно зарево.

Петербург (14). Обмен телеграмм не восстановлен по следующим направлениям: Москва, Ростов-на-Дону, Харьков, Самара, Ревель, Рига, Либава и Саратов.

Петербург (14). На Путиловском заводе решено продолжать забастовку. Решение принято под влиянием московских известий. Слух о прекращении забастовки на Обуховском заводе ложен. На Невском судостроительном заводе об'явлен расчет.

«Партия правового порядка» выпустила прокламацию, призывающую прекратить забастовку и переполненную провокаторскими приемами и выходками.

Новороссийск. 11 началась всеобщая политическая забастовка. Организована милиция, успешно охраняющая ее мирное течение от провокаторских покушений полиции и казаков.

— — —

ВЕСТИ ИЗ РОССИИ

— От 26, 27 и 28 ноября из Батума сообщают, что город захвачен революционерами, разоружившими казаков и войска. Власти поставили вокруг города батареи и об'явили осадное положение.

— Ст. Бирзула об'явлена на военном положении, ввиду сильных аграрных беспорядков в окрестностях.

— Приезжие из Казатина сообщают, что в течение вчерашнего дня там происходило вооруженное сражение между рабочими депо и казаками. Рабочие разрушили полотно дороги и разбивают вагоны. Вагоны из Казатина, пришедшие в Жмеринку, совершенно разбиты. Исход сражения неизвестен. По телеграфным сообщениям у рабочих убито 6 чел., ранено—15. Рабочие вооружены.

— В Ростове на Дону на улицах идет сражение между войсками и народом.

— В Николаеве всеобщая забастовка. В городе сильное возбуждение.

— Из Бирзулы сообщают, что на станции вывешено объявление, будто крестьяне будут бить ж.-д. забастовщиков. В деревнях же объявлено, что ж.-д. забастовщики будут бить крестьян. Среди крестьян большое недоумение.

— Вести с Юго-Западных жел. дор. На киевском вокзале 14 декабря служащие к занятиям не приступали и разошлись около двух часов. Занятия производились только в 2—3 конторах. Все время правильные занятия происходили только в столах учета содержания, так как к этому призывали вывешенные в управлении объявления. Телеграфная станция при управлении тоже не работала ни 10 ни 11 декабря, а аппараты этой станции еще 9 декабря вечером перевезены, на вокзал. В коридорах управления были размещены часовые с ружьями, а во дворах — воинские команды. На линии тоже не совсем спокойно: так, в Казатине телеграфисты забастовали еще вечером 9 декабря, в Жмеринке — в 3 ч., в Бирзуле и Раздельной — под вечер. В Жмеринке и Казатине забастовавшие телеграфисты замещены саперами. 10 декабря жандармской полицией арестованы в Казатине телеграфисты Драч, Гувелякин, Турянский и составитель вагонов; все эти лица отправлены в бердичевскую тюрьму.

— Севастопольский комитет Р.С.-Д.Р.П. напечатал следующее обращение матросов и солдат к рабочим:

ОТ МАТРОСОВ И СОЛДАТ, ЗАКЛЮЧЕННЫХ В ЛАЗАРЕВСКИХ КАЗАРМАХ

„Товарищи рабочие! Мы, сознательные матросы и солдаты, томящиеся в казарменных стенах под давлением старого строя и бюрократического произвола, обращаемся к вам с воззванием.

Товарищи! Вам известна наша борьба, вам известна цель нашего движения. Товарищи! Вам известно, что мы боремся вместе с вами против наших угнетателей. Товарищи рабочие! Дайте нам руку и пойдемте вместе умирать за лучшее будущее,

Товарищи! Не дайте нашим кровопийцам и палачам терзать наших последних товарищей, протестуйте, как протестовали товарищи рабочие г. Петербурга; если вы не в силах протестовать, то известите по всем городам всех граждан, всех товарищей, стоящих за правое дело. Товарищи, не слушайте этих проклятых бюрократов, что они вас успокаивают тем, что они нас всех освободят. Товарищи! Неужели вы еще верите этим обманщикам и палачам, которые готовы в одну минуту стереть с лица земли всех борющихся. Товарищи! Мы знаем лучше вас, что с нами делают; в то время, когда они вас, с одной стороны, успокаивают, а с другой — ставят орудия и пулеметы, то не может и речи быть об освобождении; они этим отвлекают вас и этим временем выводят из казарм ежедневно по три, по четыре передовых товарищей без постельных вещей и ведут их за ворота и больше не возвращаются; куда они деваются, не знаем, потому что мы изолированы, и не знаем, что делают с нашими товарищами.

Товарищи! Нам лучше умереть от одной пули в святой борьбе, чем дать палачам сделать решето из наших тел. Товарищи! Не забывайте нас! Обратитесь с этим воззванием ко всем товарищам всех городов».

Следует 2000 подписей.

ПО ГОРОДУ

Об'единенное заседание бюро 23 союзов, созданное организационным бюро Одесского отдела Союза Союзов 10 декабря, единогласно постановило предложить всем союзам немедленно присоединиться к всеобщей политической забастовке и большинством голосов приняло следующую резолюцию:

«В октябрьские дни царскому самодержавию, разорившему всю страну, нанесен был решительный удар. Теперь самодержавие снова хочет укрепить народ. Оно арестовывает совет раб. деп., бюро крестьянск. и почт.-тел. союзов и лучших борцов за народную свободу. Оно об'являет одну губернию за другой на положении чрезвычайной охраны и грозит военным положением всей России. Потоками крови оно хочет остановить революционное движение народа к свободе. В ответ на дерзкий вызов правительства организованный пролетариат уже вступил в решительный бой с правительством. Мы, представители 23 одесских союзов, заявляем, что немедленно присоединяемся к пролетариату и призываем все союзы и всех граждан примкнуть к всероссийской политической забастовке, которой, быть может, суждено окончательно

смести всенародного врага — царское правительство. Что же касается тех профессиональных групп, деятельность которых безусловно необходима для поддержания жизни населения, то мы постановляем вступить по этому поводу в соглашение с советом рабочих депутатов.

Для успеха забастовки крайне важной является материальная поддержка забастовщикам; поэтому соединенное заседание и бюро Союза Союзов приглашают все союзы немедленно со всей энергией приступить к сбору материальных средств как среди своих членов, так и среди всех граждан, сочувствующих делу политического освобождения России. Несите все, что можете. Помните, что пролетариат России вступает в решительный и тяжелый бой с отживающим режимом, и наша нравственная обязанность поддержать его морально нашим присоединением к забастовке и материально — всеми имеющимися в нашем распоряжении средствами. Поступающие в союзы сборы должны быть направляемы или непосредственно в Исполнительный Комитет совета рабочих депутатов или же в бюро О. о. Союза Союзов для передачи Исполнительному Комитету“.

Общее собрание конституционно - демократической (народной) партии в заседании 11 декабря 1905 года вынесло следующую резолюцию:

«Принимая во внимание, что центральное петербургское правительство с гр. Витте во главе систематически нарушает возведенные манифестом 17 октября свободы и что объявленная ныне новая всеобщая забастовка является следствием такой реакционной противозаконной и явно провокационной деятельности правительства, общее собрание Одесской группы конституционно - демократической партии постановило:

1) Признать вновь объявленную мирную общую политическую забастовку законным средством самозащиты народа.

2) В будущем Учредительном собрании потребовать предания суду графа Витте, министра Дурново и других лиц, прямо причастных к указанной выше незаконной деятельности правительства.

3) Образовать комитет для сбора пожертвований в пользу забастовщиков и предложить членам партии внести в него пожертвование в размере однодневного заработка.

— На Пересыпи вчера были назначены митинги. У Щотлянского собралось человек 500, но были разогнаны казаками. В Р. О. П. и Т. состоялся большой митинг (до 2000 ч.), на который явились рабочие различных фабрик и заводов.

— Процесс лейтенанта Шмидта назначен на вторник в Севастополе. Ему разрешено пригласить защитников.

— На ст. Раздельной несколько сот новобранцев, ехавших в Одессу, выгнали своего унтера, сопровождавшего их. Затем новобранцы прибыли самостоятельно в Одессу и отказываются явиться в полк.

— Всех солдат, выходящих из казармы и возвращающихся из города, тщательно обыскивают.

— По городу продолжают обыски и аресты. Вчера арестовали газетных разносчиков с «Известиями» С. Р. Д. На Пересыпи арестовали одного разносчика. К участку явилось множество рабочих. Солдаты не препятствовали. Общими усилиями удалось добиться освобождения арестованного.

— Приводим список мельниц и складов, повысивших цены на муку: Фишмана на Коблевской ул., Б. Гуза, Хусида (Тюремный пер.), Шульберга (Б.- Арн.), Асвадурава (Успенск.), Сельско - хоз. тов-ства (Надежд.), представ. Кулишова (Базарн.), Л. Ткача (Прохоров.), Геллерфарба (Прохоров.), Букштана (Комитет.), Анатра, Вейнштейна, Футрана, Шапиро — на Пересыпи, Инбера (Прохор.), Ларионова (Успен.) Бернштейна (Дальн.), Герценштейна (Москов.), Олова и Дурьяна (Тирасп. и Старопортофр.), Марцина (Дальн. Мельн.), Когана (Провиант. пер.).

— На Дерибасовской и на других улицах хулиганы предлагают извозчикам вернуться домой, переодеться и выйти на «дело». В порту появилось множество хулиганов, ведущих агитацию.

— За ст. Одесса - Поездная под поезд были положены петарды. В паровоз стреляли.

— Вчера по городу распространились листки за подписью «Партия С. Р.» с призывом «бей жидов». Хулиганы становятся изобретательными и наглыми.

СОСТОЯНИЕ ЗАБАСТОВКИ

На Пересыпи стоят сплошь все заводы. На Дальнике работают лишь джутовая фабрика, часть работниц Арбса и химический завод. В порту грузится лишь два иностранных парохода. Магазины в городе почти сплошь были закрыты. По городу ходили группы рабочих с Пересыпи и Дальника, закрывая все открытые магазины, аптеки, рестораны и кофейные. Ж.-д. мастерские бастуют, поезда (пассажирское движение) ходят лишь до Жмеринки, Бирзулы и Елисаветграда. Отошло два товарных поезда.

Электрическая станция остановилась, телефон не действует.

В порту собирают желающих работать.

Рабочие фабрик и заводов на Малом Фонтане заявили, что станут на работу лишь тогда, когда последует распоряжение сов. раб. деп.

На некоторых заводах хозяева заявили, что согласны уплатить за все время забастовки.

На маслостроительном заводе Лютого хозяин заявил рабочим, что вызовет казаков для недопущения забастовки. А если рабочие не будут работать, то всем расчет. Когда же они вновь придут работать, то он взлезет на фабричную трубу и станет смеяться над ними.

Конка ходила вчера лишь по Ришельевской ул., при чем кондукторов заменяли уволенные раньше за забастовку кондуктора. На каждом вагоне была охрана из двух городских и двух солдат. К 5 час. вечера движение однако прекратилось.

Настроение в порту сильно поднялось. Вчера сами портовые снимали там, где работа еще не шла. Погромная агитация ведется.

В ж.-д. мастерских вывешено об'явление о том, что все не явившиеся сегодня на работу будут уволены. Начальнику мастерских жандармерией пред'явлен список лиц, подлежащих увольнению «за активное участие в забастовке и противоправительственную пропаганду». Нам передали, что такое же об'явление опубликовано по всей линии.

У Гена шесть рабочих хотели стать на работу, но большинство восстало. Состоялся митинг, и решено продолжать забастовку.

ПОСЛЕДНИЕ ИЗВЕСТИЯ

Москва (14). Столица приняла вид осажденного города, случайные прохожие по улицам останавливались и обыскивались; кто хотел уклониться, в того стреляли. В 9 час. вечера огни в окнах погашены, в разных частях города ночью продолжалась артиллерийская и ружейная стрельба. Разгромы магазинов усиливаются, ограблено несколько магазинов готового платья, овощных и мелочных лавок. В нескольких местах разгромы сопровождалась ружейной перестрелкой громил с полицией и патрулями. В настоящее время выяснилось, что боевые дружины революционеров действуют по трем направлениям. Одна, не свыше 300, вооруженная винтовками, револьверами и пиками, действует на Казанской железной дороге

от станции Москва до Перово, главная часть дружины расположена на станции Москва, откуда сделаны неоднократные попытки завладеть Николаевским вокзалом. Против казанской дружины действует артиллерия, пехота и кавалерийская части. Вторая дружина, вооруженная преимущественно револьверами, состоящая из мужчин и женщин числом 1000, оперирует в районе Садовой и бульваров, от Триумфальных ворот до Сухаревой башни. Вся местность основательно забаррикадирована. При схватках особенным мужеством, даже жестокостью, отличаются дружинники-женщины. Третья дружина, наиболее значительная — работает также по направлению Садовой ул., от Триумфальных ворот до Пресни. Район находится в баррикадах. Вчера в разных частях этого района были наиболее частые схватки между войсками и революционерами; между прочим, часть дружины засела в Комиссаровском училище и открыла пальбу; училище обстрелено артиллерией; есть убитые и раненые. Затем подвергнут расстрелу дом Кривошеина в Каретном ряду.

За недостатком времени и места редакция откладывает часть материала до следующего номера.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

Комиссия о безработных производит лишь прием пожертвований и их распределение. Выдача же производится только по районам

Совет рабочих депутатов

№ 3

ИЗВЕСТИЯ СОВЕТА РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ Г. ОДЕССЫ

25 декабря 1905 г.

СОВЕТУ РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ Г. ОДЕССЫ — ОТ ИСПОЛНИТ. КОМИТЕТА СОВЕТА ОТЧЕТ

Свой отчет И. К. разделяет на три части: 1) отчет о поступавших в кассу совета и израсходованных за время от 8 по 22 декабря суммах; 2) отчет о деятельности И. К. по общим делам совета раб. деп.; 3) отчет о деятельности И. К. по руководству всеобщей политической забастовкой 11—17 декабря.

1. Денежный отчет с 8 по 22 декабря:

Поступило в распоряжение С - та Р. Деп. От Коалиционного Совета — 906 р.; от союза медиц. перс.— 300 руб.; от М.— 200 р.; от К.— 100 р.; от младшей гр. академ. союза — 150 р.; от евр. союза учит.— 100 р.; от профес. журнал.— 32 р.; от служащего в мѣждбанке — 10 р.; от студ.— 3 р.; от союза родителей — 100 руб.; союза учит. отд. М. Т. Пр.— 76 р.; от союза учит. средн. школы — 250 р.; служ. к. Бродского однодневный заработок (кажд. две недели) — 65 р.; от сион. соц. — 6 р.; от Алеши Бандуриста — 10 р.; выручено с продажи бюллет. и известий — 236 р. 70 к.; от частн. лица — 50 к.; собр. по квит. книжкам — 234 р. 41 к. Всего — 2779 р. 61 к.

Поступило спец. на вооружение: от Алеши Бандуриста — 10 р.; собрано по книжкам 75 р. 20 к. Всего — 82 руб. 20 к.

Поступило специально для помощи безраб. от У.— 2000 р.; союза педаг. и союза уч. низш. школ — 1191 р. 15 коп.; служ. в к - ре Хаиса — 218 р.; сл. в к - ре Вальтуха — 17 р. 40 к., союза адвок.— 87 р.; от комитета кон.-демокр.— 200 р.; собрано Р. А. — 69 р.; собрано М. В.— 200 р.; моск. артели — 55 р.; неизв.— 3 р. 20 к.; А. Г. К.— 10 р.; собр. по квитанц. книжкам — 305 руб. 36 к. Всего — 4356 р. 11 к.

Всего поступило в кассу С - та Раб. Деп.— 7217 р. 92 к.

Расходы:

На печатание изданий Совета Р. Деп. и на канц. расходы— 109 р. 24 к.; расходы центр. и район штабов, боевых дружин и спец.— 130 р. 44 к.; делегату на с'езд С - тов Раб. Деп.— 75 руб. Всего — 314 р. 68 к.

На вооружение — всего 54 р.

На поддержание безраб.: районам городскому, дальницкому, пересыпскому и порту — 2002 р. 75 к.; служ. на конке— 300 р.; взаимобразно профес. союзу табачников — 100 р. Всего — 2402 р. 75 к. Всего израсходовано из кассы С - та Р. Деп.— 2771 р. 42 к.

Имеется в наличности: 7217 р. 92 к.— 2771 р. 43 к.= = 4446 р. 49 к.

Получено от севастоп. рабочих для пересылки петербург. безработным — 1150 р.; для той же цели от рабочих зав. Люльки 18 р. 8 коп.

По поводу отчета И. К - т, с своей стороны, считает нужным заметить следующее: отчет, во - первых, указывает на скудость взносов; отчет, во - вторых, свидетельствует о том, что количество взносов в кассу С - та со стороны рабочих выражается в ничтожной сумме,

И. К - т выражает надежду и уверенность, что по мере роста влияния и деятельности С - та Раб. Деп. и количество поступлений в кассу С - та со стороны рабочих, Советом об'единяемых, будет быстро расти.

II. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И. К - та ПО ОБЩИМ ДЕЛАМ С-та

На общем собрании С-та Раб. Деп., состоявшемся 5 декабря, было постановлено: войти с требованием в гор. думу и в центр. евр. ком. о передаче в распоряжение С - та Р. Д. предназначенных для безработных сумм. И. К - т сделал все необходимые шаги для осуществления этого постановления; но, к сожалению, ни то ни другое провести не удалось: ассигновка думы не утверждена градоначальником; от ц. евр. комитета так и не удалось добиться официального ответа, хотя неофициально мы узнали, что ц. евр. ком. не желает удовлетворить требование С - та Раб. Деп.

На том же собрании 5 дек. было постановлено: в виду возможности в день 6 дек. погрома, мобилизовать в этот день силы. И. К - т это решение С - та полностью провел. День 6 дек. он провел на своем посту, мобилизуя и об'единяя все боевые силы по случаю ожидавшегося погрома.

И. К - ту приходилось почти ежедневно собираться, ибо каждый день ему ставились неотложные вопросы, и на все эти вопросы нужно было давать немедленно ответы. И. К - ту приходилось затрачивать много сил на постановку общих дел еще молодого С - та и на постановку дела о сборах. После 5 дек. И. К - т имел заседания весь день 6 дек., вечер 7 дек. и вечер 9 дек. В эти дни были поставлены на обсуждение и разрешены след. вопросы:

О с'езде С. Р. Д. От Пет. С - та Р. Д. получилось письмо, в котором Од. С - т Р. Д. извещается о с'езде Сов. Р. Д.; пет. С. Р. Д. предлагает немедленно прислать одного или двух делегатов. Не будучи в состоянии в течение нескольких часов созвать общее собрание С - та Р. Д., И. К - т взял на себя смелость послать немедленно одного из своих членов в Петербург, полагая, что второго делегата придется послать через 2 — 3 дня, когда более выяснится положение дел в России вообще и в Одессе — в частности. Второго делегата, конечно, посылать не пришлось, ибо началась уже забастовка.

О выборе канд. к член. И. К - та и ко всем депутатам С - та. Набег петербургских опричников на пет. И. К - т, а затем и весь С - т Р. Д. заставлял нас опасаться, что и в Одессе повторятся те же гнусности, Ми сочлы поэтому необходимым:

рекомендовать всем районным отделам озаботиться о немедленном производстве выборов кандидатов к членам И. К - та и ко всем депутатам. К сожалению, наше постановление районными отделами до сих пор в жизнь не проведено.

О билетах. И. К - ту стали известны злоупотребл. депутатскими и др. билетами. В виду этого И. К - том изготовлено три типа билетов: именные билеты — книжечки для депутатов, постоян. именные билеты для представителей от партий и билеты для гостей, раздаваемые для каждого собрания особе. Представителям районных отделов розданы билеты - книжечки для передачи их депутатам. Районные отделы, к сожалению, этого до сих пор еще не сделали.

О сионистах - социалистах. В И. К - т поступило заявление от сион.- социал., в котором они требуют себе представительства с совещательным голосом наравне с другими партиями. Вопрос о приглашении сион.- соц. обсуждался на заседании И. К - та 9-го декабря сион.-социалистам дан след. ответ: «В виду того, что для И. К - та пролетарский характер партии сион.- соц. не несомненно, в виду того, что партия сион.- соц. по сведениям И. К.- та, не имеет за собой фактической силы в рабочих массах г. Одессы, И. К - т не считает возможным приглашать ни на свои заседания, ни на засед. С - та Р. Д. представителей от сион.- соц. с совещ. голосом.

О морской регистрации. В И. К - т поступило заявление от представителей судовых команд черноморского торгового флота, что морская регистрация желает на время забастовки иметь своих представителей в И. К - те. И. Комитетом дан следующий ответ: «И. К - т не считает себя в праве кооптировать кого бы то ни было в свой состав сверх избранных чл. И. К - та и предст. от партий. И. К - т предлагает морской регистрации согласовать свои действия с действиями С. Р. Д., либо путем постоянного сношения центров обеих сторон, либо путем приглашения к себе предст. от И. К - та.

III. О ВСЕОБЩЕЙ ЗАБАСТОВКЕ

На каждом заседании сверх указанных неизменно ставился вопрос о всеобщей забастовке, ибо мы чувствовали ее приближение.

Дикий набег царского правительства на Петербургский Сов. Раб. Депутатов, на бюро крестьянского почтово - телеграфного и железнодорожного союзов, гнусное насилие над свободным печатным словом, варварские указы на случай забастовки — нам громко и внятно сказали: всероссийский

пролетариат теперь не смолчит, он откликнется; идет вторая великая российская политическая забастовка.

Она идет. И мы стали к ней готовиться.

То недолгое обсуждение, которому подвергся вопрос о всеобщей забастовке на общем собрании С - та Р. Д. 5 дек. нам ручалось за то, что одесский пролетариат забастует по нашему приказу, нам ясно говорило, что од. пролетариат находит нужным и возможным присоединиться к всеобщей политической забастовке. Надо было, след., спешно готовиться.

И действительно, уже на заседании 7 декабря нами разбирался вопрос о том, как подготовить и провести в Одессе всеобщую забастовку. Перед нами было след. предложения Од. Объединенного Комитета Рос.- Соц.- Дем. Раб. Партии: 1) в четверг, 8 декабря, на всех заводах и фабриках происходят митинги, на которых выясняется цель и значение всеобщ. полит. забастовки и говорится о необходимости по первому призыву С - та Раб. Дем. забастовать; 2) Исп. К - т в полном составе и представители от местных организаций — Рос. Соц.- Дем. Раб. Партии, Бунда и Партии Соц.- Рев. — по 2 от каждой — образуют для руководства забастовкой общую комиссию — центральный штаб; 3) 8 декабря вечером созывается собрание правлений всех профес. союзов и собрание представителей от профес.- политических союзов; от имени комиссии, составителей на основании п. 2 им предлагается, подчинившись общему руководству этой комиссии, согласовать свои действия с ее действиями; 4) не позже 9 декабря выходит воззвание об изложении репрессий последнего времени и указанием на то, что пролетариат не замедлит принять вызов, брошенный ему правительством, как только он найдет это нужным. Под воззванием подписи С - та Р. Д. и упомянутых трех организаций.

Предложение это попутно обсуждается и принимается; ко 2 п. делается добавление: голосование в ком. происходит по организациям, все четыре организации имеют по одному голосу; в случае разделения голосов поровну Исп. К - ту предоставляется решающий голос.

Все эти постановления проводятся в жизнь: устраиваются митинги, выпускается воззвание, устраивается собрание профес. и профес.- политич. союзов. И. К - т совместно с организациями делает все приготовления. Вооруж. отряды различных партий временно объединяются через своих представителей. Приводится в известность наличность боевых сил; усиливается работа по сбору материальных средств; И. К - т делает различные попытки раздобывать сведения из других городов.

Тем временем все более становится очевидным, что забастовка идет, надвигается. 9 - го декабря вечером мы уже почти

были уверены в необходимости начать немедленно и в Одессе нашу великую борьбу. И мы постановили: в течение ночи заготовить призыв к рабочим, чтобы они забастовали, и об'явление о всеобщей политической забастовке с 14 декабря; если к утреннему заседанию будет несомненно, что всеобщая забастовка уже началась, эти листки распространить. Решено далее: организовать центральный и районные штабы и установить между ними живое общение; приготовить к утру проект обращения к солдатам.

Рано утром мы собрались. Забастовка в целом ряде городов была для нас несомненным фактом. И мы решились призвать к ней и Одессу. Наши листки и ораторы разошлись по всем заводам, фабрикам и мастерским. Рабочие радостно встречали их и приветствовали. Тот же прием им оказан в созванном нами собрании профессионально - политических союзов. 10 же числа на заседании перед нами стоял вопрос: как должна себя вести масса? Какое поведение рекомендовать ей? Для всех было ясно, что первые день - два мы должны предлагать рабочим избегать всяких столкновений; перед нами была опасность столкновения разрозненных кучек рабочих с внушительной силой правительства. И в наших указаниях для воскресенья и понедельника мы предлагали избегать всяких столкновений. На нашем заседании 10 - го и весь день 11 дек. мы делали такие постановления.

О пекарях. Пригласить рабочих всех пекарен прекратить временно свою забастовку, так как в городе ощущается острая нужда в хлебе и повышение цен на него, что нежелательно при всеобщей забастовке.

Об извозчиках, фургонщиках, прислуге. Выясняется, что на добровольную забастовку этих категорий надежды нет. Постановляется: так как при вс. забастовке прекращение работы этими категориями особенно большой роли не играет, а снятие их с работы может вести к столкновениям, то ограничиваться только приглашением их примкнуть к забастовке. К ломовым извозчикам выпустить воззвание.

О снятии с работ. Снятие с работ должно носить характер предложения и распространяется главным образом на тех, кто хочет бастовать, но не решается это сделать по своему малодушию. Постановление в таком духе напечатать в «Ком. Рос.» и номер от 11 скупить в количестве 1000 экз.

О поведении масс. В первый день всеобщей забастовки поведение масс должно быть в высшей степени осторожное: митингов не устраивать, на улицах большими толпами не скопляться; собрания устраивать только те, на какие имеются разрешения.

О материальной поддержке забастовки. Обложить наиболее состоятельные слои населения взносами. Разработку обложения поручить особой комиссии.

О почт.-тел. и жел.-дор. забастовке. Употребить все меры к тому, чтобы почт.-тел. и жел.-дор. служащие добровольно прекратили работу; к почт.-тел. служащим выпустить воззвание. Лишь после того, как И. К. - т окончательно убедится в невозможности повлиять на полит. сознание служащих, применять решительные меры.

Об осведомл. населения. В виду того, что осведомленность населения во все время забастовки имеет большое значение, а газеты не выходят, выпустить 12 - го телегр., а 13 - го — известия и листок с перечислением требований. Содержание всего печатаемого наметить на засед. И. К. - та.

О пекарях. Так как постановление профес. союза пекарей не оказало должного воздействия, выпустить воззвание к пекарям.

О вооружении и устройстве дружин. . . . . .

12 - го было постановлено: предложить дальницкому районному штабу принять меры к прекращению пассажирского движения; предложить всем рабочим не принимать никаких мер против хулиганской «Русской Речи», а просто игнорировать ее; издать 14 - го бюллетень и воззвание к солдатам и офицерам по поводу 80 - й годовщины декабристов, а 15 - го — Известия С. Р. Д.

Обсуждая в понед. 12 - го наше дальнейшее поведение на вторник, мы уже рекомендовали и действительно осуществили след.: во вторник на всех фабр. и заводах устраиваются митинги. На митингах раз'яснять смысл нашей борьбы, призывать, ободрять. На митингах выяснится и настроение рабочих. Со сведениями об этом настроении собраться во вторник вечером центральному штабу вместе со всеми район. штабами и там обсудить вопрос о том, как действовать дальше.

Во вторник вечером собираются районные штабы вместе с центр. штабом. Из донесений настроение рабочих рисуется в след. виде: готовность к забастовке во всех районах полная; рабочие будут бастовать и лишь по призыву С - та Р. Д. станут на работу. В некоторых слоях рабочей массы из - за бездействия настроение вялое; когда говоришь о выступлениях, рабочие отвечают: дайте оружие — тогда пойду.

Ставится вопрос о дальнейшем поведении, и тут сразу намечаются два течения: одно за то, что пока забаст. должна и в дальнейшем оставаться мирной забастовкой - демонстрацией, другое за то, что она уже должна развернуться в забастовку - битву. Первое течение рассуждает след. образом: из

докладов районных штабов не заметно боевого настроения у рабочих, если призвать рабочих на уличные митинги, рабочая масса не пойдет, а пойдет только кучка сознательных, организованных рабочих; неизбежно нападение казаков, баррикады, расстрел всех лучших рабочих. Исходя из этих соображений, представители первого течения предлагают и в ближайшие дни довольствоваться заводскими митингами, поскольку они возможны. Второе течение рассуждает так: мирная забастовка - демонстрация имеет смысл и возможна только два - три дня; после этого нужно либо идти вгору, либо вниз, стоять на одном месте более невозможно; если будешь стараться занимать положение покоя, то, *без сомнения*, будешь катиться вниз; следов., нужно либо прекратить заб., либо идти дальше; прекращать ее никто и не думает, — значит, надо идти дальше. Необходимо устроить уличные митинги. Если первый митинг не привлечет всей массы, так как трудно оторвать вяло настроенного, бездействующего рабочего от семьи, то на второй она вся пойдет; если рабочий при вялом настроении отвечает: у меня нет оружия — не могу идти, то при несколько приподнятом настроении он ничего не говорит, а раздобывает оружие и идет или идет и раздобывает оружие.

После долгого обсуждения выясняется, что за продолжение мирной забастовки - демонстрации большинство. Таким образом, на среду активных действий не намечается никаких.

В течение среды, 14 дек., И. К - т изд. следующие постановления: разрешить одному пароходу сняться с якоря, чтоб отвести запасных в Николаев; снарядить какое - нибудь судно для защитника Шмидта; рекомендовать всем районным штабам строго следить за неповышением цен на хлеб и другие съестные припасы; разрешить заводу Санценбахера производить дрожжи, но исключительно для пекарен и с тем, чтобы чистая прибыль поступила в кассу С - та Раб. Деп.

Вечером снова совещание центр. штаба вместе с районными. В донесениях все чаще слышатся: рабочие скучают, рабочие от скуки готовы приступить к работе. Вопрос об активных шагах ставится в еще более острой форме. Голосование после обсуждения дает те же результаты, что и во вторник. В четверг, следовательно, никаких выступлений.

В четверг, вечером, третье совместное заседание центр. штаба с районным. В донесениях слышится: рабочие страшно скучают, вряд ли можно будет долго бастовать. В общем можно сказать — при повышении настроения в порту и жел.-дор. мастерских, вялое настроение на Пересыпи и Дальнике. Предложение об одном общем митинге и нескольких митингах районных сочувствия не встречает.

В пятницу, 16 - го, для всех членов И. К - та стало ясно, что мирная забастовка дольше продолжаться не может. Масса устала от бездействия; приближение праздников действует расслабляюще на рабочих: всероссийский жел.- дорожн. союз и союз моряков об'явили о прекращении забастовки; одесский союз городских служащих тоже решил приступить к работам. Принимая все это в соображение, И. К - т постановил: об'явить в листке о прекращении забастовки с воскресенья, 18 - го декабря.

Товарищи! Мы прекратили забастовку. Мы показали всему миру нашу организованность, нашу дисциплинированность. Но мы не показали на этот раз нашей боевой готовности. Ее мы должны проявить в ближайшем будущем. Это наша главная задача — и ей мы должны посвятить все свои силы.

ВСЕОБЩАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЗАБАСТОВКА В ОДЕССЕ И ВОЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ

Одесса опять об'явлена на военном положении.

Царские опричники вновь захотели показать себя сильными и страшными. Им вновь захотелось крови, им вновь захотелось насилия. Они задыхались от яростной злобы, вида, как пролетариат Одессы не хочет им давать поводов к кровавому разгулу полицейской лапы, их страшил мирный пока, но сплоченный и единый пролетариат и они об'явили военное положение, чтобы во что бы то ни стало вызвать его на насильственные действия, а затем — затем залить улицы города кровью, насытить свои кровавые аппетиты и ликовать победу, ликовать в упоении властью.

Царские опричники страшились Совета рабочих Депутатов, который стал господином в городе. Царские опричники видели, как не по дням, а по часам растет и крепнет пролетарская армия, и они были бессильны что - либо предпринять против нее. Они не могли загнать штыками рабочих на фабрики и заводы — и в мирном городе, в котором сами рабочие охраняли порядок и предупреждали насилие — в этом мирном городе царские сатрапы ввели военное положение.

Когда в черные октябрьские дни улицы Одессы оглашались диким завыванием патриотичных хулиганов, когда на этих улицах валялись десятки убитых и сотни раненых, когда шла дикая резня и совершались тысячи гнусных насилий, тогда власти не ввели военного положения. Оно им тогда не нужно было, потому что и без военного положения «крамольники» и «демократы» были примерно наказаны, и без военного

положения страх, ужас и смятение придавили весь город. Теперь, при второй всеобщей политической забастовке, в городе было тихо, в городе спокойно и подлые слуги самодержавия пытаются нагнать страх и ужас — введением военного положения.

Ясно ли вам, товарищи, что военное положение введено не *против* насилия, а *ради* насилия, не *против* кровопролития, а *ради* кровопролития, не *против* беспорядков, а *ради* беспорядков? Дикая хулиганская резня, тысячи раненых и убитых, пожары и разрушения — это не повод для введения военного положения; тут власти мягки и осторожны, а мирная забастовка, спокойное проявление своей силы пролетариатом — это повод для военного положения — тут кровожадные сатрапы рвут и мечут и грозят расстрелами, виселицами, военными судами.

Но рабочий класс не запугать военным положением. Было у нас в Одессе военное положение, но разве оно уменьшило силу рабочего движения в Одессе?

Специалист по части насилий, Карангозов, только озлобил все население, и, когда он, проклинаемый всеми, покидал свой пост, пролетариат показал, что из военного положения он вышел еще более окрепшим, еще более готовым к борьбе.

Пусть же тешатся царские опричники военным положением. Пролетариат этим мало смущается. Он вновь станет готовиться к новой схватке с самодержавием, и плоды нового военного положения будут еще более богаты, чем плоды прошлого.

Пусть тешатся царские опричники тем, что они привлекли к себе продажных лавочников, поспешивших под прикрытием военного положения открыть свои лавки и магазины, пусть тешатся они своей силой и угрозами — пролетариат не сложит оружия. Он заклеит позором своих хозяев, укрывшихся под сенью военного положения, он станет привлекать в свои ряды все новые и новые силы и наконец ударит на врагов своих последним и решительным ударом.

И чем бы самодержавие не пыталось осуществить царский манифест 17 октября: погромами ли, военным ли положением или сотнями лживых и наглых указов — пролетариат не устанет бороться за полное свержение царского правительства, пролетариат не устанет всюду и везде настойчиво и громко провозглашать:

Долой насильников и убийц!

Да здравствует Учредительное Собрание!

Да здравствует народное правление!

Да здравствует революция!

ДВОЙНОЕ БЕССИЛИЕ

Два правительственных сообщения — два откровенных признания правительства в своем бессилии, два прямых свидетельства могущества революции.

Первое послание царскосельской шайки от 18 декабря признает измену — не более, не менее как всей бюрократической машины, без которой правительство существует только на бумаге.

Оно заявляет, что «должностные лица, получающие свои полномочия от государственной власти и действующие в силу ее поручения, являлись скрытыми врагами существующего государственного порядка, противодействовали начинаниям правительства и поддерживали враждебные ему стремления». Итак, правительству изменяют даже его собственные органы.

Его зашифрованные телеграммы — не передаются; его тайные приказы — становятся явными; его чиновники, даже министерские чиновники, заключают противоправительственные союзы; его об'явления — не печатаются, как это случилось с об'явлением саратовского губернатора о воспрещении собраний политического и экономического характера, которое пришлось выпустить — не смейтесь, товарищи, — на гектографе, так как рабочие губернской типографии отказались его набирать.

Его доходы — идут в революционные кассы, как на Екатеринбургской и Владикавказской железных дорогах. Грозные приказы превращаются в слюнявые вскрики сердитого, но бессильного старикашки.

И скоро, очень скоро правительство останется при одном своем великокняжеском столе — Царском Селе, откуда будут на гектографе издаваться Высочайшие указы, судьба которых будет подобна зашифрованным правительственным телеграммам, посылаемым генералу Линевичу: их сибирские забастовщики просто бросают в корзину для грязных бумаг. И после этого правительство смеет еще надеяться на победу! Революция могуча и всесильна. Огонь негодования, горящий красным пламенем в сердцах народных, уже охватывает правительственные органы. Бойкотируйте же всячески правительство! Расшатывайте его государственную машину где только можно, как только можно! Не передавайте его телеграммы, не печатайте его об'явлений, выдавайте его тайные замыслы, не собирайте для него податей, не увеличивайте его доходов. И оно исчезнет с лица русской земли, как исчезает гнойный нарост, лишенный притока живых соков.

Второе сообщение правительства, помеченное тем же 18 декабря и написанное «популярным» языком, предназначено для народа. По своей самодержавной привычке оно обращается к народу только тогда, когда ему нужны деньги. На этот раз дело идет о вкладчиках сберегательных касс. Правительство всячески уговаривает их не вынимать своих вкладов. Уже одним этим фактом своего уговаривания вкладчиков оно расписывается в успехе революционного манифеста, призванного население в виду надвигающегося финансового банкротства вынимать свои вклады из сберегательных касс. Правительство говорит о «многих вкладчиках государственных сберегательных касс, которые поддались внушениям злонамеренных людей, распространяющих ложные слухи, подговаривая вынимать вклады». «Злонамеренные люди», оказывается, внушают гораздо более доверия вкладчикам, чем государственный банк.

Правительству, вынужденному публично заявить о такой потере своего кредита, действительно, нельзя доверить ни одной копейки. В дальнейшей части своего сообщения правительство еще более подтверждает правильность взгляда на него, как на шайку грабителей. Оно с неслыханной наглостью угрожает вкладчикам, вынудившим свои вклады из сберегательных касс, их насильственным отобранием при помощи воров и грабителей. Вместо того, чтобы обещать населению принять решительные меры против участвовавших краж и разбоев, оно, наоборот, ссылается на них, как на доказательство того, что население не должно вынимать свои вклады. Стало быть, государственному банку выгодна деятельность воров и грабителей, стало быть, правительство, опиравшееся раньше на черную сотню, будет теперь искать поддержки у карманщиков и хулиганов и совершенно откажется от охраны личности и имущества граждан. И это решается открыто заявить правительству, которому и без того никто не доверяет, и после этого оно смеет надеяться на возвращение к нему доверия! Граждане! Если вы еще не взяли своих вкладов из сберегательных касс — поспешите это сделать. Вы видите, что правительство просит оставить у него вклады только потому, что оно считает себя не много надежнее воров и грабителей. Правительство, протягивающее руку вора, не может внушать к себе никакого доверия.

Отымайте же у подлого правительства последний источник его существования! Следуйте призыву революционного манифеста и берите свои вклады из сберегательных касс! Чем скорее вы это сделаете, тем вернее будут ваши вклады, тем скорее падет правительство, опирающееся на черную сотню, карманщиков и грабителей.

ЗАСЕДАНИЕ ИСП. КОМИТЕТА 18 ДЕКАБРЯ

Собравшись 18 декабря, мы прежде всего поставили вопрос: каковы жертвы последней забастовки? Мы знаем хорошо, что ни один шаг пролетариата не обходится ему без жертв, что этими жертвами покупается каждое движение всего русского народа по пути к освобождению. Мы стали подсчитывать жертвы. Уволены служ. и рабочие в жел.-дор. мастерских, закрыты мастерские конки и переведены в резерв 33 чел. из служащих, забастовали некоторые фабрики из-за нежелания хозяев уплатить за дни забастовки, уволены некоторые депутаты. И перед нами само собой встала задача: бороться за уплату полностью за дни забастовки, за открытие закрытых фабрик, за принятие всех уволенных и удаление принятых на их место штрейкбрехеров; оказывать посильную помощь пострадавшим.

Все эти вопросы были нами обсуждены; все с нашей стороны возможное предпринято. Но И. К. - т только тогда будет в силах провести в жизнь все свои постановления, если над их осуществлением будет работать весь Совет Раб. Деп., весь одесский пролетариат. Исп. Комитет находит поэтому необходимым созвать немедленно районные отделы Совета Рабочих Депутатов. Этим собранием отделов Исп. Комитет доложит свои постановления, и лишь по принятии их отделами будет возможно опубликование их. Необходимо торопиться созывом собрания отделов — время не терпит.

В частности, на собр. 18 дек. было постановлено: в виду того, что работа в порту сильно разрастается, выделить порт в отдельный район.

Комиссия о безработных устроена на следующих началах:

Комиссия о безработных при С - те Раб. Деп. ставит себе целью оказание помощи пострадавшим в борьбе рабочим и их семьям. Безработным вообще комиссия оказывает помощь лишь по удовлетворении нужд пострадавших рабочих.

Организация дела такова. При С - те Р. Д. имеется финансовая комиссия. Комиссия собирает материальные средства для Совета вообще. И. К. - т распределяет поступающие к нему средства по частям: на общие нужды Совета, для ком. о безработных, на вооружение. В ком. о безработных поступают, кроме того, все суммы, данные со специальной целью помощи безработным. Распределение сумм происходит следующим образом: каждый район имеет свою комиссию о безработных в составе 5 человек. Ком. эти собирают сведения о числе нуждающихся и степени нужды в своем районе. Собрание представителей этих комиссий (по 2 от каждой) вместе с представителем от И. К. - та производит раскладку имеющихся

в распоряжении ком. о безработных сумм по районам; непосредственная раздача нуждающимся находится в ведении тех же районных комиссий.

И. К - т принял это решение впредь до утверждения его районными отделами. И для решения этого вопроса необходимо возможно скорее созвать районные отделы. Районными отделами, вероятно, придется также произвести новые выборы в И. К - т в виду отъезда некоторых членов его.

Необходимо торопиться.

СОВЕТ РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ г. ОДЕССЫ

№ 4

9 - го января 1905 г.

9 - го января 1906 г.

ИЗВЕСТИЯ СОВЕТА РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ Г. ОДЕССЫ

9 - го января 1906 года ¹⁾.

Международное социалистическое бюро обратилось к рабочим партиям всего мира со следующим воззванием:

9 - го января исполнится год со дня избиения безоружных петербургских рабочих, вышедших смиренно просить о прекращении несчастной войны, улучшении их жалкой участи и даровании им самых простых политических прав, которыми пользуются рабочие всех других стран.

Этот день 9 - го января знаменует решительную эпоху в истории русской революции: он раскрыл народу глаза, разбил надежду тех, которые еще верили в благие желания самодержавного правительства, открыл борьбу не на жизнь, а на смерть между пролетариатом и последним оплотом порядка, давно осужденного всем общественным мнением.

Тщетно самодержавие пытается избежать своей судьбы путем новых преступлений. Оно мобилизует своих казаков, поднимает черные сотни, натравливает несчастный темный люд на евреев, армян, интеллигенцию, на всех, кто по своим убеждениям, по своей национальности враждебен и ненавистен самодержавию.

Против этой гнусной политики революционный российский пролетариат в течение года борется с удивительной энергией и величайшей стойкостью, какая когда - либо проявлялась народами в борьбе за свободу. Во всей стране кипит непрерывная революция, стачка следует за стачками. Не проходит

¹⁾ Воззвание международного социалистического бюро.

месяца без того, чтобы новое усилие не исторгло у самодержавия новой уступки, подготавливая его неотвратимый окончательный крах.

На другой день после 9 - го января в Польше вспыхивает стачка 60000, распространяющаяся на всю Россию, с лозунгом «свобода или смерть». Каляев убивает великого князя Сергея. Рабочий класс сводит на нет реакционные попытки комиссии Шидловского и Коковцева. Вспыхивают аграрные волнения. Крестьяне захватывают помещичьи земли, помещики бегут в город, команда «Потемкина» переходит на сторону народа и водружает на броненосце красное знамя Интернационала.

С каждым днем все большее и большее количество солдат отказывается стрелять в своих братьев. Генеральный штаб не решается вернуть войска из Манчжурии и оставляет их в жертву страшным лишениям.

Впервые политическая партия организуется, при свете дня перед нами заискивают, возвещают уступки. Самодержавие торжественно заявляет о своей «непреклонной воле» созвать собрание, но только совещательное, выборное дворянами и богачами, с отстранением рабочего класса и «интеллигентной сволочи».

Оно посылает на виселицу героев революции: Васильева, Гершковича, Кроузе, Никифорова, Хмельницкого и их друзей. Оно приказывает расстрелять Петрова, Тотова, Адаменко, Мочедлобера, Джорника и их товарищей из мятежного флота.

Но кровь мучеников — оплодотворяющая роса. Все растущее социалистическое движение соединяет в общем деле или увлекает за собою городской пролетариат, крестьянство, либеральные элементы буржуазии. Во всех больших городах вспыхивают всеобщие забастовки. Сообщение останавливается. Россия отрезывается от остального мира. Правительство поражено в свою ахиллеову пятую железнодорожной стачкой и правительство после нескольких дней тщетного сопротивления публично провозглашает 17 - го октября свое положение и возвещает о новых уступках. История 1905 года обнаруживает сцену русского социализма и оправдывает предсказание, сделанное на международном социалистическом конгрессе 1889 года: русская пролетарская революция победит как рабочее движение или не победит вовсе.

В настоящее время русский пролетариат, благодаря своему самопожертвованию и героизму, уверен в своей победе, и все реакционные державы потрясены в своих основах после краха самодержавного режима.

Но не все еще сделано: если в умах революция уже готова, то претворение ее в дело только начинается. Прежде чем русский социализм отпразднует свою окончательную победу, пролетариату придется вести борьбу в течение месяцев, а, может быть, и лет. В этой борьбе, которая есть в тоже время наша общая борьба, он должен рассчитывать на моральную денежную поддержку всего международного пролетариата. Созная это наши американские товарищи просили международное бюро пригласить примыкающие к нему партии отметить демонстрациями день 9 - го января в знак солидарности рабочих всего мира с русскими пролетариатом. Мы убеждены, что это предложение всюду встретит благоприятный прием и что в понедельник, 9 - го января 1906 года, или воскресенье, 8 - го января, все группы всех социал - демократических партий устроят публичные митинги и где можно уличные демонстрации, ораторы вспомнят о геройской борьбе наших русских братьев, будут устроены денежные сборы, чтобы всячески помочь борцам за святое дело свободы. Собранные деньги должны пересылаться в правление партии или же в международное бюро.

Долой самодержавие!

Да здравствует международный социализм!

Это воззвание было составлено еще в начале декабря 1905 г.

РАБОЧИЕ И РАБОТНИЦЫ, ГРАЖДАНЕ И ГРАЖДАНКИ!

Понедельник, 9 - го января — первая годовщина расстрела петербургских рабочих царскими войсками. 9 - го января 1905 года петербургские рабочие положили начало великой, освободительной русской революции.

9 - го — января Всероссийский национальный праздник, 9 - е января — день Всероссийского национального траура.

Великий 140-миллионный народ должен величественно отпраздновать этот день; великий народ должен достойным образом почтить память своих передовых борцов.

К национальному русскому празднику-трауру должны присоединиться все сыны свободных стран. 9 - го января — исторический день всего мира.

Мы предлагаем всему населению Одессы ознаменовать 1 - ю годовщину 9 - го января однодневной всеобщей забастовкой.

Рабочие и работницы фабрик, заводов, мастерских, типографий, порта! Служащие магазинов, контор, канцелярий, всяких казенных, общественных и частных учреждений! Кондуктора и конюхи конки! В этот день никто из вас не должен

работать, легкие и ломовые извозчики! Стук колес и копыт не должен нарушить общей тишины.

Владельцы магазинов, контор и др. торгово-промышленных заведений! Ваш долг перед борцами за народную свободу требует от вас присоединения к всенародному празднику — трауру. Вы не должны открывать в день 9-го января свои заведения.

Артисты всех театров! В день 9-го января вы должны вместе со всем народом предаться трауру. Сцена должна быть пуста в этот день.

Граждане и гражданки Одессы почитайте как подобает гражданам освобождающейся страны память петербургских борцов. Не посещайте в этот день никаких увеселительных мест, не оглашайте ваших домов звуками музыки. Не пользуйтесь ни конкой, ни извозчиками, ни собственными лошадьми.

Граждане и гражданки! Облекитесь в глубокий траур. Пусть на вас день 9-го января, кроме черного цвета, будет один только красный. Рабочие и работницы! Граждане и гражданки! Разъясните бессознательным товарищам значение того, что произошло 9-го января 1905 года в Петербурге. Ободняйте малодушных. Отмечайте имена тех, кто демонстративно нарушит общенациональный траур. Совет раб. деп. их опубликует. Пусть история вместе со светлыми именами бойцов, положивших фундамент русской свободе, запишет и темные имена народных изменников, не пожелавших почитать память борцов.

Первую годовщину 9-го января мы предлагаем ознаменовывать однодневной всеобщей забастовкой.

В первую годовщину 9-го января мы предлагаем также положить начало неприкосновенному фонду при Оп. С. Р. Д. для увековечивания памяти борцов 9-го января 1905 года — им. борцам, должен быть воздвигнут первый памятник, который украсит свободную Одессу. Пусть однодневный заработок 9-го января всего рабочего и интеллигентного пролетариата Одессы, всех служащих и торгово-промышленных зав., казенных, общественных и частных учреждений, всех сознательных нижних и офицерских чинов армии и флота ляжет в основу этого фонда. Отчисление профессиональных и профессионально-политических союзов дополнит его.

Первую годовщину 9-го января мы предлагаем ознаменовывать учреждением фонда 9-го января.

Рабочие и работницы! Граждане и гражданки! Встретьте достойным образом день 9-го января. Тень убитых в Петербурге 1.000 рабочих пронесутся над миром. Обнажите ваши головы, граждане.

Совет рабочих депутатов, объединенный комитет Р. С. Д. Р. П. Соц.-Дем. Ком. Бунда. Комитет партии Соц.-Революционеров.

НА ДЕСЯТОЙ ВЕРСТЕ ОТ СТОЛИЦЫ

(Памяти жертв 9 - го января)

На десятой версте от столицы
Невысокий насыпан курган...
Его любят зловещие птицы
И целует болотный туман...
В январе эти птицы видали,
Как солдаты на поле пришли,
Как всю ночь торопливо копали
Полумерзлые комья земли;
Как носили одну за другою
С мертвецами носили сюда,
Как от брошенных тел под землю
Раступалась со свистом она.
Как холодное тело толкали
Торопливо в рогожный мешок,
Как к мешке мертвеца уминали,
Как згибали колена у ног...
И видали зловещие птицы
(Не могли этой ночью заснуть),
Как бледнели солдатские лица,
Как вздыхала солдатская грудь...
На десятой версте от столицы
Невысокий насыпан курган...
Его любят зловещие птицы
И болотный целует туман...
Под глубоким пушистым налетом
Ослепительно белых снегов
Мертвецы приютились — счетом
Девяносто рогожных мешков...
Нераздельную братской семьею
Починают они в недрах земли:
Кто с пробитой насквозь головою,
Кто с свинцевою пулей в груди.
И зловещие видели птицы,
Как в глубокий вечерний туман
Запыленные, грязные лица
Проходили на этот курган...
Как печально и долго стояли
И пред тем, как с холма уходить,
Все угрозы кому - то шептали
И давали обет отомстить...
На десятой версте от столицы

Невысокий насыпан курган...
 Его любят зловещие птицы
 И болотный целует туман...
 В мае птицы зловещие эти
 У кургана видали народ,
 И мельканье противное плети,
 И пронзительный пули полет;
 Как измучившись тяжкой борьбою
 И неравной, толпа подалась,
 Как, кровавое знамя родное
 Казаком было втопнано в грязь...
 Но зловещие птицы узреют
 И близка уже эта пора —
 Как кровавое знамя завает
 Над вершиной родного холма...

9 - го ЯНВАРЯ 1905 ГОДА

Наступает годовщина 9 - го января 1905 года. Это великий день в жизни рабочего класса. Он не значится в святцах. Нам его праздновать не велят ни попы, ни начальство. Но нам он дороже всех казенных праздников.

Что же это за праздник? Что знаменует он собою? Печальное или радостное в нашей рабочей жизни? И то, и другое.

9 - го января 1905 года петербургские рабочие пошли к царю просить улучшения их тяжелой жизни. Все, что в груди петербургского рабочего накопили долгие годы унижения, нужды и несправия — все это просилось наружу. Безмолвно выносить прежнюю жизнь не было больше сил. Кому было вылить все свои чувства и желания? Кому как не царю, которого народная темнота при содействии продажных попов и чиновников, много десятков лет расписывала, как отца - благодетеля? Кому как не царю, которого живые уста окрестили именем «царя батюшки»?

И вот больше ста тысяч рабочих с женами и детьми отправились к зимнему дворцу подать царю петицию (прошение).

Во главе толпы шли священники, несли хоругви и царские портреты. Все было мирно и празднично настроены.

Ну, и принял же он их по - праздничному царь, угостил же он их чисто отеческой заботливостью и радушием. Зимний дворец был окружен лесом штыков. Почетную встречу рабочему народу устроили полки царских гвардейцев. Ружейными пулями накормили они голодных рабочих. Горячей кровью жен и детей солдаты утолили народную жажду свободы и света.

Больше-тысячи человек уложили на месте гвардейцы по царскому приказу.

Всей бойней распоряжался царский дядюшка Владимир. Сам же «царь - батюшка», отдав приказ Владимиру расстрелять как можно больше народа, спрятался в Царское село, опасаясь взрыва народного гнева.

Как гром с ясного неба, обрушилась эта гнусная бойня на рабочих, шедших с мирной просьбой к царю. Они надеялись встретить в нем попечительного отца, а встретили кровожадного палача.

«Так вот каковы наши цари» — с ужасом говорили друг другу пораженные рабочие. «Нет у нас больше царя» — заявляли рабочие устами их руководителя, священника Гапона.

Весть о «кровавом Влидимировом воскресеньи» 9 - го января облетела всю Россию. Миллионы рабочих сразу поняли то, что уже давно видели их более сознательные товарищи. Все поняли, что нет у рабочего класса более опасного и беспощадного врага, чем самодержавный царь со всеми его министрами, сановниками, генералами и проч. опричниками.

«Долой царское самодержавие!» вырвалось и з груди многих сотен тысяч рабочих по всей России. Царское самодержавие сразу приобрело сотни тысяч новых и решительных врагов в день 9 - го января. В этот день оно уже было осуждено на гибель.

Теперь оставалось рабочему классу приняться дружно за объединение всех рабочих, пробужденных 9 - го января к борьбе против гнусного самодержавия, так долго тяготевшего проклятием над русским народом. И борьба разгорелась с необычайной силой. Этой борьбою наполнен весь год, протекший с того дня. Об этом подробно говорит следующая статья «революционный голод».

Именно революционным был год, протекший со дня 9 - го января. Всеобщие политические забастовки, бесконечные демонстрации на улицах, кровавая борьба с царскими войсками шли непрерывно. Борьба рабочих увлекла за собою массу бедного крестьянства в деревнях и множество лиц разных занятий в городах. Все, кто страдает от произвола и насилия царских башибузуков, все, кого разоряет произвольное хозяйничание царских чиновников, все, кто рвется к свету знания и свободе — все сразу ожили после 9 - го января.

Все убедились, что дело борьбы против самодержавия находится в надежных руках и будет скоро доведено до конца.

Вот почему этот год революции нанесет царскому самодержавию более чувствительный удар, чем 10 лет борьбы до 9 - го января 1905 года,

Начался последний революционный год с шествия петербургских рабочих к царю с мирной покорной просьбой; кончился он вооруженным восстанием народа в Москве, Ростове на - Дону, в Донецком Бассейне, на Урале, в Сибири, Прибалтийском Крае, на Кавказе, в Польше.

Начался он с брожения в рядах одних рабочих. Кончился он целым рядом восстаний даже солдат в Москве, Харькове, Воронеже, Киеве и других городах. А о флоте уже и говорить нечего. На броненосцах «Потемкин», «Георгий Победоносец», «Очаков» и др. уже развевалось красное знамя революции. Матросы в Севастополе, Одессе, Кронштадте показали, что на них царское самодержавие полагаться не может.

Начался революционный 1905 год целым рядом займов, которое сделало царское правительство за границей. А кончился он заявлением заграничных банкиров, что больше они денег давать царскому правительству не станут.

Самодержавие терпит крах и вне России и внутри ее.

Близок уже день, когда шайка самодержавных насильников будет стерта с лица земли, сопровождаемая проклятиями народа русского и всех друзей свободы в др. странах.

К этому счастливому дню приблизил нас революционный год, начавшийся 9 - го января, больше чем много лет до того. Не даром, стало быть, пролилась кровь наших товарищей 9 - го января в Петербурге.

Их память мы будем вспоминать каждый год в день 9 - го января с благоговением. И лучший способ достойно почтить дорогою память — это беззаветно продолжать начатую ими борьбу и довести ее до желанного конца. Без жертв не обходится эта борьба. Проклятое самодержавное правительство устилает путь народной свободе трупам ее борцов. Но такова уж их судьба. В потоках крови, среди гор дорогих нам трупов, под грохот пушек и пулеметов, но все же раздастся и скоро взойдет над измученной Россией давно жданное солнце свободы.

РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ГОД

(9 января 1905 г. — 9 января 1906 г.)

9 января 1905 г. — 9 января 1906 г. Год героической борьбы народа с самодержавием, открывающийся в январе первым бессознательным еще выступлением пролетариата и заканчивающийся в декабре второй всеобщей забастовкой рядом вооруженных восстаний пролетариата. Революционный год, положивший прочное неизгладимое начало новой свободной России, плодов которого не истребит уже никакая попытка повернуть к старому; Год давший России в ее борьбе за полити-

ческую свободу столько, сколько не дали ей до того все столетия ее прошлой истории. Напомним же товарищам главные события этого года, — рабочим надо твердо их помнить, потому это что история этого революционного года — прежде всего их собственная история, история того, как пролетариат, борясь с самодержавием, освобождая себя, освобождал всю Россию.

Освободительное движение разлилось широкой волной еще в 1904 году вскоре после первых страшных поражений русских войск на Дальнем востоке. Но теперь оно охватило главным образом разные слои либеральной буржуазии — земских и городских деятелей, профессоров, врачей, инженеров и т. д. Из среды же пролетариата были вовлечены в борьбу с самодержавием только верхушки его, наиболее сознательные, организованные рабочие. Это были еще слабые передовые отряды пролетариата, но и тогда уже деятельность их, ведшая прямо на улицу к демонстрациям, к открытой борьбе с самодержавием, стояла несравненно выше деятельности либералов, тешивших себя разными с'ездами с их бесконечными резолюциями, выражавшими на тысячу ладов одну и ту же вещь — именно почтительное предложение к самодержавию добровольно обратиться. Либералы, конечно, думали другое о своей деятельности, и еще почти накануне 9 - го января вождь либералов, г. Струве, писал в своем «Освобождении», что рабочий класс в России не примет участия в революции, что влияние среди него социал-демократии ничтожное и что все спасение России в деятельности их, освобожденцев-либералов.

9 января сразу раскрыло глаза всей¹⁾.....на значение, которое займет в борьбе с самодержавием рабочий класс, оно открыло собой великую российскую революцию.

Начало великих январских дней не имело в себе ничего революционного. По поводу незначительной истории на путиловском заводе возникла стачка. К ней из чувства солидарности быстро примкнуло десятки тысяч рабочих других заводов, начавших сообща, под руководством священника Гапона, обсуждать свои нужды.

По предложению Гапона решили подать царю петицию (просьбу) об улучшении экономического и политического положения рабочих и всего народа, и вот 9 - го января сотни тысяч рабочих с женами и детьми, хоругвами и царскими портретами шли к царю просить о своих нуждах. Положение пролетариата таково, что даже такое мирное выступление рабочих в качестве просителей являлось огромным революционным событием, более опасным для самодержавия, чем все земские и¹⁾..... с'езды с их резолюциями. Это верно поняло правительство,

¹⁾ Пропущено в оригинале.

приготовившееся встретить мирных рабочих как ворвавшегося в столицу неприятеля и рассеявшее их простодушную веру в своего царя массовыми расстрелами.

Этим, конечно, оно не предотвратило революции: оно только сразу придало революционной борьбе народа ту остроту и горячность, с какими она ведется и до сих пор. 9 января было тяжелым, но необходимым уроком, сразу раскрывшим пролетариату сущность самодержавия, сразу сделавшим из пролетариата самого яростного и непримиримого врага царского правительства.

Петербургские события немедленно были подхвачены всей Россией — в течение января огромная стачечная волна перелилась по всей стране, при этом стачки повсюду носили политический характер. Во многих местах, напр., в Варшаве, в Риге, они сопровождались кровавыми столкновениями с полицией и войсками.

Грозное январское выступление пролетариата, целый ряд позорнейших поражений в Манджурии заставили правительство поспешить с двумя мерами: для петербургских была придумана комиссия Шидловского, имевшая целью «безотлагательное выяснение причин недовольства рабочих в г. Петербурге и его пригородах и изыскание мер к устранению таковых в будущем». Для всей же России был опубликован 15-го февраля манифест, гласивший о привлечении к управлению «достойнейших, доверием облаченных людей». Вместе с манифестом появился указ сенату, разрешавший как отдельным лицам, так и обществам доводить до сведения высших властей свои мнения насчет государственных нужд.

Комиссия Шидловского, которой правительство думало одурачить рабочих, окончилась полной неудачей... Приглашаемые в комиссию выборные от рабочих требовали целого ряда прав: свободу слова, неприкосновенность личности и т. д., т. е. того, чего не могла им дать не только комиссия Шидловского, но и самодержавие. Когда же выборные на некоторых заводах депутаты были арестованы, то провокаторская игра правительства была окончательно раскрыта. С тех пор правительство уже больше не заигрывало с пролетариатом, а смотрело на него так, как и должно смотреть — как на самого своего лютого, самого разрушительного врага, с которым следует обращаться самым беспощадным образом.

С февраля м - ца в рабочем классе, как и в либеральной буржуазии, начинает проявляться сильное стремление объединяться в разные союзы. Возникает ряд союзов интеллигентских профессий: врачей, адвокатов, учителей и др. Стремление к профессиональной организации охватывает все слои пролета-

риата. Особенно важное значение имеет движение среди железнодорожных служащих и рабочих поведшие к ряду забастовок на крупнейших железных дорогах. Министерство путей сообщения не могло сломить этого движения ни обещаниями уступок, ни угрозами тяжелых наказаний для забастовщиков. В этой борьбе вырос железнодорожный союз, имевший большое значение в начале первой всеобщей забастовки. Скоро начинают доноситься глухие, но грозные раскаты крестьянских восстаний, с каждым днем они становятся все слышнее и слышнее, с каждым днем пожар вспыхивает все в новых местах. А политическая борьба пролетариата с самодержавием растет, ширится и крепнет. Политические демонстрации, уличные столкновения с полицией и войсками не прекращались ни на один день, происходя то в одном месте, то в другом. Попытки приурочить широкие повсеместные выступления рабочего класса к двум знаменательным для пролетариата дням — 1-го мая и 9 июня (полугодовщина 9-го января) — не удалось в целом, как и всегда в таких случаях, когда все правительственные силы наготове. В Варшаве и в некоторых др. городах 1 мая все таки сопровождалось крупными столкновениями с войсками. В Петербурге 9-го июля на многих заводах удалось провести траурную забастовку.

Зато сами по себе развертывались события, ускорявшие ход народной революции. Крупнейшими из них были лодзинские события в конце мая, принявшие размер вооруженного восстания, уличной борьбы за баррикадами, и потемкинская история в Одессе, показавшая, что царский флот уже наполовину революционный «красный» флот.

Между тем начатая бесславно война приходила к самому бесславному концу. Русский флот у Цусимы был окончательно уничтожен, и для самых упрямых «патриотов» стало ясно, что надежды на победу над Японией нет никакой. Портсмутский мир, за который Витте получил титул графа и, говорят, потерянную милость царя, окончательно признал полную победу Японии.

Чтобы заставить общество скорей забыть эту позорную войну, царское правительство, напуганное вдобавок потемкинской историей и волнениями в балтийском флоте, вступило на путь внутренних «реформ». 6 августа был объявлен указ о Государственной Думе, делавший из думы потешную говорильню для городских и деревенских толстоумов.

Указ этот был встречен рабочими как наглый обман и издевательство.

Вскоре после указа о Госуд. Думе появились временные правила, дававшие автономию (самоуправление) университетам.

Это был один из самых опрометчивых шагов правительства. Революционная организация опиралась на студенчество, сделала из университетов всенародные революционные школы, в которых впервые свободно и открыто разбирались все политические вопросы. Десятки тысяч народу перебивало ежедневно на многочисленных митингах. Университеты стали одним из главных пунктов революционной агитации и организации. Не ожидавшее такого оборота вещей правительство совершенно растерялось и не предпринимало никаких мер против заливавшего его потока.

Так подошла осень, подошла великая октябрьская забастовка. Одним мощным ударом пролетариат и присоединившиеся к нему слои народа сбросили, как карточный домик, нелепую затею булыгинской думы. Манифестом 17 - го октября самодержавие признало себя побежденным: оно признало за думою законодательные права, обещало расширить избирательные права населения, обещало дать народу свободу слова, совести, неприкосновенность и т. д., но, давая одной рукой манифест, оно другой предписало губернаторам и градоначальникам устроить повсеместные погромы. Погромами думали задуть только что зародившуюся свободу. Эта попытка, разорив несколько десятков городов, погубив тысячи существований, не остановила, однако, хода революции, она только наглядно показала всем, что такое это так заботящееся о порядке, живущее в мире правительство. Союз правительства с черносотенцами и хулиганами, наладившийся еще летом на имя нижегородского и балашовского избияния интеллигенции и особенно процветавший после манифеста 6 - го августа, был теперь окончательно закреплен. В борьбе против поддерживаемой властями хулиганщины начинает быстро расти вооружение революционных слоев народа.

Вооружение пролетариата становится все более и более насущной задачей как для отпора программы по замыслам черносотенцев, так и для предстоящей борьбы с остатками самодержавия.

На первых порах после 17 - го октября в правительственных верхах царствует полная растерянность. Витте подбирает себе либеральных помощников. Либералы и правительство, стремящиеся к союзу против народа, сильно боятся друг друга, и еще сильнее боятся мести революционного народа. Под непреодолимым давлением его появляется указ об амнистии, амнистии неполной, резанной, но все таки извлекшей [из]¹⁾ ссылки, сотни закаленных преданнейших борцов революции.

¹⁾ В оригинале пропущено.

Революционные партии и организации выходят из подполья на вольный свет. Выросший в октябрьскую забастовку петербургский совет рабочих депутатов становится «вторым правительством», как выражались о нем. По образцу его в разных городах устраиваются советы, сейчас же превращающиеся в ядро пролетарских организаций. В декабрьскую забастовку они явились уже руководящими центрами при выступлении пролетариата.

Газеты оживают. В столицах типографские рабочие осуществляют полную свободу печати, в провинции газетные силы делаются несравненно резче и свободнее, чем до того. Между тем правительство выходит из первой поры растерянности. Оно начинает нащупывать твердую почву, на которой могло бы удержаться в борьбе с окружающей революцией. Витте попрежнему много и либерально говорит, но он уже действует. Удалив намозолившего всем глаза Трепова, он вводит под нелепейшим предлогом военное положение в Польше. Цель правительства была проста: вызвать неслыханными притеснениями восстание в Польше, обмануть всю Россию криками, что поляки ..... бунтуют, чтоб отделаться; поддержите же нас во имя целости государства. Но правительство обманулось в расчете: поляки обнаружили замечательную выдержку, не поддавшись на провокации военных властей.

По всей стране раздались требования об отмене военного положения в Польше, громче и решительнее всех заговорил петербургский пролетариат, об'явивший по этому поводу (а также по поводу предполагавшегося над кронштадтскими мятежниками полевого суда) политическую забастовку в начале ноября. Через три недели после введения его военное положение было снято.

Правительство переживало тяжелые минуты. Ему не на кого, повидимому, было опереться; ему начинали даже изменять временами его верноподданные чиновники и солдаты. В то же время крестьянское движение, захват крестьянами помещичьих земель охватили почти треть России.

Во флоте и войске появились также признаки огромного брожения, приведшие к ряду восстаний — в Кронштадте, Владивостоке и самое опасное — в Севастополе, где произошло настоящее сражение между верными самодержавию войсками и мятежными моряками.

Удар за ударом сыпались на правительство: Прибалтийский край восстал почти целиком, изгнав тамошние власти и введя у себя революционное самоуправление; Кавказ не выходил из состояния восстания; из Манчжурии доносились самые тревожные известия о восстании среди оставшегося

там войска; трехнедельная почтово - телеграфная забастовка вызвала страшное замешательство в хозяйственной жизни страны: из государственных банков и сберегательных касс народ спешил вынимать свои вклады. Чтоб справиться со всей подымавшейся волной революции, правительство предприняло против нее ряд решительных мер, перешло из оборонительного положения в наступательное, отбросив в сторону бумажные обещания манифеста 17 - го октября, оно прибегло к старой испытанной политике — «твердой руки». Против бунтующих крестьян были посланы генерал - адъютанты с почти царской властью, которые должны были зверскими наказаниями навести спасительный страх на осмелевшее «мужичье». Бюро крестьянского с'езда было арестовано. Точно так же был арестован председатель петербургск. совета раб. депутатов — Хрусталева, а после и вновь выбранный Исполнительный Комитет и председатели. Почтово - телеграфным чиновникам решено было не уступать ни в коем случае, как бы разорительно это ни было для страны. Против свободной печати были придуманы временные правила, которые, изменяя предварительную цензуру, давали однако возможность по любому поводу привлекать газеты к суду и закрывать ее. Администрация вскоре широко воспользовалась своим новым правом, и революционные газеты через некоторое время были повсюду задушены; наряду с правилами о печати выработывался целый ряд правил, не опубликованных еще, о свободах союзов, стачек и т. д. которые на самом деле должны были задушить завоеванную революцией свободу. Чтобы задобрить солдат, были произведены некоторые мелкие улучшения — вся пища и одежда и т. д.

Но на первый план правительство ставило борьбу с пролетариатом, с его организациями — Советом Раб. Депутатов и социалистич. партиями, которые считало главными виновниками охватившей страну «анархии». Правительство открыто и нагло провоцировало пролетариат, вызвало его на бой, пока он еще не справился от недавних.... И пролетариат под страхом неминуемого разгрома должен был принять при невыгодных условиях новое сражение. 8 - го декабря в Петербурге была объявлена вторая всеобщая забастовка, а через несколько дней она охватила почти все концы России, перейдя в ряде мест в вооруженные восстания.

Навязанная пролетариату забастовка не могла выйти такой единодушной, как октябрьская, вырвавшаяся из самых недр, из самой души рабочего класса, и своими всеомывающим потоком захватившая почти все слои народа. Кроме того, как забастовка, она не могла уже быть страшной для правительства, притерпевшегося за октябрь и ноябрь к тому беспо-

рядку и замешательству, которые вносит в жизнь страны всеобщая забастовка. Чтобы ударить самодержавие, теперь нужны были иные, более сильные прямые меры. Нужен был открытый бой с военной силой правительства. И этот бой закипел сразу во многих местах Харьков, в Ростове - на - Дону, в Таганроге, на Урале, во всем Донцом каменноугольном бассейне и, главное, в Москве, в самой колыбели самодержавия. Здесь за сотнями барикад более недели отбивались от царской артиллерии и кавалерии (пехоту и даже казаков не выпускали из казарм) отважные немногочисленные революционеры, поддерживаемые обывателями всех сортов и рангов. Под конец царствия войска, которым на помощь были присланы из Петербурга гвардейцы, взяли верх и началась жестокая расправа, жестокие массовые казни в участках, тюрьмах, жел. дорогах над часто совершенно неповинными людьми: правительство праздновало свою победу...

Правительство вышло невредимым из декабрьской революции и даже как бы вновь окрепшим, — по крайней мере, так должно казаться ему самому и запуганным либералам при виде той наглости и бесстыдства, с каким оно попирает самые простые человеческие права. Люди арестовываются массами из-за ничего; люди расстреливаются за пустяки; из-за пустяка об'является военное положение с его бесконечным произволом в целом ряде городов, городишек, даже станций. Видно, правительство чувствует за собой огромную силу, если поступает так — думает обыватель. Но эти бессмысленные аресты и жестокости еще больше свидетельствуют о том бесконечном страхе, которое внушают правительству революция и годовщина ее начала — 9 - е января. Что касается 9 - го января, то страх этот совершенно неоснователен, ибо после недавнего усилия пролетариат неспособен вновь на решительные наступительные действия. Но 9 - го января это только первая годовщина революции, а не конец ее, и то, что оказалось невозможным сделать 9 - го января, может удался в феврале, марте, апреле. Революция не прекратилась, она только собирается с новыми силами, и ближайший шаг ее, может быть, будет таким же предметом удивления для друзей и страх для недругов, каким были все шаги ее, начиная с великих святых для пролетариата январских дней 1905 года.

СОВЕТ РАБОЧИХ ДЕПУТАТОВ ГОРОДА ОДЕССЫ

СКЛАД ОДЕСЬКОЇ РАДИ РОБІТНИЧИХ ДЕПУТАТІВ 1905 — 1906 Р.Р. ЗА ДАНИМИ, СКЛАДЕНИМИ ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ТА КОМІСІЄЮ УЧАСНИКІВ РЕВОЛЮЦІЇ 1905 Р., ЩО ЇХ ВИДАВ ОДЕСЬКИЙ ІСТПАРТ 1929—30 Р.Р.⁴⁾

№№ п. ч.	Прізвище, ім'я та по батькові й кличка	Партій-ність	Хто деле-гував	Примітка
1	*Авдесв І. К.	с.-д.	Від залізн. робітн. та службовців	За вказівками деяких т.т., був головою Ради.
2	*Батхан Йосип	"	—	Тов. голови, був за-арешт. 1906 р. 4/І.
3	*Бергман Л. Є. „Эммануил“	"	—	Див. ст. Рябінина - Склярєвського. За-арештов. 2/І—1906 р.
4	*Гершкович С. Б.	"	—	Заарешт. 2/І—1906 р.
5	*Косович „Николай“	с.-р.	Від К - та с.- р.	Розстріян. 1918 р., як провокатор.
6	*Лебіт П. А.	с.-д.	Від кра-сильн. пральні	Заарешт. 2/І—1906 р. Див. його стат. в 1 від. збір. 1905 р., стор. 89—101.
7	*Ляліч Н.	"	—	Секретар Ради.
8	Марковський Матвей Осипович	"	Від зар. Гена	—
9	*Мовшович М. Ш. (Я. С.) „Володя“	"	Від К - та (?)	Заарешт. 2/І—1906 р. був в засланні. (За Ря-бініном-Склярєвським „Мовшович Я. С.“).
10	*Новаковський Я. С. „Осип“	"	Від Од.к-та РСДРП	Заарешт. 2/І—1906 р.
11	Покемунський М. А. (П'ятницький)	с.-д. (б)	—	" "
12	Розенфельд Л. М. „Максим“	с.-д.	—	" "
13	*Степанов Василь Ла-вренцьєвич	"	—	Заарешт. 4/І — 06 р. обран. делегатом на з'їзд Рад в Петер. Ст. Невського „Пр. Рев.“ № 1—1924 р.
14	*Сумм Ента	"	від моди-сток	Заарешт. 2/І—1906 р.
15	*Тартаковський С. М. „Валентин“	"	від ком. РСДРП	" "
16	*Хаймович А. І. „Белый“	"	від слю-сарн.дрібн. майстер.	" "
17	*Черняк І. М.	"	—	"
18	*Шавдія В. К. „Ев-геній“	"	від Ком. с.- д.	Голова Ради. За-арешт. 2/І—06 р., був засудж. до заслання.

⁴⁾ Складено т. Жеємер. Прізвища, позначені зіркою, знайдено в архівних матеріалах одеського краєвого історичного архіву.

№№ п. ч.	Прізвище, ім'я та по батькові й кличка	Партій- ність	Хто деле- гував	Примітка
19	*Шварцман Р. Г.	—	—	—
20	*Шнеєрсон Є. З. (А. А.) „Фридрих“	с.-д.	від Ком. РСДРП	Заарешт. 4/І-1906 р.
21	Екслер Володимир Іванович	„	від Бел- лин-Фенде- риха	—
22	*Португейс „Степ. Іван.“, „Мартын“	„	—	Стат. Невського в „Прол. Рев.“ № 1, 1924 р. В еміграц.
22а	Гусев С. И.	с.-д.(б)	від Одеськ. К-та РСДРП	Секретар Од. к-та РСДРП(б) в 1905 р.
ПЛЕНУМ				
23	Абанелія	с.-р.	від сту- дентства	
24	*Аввакумов К.	„	від теле- графіст.	Заарешт. 10/ХІІ — 1905 р.
25	Агула Д. Г. „Дудка“	с.-д.	від дру- карні Ком- мерч. Рос- сія	Актор - естрадник Во- сторгов, за відом. т. Агула, був в Викон. К - ті Ради й одним з редакт. „Известий“ Од. Ради (другим ре- дакт. Зак: с.- р., а та- кож учасники захвату друкарні.
26	*Алексєєв І.	с.-р.	від зав. Гена	
27	*Андрєєв А. Т.	—	від залізн. роб. та слу- жбов.	
28	Бабіч А. І.	—	—	
29	*Баранов	—	від залізн. майстерень	Розстрілян в Іркут- ському.
30	Барская - Рашкович	—	від спілки рівноправ- ства жінок	
31	*Бахметєєв Михайло	с.-д.	від Ропит- тєслер	
32	Бацєєв	с.-р.	Д. б. від реєстр.	Убивця Старостина. Анархіст.
33	Беккер Фаня. Э.	Бунд	від чаєрозв. Висоцьк.	
34	Беліков Я. С.	—	від селян	Сповідив, що не був чл. Ради. Вказує на брата Сергія Семено- вича.
35	Беленький Гриша	с.-п.	від Краков- щинського	

№№ п. ч.	Прізвище, ім'я та по батькові й кличка	Партійність	Хто делегував	Примітка
36	*Белопольська Клара	с.-д.	від сiрн. Асваду-рова	Дружинат. Гандельмана.
37	*Богуцький В. В.	"	від служб. мiськ. самоупр.	
38	Бойко А. А. „Альоша“	"	від залiзн.	Заарешт. 10/XII — 1905 р.
39	Броневич Гедол Шмулев	В/п	від роб. млина Вайнштейна	
40	*Бронштейн Л. С.	—	—	Заарешт. 4/I — 06 р.
41	„Бублік“ Іван	—	від Белліно Фендеріха	
42	Боркун І. А.	Бунд	від фабр. крахм.	Був на зборах 30/VIII 29 р.
43	Билізевський	—	—	
44	*Вайштейн Б. С. „Алексей“	с.-п.	від об'єдн. к-ту РСДРП (плюс.пех)	
45	*Віленський М. М.	"	відтеслярів	Заарешт. 4/I — 06 р.
46	*Вишняков Андріян	"	від Ропит	
47	*Владимиров Л.	"	—	
48	Володін Яков Іван.	"	від зав. Гена	
49	Гандельман Яков	"	від з. Шполянського	
50	Годлевський М. А.	"	від пригород. селян	
51	*Гофман	"	від пошт.-тел. спілки	
52	Горенштейн А. Я.	"	від інтелігентів	
53	*Гудельман І.	В/п	від друк. пiвд.-рос. т-ва друк. справи	
54	*Глебов - Дубровін Іван Валеріанов	с.-д.	Касир Пересип. р-на	
55	Гурський Петр	"	Від Бел.-Фендер.	
56	Давидов	"	від заводу Гена	
57	Дегтяренко А. І. „Чорт“	"	від заводу „Ропит“	
58	Дзєнциол Йос. Мойс.	с.-р.	від зав. Кроля	Голова ком. безробіт.
59	*„Дмитрий“ Гейсман	"	від ребстр.	" " "

№№ п. ч.	Прізвище, ім'я та по батькові й кличка	Партій- ність	Хто деле- гував	Примітка
60	Дубліцький К. А.		від ресст.	
61	Дубінський Володя	с.- д.	від кра- вецьк. цеху	
62	Дудник Андрей Денисович	—	від ресстр.	
63	*Жанга А.	с.- д.	від залізн. роб. та службов.	Заарешт. 10/XII — 05 р.
64	Животовська М. С.	—	від моди- дист.	
65	Жербак С. Е. (Щербак)	—	від рев. студентства	
66	*Залуцький	—	від пош- тамта	Чл. страйк. комітету.
67	*Зборовський „Ко- стя“	с.- д.	від Петерб. Ради	Досланий на першо- орган. збор. Од. СРД щодо справи Петербур- зької Ради.
68	Зембровський Яков Николаевич	с.- д.	від Новоро- сійську	
69	Іваненко Д.	—	від робіт- ників	
70	*Іоанно Г. Л.	с.- д.	від пошт.- тел. спілки	
71	Калініченко	б/п.	від роб. млин. Вайн- штейна	
72	*Каминський І. А.	—	—	
73	Клімовицький Шлема		від кравц.	
74	*Карташев Т. Є.	с.- д.	від зав. Анатра	Заарешт. 4/I — 06 р.
75	Коваленко А. Я.	с.- д.	від с. роб. по дер.	
76	Коваленко Василій	—	від зав. Гена на Дальницьк.	
77	Ковлінер	А. к.	від ресстр.	
78	Кондратьєв	—	від зав. Кононова	
79	Кравченко Н. В.	б/п.	від вагон. парка за- лізн.	
80	Кригер	—	від служб. земства	
81	*Кроль А. І.	—	—	Заарешт. 4/I — 06 р.
82	Космачевський Ед- мунд Ромуальдович	с.- д.	від Ропит.	
83	Крючков Яков	—	від ресстр.	

№№ п. ч.	Прізвище, ім'я та по батькові й кличка	Партій- ність	Хто деле- гував	Примітка
84	Кузнецов Н. К.	—	від кондитерів	
85	Кузін Іван Павлович	б/п.	від зав. Гена на Дальницьк.	
86	Левак Самуїл	с.- д. укр.	від кравц.	
87	*Луценко Н. М.	д. п.	Від інтеліт.	Врач, потім петлюровець.
88	*Лисенков Н. К.	к.-д.	від мед. спілки	Професор.
89	*Ляшевський Н. Н.	с.- д.	від фабр. жернов	
90	Малолепший Ф. Я.	к.-д.	від фабр. Шеля	
91	*Мартинчик В. І.	с.- д.	від Ропит	Заарешт. 4/І — 06 р.
92	Марченко Г. В.	—	від реєстр.	
93	Майзель Л. М.	—	—	" " "
94	*Меєрсон Д. Л.	с.- п.	від с.- д. ком.	
95	*Меликянц А. Х.	—	від салп. 205 Ізмайл. полку	
96	*Месхів	с.- р.	Від рев. студент.	
97	*„Михаїл“	—	—	Секрет. /ком. безробітн.
98	*Нахманберг Х. „Хаїм маляр“	с.- д.	від малярів	Скарбник Ради. Заарешт. 1/ХІІ — 1905 р.
99	*Нейман І. М.	—	—	Заарешт. 4/І — 1906 р.
100	Неизвестний В.	с.- д.	від залізн.	Див. його статтю в ІІ - му Од. збірн., ст. 1921.
101	*Орженцький Р.	к.- д.	від універс.	Приват - доцент.
102	Окушко	с.- д.	від сл. земства	
103	Овчаренко Нікіфор	„	завод Гена на Дальн.	Був червоним після Жовтнев. рев., де зараз — невідомо.
104	Петленко В.	А. к.	—	
105	Перельман Маня	с.- д.	від часр. Висоцьк.	
106	Поведський Мих. Алек.	с.- д.	від Ропит	Був предст. на 2 - му зібран. Ради 1905 р.
107	Попов Гавриїл	А. к.	від зав. Гена	
108	Резв Г. В.	„	від реєстр.	Голова.
109	Рогєш Руд. Іва. „Немец“	с.- д.	від ф. Гавала	

№№ п. ч.	Прізвище, ім'я та по батькові й кличка	Партій- ність	Хто деле- гував	Примітка	
110	Розенфельд Антон Ілліч	с.- д.	від р. мел. Когана	Заарешт. 4/I—1906 р.	
111	*Розенфельд Л. М.				
112	Романовський Н. Я.	с.- д.	від роб. гор. пред.		
113	Снигір	—	Від конст. Кузнец.		
114	Сапельніков Гр. Іл.	„	від Бел.- Фендер.		
115	Саватьєв Вас.	„	від Добр- фльоти		
116	Сахалев А. І.	„	від упр. роб. порта		
117	Сігал	с.- р.	від студент- ства		Врач.
118	Скленський	—	від реєстр.		
119	Стосова Паша	с.- д.	від зав. Леніна		
120	*Стрельченко	„	від залізн.		Заарешт. 10/XII—05 р.
121	Сухомлінов Ф.	—	від робіт- ників		
122	*Табачников І. Н.	„	від зав. Каца	Заарешт. 4/I—1906 р.	
123	Татаренко Володи- мир Васильович	б/з.	від зав. Гена на Дальн.	Заарешт. 4/I—1906 р.	
124	Тишинський Я.	—	від робіт- ників		
125	Унфангер Марія	с.- д.	від спичн. Бродського		
126	Филипенко Н.	—	від реєстр.		
127	Філоненко В. А.	с.- п.	від Бел.- Фендер.		
128	*Фінкельштейн Анна	„	від ф. Крах- мальнікова		
129	*Фогель	—	від залізн. робітн. та службов.	Заарешт. 10/XII — 1905 р.	
130	*Файнберг С. І. (?) „Кузьма“	с.- д.	делегат пе- терб. Ради.	Див. стат. Невського „Пролет. Революція“ № 1, 1924 р.	
131	*Харламбато Іван Свиридонович	с.- р.	від зав. Гена	Страчений за царату як анархіст.	
132	*Хаймович Єфім	с.- д.	від фабр. взуття.		
133	Хижняк	укр.	від роб.		
134	Худобін Іван Ва- сильович	с.- д. А. к.	Переписи. від зав. Гена		

№№ п. ч.	Прізвище, ім'я та по батькові й кличка	Партій- ність	Хто деле- гував	Примітка
135	Ценкнер О. Л.	с.-д.	від зав. Гена	
136	*Чудновський	с.-д.	від спілки письменни- ків	
137	Чеботарьов Ал. Алек.	с.-д.	від пекарів	За власн. заявою 30/VIII — 29 р.
138	Шалімов Зах. Сем.	—	від Ропит	
139	*Шапиро Я. Л.	—	—	Заарешт. 4/1 — 06 р.
140	*Шварцман С. Б.	—	—	Заарешт. 1/1 — 06 р.
141	Швед П. А.	с.-д.	від Ропит елект.	
142	Шевченко	с.-р.	делегат з Києва.	
143	Шиманський	—	від спілки роб. дере- вообр.	
144	Шифрін Л. Б.	с.-д.	від роб. ливарн цеху	
145	Шкута Станислав Іван.	„	від Ропит— токаря	
146	Шмигора Ів. Тр.	с.-д.	від залізн. робітників	
147	Шуманов М. М.	—	від селян	
148	Штейнберг	с.-д.	від цеху пекарів	
149	Штейнберг Ш. Л. (С. Л.)	—	—	
150	*Щепкин Є. Н.	к.-д.	від профе- сури	
151	*Ельцин Борис	с.-д.	від селян орган. РСДРП	
152	Острожецер П. Г.	—	від млина Вайнштейн	
153	Шрейтерман Н. С.	с.-р.	від спілки зем. служ.	

Всі названі депутати були делегатами таких підприємств:

Від залізниць	13 осіб
„ заводу Гена	12 „
„ Ропита	10 „
„ морської рестрації	10 „
„ заводів Кроля, Левіна, Каца, Кра- ковщинського, ф. Шполянського	11 „
„ фабрики Висоцького	3 „
„ „ Асвадурава	1 „

Від млина Вайнштейна	3	осіб
„ дрібних майстерень	8	„
„ спілки деревообробників	3	„
„ швейників	5	„
„ Белліно - Фендеріха	5	„
„ Сірникової фаб - ки Крахмальнікова	2	„
„ революційного студентства	4	„
„ спілки інтелігентів	7	„
„ службовців земськ. та міськ. самовря- дування	4	„
„ селян	4	„
„ друкарні	2	„
„ прикажчиків	2	„
„ пекарів	2	„
„ партії с.- д.	6	„
„ партії есерів	1	„
Отже транспортники, залізники та моряки мали		
в Раді	35	депутатів
робітників - металістів було	28	„
робітників - швейників	5	„
деревообробників	3	„
робітників дрібн. майстерень	8	„
селян	4	„
від студентства	4	„
від службовців	4	„
спілки інтелігенції	7	„
від друкарів	2	„
пекарів	2	„
від млина	3	„
від фабрик	6	„
від парторганізацій	7	„
Решта невідомі.		

Всього комісія 1905 року, яку виділив Істпарт, виявила 153 депутата одеської Ради робітників - депутатів.

Ці 153 депутати розподіляються за партійністю так:

РСДРП (більшовики та меншовики)	81	чол.
есерів	10	„
анархістів - комуністів	5	„
бунд	2	„
кадетів	4	„
українців	2	„
непартійних	7	„
не зазначили своєї партійности	43	„

За соціальним складом депутати розподіляються так:

Робітників	90	чол.
інтелігент. професій	15	„
селян	4	„
делегатів — представн. партій	7	„

Решта депутатів не зазначили свого соціального стану.

IV. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

РЕЦЕНЗІЇ

СМІРНОВ ІВ.

В. І. Ленін. Твори. Том II та III. Переклад з другого видання Інституту Леніна при ЦК ВКП(б) за редакцією Миколи Скрипника. II-й том переклав Андрій Річицький, III-й т. — Кас'яненко. ДВУ. 1929 — 30 р. р., т. II — 617 стор., т. III — 604 стор.

Вихід у світ II та III т. т. творів Леніна українською мовою на-самперед є ще одно найважливіше досягнення на національно - культурному фронті соціалістичного будівництва України. Проте, треба сказати, що темпи перекладу на українську мову повної збірки творів Леніна не цілком задовільні і не відповідають темпам нашої реконструктивної доби. За 4 роки після постанови ЦК КП(б)У про переклад творів Леніна на українську мову досі перекладено тільки 5 томів, тоді як інтереси національно - культурного будівництва та інтереси соціалістичного будівництва в цілому потребують якнайшвидшого перекладу. Щодо цього питання, то комісії для перекладу творів Леніна треба домогтися корінного переламу.

* * *

Великий теоретичний зміст цих двох томів творів Леніна не можна розглянути в короткій бібліографічній замітці. Тим то ми обмежилися тільки накидами основних теоретичних засад Ленінської спадщини, що є в цих томах.

Статті в другому томі можна поділити своїм характером завдань та змістом на декілька окремих груп. Одну групу статтів присвячено, найголовно, боротьбі з народницькою ідеологією, виясненню її класової суті, викриттю практичного сенсу народницької програми. Ці праці в основному закінчують боротьбу революційних марксистів з народниками. Другу групу статтів присвячено боротьбі з легальним марксизмом, де Ленін розглядає основні ревізіоністські думки легального марксизму, який почав від другої половини 90 - х р. р. минулого сторіччя становити одного з головних ворогів російського робітничого руху. Третя група статтів подає критику російського економізму, який виріс на ґрунті особливостей „в історичному розвитку російської соціально - демократії“. Надто важливе місце в цьому томі мають статті, що висвітлюють тактичні й програмні питання робітничого руху й створення політичної партії робітничої класи.

Викриваючи марксистською аналізою теоретичні погляди народників, легальних марксистів та економістів на конкретних прикладах їхніх думок, Ленін, разом з цим, блискуче показує суть соціологічної методи Маркса та її застосування до конкретних умов російської дійсності. Виконати це завдання було тим більш потрібно, бо й народники й легальні марксиста та економісти, що „конкетували“ з марксизмом і претендували на розуміння марксової методи й навіть на репрезентацію деяких засад марксизму (на революційну ортодоксальність вони не претендували!!!), — насправді абсолютно його не розуміли й, викладаючи методу Маркса, грубо - опортуністично перекручували її.

Велика стаття, що вивчає ставлення російського народництва до західно-європейського романтизму під назвою „До характеристики економічного романтизму“, ставить собі за основне завдання показати, що „економічне вчення народників—це тільки російська відміна загальноєвропейського романтизму, що виявляє виключно інтереси дрібних виробників. Народники, поставивши на розв'язання питання про долю капіталізму в Росії, питання про те, чи скорочується внутрішній ринок в міру розвитку капіталізму, не дали нічого нового, якщо рівняти до давно застарілих, відсталих теорій західно-європейських романтиків кінця XVIII століття (С. Сімонді). І теоретичні погляди. Й погляд на капіталізм, і характер практичних висновків та побажань у російських та західно-європейських романтиків були зовсім однакові. В основі міркувань С. Сімонді¹⁾ (а також народників) в питанні про внутрішній ринок для капіталізму було твердження про те, що „розвиток великого підприємства й найманої праці в промисловості та рільництві веде до того, що виробництво неодмінно випереджує споживу й стає перед нерозв'язаним завданням: знайти споживачів; що в середині країни вона споживачів знайти не може, бо обертає масу людної в пощенці, простих робітників і витворює неробітну людиність, а шукати зовнішнього ринку стає шораз трудніше, як виступають на світову арену нові капіталістичні країни (стор. 8).

Міркуючи так, Сімонді та російські народники виявляли своє цілкове непорозуміння основних законів розвитку капіталістичного господарства. Погляд дрібного виробника заважає романтикам бачити дійсні закони економічного розвитку в капіталістичному суспільстві. В протизвагу твердженням романтиків, Ленін висуває такий закон капіталізму, цілком перевірений Марксовою теорією та potwierжений життям. „Відомо, що закон розвитку капіталізму полягає в тім, що сталий капітал зростає швидше від змінного, цебто шораз більша частина наново творених капіталів звертається до того відділу суспільного господарства, який виготовлює засоби продукції. Значить, цей відділ неодмінно росте швидше за той відділ, що виготовлює предмети споживи, тобто відбувається якраз те, що Сімонді виголошував за „неможливе“, „небезпечне“ й т. д. Отже, продукти особистого споживання в загальній масі капіталістичної продукції посілають шораз менше місце. І це цілком відповідає історичній „місії“ капіталізму й його специфічній соціальної структури: перша полягає саме в розвитку продукційних сил суспільства (продукція для продукції); друга унеможлиблює використання їх для маси людної“ (стор. 24).

Найточклавніше розбираючи теоретичні твердження народників та Сімонді й порівнюючи їх з фактами капіталістичної дійсності, Ленін блискуче розбиває їхні твердження про неможливість розвитку капіталізму. Разом з цим Ленін найрішучіше протестує проти нападок на революційних марксистів, які нібито є апологети капіталізму, на тій підставі, що вони визнають прогресивність капіталізму. Визнання ж прогресивності капіталізму зовсім не значить захист капіталістичного устрою, воно визначає лише визнання д і й с н и х тенденцій капіталістичного суспільства та висновків для пролетаріату, які звідси походять. Невелика стаття „Перли народницького прожекторства“ викриває всю безглуздість та утопічність пляну Южакова С. І. про утворення в капіталістичному суспільстві вільних селянських шкіл, через які пройшло б усе селянське населення, які б робили з них всебічно роз-

¹⁾ В. І. Ленін тут розбиває головний твір французького економіста та історика Симонда де-Сімонді „Нові засади політичної економії або про багатство в його стосунках до людної“.

винних „інтегральних осіб“. Така утопічність плянів Южакова походила з цілковитого нерозуміння ним клясового характеру школи в капіталістичному суспільстві.

В статті „Якої спадщини ми зрікаємося“ (написана 1897 — 1898 р. р.), яка розбирає питання про ставлення російських революційних марксистів до ідейної „спадщини“ 60 — 70 р. р. XIX сторіччя, треба відзначити, перш за все, глибоке, вичерпливе визначення народництва, як соціально - економічної категорії, яке своєю глибиною та змістовністю далеко переважає всі визначення публіцистів сучасників Леніна, в тому числі й Плеханова.

Зазначивши три ознаки народницького світогляду (визнання капіталізму в Росії за упадок, регрес; віра в самобутність Росії, ідеалізація селянства, громади й т. інш.; ігнорування зв'язків інтелігенції та юридично - політичних установ країни з матеріальними інтересами певних суспільних клясів) і зіставивши їх з поглядами просвітителів 60 - х р. р. (на конкретному розборі книги Скалдана — одного з буржуазних просвітителів), Ленін приходить до висновку, що в народницькому вченні немає нічого з поглядів просвітителів. Народництво, поставивши низку нових питань про капіталізм у Росії (в чому виявилася його певна історична заслуга), не зуміло, проте, їх розв'язати, обмежившись лише „побажанням“, „жалкуванням“, і тим самим зробило крок назад, якщо рівняти до просвітителів, в цілій низці важливіших питань суспільного життя, повернувшись до давно забутих, застарілих західно - європейських романтичних, реакційних теорій.

Підсумовуючи аналіз трьох течій в російському суспільному житті („просвітителі“, народники, „учні“, цебто революційні марксисти), Ленін дає таке стисле формулювання їхніх взаємин:

„Просвітитель вірить у даний суспільний розвиток, бо не помічає власних йому суперечностей. Народник боїться суспільного розвитку, бо він ці суперечності уже помітив, „Учень“ вірить у даний суспільний розвиток, бо він бачить запоруку кращого майбутнього лише в повнім розвиткові цих суперечностей. Через те перший і останній напрям прагне підтримати, прискорити, полегшити розвиток даним шляхом. Усунути всі перепони, що заважають цьому розвиткові та його затримують. Народництво, навпаки, прагне затримати й спинити цей розвиток, боїться знищення деяких перепон до розвитку капіталізму“ (стор. 303).

В наслідок блискуче написана стаття спростовує фалшиві легенди ліберально - народницької преси про те, що ніби „російські учні“ (цебто революційні марксисты) зовсім і повнотою зрікаються „спадщини“ й розривають з кращими традиціями кращої частини російського суспільства 60 - х років XIX століття. *А справді „учні — куди послідовніші, куди певніші охоронці спадщини, аніж народники“* (стор. 304).

„Та само собою розуміється, — каже Ленін, — що „учні“ охороняють спадщину не так, як архіваріуси охороняють старий папір. Охороняти спадщину — зовсім — не значить ще обмежуватися спадщиною, і до оборони загальних ідеалів європейзму „учні“ прилучають аналіз тих суперечностей, що містить у собі наш капіталістичний розвиток, і оцінку цього розвитку з вищезазначеного специфічного погляду“ (стор. 304).

В своїй критичній народницької ідеології Ленін не обмежується виключно методом суто теоретичної аналізи. Додатком до неї є метода конкретного вивчення дійсного економічного розвитку Росії кінця XIX століття. Наочний зразок застосування цієї методи є дві статті: „До питання про нашу фабрично - заводську статистику“ та „Кустар-

ний перепис 1894 - 95 р. р. в Пермській губернії й загальні питання кустарної промисловости". Обидві ці статті докладно розглядають методологічні помилки народницької економічної статистики, яка з наукового погляду абсолютно не витримувала критики. Проте, питання про стан статистики, яка повинна була відбивати економіку країни, було тоді дуже важливе питання, бо хіба не народники розповсюджували фалшиві байки про зменшення фабрик у Росії та про зменшення кількості фабрично-заводських робітників? І такі висновки народники робили на підставі „наукової“ статистики! Перед революційними марксистами стояло невідкладне завдання зруйнувати доценту переконання, що міцно склалися, ніби народницькі „наукові“ теорії спираються на безперечний науково-статистичний матеріал. Це й робить Ленін в зазначених вище статтях, які є ніби вступ та підготовка до фундаментальної праці „Розвиток капіталізму в Росії“ (т. III).

* * *

Велику роботу „Розвиток капіталізму в Росії“ було написано напередодні першої революції під час деякої тиші, яка почалася після великих страйків 1895 - 96 р. р.¹⁾ Після цього періоду робітничий рух ніби увиходить в себе, поширюючись в глибину та ширину, підготовляючи ґрунт для революційних виступів на початку XX-го сторіччя. Якщо в своїх попередніх економічних працях Ленін у загальних рисах в основному розв'язав питання про долю капіталізму в Росії, про розвиток внутрішнього ринку, про історичну „місію“ капіталізму, то „Розвиток капіталізму в Росії“ підводить ґрунтовну й міцну економічну базу для розв'язання всіх цих питань.

Надзвичайно характерний для оцінки цієї Ленінової праці є той факт, що аналіза суспільно-господарського устрою, отже й класової побудови Росії, яку дано було в „Розвиток капіталізму в Росії“, на підставі економічного досліду та критичного розгляду статистичних відомостей, цілком потвердився дальшим одвертим політичним виступом всіх клас в перебігові революції 1905 року.

Економічні підвалини для дальшої тактики нашої партії, яка могла будуватися лише на конкретному вивченні та облікові співвідношення класових сил, дано саме в цьому Леніновому творі.

Літературно-політичні Ленінові праці, присвячені народництву, томів, що їх рецензуємо, дають багатий матеріал для висвітлення основних питань дискусії про „Народню Волю“. Перш за все в цих Ленінових працях ми маємо досить повну відповідь на питання про соціальну природу народництва та зокрема народовольців. Соціальна суть народництва, за Леніном, полягає в протесті проти кріпацтва та капіталізму з погляду селянина, дрібного продуцента.

Ідеологія народництва в цілому була відбитком інтересів багатомільйонного селянства, яке своїм класовим характером є неоднорідне, двоїсте та внутрішньо суперечливе. Ця двоїстість селянства походить з його економічного становища, з двох різних тенденцій розвитку селянського господарства в капіталістичному суспільстві.

Надзвичайні економічні злидні основної маси селянства, зuboження, що прогресує, та визиск цієї маси, прагнення селянства звільнитися з-під влади поміщиків та капіталістів і стати на шлях вільного розвитку, саме прагнення цієї суспільної сили породили найрішучіших та революційніших своїх представників — народовольців.

¹⁾ Точніше кажучи, книгу „Розвиток капіталізму в Росії“ написано 1896 — 98 р. р. Історію цієї книги подає дуже докладна примітка від редакції в кінці III-го тома (547 — 554 стор.).

Хоч народовольці й були в свій час найреволюційнішим елементом російського суспільства 70—80 років XIX століття, проте, через дрібнобуржуазну природу селянства (інтереси яких вони відбивали) народовольці не змогли стати на шлях послідовної класової боротьби. Не розірвавши з народницькою ідеологією та тактикою, народовольці не могли стати на шлях пролетарських революціонерів, хоч робітничий рух, що зароджувався, вже штовхав декого з них на цей шлях. Проте назвати їх попередниками більшовизму, що передбачали деякі основні ідеї більшовизму, як це твердила одна з сторін, що виступала в минулій дискусії (Теодорович), безсумнівно невірно. Це антиленінське твердження, до того ж і політично - шкідливе й небезпечне, є по суті апологетика дрібної буржуазії та її ролі в революції. Відсіч, яку дано було тов. Теодоровичу, цілком правильна. Як могли народовольці бути попередниками більшовизму, як могли вони попередити основні більшовицькі ідеї, якщо вони в основних теоретичних та тактичних питаннях цілком стояли на дрібнобуржуазному погляді, який зазнав жорстокої критики від Леніна? Неправі були й ті окремі товариші, які збивалися на шлях ліберально - буржуазної оцінки народовольства. Не висловлюючись докладніше з приводу цього питання (за браком місця), ми повторюємо, що Ленінові праці про народництво дають багатий матеріал для оцінки соціальної природи народництва та народовольства¹⁾. Проте, сучасна дискусія показала, як мало ще деякі товариші навчилися використовувати багату літературну Ленінову спадщину.

* * *

Із праць, присвячених спеціально боротьбі з легальним марксизмом, до II - го тому увійшли три статті з питання про теорію ринків та дві статті „Капіталізм в сільському господарстві“, направлені проти Булгакова, який виступав з критикою творів К. Кавтського щодо аграрного питання.

Якщо невдалим дебютом російських ревізіоністів була перша книжка П. Струве „Критические заметки к вопросу об экономическом развитии России“, яку критично розглянув Ленін ще 1894 р., то дальшим етапом одвертої ревізії Марксового вчення, що проловжувалося, був виступ легальних марксистів у питанні про теорію ринків, яке особливе жваво обговорювалося в літературі 1898 - 99 р. р.

Легальні марксисти, не обмежуючись ревізією основних тверджень марксистської філософії (поворіт до кантіанства), почали також ревізувати одно з основних Марксових тверджень, в якому сказано, що „що більше (в капіталістичному суспільстві) розвивається виробнича сила, то більше приходить воно в суперечність з вузькою основою, на якій перебувають споживницькі стосунки“. Кращим захистом Марксового вчення в цьому питанні був детальний розгляд Леніном теорії Марксової реалізації, який показав, як відбувається відтворення та обіг всього суспільного капіталу.

Спершу може здатися, що теорія реалізації є лише абстрактна теоретична побудова. Справді ж вона є наукове обґрунтування політичних вимог пролетаріату. Ми вважаємо за дуже важливе навести таку цитату, яка дозволяє бачити, які революційні висновки робив Ленін з теорії реалізації в протилежність російським ревізіоністам.

„Якщо продукційні сили рвуться до безмежного зросту продукції, а споживання звужене пролетарським станом народніх

¹⁾ Див. з цього приводу критичну статтю т. Гехтмана в № 5 „Л. Р.“.

мас, то суперечність тут безсумнівна. Ця суперечність не означає, що капіталізм неможливий, але вона означає конечність перетворення у вищу форму: що дужче стає ця суперечність, то далі розвиваються так об'єктивні умови цього перетворення, як і суб'єктивні умови, цебто усвідомлення суперечностей з боку робітників... З цієї суперечности слушно буде робити лише той одиникий висновок, що вже самий розвиток продукційних сил з невинною силою мусить вести до заміни капіталізму господарством асоційованих продуцентів". (Відповідь Нежданову, т. II, стор. 387 - 388).

В цих словах висловилася вся різниця в питанні суперечностей капіталізму між революційними та легальними марксистами.

В середині 90 - х р. р. XIX століття аграрне питання притягло до себе увагу всіх соціалістичних партій Європи й в тому числі Росії. Тому спроба К. Кавтського дати марксистське пояснення процесам розвитку сільського господарства в капіталістичному суспільстві була цілком своєчасна й потрібна. В передмові до своєї книги Кавтський писав, що соціалістичні партії Європи особливо потребують серйозного наукового досліду, „який знайшов би червону нитку, що проходить через весь цей хаос фактів“ економічного життя села... „Потрібним є виявлення основних тенденцій, що ховаються під поверхнею явищ, які визначають їхній характер“ (К. Кавтський — „Аграрний вопрос“. Передмова, XIX ст.).

Основне питання, яке ставив перед собою Кавтський, полягало в тому, чи дійсно „оволодіє капітал сільським господарством і якщо оволодіває, то в який спосіб; чи робить воно в ньому переворот чи розвитку старі форми виробництва й чи висуває погребу нових“. Поставлене так питання про розвиток сільського господарства в капіталістичному суспільстві Кавтський розв'язує позитивно.

Отже, заслуга Кавтського в той час звелася до того, що він довів капіталістичний характер розвитку сільського господарства й одночасно з цим прекрасно популяризував теорію земельної ренти К.Маркса.

В цей саме час Ленін працював над „Розвитком капіталізму в Росії“. Прочитавши книгу Кавтського після закінчення „Розвитку капіталізму в Росії“, Ленін у передмові до першого видання „Розвитку капіталізму в Росії“ заявляє свою „цілковиту солідарність з поглядами Кавтського“ (т. III, передмова, стор. 10). Тому коли Булгаков взявся з великою претенціозністю критикувати книгу К. Кавтського „Аграрне питання“, то це мало відсіч з боку Леніна.

В листі до Потресова з приводу критики Булгакова Ленін писав: „Мене ця стаття привела просто таки до нестями... Я рішуче не можу зрозуміти, як він міг написати таку геть чисто всю безглузду й надміру непристойну щодо тої статтю... Коли б людина мала хоч трохи почуття партійности, свідомости відповідальности перед усіма Genossen та перед усією їхньою програмою й практичною діяльністю, вона б не одважилася б так герцюючи „наскокувати“.

Так писав Ленін про людей, яких вважав ще за можливе називати своїми Genossen. Проте! Ці Genossen швидко перетворилися на зловмисніших ворогів робітничої класи. Ревізія теоретичного Марксового вчення продовжувалася й легальні марксиста з шаленою швидкістю відходили від революційного марксизму в буржуазний табір.

* * *

1898 - 99 р. р. в РСДРП починається „період розброду, розпаду, вагання“ (Ленін, т. IV). Цей період був зв'язаний з виникненням та зміцненням в лавах російських соціально-демократів особливої

течі, що намітилася вже 1894 — 95 р. р. і яке дістало назву економізму. Революційні с.-д., і насамперед Ленін, почали нещадну боротьбу з економізмом.

Боротьба з економізмом в цьому томі репрезентована „Протестом російських соціал - демократів“, спрямованим проти відомого „Кредо“, та статті „Назадницький напрям в російській с.-д.“.

До чого в суті зводилася програма авторів „Кредо“, проти яких так гаряче виступили с.-д. на чолі з Леніном та інш.?

Ленін відповідає на це питання так:

„Власно програма авторів „Кредо“ хилиться, очевидно, до того, щоб робітничу клясу, ідучи „по лінії найменшого опору“, обмежувалася економічною боротьбою, а „ліберально - опозиційні елементи“ боролися з „участю“ марксистів за „правові форми“. Здійснення такої програми було б рівнозначне з політичним самогубством російської соціал - демократії, рівнозначне з величезною затримкою та приниженням російського робітничого руху та російського революційного руху“.

„По суті вся програма „Рабочей Мысли“ (орган економістів. І. С.)... хилиться до того, щоб залишити російських робітників в нерозвиненості та розпорошеності й щоб зробити їх хвостом лібералів“.

В протипагу економістам, які твердили, що розмови про самостійну робітничу партію є ніщо інше, як продукт переносу чужих завдань, чужих наслідків на нашу й що „для російського марксиста вихід один, участь, цебто допомога економічній боротьбі пролетаріату та участь в ліберально - опозиційній діяльності“, — революційні марксисты висуюють ідею потреби утворити самостійну політичну партію пролетаріату.

Невелику статтю „Назадницький напрям в російській с.-д.“ написав Ленін 1899 р., але вперше надруковано було її тільки 1924 р. Хоч вона й не була тим матеріалом, на якому ідейно загартовувалися пролетарські революціонери в дореволюційний час, проте, для вивчення історії ленінізму вона має величезне значення.

Стаття „Назадницький напрям в російській с.-д.“ докладно розбирає передову „Наша действительность“, що надрукована була в „Отдельном приложении“ до „Рабочей Мысли“.

Тут, як і в інших документах боротьби з економізмом, т. Ленін відстоює революційне розуміння завдань робітничої кляси й рішуче заперечує проти твердження економістів, нібито російський робітничий рух зводиться лише до страйків та легальних товариств, що ніби вимоги російських робітників не є вимоги с.-д. Таке твердження економістів випливало з цілковитого нерозуміння ними політичних завдань робітничої кляси, з нерозуміння ставлення соціалізму до робітничого руху.

Якщо раніше соціалізм був відірваний від робітничого руху, а робітничий рух одірваний від соціалізму, то з часів Маркса та Енгельса соціалізм та робітничий рух зливаються в єдиний соціалістичний робітничий рух. Саме в цьому полягає величезна заслуга Маркса та Енгельса, які створили таку теорію, яка пояснювала потребу такого об'єднання. Перед соціалістами поставлено було завдання організувати клясову боротьбу пролетаріату. Розібравши всебічно передову „Рабочей Мысли“ „Наша действительность“, як один із програмних документів російського економізму, Ленін закінчує свою статтю аналізою причин, що сприяли виникненню такого назадницького напрямку в російській с.-д.

Завдання, що стояли перед робітничою клясою та революційними с.-д., доконечно ставили питання про потребу виробити єдину революційну програму. Стара програма, що її написала ще група „Освобожден-

ние Труда", була з погляду нових завдань незадовільна. Вона потребувала значної переробки та доповнень. Даючи істотні поправки до старої програми групи „Освобождение Труда“ (підкреслення зростання злиднів, експлуатації, закріпачення; постава аграрного питання та ставлення с.-д. до революційного селянського руху; ставлення робітничої класи до загальнодемократичного революційного руху тощо), Ленін будує програму на підставі обліку російської дійсності, ставлячи в центрі програми питання про те, що завданням російської с.-д. є „організація боротьби пролетаріату та керівництво цією боротьбою, кінцева мета якої—завойовання політичної влади пролетаріатом та організація соціалістичного суспільства“. Особливу увагу звертає на себе додаток до „Проекту“, де Ленін ставить питання про те, як повинен ставитися пролетаріат до загальнодемократичного руху в царській Росії.

Ідея гегемонії пролетаріату в російському революційному рухові викладено тут надзвичайно чітко й ясно. В своїй відомій брошурі „Що робити“, написаній 1902 р., Ленін писав так:

„Я працював у гурткові, який ставив собі дуже широкі всеоб'ємні завдання, й всім нам, членам цього гуртка, доводилося мучительно, до болю страждати від свідомости того, що ми є к у с т а р і в такий історичний момент, коли можна було, змінюючи відомий вислів, сказати: „дайте нам організацію революціонерів і ми перевернемо світ“ (т. V, 1 - ше рос. видання).

Ця ідея про потребу утворити міцну дисципліновану політичну партію пролетаріату особливо займала Леніна в період його заслання на Сибір. Робітничий рух, що піднісся на вищий ступінь свого розвитку, рішуче вимагав перебороти кустарництво, перебороти ідейний розброд та організаційне розпорощення російської с.-д. Виконати це завдання тоді можна було, виробивши партійну програму й заснувавши загальноросійську газету. Над сумою цих питань посилено працювала Ленінова думка на засланні до від'їзду його за кордон.

Частковим відбитком роботи Леніна над цією низкою питань є надруковані в цьому томі невеликі статті для „Рабочей газеты“: „Наша програма“, „Наше найближче завдання“, „Доконечне питання“, „Лист до редакторської групи“. Ці статті мали в собі всі основні Ленінові ідеї, пізніше значно деталізовані та розвинені в політичних Ленінових працях, що їх він написав за кордоном.

Нарешті, з інших праць, що є в другому томі, треба відзначити „Новий фабричний закон“, „Про промислові суди“, „Про страйки“. Всі ці статті є невеликі популярні статті, написані головне для робітників, в яких Ленін простою й зрозумілою мовою навчає робітників розуміти свої класові завдання на простих зловбодених питаннях сучасности. Невелика стаття „Завдання російських соціал - демократів“ (вийшла нелегально 1898 р.) роз'яснює, головне, практичні завдання соціал - демократії і в точних політичних формулюваннях з'ясовує ставлення марксистів до різних течій серед народництва.

Величезна літературна Ленінова спадщина, зібрана в II та III томах, дає наочну й яскраву картину тої суспільно - політичної обстановки, в якій жив і працював в 90 - х роках В. І. Ленін. Вона дозволяє ясно бачити сучасному молодому поколінню ту надзвичайно важку обстановку, в якій зароджувався й зростав ленінізм в боротьбі з одвертими та схованими ворогами робітничої класи. І зараз ще, більше як за 30 років після появи цих творів, вони ніяк не втрачають своєї політичної свіжости й є досі прекрасна політична зброя в руках пролетаріату проти його ворогів за доби імперіялістичних воєн та соціалістичних революцій.

МЕЖБЕРГ Н.

Фелікс Кон. Історія революційного руху в Росії. „Пролетарій“, 1929 г., стор. 214, том I.

Ця книжка належить до тої численної літератури з історії революційного руху, яка становить собою хрестоматійний, документальний матеріал. Перший том роботи тов. Кон охоплює період від падіння кріпацького права до кінця XIX століття. Не подаючи на початку своєї праці загальної картини про дореформову економіку, тов. Кон безпосередньо розпочинає характеристику народництва та народовольства. Вся книга значною мірою говорить про народників.

В історії революційного руху можна встановити чотири етапи в розвитку дрібнобуржуазного соціалізму: перший етап — бунтарство, другий — мирна пропаганда, третій — тероризм і четвертий — еволюція народництва до лібералізму. Останній етап наступає після розгрому „Народної Волі“, коли революційна епоха народництва скінчилася; наступає період переродження, деградація дрібнобуржуазного соціалізму:

Зовсім протилежну картину в своїй книзі подає тов. Кон. У його книзі нема чіткості та ясності у визначенні етапів розвитку народницького руху. Тероризм, бакунізм, лаврізм змішані в одно ціле, через що невідготовленому читачеві важко встановити, наприклад, що постало раніш — „Народня Воля“ чи „Земля й Воля“. Між іншим, про товариство „Земля і Воля“ тов. Кон пише: „Вскоре підприємтяє в зтом напрямленні (чим? — Н. М.) шаги увенчались успехом. Возникла организация, принявшая название „Земля и Воля“ (ст. 14). В цих словах неясно, хто ж був організатором „Землі і Волі“ і як це товариство постало. Про яку „Землю і Волю“ йде мова? Про першу чи другу? Читач може тільки догадуватися, що мова йде про „Землю й Волю“, про епоху Чернишевського. Треба відзначити, що тов. Кон, Чернишевському зовсім не приділив уваги.

Аналізуючи світогляд Лаврова, тов. Кон обмежується тим, що зазначає: „Лавров исходил из того, что критически мыслящие личности интеллигенции являются основной силой общественного процесса, что в одном лишь сходились Бакунин и Лавров — в отрицании централистской организации“. Проте, потрібної критики суб'єктивного ідеалізму Лаврова тов. Кон в своїй книзі не дав, а також не зазначив, які були погляди Лаврова на розвиток капіталізму в Росії. Неправильно potwierджує тов. Кон, що Лавров і Бакунін сходилися тільки „в отрицании централистской организации“. Лавров в питаннях держави був такий же анархіст, як і Бакунін.

Зовсім незрозуміла для нас та думка, коли тов. Кон пише: „Ткачов был первым русским марксистом“ (стор. 37). Як це могло статися, що співпроцесник Нечаєва, редактор „Набата“ Ткачов був марксист, та ще й перший? Ткачов ніколи марксистом не був, своїм світоглядом він був блянкіст на російському ґрунті. Ткачов належав до тої плеяди утопістів - соціалістів, які не розуміли ролі та значіння пролетаріату в майбутній буржуазно - демократичній революції. Як відомо, перші російські марксиста вийшли з групи „Освобождения Труда“.

Зовсім даремно, тов. Кон включає „Южно - российский рабочий союз“ в загальну схему народницького руху. Звичайно, там були народницькі течії, але це однак не дає нам права першу масову організацію робітничої класи включати до народництва. Треба було робітничому рухові 70 — 80 р. р. дати спеціальний розділ і підкреслити, що спілки робітників були першою спробою самостійного виступу пролетаріату на арену соціалістичної боротьби з самодержавством.

Зовсім не підкреслено в книжці тов. Кона ставлення „Землі й Воли“ до робітничого руху. Цілком недостатньо сказати, що „Земля й Воля“ „радостно привітствовала эти первые ласточки рабочего движения“.

Роллю буржуазії в епоху „Народної Воли“ тов. Кон трактує так: „Буржуазія уже раніше обращалась к самодержавию с предложением расширить ее права, т. е. ограничить себя, и она (т. е. буржуазия) справится с крамолой, но на это послеловало со стороны самодержавия решительный отказ“ (стор. 112). Звідки тов. Кон бере ці відомості? Не обмежившись такими „вишукуваннями“, тов. Кон пише, що буржуазія „готова была содействовать революционерам в их борьбе с царизмом“ (стор. 112). Ставити на цьому крапку, не давши апалізі й справжньої природи цієї „допомоги“ й „готовості“ в зв'язку з дальшою „поведінкою“ буржуазії — неправильно, помилково.

В розділі про „Народну Волю“ нема чіткої постави питання про причини поразки та капітуляції народовольців. Дуже дивно, що тов. Кон серед численних цитат про наротовольство не наводить жодної цитати Леніна. Аналізи діяльності „Народної Воли“ тов. Кон також не дає. Зовсім неправильно він приписує провід Оріхово - Зуєвському страйкові 1885 р. „Народній Воли“, яку на той час було майже всю розгромлено.

В останніх розділах книжки автор пробує подати схему виникнення марксизму в Росії, але не зовсім вдало. Як постали перші марксистські гуртки, невідомо; звідки взялися благоєві, які були їх стосунки з групою „Освобождения Труда“, тов. Кон не окреслив. Хронологічний розвиток марксистських гуртків подано неправильно. Нічого не сказано про групи Точиського, Федосєєва та інші. Тов. Кону треба було на підставі лєнінської схеми подати суцільну картину виникнення та розвитку соціально-демократії, посилаючись на вказівки Леніна про періоди в розвитку російської с.-д. (див. „Что делать“). В книжці багато сирого, необробленого матеріалу.

ОСТРОГОРСЬКИЙ М.

Е. Пинежский. „Красная Гвардия“. Нариси з історії пітерської Червоної гвардії 1917 року“. ГІЗ, 1929, ст. 119, ціна 70 коп.

„Из истории Московской Рабочей Красной Гвардии“, матеріали й документи. Зібрані й підготовлені до друку Г. Д. Костомаровим і В. Малаховським. Істпарт МК ВКП(б). ГІЗ РСФСР, „Московский Рабочий“, 1930, ст. 208, ціна 1 крб. 50 коп.

Брошура Пинежського вже підлягала критичному розглядові в статті С. Рабіновича ¹⁾. Але останній зовсім не виявив одної з істотніших хиб цієї праці. Справа в тому, що Е. Пинежський майже на нівець звів роллю партії в справі будівництва Червоної гвардії ²⁾ у Пітері в 1917 р. „Позиція нашої партії, — пише Пинежський, — в справі озброєння робітників і про завдання озброєного пролетаріату була в перші тижні лютневої революції лише послідовно демократичною — не більше“ ³⁾. Цю характеристику автор подає на підставі витягу, що ним наводиться з Ц. О. Партії — („Правда“ № 1 від 5-го березня 1917 р.). В ньому говориться, що ще не зникла загроза реваншу з боку старого ладу...

¹⁾ „Пролетарская Революция“, № 6, 1930, стор. 149 — 166.

²⁾ Далі скорочено — ЦГ.

³⁾ Сторінка 7. Курсив тут і далі в рецензії скрізь мій.

Буржуазні партії вже тепер намагаються ввести революцію в помірковане річище, організують офіцерів... висловлюються за монархічну форму правління... завданням моменту є утворення пролетарської і демократичної гвардії, яка разом з революційними військами в потрійний момент могла б обороняти здобутки революції“ (стор. 7—8).

Що дало підстави авторові назвати цю лінію партії „последно-демократичною“? Назва гвардії не червоною, а „пролетарською і демократичною“? Але тут справа не в назві, а в тому принципіально - політичному настановленні, що, на нашу думку, не зважаючи на твердження автора, було виразно класовим, правильним і вичерпним. Бож формульовка: „В потрійний момент обороняти здобутки революції“ ґрунтувалося не на вульгарно - міщанськiм есеро - меншовицькiм дрібнобуржуазнiм демократизмi, а на потребi боротьби проти буржуазних партій, що намагалися до реваншу монархічного ладу, до спрямовання революції „в помірковане річище“. Через це „оборонні“ позиції пролетаріату, що утворює пролетарську й демократичну гвардію, в цих конкретних умовах неминуче оберталися в наступні позиції за розширення річища революції, за перетворення її з буржуазно-демократичної в пролетарську, в соціалістичну.

Між іншим у збірнику „Из истории Московской Красной Гвардии“ опубліковано матеріал, який показує, як меншовики, борючись проти роботи нашої партії по організації ЧГ запевняли, що більшовики займаються „грою в салдатики“¹⁾, бо „ґрунт для вимоги озброєння пролетаріату є у тих, для кого розпочинається соціально революція“, хто вірить, що „недалеко той час, коли через комуну ми прийдемо до соціалізму“²⁾. Так, борючись проти більшовиків, що вимагали озброєння пролетаріату, говорили меншовики, бо в цьому вони бачили „домогання робітниками чисто - класових інтересів і що в даний момент (жовтень 1917 р.— М. О.) така класова ЧГ не потрібна, бо ми неперерживаємо зараз соціальної революції“³⁾. „Коли б ми (меншовики— М. О.) поділяли цю віру (в соціально революцію — М. О.), іншою б була і наша оцінка озброєння“. Через це „нема потреби утворювати паралельну армію“⁴⁾, скільки її, мовляв, може цілком замінити революційно - демократична діва армія.

Більшовики доводили, що „наша революційна армія сама собою одна дуже недостатня, щоб забезпечити тривалість революції при дальшому розвитку і загостренні класової боротьби. Сучасний стан Росії можна характеризувати як стан розвитку громадянської війни... Ні в одній країні постійна армія сама собою не забезпечила народові оборони його прав... Останні революції в Китаї, Туреччині, Португалії і в нас, у Росії, показали, яку величезну ролу відіграє ця армія, як нетривалий настрій окремих її частин, як цілі

¹⁾ Сторінка 21, з промови меншовика Ісува на засіданні виконкомів Московської Ради Р. і С. депутатів від 2-го вересня 1917 р.

²⁾ Стор. 33, з доповіді меншовика Рибальського на пленумі Моск. Обл. З'їзду Рад від 2-го жовтня 1917 р.

³⁾ Стор. 21, з промови меншовика Маневича на згаданому засіданні від 2/IX — 17 р.

⁴⁾ Стор. 34 згаданого доповіді Рибальського.

частини цієї армії все ще можуть ставити зброю в руках контрреволюціонерів“¹⁾.

Через це, „якщо нас (більшовиків — М. О.) докоряють, що ми граємося в салдатики“, то меншовики й есери „граються в генерали й ця гра привела їх до корніловщини... робітники утворюють армію, що буде підпорою їхньої політики, клясової політики“²⁾.

Нам здається, що саме з цих міркувань виходила партія, коли в „Правді“ № 3 за 1917 р. „розцінювала міліцію не як тимчасову організацію для потреб моменту, а як робітничу армію“ (стор. 9)...

В наведеній вище характеристиці Пінежським лінії партії лежить, таким чином, велика помилка, не виявлена і в критичній статті С. Рабіновича. А ця помилка і привела Пінежського до того, що він, полемізуючи з меншовиком Ростовим про те, хто справді був у перший період липневої революції рідноначальником ідеї організації ЧГ — більшовики чи меншовики, „провадить полеміку не з ґрунтовними — з точки зору їх значіння — підвалинами“ меншовика Ростова і „не на тій великій висоті, на якій вона повинна була вестись“³⁾.

Та й як взагалі можна вимагати від автора цієї „великої висоти“, коли він безапеляційно запевняє, що „до корніловщини партія не виявляла достатньої енергії в справі утворення ЧГ“ (стор. 39)... Так визначено роль партії в цілому — в справі озброєння пролетаріату. Але як же стояла справа з Петербурзьким комітетом⁴⁾ партії? Останній так само „...належної уваги ЧГ... не відводив. Агітація провадилася депляномірно; організаційне керівництво районами було кволе. Майже ні разу ПК не обговорював серйозно, діловим чином питання про озброєння робітників, що неодноразово стояло на порядку денному комітету“ (стор. 13)... Але цього мало. ПК „ще наприкінці вересня... взагалі мало знав про роботу ЧГ“ — вона з ним „була... слабо зв'язана“ (стор. 44). І тільки 24-го вересня 1917 р. „ПК вперше ґрунтовно обміркував питання про завдання і організаційні форми ЧГ“... Але „не ухвалив ніяких конкретних постанов“⁵⁾ (стор. 45)... Ми не можемо не відзначити характерної санкціоної заяви С. Рабіновича, де він „авторитетно“ пише, що ця оцінка „поведінки ПК нашої партії не зустрічала заперечень“⁶⁾.

¹⁾ Стор. 21, з промови меншовика Гільмана на згаданому засіданні від 2/IX — 17 р.

²⁾ Стор. 28 і 29, з доповіді тов. Ярославського на згаданому з'їзді.

³⁾ Стор. 22 (Збірник Московського Іспарту). З промови О. І. Рикова на згаданому засіданні від 2-го вересня 1917 року.

⁴⁾ Далі скорочено — ПК.

⁵⁾ Даючи таку убивчу характеристику ПК в цілому, автор, очевидно, має на увазі керівника ПК в той час А. Шляпнікова, що займав у цьому питанні явно опортуністичну позицію. Про це саме й треба було говорити, а не дискредитувати всього ПК, а відцїпя всієї Пітерської організації і навіть партії. Побіжний огляд Ц. О. Партії „Правда“ за цей час дає зовсім інше освітлення позицій нашої партії, а отже й всієї роботи в цьому напрямку.

⁶⁾ „Пролетарская Революция“, № 6, стр. 152.

Цікаво знати, хто ж у такому разі будував, керував утворенням ЧГ в Пітері? Пінежський пише, що „велику роллю в справі організації і, головним чином, навчання ЧГ відіграла військова організація більшовиків“, а те це, виявляється, ще зовсім „н е з н а ч и т ь“, „що справа утворення ЧГ — справа військової організації“, як це дуже сміливо заявляє тов. Н. І. Пільвійський, що взагалі перебільшує ступінь організованості самої „воєнки“ і пляномірність її роботи“ (стор. 44).

Як бачите, ні партія в цілому, ні її ПК, ні її „воєнка“ організацією ЧГ в потрібній мірі й і не думали займатися... Тепер уже подвійно стає цікавим — хто ж справді „належним“ чином займався цією справою? Ось на це питання і не можна знайти членороздільної відповіді у Пінежського. В передовому — за словами автора — Виборзькому районі, наприклад, „рада обговорювала питання про утворення ЧГ. Але безпосередніх наслідків це обговорення не мало“. Але це було в березні 1917 року, а в квітні ця ж сама рада „підійшла щільно до питання про її утворення“ (стор. 20) і... розробила устав...¹⁾.

В Нарвський район в червні „терміново приїхав тов. В. Невський і позачергово сповістив про постанову (точно не пригадую, чия вона була, але ймовірно, не ЦК Партії) негайно приступити до організації ЧГ із робітників“²⁾. Що стосується інших районів, то „погана була справа в Невському і Порохівським... Майже скрізь відчувалось, що агітаційно-пропагандистська обробка мас не на висоті... Часті були випадки, коли пропозиція про утворення Червоної робітничої гвардії викликала зливання“ (стор. 23).

Загалом у травні 17-го року „будівництво озброєних сил пролетаріату йшло дуже повільним темпом“. Це так. Але ось невідомо, чому ж тут не говориться, що в червні „ЧГ міцніла й... в деяких районах вилілася в правильні організаційні форми“ (стор. 21 — 22). Причини цього казкового переходу від слабих темпів у травні до стільки ж сприятливого стану в червні автор не показав нам. Так викладає Пінежський справу будівництва ЧГ, яка до корніловщини „ще не була широкою масовою організацією“ (стор. 33).

Але і в період Корніловщини й після неї організація ЧГ висвітлена автором не більше виразно, ніж у попередній період (стор. 34 — 45). Тут він цитує малоокрепні витяги з ЦО партії — „Робочий“ („Правда“) і частково з есерівського „Дело Народа“ за кінець серпня 1917 р. Очевидно, тільки якимсь чудом (бож партія серйозно справою озброєння робітників до цього часу не займалась) пояснюється сумнівна наявність до моменту придушення корніловського бунту 8 — 10 тисяч озброєних робітників у той час, коли один з більшовицьких керівників Пітерської ЧГ т. В. Н. Павлов кількість червоногвардійців визначає тільки в 4 тисячі чоловіка (стор. 45).

¹⁾ Характерно, що, протиставляючи цей устав з меншовицьким уставом, автор істотну відзнаку його від останнього бачить в тому, що на робітничу гвардію покладались обов'язки „оберегання життя, безпеки і майна всіх громадян“, чого нема в проекті Ростова (стор. 20 — 21). В дійсності ж відмінність цього виборзького уставу від меншовицького полягає в тому, що він за мету ЧГ ставить „боротьбу з контрреволюційними протинародними каверзами пануючих класів“ і „відстоювання зі зброєю в руках всіх здобутків робітничої класи“ (стор. 107). Ця формулювання не має цілковитої більшовицької витриманості, але йде трохи далі від меншовицького уставу, по якому „ЧГ існує для захисту революції і для боротьби з-контрреволюційними справами“ (стор. 17).

²⁾ Тут Пінежський цитує спогади учасника ЧГ А. Бодрова.

Таким чином автор ґрунтовно перекрутив ролю партії в справі озброєння робітничої класи і все ж не відповів: хто керував будівництвом ЧІ? Навіть така формулювка: „Наша партія зміло використала корнілівські й післякорнілівські дні, розгубленість меншовиків й есерів, примушених „скрепя серце“ озброювати пролетаріят“ (стор. 36), нічого не пояснює, а, навпаки, тільки обтжує неправильність основного настановлення Пінежського, бо знову — не партія озброювала робітників, в хоч і з примусу — меншовики та есери.

Наша партія не лише „говорила“ про озброєння робітників „з половини березня 1917 р... на засіданнях керівних інстанцій... в партійній пресі й робітничих районах“ (стор. 11), але й енерґійно діяла і тільки за цю послідовну клясову дію „буржуазна преса провадила скажену кампанію... „особливо проти „більшовиків“¹⁾.

Тільки за рішучу безпосередню дію, а не за „розмови“! Але ця дія була немисленна без агітації, особливо політична масова дія партії через робітничу клясу. І ось цю діяльність партії автор характеризує так: „Наша партійна преса провадила вдалу контр-атаку (проти клясових ворогів — М. О.), не розшифровуючи, звичайно, справжнього значіння озброєння робітників“ (стор. 22). Це неприпустиме звужування характеру агітації нашої партії в 1917 р., що ніколи не бралася до езоповських прийомів при звертанні до маси, а, навпаки, завжди відзначалася виключною ясністю своїх гасел (цим і перемагала наша партія!), є не випадкове для автора. Він і в другому місці, кажучи про запропоновану ПК на загальноміській партконференції від 7-го жовтня 1917 р. резолюції, в якій не було визначення завдань ЧІ, наївно пояснює це тим, що завдання ці „розумілися й були відомі всім без особливої декларації, політично незручної в момент розгортання і підготовки рішучої боротьби з урядом Керенського“ (стор. 51). Ця ж сама думка зустрічається в автора, коли він говорить, що „якщо іноді ті або інші (які саме? — М. О.) райони заперечували проти назви пролетарської Івардії Червоною, то робили вони це, головним чином, з практичних конспіративних міркувань (стор. 11). Але це було, очевидно, в березні 1917 р., а ось 23-го жовтня цього ж року, виявляється, знову „з міркувань конспірації“ більшовики не зовсім точно формулювали „завдання озброєного пролетаріяту“ (стор. 57).

На великий жаль, на цій же дивній, небільшовицькій точці зору стоять і автори передмови до збірника Московського Іспарту, коли запевняють, що „нашому досвідченому читачеві нема потреби пояснити, що більшовики не могли в той час розкривати всіх карт і наводити ці аргументи на користь потрібности утворення Червоної Івардії або вияснити до кінця справжню її суть і призначення“ (стор. 18).

¹⁾ Так і надруковано на стор. 12. Через що це слово взято в лапки — невідомо. Між іншим, про те, що партія в цілому, в тому числі й ІІ ПК, діяла, видно з постанови останнього ще від 8-го квітня 1917 р. — звернутися з закликом до населення „зброю передавати в центри ЧІ, про які буде опубліковано окремо“, а не в міліцію, як цього вимагав наказ начальника Пітерської загальноміської міліції. З здивованням відмічаємо, що про це Пінежський згадує лише побіжно у підрядковій примітці на стор. 11, зовсім не вказуючи, чи було реалізовано цю постанову ЦК.

Неймовірно, але факт! Факт, від якого і Пінежському, і московським авторам залишається лише один крок до визнання того, що партія ні шкром готувала не масове озброєне повстання пролетаріату проти буржуазного тимчасового уряду, а щось дуже подібне на якобінську змову. Якщо партія приховувала справжню мету озброєння пролетаріату, то як це могла вона повести за собою в Жовтневі дні робітничу клясу, значну частину старої армії і трудового селянства? Ми вважаємо, що вона могла це зробити тільки шляхом ясного визначення своєї мети і тих сил, які грали вирішальну роль у досягненні цієї мети, себто в жовтневому перевороті. Так вона, власне, й робила, в чому не доводиться і сумніватись! Якщо в названих авторів не найшлося підходящого матеріялу (так і треба було сказати!) для правильної оцінки позицій партії в питанні про мету озброєння пролетаріату, то з цього зовсім не треба приписувати їй такі вигадки, що ніякого відношення до партії не мали. Химерність цього наклепу на партію видно уже з наведеної нами вище полеміки між більшовиками та меншовиками. З неї видно, що більшовики в основному зовсім не приховували, для чого потрібне озброєння робітничої кляси й яка справжня мета ЧГ, якщо говорити так: „Ради повинні взяти вирішення земельного питання в свої руки. І там, де ми, більшовики, сильні, ми будемо підтримувати цей рух. Робітники примушені брати в свої руки закриті підприємства і відмовляти хазяїнам у прибутков... Цим самим вони оголошують громадянську війну капіталістам. Громадянська війна стала фактом, з яким треба рахуватись“ (стор. 30).

Це ясно розуміли й меншовики, які так завзято по-зрадницьки, як ми бачили з їхніх промов, заперечували потребу організації ЧГ, як клясової зброї пролетаріату, навіть у жовтні 1917 р. А есери їм повторювали, що „ЧГ треба організувати“... але тільки „для оборони революції в тилу, а не для боротьби з капіталом“ (стор. 22). Виходить, що клясові вороги пролетаріату краще розуміли мету й тактику нашої партії в 1917 р., ніж тепер розуміють її історики Червоної гвардії в 1930 р. Це нерозуміння або, точніше, потворне розуміння завдань і тактики партії в справі озброєння пролетаріату і привело Пінежського до дивовижної недооцінки ролі партії й її ПК в утворенні ЧГ. Автор недобачив у цьому питанні зовсім іншої сторони питання: партія ніколи не грала в піжмурки з пролетаріатом, а також зі своїми клясовими ворогами у визначенні своїх завдань і мети. Але самі способи здійснення цих завдань, зокрема — озброєння пролетаріату в 1917 р., партія визначала кожний раз відповідно до конкретних обставин, в яких вона перебувала і в наслідок яких часто користувалась конспіративними нелегальними прийомами в своїй лише тактиці. Якщо взяти до уваги становище нашої партії в 1917 р. взагалі й особливо — після липневих днів, коли вона перейшла на нелегальне і, в кращому разі, полулегальне становище, то такі питання, як практичне озброєння пролетаріату — утворення ЧГ — навряд чи завжди розв'язувались звичайним парламентським шляхом з фіксацією в протоколах ¹⁾ і т. д. Цього не

¹⁾ Які й мав на увазі Пінежський, оцінюючи роль партії, скільки він дуже часто посилається на збірник — „Первый легальный ПК большевиков в 1917 г.“. Ми вважаємо, що навряд чи цей збірник може претендувати на повну документацію всієї діяльності питерської організації більшовиків у 1917 році.

врахували ні Пінежський, ні автори передмови до збірника Московського Істпарту, а це напевне і приховує всю ту велетенську роботу, що її проробила наша партія в справі утворення ЧГ в 1917 р. Тому то Пінежський, кажучи про „конспірацію“ у визначенні мети озброєння пролетаріату, не додає у цьому зовсім іншого: тут було не конспіративне приховування мети, а конспіративна робота будівництва ЧГ.

Розглядаючи роботу Пінежського, ми виходили з потреби відзначити в ній тільки те, що, на жаль, проминув у критичній статті С. Рабинович, абсолютно унікаючи найменшого повторення виявлених ним огріхів.

* * *

Раніше ніж перейти до оцінки самого матеріялу, опублікованого в збірнику Московського Істпарту, треба відзначити тут недоречний вираз Пінежського. Він пише: „Не на зразок Московської ЧГ, в петербурзьку доступ добровільців „зовні“, як правило, був заборонений. Це оберігало ЧГ від проникання до неї темних авантюристських елементів“ (стор. 59). Звідси можна зробити висновок, що московська ЧГ не була гарантована від проникання в її лави цих елементів. Звідки взяв Пінежський, що в Московське ЧГ вступ добровільців „зовні“ був відкритий, залишається на совісті автора. Ми можемо лише констатувати, що по офіційним документам, уставам і положенням про московську ЧГ, опублікованим в збірнику (стор. 75 — 112), цього ніде побачити не можна ¹⁾. Так само цього не можна побачити і в брошурі Я. Пече — „Красная Гвардия в Москве в боях за Октябрь“ ²⁾, що невідомо чому пропущена в перелікові видань, що наводяться в передмові Московського Істпарту (стор. 6), не дивлячись на те, що ця праця Пече вийшла не без участі московського Істпарту, який дав свою передмову до неї.

Рецензований збірник містить 89 різних характерних і цікавих документів, на підставі яких (плюс перероблена брошура Я. Пече) можна було б дати коли не короткий нарис історії московської ЧГ, то в усякому разі задовільніший вступ до збірника, ніж та передмова, що в ньому є. Остання по суті — чисто технічний вступ до безперечно цінного матеріялу збірника. Не зважаючи на авторитетне твердження про те, що „величезну роль відіграли в організації ЧГ більшовики, що, між іншим, нарабили в Москві в цьому питанні, взагалі кажучи, не мало помилок“... було б не зайвим, а корисним бачити розгляд цих помилок. Без нього ж навіть таке авторитетне твердження звучить малопереконливою фразою, що примушує більше дивуватися, що правільніші є слова передмови про відсутність літератури з історії ЧГ.

Трохи вище ми наводили короткі витяги з виступів окремих більшовиків у справі про утворення ЧГ. Але скільки ці виступи стосуються безпосередньо до переджовтневого і майже жовтневого періоду 1917-го року, то вони не можуть бути стільки характерними, щоб по них говорити про всю роботу московської організації більшовиків у справі будівництва ЧГ в 1917 р. Це ще сумніше, що згаданий нами автор брошури Я. Пече ґрунтовно залямував роль московської організації більшовиків у цілому в цій важливішій справі партії. Цілком можливо, що намічувана до випуску московським Істпартом друга праця по

¹⁾ Див. стор. 76, 79, 80, 82, 83, 88.

²⁾ Дивна подібність цієї книжки з брошурою Е. Пінежського в частині неправильної оцінки ролі партії в будівництві ЧГ можна побачити з рецензії, вміщеної в „Літопису Революції“, № 4, 1929, стор. 357 — 361.

історії ЧГ дійсно дасть більш-менш повні й систематизовані освітлення історії московської робочої ЧГ“ (стор. 6). А покищо ми бачили, що й московська і пiтeрська ЧГ ще чекають своїх істориків.

Збірник московського Істпарту містить 7 розділів. Перший з них — „Советы и рабочая КГ“ — є найцікавіший, в якому містяться документи (головним чином, протоколи різних засідань ради), що характеризують боротьбу більшовиків з соціалъ - угодовцями, що всіма силами пробували поховати ідею організації ЧГ. Характерно, що дві промови О. І. Рикова загалом надзвичайно помірковані. Якби перед текстом першої промови не стояло його прізвища, то тяжко було б припустити, що її говорив більшовик. В ній напевне відбилася та позиція, яку Риков займав потім, себто в період Жовтневого перевороту, а можливо (тяжко сказати), що тут винувата неточність стенограму. Редакція ж з цього приводу прямо пише, що в цих промовах Рикова „ясно видно коріння великих політичних помилок, зроблених рядом керівників московських більшовиків (стор. 8). Яснішу більшовицьку визначеність, видно з промови Е. Ярославського, який в добре побудованому докладі доводить потребу організації ЧГ. Менш „удалий“ кінець його промови, що закликає „готувати до скликання установчих зборів зародок виборної народної армії“ (стор. 33).

Решта матеріялу характеризує різні моменти з історії ЧГ в період від переджовтневих днів до початку 1918 р. Так, розділ II містить ряд матеріялів військово-революційного комітету Московської РРД, частково відомих з праці Я. Пече; розділ III - ій подає 6 документів, що характеризують ставлення більшовиків до ЧГ в післяжовтневий період; особливо цінні розділи IV і V, що містять устави, положення про ЧГ, документи й матеріяли штабів і протоколи 1 - ої конференції ЧГ від січня 1918 р.; розділ VI — характеризує ходу будівництва ЧГ на деяких московських фабриках і заводах і, нарешті, розділ VII містить цікаві матеріяли білогвардійських організацій, що дають своє освітлення жовтневого перевороту в Москві. Загалом збірник — цінний посібник для дослідження історії ЧГ і з цієї точки зору цілком виправдує себе.

М. О.

А. І. ІВАНЧИН - ПИСАРЕВ. „Хождение в народ“. Передмова В. І. Невського. Стор. 452; ціна 2 крб. 25 коп.

А. Н. БАХ. „Записки народовольца“. Передмова П. Анатольєва. Стор. XXIV + 254; ціна 2 крб. 65 коп. 1).

На тлі закінченої недавно широкої дискусії про історичне значіння народництва і народовольства обидві рецензовані книжки — непогані посібники для того, щоб переконатися в неправоті тих, хто взявся довести, що народовольці мало не перед захопили лєнінську теорію клясової боротьби та соціялістичної революції.

П. Анатольєв, автор передмови до „Записок“, намагається довести, що революційна діяльність народовольця А. Н. Баха та його однодумців являла собою „нову течію громадської думки, що сталася не лише в наслідок зміни тактики народовольства, а, головним чином у наслідок росту нового фактору революції — робітничої кляси. Народовольці не спромоглися керувати цим рухом, як партія, а лише поодинокі особи і групи йшли нарівні або переучувалися у кляси, до якої вони прийшли“.

1) Обидві книжки — видання „Молодая Гвардия“ — Москва - Ленінград, 1929. З серії „Революционное движение в России в мемуарах современников“. Під редакцією В. Невського і П. Анатольєва,

І звідси виникає далі твердження, що „А. Н. Бах та його однопумці — це не поодинокі особи, що несвідомо тремтіли перед бойовим прапором старої Народньої Волі“, а революціонери, що весь час тяглися в нутро робітничої кляси“.

Це твердження П. Анатольєва не можна визнати досить правильним, бо поперше — воно ґрунтується не на ясно висловленій концепції самого А. Н. Баха, а на його окремих зауваженнях і міркуваннях, побіжно розкиданих по всій книжці, в дуже загальних фразах;

подруге, — коли б це твердження було вірне персонально до А. Н. Баха, що „багацько зустрічав робітників, які цілком засвоїли основні засади, коли не тонкощі марксизму“, то він, особливо після випуску свого „Царя - Голода“, природно, мусів би еволюціонізувати до соціаль - демократії, чого однак не трапилося аж до наших днів; потретє, — нічого нового в цьому русі народовольців другого призову не було. Загальновідомо, що А. І. Желябов ще до 1 - го березня 1881 р. глибоко задумувався над питанням проникнення „в нутро робітничої кляси“, під його керівництвом накреслювалась робітнича програма Народньої Волі і навіть ставилося питання про видання спеціальної літератури та газети для робітників. Однак ця програма, що визнає і П. Анатольєв, відводила робітничій клясі не вирішальну, а лише „службову“ роль в революції. Але робітнича кляса своїм історичним призначенням не прийняла і не могла прийняти народовольської ідеології і тактики.

Що стосується до А. Н. Баха, то в його книжці також ніде не зустрічається нічого подібного до чіткого визначення ролі робітничої кляси в революції, саме як вирішальної ролі; навіть у найбільшому і найцікавішому розділі своєї книжки — „Ликвідація“ (стор. 171 — 191), підводячи підсумки своїй революційній діяльності і банкрутству народовольського руху, він ні одним словом не говорить про це.

Цікаво зупинитися на основних висновках, до яких прийшов А. Н. Бах у наслідок розбиття народовольських ідей, перед якими він у свій час, „як і багацько інших, розчулювався духом“. Розмірковуючи про те, що найдіяльніші революціонери умовами своєї роботи „виривалися з їхнього природного оточення і ставали професійними (курсів А. Баха) революціонерами“, він продовжує так: „Цю екстенсивну систему повинна була замінити інтенсивна, при якій і свідомі революціонери, займаючись якою небудь галуззю практичної роботи, впливають у той же час на оточення (курсів мій — М. О.). Тому то „для передової інтелігенції (!) наступав період культури революційного впливу на маси“ (курсів А. Баха).

На цій же підставі А. Н. Бах запевняє, що навіть „і соціаль - демократичний рух... був на протязі довгих років культурним по суті і революційним лише по ідеї“ (курсів мій — М. О.)... От і все, до чого прийшов у 1885 р. А. Н. Бах в наслідок свого тяжіння „до нутра“ робітничої кляси, в наслідок „переучування у неї“.

Але цей його власний висновок — пряма протилежність твердженням П. Анатольєва про те, що „А. Н. Бах був продовжник... яacobинського крила „Народньої Волі“ і що він і „його товариші — це попередники ульянівської (терористичної — М. О.) групи 1887 р.“... В дійсності ж А. Н. Бах, що помітно і відзначало його від „яacobинського крила“ народовольців, з самого вступу до партії, себто з 1882 р., весь час мав сумнів, як можна прямувати „до захоплення влади шляхом а м о в и (курсів А. Баха), коли потрібна не більше, не менше

як клясова революція (курсів А. Баха), де змова, можливо, здатна відіграти ролю інциденту, але не пляномірного засобу“ і в „питанні про доцільність так званого систематичного терору“, скільки останній „є предметом в і р и (курсів А. Баха), а не розумових викладок“ (стор. 181, 182, 183).

Але й названих тут розходжень А. Н. Баха з програмою „Народньої Волі“ не досить для того, щоб зарахувати його до тої частини народовольців, що йшла „нарівні або переучувалась“ у робітничої кляси, скільки його основне настановлення після розбиття „Народньої Волі“ зводилось, як ми наводили вгорі, лише до твердження провідної ролі „передової інтелігенції“.

Загалом позиція А. Н. Баха майже нічим не відзначається від загальних позицій російського керівного ядра народовольців 1882 — 1884 р.р. Досить вказати лише на розходження з групою „Молодої Народньої Волі“, в „утихомирюванні“, себто у боротьбі з якою А. Н. Бах разом з Г. А. Лопатиним відіграли не останню ролю (в той час, як саме „ця група своїми поглядами більше тяжіла до соціал - демократії, ніж до традиційної „Народньої Волі“), щоб прийти до вищезазначеного висновку. Тим менше можна зарахувати А. Н. Баха о народовольчих груп, „що стояли одною ногою на марксистському ґрунті“¹⁾, що по суті випливає з твердження самого Баха про те, що система його пропаганди серед робітників „була з марксистської точки зору цілком ортодоксальна“.

Позиції А. Н. Баха та його однодумців безперечно глибоко - революційні, ґрунтовані на бажанні зібрати до гурту розгромлені залишки „Народньої Волі“ в період її заходу й агонії. Природно, що цієї спроби не довелося здійснити, бо, як не намагалися народовольці увійти в „нутро“ робітничої кляси для завоювання її, вони або швидко розчиялися в ній і еволюціонували в марксистський табір, або, не розуміючи завдань революційної соціал - демократії та її суворой критики теорії, тактики й помилок „Народньої Волі“, ставали осторонь революційного руху або, що ще гірше, ставали на межирозумові позиції, що привели багатьох колишніх народовольців до „воскресіння“ народницьких традицій в найгіршій репродукції — до есерства.

Не зважаючи на всі наші зауваження, „Записки“ А. Н. Баха є великий внесок до історії „Народньої Волі“. Вони з безпосередньою яскравістю і правдивістю сучасника відновлюють цілі малоосвітлені сторінки діяльності „Народньої Волі“ на периферії й частково в самому центрі в період різких незгод з „Молодою Народньою Волею“. Так само непогано описано захід народовольського центру за кордон, не кажучи вже про ряд соковитих характеристик видатних народовольців, як Г. А. Лопатин, П. Ф. Якубович - Мельшін (відносно якого в окремих випадках дуже згущено фарби), ревегат Л. Тихомиров і багатьох інших.

* * *

Якщо „Записки народовольця“ А. Н. Баха викладають останній період народовольської діяльності, то мемуари А. І. Іванчина - Писарева — „Хождение в Народ“ дуже до речі висвітлюють закат епохи народницького руху, що був передісторією „Народньої Волі“.

Посамперед праця А. І. Іванчина - Писарева — це його особисті спомини про своє власне „ходіння в народ“, викладені в художній формі і не позбавлені гострого гумору, про його працю волосним писарем

¹⁾ Ця фраза, як і попередня, взяті в апки, наводяться з передмови П. А н а т о л ь с в а.

у Самарській і Саратовській губернях з 1877 до 1879 р.р. Поруч з цим А. І. Іванчін - Писарев — найактивніший революціонер - народник, а потім народоволець, „подає незрівнянні характеристики своїх товаришів по праці, теж видатних революційних діячів його епохи. Особливо цінні з цього погляду сторінки його книжки, що характеризують теоретика народництва Н. К. Михайловського і народного письменника Г. І. Успенського, що наче живі встають під талановитим пером А. І. Іванчина - Писарева.

Не зважаючи на велику історичну й художню цінність книжки Іванчина - Писарева, в ній, однак, різко впадає в очі народницький ідеалізм і романтика, що затушковують справжнє значіння типів тих добродішних „багатіїв - мужиків“ (глітаїв), що здавали „землю справедливо й по правді бідним селянам, тиснучи поміщика, що попав у лещата, але турбуються не про народ, а... є лише діями первісного нагромадження“, себто майбутньою сільською капіталістичною буржуазією. Особливо знаменне в книжці Іванчина - Писарева те, що його народницький ідеалізм і романтизм не завадили йому з художньо - гострим гумором розповісти, як він і його товариші, що працювали волонтерами писарями поблизу з ним, невдало намагалися взятися до „організації селян на питаннях дня“ — що при „ходінні в народ“ було основним гаслом „Землі й Волі“.

„Ходінцям“ не пощастило розгорнути навіть безневинної культурно - освітньої роботи, не кажучи вже про агітацію революційного характеру. Висока мета „ходіння в народ“, таким чином, самим життям була зведена до найпростішого культурничання у вигляді самовідданої праці забитому і безправному напівкріпацькому рабу.

Яскраво змальовані Іванчіним - Писаревим картини переломлювання „високої мети“ в практичному житті є найкращий вступ до історії розламу „Землі й Волі“ і пояснення причин виникнення „Народньої Волі“, про період „закату“ якої не менш виразно розповів уже А. Н. Бах.

Обидві книжки з'явилися до 50 - тиріччя розколу „Землі й Волі“ на „Народню Волю“ і „Чорний Переділ“, окрім найцінніших довідок і доповнень до історії революційного руху, книжки дозволяють зайвий раз прослідкувати досвід героїчної боротьби, суть, помилки й огріхи цих партій.

За браком місця ми оминаємо ряд вказівок, за помилки яких винна редакція.

В обох книжках, крім приміток, подано портрети авторів, вміщено автобіографію А. Н. Баха, біографію Іванчина - Писарева і покажчик імен. Характерна особливість покажчика та, що багатьох імен ніяк не можна знайти на тих сторінках, що зазначені в покажчику...

І. ІСТОРІЯ ВКП(б), КП(б)У та ЛЕНІНІЗМ

- Аболін А.** — Десятый с'езд. Вид. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) в с'ездах. Под ред. П. Лепешинского. Стр. 40¹⁾).
- Ангарський Н.** — Легальний марксизм. Краткий очерк. М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 132, ц. 60 к.
- Андерсон Ф.** — Партия в годы реакции и под'ема. „Пролетарий“, стр. 64, ц. 15 коп.
- Варенцова О.** — Четвертый с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) в с'ездах под ред. Лепешинского), стр. 40.
- Волосевич В. О.** — Курс истории ВКП(б). Л. „Прибой“. Вип. 3. Партия в эпоху войны и период переростания бурж.-демократ. революции в социалистическую, стр. 184, ц. 1 р. 15 к.
- Вольфон** — Восьмой с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) в с'ездах, под ред. П. Лепешинского, стр. 48).
- Вопросы преподавания ленинизма, истории ВКП(б) и Коминтерна.** Стенограммы совещания, созванного об - вом историков - марксистов 9 февраля 1930 г. М. Изд. Комакадемии, стр. 319, ц. 1 р. 50 к.
- Эрдэ Д.** — Большевики в годы империалистической войны. „Пролетарий“, стр. 112, ц. 25 коп.
- Залезский В. Н.** — [Основные моменты истории ВКП(б)]. Конспект краткого курса по повышению квалификации счетных работников сах. промышленности, стр. 56, б. ц.
- Крамольников Г. И.** — III с'езд РСДРП. К 25 - тилетию III с'езда партии. М. Л. Гиз, стр. 80, бесплатно.
- Лебедь Д.** — Одиннадцатый с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) в с'ездах. Под ред. П. Лепешинского), стр. 68.
- Ленинский сборник** под ред. В. В. Адоратского, В. М. Молотова, М. А. Савельева. М. Л. ГИЗ, т. XIV, стр. 408 (4), ц. 3 р. 70 к.
- Ленин В. И.** — Сочинения. Изд. 3. Перепечат. без измен. со 2 испр. и дополн. изд. Под ред. Н. М. Бухарина, В. М. Молотова и И. Скворцова - Степанова. М. Л. т. X. 1906 — 907, стр. VIII. 552 (7), б. ц.
- Ленин В. И.** — Избранные произведения. В шести томах. Под общ. ред. В. В. Адоратского, А. К. Криницкого, М. Н. Покровского (и др.). М. ГИЗ, т. II. 1905 — 1914, стр. VII, 754 (6).
- Ленин В. И.** — Сочинения. Изд. 2, испр. и доп., под ред. Н. И. Бухарина, В. М. Молотова и И. Скворцова - Степанова. М. Л. Гиз. т. V. 1902 — 1903, стр. VIII, 444 (7), б. ц.
- Ленин В. И.** — Сочинения. Изд. 2, испр. и доп., Под ред. Л. Б. Каменева. М. Л. ГИЗ, т. II. 1897 — 1899, стр. XLVIII. 667(8).
- Ленин В. И.** — Сочинения. Изд. 2, испр. и доп., под ред. В. В. Адоратского, В. М. Молотова, М. А. Савельева. М. Л. ГИЗ, т. XXVI. 1920 — 21, стр. (4). 742 (9), б. ц.
- Ленин В. И.** — Сочинения. Изд. 3, перепечат. без изменен. со 2 испр. и доп. изд. Под ред. Л. Б. Каменева. Л. М. ГИЗ, т. III, стр. VIII 614 (13) б. ц.
- Ленин В.** — Твори. Переклад з другого видання Інституту Леніна при ЦК ВКП. За ред. М. Скрипника. ДВУ. (Комісія ЦК КП(б)У в справі

¹⁾ Комплект „Истории ВКП(б) в с'ездах. Под ред. Лепешинского“ коштує 3 крб. 65 к.

- редагування українського перекладу творів Леніна, т. IV. 1900 — 1902. Переклав Ан. Річицький. Ред. М. Скрипник, т. XXVI, стор 632. Ц. 1 кгб. 80 к.
- Ленинский сборник* под ред. В. В. Аморатского, В. М. Молотова, М. А. Савельева. М. Л. ГИЗ, т. XV, стр. 334 (6). Ц. 2 р. 50 к.
- Ленин В. И.* — Сочинения. Изд. 3. Перепечат. без изменен. со 2-го испр. и доп. издания. Под ред. М. И. Бухарина, В. М. Молотова и Н. Скворцова - Степанова. М. Л. ГИЗ, т. IV. 1900 — 1902, стр. XXVIII 662 (7), т. IX. 1906, стр. VIII 616 (7).
- Ленин В. И.* — Избранные произведения. В 6-ти томах. Под. общ. ред. В. В. Аморатского, А. И. Кривинского, М. Н. Покровского и др. т. I 1894 — 1904. М. ГИЗ, стр. LXXVI 720 (4), б. ц.
- Ленин В. И.* — Сочинения. Изд. 2 испр. и доп. Под ред. Н. И. Бухарина, В. М. Молотова, М. А. Савельева, М. Л. ГИЗ, т. XXIII. 1918 — 19 г.г., стр. VIII. 650 (9), б. ц.
- Ленин В. И.* — Сочинения. Изд. 3, перепечат. без изменения со 2 испр. и доп., под ред. Н. И. Бухарина, В. М. Молотова, М. А. Савельева. М. Л. ГИЗ, т. VIII. 1905, стр. (7), 567 (8).
- Ленин В. И.* — Сочинения. Изд. 3, перепечат. без изменен. со 2 испр. и доп. изд. Под ред. Н. И. Бухарина, В. М. Молотова, М. А. Савельева. М. Л. ГИЗ, т. XIV. 1909, 1910, стр. VIII. 631 (7).
- Лепешинский П.* — Первый с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) в с'ездах. Под ред. П. Лепешинского), стр. 30.
- Невский В.* — Третий с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) в с'ездах. Под ред. П. Лепешинского), стр. 62.
- Покровский М. Н.* — Ленинизм и русская история. М. изд. Комакадемии, стр. 18, ц. 10 к.
- Рубинштейн Л.* — В борьбе за ленинскую национальную политику. Казань. Татиздат, стр. 147, б. ц.
- Семашко Н.* — Пятый с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) в с'ездах. Под ред. П. Лепешинского), стр. 24.
- „Тверская“ и „Северная“ группы московской организации РСДРП. Из истории большевистской работы в Москве в годы империалистич. войны. (Сборник статей и материалов). М. ГИЗ РСФФР „Моск. Раб. стр. 168, ц. 1 р. 40 к.
- Тюшевский Н. А.* — Национально - колониальный вопрос. Изд. 2, испр. и доп. Л. „Прибой“, стр. 194, ц. 25 к.
- Цылин Гр.* — Организационные принципы ленинизма. М. „Московский рабочий“, стр. 229, ц. 1 р. 25 к.
- Черномордик С.* — Девятый с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) под ред. П. Лепешинского), стр. 48.
- Черномордик С.* — Сельмой с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ (История ВКП(б) под ред. П. Лепешинского), стр. 56.
- Юдоцкий В.* — Двенадцатый с'езд. Изд. 5. „Пролетарий“ („История ВКП(б) в с'ездах, под ред. П. Лепешинского), стр. 56.

II. РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ ТА У РОСІЇ

- Алексеев В. Н.* — Революционное движение в Центрально - Черноземной области. Ч. I. Москва — Воронеж. Изд. „Работник Просвещения“. стр. 139, ц. 1 р. 10 к.
- Алексеев С. А.* — Революция на Украине по мемуарам белых. Составил С. А. Алексеев. Под ред. Н. Попова. ГИЗ, стр. XXIII 435, ц. 2 р. 75 к.
- Афонин М. Е.* — На штурм (Октябрь 1917 г. в Москве). Сборник воспоминаний комсомольцев - красногвардейцев. Изд. 2. Перераб. М. „Молодая Гвардия“, стр. 156, ц. 65 к.

- Ахун М. И.* — Петербург в 1905 — 07 г. г. (Хроника событий). Л. Изд. „Красная Газета“, стр. 197, ц. 80 к.
- Берс А. А.* — Златоуст в 1905 году. Изд. 2. Москва — Свердловск. ГИЗ, стр. 64, ц. 30 коп.
- Бонч - Бруевич В. Д.* — Нелегальная поездка в Россию. М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 320, ц. 2 р. 10 к.
- Багаев М. А.* — За десять лет социал - демократич. орг - ция в Ивано - Вознесенском районе 1892 и 1902 г. г. Ивано - Вознесенск. ГИЗ, стр. 160, ц. 1 р. 50 к.
- Бабкин М.* — 1905 и 1906 годы в Михайловском уезде. (К 25 - тилетию первой русской революции). Рязань, стр. 32, б. ц.
- Балабанов М. С.* — Об'единенный капитал против рабочих 1905 — 17 г. г. Л. „Прибой“, стр. 76, ц. 40.
- Беляев П.* — Не пощастило. (В'язничний підкуп). Вид. „Шляхи Революції“ Всеукр. Ради т - ва політкаторжан. 24 стор., ц. 10 коп.
- Бичков А.* — У нерівній боротьбі. Вид. „Шляхи Революції“ Всеукр. Ради т - ва політкаторжан, стор. 30. ц. 10 к.
- Бузько Д.* — Хто він? вид. „Шляхи Революції“ Всеукр. Ради т - ва політкаторжан, стор. 40, ц. нема.
- Венедиктов Д. Г.* — Пылач Иван Фролов и его жертвы. Несколько неопублцизованных „человеческих документов“ 1879 — 1880 г. г. М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 79, ц. 25 к.
- Всероссийское Учительное собрание* (5 января 1918 г. (стенографич. отчет, стр. XXVIII. 217, ц. 3 р.
- Гончаров Р.* — Три карбованці за шкуру. Вид. „Шляхи Революції“ Всеукр. Ради т - ва політкаторжан. стор. 52. Ц. 15 коп.
- Галкін К.* — Ціна волі. Вид. „Шляхи Революції“ Всеукр. Ради т - ва політкаторжан, стор. 88, ц. 45 коп.
- Горев Б. И.* — Анархизм в России (от Бакунина до Махно). М. „Молодая Гвардия“, стр. 144, ц. 85 коп.
- Григорьев Р.* — П'режитое. В. И. Сухомлин. Захват тюрьмы. (Воспоминания 1906 — 1908 г. г.), М. изд. об - ва политкаторжан, стр. 65, ц. 20 к.
- Горин П. О.* — Очерки по истории Советов рабочих депутатов в 1905 году. 2 изд. М. Изд. Комакадемии, стр. 508, ц. 3 р. 50 к.
- Гессен С. Я.* — Заговор декабриста Сухинова. М. изд. об - ва политкаторжан, стр. 56, ц. 20 коп.
- Генкин И. И.* — Спелі политкаторжан. Очерки. М. изд. об - ва политкаторжан, стр. 228, ц. 2 р. 25 к.
- Гончаров В. Ф.* — Первые зарницы. (Восстание в Самурском полку). М. изд. об - ва политкаторжан, стр. 52, ц. 20 к.
- Дельвиг А. И.* — Полвека русской жизни. Воспоминания. 1820 — 1870. М. Л. Академия, т. II, стр. 560, ц. 3 р. 50 к.
- Дрязгов Г. М.* — Записки комсомольца (1913 — 1918). М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 199, ц. 1 р. 30 к.
- Держак Н. Я.* — По этапам и тюрьмам. М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 96, ц. 75 к.
- Дельвиг А. И.* — Полвека русской жизни. Воспоминания. 1820 — 1870, т. 1, стр. 590, ц. 3 р. 50 к. М. Л. Академия.
- Ермаковский Д. И.* — Туруханский бунт. Записки участника. М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 216, ц. 1 р. 50 к.
- Жабко М.* — Из далекого прошлого. „Воспоминания старого рабочего“ М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 78, ц. 35 к.
- Жуковский - Жук И. И.* — Как жандармы мне побег устраивали. М. изд. О - ва политкаторжан, стр. 64, ц. 20 к.
- Жуковский - Жук И. И.* — Игнатий Иоакимович Гриневицкий. (Биографический очерк). М. изд. об - ва политкаторжан, стр. 34, ц. 12 к.

- Жуковский - Жук И. И.* — Александр Иванович Баранников. Член Исп. К - та партии „Народная Воля“. М. Изд. об-ва политкаторжан. 36 стр., ц. 12 к.
- Жуковский - Жук И. И.* — Мартын Рудольфович Ланганс. Член Исполн. К - та партии „Народная Воля“, стр. 28, изд. об - ва политкаторжан, ц. 12 к.
- Жуковский - Жук И. И.* — Николай Евгеньевич Суханов. Чл. Исп. К - та партии „Народная Воля“. М. Изд. об-ва политкаторжан, стр. 37, ц. 15 к.
- Залезский В.* — Анархисты в России. М. „Молодая Гвардия“, стр. 78, ц. 50 к.
- Кон Ф. Я.* — Увоз десяти смертников из Варшавской тюрьмы в 1906 г. М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 47, ц. 20 к.
- Кункль А. А.* — Андрей Афанасьевич Франжоли. (Биографический очерк). М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 23, ц. 12 к.
- Колбин И.* — 1917 год в Кронштадте. М. „Молодая Гвардия“, стр. 80, ц. 30 к.
- Канатчиков С. И.* — Из истории моего бытия. (Воспоминания 1879 — 1900). М. Л. ГИЗ, стр. 126, ц. 1 р. 10 к.
- Кедров М. С.* — Без большевистского руководства. (Из истории интервенции на Мурмане). Л. Изд. „Красн. Газета“, стр. 191, ц. 1 р.
- Книжник И. С.* — Петр Лаврович Лавров. (Жизнь и деятельность). Изд. 2, перераб. и доп. М. Изд. об-ва политкаторжан, стр. 142, ц. 1 р. 40 к.
- Кузьмин Д.* — Нароловольческая журналистика. М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 283, ц. 2. 70 к.
- Крапоткин П. А.* — Побег. (Глава из „Записок революционера“). М. Изд. „Крестьянская газета“, стр. 63, ц. 15 к.
- Де-Кюстин Астольф.* — Николаевская Россия. М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 320, ц. 2 р. 50 к.
- Кон Ф. Я.* — Тысяча девятьсот пятый. (Историч. очерк). М. „Молодая Гвардия“, стр. 93, ц. 30 к.
- Левандовский А.* — Тимофей Михайлович Михайлов. (Биографич. оч.). М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 38, ц. 15 к.
- Лалаянц И. X.* — У истоков большевизма. Вып. 1. М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 108, ц. 50 к.
- Левандовский А.* — Макар Васильевич Тетерка. (Биографический очерк). М. Изд. об-ва политкаторжан, стр. 35, ц. 15 к.
- Левинский В.* — Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. 2 доп. вид. ДВУ. Стор. 292. Ц. 80 коп.
- Литература партии „Народная Воля“.* М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. (8) 333 (3), ц. 6 руб.
- Литература Московского рабочего союза.* Материалы и документы. М. „Московский Рабочий“, стр. 320, ц. 2 р.
- Ленардо Ф.* — На підступах до Києва. Епізод із громадянської війни 1918 р. Кінець лютого й початок березня місяця. ДВУ, стор. 32, ц. 10 коп.
- Лінцер Б.* — Харківське підпілля. Вид. „Шляхи Револуції“ Всеукр. Ради т - ва політкаторжан, стор. 22, ц. 10 к.
- Львов - Розачевський В.* — Жовтневі дні 1905 р. в місті Харкові. ДВУ, стор. 100, ц. 30 коп.
- Любатович О. С.* — Далеко й недавнее. (Воспоминания народовольца. 1879 — 1881). М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 144, ц. 1 р. 75 к.
- Луговик Л. С.* — Пранги. (Воспоминания революционера). М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 123, ц. 25 коп.

- Митрофанов В. М.* — В память жизни. Воспоминания минера - участника Кронштадтского восстания в июле 1906 г. Л. изд. „Красная Газета“, стр. 133, ц. 80 к.
- Миронів Б.* — Дрогобицьке повстання. „Західня Україна“, стор. 36, ц. 10 коп.
- Мильштейн А.* — Оценка движущих сил революции 1905 г. и Октябрьской 1917 г. Н. А. Рожковым и М. Н. Покровским. М., стр. 48, ц. 60 коп.
- Маньковский М. К.* — У подножья виселицы. (Воспоминания польской партии „Пролетариат“ 1885 г.). М. Изд. Всесоюз. об - ва политкаторжан, стр. 70, ц. 25 к.
- Мартиросян Г. К.* — Революционное движение в войсках Тверской области в 1905 г. (Материалы). Властикавказ, стр. 10, 6. ц. .
- Мошинский И. Н.* — Артем в изгнании. Рассказ о скитаниях старого большевика Ф. А. Сергеева-Артема в период между двумя революциями (1907 — 1917). М. изд. об - ва политкаторжан, стр. 43, ц. 15 к.
- Мельников Г. М.* — Октябрь в Казакстане. Очерки и рассказы участников гражданской войны. (Алма - Ата), стр. 233, ц. 1 р.
- Мірза - Ава'яну Н. Ю.* — Віймки з джерел до історії господарства та клясової боротьби на Україні. ДВУ. Ч. I. Доба розкладу натуї ального господарства та зародження торговельного капіталізму. Стор. 292, ц. 3. крб.
- Мурашов П.* — Надеждинск в 1905 г. (Изд. 2 - е). Свердловск — Москва. ГИЗ, стр. 63, ц. 40 к.
- Мучник Г. А.* — Чем мы занимались в ссылке. Воспоминания ссыльно - поселенца. М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 40, ц. 10 коп.
- На женской каторге.* Сборник воспоминаний. М. Изд. Всесоюз. Об - ва политкаторжан, стр. 235, ц. 2 р. 25 к.
- Невский В. И.* — От „Земли и Воли“ к группе „Освобождение Труда“. М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 553, ц. 3 р. 75 к.
- Надельштейн Д.* — Живыми отсюда не выйдете: Обыск. (Очерки). М. Из. об - ва политкаторжан, стр. 29, ц. 10 к.
- От подпольного кружка к пролетарской диктатуре.* М. Л. „Молодая Гвардия“, вып. 3, 1905 г., стр. 166, ц. 60 к.
- Ольмицкий М. С.* — В тюрьме (1896 — 1898 г. г.). М. Л. „Молодая Гвардия“, стр. 174, ц. 50 к.
- От подпольного кружка к пролетарской диктатуре.* М. Л. „Молодая Гвардия“. Вып. 4, стр. 176, ц. 65 к.
- От подпольного кружка к пролетарской диктатуре.* Вып. 1. М. Л. „Молодая Гвардия“, об - во старых большевиков, стр. 111, ц. 60 к.
- Парадизов П.* — Декабристы. Изд. „Пролетарий“, стр. 120, ц. 45 коп.
- Пижов Н.* — Жовта смуга. Вид. „Шляхи Революції“ Всеукр. Ради г - ва політкаторжан. Стор. 40. Ц. 12 коп.
- Пирогова А.* — Банщики. (Никольсько - Уссурийская тюрьма. 1907). Изд. об - ва политкаторжан, стр. 24, ц. 10 к.
- Платонов А. П.* — Броненосец „Потемкин“. (К 25 - тилетию революции 1905 г. и восстание матросов на Черном море). Симферополь. Крым. ГИЗ, стр. 28, ц. 15 к.
- Полов И. И.* — Пётр Филиппович Якубович. (Биографический очерк). М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 45, ц. 15 к.
- Плесков В. А.* — Зерентуйские побеги и подкопы. М. Изд. об - ва политкаторжан, стр. 3, ц. 10 к.
- Поджио А. В.* — Записки декабристов. М. Л. „Молодая Гвардия“. стр. 120, ц. 50 к.

- Рожков Н. А.* — Русская история в сравнительно историческом освещении. (Основы социальной динамики). Изд. 3-е. Л.-М., т. II. „Книга“, стр. 369, 6. п.
- Русский рабочий в революционном движении.* Сборник I. М. изд. Комкадемии, стр. 271, ц. 2 р. 50 к.
- Свиридов И.* — Житобинцы (Очерки гражданской войны в 1918 — 21 г. г.) Л., изд. „Красная газета“, стр. 63, ц. 25 к.
- Самойленко С.* — В тифлисском застенке (Воспоминания 1907 г.). М., изд. об - ва политкаторжан, стр. 36, ц. 10 к.
- Смидович П. Г.* — Рабочие массы в 90 - х годах. М. „Молодая Гвардия“, стр. 60, ц. 25 к.
- Сталь Л. Н.* — Перед великим пятым годом. М.-Л. „Молодая Гвардия“, стр. 46, ц. 25 к.
- Строд И.* — Перед великим пятым годом. М. Л.
- Строд И.* — В Якутской тайге. М.-Л. „Молодая Гвардия“, стр. 227, ц. 1 р. 50 к.
- Стров В.* — Жизнь и смерть Николая Эрнстовича Баумана. М.-Л., Гиз, стр. 43, ц. 12 к.
- Стачки 1881 — 1895 г. г.* Сборник документов. М. Гострудииздат, стр. XX, 3 3, ц. 3 р.
- Скипский Б.* — Назрановское возмущение 1858 г. (Страница из истории ингушского народа). Владикавказ, стр. 16, 6. п.
- Сушкич Г. Г.* — Безвестные Жюльские силуэты рев. подполья кануна 1905 г. М., изд. об - ва политкаторжан, стр. 28, ц. 10 к.
- Тарасов Петр* — Записки рядового большевика. М.-Л. „Молодая Гвардия“, стр. 160 ц., 1 р.
- Тихомиров Л. А.* — Заговорщики и полиция. М., изд. об - ва политкаторжан, стр. 173, ц. 1 р. 75 к.
- Товарищ Бауман.* Сборник воспоминаний и документов. Изд. 2, доп. и испр. М. „Московский Рабочий“, стр. 102, ц. 60 к.
- Троцкий И. М.* — Третье отделение при Николае I. М., изд. об - ва политкаторжан, стр. 32, ц. 30 к.
- Ульяничский В. Ю.* — Записки вечника. М., изд. об - ва политкаторжан, стр. 64, ц. 20 к.
- Фирсов Н. Н.* — Разин и разиновщина. Пугачев и пугачевщина. (2-е изд. 3 т. сборника „Исторические характеристики и эскизы). Казань. Стр. 111, ц. 1 руб.
- Цетков - Просвещенский А. К.* — На путях большевизма (1907 — 1914). М.-Л. „Молодая Гвардия“, стр. 197, ц. 1 р.
- Чернышев Е. И.* — Из истории рабочего движения в России в XVIII в. (Борьба казанских суконщиков). Казань. Стр. 57, 6. п.
- Чемоданов Г. Н.* — Нерчинская каторга. Воспоминания бывш. нач. конвойной команды. Изд. 2. М. об - ва политкаторжан. стр. 200, ц. 1 р. 70 к.
- Шварце Б.* — Семь лет в Шлиссельбурге. М., изд. об - ва политкаторжан, стр. 156, ц. 65 к.
- Шарапа К.* — Голий бунт. Вид. „Шляхи Революції“ Всеукр. Радит - ва политкаторжан. стор. 42, ц. 15 коп.
- Шрубенко М.* — Седлецька в'язниця. Вид. „Шляхи Революції“. Всеукр. Радит - ва политкаторжан. стор. 28, ц. 10 коп.
- Эльсберг Ж.* — А. И. Герцен и „Былое и думы“. М., изд. „Федерация“, стр. 249, ц. 2 р. 80 к.
- Яковенко Ю.* — 3 вогненного кола. ДВУ, стор. 104, ц. 50 коп.

ДО Т. Т. КОРЕСПОНДЕНТІВ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ ПРИ ЦК КП(б)У

Інститут історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У повідомляє Вас про те, що з жовтня в Інституті буде розгорнуто роботу по таких відділах та секціях: 1) історії КП(б)У, 2) Жовтневої революції на Україні; 3) історії робітничого руху: 4) історії КСМ та робітничої молоді та в комісіях, що вивчатимуть: 1) історію КПЗУ та ревруху на Західній Україні; 2) історію збройних повстань Червоної Гвардії й партизанського руху та 3) революційного жіночого руху.

По всіх цих галузях з т. т., що зараховані кореспондентами Інституту, провадитиметься відповідна робота. Але передусім кореспонденти повинні по можливості точно визначити, над якими питаннями вони бажали б працювати й вдосконалюватись, в який історичній галузі у них буде найбільший досвід роботи та які історичні питання вони науково опрацьовували до цього часу.

Отже, потрібно буде визначити не тільки загальний напрямок бажаної роботи, як це зазначила більшість товаришів в анкетах, а й точно визначити тему, а також час і простір, до яких ця тема стосується (наприклад: роб. рух на Дніпропетровщині 1912 — 14 р. р. або процес більшовизації рад робітничих депутатів на Херсонщині у 1917 — 18 р. р. і т. д. і т. інш.).

Після визначення кореспондентами галузей теми (або тем), над якими вони бажали б працювати, кореспондентів буде прикріплено до відповідних секцій та комісій, а також до окремих фахівців з відповідних питань.

Керівництво роботою кореспондентів запроваджуватиметься шляхом письмових порад, відповідей на запитання, усних консультацій підчас приїзду кореспондентів до Харкова, виправлення й затвердження плянів тем та рецензуванням і редагуванням готових праць.

Крім допомоги в праці над темами, що їх вибрали кореспонденти за своєю ініціативою, Інститут у згоді з товаришами даватиме їм для опрацьовання окремі наукові доручення та збирання матеріалів з різних питань і притягатиме кореспондентів до загальної інститутської роботи (участь у складанні всеукраїнської хроніки репродії та інших колективних науково-дослідних роботах тощо).

Отже, Інститут прохає Вас якнайшвидше дати відповідь на запитання, поставлені у цьому листі.

Директор інституту — Рубач

Інструктор — Красін

СИСТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЗНИК МАТЕРІАЛІВ, УМІЩЕНИХ У ЖУРНАЛІ „ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ ЗА 1930 РІК

ЗМІСТ

- I. Історія КП(б)У та ЛКСМУ
- II. Робітничий рух на Україні
- III. Селянський рух на Україні
- IV. Історія загальнореволюційної боротьби на Україні
- V. Історія контр - революції на Україні
- VI. Матеріали та документи
- VII. Різні
- VIII. Більшовицька преса
- IX. Критика й бібліографія
- X. Хроніка. показники й т. інш.

I. ІСТОРІЯ КП(б)У ТА ЛКСМУ

№№

1. Зелепський Г. — Основянська організація 1917 - 18 р.р.	1
2. Батов А. — В донбасівському підпіллі	1
3. Генштафт. — Партійна експедиція	1
1. Саножников Г. — З харківського підпілля 1918 р.	2
5. Бредіє Е. — Партійне підпілля в Одесі за денікінщини	3 - 4
6. Міронов Е. — З підпілля за Центральної Ради й гетьманщини	3 - 4
7. Острогорський М. — З історії більшовицької організації Горлівсько - Шербінівського району Дон - са (1901 — 1918 р.р.)	5
8. Коконко. — Більшовики в Києві напередодні революції 1905 р.	6
9. Кардашов. — До історії боротьби за III з'їзд на Україні	6
10. Єлін. — Більшовики в Одесі 1905 р.	6
11. Абраменко. — Юзівська с.-д. організація в революції 1905 р.	6
12. Танин. — Революційний рух та партійна робота в Одесі 1905 р.	6
13. Тарнауценко. — Із спогадів про партроботу в Катеринославських паротягових майстернях	6
14. Перельман. — Катер - ська с.- д. організація в демонстраціях в 1901 - 02 р.р.	3 - 4
15. Горохівська. — Від лютого до жовтня (КСМ)	5
16. Скрипник Микола — Дві революції	6
17. Штульбаум, І. — З діяльності Житомирської організації РСДРП	6

II. РОБІТНИЧИЙ РУХ НА УКРАЇНІ

- 1. Лобахін В. — З історії робітничого руху в Харкові напередодні лютневої революції 1

2. Шлосберг Д.— Перший Всеукраїнський з'їзд профспілок	3 - 4
3. Шлосберг Д.— Професійний рух 1905 — 07 р.р. на Україні	6
4. Ершов.— Грудневе озбройне повстання в Донбасі 1905 року	6
5. Смірнов Н. Ф.— Перший страйк на Дружковському заводі в Донбасі 1905 р.	6
6. Криворучко.— Перший політичний страйк (головні майстерні південних залізниць у м. Олександрівську)	6

III. СЕЛЯНСЬКИЙ РУХ НА УКРАЇНІ

1. Лобахін В.— Лютий по селах Харківщини	2
2. Лазоревський В.— З повстанського руху на Полтавщині 1918 р.	2
3. Козиленко, М. та Вільченко.— До повстання сорочинських селян	6

IV. ІСТОРІЯ ЗАГАЛЬНОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ НА УКРАЇНІ

1. Коган С. і Межберг Н.— Другий період радвлади на Одещині	1
2. Ерде Д.— Політична програма анархо - махновщини	1
3. Агурський С.— Єврейське робітництво в Жовтневій революції	1
4. Антонов - Овеїнко.— В боротьбі проти Директорії	1
5. Максименко Я.— До історії боротьби з денікінцями й петлюрщиною 1919 р.	1
6. Нагорний І.— До 10 - тиріччя звільнення Донбасу від денікінщини	1
7. Левензон Ф.— До 12 - тиріччя окупації Басарабії	1
8. Коган С. і Межберг.— Другий період радвлади в Одесі 1919 р.	2
9. Ерде Д.— Програма анархо - махновщини	2
10. Вікторов Є.— Південний „Кронштадт“	2
11. Антонов - Овеїнко.— В боротьбі проти Директорії	2
12. Дибенко П.— Харків — Дніпропетровське	2
13. Лянтух.— Червоні партизани в денікінському запіллі 1919 року	2
14. Мирошніченко В.— Харків — Дін — Царичин	2
15. Пахомов А. Г.— Перший криворізький комуністичний полк	2
16. Альошін А. П.— Останні дні гетьманщини на Миколаївщині	3 - 4
17. Марк А.— Під маскою більшовизму	3 - 4
18. Антонов - Овеїнко.— В боротьбі проти Директорії	3 - 4
19. Рубач М. А.— Проти ревізії більшовицької схеми рушійних сил та характеру революції 1917 р. на Україні	5
20. Затонський В.— Із спогадів про українську революцію	5
21. Антонов - Овеїнко.— У боротьбі проти Директорії	5
22. Алгасов В.— З боротьби за Жовтень на Сталінщині	5
23. Сметаніч.— Із спогадів про громадянську війну й перші кроки будівництва радвлади на Полтавщині	5
24. Локатош І. С.— Старобуд — Чернігів — Київ	5
25. Козуб Ів.— Повстання проти гетьманщини та петлюрщини	5
26. Кезмер.— Одеська Рада робітничих депутатів 1905 р.	6

	№№
27. Глянецв.— На барикадах у Харкові	6
28. Камишан, В. та Чудний.— Повстання матросів на „Георгіє Победоносце“	6

V. ІСТОРІЯ КОНТР - РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

1. Быструков.— Галківщина	1
-------------------------------------	---

VI. РІЗНІ

1. Від редакції.— На вищий шабель	1
2. М. Скрипник.— До справи українізації „Літопису Революції“	1
3. Любченко П.— За дальші більшовицькі досягнення	1
4. До союзової річниці науково - громадської діяльності Д. Б. Рязанова	3 - 4

VII. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

1. КП(б)У за денікінщини. Місцеві підпільні парторганізації — Київська та Одеська	1
2. Редін М.— Чотири документи епохи Скоропадського	1
3. Дискусія з приводу схеми історії України М. Яворського. (Від ред. тези Яворського про схему історії України. Тези - промови т.т. Карпенка. Промови т.т. Шпунта, Су- хино - Хоменка, Гуревича, Десняка, Рубача)	3 — 4
4. Дискусія з приводу схеми історії України М. Яворського. (Промови т.т. Гехтмана, Мебеля, Фріда, Редіна, Карпенка, Каретнікової та Воліна)	2
5. Дискусія з приводу схеми історії України М. Яворського. (Промови т.т. Свідзінського, довідка т. Яворського, про- мови т.т. Городецької, Десняка, Сухино - Хоменка, Фрі'а, Редіна; довідки т.т. Шпунта, Карпенка, Рубача, Сухино - Хоменка, Десняка)	5
6. Протоколи конференції РСДРП(б) Горлівсько - Щербинів- ського району 24/II 1918 р., 22 - 23/III 1918 р.	6
7. Д. Ф.— До проклямацій с.-д., більшовицьких та об'єднаних організацій	6
8. З проклямацій 1905 р. більшовицьких та об'єднаних с.-д. організацій	6
9. „Известия Федеративного Совета Харьковских Комитетов РСДРП“	6
10. „Известия Одесского Совета Рабочих Депутатов“	6

VIII. БІЛЬШОВИЦЬКА ПРЕСА

1. Барашик С.— Проблема повстанства проти гетьманщини та австро - німецької окупації в „Коммунисте“ 1918 р.	1
--	---

IX. КРИТИКА Й БІБЛЮГРАФІЯ

Критичні статті

1. Гехтман І.— Нова книжка з історії робітничого руху на Україні	2
2. Фрід Д.— Про деякі питання з історії КП(б)У та Жовтневої революції (з приводу освітлення цих питань в історичних працях тов. Сухино - Хоменка)	3 - 4

3. Манілов В.—З приводу антиленінських концепцій історії пролетарської революції на Україні	5
4. Гехтман І.—Апологети дрібнобуржуазного революціонізму	5

Рецензії

1. Боркович В.—Ленинський збірник IX	1
2. М. В - ва.— А. Є. Бадаєв. Большевики в Гос. Думе	1
3. Гуревич З.— М. Свідзінський. Курс. історії України в його методичній розробці	1
4. Н. Б.— С. Покровський — „Теория пролетарской революции“	1
5. Поссе С.— Збірник „Социал - демократическое движение в России“	1
6. Гехтман І.— М. Нецкіна. Декабристы	1
7. Щукін Д.— Популярна історико - революційна бібліотечка в нарисах, спогадах, біографіях	1
8. Степовий.— Філософські зошити Леніна (Ленинский сборник, т. XII)	2
9. Стафанішін.— Н. Л. Сергієвський. Партия русских социал - демократов. Группа Благоева	2
10. Рохкін Г.— Архив К. Маркса и Ф. Энгельса, кн. 4 - я	2
11. Кофф Г.— Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917 — 21 р.р.	2
12. Рубач М. А.— Треба дійсно виправити. (Про брошуру Андр. Річицького „Центральна Рада“)	2
13. Терезанська Г.— Борьба за Октябрь на Артемовщине. Сборник воспоминаний и статей	2
14. Іргізов А.— 1917 год в деревне. Сборник воспоминаний крестьян	2
15. Кофф Э.— Русанов. В эмиграции	2
16. К. Г.— Орловский каторжный централ. Збірн. спогадів кол. орловських політкаторжан (1908 — 1917 р.р.)	3 - 4
17. Рохкін.— Архив К. Маркса и Ф. Энгельса	5
18. М. В - ва.— Государственное совещание	5
19. Громіцький.— В. Ежов (С. Цедербаум). Петр Анисимович Моисеенко	5
20. О. М.— В. І. Дмитриева. Так было	5
21. Смірнов Ів.— Твори Леніна, т. II та III, укр. видання	6
22. Межберг.— Ф. Кон. „История рев. движения в России“	6
23. Острогорський.— Е. Пинежский „Красная Гвардия“ — „Из истории питерской Кр. Гвард.“	6
24. Острогорський М.— З Історії Московської роб. Черв. Гвард.	6
25. О. М.— Іванчін - Писарев. „Хождение в народ“	6
26. О. М.— А. Н. Бах — Записки народовольца	6

По журналах

1. Рохкін Г.— „Летописи Марксизма“ кн. 1 - VIII	1
2. З. Г.— „Историк - Марксист“, т. XIII, 1929 г.	1
3. Рохкін Г.— „Летописи Марксизма“, кн. IX, X	2
4. Рохкін Г.— „Летописи Марксизма“ № 1 (XI)	3 - 4
5. Р. Г.— „Летописи Марксизма“	5
6. Шевченко.— „Юнацький Рух“	5

7. **Острогорський М.**— „Каторга и Ссылка“ 5
 8. **О - пй.**— „Красная Летопись“ 5

Х. ХРОНІКА, ПОКАЗНИКИ Й Т. ІНШ.

1. Резолюція, прийнята першим всесоюзним совещанием по вопросам преподавания ленинизма, истории ВКП(б) и Коминтерна 1
 2. Резолюція загальних зборів Українського т - ва „Історик - Марксист“ 1
 3. Про роботу катедри історії партії і Жовтневої революції на Україні при УІМЛ 1
 4. Повідомлення про скликання I Всеукр. з'їзду істориків - марксистів 5
 5. Резолюція Українського т - ва істориків - марксистів з приводу концепції історії України тов. В. Сухино - Хоменка 5
 6. Резолюція Ради Українського т - ва істориків - марксистів з 30 жовтня 1930 р. 5
 7. Лист до редакції Г. Янкової „Про неточности“ т. Колеснікова 1
 8. Показник матеріалів, уміщених в „Літопису Революції“ за 1929 рік 1
 9. Лист до редакції тов. Десняка В. 2
 10. Лист до редакції тов. Свідзінського. Відповідь редакції . . . . . 3 - 4
 11. Лист до редакції тов. Скубицького 5
 12. **Баранник С.**— На історичному марксистському фронті 1
 13. **Громіцький А.**— Завдання, робота та перспективи єдиного партархіву КП(б)У 2
 14. **Кримська.**— Бібліотека Ін - ту історії партії 2
 15. **Орліська К.**— Робота відділу місцевих істпартів до 25 - тирічного ювілею революції 1905 р. До Окружкомів 2
 16. Обіжник ЦК КП(б)У про аспірантуру Ін - ту історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У . . . . . 3 - 4
 17. До всіх окружних комісій для проведення святкування 25 - тирічного ювілею 1905 року . . . . . 3 - 4
 18. До всіх кореспондентів 6
 19. Про роботу бібліотеки Ін - ту історії партії при ЦК КП(б)У . . . . . 3 - 4
 20. Нові книжки . . . . . 3 - 4
 21. Систематичний показник матеріалів, уміщених у журналі „Л. Р.“ за 1930 р. 6

ДОДАТКИ Й ПОПРАВКИ

ДОДАТОК ДО СТАТТІ Д. ШЛОСБЕРГА. „ПРОФЕСІЙНИЙ РУХ 1905 — 07 Р.Р. НА УКРАЇНІ“

Щодо страйкового руху на Україні, то ми за матеріалами В. Варзара „Статистика стачек робочих на фабриках и заводах в 1905 — 06 — 07 г. г.“ склали такі таблиці:

Кількість підприємств, що брали участь у страйковому рухові 1905—1907 р.р. та кількість робітників на них по губернях України

Губерні	Під доглядом інспекції було:		З них брало участь у страйках		% учасників страйків у підприємствах, де були страйки, до загальної кількості робітників
	Підприємств	Загальна кількість роб. на них	Підприємств	Кількість робітників на них	
1905 рік.					
Катеринославська .	296	26315	137	21501	81,7
Херсонська	540	30266	186	19896	64,4
Харківська	286	37874	57	16723	44,2
Київська	472	61226	51	10717	17,3
Подільська	286	30025	5	3652	12,2
Волинська	370	18414	23	2290	12,7
Полтавська	247	8654	58	3511	40,6
Чернігівська . . .	306	12234	23	6030	31,3
Басарабська	114	3626	5	229	6,3
	2947	236855	540	83843	35,9
1906 рік					
Катеринославська .	289	25140	62	5931	23,6
Херсонська	540	30339	82	17275	56,9
Харківська	281	38802	36	7186	18,5
Київська	476	67399	36	7334	10,9
Подільська	292	29552	5	2242	7,6
Волинська	375	18430	3	722	3,9
Полтавська	253	9230	24	2895	31,4
Чернігівська . . .	298	20331	13	4878	23,9
Басарабська	116	3506	3	120	3,4
	2920	242879	264	48083	19,7

Губерні	Під доглядом інспекції було:		З них брало участь у страйках		% учасників страйків у підприємствах, де були страйки, до загальної кількості робітників
	Підприємств	Загальна кількість роб. на них	Підприємств	Кількість робітників на них	
1907 рік					
Катеринославська	293	25472	91	2888	11,3
Херсонська	543	31649	—	17203	54,4
Харківська	285	39388	37	8727	22,2
Київська	467	68295	25	7874	11,4
Подільська	287	30589	3	880	6,1
Волинська	363	18383	7	1344	7,3
Полтавська	247	9598	8	729	7,6
Чернігівська	295	23117	3	3069	13,9
Басарабська	115	3443	2	64	1,9
	2895	249934	226	45717	18,3

З вищенаведених даних можна мати далеко неповне уявлення про страйковий рух за цей період, бо сам Варзар у передмові до однієї з своїх дослідницьких праць зазначає, що „розроблялося лише відомості про страйки на підприємствах, які підлягають доглядові фабричної інспекції цехто, без підприємств, які належать або підлягають іншим відомствам (гірничому, міністерствам: фінансів, шляхів, військовому, морському), підприємств, що не підлягають доглядові інспекції через свою незначність (менш як 10 — 15 чол. робітників)“¹⁾

Але якщо ці таблиці не охоплюють усіх робітників, то вони дають, проте, вітносне уявлення про темп страйкового руху за цей період у відповідних галузях праці. Аналізуючи ці таблиці з цим застереженням, помічаємо, що найбільший темп розвитку страйкового руху припадає на 1905 рік, що цілком природно відбивало загальне революційне піднесення. 1906 року ми спостерігаємо вже значний занепад цієї революційної хвилі, а 1907 року, за тяжких місяців реакції, ця хвиля страйків ще далі зменшилася. Це явище можна констатувати по всіх губернях України, при чому в тих з них, де найбільше розвинена промисловість, ми маємо 1905 р. найбільший відсоток страйкарів.

Аналізуючи таблиці, ми помічаємо також значне зменшення відсотка робітників, що брали участь у страйках 1906 р., в промислових губернях — Катеринославській²⁾, Харківській, ніж по всіх інших, менш промислових і навіть непромислових губернях. В. І. Ленін констатував аналогічне явище в цілій низці неукраїнських губернь і пояснював це тим, що „до них хвиля не встигла докотитися 1905 р., воци почали втягуватися до руху лише після річної невиданої в світі боротьби передовіших робітників“. На Україні з промислових губернь тільки Херсонська не дуже зменшила темп страйкового руху і йшла попереду всіх інших губернь 1906 — 07 р. р. Харківська, Київська та Волинська губерні, значно зменшили темп страйкового руху 1906 р., збільшили його 1907 р., тому, що ці губерні мали порівняно

¹⁾ В. Є. Варзар — „Статистика стачек робітних на фабриках и заводах за трехлетие 1906 — 08 г. г., стр. 1.

²⁾ Без гірників та робітників металургійних заводів.

малий відсоток робітників, що брали участь у страйковому рухові 1905 р. Катеринославська, Херсонська, Полтавська та Чернігівська губернії, які мали відносно більший темп 1905 р., мали тенденції до зменшення цього темпу 1906 — 07 р. р.

ДОДАТКИ ДО СТАТТІ К. Г. БРШОВА „ГРУДНЕВЕ ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ В ДОНБАСІ“.

На стор. 176, абзац 3 зг. після слів „товариші“, читати: Цей заклик одностайно підхопили дорогою. Того ж дня застрайкували станції: Гришино, Авдіївка, Ясинувате, Юзово, Дебальцево, Алчевське та інші., а від грудня вся лінія Катеринославської залізниці.

На стор. 181 в кінці 3 примітки читати: Звичайно, не можна стверджувати тільки на підставі обвинувального акту, що гасло збройного повстання було виставлено так відверто й чітко. Неважливо те, що немінучість повстання робітничі маси усвідомлювали й воно здійснювалося у всякому разі фактично.

На стор. 183 в кінці 3 примітки читати: Крім Гришинського Комітету виділилися також Авдіївський та Дебальцівський. Причину треба шукати в тому, що це були великі вузли, де малося депо з великою кількістю робітників; в Авдіївці та Дебальцеві так само були с-д. організації.

На стор. 184 в кінці 4 примітки читати: Інститут делегатів (від цехів) був звичайною формою робітничих організацій в цей період. В районі повстання тільки делегати Петровського заводу виділили Виконавчу комісію, що встановила Раду робітничих депутатів, але під іншою назвою.

На стор. 188 до абзацу „Самооборона й була“... читати примітку: В обвинувальному акті є вказівки на те, як утворювалися бойові дружини. Після роззброєння поліції, коли запахло бойовими виступами. багато самооборонників із неробітників вийшли із складу дружин, робітники ж залишилися, називаючись бойовими дружинниками (див. про Петровський завод та Віровську рудню, про Авдіївку, Гришино).

На стор. 195 до абзацу „13 грудня год. о 12 - й дня“... після слів „Що Новіков говорив — не знаю“ читати примітку: За обвинувальним актом, Новіков запропонував Корнетові не вживати рішучих заходів, щоби запобігти кровопролиття з обох сторін.

На стор. 196 наприкінці примітки читати: За даними обвинувального акту цей епізод розповідається з більшими деталями, але менш ясно.

На стор. 197 в абзаці „Не зважаючи“... після слів „розперезаних запасних“ читати: Вони більш за все хотіли, щоб їх звільнили в запас, і, природно, почали „учинять буйства“ та ставити начальству різні вимоги.

На стор. 198 наприкінці 5 примітки читати: Ознайомлення з новими матеріалами (статтю було написано в липні минулого року й переробити її вчасно автор не мав змоги) і особисті повідомлення деяких учасників подій переконують, що ці описи не зовсім точні і по взагалі у спогадах (Андрійченко, Ольшанський та Рожков у Артемівському збірникові) пробивається тенденція перебільшити розміри сутички. Так, півгодини — термін для перестрілювання безперечно перебільшений. Із цілої сотні у двір вибігли з рушницями тільки 5—6 чоловіка, які розпочали стріляти на дружинників. Ті відповідали пострілами. найголовно, на будинок касарні й кричали: „братцы, за что вы в нас стреляете, мы в вас стрелять не будем“ (обвинувальний

акт з додатком судово-слідчих матеріалів, Артемівський музей Революції). Сотня відразу ж здалася. Неправильно так само повідомлення бюллетеню Б. С. К. № неначеб то салдати „після бомбардування (1) касарні „здалися (Харченко, стор. 92).

Стор. 208 наприкінці 2 примітки читати: Цифра 3.000 — сумнівна. Обвинувальний акт так само відзначає її але в іншому місці скромно зауважує, що поїхало „много“ робітників. Копія обвинувального акту в Артемівському музеї Революції, стор. 306.

На стор. 209 в абзаці „Інші вказівки“... після слів „звжати не доводиться“ читати: Беручи до уваги в „сведениях о лицах, привлеченных к уголовной ответственности“ (додаток до обвинувального акта) цілком певно в декількох міснях зазначється, що понад 1.000 чоловіка брало участь у нападі на військо, можна вважати, що цифра 12000, більш, ніж інші, ближче правдиво. Проте, частина дружинників які з'їхалися, як зазначає обвинувальний акт (див. розділи „Ясиноватая, Алчевская, Д. — Юрьевский завод и Жилловский рудник“), виїхала ще до початку боя; отже до зазначеної цифри її включати неможна.

На стор. 210 наприкінці 4 примітки читати: За обвинувальним актом частина дружинників, які приїхали з ст. Алчевської, виїхала так само ще до приїзду гришинців та авдіївців.

На стор. 211 наприкінці 3 примітки читати: Цифра 1500 напевно перебільшена. Заняття цвинтаря Апостолів (вечор спогадів у Горлівці, 1905 р.) говорить за бажання перетяти салдатам відступ на Бахмут.

На стор. 214 в абзаці „Станція як могла“... до слів „приспівали боже царя храни“ і відпустили“ читати примітку: За цікаву ілюстрацію до цієї картини є оповідання, що занесено до обвинувального акту робітника Петровського заводу Христича, як підчас присяги деякі робітники „замість того, щоб піднести в гору два пальці, піднесли руку з пальцями, складеними в дулю, а замість тексту присяги — виголошували високу лайку.

ДОДАТОК ДО СТАТТІ В. ЕЛІНА — БІЛЬШОВИКИ В ОДЕСІ 1905 р.

З технічних причин спочатку статті на стор. 100 після слів... „особливого інтересу“ випав такий абзац:

...Безперечно, що невідготовленість та розброд, що були в Одеському комітеті в середині 1905 року, нерішучість та поступливість меншовикам, відіграли свою ролу в недалекому кінці потьомкінського повстання, в пам'яті червневі дні. Якби одеський комітет став на чолі цього повстання, якби він зумів поєднати повстання одеських робітників з повстанням матросів на панцернику, дати правильні гасла, скерувати увагу повстанців на захоплення влади в місці, то потьомкінська епопея мабуть мала б інший напрямок.

Але раніше, як перейти до викладу та аналізу діяльності одеських більшовиків 1905 року.

ВІД РЕДАКЦІ

Через недогляд редакції статтю тов. Алгасова „З боротьби за Жовтень на Сталінщині“ („Літопис Революції“ № 5, 1930 р.) було надруковано без примітки. В наступному числі „Л. Р.“ буде вміщено статтю тов. Ф. Зайцева з критикою помилок та перекручень, що їх було припущено в статті тов. Алгасова.

== Є В ПРОДАЖУ ЖУРНАЛ ==

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

№ 5

ЗМІСТ:

I. СТАТТІ

- Рубач М. А.—Проти ревізії більшовицької схеми рушійних сил та характеру революції 1917 р. на Україні.
Острогорський М.—З історії більшовицької організації Горлівсько-Щербинівського району Донбаса (1901 — 1918 р.р.).
Горохівська — Від лютого до Жовтня.

II. СПОГАДИ

- Затонський В.—Із спогадів про українську революцію.
Антонов-Овсієнко — В боротьбі проти Директорії.
Алгасов В.—В боротьбі за Жовтень на Сталінщині. (Нарис).
Сметанич — Із спогадів про громадянську війну й перші кроки будівництва радвлади на Полтавщині.
Локатош І. С.—Стародуб — Чернігів — Київ.
Козуб Ів.—Повстання проти гетьманщини та петлюрівщини.

III. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

- Дискусія з приводу схеми історії України М. Яворського (промова тов. Свідзінського, довідка тов. Яворського, промови т.т. Городецької, Десняка, Сухино Хоменка, Фріда Д., Редіна; довідки т. т. Шпунта, Карпюка, Рубача, Сухино-Хоменка Десняка).
Протоколи конференцій РСДРП(б) Горлівсько-Щербинівського району 24/II — 1918 р., 22 — 23 III — 1918 р.

IV. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

- Критичні статті. Манілов В.—З приводу антиленінських концепцій історії пролетарської революції на Україні.
Гехтман — Апогеї дрібнобуржуазного революціонізму.
Рецензії. Рохкін — Архів К Маркса и Ф. Енгельса. М. В.-ва. Государственное совещание. Громіцький — В. Ежов (С. Цедербаум).
Петр Анисимович Моисеенко. О. М.—В. И. Дмитриева. Так было.
По журналах. Р. Г. — „Летопись марксизма“. Шевченко, В.— „Юнацький Рух“. Острогорський — „Каторга и Ссылка“. О-ий — „Красная Летопись“.
Нові книжки

V. ХРОНІКА

- Повідомлення про скликання 1-го Всеукраїнського з'їзду істориків-марксистів.
Резолюція українського т.-ва істориків-марксистів з приводу концепції історії України т. В. Сухино-Хоменка.
Про роботу бібліотеки Ін-ту історії партії при ЦК КП(б)У.
Резолюція ради українського товариства істориків-марксистів з 30-го жовтня 1930 року.
Листи до редакції.— Лист т. Скубицького

ДВОУ ПЕРІОДСЕКТОР КНИГОЦЕНТРУ ДВОУ

м. Харків, Московські ряди. № 11

ВІДКРИТА НА 1931 РІК ПЕРЕДПЛАТА НА ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

Журнал Інституту історії партії та жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У

Виходить 1 раз на 2 місяці

Рік видання 10 - й

Завданням „ЛІТОПІСУ РЕВОЛЮЦІЇ“ є освітлення з погляду марксизму-ленізму історії революційної партії пролетаріату КП(б)У й боротьби робітничих та селянських мас України за своє визволення.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює історію КП(б)У й РСДРП(б), історію масового революційного руху й боротьби з царатом, історію пролетарської революції й громадянської війни на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює питання, що зв'язані з історією українського національно-революційного руху, з історією українських національ-соціалістичних партій з погляду боротьби пролетаріату та йго партії — РСДРП(б) і КП(б)У — за гегемонію й керівництво революційним рухом на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює революційний робітничий, селянський і національно-революційний рух на Західній Україні, його вплив і зв'язок з революційною боротьбою на Радянській Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ дає науково-дослідницькі, а також загальнотеоретичні статті з історії партії та веруху й спогади активних учасників останнього. Журнал звертає велику увагу на питання бібліографії, вміщуючи критичні огляди літератури на окремі питання історії партії й веруху та рецензії на окремі видання.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ вміщає в спеціальному розділі невеликі спогади й дірбні замітки про окремі епізоди з історії партії й революційної боротьби на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ вміщає документи, що стосуються історії КП(б)У, а також з історії масової революційної боротьби.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ допомагає так партійному активові, як і широким верствам партії серйозно й поглиблено засвоїти історію партії й Жовтня, історію пролетарської революції на Україні, знайомить з їхнім ходом і розвитком, а також готує необхідний фактичний матеріал для істориків революції й партії.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ дає також матеріал, що відповідає політичному моментові в розумінні історичного освітлення й вивчення питань, які стоять перед КП(б)У.

Редакція: Харків вул. Вільної Академії, 8 а, Істпарт. Телефон № 1-30

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

У Союзі

За кордоном

1 рік (6 книжок) . 5 крб. — 1 рік (6 книжок) . 5 дол. 20 ц.

6 міс. (3 книжки) 2 крб. 75 к. 6 міс. (3 книжки) 2 дол. 95 ц.

Окреме число . . 1 крб. — Окреме число . . 1 дол 15 ц.

Річні передплатники з 1 січня 1931 року по 1 січня 1932 року одержують відстрочку. Коли здається передплату, вносять 2 крб., 1/VI 1931 р., — 2 крб., 1/IX 1931 р. — 1 крб.

ПЕРЕДПЛАТУ треба здавати: до контор періодсектору по всіх значних містах України, в м. Харкові — вул. Смерлова № 36 та уповноваженим періодсектору, або надсилати безпосередньо до періодсектору ДВОУ (м. Харків, Московські ряди, № 11). По Харкову викликайте уповноважених тел. 52-72

Ціна 1 крб.

